NEDERLAND

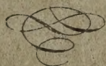
EN

VENETIE,

DOOR

M^r. J. C. DE JONGE,

Staatsraad, Archivarius van het Rijk.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ

DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

1852.

NEDERLAND

EN

VENETIE.

GEDRUKT BIJ DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

NEDERLAND

EN

VENETIE,

DOOR

Mr. J. C. DE JONGE,

Staatsraad, Archivarius van het Rijk.

Te 'S GRAVENHAGE, bij

DE GEBROEDERS VAN CLEEF.

—

1852.

VOORREDE.

NEDERLAND *en* VENETIE: *twee namen, die vele gelijksoortige, verblijdende zoowel als treurige, herinneringen opleveren. Reeds bezong de Drossaart Pieter Corneliszoon Hooft, zinspelende op de wapenschilden der twee Gemeenebesten, den lof dier beide Staten:*

Waer is paer van vernuft en van kraften zoo kloek,
Als de Leeuw met het swaerdt en de Leeuw met het boek?

En waarlijk: beide Staten verrezen, om zoo te spreken, uit de zee en waren daaraan hunne opkomst, welvaart en aanzien verschuldigd. Beiden speelden eene gewigtige rol op het staatstooneel. Beiden werden door hunne overwinningen ter zee vermaard. Beiden, door de Natuur tot Zeemogendheden bestemd, namen tot hunne schade eene plaats onder de Landmagten in. Beiden verloren door nagenoeg dezelfde oorzaken den hoogen rang dien zij onder de Volken van dit werelddeel bekleedden. Beiden werden het slagtoffer van burgertwisten en der Fransche Omwenteling. Beiden, eindelijk, moesten voor de overmagt van dezelfde Natie bukken.

Nog meer: beiden bloeiden door koophandel, scheepvaart en fabrijken. In beide werden de kunsten met vlijt en roem beoefend. Beiden mogten zich verheffen op het bezit van mannen, die door Geleerdheid en door Letterkunde uitmuntten.

Deze en dergelijke opmerkingen werden door mij gemaakt onder het lezen van l'Histoire de Venise *door den Graaf Daru; een werk, dat wel oppervlakkig en in andere opzigten gebrekkig is, maar nogtans ook veel goeds bevat.*

Die Geschiedenis vestigde op nieuw mijne aandacht op de betrekkingen, die er, zoo in het Staatkundige, als in Handel, Kunsten, Wetenschappen en Letteren, tusschen Nederland en Venetie bestaan hebben, en verlevendigde bij mij den lust, het vroeger opgevat voornemen, doch dat toen door andere bezigheden verschoven was, ten uitvoer te brengen, om opzettelijk te onderzoeken, welke die betrekkingen geweest waren, en in hoe verre zij verdienden nader bekend gemaakt te worden. De groote voorraad van Venetiaansche staatsstukken, de Brieven en Journalen der Nederlandsche Gezanten bij de Republiek van Venetie en vele andere belangrijke bescheiden, in 's Rijks Archief voorhanden; de rijke schat van Handschriften en Boeken der Koninklijke Bibliotheek en de hulpvaardigheid en inlichtingen van onderscheiden mijner letterkundige vrienden stelden mij in staat, dat onderzoek te doen. De uitkomst daarvan beantwoordde niet slechts aan mijne verwachting, maar overtrof die. Ik besloot dus, den arbeid voort te zetten, en biede de vruchten daarvan thans mijnen Landgenooten aan.

Naar den aard van het onderwerp is dit werk in drie hoofdstukken verdeeld. In het Eerste *worden beschreven de* Staatsbetrekkingen *die er tusschen Nederland en Venetie bestaan hebben; in het* Tweede *de* Handels-; *in het* Derde *de* Kunst-, Wetenschappelijke *en* Letterkundige betrekkingen.

Er blijft nog over, mijnen dank te betuigen aan degenen, die mij bij de zamenstelling van dit werk voorgelicht of bijgestaan

hebben. Hierbij komen, in de eerste plaats, in aanmerking de heeren J. W. Holtrop en M. F. A. G. Campbell, Bibliothecaris en Onder-bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek. Met hunne gewone dienstvaardigheid hebben zij mij alles uit die Bibliotheek verstrekt wat ik voor mijnen arbeid noodig had of verlangde. Daarenboven heeft de heer Campbell zelfs zich de moeite gegeven, nasporingen in mijn belang te doen. De weleerwaarde heer G. H. M. Delprat, rustend predikant bij de Waalsche Gemeente te Rotterdam, een man, wiens grondige geleerdheid en velerlei kundigheden erkend zijn, deelde mij voor het Wetenschappelijke en Letterkundige meer dan ééne belangrijke bijdrage mede. De hoogleeraren Mr. J. Ackersdijck en N. C. Kist, de weleerwaarde zeer geleerde heer Doctor G. D. J. Schotel, predikant te Tilburg, de Staatsraad Mr. G. Groen van Prinsterer, de heer Van Dam van Noordeloos, Jonkheer F. A. ridder van Rappard, de heer R. C. Bakhuizen van den Brink, tijdelijk bij het Rijks Archief geplaatst, de heer P. Scheltema, Archivarius der provincie Noord-Holland en der Gemeente Amsterdam, leenden mij zeldzame boeken of maakten mij daarmede bekend, deelden mij stukken mede of gaven mij inlichtingen, terwijl de Commies-Chartermeester bij het Rijks Archief, J. A. de Zwaan Cz., mij in zijne betrekking ijverig ten dienste stond. Deze en allen, die mij verder op eene of andere wijs door hunne welwillendheid aan zich verpligt hebben, betuig ik hiermede mijne opregte erkentelijkheid.

Ten slotte nog een enkel woord. Op bl. 136 *spreek ik van het omstandig Verslag, dat door den uit de Nederlanden teruggekeerden Venetiaanschen gezant Gieronimo Trivisano, eerst aan den Doge en zijnen Raad, vervolgens, naar de verpligting die op alle van eene zending teruggekeerde Gezanten rustte, in den Pregadi*

of den Senaat gedaan werd, aangaande zijn wedervaren in deze Gewesten. Ik had daarbij het oog op die belangrijke Venetiaansche Staatsstukken, welke den naam van Relazioni *dragen. De abt St. Réal spreekt daarvan in zijne* Beschrijving der Zamenzwering van 1618. *De schrijver over de Italiaansche Letterkunde, Foscarini, maakt daarvan gewag. Doch vooral heeft Leopold Ranke in zijne* Fürsten und Völker von Süd-Europa, *en in zijn werk:* Ueber die Verschwörung gegen Venedig, im Jahre 1618, *daarop in den laatsten tijd de aandacht gevestigd.*

Ieder Venetiaansch Gezant was niet slechts gehouden, gedurende zijn verblijf bij eene of andere Mogendheid, aan zijne Regering geregeld mede te deelen al hetgeen in dat Rijk of dien Staat voorviel; maar na zijne tehuiskomst moest hij een uitvoerig berigt, Relazione, *geven nopens den Vorst, bij wien hij de waardigheid van Gezant bekleed had, of nopens de Staatsdienaren, die aan het hoofd der regering stonden, omtrent de Staatkunde door hen gevolgd, omtrent den toestand van het Land waaruit hij was wedergekeerd, nopens de geldmiddelen, de vestingen, de sterkte der land- en zeemagt, de betrekkingen met andere Staten en Volken, in 't bijzonder met de Republiek van Venetie. Dat berigt werd door hem in de volle vergadering van den Senaat gelezen en daarna naar het Archief van het Gemeenebest overgebragt, ten einde aldaar bewaard te worden.*

Een aanzienlijk getal dezer Relazioni wordt nog in het Archief te Venetie gevonden. De oudste echter zijn verloren gegaan. Geene vroegere dan van het laatste der vijftiende eeuw zijn er voorhanden. Van 1530 *tot* 1750 *bestaat aldaar, met enkele gapingen, eene volledige reeks. In Rome, in Weenen, te Berlijn, in Gotha, te Parijs bestaan meerder of minder rijke verzamelingen dier*

Relazioni, 'tzij in 't oorspronkelijke, 'tzij in afschrift. Van deze gewigtige bronnen voor de Geschiedenis, niet alleen van Venetie, maar van gansch dit werelddeel, zijn er onderscheiden, doch in betrekking tot het geheel slechts weinige, uitgegeven (1). *Daaronder bevinden er zich die voor de Geschiedenis van Nederland van het hoogste belang zijn, doch er zijn andere van dien aard, die tot dus verre nog niet bekend zijn gemaakt.*

Tot de laatste behoort het door mij bedoelde verslag van den buitengewonen Venetiaanschen Gezant Gieronomo Trivisano, en het is mij zelfs niet mogen gelukken te vernemen, of het thans nog aanwezig zij. Daarentegen is mij gebleken, dat de Relazione, door Tomaso Contareni, eersten buitengewonen Gezant bij dezen Staat, na zijne terugkomst in den jare 1610 *aan den Senaat ingediend, is bewaard gebleven. Door verpligtende tusschenkomst van den heer Bakhuizen van den Brink, die zich in vorige jaren*

(1) *Te Parijs zijn in* 1838 *op de Koninklijke drukkerij twee deelen in* 4°. *uitgegeven, behelzende dusdanige Relazioni, en wel onder den titel van:* Relations des Ambassadeurs Venitiens sur les affaires de France au 16e siècle, recueillies et traduites par M. N. Tommaseo. *Zij maken een gedeelte uit van de* Collection de documents inédits sur l'histoire de France, publiés par Ordre du Roi et par les soins du Ministre de l'Instruction publique. *Te Florence zag een dergelijk werk het licht, onder den titel van:* Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. *Het bestaat tot hiertoe uit zeven deelen, en werd door eene vereeniging van Italiaansche letterkundigen bij Eugenio Albèri uitgegeven. Het laatste deel zag in* 1847 *het licht. Door de gebeurtenissen van* 1848 *werd de voortzetting geschorst. Het is verdeeld in drie afdeelingen. De eerste bevat de Relazioni betrekkelijk de Europesche Staten, uitgezonderd Italie. De tweede die aangaande de Italiaansche Staten. De derde die wegens het Ottomannische Rijk. De eerste afdeeling is zeer belangrijk voor de geschiedenis van de Nederlanden. Daarin komen onder anderen Verslagen voor van Venetiaansche Ambassadeurs wegens hunne zendingen bij Keizer Karel den Vijfden in* 1525, 1532, 1546 *en* 1551, *bij den Roomsch-Koning Ferdinand en bij de toen regerende Monarchen in Frankrijk en Engeland.*

met een wetenschappelijk doel te Weenen ophield en met de ambtenaren der Keizerlijke bibliotheek bekend was, ontving ik het berigt, dat in die bibliotheek gevonden wordt het verslag van laatstgenoemden Gezant, en wel onder N°. 217, *Codex* 176, *c.* 480—489, *voerende tot opschrift:* Relazione degli stati d'Olanda di Tommaso Contarini, ritornato ambasciatore straordinario daquelle stati a°. 1610, *gelijk mede de* Relazione del Congresso di Utrecht del Cav. Ruzzini, *onder N°.* 218 *Portafoglio IX*, 35—37, *N°.* 6524, *en enkele andere stukken, betrekkelijk het onderwerp, dat ik behandelde. Gaarne zou ik de beide eerste Staatsstukken, bijzonder de Relazione van Tomaso Contareni, onder de Bijlagen opgenomen hebben; doch, om afschriften van buiten 's lands te bekomen, wordt tijd gevorderd en ik vreesde, dat daardoor de uitgave van dit werk, die reeds door andere omstandigheden was vertraagd, op nieuw zou moeten uitgesteld worden. Om die reden besloot ik, daarvan nu af te zien en de mededeeling dier stukken tot eene latere gelegenheid te verschuiven.*

Even vóór het afdrukken van deze Voorrede, word ik door den heer Campbell nog bekend gemaakt met eene bijdrage tot het letterkundige gedeelte van dit werk, te weten: Antonii Thysii J. C. et Professoris in Acad. Leid. Oratio panegyrica in Rempublicam Venetam, habita Lugd. Batav. in majori Auditorio, a°. 1642 fol. ex typographia Wilh. Christiani. *Die redevoering, opgedragen aan „de Eeuwige en Doorluchtigste Republiek van Venetie," strekt op nieuw ten bewijze van de hooge ingenomenheid met dat Gemeenebest hier te lande in de eerste helft der zeventiende eeuw.*

INHOUD.

STAATSBETREKKINGEN

TUSSCHEN

NEDERLAND EN VENETIE.

Haud jungit unum nos Tibi vinculum.

Petri Francii, Ode IV Libri VII Poëmatum, Venetorum Victoriae.

VROEGSTE STAATSBETREKKINGEN MET VENETIE. EERSTE GEZANTSCHAP DERWAARTS EN AMBASSADE VAN WEGE DIE REPUBLIEK NAAR DEZE LANDEN.

1596 — 1610.

De Staatsbetrekkingen van deze gewesten met de meeste landen en volken van dit werelddeel werden voorafgegaan door, en waren haren oorsprong verschuldigd aan den handel en de scheepvaart. Zoo was het ook gelegen met die tusschen Nederland en Venetie. Reeds sedert eeuwen dreven de bewoners dezer provincien over den landweg handel met die van de Venetiaansche Republiek; doch de oorlog met Spanje, die den uitweg over zee geopend had, zette daaraan een nieuw leven bij. Deze omstandigheid gaf aanleiding tot de eerste Staatsbetrekkingen tusschen de twee Gemeenebesten.

Er kwam in den jare 1596 te 's Gravenhage een aanzienlijk Venetiaansch edelman aan, Francesco Moresini geheeten. Deze, die tot een der beroemdste geslachten van de Republiek behoorde, bragt eenen brief van voorschrijving van den Doge, of gelijk men hem toen gewoonlijk hier noemde, den Hertog, Marino Grimano mede, waarbij hij dien edelman in de gunst en bescherming van zijne zeer dierbare vrienden, de zeer doorluchtige en zeer uitmuntende Mannen, de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlandsche Gewesten, aanbeval, en voor hem het verlof verzocht, eene aan-

zienlijke hoeveelheid graan hier te lande te koopen en over zee naar Venetie te doen vervoeren, ter voorziening in de groote schaarschte die aldaar heerschte. Moresini verscheen in de vergadering der Staten-Generaal en bood den op perkament geschreven brief van den Doge aan, waarin, behalve het oogmerk van zijne zending, aan de Staten-Generaal de verzekering van de vriendschap der Republiek gegeven werd. (1)

Moresini was de eerste persoon, die van wege de vermaarde Republiek van Venetie hier te lande kwam en zich regtstreeks tot de Staten-Generaal als 's Lands hoogste Overheden wendde. Opmerking verdient het, dat hem in zijnen geloofsbrief door den Doge geen andere titel dan die van edelman gegeven wordt, terwijl hem door de Staten-Generaal in hunne besluiten bij herhaling die van Gezant des Hertogen van Venetie toegekend wordt. (2) Geschiedde dit door den Doge, ten einde aanstoot voor Spanje te vermijden, de Staten-Generaal van hunne zijde meenden naar het schijnt, eenig meerder gewigt dan mogelijk bedoeld was, aan deze zending te moeten geven, opdat het aan de wereld zou blijken, dat het oudste Gemeenebest het niet beneden zich achtte, staatsbetrekkingen aan te knoopen met den jeugdigen Staat, die door zijne vijanden nog steeds werd aangemerkt als in vollen opstand te zijn. Hoe dit wezen moge, de Staten-Generaal oordeelden deze gelegenheid niet te moeten laten voorbijgaan, zonder van hunne zijde te betuigen en te toonen, dat zij de aanbieding van toegenegenheid, door den Doge schriftelijk, en nader door Moresini mondeling namens hem gedaan, op hoogen prijs stelden. Zij besloten, „met ter zijde stelling van alle andere overwegin-„gen," de verzoeken van den Gezant gaaf toe te staan, en wel, gelijk men in hunne besluiten leest, „om de vriend-

---

(1) Deze brief van den Doge is het oudste Venetiaansche stuk, dat zich in het Rijks Archief bevindt, en is gedagteekend uit het paleis van den Doge, 7 Nov., Indictione 10, a°. 1596.

(2) Res. van de Staten-Generaal van 21, 22 en 24 Nov. 1596.

„schap van de voorschreven Republiek te mogen gewinnen." Zij boden verder hunne vriendschap aan, bevalen den staat van den Lande der Republiek aan, en vereerden Moresini, bij zijn vertrek, „tot eene heuchgenisse," met eenen gouden triumfpenning op de verovering van Groningen door Prins Maurits, nu twee jaren geleden; (1) een gedenkpenning, juist geschikt om de toenemende magt en den krijgsroem van het Gemeenebest bij de zuster-Republiek in aanzien te doen stijgen.

Intusschen verliepen er slechts vier jaren, toen de pas aangeknoopte betrekkingen van vriendschap dreigden verbroken te zullen worden.

Op het gerucht, namelijk, dat zeker Venetiaansch koopvaarder, zeilende van Cadix naar Brazilie, door de vloot van den admiraal Jonker Pieter van der Does van een gedeelte zijner lading beroofd, en daarna door eenen Hollandschen kapitein, Melchior van den Kerckhove geheeten, genomen was, werden in het begin des jaars 1600 alle te Venetie aanwezige Nederlandsche koopvaarders in beslag en de manschappen in hechtenis genomen.

Zoodra men hier te lande de tijding van dit gebeurde ontvangen had, leverden eenige Amsterdamsche kooplieden ernstige klagten aan de Staten-Generaal in, waarbij zij hunne tusschenkomst inriepen en verzochten, dat de noodige middelen mogten in het werk gesteld worden tot bevrijding dier schepen en manschappen. De Staten-Generaal voldeden gereedelijk aan dat verzoek en schreven, daar zich geen vertegenwoordiger van dit Gemeenebest te Venetie bevond, eenen omstandigen brief aan den Doge, waarin zij op bescheiden, doch waardigen toon, hunne bevreemding over die handelwijs te kennen gaven, de onregtvaardigheid daarvan betoogden en op het ontslag der koopvaarders en man-

(1) Res. van de Staten-Generaal van 21 en 24 Nov. 1596. Het zal één der gedenkpenningen geweest zijn, die afgebeeld zijn bij van Loon, *Ned. hist. penn.* d. I, bl. 448.

schappen ernstig aandrongen. (1) Doch dit vertoog had geene gewenschte uitwerking, evenmin als eenige volgende, waarin de Staten-Generaal hunne klagten herhaalden en dreigden, de vriendschaps-betrekkingen met Venetie te zullen afbreken. Integendeel, de Doge leverde van zijne zijde eene klagt in en drong herhaalde malen aan op de vrijlating van het genomen schip en op de vergoeding der schade, door de eigenaars geleden. (2) Bovendien werden nog andere Nederlandsche koopvaarders in beslag genomen, hunne ladingen verkocht en zelfs de bemanning van één naar de galeijen verwezen. Deze spanning duurde nagenoeg drie jaren, toen eindelijk de Venetiaansche regering tot betere gedachten kwam. De Doge gelastte één der secretarissen van den Senaat der Republiek, Giovanni Carlo Scaramelli om, bij gelegenheid van zijne terugreis uit Engeland, zich naar deze gewesten te begeven, ten einde, zoo mogelijk, het geschil, dat nu reeds zoo lang onbeslist gebleven was, op eene minnelijke wijs af te doen.

De Staten-Generaal, die zulk eene schikking in het belang van den handel en de scheepvaart zeer wenschelijk achtten, ontvingen Scaramelli met de meeste onderscheiding. Zij droegen aan drie leden hunner vergadering op, hem plegtig te gaan verwelkomen, en benoemden den Advokaat van Holland, Johan van Oldenbarneveldt nevens twee andere leden uit hun midden, om met den Venetiaanschen gezant (3) in onderhandeling te treden. Het kostte echter veel moeite tot een vergelijk te komen, dewijl Scaramelli naar geene rede wilde

---

(1) Deze brief van 16 Maart 1600 wordt, als het eerste diplomatieke stuk, dat van deze zijde naar Venetie gezonden werd, hier achter onder *Bijlage I* medegedeeld. De inhoud is daartoe ook belangrijk genoeg.

(2) Bij schrijven van 12 April 1600 en in zijn antwoord op den brief der Staten-Generaal van 16 Maart 1600. Dit antwoord, geschreven op perkament, is gedagteekend 17 Febr., Indict. 14, a°. 1600, d. i. volgens nieuwen stijl 1601.

(3) Zoo wordt hij in de Resolutien der Staten-Generaal, en ook wel Ambassadeur, genoemd. In zijnen geloofsbrief komt die titel weder niet voor.

hooren, wat ook door Oldenbarneveldt en zijne mede-afgevaardigden werd in het midden gebragt tot betoog van de wettigheid der handelwijs van den admiraal Van der Does, en niettegenstaande zij hem bekend maakten, dat omtrent hetgeen door den kapitein Van den Kerckhove gepleegd was, de bevoegde regter reeds eene gunstige uitspraak gedaan had. Scaramelli bleef eene schadevergoeding vorderen en dreigde zelfs, wanneer deze niet mogt ingewilligd worden, onverrigter zake naar Venetie terug te zullen keeren. De Staten-Generaal oordeelden nu, dat men om eene zaak van zoo weinig belang de pas aangeknoopte betrekkingen met de oude Republiek en een zoo gewigtigen tak van welvaart als den handel en de scheepvaart op Venetie niet behoorde in de waagschaal te stellen. Zij besloten dus, „begeerende „den doorluchtigsten Hertog en de Republiek van Venetie, „ook boven regt, te believen", onder zekere bepalingen toe te geven, en magtigden hunne afgevaardigden, met Scaramelli eene overeenkomst te sluiten, waarbij aan de belanghebbende Venetiaansche ingezetenen, ter vergoeding van hetgeen door den admiraal Van der Does uit het bewuste schip geligt was, eene schadeloosstelling toegestaan werd. Dien ten gevolge werd op den 31 Januarij 1604 zoodanige overeenkomst gesloten (1).

Op deze wijs werden de gerezen moeijelijkheden uit den weg geruimd. De Staten-Generaal om een blijk te geven, dat de verzoening van hunne zijde welgemeend was, voldeden niet alleen al de verblijfkosten van Scaramelli, maar begiftigden hem daarenboven bij zijn vertrek met eenige gouden triumfpenningen, „hem tevens vertoonende de gelegenheid, „constitutie en commoditeiten, die de Vereenigde Provincien „ter zee hadden, om die van Venetie dienst en assistentie, „voornamelijk tegen den Turk, te doen in tijden en wijlen; met

(1) De oorspronkelijke overeenkomst, voorzien van de handteekening en het zegel van Scaramelli, berust in het Rijks Archief. De schadeloosstelling bedroeg 18000 gulden.

„begeeren, dat de Gezant zoude gelieven, terwijl hij alsnog „hier te lande was, zich daarop behoorlijk te informeren en „der Republieke alles aan te dienen, om daarop zulks te „letten als zij tot meerderen welstand en verzekerdheid van „haren Staat zoude bevinden te behooren; verzekerende zij, „dat de Staten-Generaal de Republiek van Venetie naar „hun uiterste vermogen in alles zouden seconderen en corres-„ponderen" (1). Scaramelli nam dit aan, dankte de Staten-Generaal voor de gesloten overeenkomst, en betuigde de goede genegenheid der Republiek tot instandhouding van dezen Staat, belovende de hand er aan te zullen houden, dat die genegenheid zou blijven voortduren. Weinige weken later ontvingen de Staten-Generaal een schrijven van den Doge Marino Grimano, waarin hij zijne tevredenheid betuigde over het wel slagen der zending van Scaramelli en over hunne vriendschappelijke gezindheid, aan welke hij verlangde, door eene standvastige toegenegenheid jegens het Gemeenebest, te beantwoorden, en waarbij hij, onder toewensching van toenemenden voorspoed en welvaart, verklaarde, daarvan de opregte bewijzen bij elke gelegenheid te zullen geven (2).

Het leed niet lang, of de gelegenheid bood zich voor 's Lands Staten aan, te toonen, dat de gedane betuigingen van vriendschap en genegenheid tot dienstbewijs niet enkel klanken waren. Er brak in den jare 1605 een hevige twist uit tusschen de Republiek van Venetie en Paus Paulus V, uit den huize van Borgheze. Deze, in hooge mate bezield met den heerschzuchtigen geest, die zijn geslacht kenmerkte, verzette zich met alle kracht tegen eenige besluiten en maatregelen, door de Republiek tot beteugeling van de magt der geestelijkheid genomen, en sprak, toen daaraan geen gehoor gegeven werd, den banbliksem uit over den ganschen Staat van Venetie en zijne inwoners, en verbood de uitoefening van

(1) Res. van de Staten-Generaal 2 Febr. 1604.

(2) De brief is, als de vorige, op perkament geschreven en gedagteekend uit het hertogelijk paleis den 13 Maart, Indictione 2, a°. 1604.

alle openbare godsdienst. De Republiek, aan wier hoofd thans stond de voortreffelijke Doge Leonardo Donato, een man, die zich steeds in zijn bestuur door moed, schranderheid en beleid onderscheidde, verzette zich ernstig en standvastig, doch tevens met kalmte en waardigheid, tegen deze aanmatigingen en bleef, zich op haar wereldlijk gezag beroepende, weigeren voor de Pauselijke magt te bukken. Er bestond bij velen de gegronde vrees, dat deze twisten in eenen oorlog zouden ontaarden. Doch de Senaat van Venetie vermeed, met zijne gewone wijsheid, zorgvuldig al wat daartoe aanleiding zou kunnen geven. Spanje, Frankrijk en Engeland mengden zich in deze twisten; de eerste Mogendheid, in schijn, om het geschil te helpen bijleggen, maar met het voornemen om, zoo noodig, de zijde van den Paus te kiezen; de beide laatste om eene verzoening te bewerken.

In dezen toestand van zaken meenden de Staten-Generaal niet achterlijk te moeten blijven. Zij boden der in gevaar verkeerende Republiek hunnen bijstand bij het navolgende merkwaardig schrijven, gedagteekend den 28 Mei des jaars 1606, aan:

Doorluchtigste Hertog!

Wij vernemen, dat eenige benijders der goede gesteldheid van den Staat uwer van oudsher bloeijende Republiek van Venetie, begonnen zijn pogingen aan te wenden tot hare ondermijning, om langs dien weg langzamerhand, door buitengewone middelen en onder voorwendsel van het gezag der Kerk of op andere wijs, haren luister te doen verduisteren en zich van hare regten meester te maken. En daar wij vertrouwen, dat Uwe Hoogheid en de Senaat zich nog zullen herinneren, hoezeer wij aan den heer Scaramelli, secretaris van uwen Staat, betuigd hebben onze genegenheid en goeden wil om bij elke gelegenheid en voorvallende omstandigheden te doen blijken, dat wij haar behoud en hare handhaving tot heil van de gansche Christenheid wenschen, en tot bereiking van dat doel verlangen, zoo veel in ons is,

haar te begunstigen, volgens de mededeelingen, die wij hem toen gedaan hebben omtrent de gemakkelijkheid, die er te dien opzigte over zee bestond, opdat hij van dit alles verslag zou doen: zoo is het ons, Doorluchtigste Hertog! voegzaam voorgekomen, niettegenstaande de zware lasten van onzen oorlog, thans aan Uwe Hoogheid die mededeeling in de tegenwoordige tijdsomstandigheden te herhalen, omdat zij kan strekken tot een nader bewijs van onze gezindheid en betere uitwerking kan hebben; hopende, dat Uwe Hoogheid en den Senaat zulks even aangenaam zal wezen, als wij wenschen, dat het Hun tot nut zal zijn. En verwachtende wederkeerige hulp in onzen voorzeiden nood, bidden wij den Allerhoogste, Doorluchtigste Hertog! aan Uwe Hoogheid en aan de Republiek te verleenen alle geluk en voorspoed tegen al hunne vijanden, benijders en kwalijkgezinden tegen hunnen Staat en tegen diens vrede en rust (1).

De Doge beantwoordde dezen brief, den 21 Junij, op de navolgende wijs:

Leonardo Donato, door Gods genade, Hertog van Venetie enz., aan de zeer Doorluchtige en zeer Uitmuntende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, onze zeer dierbare vrienden, heil en opregte genegenheid.

De aloude en volmaakte vriendschap, die wij steeds met uwe Landen en Staten onderhouden, en de allerbijzonderst goede genegenheid, die Uwe Doorluchtigheden en Excellentien bij alle gelegenheden aan den dag gelegd hebben, geven Ons de verzekering van het leed, dat Gij gevoelt over al wat onze rust zou kunnen verstoren; zoodat de getuigenis die Gij Ons laatstelijk daarvan gaaft bij uw schrijven van

---

(1) Naar de op het Rijks Archief berustende Minuut, die, vreemd genoeg, in het Fransch geschreven is, terwijl al de vorige brieven in het Latijn waren. Men vindt dien in de oorspronkelijke taal hier achter, onder *Bijlage II*, met bijvoeging van het besluit der Staten-Generaal, waaruit die brief voortvloeide en dat hunne bedoeling nog duidelijker doet zien.

den 28 der jongstverloopene maand, als eene zaak, die voortspruit uit eene overmaat van hartgrondige genegenheid, Ons allerwelgevalligst is, gelijk mede zijn de allerbeleefdste aanbiedingen, die Gij Ons doet in de tegenwoordige omstandigheden waarin wij met Rome verkeeren, in welke wij Ons alleen bevinden, ten einde de vrijheid en ons wereldlijk gezag te handhaven. Wij hopen, dat de Gezegende God zoodanig zal begunstigen de regtvaardigheid en eerlijkheid van onze zaak, dat Wij de vruchten, die Wij er van verwachten, zullen plukken, en het is Ons aangenaam en genoeg, dat uwe bedoeling voor ons welzijn en onzen voorspoed zal medewerken tot eene gelukkige uitkomst van onze zaak. En mogt deze zich niet verwezenlijken, zullen Wij niet in gebreke blijven, gebruik te maken van alle middelen en betamelijke dienstaanbiedingen, om dit ons allerregtvaardigst doel te bereiken; zooals wij Ons ten volle verzekerd houden dat, bijaldien de gelegenheid het vorderen mogt, om van Uwer Excell. gunstige aanbieding gebruik te maken, de uitkomst daarvan gelijk zou zijn aan de toezeggingen, die Gij Ons thans doet.

Intusschen betuigen Wij Uwe Doorluchtigheden en Excellentien den hartelijksten dank voor de zeer groote goedwilligheid die Gij aan den dag legt, en voor de beleefde aanbiedingen, die Gij ten zelfden einde nu reeds zoo verpligtend doet, U verzekerende, dat Wij dit alles naar behooren waarderen, en dat, bijaldien de gelegenheid zich mogt aanbieden, Wij trachten zullen U Excell. steeds te bevestigen in de overtuiging, die Gij allerregtmatigst hebben kunt, dat Gij op de hartelijkste wijs wederkeerig van onze zijde zult behandeld worden.

De Heere God behoede en beware Uwe Doorluchtigheden en Excellentien bij dat geluk, 'twelk Gij zelven zoudt mogen verlangen (1).

---

(1) De oorspronkelijke brief, in het Italiaansch op perkament geschreven en waarvan het looden zegel van den Doge afhangt, berust in het Rijks Archief en wordt in de oorspronkelijke taal medegedeeld onder *Bijlage III.*

Volgens onzen beroemden Geschiedschrijver Hugo de Groot (1), waren er twee redenen, die de Staten-Generaal bewogen, om aan de Republiek van Venetie hunnen bijstand in deze voor haar hagchelijke omstandigheden aan te bieden: haat tegen den Paus en liefde tot de vrijheid. Eene derde schijnt daarbij nog gevoegd te kunnen worden, zucht namelijk, om dit Gemeenebest weldra eene plaats onder de Staten van dit werelddeel te doen innemen.

Na al de verdrukkingen, die men hier te lande ondergaan had, en welke meerendeels aan de aanhitsingen van den Paus en der Roomsche geestelijkheid toegeschreven werden, was de afkeer tegen het Hoofd dier Kerk in deze Gewesten groot en algemeen. Het was een strijd op leven en dood, die in Europa tusschen de Protestanten en Katholijken gevoerd werd. Elke gelegenheid die zich aanbood, om aan 's Pausen gezag en tevens dat der Roomsch Katholijke Kerk afbreuk toe te brengen, werd met gretigheid gebruikt. En is het dan wonder, dat de Staten-Generaal, als hoogste Overheden van het Protestantsche Gemeenebest, hunne ondersteuning aan de Republiek van Venetie aanboden, nu zij haar bedreigd en eenen krachtigen tegenstand aan 's Pausen heerschappij zagen bieden. Door hunnen bijstand hoopten zij de Republiek tegen gevaren te vrijwaren, en tevens te zullen medewerken tot verkleining van de Pauselijke magt.

Maar er was nog meer dat de Staten-Generaal daartoe aanspoorde. De hevige geschillen met den Heiligen Stoel hadden te Venetie aanleiding gegeven tot onderzoek naar de gronden en het regt van het Pauselijk gezag. Dat onderzoek had edelen en geleerden bewogen tot de lezing des Bijbels en der geschriften van de Hervormers. Veler oogen waren daardoor open gegaan, en er ontstond de wensch, zich van Rome af te scheiden. Allengs schoot in de Republiek, tot dus verre beschouwd als eene der getrouwste en geliefdste dochters van de Roomsch Katholijke Kerk, op nieuw het zaad

(1) Grotius, *Annales et Historiae*, lib. XV, p. 479.

der Hervorming uit, dat in de vorige eeuw aldaar met milde hand was uitgestrooid en welig opgegroeid, maar kort daarna genoegzaam verstikt was (1), en er kwam eene geheime vereeniging tot stand, wier takken zich over Italie, Zwitserland en Frankrijk uitbreidden. Deze had niets minder ten doel, dan Venetie aan de Pauselijke heerschappij te ontweldigen, er de Hervorming in te voeren en tot Godsdienst van Staat te verheffen; ja, duizenden stonden, volgens de erkentenis zelve van één der beroemdste Venetiaansche staatslieden en schrijvers (2), gereed, zich bij de eerste gunstige gelegenheid openlijk voor het Protestantisme te verklaren (3).

'sLands Regering, die nimmer zulke gunstige omstandigheden ongebruikt liet voorbijgaan, meende, dat van de thans in Venetie heerschende geestgesteldheid, in het belang der Hervorming en tot bevordering van de goede zaak, voordeel was te trekken. Zij aarzelde dan ook niet, zich tot den Doge, een' vijand van Rome's heerschappij, met de aanbieding van haren bijstand te wenden. En had de staatkunde van Frankrijk niet de pogingen der Hervormers, die uit Geneve en van elders waren toegesneld, verijdeld, door eene verzoening tusschen den Pauselijken Stoel en de Republiek te bewerken, wie weet, of de beide Gemeenebesten nu niet reeds zich naauw met elkander vereenigd hadden. Bovendien de gevolgen waren niet te berekenen, zoo voor de Christenheid als voor de staatsbetrekkingen in Europa, bijaldien Venetie, in eenen Hervormden Staat herschapen, hand aan hand met het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden te zamen in deze oogenblikken als verdedigers van het Protestantisme en als

---

(1) Zie daarover het belangrijke werk van Thomas M'. Crie, *Geschiedenis der Hervorming in Italie in de zestiende eeuw*, waarvan eene vertaling in het Nederduitsch door Ds. W. N. Munting bestaat.

(2) De vermaarde Fra Paolo Sarpi.

(3) Men zie over de geestgesteldheid der Venetianen te dezen tijde en de overhelling tot het Protestantisme aldaar, het verdienstelijke werkje van den wel eerw. zeer gel. heer G. D. J. Schotel, thans predikant te Tilburg: *Jean Diodati,* bl. 42 volg. en de aldaar aangehaalde schrijvers.

bestrijders van het Pausdom en het geweld van Spanje en zijne aanhangers waren opgetreden.

Er was nog eene tweede drijfveer, die de Staten-Generaal bewoog tot het aanbieden van hulp. Hoe verschillend ook de regeringsvorm der beide Staten ware, daarin kwamen zij overeen, dat zij Gemeenebesten waren; dat geen Koning of Vorst over één hunner den schepter zwaaide. Dit bewerkte, uit den aard der zaak, eene wederkeerige toenadering, deed eene voorliefde geboren worden en verwekte de zucht om bij dreigend gevaar elkander hulp te verleenen. En zouden dan 's Lands Overheden, in deze gemoedsstemming, onverschillig hebben kunnen aanzien, dat de vrijheid van Venetie bedreigd werd door den Paus en door den Koning van Spanje, dien aartsvijand der Nederlanders, tegen wien zij gedurende bijkans veertig jaren den bloedigsten oorlog hadden volgehouden? Wat zou van de vrijheid, die in de Venetianen zulke moedige kampvechters vond, worden, wanneer die Republiek voor Rome en Spanje moest zwichten? Wat van Nederland, zoo het dien steun in het Zuiden miste?

Bij dit alles kwam, dat onze staatslieden zeer wel inzagen, dat, wanneer het Gemeenebest niet schroomde, zich nevens de Koningen van Grootbrittanje en Frankrijk het lot van Venetie aan te trekken, en zich, als het ware, met hen op eene gelijke lijn te stellen, de waardigheid en het aanzien van dezen Staat in het oog van Europa zouden rijzen, en het Gemeenebest aldus voorbereid worden, weldra onder de Mogendheden van dit werelddeel eene gepaste plaats in te nemen. De uitkomst leerde, dat hunne berekening juist was. De geschillen van Venetie met den Paus leverden al dadelijk het voordeel op, dat al de vassalen van het Hoofd der Kerk, die in het Spaansche leger dienden, dat tegen Nederland krijg voerde, teruggeroepen werden, en Spinola door het gemis van vele bekwame en moedige bevelhebbers buiten staat geraakte, den oorlog krachtdadig door te zetten (1). Bovendien

---

(1) Van Meteren, *Hist. der Nederland.* fol. m. 538.

mag men, naar het schijnt, gerustelijk vaststellen, dat de handelwijs van 's Lands Overheden ten aanzien van Venetie heeft medegewerkt, om den Koning van Spanje, drie jaren later, te bewegen tot de erkenning der vrijheid van het Gemeenebest. Hoe toch kon hij redelijkerwijs gelooven, dat een Staat, die niet slechts zijne wapenen gedurende eene reeks van jaren getrotseerd had, maar ook magt genoeg bezat aan anderen hulpe te bieden, zich immer aan hem zou onderwerpen? En zou de medewerking der Koningen van Grootbrittanje en van Frankrijk, tot erkenning van die vrijheid, niet ook gedeeltelijk aan hunne overtuiging mogen toegeschreven worden, dat zulk een Staat aanspraak had, onder de Mogendheden van Europa te worden opgenomen?

Door het weigeren van den aangeboden bijstand werd de goede verstandhouding tusschen de beide Gemeenebesten geenszins verflaauwd, veel min verbroken. De Staten-Generaal konden zich daardoor niet beleedigd achten, omdat de weigering niet alleen op de minzaamste wijs geschied was, maar ook met aanbieding van wederkeerige hulp. Dat 's Lands Overheden er aldus over dachten, blijkt daaruit, dat er in dit en het volgende jaar, op verzoek van den Doge (1), door de Staten-Generaal herhaalde malen toegestaan werd de uitvoer van groote hoeveelheden kruid en salpeter ten dienste der Republiek. Neen, wel verre dat deze weigering eene breuk bewerkte, is integendeel hetgeen dit jaar voorviel, het begin geweest, zoo als Grotius zich uitdrukt (2), van de vriendschap tusschen de twee magtigste volken, die door geenen Vorst beheerscht werden.

De betrekkingen, die tot dus verre tusschen Nederland en Venetie hadden bestaan, waren meer van eenen vriendschappelijken dan van een' eigenlijk gezegden staatkundigen aard.

---

(1) De Doge dankte de Staten-Generaal, in een' brief van 29 Sept. 1616, voor het gegeven verlof tot uitvoer, en verzocht dat voor nog meerdere partijen.

(2) *Annales et Hist.* lib. XV, p. 480, „*Id interim principium amicitiae* „*fuit inter duos validissimos omnium, qui non regnantur, populos.*"

Na verloop van weinige jaren kwam daarin verandering, ten gevolge van gebeurtenissen, die de schroomvalligheid deden ophouden, waardoor de Venetiaansche regering vermeden had, met den jeugdigen Staat in eenige regtstreeksche verbindtenis te komen. De luisterrijke overwinning, door Heemskerck voor Gibraltar bevochten, was ééne dier gebeurtenissen. Deze verhoogde uitermate den roem der Nederlandsche zeemagt bij de volken van het Zuiden, en deed dien van Spanje, wiens vloten sedert den slag van Lepanto in de Middellandsche zee en in de Levant zeer gevreesd waren, merkelijk dalen. Zij vermeerderde het aanzien van, den eerbied en het ontzag voor het Vereenigd Gemeenebest, niet slechts bij de Turken en de Barbarijsche Staten, maar ook bij de Republiek van Venetie en de andere Italiaansche Mogendheden. Is het vreemd, dat de Doge en de Senaat van Venetie, die nog onlangs het niet raadzaam oordeelden, den bijstand van dit Gemeenebest aan te nemen, thans wenschten in naauwere betrekking te komen met eenen Staat, die zoo veel magt ontwikkelde en wiens roemrijke daden algemeen geprezen werden? Dan, de omzigtigheid, die den Doge en zijnen Raad de aangeboden hulp had doen weigeren, verbood hun nog, openlijk dien wensch te uiten, zoo lang Nederland door Spanje niet voor een' vrijen Staat erkend was. Naauwelijks echter waren de Vereenigde Gewesten door den Koning van Spanje en de Aartshertogen Albert en Isabella bij het Twaalfjarig Bestand voor vrije Landen en Staten verklaard, waarvan zij niets te vorderen hadden, of de schroomvalligheid der Republiek van Venetie hield op, en zij gaf duidelijk den wensch te kennen, met Nederland eene naauwere verbindtenis aan te gaan.

En in der daad bestonden daarvoor meer dan éénе reden. De Republiek van Venetie, ofschoon nog eene eerste plaats onder de Mogendheden van Europa bekleedende, en om haren ouderdom en de wijsheid van haar bestuur steeds geacht en geëerd, was nogtans niet meer die zij vroeger geweest was. Sedert het befaamde verbond van Kamerijk en de verlegging van den handel, was zij van hare voormalige grootheid

vervallen, en waren hare magt en haar luister merkelijk afgenomen. De Paus, de Koning van Spanje en het Oostenrijksche Huis waren vermogende vijanden, die, gelijk nog onlangs, er op uit waren, haar te vernederen en te verkleinen. Haar belang bragt dus mede, bondgenooten te zoeken, die haar in gevaren en in nood konden bijstaan. En wie was daartoe beter in staat dan het jeugdige Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, dat door dezelfde vijanden belaagd werd, in wiens roemrijke zeemagt zij eene krachtige hulp kon vinden, en wiens leger, dat door de zegepraal op de stranden van Nieuwpoort en andere treffelijke daden, groote vermaardheid had verworven, haar bekwame krijgsoversten en geoefende soldaten, die haar dikwerf ontbraken, kon verschaffen? De Republiek van Venetie moest dus, in haar welbegrepen belang, wenschen, in naauwere verbindtenis te komen met zulk een' Staat. En dit deed zij ook, zoodra de vrijverklaring van het Gemeenebest daartoe eene gunstige gelegenheid aanbood.

Langs verschillende wegen, maar bijzonder door den Venetiaanschen Gezant te Parijs, werd kort na het sluiten van het Twaalfjarig Bestand, aan den Nederlandschen Ambassadeur bij dat hof, Françoijs van Aerssen, de mededeeling gedaan, dat het den Doge en der Republiek aangenaam zoude wezen, dat zij door een vertrouwd persoon van wege deze Landen zouden worden bezocht, „om te letten, of er eenich fondament van mutuele vrientschap en onderlinge correspondentie tusschen dien Doge en die Republiek, met de Vereenigde Landen zou mogen gelegd worden" (1).

De Stadhouder Prins Maurits, van deze gezindheid des Doges en der Republiek onderrigt, en inziende, van hoeveel gewigt het voor den jeugdigen Staat was, met de oude, vermaarde en nog altijd vermogende Republiek in naauwere betrekking te komen, meende, dat men deze gunstige gele-

(1) Woorden, voorkomende in de Instructie van den Nederlandschen Gezant Van der Mijle, staande op zijn vertrek naar Venetie, en ook hoofdzakelijk in het Verbaal van dien Gezant.

genheid niet ongebruikt moest laten voorbijgaan. Hij deed den 25 Augustus 1609 deswege een voorstel in de vergadering der Staten-Generaal, hoofdzakelijk inhoudende: „dat, aangezien de Republiek van Venetie magtig was ter zee, men die Republiek van wege de Heeren Staten zou mogen bezenden en aanzoeken tot vriendschap en alliantie" (1). Dit voorstel vond nogtans niet dien bijval, welken hij had mogen verwachten. Vermoedelijk zal de afwijzing der hulp, slechts drie jaren geleden, bij sommige leden de vrees hebben doen ontstaan, dat ook de voorgeslagen zending niet naar wensch zou gelukken. Anderen zullen bekommerd zijn geweest, dat de waardigheid van den Staat daarbij zou kunnen lijden. Weder anderen en misschien wel de meesten, zullen gevreesd hebben, dat door eene verbindtenis met de Republiek het Gemeenebest, dat door de sluiting van het Twaalfjarig Bestand nu eerst, na eenen zoo langdurigen oorlog, eenige verademing had gekregen, in eenen nieuwen krijg zou gewikkeld worden, zonder uit die verbindtenis wezenlijk nut te trekken. Wat daarvan moge zijn: er verliepen bijkans drie weken, alvorens het voorstel van den Stadhouder in overweging genomen werd.

Toen (2) werden drie afgevaardigden, één uit Holland, één uit Zeeland en één uit Friesland benoemd, aan wie werd opgedragen, zich bij Zijne Excellentie te vervoegen, van hem inlichtingen te vragen nopens de voorgestelde zending naar Venetie, en te verstaan, welke voordeelen de Provincien daarbij zouden mogen verkrijgen? Den volgenden dag werd uit elk der Provincien een lid benoemd, om met elkander over deze zending te raadplegen. Deze afgevaardigden deden den 17 September verslag van hetgeen hun door den Stadhouder was medegedeeld en van hun eigen gevoelen, 't geen daarop nederkwam: dat zij het raadzaam oordeelden aan die zending gevolg te geven, tot welk einde zij eene instructie voor

(1) Res. van de Staten-Generaal van genoemden dag.

(2) Op den 14 Sept. 1609.

den persoon, die met deze zending zou belast worden, indienden. De zaak ondervond nu geene verdere zwarigheid. De instructie werd goedgekeurd en, op voorstel van den Prins, tot Ambassadeur der Staten-Generaal in de legatie naar Venetie benoemd Jonker Cornelis van der Mijle, die zich deze benoeming liet welgevallen (1).

Jonker Cornelis van der Mijle, ambachtsheer van Blesgengraaf, Dubbeldam en andere heerlijkheden, lid der Ridderschap van Holland en Raad van Zijne Excellentie den Stadhouder Prins Maurits, behoorde tot een der aanzienlijkste Hollandsche geslachten. Hij was de zoon van Adriaan van der Mijle, een ervaren regtsgeleerde en kundig staatsman, die het Vaderland in onderscheidene betrekkingen gewigtige diensten had bewezen, en wiens eerlijkheid en regtschapenheid geroemd werden. Het jaar der geboorte van Cornelis is niet met zekerheid bekend; hij stierf in 1642. Zijn leven is gekenschetst door afwisseling van voor- en tegenspoed. In deze oogenblikken was hij zeer gezien bij Prins Maurits; later was hij de vertrouwde vriend van Frederik Hendrik. Hij bekleedde verschillende gewigtige betrekkingen, onder anderen, die van Gezant van den Staat bij het Fransche hof. Maar, van den anderen kant, deelde hij het ongelukkig lot der familie van Oldenbarneveldt, met wiens dochter Maria hij gehuwd was. Dien ten gevolge geraakte hij in verdenking, werd van zijne ambten ontzet en zelfs naar Goedereede gebannen. Doch na den dood van Maurits kwam hij weder in aanzien en betrekkingen en bleef daarin tot aan zijnen dood. Waarom hij boven anderen tot de belangrijke en in vele opzigten moeijelijke zending naar Venetie verkozen werd, is niet bekend. Zijne bekwaamheid en velerlei kundigheden, die door zijne tijdgenooten hoogelijk geroemd werden, en waarvan hij gedurende

---

(1) Res. van de Staten-Generaal 17, 21 en 22 Sept. 1609. De Instructie van Van der Mijle is te vinden in de *Bijlage IV.* Vergelijk Van Meteren, *Hist. der Nederl.*, fol. m., 616 en 640. De trein van Van der Mijle bestond uit tien edellieden en andere aanzienlijke personen, behalve zijne dienaren.

dit gezantschap onwedersprekelijke bewijzen gaf, zullen daarvan wel in de eerste plaats de oorzaak geweest zijn. Doch er is nog iets anders, dat op hem het oog heeft kunnen doen vallen. Zijn vader, die tijdens de hevige vervolgingen van den Hertog van Alva den lande uitweek, begaf zich naar Italie, en hield gedurende vier jaren zijn verblijf te Venetie en te Padua. Welligt werd hij aldaar geboren en maakte zich toen de beginselen eigen der Italiaansche taal, die hij in meer gevorderde jaren verder beoefende en thans grondig verstond. Deze omstandigheid en de betrekkingen, die zijn vader tijdens zijn verblijf in Venetie zal aangeknoopt hebben, maakten hem boven anderen tot het met eere vervullen van het Gezantschap geschikt, en zullen vermoedelijk Prins Maurits, in overeenstemming met zijnen schoonvader, den Advokaat van Holland, bewogen hebben, Van der Mijle daartoe aan de Staten-Generaal voor te dragen.

Van der Mijle vertrok, weinige dagen na zijne benoeming, uit 's Gravenhage en begaf zich allereerst, volgens den hem gegeven last, naar Parijs. De bedoeling daarvan was, om aan Koning Hendrik IV kennis te geven van het besluit der Staten-Generaal wegens zijne zending naar Venetie, den wijzen raad en het welbehagen van Zijne Majesteit dienaangaande te verstaan en Haar voorschrijven, zoo veel noodig, tot bevordering dier zending te verzoeken. Daar de Koning zich echter te Fontainebleau bevond, begaf Van der Mijle zich derwaarts, alwaar hij, na met de staatslieden Villeroy en Jeannin voorloopig gesproken te hebben, tot Zijne Majesteit werd toegelaten. Eerst betuigde hij den dank der Staten-Generaal voor al de weldaden, door Hem aan het Gemeenebest bewezen, en vervolgens deelde hij het doel zijner komst mede. 's Konings antwoord was zeer verpligtend, verzekerende Hij, onder anderen: dat Hij altijd wilde blijven een vader van dezen Staat. En, wat de zending naar Venetie betrof, de Koning zeide daaromtrent, dat Hij het voordeelig en loffelijk achtte, dat onze aankomende Republiek zocht zich bekend te maken met eene zoo oude en wijd vermaarde als die

van Venetie. Zijne Majesteit nogtans gaf tevens Hare vrees te kennen, dat die Heeren, meenende de Venetiaansche Senatoren, die zoo wijs en achterdenkend waren, hem, Van der Mijle, in hoedanigheid van Ambassadeur niet zouden ontvangen en eeren, te meer, omdat eenige onder hen Spaansgezind waren en daarom vijanden van dezen Staat, anderen, den Paus toegedaan, vijandig waren uit hoofde van de godsdienst. Om die redenen was de Koning beducht, dat deze gezamenlijk zouden overstemmen hen, die hem als Ambassadeur zouden willen ontvangen, 't geen Zijner Majesteit, den Koning van Groot-Brittanje en ons Gemeenebest nadeelig zou zijn, welks eer en goeden naam Hij als zijne eigene behartigde. De Koning gaf uit dien hoofde te verstaan, dat Hij gaarne zou vernemen de redenen, waarop de bezending gegrond was. Het ware immers mogelijk, voegde Zijne Majesteit er bij, dat zij daarmede slechts hun voordeel beoogden. Misschien was hun doel, door het Nederlandsch Gezantschap niet wel of in 't geheel niet te ontvangen, Spanje aan zich te verpligten en de achting van den Koning van dat Rijk te verwerven. De Venetianen toch, dit had Hij zelf nog onlangs ondervonden, waren mild in het aanbieden, maar als het op de uitvoering aankwam, traden zij gemeenlijk achterwaarts. Ten slotte zeide de Koning, dat hij deze zending altijd zou prijzen en zeer eerlijk achten, bijaldien men kon verzekerd zijn, dat de Republiek van Venetie hem, Van der Mijle, in hoedanigheid van Ambassadeur zou ontvangen, al ware het dat zij aan de Staten-Generaal geene zending terug mogt doen. Dit laatste hing van hare keuze en haren vrijen wil af, zonder beleediging mede te brengen; maar indien zij het eerste naliet, zou het eene bespotting van het Gemeenebest en onverdragelijk wezen. Hij raadde Van der Mijle dus aan, dat hij, in Italie gekomen, in eene of andere stad zou wachten, om door middel van den Franschen Gezant, aan wien daarvan berigt zou gegeven worden, te mogen verstaan, hoe de zaken in Venetie gelegen waren; en wanneer hij vernam, dat er zwarigheid bestond om hem als Ambassadeur van een Sou-

verein te ontvangen, dat hij alsdan dadelijk de terugreis zou aannemen. „Niettemin", dus eindigde de Koning, „ik beken, „dat indien zij U in die hoedanigheid willen toelaten, zulks „zeer goed zal zijn en eene merkwaardige erkentenis van de „Algemeene Staten aan gene zijde van het gebergte, en in „'t aanzien van den Paus, der Prinsen van Italie en zelfs „der Ministers van Spanje."

Van der Mijle gaf hierop de gevraagde inlichtingen nopens de gronden, waarop het besluit wegens de zending steunde, te weten, de opening deswege door den Venetiaanschen Ambassadeur bij het Fransche hof aan den Nederlandschen Gezant aldaar gedaan, en vele brieven van de aanzienlijksten der Republiek, door dien Ambassadeur getoond. Dit gaf den Koning aanleiding om, nadat hij nog in het breede over dit onderwerp met Van Aerssen, die Van der Mijle bij dit gehoor vergezelde, gesproken had, beiden uit te noodigen, zich andermaal naar Parijs te begeven, ten einde, zoo als Zijne Majesteit zich uitdrukte, den Venetiaanschen Gezant klaar te doen spreken, 'tgeen hij echter niet geloofde dat deze doen zou; om vervolgens, wanneer die Gezant standvastig bij zijne verzekeringen bleef, naar Fontainebleau terug te keeren, en de voor de reis benoodigde bevelen en het voorschrijven des Konings te ontvangen.

Het te Fontainebleau verhandelde zou aanleiding kunnen geven tot meer dan éene opmerking, zoo als bijv. welke levendige genegenheid Hendrik IV deze Gewesten toedroeg; eene genegenheid, die hij gedurende zijn gansche leven, ook nadat hij tot het Roomsch Katholijk geloof was overgegaan en den Franschen troon beklommen had, bleef betoonen; de zonderlinge toestand, waarin het jeugdige Gemeenebest zich thans nog bevond ten aanzien van den Franschen Koning, die deze Gewesten als het ware aanmerkte, alsof zij onder zijne voogdij stonden, en wier bestuurders hij, om zoo te spreken, behandelde als een vader zijne onmondige kinderen. Ik bepaal mij alleen tot het navolgende: dat het uit het bovenvermelde gesprek duidelijk is, dat Koning Hendrik de

opregtheid der Venetiaansche Republiek, door wie hij zelf meer dan eenmaal was teleurgesteld, in hooge mate wantrouwde; zoodat de voorzorg van den Stadhouder en der Staten-Generaal niet overbodig kan geacht worden, toen zij aan Van der Mijle den last gaven, alvorens zich naar Venetie te begeven, den wijzen raad van Koning Hendrik, als den trouwsten bondgenoot van dezen Staat, over de hem opgedragen zending te vernemen.

Intusschen bleek het weldra, dat dit wantrouwen, althans omtrent den Venetiaanschen Gezant, onverdiend was. Deze gaf de meest voldoende verzekeringen, dat Van der Mijle niet alleen zou toegelaten worden, maar ook, dat zulks zou geschieden met zoodanige eer en onderscheiding, als aan Ambassadeurs van eenig ander Souverein, ja, van de allergrootste, bewezen werden; er bijvoegende, dat hij liever sterven zou, dan hem daarin misleiden. Met deze verzekering keerde Van der Mijle, na nog met den Hertog van Sully, Villeroy en Jeannin geraadpleegd, en na bezoeken van den Britschen, Venetiaanschen en andere gezanten ontvangen te hebben, naar Fontainebleau terug. Hij deelde aan den Koning den uitslag van zijn gesprek mede, en deze oordeelde, dat er thans geene verdere bezwaren bestonden, en dat hij veilig de reis kon aannemen.

Zoodra Van der Mijle de brieven van voorschrijving van wege den Koning ontvangen had, begaf hij zich op reis. Hij nam den weg door Frankrijk (1), trok den berg Cenis over, reisde door Piemont, kwam te Milaan, in welke stad hij door den Resident van Venetie begroet werd, en bereikte met zijn gevolg den 4 November behouden het Venetiaansch grondgebied, waar hij overal met uitstekende eerbewijzen door de overheden ontvangen, en tot opluistering van den

---

(1) Van der Mijle klaagt in zijn Verbaal zeer over den toestand der wegen en van het postwezen in Frankrijk. Te Lyon zag hij zich genoodzaakt, den gewonen postweg te verlaten wegens de ongelegenheid en de gevaren van dien weg, en moest huurpaarden nemen, omdat er onder weg slechts twee of drie paarden zouden te bekomen zijn.

togt en de veiligheid van zijn persoon, van stad tot stad door ruiters begeleid werd. Eindelijk kwam hij te Padua aan, uit welke stad hij, naar hetgeen Koning Hendrik hem had aangeraden, een edelman uit zijn gevolg naar Venetie aan den Gezant van Frankrijk, de Champigny, afvaardigde, om dezen van zijne komst te verwittigen en van hem te vernemen, hoe de toestand van zaken was en of het geraden ware, dat hij de reis naar Venetie zou voortzetten. In een zeer verpligtend antwoord schreef hem de Gezant: dat hij er volstrekt niet aan twijfelde, of hij zou naar zijnen wensch door de Republiek ontvangen worden. Hij bood hem verder zijne dienst in alles aan, doch gaf hem tevens kennis, dat het te Venetie de gewoonte was, dat de gezanten, ook zelfs die van de grootste Mogendheid, als bijzondere personen binnen kwamen, en zonder staatsie in eene geschikte woning hun intrek namen; dat zij later, tegen den tijd waarop zij ten gehoore bij den Doge zouden toegelaten worden, zich naar een der naburige eilanden begaven, van waar zij door een' stoet van de aanzienelijksten afgehaald en naar het hertogelijk paleis geleid werden. „Doch hoe Gij in dezen „handelt," dus sloot de Gezant zijn berigt, „Gij moet niets „toegeven van hetgeen verschuldigd is aan den rang van „Mijne Heeren de Staten, die door de geheele wereld als „Souvereine Vorsten erkend zijn."

Van der Mijle, gehoor gevende aan den raad van den Franschen Gezant, vertoefde nog een paar dagen te Padua en deed inmiddels een bekwaam huis voor zich huren en in gereedheid brengen. Den 13 November nam hij den togt naar Venetie aan, en kwam eerst te Lizifusina aan, waar hij den secretaris van den Britschen Gezant, met de gondel van dien Ambassadeur, vond, benevens onderscheiden Nederlandsche kooplieden, die aldaar zich vereenigd hadden om hem te verwelkomen en hunne hulde te bewijzen. Genoemde secretaris bood, van wege den Koning van Grootbrittanje, zijne gondel aan Van der Mijle aan. Daar het hem echter duidelijk was, dat de tegenwoordigheid van dien secretaris

en zijne aanbieding voortsproten uit naijver tegen den Franschen Gezant, wien hij was aanbevolen en die hem reeds met raad gediend had, verontschuldigde Van der Mijle zich zoo goed mogelijk van het gebruik van dat vaartuig, daarvoor als reden aanvoerende, dat het met een fluweelen kleed, het onderscheidingsteeken van eenen Ambassadeur, bedekt was, waarvan hij zich niet kon bedienen, dewijl hij onbekend wilde blijven. Hij stapte dus in de door de Nederlandsche kooplieden voor hem gehuurde gondel, waarin de Britsche secretaris mede plaats nam, voer naar Venetie en nam zijn intrek in het voor hem bestemde huis. Hier vond hij den secretaris van den Franschen Gezant, die hem van wege den Koning van dat Rijk verwelkomde en hem zijne diensten aanbood, welke Gezant vervolgens nog zijnen zoon zond met de verzekering, dat hij wel zou ontvangen worden, en dat hij, Gezant, daartoe veel had toegebragt. Kort hierop kwam een edelman van den Doge Van der Mijle van wege Zijne Doorluchtigheid welkom heeten. Te gelijk kwam deze vernemen, op welken dag en op welke plaats hij wenschte ontvangen te worden. Na vele pligtplegingen van weêrszijde werd de dag der ontvangst op den 16 November bepaald, waarbij aan den Nederlandschen Gezant, volgens besluit van den Senaat, dezelfde onderscheidingen zouden bewezen worden, die men gewoon was aan gezanten van de grootste Mogendheden te verleenen.

Intusschen had de Pauselijke Nuntius niet stil gezeten. Reeds vóór de komst van Van der Mijle had Zijne Heiligheid den Doge doen vermanen en smeeken, den persoon, die daartoe bestemd was, in zijne hoedanigheid van Ambassadeur van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, niet te ontvangen, en wel om vele redenen, bijzonder omdat zulks den Koning van Spanje geenszins welgevallig zou zijn. Ten laatste was de Paus zelfs zoo verre gegaan, dat hij de Republiek, bijaldien zij hem daarin wilde gelieven, beloofde het tiende der geestelijke goederen in het Venetiaansch grondgebied, dat hem als Hoofd der Kerk toekwam, gedurende twaalf jaren te

zullen kwijtschelden. Doch deze vermaningen, smeekingen en beloften hadden geen' ingang gevonden en het aanbod was afgewezen (1). Zoodra Van der Mijle te Venetie was aangekomen, stelde de Nuntius alle pogingen in 't werk, om het genomen besluit tot ontvangst van den Nederlandschen Gezant zoo al niet te doen herroepen, want hiertoe zag hij geen kans, althans nutteloos te maken. Hij wist, namelijk, door zijnen invloed te bewerken, dat op den dag en het uur, die voor de plegtige ontvangst vastgesteld waren, eene adellijke jonkvrouw den sluijer zou aannemen, en dat tot die plegtigheid door den Patriarch van Venetie al hare bloedverwanten genoodigd werden. Het gevolg daarvan zou wezen, dat slechts een klein getal der vijftig leden van den Senaat, die voor de ontvangst van Van der Mijle bestemd waren, zijnen intogt zou bijwonen. Doch de Doge Leonardo Donato verijdelde deze sluwe kuiperij. Zoodra hij daarvan kennis droeg, ontbood hij deze leden van den Senaat, deelde hun mede, dat eenige kwaadwilligen door zoodanige slinksche streken het besluit van den Raad zochten te niet te doen, en gaf hun in ernstige bewoordingen te kennen, dat dit besluit voortgang moest hebben en tevens zijn vertrouwen, dat het meerendeel van hen bij de plegtige ontvangst zou tegenwoordig zijn.

Op deze wijs mislukten de geheime pogingen van den Nuntius, en de intogt had op den bepaalden dag en het vastgesteld uur plaats. Korten tijd te voren begaf Van der Mijle, vergezeld van vele Nederlandsche kooplieden, zich, naar hetgeen van oude tijden gebruikelijk was, in gondels naar zeker klooster, Sint George d'Alese genaamd, liggende tusschen Lizifusina en Venetie, waar hij met zijn gevolg door ongeveer veertig leden van den Pregadi of den Senaat, allen in purperen satijnen tabbaarden gehuld, in de kerk ontvan-

(1) Van Meteren, *Hist. der Nederl.*, fol. m., 615. Van der Mijle spreekt van deze omstandigheid niet, doch er bestaat geene reden om aan dit verhaal van Van Meteren, die doorgaans goed onderrigt is, te twijfelen.

gen werd. De Ridder Priuli, voormalig Gezant der Republiek bij den Franschen Koning, stond aan hun hoofd, en verwelkomde den Nederlandschen Ambassadeur van wege den Doge en de Seigneurie, waarna zij gezamenlijk, in gondels gezeten, naar Venetie voeren, en hem tot in zijn huis onder het steken der trompetten en het slaan der trommels begeleidden. Na hun vertrek liet Van der Mijle, in navolging der overige Ambassadeurs, het wapen der Vereenigde Gewesten voor zijn huis aanslaan, en ontving hij van wege den Doge ten geschenke allerlei levensbehoeften en ververschingen, onder toezegging, dat zulks dagelijks zou herhaald worden, zoo lang hij zich te Venetie bleef ophouden.

Twee dagen later had het plegtige gehoor bij den Doge plaats. Van der Mijle, op nieuw vergezeld van eenige Nederlandsche kooplieden, werd tot dien einde wederom door den Ridder Priuli en de verdere daartoe bestemde leden van den Senaat, in gondels afgehaald en naar het paleis van St. Marco gebragt. Hier stapte de stoet aan wal, en Van der Mijle met zijn gevolg werd tusschen eene ontelbare menigte, die was zamengevloeid om dit zeldzame schouwspel te zien, tot in de gehoorzaal van den Doge Leonardo Donato geleid. Deze, die op een verheven gestoelte gezeten, en aan wiens beide zijden de leden van zijnen Raad en van den Senaat geschaard waren, stond, zoodra hij den Nederlandschen Gezant gewaar werd, op, deed hem nevens zich nederzitten en dekken, en ontving zijne Geloofsbrieven, zonder ze te lezen, 'tgeen een bewijs van bijzondere gunst was, „tot groot verdriet," zoo als Van der Mijle in zijn Verbaal aanteekent, „der secretarissen van den Nun„tius en des Gezants van den Koning van Spanje, die aldaar „met menigte van alle soorten van menschen tegenwoordig „waren." Nu stond Van der Mijle op en hield eene aanspraak in de Italiaansche taal, waarin hij hoofdzakelijk zeide: dat de doorluchtige en zeer magtige Heeren, de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden hem bevolen hadden, zich naar Zijne Doorluchtigheid, den Doge van Venetie te begeven, om Hem hunne opregte toegenegenheid te betuigen, met de verzeke-

ring, dat zij reeds vroeger zeer begeerig geweest waren, met daden en ten aanschouw der geheele wereld te toonen, welk eene groote achting en eerbied zij toedroegen aan deze zeer oude en vermaarde Republiek, om aldus tot eene naauwere vriendschap en tot eene vermeerdering der onderlinge betrekkingen den weg te banen. Zij hadden echter het voegzamer geoordeeld, zulks een weinig uit te stellen, opdat zij bij hunne eerste zending in Italie, en in het bijzonder aan deze Republiek, eenige zaak zouden hebben mede te deelen, waardig om aan deze zeer doorluchtige vergadering te worden aangekondigd. Daartoe waren zij thans in de gelegenheid. Door tusschenkomst der Doorluchtigste en Magtigste Koningen van Frankrijk en Grootbrittanje, was een Twaalfjarig Bestand gesloten en uitgewisseld tusschen den Koning van Spanje en de Aartshertogen Albert en Isabella Clara Eugenia aan de eene, en de Heeren Staten-Generaal, zijne Meesters, aan de andere zijde, door middel van welk Bestand zij hoopten, dat na eenen aanhoudenden en bloedigen krijg van 42 jaren zij in het toekomende vrede en ongestoorde rust zouden genieten. Hij eindigde met de verklaring van zijn vertrouwen, dat de Almagtige God, de oorsprong van den vrede en van de eendragt, die gewigtige gebeurtenis zou zegenen, tot Zijnen roem en tot welzijn der Christenheid in het algemeen, en in 't bijzonder der Vereenigde Nederlanden, van wie Hij zich in den zoo zwaren, hevigen en wreeden oorlog steeds den zeer magtigen en zeer weldadigen Beschermer betoond had.

De Doge antwoordde op deze aanspraak, onder anderen, het navolgende: dat hij de Staten-Generaal ten hoogste zijnen dank betuigde voor de groote gunst en toegenegenheid, die zij aan deze Republiek bewezen; dat hij daarvan reeds eenige blijken had ondervonden; dat hij hoopte, dat deze zending wat goeds zou voortbrengen; dat hij zich bij uitnemendheid verblijdde over het gesloten Bestand, 'twelk zeer eerlijk en roemrijk was na eenen zoo langdurigen en bloedigen oorlog en dat hij veeleer eenen vrede noemde; prijzende voorts

openlijk en met verhevene stem de wijsheid, den kloeken moed en de eensgezindheid van 's Lands Overheden.

Na dit antwoord en nadat de Doge met een blij gelaat zijne welkomsgroet herhaald had, bood Van der Mijle hem de brieven van den Stadhouder Prins Maurits aan, waarop de Doge openlijk tot lof van dien Vorst begon te spreken, hem noemende den vermaardsten en kloeksten veldheer, die thans in de wereld was. „Ik acht," voegde hij er bij, „de „Staten-Generaal gelukkig, dat zij zulk een wijs en voor-„zigtig Hoofd bezitten."

En hiermede liep dit eerste gehoor af, waarna Van der Mijle en zijn gevolg met dezelfde staatsie naar zijne woning teruggeleid werden, als waarmede zij gekomen waren.

Op zijn verzoek verwierf hij den 21 November een tweede gehoor. Intusschen ontving hij de bezoeken van den Franschen en Engelschen Ambassadeur, de Champigny en Wotton, en deed die terug, welke Gezanten hem kwamen geluk wenschen over de wijs, waarop hij ontvangen was, die niet heerlijker had kunnen zijn, en beiden wedijverden om hem hunne dienst en hulp aan te bieden. Dit tweede gehoor ging met minder plegtigheden gepaard, doch daarbij werden nogtans even groote onderscheidingen aan Van der Mijle en zijn gevolg bewezen. Tot den Doge en zijnen Raad ingeleid, hield hij, wederom in de Italiaansche taal, de navolgende rede: (1)

Doorluchtigst Vorst!

„Eenige dagen geleden, Uwe Doorluchtigheid het sluiten van het Bestand aankondigende, heb ik om zekere redenen mij onthouden, meer in het breede te verklaren, wat de zeer Doorluchtige, Uitnemende en Magtige Heeren, de Staten der Vereenigde Nederlanden mij bevolen hadden:

---

(1) Deze aanspraak is ontleend uit het Verbaal van Van der Mijle; zij komt in de oorspronkelijke taal voor in *Bijlage V.*

„Namelijk, dat hunne bedoeling met mijne zending aan Uwe Doorluchtigheid is geweest, de gelegenheid te geven tot het sluiten van eene naauwe vriendschap en tot het aanknoopen van onderlinge betrekkingen (1), waaraan Zij (2), naar zij vertrouwen, van hare zijde zal beantwoorden door wederkeerige en vriendschappelijke dienstbewijzen, opdat het werk, zoo gelukkig aangevangen, meer en meer vorderingen moge maken.

„Dit schijnt daarom zooveel gemakkelijker te zullen slagen, dewijl de redenen, die gezegde Heeren bewogen hebben om daarnaar begeerig te zijn, regtvaardig en wettig zijn, en omdat de gelijkvormigheid in Regering die vriendschap goed en opregt zal maken. Het is toch eene bekende zaak, dat deze doorluchtige Republiek gedurende twaalfhonderd jaren met den meest verheven moed en den grootsten roem, hare vrijheid bewaard heeft, en dat de zeer doorluchtige Heeren Staten met de grootste eensgezindheid en eendragt, hebben besloten, hunne oppermagt en vrijheid, die ten koste van zoo veel bloeds verkregen zijn, te handhaven.

„Hierbij komt nog in aanmerking, dat daar wij tegen dezelfden vermoedens hebben, wij des te meer gemeenschappelijk de middelen moeten zoeken.

„Geen weldenkend mensch, die zijn Vaderland bemint, kan dit afkeuren, met te wijzen op het verschil van Godsdienst, daar elk land de zijne kan behouden, en zij echter tegelijk staatkundig kunnen vereenigd wezen, waarvan ik het onnoodig acht, als eene zaak die algemeen bekend is, voorbeelden aan te halen.

„Daarenboven zijn van oudsher de voorspoed en de magt der Vereenigde Gewesten gegrond geweest, zoo als die thans nog daarop rusten, op de zeevaart, op de zeereizen, op eenen eerlijken handel, op de fabrijken en trafijken, die hunne in-

---

(1) *Corrispondenza.* Het woord *correspondentie* was in dien zin ook hier te lande in gebruik, en beteekende: verkeer, betrekkingen, 't zij van handel, 't zij staatkundig.

(2) Dat is, de Doorluchtigheid, t. w. de Doge.

gezetenen met alle volken der wereld drijven, en die mijne genoemde Heeren met de uiterste zorg in het boven vermelde Bestand zich hebben voorbehouden.

„Zij hebben, met het inzigt om dien handel te vestigen en uit te breiden, steeds met de meeste zorgvuldigheid onderhouden de beste vriendschapsbetrekkingen met de Koningen, Vorsten en Staten, wier onderdanen op gelijke wijs zich op zeevaart en handel toeleggen, en zijn nog genegen, zulks in het vervolg meer en meer te doen.

„En wanneer men rijpelijk overweegt, dat er geene zaak bestaat, die de harten en gezindheden der menschen vaster verbindt en vereenigt, dan het gemeenschappelijk belang, voornamelijk, wanneer het rust en gevestigd is op ware, stevige en onveranderlijke grondslagen, en dat van de oudste tijden, ja nu nog in onze dagen, een groot deel der onderdanen van deze doorluchtige Republiek zich op gelijke wijs bezig houdt met den handel en de zeevaart; dat op gelijke wijs de grootheid, de magt en de luister van deze Republiek, althans gedeeltelijk, gelegen is in haar vermogen ter zee, en dat door de voordeelen en het gemak, welke die magt ter zee oplevert, de onderdanen der beide Staten, ofschoon schijnbaar verre van elkander verwijderd, desniettemin gemakkelijk bij alle gelegenheden met het beste gevolg zich kunnen vereenigen en in nood onderling bijstand bieden, alhoewel zulks tot hiertoe weinig het geval is geweest, maar 't geen in het vervolg veel gemakkelijker zal kunnen geschieden, omdat na het sluiten van het Bestand de Straat van Gibraltar niet meer te vreezen is, en deze geen bezwaren oplevert als vroeger.

„Mijne zeer Doorluchtige en Magtige Meesters, nadat Zij dit alles overwogen hadden, hebben mij bevolen, aan Uwe Doorluchtigheid te verklaren, dat er van hunne zijde geene zaak is, naar welke zij vuriger verlangen, dan eene naauwere vriendschap, vereeniging en betrekking (1) dan tot hiertoe

(1) *Correspondenza.*

bestond, te sluiten en te behouden met deze Doorluchtige Republiek, die zullen kunnen dienen, om te bevorderen, te handhaven, te vermeerderen en te verzekeren de onderlinge zeevaart, het wederzijdsch verkeer, den gemeenschappelijken handel en de betrekkingen tusschen de beide landen.

„Om deze gelukkige uitkomst te bewerken, zullen mijne Meesters van hunne zijde niet nalaten, alles toe te brengen, wat zij zullen oordeelen dat het doel op eenigerlei wijs gemakkelijk kan doen bereiken; zich vastelijk overtuigd houdende, dat Uwe Doorluchtigheid van haren kant zal onderzoeken de geschiktste middelen tot bevordering en volmaking van eene zoo roemrijke en nuttige zaak; — eene zaak, die begunstigd zal worden door den Almagtigen God, opdat zij tot heil en welvaart strekken moge van de geheele Christenheid, en voornamelijk van de Staten en onderdanen van Uwe Doorluchtigheid en van mijne Meesters."

Deze rede, alhoewel zij door geene schitterende welsprekendheid moge uitmunten, was juist berekend, om de Venetiaansche Regering voor het jeugdige Gemeenebest in te nemen, en haar meêgevoel jegens de Nederlandsche Natie op te wekken. Immers het kon niet anders, dan dat, wanneer Van der Mijle sprak van de gelijkvormigheid van het bestuur in beide Landen, zulks aan den Doge en zijnen Raad welgevallig moest zijn. Hierbij herinnerde hij toch, dat Venetie en Nederland de twee voornaamste Republieken van dit werelddeel waren, wier belang hetzelfde was; die beiden, zoo zij dat belang wèl verstonden, er op uit moesten wezen, zich naauw aan elkander te verbinden tot handhaving van hare gemeenschappelijke vrijheid tegenover den Keizer, de Koningen en verdere Vorsten, die met leede oogen, te midden van het monarchale Europa, twee magtige Republieken gevestigd zagen, waarvan de eerste door het verbond van Kamerijk op den rand van het verderf was gebragt, en waarvan de laatste gedurende ruim veertig jaren een' strijd op leven of dood had moeten voeren. En, hoe zeer moest het den

Doge en den Edellieden die hem omgaven, niet vleijen, wanneer zij met ophef hoorden gewagen van de oudheid, het aanzien, den moed en den roem hunner doorluchtige Republiek; eene lofspraak, die den Venetiaan steeds en boven alles welkom was! Daarenboven was de wenk, die Van der Mijle in zeer voorzigtige bewoordingen gaf omtrent vermoedens tegen dezelfden, waarbij hij de raadslagen van den Paus, des Konings van Spanje en hunne aanhangers tegen de beide Gemeenebesten in het oog had, zeer geschikt, om de Venetianen opletten te maken op de voordeelen, die zij uit eene naauwere vereeniging met Nederland konden trekken; voordeelen, waarop het verschil van Godsdienst geen nadeeligen invloed zou hebben, daar het hier alleen eene staatkundige verbindtenis gold. Maar er was meer, dat den Doge en zijne Raadslieden moest bewegen, zich met het jeugdige Gemeenebest te verbinden. Beide Republieken waren haren oorsprong verschuldigd aan de zeevaart, den handel, de fabrijken en trafijken; beide hadden haren luister voornamelijk te danken aan de magt van haar zeewezen. Sedert de schitterende overwinning, door Heemskerck voor Gibraltar behaald, stond de Middellandsche zee voor de Nederlanders open, en tengevolge van dien het vrije verkeer met Venetie over zee. Het Twaalfjarige Bestand had dat vrije verkeer bevestigd. Van nu af konden de twee Republieken zonder vreeze van stoornis onderling over zee handel drijven en de voortbrengselen van hare fabrijken en trafijken aan elkander verschaffen. Van hoeveel gewigt was zulks niet voor beiden, maar bijzonder voor Venetie, sedert het verlies van den handel met het Oosten en nu Spanje voortging allerlei belemmeringen in den weg te leggen. Die Republiek kon thans uit Nederland alle Oostersche voortbrengselen zonder eenig bezwaar verkrijgen, en daarentegen opende zich voor hare fabrijken en trafijken eene nieuwe bron van welvaart. Daarenboven kon Nederland, als de korenschuur en marktplaats van Europa, haar ruimschoots voorzien van al wat noodig was tot de voeding van hare ingezetenen en tot de verdediging van haar grondgebied.

En kwam eene der beide Republieken in nood, werden zij door hare gemeenschappelijke of andere magtige vijanden aangevallen, beider zeemagt was dáár, om de gemeenschappelijke vrijheid te verdedigen en de verderfelijke aanslagen harer vijanden te verijdelen.

Merkbaar was dan ook de indruk, dien de aanspraak gemaakt had op het gemoed van den Doge. Op de minzaamste wijs beantwoordde hij die, zeggende onder anderen: dat hij de Staten-Generaal zijnen dank betuigde voor de aangeboden vriendschap en naauwere betrekkingen (1); dat hij van den inhoud dier aanspraak verslag zou doen waar zulks behoorde, en dat Van der Mijle daarna het antwoord zou verstaan, bij voorraad hem verzekerende, dat alles ten hoogste aangenaam was, als komende van zoo magtige Heeren en goede Vrienden; terwijl hij er ten slotte bijvoegde, zeer verblijd te zijn, dat hij dezen dag had mogen beleven, en dat hij, Van der Mijle, aan hem en al de leden van den Raad zeer welkom was (2).

Nog merkbaarder werd de indruk, dien deze aanspraak op den Doge en zijnen Raad gemaakt had, door de pogingen, die de Spaansche Gezant en de Nuntius van den Paus deden, om dien indruk uit te wisschen en de gunstige gevolgen, die daaruit vermoedelijk voor Nederland zouden voortspruiten, tegen te werken.

Beiden verzochten en verkregen gehoor, waarin zij, de eerste uit een staatkundig, de laatste uit een godsdienstig oogpunt, den Doge en zijnen raadslieden 't onraadzame betoogden van het sluiten eens verdrags van vriendschap en handel met Nederland, en hen ernstig vermaanden, zich daarvan te onthouden. De Gezant van Spanje, die zich aanvankelijk niet ontzag, met zekere minachting van den Neder-

---

(1) *Correspondenza.*

(2) De Doge weidde nog uit over verschillende zaken, voornamelijk Holland en Zeeland betreffende. Hij sprak, onder anderen, over onze dijken en over het beleg van Leijden. Het was eene vaste gewoonte bij de Venetianen, niet oogenblikkelijk te antwoorden op de aanspraken of vertoogen van de vreemde Gezanten.

landschen Ambassadeur te spreken, doch telkens door den Doge werd teregt gewezen (1), beriep zich tot dien einde op de langdurige en nog bestaande vriendschap met het Huis van Oostenrijk en de Koningen van Spanje; waarschuwde tegen het misnoegen, dat bij dat Huis en bij den Spaanschen Koning zou ontstaan, bijaldien Venetie zich met het Gemeenebest mogt verbinden, en drong er vooral op aan, dat de Republiek zou overwegen, dat zijn Koning geen' vrede, maar slechts een Bestand van twaalf jaren met de Vereenigde Gewesten gesloten had.

De Nuntius van den Paus vermaande, van zijne zijde, den Doge en zijnen Raad, dat zij er op zouden willen letten, dat de Godsdienst geene schade mogt lijden; dat zij moesten weten, dat de Nederlandsche Gezant gezonden was door de gevaarlijkste ketters die er bestonden, en dat de wijs, waarop zij hem ontvangen hadden, vele bedenkingen te Rome zouden verwekken.

Met gevatheid en waardigheid antwoordde de Doge beiden onverwijld. Aan den Spaanschen Gezant zeide hij, dat het waar was, dat de Republiek van oudsher met het Huis van Oostenrijk in vriendschappelijke betrekkingen had gestaan, en dat, wanneer deze soms verbroken waren, zulks niet aan de Republiek was te wijten geweest, en zij ook nu daartoe nimmer eenige aanleiding zou geven. Wat de Koningen van Spanje betrof, hij erkende gaarne, dat de overleden Koning Philips II steeds gezocht had, Italie in rust te houden, en voegde er bij, dat, zoo diens voetstappen gedrukt werden, alles wèl zou gaan. Maar het was de aloude gewoonte der Republiek geweest, de Ambassadeurs van andere Prinsen en Republieken wèl te ontvangen, en ze wederom met Ambassadeurs te doen bezoeken. Hij kon uit dien hoofde niet inzien,

(1) „De voorz. Ambassadeur", zoo leest men in het Verbaal van Van der Mijle, „van my spreeckende, seyde int beginsel altyts: *Il d'Hollanda;* maer de Prince dat gewaer wordende, so haest als hy *Il* begon te reppen, vouchde daerby: *Ambasciador de li Signori Stati* etc.; so dattet den Spaignert int lest moede werde."

dat uit het gebeurde eenige onlusten zouden kunnen ontstaan; want niemand kon der Republiek die vrij was, daarin de wet voorschrijven. Aan den Nuntius gaf hij in weinige woorden te kennen, dat de Nederlandsche Gezant zich met geene zaken, de Godsdienst betreffende, inliet en dat deze daarom ook niet gekomen was; dat hij dus dienaangaande zeer gerust kon zijn, en dat de thans levende Venetianen, even als hunne voorouders, zouden letten op de bewaring van de Katholijke Godsdienst.

Inmiddels stelden de Fransche en Britsche gezanten, elk in het bijzonder, alles wat hun mogelijk was in het werk, om den Doge en zijnen Raad te versterken in hunne goede gezindheid jegens het Gemeenebest, en om den Nuntius en den Gezant des Konings van Spanje over te halen, hunne vijandelijke ontwerpen te laten varen. Doch al hetgeen door hen gedaan werd om dit laatste doel te bereiken, was vruchteloos. Het bleek weldra, dat de Doge en zijn Raad, hoe gunstig anderzins gezind, het onder de tegenwoordige omstandigheden onraadzaam achtten, de door den Nederlandschen Ambassadeur voorgeslagen naauwere verbindtenis met het Gemeenebest aan te gaan.

Terwijl het een en ander voorviel, werd Van der Mijle met zijn gevolg, op last van den Doge en op kosten der Republiek, door den ridder Priuli zeer luisterrijk onthaald, en die edelman begeleidde hem, zoo tot het bijwonen eener vergadering van den grooten Raad, als bij het bezigtigen van het Hertogelijk paleis, de schatkamer van St. Marco, de Munt, de Bibliotheek, het Arsenaal en andere merkwaardigheden die Venetie opleverde. Dan, met zulk eene feestviering en zoodanige verpligtende onderscheidingen bereikte de Nederlandsche Gezant geenszins het oogmerk zijner zending. Hij drong dus herhaalde malen aan op het bekomen van antwoord op zijn voorstel. Dit werd hem eindelijk ingewilligd en hij den 4 December 1609 voor de derde maal ten gehoore bij den Doge en zijnen Raad toegelaten.

Eerst onderhield de Doge zich eenigen tijd met onzen

Gezant over verschillende onderwerpen, met zijn verblijf te Venetie in verband staande, waarna hij zeide, door den Ridder Priuli verstaan te hebben, dat hij het antwoord op zijn voorstel verlangde te ontvangen. Aan dien wensch zou thans voldaan worden, waarop de Doge één der secretarissen gelastte, dat antwoord te lezen; want het was niet de gewoonte dat de Doge zelf zoodanig staatsstuk voorlas, evenmin dat aan de gezanten daarvan een afschrift gegeven werd (1). Het antwoord kwam hoofdzakelijk hierop neder: dat de Doge de Staten-Generaal ten hoogste dankte voor deze zending, waaruit duidelijk was gebleken de goede genegenheid, die zij der Republiek toedroegen; dat hij al vóór eenigen tijd bij geruchte het sluiten van het Bestand vernomen had, maar dat hij verblijd was, dat het hem van wege de Staten-Generaal nu was medegedeeld; dat hij hoopte, dat dit Bestand of deze vrede, gelijk hij het ook noemde, lang mogt duren, ja hoe langer hoe vaster worden, en tot opbouwing van eene volmaakte vrijheid leiden, waarover hij zich steeds zou verheugen, als een Vorst, die de vriend was van onzen Staat. Wat de naauwere vriendschap en betrekkingen aanging, die door den Nederlandschen Gezant waren voorgeslagen, de Doge achtte het, wegens de tegenwoordige omstandigheden en uit het oogpunt van het gemeenschappelijk belang, noch tijdig, noch voordeelig, deze met een plegtig verdrag te bekrachtigen, daar zulk een verdrag ongetwijfeld op sommige plaatsen wantrouwen, vermoedens en onnutte beroering (2) zou verwekken. Hij oordeelde het 't voordeeligste voor beide Staten, de aangevangen vriendschap met alle middelen wel te onderhouden, tot bevordering waarvan de Republiek van harentwege niet in gebreke zou

---

(1) Het eenige dat hun vergund werd, was, en zulks was reeds een zeer groot gunstbewijs, dat zoodanig stuk, 't zij gedurende de vergadering, 't zij na den afloop, door den secretaris nog ten tweeden male gelezen werd; welk gunstbewijs aan Van der Mijle, op zijn verzoek, door den Doge met de meeste welwillendheid toegestaan werd.

(2) *Diffidenza et suspetti, inutili porturbationi*, waren de woorden, die in het vermelde Staatsstuk voorkwamen.

blijven; welke vriendschap, alzoo gelukkig voortgaande, te allen tijde de gelegenheid tot iets naders zou aanbieden.

Aangaande de zeevaart en den handel verzekerde de Doge, dat er volkomen vrijheid tusschen de onderdanen van de beide Republieken zou bestaan, en dat van de zijde van Venetie alles zou gedaan worden wat tot bevordering daarvan strekken kon, er bijvoegende, dat hij bij alle gelegenheden zou bewijzen, de Nederlanders lief te hebben.

In het slot van het antwoord betuigde de Doge op nieuw zijnen dank voor de aangedane eer, gelijk dit breeder zou worden verklaard door eenen daartoe opzettelijk herwaarts te zenden Ambassadeur, en droeg hij tevens aan Van der Mijle op, dien dank ook over te brengen aan Zijne Excellentie, Prins Maurits, dien hij beminde en hoogachtte als den grootsten kapitein van zijnen tijd, wiens goede gezindheid jegens de Republiek reeds bij sommige gelegenheden gebleken was.

Het voorname doel van het gezantschap, het sluiten van eene naauwere vriendschap en van een verdrag van koophandel en zeevaart, was dus niet bereikt kunnen worden. Evenwel kon de zending geenszins als mislukt worden beschouwd. Dat Van der Mijle niet slechts ontvangen, maar met den meesten luister en met bijzondere onderscheiding, gelijk de gezanten der magtigste Koningen, in plegtig gehoor bij den Doge en zijnen Raad, in weerwil van den Pauselijken Nuntius en van den Spaanschen Gezant, en ten aanschouwe van geheel Italie, ja van de gansche wereld, was toegelaten, dit was eene gebeurtenis, die voor het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, in de omstandigheden waarin het zich bevond, van het uiterste gewigt was. Immers werd het aanzien van den jeugdigen Staat daardoor verhoogd, en deze, om zoo te spreken, werkelijk opgenomen in de rij der Europesche volken. Dit gevolg der toelating van Van der Mijle was het voornamelijk, dat de vijanden der Vereenigde Gewesten diep griefde. Het vooruitzigt daarvan ontstak den toorn Zijner Heiligheid, Paus Paulus V. In

hevige bewoordingen gaf hij zijn misnoegen over die toelating aan den Venetiaanschen Gezant te Rome te kennen, klagende, dat de Republiek zulke groote feesten had aangerigt voor een' ketter, die gezonden was door zulke gevaarlijke ketters (1). Maar hetgeen ook vooral als eene gunstige uitwerking der zending mag aangemerkt worden, was de toezegging van den Doge, dat een Gezant door de Republiek opzettelijk herwaarts zou worden gezonden, om de Staten-Generaal voor de aangedane eer te bedanken. Mogt er nog twijfel bestaan, hoe de Nederlandsche Ambassadeur te Venetie was ontvangen, mogten Spanje en Rome trachten de hem aangedane eere te verduisteren of deswege onwaarheden verbreiden, de komst van den Venetiaanschen Ambassadeur zou de zaak in een helder daglicht stellen en logenstraffen al hetgeen door de vijanden van den Staat mogt uitgestrooid worden. Geen wonder, dat deze, nu zij de plegtig toegezegde zending van eenen Venetiaanschen Gezant niet konden keeren, alles in het werk stelden, om die zending zoo weinig eervol voor het Gemeenebest te doen uitvallen als slechts eenigzins mogelijk ware.

Daar men het te Venetie eene bijzondere onderscheiding achtte, dat de voor eene zending bestemde Gezant der Republiek benoemd werd gedurende de tegenwoordigheid van den Gezant der Mogendheid, waarheen hij zich moest begeven, ten einde beiden in de gelegenheid te stellen, met elkander in kennis te geraken, zoo hield de Doge met degenen die dezen Staat een goed harte toedroegen, zich onverwijld na den afloop van het laatste gehoor bezig met de benoeming van zulk een Gezant. Daarbij kwamen twee zaken vooral in overweging; 1°. of men behoorde te zenden een daartoe opzettelijk te benoemen Ambassadeur, dan wel, of men met die zending zou belasten Francisco Contareni, thans Gezant der Republiek aan het hof van den Koning van Grootbrittanje; 2°. bijaldien het eerste zou plaats vinden, of men alsdan een

(1) Verbaal van Van der Mijle.

persoon behoorde te kiezen uit de orde dergenen, waaruit de gezanten verkozen werden, die naar gekroonde hoofden gezonden werden; dan wel uit eene mindere orde, te weten uit diegenen, aan wie men de zendingen aan Hertogen en Republieken opdroeg. De gevoelens waren daaromtrent zeer verdeeld, zoowel in het Collegio als in den Pregadi.

Er waren te Venetie, behalve den Raad van Tienen, drie soorten van hooge staatsligchamen; te weten: de Groote Raad, het Collegio of de Raad van den Doge en de Pregadi, anders gezegd de Senaat.

De Groote Raad droeg dien naam, omdat hij bestond uit de leden van al de overige raadsvergaderingen, die ophielden werkzaam te zijn, wanneer de Groote Raad bijeen was gekomen. Het was uit dien hoofde en ten einde den loop der zaken niet hinderlijk te zijn, dat de Groote Raad gewoonlijk des Zondags en op feestdagen vergaderde. Hij was zamengesteld uit alle Edelen, die den ouderdom van 25 jaren bereikt hadden. Bij den Grooten Raad berustte de souvereiniteit, doch meer in naam, dan in de daad, bijzonder omtrent het binnenlandsch bestuur en de buitenlandsche aangelegenheden, die grootendeels aan het Collegio, doch voornamelijk aan den Pregadi waren overgedragen. Dien ten gevolge had de Groote Raad niets met de benoeming van den naar Nederland af te vaardigen Ambassadeur te doen, en betrof dit alleen het Collegio en den Pregadi.

Het Collegio of de Raad van den Doge bestond uit 26 leden, de Hertog daaronder begrepen, waarvan zes leden met den Doge *la Serenissima Signoria*, of het Gouvernement, ook *Il Consiglietto* of Kleine Raad geheeten, uitmaakten; welke Signoria voorzat niet slechts bij het Collegio, maar ook bij den Grooten Raad en den Pregadi. Aan het Collegio was de uitvoerende magt opgedragen. Daarin werden de gezanten der vreemde Mogendheden ten gehoore toegelaten, en hun de antwoorden of beslissingen van den Senaat medegedeeld. In den regel werden ook in het Collegio alle staatszaken 't eerst ter tafel gebragt en overwogen, en nadat deswege een besluit

was genomen, door hetzelve de Senaat bijeengeroepen, aan wien alsdan door het Collegio een voorstel in den geest van het genomen besluit gedaan werd.

De Pregadi of de Senaat werd aldus genaamd naar het werkwoord *Pregare*, bidden, verzoeken, omdat oudtijds de vergaderingen van dit Staatsligchaam niet geregeld plaats vonden, maar, wanneer zulks noodig was, de voornaamsten der stad gebeden of verzocht werden die te komen bijwonen. De Pregadi was de ziel der Republiek, gelijk de Groote Raad het ligchaam, en het Collegio het hoofd en de hand. In de vroegste dagen bestond de Pregadi of de Senaat uit niet meer dan 60 leden; later echter klom dat getal tot 300, gelijk het nog te dezen tijde was. Daarvan hadden nogtans slechts 220 het regt om deel te nemen aan de geheime stemming, die bij ballotage plaats vond. De Senaat beraadslaagde en besliste over de gewigtigste staatsbelangen, zoo als: over het verklaren van oorlog, het sluiten van vrede, het aangaan van verdragen, het vaststellen der inkomsten en uitgaven, de belastingen, de munt en dergelijke. Bovendien deed hij de benoemingen voor de aanzienlijkste betrekkingen, en wel bepaaldelijk voor de buitenlandsche gezantschappen, naar aanleiding van het voorstel, door het Collegio dienaangaande gedaan (1).

Volgens deze instellingen, moest dus de zaak der keuze van een' Gezant naar het Gemeenebest der Vereenigde Provincien 't eerst bij het Collegio of den Raad van den Doge ingebragt en aldaar overwogen worden. Dit werd door den Doge gedaan, die wenschte dat daartoe een persoon opzettelijk zou verkozen worden. Doch hij vond er veel tegenstand, die voornamelijk was toe te schrijven aan den invloed van den Pauselijken Nuntius. De meerderheid verklaarde zich tegen

---

(1) Zie over deze drie staatsligchamen, behalve andere schrijvers, het belangrijke werk van Amelot de la Houssaie, *Histoire du Gouvernement de Venise*, en Daru, *Histoire de Venise*, t. II, pag. m, 282 volg. Van der Mijle geeft in zijn Verbaal ook eene beknopte en zeer naauwkeurige beschrijving van den regeringsvorm der Republiek.

het gevoelen van den Doge en er werd het besluit genomen, dat aan den Pregadi of Senaat het voorstel zou gedaan worden, aan Francisco Contareni, thans Gezant der Republiek in Groot-Brittanje, de zending naar het Gemeenebest op te dragen.

Nog heviger was de tegenstand in den Senaat. Een der oudste en ervarenste leden, die een groot gezag in de Republiek had, was door den Nuntius gewonnen. Zoodra het voorstel gedaan was, vatte deze het woord op en zeide: dat hij zich daarmede volstrekt niet kon vereenigen en een gansch ander gevoelen aankleefde, namelijk, om de zending voor eenen onbepaalden tijd uit stellen. De Staten-Generaal, dus sprak hij, behoorden zich te vreden te stellen met de eer, hunnen Gezant aangedaan. Men moest tevens letten op hetgeen door den Ambassadeur van Spanje in het Collegio gezegd was, en geenszins met zoo veel ijver eene zaak doorzetten, die ligtelijk daarna berouw zou baren. En waarom zou de Republiek de eerste wezen, waarom een voorbeeld geven van iets, waarvan de gevolgen niet te berekenen waren? Hij was dus van oordeel, dat de Senaat, die van oudsher genegen was uit te stellen en tijd te winnen, en van nature schroomvallig en vreesachtig was, om de door hem aangevoerde redenen, het voorstel behoorde te verwerpen en zich met zijn gevoelen te vereenigen.

Geheel anders dacht een jeugdig Edelman (1), die na hem opstond en hem terstond antwoordde. De beide Republieken, zeide deze, behoorden elkander zeer te begunstigen. Venetie had te vreezen den Paus, den Spanjaard en den Turk. Om aan deze, in tijden van nood, het hoofd te kunnen bieden, was er niets beters, dan de zeemagt van de beide Republieken te voegen bij die van Engeland, in welk geval zij onverwinbaar zou geacht worden. Bovendien was de vereeniging met het Nederlandsche Gemeenebest noodig, om de zee van roovers zuiver te houden, tot bevordering van den handel en

(1) De naam van dien jeugdigen Edelman wordt niet genoemd, doch zeer vermoedelijk is hij geweest Dominico Molino, wien wij later als een warme vriend en begunstiger der Nederlanders zullen leeren kennen.

opdat Venetie ten allen tijde overvloed mogt hebben van koren en krijgsbehoeften. Spanje behoefde men niet te ontzien; want toen de Republiek in gevaar verkeerde, had het haar niet den minsten bijstand verleend. Hierbij kwam dat, zoo de zending wierd verschoven, oneer zou gedaan worden aan een zoo magtig Gemeenebest als dat der Vereenigde Nederlanden, 't welk na zoo langdurigen oorlog zijne vrijheid had verworven. Wat meer was: Frankrijk en Engeland zouden het ten kwade duiden, bijaldien niet zoo spoedig mogelijk aan de zending gevolg wierd gegeven. Die het tegendeel raadde, riep de redenaar uit, moest noodwendig andere belangen hebben dan die van de Republiek, was geen goed burger en zijne meening was niet waardig overwogen te worden!

Ten slotte verzette hij zich ook tegen het gevoelen van het Collegio en drong er op aan, dat een opzettelijk daartoe te verkiezen persoon tot het gezantschap naar de Nederlanden zou benoemd worden, opdat het niet mogt schijnen, dat de Republiek uit verkeerde spaarzaamheid die taak aan den Gezant in Groot-Brittanje opdroeg; opdat men niet mogt onderstellen, dat zulks uit vreeze geschiedde, en opdat men niet in den waan mogt komen, dat de Republiek de zending aan de Staten-Generaal niet dan bij gelegenheid in het werk stelde.

Na langdurige beraadslagingen ging men eindelijk tot geheime stemming over, waarvan de uitkomst was, dat het gevoelen van het oude, ervaren lid bijkans eenparig, het voorstel van het Collegio met een aanzienlijk getal stemmen verworpen, en de meening van den jeugdigen Edelman met eene overgroote meerderheid aangenomen werd (1).

Nu kwam de beurt aan het tweede punt: of de Gezant behoorde verkozen te worden uit de orde dergenen, aan wie gemeenlijk de zendingen aan gekroonde hoofden opgedragen

(1) Voor het eerste stemden slechts 6, voor het tweede niet meer dan 30 leden, het derde werd met 160 van de 220 stemmen aangenomen.

werden, dan wel uit eene mindere orde? Het eerste gevoelen zegevierde, en uit vele andere mededingers, werd eindelijk tot Gezant van wege de Republiek aan het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden benoemd de Illustrissimo Tomaso Contareni (1); een man, behoorende tot een der oudste en aanzienlijkste geslachten van Venetie, dat meer dan één Doge onder de zijnen telde, en die door zijne kunde, voortreffelijke hoedanigheden en groot aanzien in hooge achting bij zijne medeburgers stond.

Zoodra deze voor het Gemeenebest vereerende beslissing en keuze ter kennisse van Van der Mijle gekomen was, begaf hij zich naar den benoemden Ambassadeur, om hem te begroeten en geluk te wenschen. Maar hiermede was ook zijne taak te Venetie afgedaan. Hij verzocht dus en verkreeg den volgenden dag zijn afscheidsgehoor. Door twee leden van het Collegio afgehaald, werd hij met dezelfde plegtigheden als vroeger naar het paleis van den Doge geleid en tot hem en zijnen Raad toegelaten. Hij betuigde den Doge zijne erkentelijkheid voor het goed en gunstig antwoord hem gegeven, hopende, dat het aan de Staten-Generaal, zijne Meesters, welgevallig zou wezen, als zijnde daardoor de poort geopend tot eene vaste vriendschap. Hij bedankte hem tevens voor de groote eer en de hooge onderscheidingen, hem gedurende zijn verblijf te Venetie zoo in het openbaar als in het bijzonder bewezen, en verklaarde Hem het uitstekend genoegen dat hij gevoelde, niet alleen over het besluit, dat een opzettelijk daartoe gekozen Ambassadeur zich naar de Nederlanden zou begeven, maar ook en bovenal over de benoeming van zulk een aanzienlijk en verdienstelijk man als Tomaso Contareni tot die betrekking, wien hem het geluk was te beurt gevallen, nog vóór zijn vertrek te zien en zijne diensten te kunnen aanbieden.

De Doge antwoordde op de meest verpligtende wijs ten

(1) Of Contarini; beide lezingen worden in officiële bescheiden en in Venetiaansche boekwerken gevonden.

aanzien van den persoon van Van der Mijle zelven, verzocht hem, de Staten-Generaal, zoo uit zijnen naam als uit dien van de overige aanwezige Heeren, te verzekeren hunne goede, opregte en zuivere genegenheid; beval hem aan, in het breede van alles verslag te doen, omdat hij wel wist, dat vele dingen, om redenen, voor dezen tijd niet in schrift konden gesteld worden; gaf mede zijn vertrouwen te kennen, dat na zulk een goed begin, alles wel zou gelukken tot welvaart der beide Republieken; noemde Van der Mijle *zijn liefste Zoon!* beloofde, dat Contareni, over wiens verkiezing ook hij zich hartelijk verheugde, met de eerste gelegenheid de reis naar Holland zou aannemen; verzocht zijne hartelijke gebiedenissen „met zeer hooge en heerlijke woorden" aan de Staten-Generaal en aan Zijne Excellentie Prins Maurits, dien hij wederom met den naam *Il piu valoroso Cavallier del mondo* (1) bestempelde; wenschte Van der Mijle eene voorspoedige reis, onder bijvoeging dat, zoo lang hij op Venetiaansch grondgebied was, hem een goed geleide zou gegeven worden, en omhelsde den Gezant ten laatste, hem andermaal zijnen liefsten zoon noemende (2).

Den 10 December verliet Van der Mijle met zijn gevolg de stad Venetie, nadat alvorens Contareni hem was komen begroeten, de Britsche Gezant hem feestelijk onthaald en hij aan den Franschen Gezant toegezegd had, de terugreis, bijaldien de toestand der wegen zulks slechts eenigermate gedoogde, over Frankrijk te zullen nemen, om aan Koning Hendrik den uitslag van zijne zending in eigen persoon te kunnen mededeelen. Tot aan de grenzen van de Republiek

(1) Den dappersten Veldheer der wereld.

(2) Scheltema zegt stellig in zijn *Staatkundig Nederland*, doch zonder opgave van de bron waaruit hij het geput heeft, dat Van der Mijle bij gelegenheid dezer Ambassade tot Ridder van San Marco benoemd is. Doch Van der Mijle spreekt daarvan in zijn Verbaal niet, evenmin als Van Meteren in zijn omstandig berigt nopens deze zending. Ik meen uit dien hoofde daaraan te moeten twijfelen. Van der Mijle wordt wel dikwerf Ridder genoemd, doch ik denk, dat zulks daaraan is toe te schrijven, dat hij door Koning Hendrik IV tot die waardigheid verheven werd.

werd hij door de Venetiaansche overheden in alle steden met groote eere ontvangen en kreeg alom een talrijk geleide. Vervolgens zette hij de reis voort door Tyrol en Beijeren, werd te Augsburg, dien zetel van het Protestantisme, door den stedelijken magistraat verwelkomd en hem de eerewijn aangeboden, begaf zich verder door Duitschland naar Frankrijk, had in dat rijk met vele moeijelijkheden door den slechten staat der wegen te worstelen, en kwam den 6 Januarij des jaars 1610 behouden te Parijs aan.

Vier dagen na zijne aankomst werd Van der Mijle met Françoys van Aerssen, den gewonen Gezant van Hare Hoogmogenden, door den ridder La Chappelle aux Ursins en den Ceremoniemeester van den Koning afgehaald en naar het paleis van de Louvre gebragt, waar hun door de lijfwacht de eerbewijzen verleend werden, die men gewoon was te geven aan Ambassadeurs van de grootste Mogendheden. De Koning ontving Van der Mijle met de meeste voorkomendheid en betuigde, nadat deze hem een beknopt verhaal had gedaan nopens den uitslag zijner zending te Venetie, zijne bijzondere tevredenheid daarover, zeide, dat alles aldaar naar wensch was afgeloopen, tot zeer groote eer en roem der Staten-Generaal, voegende daarbij, dat zijn voorgaan en voorbeeld daaraan veel toegebragt had. Hij prees ook de voorzigtigheid en standvastigheid van den Doge, maar merkte tevens aan, dat de Koning van Spanje nimmer aan de Republiek van Venetie zou vergeven 'tgeen de Doge en de zijnen omtrent het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden gedaan hadden. De Koning onderhield Van der Mijle vervolgens over andere staatszaken, en eindigde met de verzekering, dat hij altijd zou blijven de beste en getrouwste vriend der Staten-Generaal en een vader van hunnen Staat. Daarna ging Van der Mijle zijne hulde aan de Koningin bewijzen, bezocht de voornaamste staatsdienaren, aan wie hij ook het gebeurde te Venetie mededeelde, en nam ten laatste een plegtig afscheid van Zijne Majesteit. Terstond hierop verliet hij Parijs, en kwam in den avond van den 21 Januarij te 's Gravenhage aan, waar hij

aan de vergadering van Hare Hoog Mogenden, eerst mondeling, later in geschrift, een breedvoerig verslag deed van al hetgeen hem gedurende zijne Ambassade wedervaren en door hem verrigt was (1).

Dit was de uitslag van het eerste gezantschap, door de Staten-Generaal naar het zuiden van Europa gedaan. Die uitslag was, 't is waar, niet in alle opzigten bevredigend, maar het voorname oogmerk daarvan, door de Staten bedoeld, „om hunne verkregen Souvereiniteit en nieuwe Republiek der „wereld kondbaar te maken" (2), was ten volle bereikt, en de uitnemend vereerende wijs, waarop hun Ambassadeur, niettegenstaande de herhaalde pogingen der vijanden van dezen Staat, door het oude en magtige Venetie ontvangen was, en de toezegging, dat een Gezant van die hooghartige Republiek weldra zich herwaarts zou begeven, strekten niet weinig om den luister en het aanzien van het jeugdige Gemeenebest te vermeerderen.

Die Venetiaansche Gezant liet zich niet lang wachten. Nadat de Doge in een schrijven aan de Staten-Generaal zijne aanstaande komst nader had aangekondigd (3), kwam Tomaso Contareni door Duitschland, in het begin van bloeimaand des jaars 1610, hier te lande aan. Op last van Hare Hoog Mogenden, werd hij te Nijmegen en in de overige steden die hij doortrok, door de overheden begroet en onthaald, en door eenigen uit haar midden tot in de nabijheid van 's Gravenhage vergezeld. Aldaar werd hij door den Stadhouder Prins Maurits en zijnen

(1) Het verhaal van dit merkwaardig gezantschap is getrokken uit het Rapport of Verbaal van den Ambassadeur Van der Mijle, in het oorspronkelijke op het Rijks-Archief berustende. Van Meteren, die het Verbaal van Van der Mijle schijnt gekend te hebben, deelt daarvan een breedvoerig uittreksel mede in zijne *Hist. der Nederlanden*, fol .m, 640 volg. Zie ook Wagenaar, *Vad. Hist.* d. X, bl. 45, en *Geschiedk. Aanteekeningen omtrent Fredrik Hendrik, zijnen tijd enz.*, Leijden 1850, bl. 121.

(2) Van Meteren, l. l. fol. 642.

(3) Bij een schrijven van 5 December 1609, en door Van der Mijle, wien dit stuk tot Recredentiaal strekte, en waarin breedvoerig over zijne verdiensten werd uitgeweid, den 23 Januarij 1610, terstond na zijne komst te 's Gravenhage, in persoon aan de Staten-Generaal overgeleverd.

broeder Frederik Hendrik, gevolgd door een' talrijken stoet, den 11 Mei plegtig ontvangen, en naar de hofplaats geleid, waar hij in de voor hem bestemde woning, zijnde het huis van den Graaf van Egmond (1), zijn intrek nam, en gedurende zijn verblijf ten koste van den Lande gehuisvest werd. Den volgenden dag werd aan Contareni een gehoor bij de Staten-Generaal verleend, waartoe hij door eenige leden uit hun midden, in koetsen gezeten, afgehaald werd. Ter verhooging van den luister, waren bij dat plegtig gehoor tegenwoordig de Stadhouder en zijn Broeder, benevens de leden van den Raad van State en, bij afwezigheid der Staten van Holland, de Gecommitteerde Raden dier provincie.

Contareni, in de vergadering binnen getreden, leverde zijn' geloofsbrief (2) over, en hield vervolgens eene aanspraak. Daarbij wenschte hij Hare Hoog Mogenden geluk met de sluiting van het Twaalfjarig Bestand na een' zoo langdurigen en bloedigen oorlog van meer dan veertig jaren, en betuigde het levendig deel, dat de Republiek van Venetie daaraan nam. Hij dankte vervolgens de Vergadering voor de eere der zending van Van der Mijle, zijnde de eerste Ambassadeur van wege de Vereenigde Nederlanden in Italie gezonden. Ook wenschte hij, dat de Staat van het Gemeenebest dezer Nederlanden zich verder op goede grondslagen mogt vestigen, geluk en voorspoed genieten, en dat de Staten-Generaal hunne

(1) Zoo staat er in de Resolutie van de Staten-Generaal, doch ik geloof niet, dat daarmede bedoeld wordt het *huis van den Grave van Egmond*, dat op den hoek van den Kneuterdijk en den Vijver stond, en waarvan De Riemer, *Beschrijving van 's Gravenhage*, D. II, bl. 719, in het breede spreekt. Veeleer meen ik, dat de Venetiaansche Ambassadeur gehuisvest is in het huis van Hertog Erich van Brunswijk, staande aan de overzijde van den Kneuterdijk, dat te dezen tijde ook aan het geslacht van Egmond schijnt toebehoord te hebben, en dat diende tot logement voor vreemde Gezanten en andere hooge personen. Zie De Riemer, D. II, bl. 718.

(2) Deze geloofsbrief berust in het oorspronkelijke op het Rijks Archief. Hij was gedagteekend uit het Hertogelijk paleis, den 6 Maart 1610, Indictione octava. Deze rekening met *Indictiones* wordt in alle Venetiaansche Staatsstukken, even als in de Pauselijke Bullen, gevonden. Zie er over *l'Art de vérifier les dates*.

zaken mede in het vervolg van tijd mogten handhaven, gelijk zij dat zoo lang, zoo gelukkig en zoo heldhaftig door hunne magt, goed en wijs beleid en eendragt gedaan hadden. Daarom werden zij, de geheele Christenheid door, ja de geheele wereld over, geroemd, bewonderd en geprezen.

Ter erkenning van de eer en gunst, door de zending van die Ambassade bewezen, had de Republiek van Venetie niet willen nalaten, Hare Hoog Mogenden te doen betuigen, hoe aangenaam dat Gezantschap en de aangeboden vriendschap en wederkeerige betrekkingen (1) haar geweest waren, en Haar daarvoor hartelijk te danken. Hij was om die reden herwaarts gezonden, en tevens om gelijke vriendschap en betrekkingen bij alle voorkomende gelegenheden aan te bieden, niet alleen zoo als tot hiertoe, ten aanzien van koophandel zeevaart en fabrijken, maar tot handhaving van den welstand dezer Landen. Ten slotte verklaarde hij bereid te zijn, opening te geven omtrent hetgeen hij deswege nader in last had, zoodra Hare Hoog Mogenden zulks zouden gelieven (2).

Elf dagen na dit gehoor, werden vier Afgevaardigden uit het midden van Hare Hoog Mogenden benoemd, aan wie opgedragen werd met den Ambassadeur van Venetie te spreken en van hem te verstaan, „en met goede middelen „te zien te trekken, of hij niet gelast ware, eenige openingen „te doen om met de Heeren Staten te komen in eene nadere „alliantie en correspondentie, en hem te dien einde te doen „begrijpen de commoditeiten van deze Landen die daartoe „dienen te water, en bekwaam zijn bij nood, om malkander „te kunnen met schepen, volk en middelen assisteren, immers „zoo wel als uit eenige andere landen" (3).

Doch de pogingen, door die Afgevaardigden tot volbrenging van deze hun opgedragen taak aangewend, slaagden geenszins naar wensch, daar het weldra bleek, dat Contareni

(1) Correspondenza.

(2) Res. van H. H. Mog., 12 Mei 1610. Deze audientie had niet den 11 Mei, zoo als Van Meteren zegt, maar den 12 plaats.

(3) Res. van de Staten-Gen., 23 Mei 1610.

niet in last had eenige verbindtenis te sluiten, zelfs niet daarover in onderhandeling te treden. Zijne komst was dus alleen een tegenbezoek, eene pligtpleging, een bewijs van het genoegen der Republiek over de ambassade van Van der Mijle. In andere woorden, zij strekte, hoewel de aanspraak van den Gezant meer deed onderstellen en hopen, slechts tot een blijk, dat Venetie verlangde, dat dezelfde vriendschap en betrekkingen, die er tot dus verre tusschen de beide Gemeenebesten geweest waren, zouden blijven bestaan. Die vriendschap en die betrekkingen wilde de Republiek gaarne blijven onderhouden, omdat de Doge en zijn Raad en velen uit den Senaat een goed hart aan dezen Staat toedroegen, en omdat het staatsbelang zulks gebood, daar beide Republieken dezelfde vijanden hadden, en zij door die vriendschap en die betrekkingen hun, zoo al geen schrik konden aanjagen, ten minste eerbied inboezemen. Maar eene verbindtenis met Nederland te sluiten, dit achtte de Venetiaansche Regering, na het gebeurde tijdens het verblijf van Van der Mijle aldaar, nog ongeraden. De vergedrevene voorzigtigheid en schroomvalligheid, die kenmerken der Venetiaansche staatkunde, verboden zulks.

Daar er dus niets verder te verhandelen was, duurde het verblijf van Contareni te 's Gravenhage slechts kort. Op zijn verzoek, werd hem den 29 Mei een afscheidsgehoor verleend, waarbij de Stadhouder op nieuw tegenwoordig was. Hij dankte bij die gelegenheid de Staten-Generaal voor de hem bewezen eer en voor het goed onthaal, hem overal hier te lande gedaan, en wenschte tevens, dat de aangevangen vriendschap mogt voortduren en hoe langer hoe meer toenemen. Van de zijde der Republiek van Venetie zou men deswege nimmer in gebreke blijven.

Alhoewel de komst van Contareni derhalve niet aan de verwachting beantwoord had, begrepen de Staten-Generaal, dat het verstandig ware, daarvan niets te doen blijken, en integendeel alles te moeten doen wat van hen afhing, om de aangeknoopte vriendschap en betrekkingen aan te kweeken

en te versterken. Zij besloten in dien geest, aan den Venetiaanschen Ambassadeur bij zijn vertrek te vereeren eenen kostbaren gouden ketting, waaraan een gedenkpenning van hetzelfde metaal hing, op hunnen last geslagen ter gedachtenis aan het met Frankrijk en Engeland gesloten Verbond (1). Aan zijnen secretaris werd een dergelijke ketting, doch van mindere waarde, geschonken, benevens eene medaille van dezelfde soort, welk laatste geschenk ook gedaan werd aan ieder der Edellieden van het Gezantschap. Dit geschenk was, even als bij de komst van den eersten Venetiaanschen gelastigde, gelukkig gekozen, omdat het herinnerde de naauwe verbindtenis van het Gemeenebest met de beide magtige Koningrijken, en tot een bewijs strekte van het aanzien en vermogen van dezen Staat. Nog werd bepaald, den Doge van Venetie eenen beleefden brief te schrijven, tot dankzegging vóór de eere des Gezantschaps, en de Ambassadeur werd op last der Staten-Generaal tot aan de uiterste grenzen des lands uitgeleid en alomme feestelijk op kosten van den Staat onthaald.

(1) In de Res. der Staten-Gen., 26 Mei 1610, wordt deze penning genoemd eene Medaille van de Ligue. Hiermede wordt welligt bedoeld de penning in den jare 1596 geslagen op de sluiting van het Verbond, te vinden bij Van Loon, *Ned. Hist. Penn.*, d. I, bl. 481, n°. 1. Het kan nogtans zijn, dat het de medaille is, die in 1609 op de vernieuwing van het Verbond en op het Twaalfjarig Bestand geslagen werd, en dan wordt bedoeld die, beschreven bij Van Loon, d. II, bl. 50, n°. 1 of 4.

VAN DE EERSTE WEDERZIJDSCHE GEZANTSCHAPPEN, TOT AAN HET SLUITEN VAN EENE ALLIANTIE TUSSCHEN DE BEIDE REPUBLIEKEN.

1610—1620.

De Staatsbetrekkingen tusschen de Vereenigde Gewesten en de Republiek van Venetie bleven gedurende de vijf naastvolgende jaren van denzelfden aard als zij sedert het gezantschap van Van der Mijle en het verblijf van Tomaso Contareni hier te lande geweest of geworden waren. Er had geene meerdere toenadering plaats, doch van beide kanten gaf men blijken van den prijs, dien men bij voortduring op de onderlinge vriendschap en op de wederkeerige correspondentie, gelijk men het noemde, stelde. Ten bewijze daarvan kan het navolgende strekken. In 1611 verzocht en verkreeg de Ridder Marco Antonio Corraro, die uit Engeland, waar hij Gezant der Republiek geweest was, naar zijn vaderland terugkeerde, en zijnen weg over deze provincien, „vermits hare groote „vermaardheid door de gansche Christenheid," genomen had, een gehoor bij de Staten-Generaal, waarin hij verklaarde, dat de Republiek eene bijzondere genegenheid aan dit Gemeenebest toedroeg, en dit ten allen tijde bij voorkomende gelegenheid zou betoonen, terwijl Hare Hoog Mogenden, van hare zijde, hem feestelijk onthaalden en verzochten, den Doge en der Republiek van hare wederkeerige vriendschap en van de

genegenheid dezer Landen te verzekeren (1). In het volgende jaar werd het overlijden van den voortreffelijken Doge Leonardo Donato, in wien het Gemeenebest een' warm en verlicht vriend verloor, door zijnen opvolger, Marco Antonio Memmo, te gelijk met zijne benoeming en de betuiging van zijne opregte en zonderlinge vriendschap, schriftelijk medegedeeld (2); eene mededeeling, die tot dus verre nimmer geschied was. Een ander bewijs van deze gevoelens wordt gevonden in den last, door den evengenoemden Doge in den jare 1613 gegeven aan Gregorio Barbarigo, tot Gezant der Republiek bij het Britsche hof bestemd, om bij zijne reize door deze Gewesten naar dat Rijk, uit zijnen naam de Staten-Generaal te begroeten, en hen op nieuw te betuigen „de waarachtige, hartelijke „en opregte vriendschap, toegenegenheid en betrekking (3), „die hij jegens hen had bewaard, en zijne gezindheid om „geene gelegenheid te laten voorbijgaan, zulks met daden te „toonen" (4). Eindelijk treffen wij in 1615 daarvan een blijk aan in de erkenning van eenen Nederlander als Consul te Venetie (5), hoedanige persoon, doch zonder titel, wel vroeger de belangen des handels aldaar, in naam en van wege eenige Amsterdamsche kooplieden, had waargenomen, maar tot hiertoe niet van wege de Staten-Generaal benoemd en ook niet door den Doge toegelaten was.

Het een en ander duidt klaarblijkelijk aan, dat er zoowel bij 's Lands Overheden als bij die der Republiek van Venetie eene zucht bestond, om de oude vriendschap en het onderlinge verkeer te onderhouden en aan te kweeken. Beiden had-

---

(1) Res. der Staten-Gen. 25 Junij en 5 Julij 1611.

(2) Oorspronkelijke brief van den Doge, berustende in het Rijks-Archief. Opmerkelijk is het, dat deze en soortgelijke brieven, dienende tot aankondiging van het overlijden en de benoeming van eenen Doge, geheel in het latijn zijn, terwijl alle andere brieven in het Italiaansch geschreven zijn, uitgenomen het hoofd, dat in 't latijn is.

(3) *Corrispondenza.*

(4) Perkamenten brief van den Doge Memmo aan de Staten-Generaal, van 4 Sept. indict. XI, 1613.

(5) Bij een schrijven van den Doge Memmo, van 21 Mei 1615.

den daarbij in den toestand waarin Europa zich bevond, belang. Doch bijzonder was zulks het geval bij de Republiek van Venetie, nu zij in eenen moeijelijken oorlog was gewikkeld en nog door andere gevaren bedreigd werd. Thans begon zij meer dan tot hiertoe in te zien, dat de vriendschap van dezen Staat geenszins was te versmaden, ja, dat haar den bijstand, althans de medewerking van deze Gewesten nuttig en noodig zou kunnen worden. Men schijnt het daaraan te mogen toeschrijven, dat Venetie gedurende deze laatste jaren ruim zoo vele blijken van vriendschap aan Nederland gaf, als wel Nederland ten aanzien van de Republiek aan den dag legde.

Sedert bijkans eene eeuw werd de Adriatische golf door zeer stoutmoedige en wreedaardige zeeroovers, Uscocchi of Uskoki genaamd, verontrust. De overwinningen der Turken en hunne verregaande buitensporigheden tegen de Christenen hadden, vóór het midden der zestiende eeuw, een aantal bewoners van Croatie, Dalmatie en Albanie gedwongen de vlugt uit het binnenland te nemen en zich aan de kusten neder te zetten. Een Hongaarsch edelman had hun aldaar eene schuilplaats gegeven in eene kleine sterkte, Clissa genaamd, nabij Spalato, waaruit zij de Turken veel nadeel toebragten. Dit bewoog de Ottomannen het beleg voor die sterkte te slaan, welke na eene hardnekkige verdediging in 1537 voor de overmagt moest bukken. Vele inwoners kwamen bij die gelegenheid om en de overgebleven' verspreidden zich in het bijkans ontoegankelijk gebergte. De Aartshertog van Oostenrijk, met hun deerniswaardig lot bewogen, bood hun de kleine stad Segna of Zeng, in Morlachie, tot Croatie behoorende, aan, onder voorwaarde, dat zij die stad tegen de Ongeloovigen die haar bedreigden, zouden verdedigen. Met blijdschap werd dit aanbod aangenomen en zij zetteden er zich neder. Deze vervolgden kregen of eigenden zich den naam toe van Uscocchi of Uskoki, 'tgeen in de landtaal beteekent: Vlugtelingen of Overloopers. Aanvankelijk beantwoordden zij aan hunne bestemming, door aan de Turken,

zoo te land als ter zee, afbreuk te doen, waartoe de ligging hunner stad uitnemende gelegenheid gaf. Segna toch, liggende aan de baai van Quarnero, werd van den landkant tegen vijandelijke aanvallen gedekt door ondoordringbare bosschen en steile bergen, en van de zeezijde door talrijke engten en ondiepten tusschen vele eilanden, welke engten en ondiepten alleen voor zeer ligte schepen bevaarbaar waren. Steeds onder de wapenen, krijgszuchtig van aard, dapper en zonder andere middelen van bestaan dan de oorlogsbuit, ontaardden zij langzamerhand in zeeroovers, en wel van de ergste soort. Weldra ontzagen zij evenmin de Venetiaansche als de Turksche vlag, en namen alles weg wat hun voorkwam. De Sultan klaagde aan de Republiek van Venetie, die zich de heerschappij der Adriatische golf had toegeëigend, over de mishandelingen en verliezen, zijnen onderdanen door de Uskoken aangedaan, en vorderde vergoeding voor de geledene schade. De Republiek vreezende, dat daaruit een oorlog met den Turkschen Keizer zou ontstaan, en zelve veel in haren handel lijdende, stelde herhaalde malen krachtige pogingen in 't werk om de Uskoken te bedwingen, en oefende dikwerf bloedige wraak uit over hunne plunderingen, rooverijen en moorden. Maar zij mogt er niet in slagen hunne buitensporigheden ganschelijk te bedwingen; want gelijk een vermaard Venetiaansch geschiedschrijver (1) zich uitdrukt: „de Uskoken konden noch door straffen uit„geroeid, noch door magt getemd worden. Dikwerf met bijl „en strop getuchtigd, en menigmaal overwonnen, kwamen „zij telkens vermeteler en magtiger weder te voorschijn."

De voorname reden, waarom de Republiek deze kleine bende zeeroovers, waarvan de strijdbare manschap zelden het duizendtal te boven ging, niet kon beteugelen veel min uitroeijen, was, behalve in de bijkans ongenaakbare ligging van hunne schuilplaats, voornamelijk gelegen in de bescherming, die de Uskoken van de Oostenrijksche regering ondervonden.

---

(1) Batt. Nani, *Historia della Rep. Veneta,* t. I, p. 18. Eene Nederduitsche vertaling van dit werk zag in 1707 te Amsterdam het licht.

't Is waar, deze tuchtigde somwijlen de opperhoofden, wanneer de rooverijen te verre gingen en er vrees voor oorlog met de Turken of Venetianen bestond; maar doorgaans nam zij geene afdoende maatregelen, ja, daar zijn er die beweren, dat meer dan één Oostenrijksch bevelhebber van Segna hunne rooverijen heimelijk begunstigde, en zich niet schaamde den buit met hen te deelen, waarvan de grootste kostbaarheden den hals of de armen hunner vrouwen ten hove zouden versierd hebben.

Een dergelijk voorval had te dezen tijd plaats gehad. Eene galei van de Republiek werd door de Uskoken bij nacht overrompeld. De bevelhebber, tot een der aanzienlijkste geslachten van Venetie behoorende, werd met de geheele bemanning in koelen bloede vermoord, het veroverde schip naar Segna gevoerd en het geschut der galei op de muren dier vesting geplant. Een kreet van verontwaardiging en van wraakzucht verhief zich in den Senaat, waarmede het volk luide instemde. Men vorderde van den Aartshertog Ferdinand van Oostenrijk voldoening en teruggave van de galei en het geschut; maar men ontving daarop niets dan onbepaalde antwoorden en gezochte uitvlugten. Het gebeurde, zoo heette het, was een treurig toeval, was aan misverstand toe te schrijven. Dit ontstak nog meer de gramschap der Venetianen, die geen paal of perk kende, nadat men het berigt, hetzij waar of onwaar, ontvangen had, dat de Oostenrijksche zaakgelastigde, die tot onderzoek van het voorgevallene te Segna was aangekomen, naar Weenen teruggekeerd was, beladen met een aanzienlijk gedeelte van den buit, uit de veroverde galei afkomstig. Sedert dezen oogenblik was de oorlog tegen den Aartshertog Ferdinand beslist en werd er besloten de Uskoken te verdelgen, althans op de krachtdadigste wijs te tuchtigen.

Doch dit was niet het eenige bezwaar, waarmede de Venetianen thans te kampen hadden. De Republiek was, als bondgenoote van den Hertog van Savoije, in hevige geschillen geraakt met Spanje over het bezit van het Hertogdom

Montferrat. Die geschillen hadden wel tot dus verre geen aanleiding tot openbaren oorlog gegeven, doch men kon niet vooruitzien, welke daarvan de gevolgen zouden zijn. De groote magt van Spanje en zijne uitgestrekte bezittingen in Italie konden deze twisten in eenen gevaarlijken krijg doen ontaarden, die voor de veiligheid der Republiek nog veel bedenkelijker zou zijn dan de oorlog tegen den Aartshertog van Oostenrijk en de Uskoken.

In dezen toestand van zaken achtte de Republiek het noodig en nuttig, zich tot het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden te wenden, ten einde het daarvan kennis te doen dragen, en zoo al niet regtstreekschen bijstand, waarin de Venetiaansche Regering, naar het schijnt, nog altijd bezwaar zag, dan ten minste zijne medewerking te vragen.

Den 7 April des jaars 1616 verscheen ter vergadering van Hare Hoog Mogenden Giovanni Battista Liovello, Secretaris der Republiek van Venetie, die op uitdrukkelijken last van den Doge, door den Venetiaanschen gezant aan het hof van Grootbrittanje herwaarts gezonden was. Deze, nadat hij zijne geloofsbrieven had ingediend, deelde de redenen van zijne zending mede, hierin bestaande, om de Staten-Generaal, „die de Republiek was houdende onder het getal van hare „beste vrienden en begunstigers" (1), naar waarheid te onderrigten van de wezenlijke oorzaak, waarom de Republiek van Venetie eerst in misverstand en daarna tot vijandelijkheden met den Aartshertog Ferdinand van Oostenrijk in Istria en elders gekomen was. Dit was geschied ten gevolge van de ongehoorde rooverijen en wreedheden der Uskoken, waaromtrent Liovello, zoo wel bij dit als bij een tweede gehoor, vele bijzonderheden verhaalde. Hij verzocht tevens, dat Hare Hoog Mogenden aan andere berigten dienaangaande geen geloof wilden slaan, noch zich tegen de Republiek doen innemen, maar met Haar in alle goede vriendschap blijven.

De Staten-Generaal namen op deze berigten een besluit,

(1) *Favoriten* staat er in de Resolutien van de Staten-Generaal.

waarbij zij der Republiek van Venetie hartelijk dank betuigden voor de gedane mededeeling door deze opzettelijke zending, dewijl zij daaruit hoe langer zoo meer bespeurden de voortduring van hare vriendschap jegens deze Landen; met bijvoeging, dat zij die mededeeling zouden houden „in goe„den gedenken in tijden en wijlen waar dit zou dienen en „te pas mogt komen." Te gelijk werd bepaald, dat in dien zin van hunnentwege een brief aan de Republiek zou geschreven worden, en werd Zijne Excellentie de Stadhouder verzocht, dit mede te doen. Nog werd besloten Giovanni Battista Liovello, „als zijnde een gequalificeerd persoon en „van apparentie," boven het kosteloos onthaal, te vereeren met den gouden penning van de Ligue, tusschen Frankrijk, Engeland en deze Landen gesloten (1).

Deze mededeeling was blijkbaar met het oogmerk geschied, om te vernemen, of de Staat nog altijd dezelfde vriendschappelijke gevoelens jegens de Republiek koesterde als vroeger, en of zij, bijaldien zij in de moeijelijke omstandigheden, waarin zij zich thans bevond, den bijstand of althans de medewerking dezer Gewesten mogt noodig hebben, met eenigen grond kon verwachten, dat die verleend zou worden. Want, naauwelijks had Liovello berigt gegeven van de goede gezindheid van Hare Hoog Mogenden, of de Doge Giovanni Bembo, die thans aan het hoofd der Republiek stond, verzocht schriftelijk, dat aan Gaspar van Collen en eenige andere Amsterdamsche kooplieden verlof gegeven wierd, ten behoeve der Republiek uit deze landen te mogen uitvoeren eene zeer aanzienlijke hoeveelheid kruid, kogels en andere krijgsbehoeften, hetgeen onverwijld werd toegestaan, omdat, zoo als het besluit zegt (2), de Republiek de wapenen voerde tegen dezer Landen gemeene vijanden. Maar de Doge liet het daar niet bij. Hij zond in Augustus dezes jaars Signore Christofforo

(1) Res. van de Staten-Gen. 7, 13, 18 en 19 April 1616.

(2) Res. van de Staten-Gen. 30 April en 8 Junij 1616. De oorspronkelijke brieven van den Doge, waarbij een en ander gevraagd wordt, berusten in het Archief.

Suriano, een der bekwaamste Secretarissen van de Serenissime Republiek, herwaarts, om nadere mededeelingen nopens de gesteldheid van zaken met den Aartshertog en de Uskoken te doen en de medewerking en hulp van het Gemeenebest te verzoeken.

Suriano, behoorende tot een zeer aanzienlijk Venetiaansch geslacht, dat vele verdienstelijke mannen opleverde, gaf in de vergadering van Hare Hoog Mogenden (1) een breedvoerig verslag nopens den stand der vijandelijkheden met den Aartshertog en de Uskoken. Deze waren over het algemeen gunstig voor de Republiek uitgevallen, doch er bestond desniettemin weinig hoop op een spoedig herstel van den vrede, dewijl de onderhandelingen, daarover aangeknoopt, ten eenemale mislukt waren. De Republiek twijfelde uit dien hoofde, en ook wegens den hagchelijken toestand waarin Italie zich bevond, er geenszins aan, of Hare Hoog Mogenden zouden gezind zijn, nog meerdere blijken dan tot hiertoe van hare vriendschap en genegenheid te geven. Om deze redenen nam hij, dus vervolgde Suriano, de vrijheid, namens de Republiek te verzoeken, dat het aan Graaf Johan Ernst van Nassau, die zich daartoe bij hem aangeboden had, mogt vergund worden, op de vereerende voorwaarden, hem door den Doge ingewilligd, uit de Nederlandsche dienst in die van Venetie over te gaan, en dat hem mogt worden toegestaan, in dit Gemeenebest en de naburig gelegen gewesten ruim drie duizend voetknechten te werven. Door die vergunning te verleenen en dit toe te staan, zouden Hare Hoog Mogenden ten hoogste verpligten een' Vorst, die zulk een groot vriend was van deze uitmuntende Heeren Staten en met wie hij dezelfde belangen had, namelijk, het behoud en de vestiging der vrijheid, een zoo kostbaar, door God verleend geschenk, en wel te meer, omdat de wereld daardoor zou kunnen zien, welk eene goede overeenstemming en vriendschap er tusschen de beide Republieken bestond. Ten slotte

(1) Op 18 Aug. en 29 Sept. Zie Resolutien van die dagen.

verzocht hij, op dit voorstel een spoedig antwoord, houdende hij een' daartoe opzettelijk bestemden renbode gereed, om dat antwoord naar Venetie over te brengen (1).

De Republiek van Venetie hield doorgaans weinig krijgsvolk in vaste dienst. Zoo lang zij uitsluitend eene Zeemogendheid was en hare bezittingen zich bepaalden tot de hoofdstad met de omringende eilanden en de door haar veroverde volkplantingen, had zij daaraan niet veel behoefte, en was hare zeemagt bijkans haar eenig en voldoend verdedigingsmiddel. Doch nadat zij, door hare veroveringen in Italie, onvoorzigtig genoeg, ook eene Landmogendheid geworden, en ten gevolge van dien in regtstreeksche aanraking met Oostenrijk, Spanje en de Italiaansche Staten gekomen was, met wie zij dikwerf in oorlog gewikkeld werd, was krijgsvolk haar dikwerf onmisbaar. De eigenlijk gezegde Venetianen waren door opvoeding en aanleg daarvoor ongeschikt en de Republiek had deze ook noodig tot bemanning van hare oorlogschepen, op welke bij voorkeur Venetianen geplaatst werden en over geen van welke, evenmin als over eenige vloot of eskader, immer een vreemdeling het gebied voerde. De landmagt bestond, daarentegen, in tijden van vrede, grootendeels zoo niet geheel, uit inboorlingen van de bezittingen der Republiek aan gene zijde der Adriatische golf, uit Dalmatiers, Ragusanen, Istriers en anderen. Deze waren, wanneer de Republiek rust genoot, voldoende om, met de inwoners der steden zelve, de vestingen, ook die op het vaste land, te bewaken en tegen eenen onverhoedschen aanval te verdedigen. Doch als gevaren dreigden of er een oorlog uitbrak, was die magt te gering. Alsdan zag de Republiek zich genoodzaakt, de toevlugt te nemen tot vreemde, door hunne dapperheid vermaarde krijgsoversten, die zich onder zekere voorwaarden verbonden tot het leveren en op de been houden van een grooter of kleiner getal ruiterij of voetvolk gedurende den oorlog of een bepaald getal jaren.

(1) Res. van de Staten-Gen. 29 Sept. 1616.

Deze wijs van zamenstelling of versterking der Venetiaansche legers, hoewel aan gewigtige bezwaren onderhevig, dagteekende van de middeleeuwen, en was in bijkans alle landen van Europa in gebruik, zoo lang er geène staande legers bestonden. Nadat deze waren opgerigt, verviel dit gebruik in de meeste rijken, maar bij de Italiaansche Staten, met name in de Republiek van Venetie, bleef het bestaan, niet alleen omdat de middelen ontbraken, om op andere wijs krijgsvolk en bekwame bevelhebbers te bekomen, maar ook, omdat men het voor de veiligheid der Republiek onraadzaam achtte, een staand leger voortdurend in dienst te houden.

Venetie verkeerde door den oorlog met den Aartshertog van Oostenrijk en met de Uskoken, alsmede door de dreigende houding van Spanje, in de omstandigheid, dat zijne gewone krijgsmagt onvoldoende was, en zag zich verpligt, buitenlanders aan te nemen, om zich te kunnen verdedigen en de vijandelijkheden krachtdadig voort te zetten.

Gewoonlijk nam de Republiek in zulke gevallen de toevlugt tot de Zwitsers, die doorgaans gewillig in Venetiaansche dienst traden. Doch de Katholijke kantons hadden zich ditmaal daarvan door Spaansch geld doen terughouden, en de Koning van Frankrijk, die zelf Zwitsers voor zijne dienst wenschte, had de Protestantsche kantons weten te bewegen, het dienst nemen bij de Republiek ten ernstigste te verbieden. In dezen toestand van zaken was haar de aanbieding van Graaf Johan Ernst van Nassau, om in eigen persoon in Venetiaansche dienst te treden, en ruim 3000 man uit deze en omliggende landen aan te werven, dubbel welkom. Immers die Graaf behoorde tot het heldengeslacht der Nassaus, en bragt dus een wijd vermaarden naam met zich. Bovendien had hij zelf bij onderscheidene gelegenheden getoond, dien naam waardig te zijn, en hij zou met zich voeren geoefende krijgsknechten, waarvan velen gediend hadden onder de vanen van Prins Maurits, die alomme en ook in Venetie, erkend werd als de eerste Veldheer van zijnen leeftijd.

Groot was het verschil tusschen de staatkunde der Neder-

landsche regering na en vóór den Utrechtschen vrede. Na was zij schroomvallig, vreesachtig, bekrompen, werd zij door verkeerde spaarzaamheid geleid. De wrange vruchten van zoodanige staatkunde werden maar al te zeer door het Gemeenebest geplukt. Vóór, daarentegen, was zij kloek, stout, ruim en ontzag zij geen bloed of schatten, wanneer de belangen van het Vaderland op eenigerhande wijze konden bevorderd worden. Langs dien weg nam het aanzien van den Staat toe, en verhief het Gemeenebest zich tot den rang van eerste Mogendheid onder de Volken. Deze laatste staatkunde werd reeds gevolgd in de dagen, waarvan wij nu spreken. Prins Maurits en de Advokaat van Oldenbarneveldt legden er den grondslag van. Zij schroomden niet haar te volgen, alhoewel Nederland door een veertigjarigen krijg uitgeput en zijne vrijheid naauwelijks erkend was. Dat toonden zij bij de twisten, die over Gulik en Kleef kort na de sluiting van het Twaalfjarig bestand uitbraken, toen zij krachtdadig de regten der Protestantsche Vorsten hielpen handhaven. Die welbegrepen staatkunde deed hen, omtrent dezen tijd, den Hertog van Savoije, hoe verre verwijderd ook, met aanzienlijke geldsommen ondersteunen, om aldus den Koning van Spanje in het Zuiden afbreuk te kunnen toebrengen. Die staatkunde was de drijfveer, dat 's Lands regering den verkozen Koning van Boheme, Paltzgraaf Frederik V en zijne Duitsche bondgenooten, in het belang der algemeene vrijheid en tot handhaving van het Protestantisme, met manschappen en geld bijstand boden; dat zij de Protestantsche kantons van Zwitserland, ja zelfs den ver verwijderden Prins van Zevenbergen, Bethlem Gabor, hulp verleenden. En zouden dan Maurits en Oldenbarneveldt, en op hunnen raad de Staten-Generaal, nadat reeds vóór zeven jaren een Gezant naar Venetie gezonden was, om een nader verbond van vriendschap en naauwere betrekkingen met die Republiek te sluiten, hebben kunnen aarzelen, hunne toestemming te verleenen tot het in dienst treden van Graaf Johan Ernst van Nassau en het aanwerven van het gevraagde krijgsvolk, nu dit moest strekken

tot bestrijding van het Huis van Oostenrijk en tot het weêrstand bieden aan den Spaanschen Koning?

Daags nadat Suriano de bedoelde toestemming gevraagd had, verscheen ter vergadering van Hare Hoog Mogenden Graaf Johan Ernst, die het gedane verzoek herhaalde, met bijvoeging, dat hij tot dien einde een verlof verzocht voor één jaar, en dat het krijgsvolk, dat door hem zou worden aangeworven, buiten kosten van het Land naar Venetie zou vervoerd worden. Een en ander werd door de Staten-Generaal onverwijld toegestaan, en aan den Graaf toegezegd, dat er eenige bekwame plaatsen zouden worden aangewezen, waar hij het krijgsvolk zou kunnen verzamelen, met ernstige aanbeveling, „des Lands ende syn selfs eere te betrachten" (1). Weinige dagen later ontving hij de schriftelijke toestemming, waarin hem, onder anderen, ernstig werd aanbevolen, niet toe te staan eenige raden of raadslagen, noch zich zelven, noch zijn krijgsvolk in het geheel of ten deele te laten gebruiken in eenige zaken, 't zij van oorlogen, 't zij anderzins, die zouden mogen strekken tot nadeel van deze Landen in het algemeen of van de ingezetenen derzelve in het bijzonder. Verder werd hem daarbij gelast, één of twee leeraren van de Godsdienst in zijn regement op te nemen en van de Republiek te bedingen de vrije uitoefening der Gereformeerde religie voor zijn persoon en voor zijn krijgsvolk, zoo wel in de garnizoenen, in zijn huis of eenige andere bekwame plaats, als te velde, „opdat de soldaten in Gods vreeze onderwezen, en te beter in goede orde, regel van leven en „discipline onderhouden mogten worden. Ende sal voorts," aldus luidt het slot van het besluit, „syner Ed. by alle occur„rentien ende exploicten van oorlog hem mannelyck ende „courageuselyck dragen ende houden, ende des Lands ende „syner reputatie ende eere betrachten, gelyck Haere H. M. „synder Ed. dat vastelyck toebetrouwen; mitsgaders, dat hy „de hoofd-officieren, capiteynen, officieren ende soldaten

(1) Res. van de Staten-Gen. 30 Sept. 1616.

„van de compagnien insgelycx sal vermaenen, hun manne-„lyck te gebruycken, opdat sy daerdoor te meer mogen „vermeerderen den roem van vromicheyt, dien deser Landen „crychsvolck in vreemde landen gedurende de voorgaende „oorlogen vercregen heeft" (1).

Van dit gunstige besluit werd aan Suriano eerst mondeling, daarna schriftelijk, kennis gegeven. De Staten-Generaal wenschten daarbij de Republiek geluk met den aanvankelijken voorspoed harer wapenen, en hoopten dat die voorspoed weldra tot herstel van den vrede zou leiden. Ter bevordering daarvan hadden zij in de gevraagde werving bewilligd en toegestaan, dat Graaf Johan Ernst van Nassau in dienst der Republiek van Venetie zou overgaan, „niettegenstaande hij een der „dapperste, bekwaamste en ervarendste krijgsoversten was, „die zij in hunne dienst hadden, en alhoewel hij was een „persoon, die in zulk eene achting stond, dat hij meestal „werd gebruikt in hunne gewigtigste krijgsondernemingen „wegens zijn goed en scherp oordeel in oorlogszaken, zoodat „zij hem niet dan zeer bezwaarlijk konden missen" (2). De Staten-Generaal hielden zich uit dien hoofde verzekerd, dat de Doorluchtige Doge den genoemden heer Graaf zoodanige gunst en achting zou toedragen, als zijn persoon en rang verdienden, en dat hij de middelen, volgens de door hem aangegane overeenkomst, zou doen verschaffen, die hem in staat zouden stellen, zijn krijgsvolk in goede orde en krijgstucht te houden tot handhaving van zijnen goeden naam en van zijne eer. Zij vertrouwden te gelijk, dat er, bij het sluiten van den vrede of van een verdrag, gezorgd zou worden, dat de afgedankte soldaten ongehinderd zouden kunnen terugkeeren, en dat zij, bijaldien er in eenig garnizoen kwamen te over-

(1) Zie het besluit van 3 Oct. 1616 in zijn geheel in *Bijlage V.*

(2) In de oorspronkelijke, Fransche, taal luiden deze woorden aldus: „Nonobstant qu'il est un des plus vaillants, habiles et expérimentez Cheffs de guerre que nous ayons en notre service et tellement qualifié personnage, qu'il a esté le plus souvent employé en noz plus importantes affaires de guerre pour son bon et prompt jugement en actions de guerre, tellement que fort difficilement nous nous en pouvons passer."

lijden, als soldaten van eer, op eene eerlijke wijs zouden begraven worden (1).

Suriano, na het ontvangen dezer toestemming, kwam mondeling aan Hare Hoog Mogenden, namens de Republiek, zijnen dank betuigen voor het gunstige besluit en verzekerde, dat het der Republiek zeer aangenaam zou zijn, en deze daarentegen ook met denzelfden spoed dit Gemeenebest zou bejegenen in gelijke en andere gelegenheden, naar vereischte van zaken (2). Later (3) bood hij eenen brief van den Doge Giovanni Bembo aan, waarbij deze Hare Hoog Mogenden voor de spoedige en gunstige beschikking omtrent Graaf Johan Ernst en het door hem aan te werven krijgsvolk in zeer wijdluftige bewoordingen bedankte; eene beschikking, die hij aanmerkte als een bewijs van hare toegenegenheid tot en achting voor de Republiek, en waarvoor zij hare erkentelijkheid zou doen blijken, zoodra de gelegenheid zich daartoe mogt opdoen (4). En om te toonen, dit voegde Suriano er bij, met welke achting en eerbied de Serenissime Republiek voor den persoon en het krijgsvolk van den Graaf bezield was, had de Doge hem, „ter eere van deze Landen", den rang en titel van *Generaal der Hollanders* of van *het Hollandsch krijgsvolk* verleend.

Daar er in dit tijdvak onzer Geschiedenis zoo vele leden van het geslacht der Nassau's voorkomen, en Johan Ernst minder bekend is, zal ik hier ter plaatse eenige weinige bijzonderheden omtrent zijne afkomst, verwantschap en bedrijf vóór zijn vertrek naar Venetie mededeelen.

Johan Ernst van Nassau werd geboren den 21 October 1582, en had dus thans den bloeijenden leeftijd van 34 jaren bereikt. Hij was de kleinzoon van Jan den Ouden, Stadhouder van Gelderland, broeder van den Grondlegger der

(1) Res. van de Staten-Gen., 1 Oct. 1616.
(2) Res. van de Staten-Gen., 3 Oct. 1616.
(3) Dezelfde Res., 31 Oct. 1616.
(4) De oorspronkelijke brief, gedagteekend uit het Hertogelijk paleis, den 14 Oct., Indictione XV, a°. 1616, berust in het Rijks Archief.

Nederlandsche vrijheid. Zijn vader was Johan de Tweede, Graaf van Nassau-Dillenburg-Siegen, die tweemalen in het huwelijk trad. Hij was geboren uit de eerste echtverbindtenis met Magdalena, dochter van Samuel, Graaf van Waldeck en weduwe van Philips, Graaf van Hanau. Zijn volle en jonger broeder was Graaf Willem van Nassau, die zich later bij de belegeringen van Maastricht, 's Hertogenbosch, Breda en bij vele andere krijgsbedrijven door zijne dapperheid en beleid beroemd maakte, en ter erkentenis voor zijne treffelijke diensten tot Veldmaarschalk van den Staat verheven werd. Thans, 24 jaren oud, was deze in Venetiaansche dienst getreden (1), die hij nogtans wegens ziekte en andere oorzaken spoedig verliet. Nog had hij een halve broeder, uit het tweede huwelijk zijns vaders geboren, die mede in 's Lands geschiedenis met lof bekend is, te weten Maurits, Graaf van Nassau, bijgenaamd de Braziliaan. „De voetstappen en het exempel „van zijn Heer Vader en Voorzaten," dus leest men in zeker handschrift (2), „navolgende en door begeerte van eer en „vermaardheid geprikkeld, heeft Johan Ernst zich, nog jong „van jaren zijnde, mede begeven in de oorlogen der Neder„landen, waarin hij zich bij het leger van den Staat onder „commando van Prins Maurits van Oranje, benevens zijne „Oomen en Neven, in verscheidene togten en expeditien „heeft laten gebruiken, zich bij alle gelegenheden dapper en „heldhaftig gedragende tot zijnen grooten roem en eere." Volgens zijne eigene getuigenis, trad hij omtrent zijn twintigste jaar in de krijgsdienst, en daarna werd hem het bevel opgedragen over het regement Oude Walen, of zoogenaamde

---

(1) Brieven van den Consul Ouwerx uit Venetie, en, Nassavische Geslechts-tafel des Ottonischen Stammes, von C. H. von Rauschard, Regierungsrath und Archivarius zu Dillenburg, a°. 1789; fol. handschrift, berustende in de Kon. Bibliotheek. Volgens dat Handschrift trad Graaf Willem in 1616 in Venetiaansche dienst en verliet die in het volgende jaar. Zie zijne afbeelding bij Wagenaar, Vad. Hist., d. XI, bl. 306.

(2) Genealogia van de Graven en Fursten van Nassau, door C. G. Jacoby, Mathematicus, Ingenieur en Geometer; handschrift, berustende op de Kon. Bibliotheek.

Nieuwe Geuzen, waarover Prins Frederik Hendrik vroeger het gebied gevoerd had. In hoe groot eene achting hij, als krijgsman, bij 's Lands overheden stond, blijkt, behalve uit hetgeen de Staten-Generaal zelve aan Suriano van hem getuigden, ook daaruit, dat hij door hen bestemd werd tot tweeden bevelhebber over het leger van den Staat in den Gulikschen oorlog (1). Door de sluiting van het Twaalfjarig bestand en na het bijleggen der twisten over Gulik, werd hem de gelegenheid benomen, zich verder in deze Gewesten door krijgsdaden te onderscheiden. Maar nu besloot hij, geene werkeloosheid in zijnen krachtvollen leeftijd kunnende dulden, en blakende van diezelfde zucht naar oorlogsroem, waarmede zoo velen van zijn doorluchtig geslacht bezield waren, in navolging van zijnen jongeren broeder, Graaf Willem, die zich reeds te Venetie bevond, zijn geluk buiten het Vaderland te beproeven. Hij bood zich bij den Resident Suriano aan, om, aan het hoofd van een regement, de Republiek van Venetie te dienen tegen den Aartshertog van Oostenrijk, hopende op die wijs eer en roem te verwerven en tevens dezen Staat in die ver verwijderde oorden tegen den gemeenschappelijken vijand nuttig te zijn.

Behalve aan Graaf Johan Ernst van Nassau werd nog door de Staten-Generaal de oprigting van een tweede regement voetvolk, sterk duizend man, ten behoeve van Venetie, vergund aan Jonker Johan Seghers van Yeghem, heer van Wassenhoven. Het verzoek daartoe werd door den Doge schriftelijk aan de Staten-Generaal gedaan, met bijvoeging, dat hij aan Seghers den titel van Kolonel zou verleenen. Van Wassenhoven behoorde tot een adellijk geslacht van Vlaamschen oorsprong, waarvan vele leden zich sedert het midden der zestiende eeuw in Holland hadden nedergezet. Hij was vermoedelijk een zoon van één der twee van dien naam, welke aan het Verbond der Nederlandsche Edelen deel

(1) Aanmerkingen en Bijvoegselen op Wagenaar, *Vad. Hist.* st. X, bl. 27.

namen en het smeekschrift aan de Landvoogdesse Margaretha onderteekenden (1). Uit zulk een edel en jegens het Vaderland verdienstelijk geslacht gesproten, en die zelf, naar het schijnt, zich in de Nederlandsche krijgsdienst verdienstelijk had gemaakt, verkreeg Jonker Johan Seghers, op het gunstig berigt van Prins Maurits, het verlof van Hare Hoog Mogenden, om het bedoelde regement te zamen te brengen en met Graaf Johan Ernst zich in dienst van de Republiek van Venetie te begeven, wordende aan hem, zoo voor zich zelven als voor zijn volk, brieven van aanbeveling aan den Doge ter hand gesteld (2).

Het liep tot de lentemaand des jaars 1617 aan, alvorens de schepen, waarmede de twee regementen zouden overgevoerd worden, deze Gewesten konden verlaten. Die schepen waren alle koopvaarders, welke tot dien einde door de zorg van den Resident Suriano van bijzondere personen gehuurd waren; want 's Lands regering wachtte zich wel, terwijl het Bestand nog voortduurde, zich regtstreeks met deze aangelegenheid te bemoeijen, opdat aan Spanje geene aanleiding tot gegronde klagten mogt gegeven worden. Zij wees zelfs uit dien hoofde uitdrukkelijk van de hand het verzoek van Graaf Johan Ernst om één enkel schip van oorlog, ten einde hij zelf zich met 150 soldaten daarin zou kunnen inschepen, zoo tot verzekering van zijn' persoon, als tot bescherming van zijne andere schepen; gevende voor reden, dat zij in dat verzoek niet kon treden „opte ongelegentheyt van tydt „ende saecken die dit verhinderden" (3). Met gelijke voorzigtigheid handelde zij omtrent het krijgsvolk; want door haar werd stellig verboden, dat soldaten, in 's Lands dienst zijnde, in die van Venetie zouden overgaan. Alleen werd zulks aan zoodanige officieren toegestaan, die de verklaring aflegden, dat zij gedurende hunne afwezigheid 's Lands dienst verlieten.

(1) Zie Te Water, *Verbond der Edelen*, d. III, bl. 422.

(2) Res. van de Staten-Gen. 11 Nov. en 23 Dec. 1616.

(3) Res. van de Staten-Gen. 31 Oct. 1616.

Den 2 Maart 1617 liepen de schepen Texel uit, nadat zij gedurende dertien weken door tegenwind en andere ongunstige omstandigheden waren opgehouden. 't Was meer dan tijd dat de reis voortgang had; want het lang werkeloos liggen begon onder de soldaten een hevig misnoegen te verwekken, zoo zelfs, dat er een opstand in éene compagnie uitbrak, die echter met het doodschieten van twee der belhamels en het wegjagen van eenige andere gedempt werd.

De togt was voorspoedig. Al de schepen, die zoo wel de Nederlandsche vlag als die van Venetie voerden (1), kwamen behouden en zonder eenige ontmoeting van aanbelang op de plaats hunner bestemming aan. Den 4 April liet Graaf Johan Ernst met het meerendeel zijner schepen het anker voor Venetie vallen.

Naauwelijks had het geschut de aankomst der Nederlanders aangekondigd, of de geheele bevolking der hoofdstad geraakte op de been, om de nimmer geziene Flamencos, gelijk men ze noemde, te aanschouwen. De Signorie hunne aankomst vernomen hebbende, zond twee aanzienlijke overheidspersonen met galeijen en gondels naar boord, om Graaf Johan Ernst uit haren naam geluk met zijne aankomst te wenschen en hem uit te noodigen zich met hen naar wal te begeven. Aan die uitnoodiging werd door den Graaf voldaan. Met zijne voornaamste officieren vertrok hij naar de stad, waar hij onder levendige toejuichingen en met luister ontvangen, en van wege den Senaat onthaald en met eenen gouden ketting begiftigd werd. Des avonds werden ter zijner eere vreugdevuren ontstoken. Zoo hoog was de ingenomenheid met den persoon van den Nederlandschen Veldheer; zoo gespannen de verwachting van het beroemde Nederlandsche krijgsvolk!

---

(1) Volgens een' gelijktijdig schrijver, *Mercurii Gallo-belgici, sive rerum in Gallia et Belgio potissimum, Hispania quoque, Italia etc. historicae narrationes continuatae, auctore M. Gotardo Archno Dantiscano*, Francofurti, 1620, 8°. t. VII, p. 807, voerden de Nederlandsche hulptroepen onder Graaf Johan Ernst oranje, witte en blaauwe vaandels, en was het regementsvaandel aan de eene zijde versierd met den Nederlandschen leeuw, en aan de andere met dien van Sint Marco.

Tegen den nacht keerde de Graaf met zijne officieren naar boord terug, nadat hem de bevelen van den Doge en zijnen Raad waren ter hand gesteld, houdende, dat hij onverwijld met zijn krijgsvolk naar de stad Pirano in Istrie zou vertrekken, waar hem zijne verdere bestemming zou bekend gemaakt worden. Dien ten gevolge ligtten de Nederlandsche schepen reeds dien eigen nacht het anker en gingen onder zeil.

De Kolonel Seghers van Wassenhoven had de reis over land genomen en bevond zich reeds te Venetie, toen zijn krijgsvolk en dat van Graaf Johan Ernst aldaar te scheep aanlandde. Zijn regement kwam den volgenden dag aan, en werd voorloopig in twee forten, die van Malamocco en Chioggia, gehuisvest. Naar de met zijne officieren en soldaten aangegane verbindtenis, was Van Wassenhoven verpligt, hun, bij hunne komst te Venetie, te voldoen de soldij, die zij tot op dien tijd verdiend hadden. Doch daartoe bevond Van Wassenhoven zich buiten staat, waarop de soldaten, waaronder vele vreemden van allerlei natien waren, aan het muiten raakten, in de herbergen de wijnvaten opensloegen, velerlei baldadigheden bedreven en ten laatste in de kerken doordrongen, waar zij alles omver haalden, de consistorien openbraken, de kerksieraden, miskleeden en dergelijke zaken roofden, ja, zich niet ontzagen, de heilige reliquien te verguizen, te vertrappen en weg te werpen.

Zoodra de Venetiaansche regering van dezen verregaanden moedwil onderrigt was, zond zij eenigen uit haar midden naar Chioggia, waar het kwaad voornamelijk gepleegd was. Deze afgevaardigden deden een naauwgezet onderzoek naar de aanleiding tot het oproer, en ontboden Van Wassenhoven, nadat zij er in geslaagd waren de rust te herstellen, voor zich. In 't zekere onderrigt, dat hij, door niet te voldoen aan de gesloten overeenkomst, als de eerste oorzaak van het oproer moest beschouwd worden, gaven zij bevel, hem in hechtenis te nemen en naar eene der Staatsgevangenissen over te brengen. Volgens het verhaal van een der officieren, die den togt naar Venetie onder Graaf Johan Ernst bij-

woonde (1), zou Van Wassenhoven in die staatsgevangenis gestorven zijn; „want," voegt hij er bij, „men hem na dien „tijd nooit meer heeft gezien;" uitdrukkingen, die vermoedens doen rijzen van eenen gewelddadigen dood, in den Venetiaanschen Staat geenszins vreemd. Doch naar het schrijven van den Nederlandschen Consul aan Hare Hoog Mogenden, dat naauwkeuriger schijnt te zijn, hield Van Wassenhoven zich na het gebeurde nog ruim twee maanden, althans gedeeltelijk op vrije voeten, te Venetie op en stierf toen aan heete koortsen, blijvende zijn lijk eenigen tijd onbegraven in een ledig klooster liggen. Of zijn dood natuurlijk geweest zij, zegt de Consul niet. De voornaamste oproermakers der soldaten werden met de koord gestraft en eenige voor ettelijke jaren naar de galeijen verwezen. Het regement zelf werd onverwijld uit Chioggia en Malamocco verwijderd en naar het leger in Friuli opgezonden, waar andermaal onder hetzelve een oproer uitbrak, dat sommigen met den kogel moesten boeten.

Hevig was de ontsteltenis die te Venetie over dit oproer ontstond en het liet eenen zeer diepen indruk na. Volgens een' bijna gelijktijdigen schrijver dier Republiek (2), spraken

(1) Ik bedoel het *Cort verhael van de reyse der Nederlandsche soldaten, die anno* 1616 *na Venetie zijn ghereyst enz.*, beschreven door Jaques Linsay, Schotus 4°. tot Delf, a°. 1622. Van dit zeldzaam en belangrijke boekje, dat de voornaamste bron is van het hier medegedeelde verhaal, berust een exemplaar op de Koninklijke Bibliotheek. Het werd door Linsay, die in de Res. der Staten-Generaal van 25 April 1616 voorkomt als kapitein onder het krijgsvolk van Graaf Johan Ernst, aan den Stadhouder Maurits en Prins Frederik Hendrik opgedragen.

(2) Vittorio Siri, *Memorie reconditi*, vol. IV, p. 146. Vergelijk Daru, *Histoire de Venise*, t. II, p. m. 81, en *Sketches from Venetian history*, vol. II, p. 367. Die schrijvers dwalen nogtans hierin, dat zij den schrik toeschrijven aan 't aan wal komen van de 4000 Nederlanders, de monstering van zoo veel vreemd krijgsvolk op het plein van St. Marcó, *ò per curiositá ò per ostentatione*, zoo als Vittorio Siri zegt, en het gevaar, waaraan de stad en de Republiek daardoor blootgesteld werden. Zij hebben dit, of liever de Italiaansche schrijver, want de beide lateren hebben hem maar nageschreven, vermoedelijk met het oproer te Chioggia verward, daar Linsay, die zelf tegenwoordig was, uitdrukkelijk zegt, dat het krijgsvolk van Graaf Johan Ernst niet aan wal kwam en in de schepen bleef.

oude Senatoren in zijne dagen nog met schrik daarvan, dewijl de hoofdstad, van bezetting ten eenenmale verstoken, bij dien opstand geheel aan het geweld der muitende soldaten blootgestaan en met haar de vrijheid en welvaart der Republiek in dreigend gevaar verkeerd had.

Zoo had dan Venetie in deze vier duizend Nederlanders, die uit zulk schoon en uitgelezen volk bestonden als men sinds lang in Italie niet gezien had (1), een magtig hulpmiddel bekomen tot voortzetting van den oorlog tegen den Aartshertog van Oostenrijk en zoo noodig, tegen den Spaanschen Koning, wanneer met dien Monarch ook de krijg mogt uitbreken. Is 't wonder, dat de komst dier vreemde krijgsmagt door de vijanden der Republiek met leede oogen gezien werd? Nog vóór de komst der Nederlandsche troepen had de Spaansche gezant een gehoor bij den Doge verzocht en bekomen, waarin hij zich krachtig tegen hunne in dienstneming verzette; doch hij ontving, naar Venetiaansche manier, een breedvoerig en ontwijkend antwoord, dat niets beduidde en zijne vertoogen bleven vruchteloos (2). En hoe men verder over hunne komst dacht, kan opgemaakt worden uit hetgeen bij een geacht Venetiaansch geschiedschrijver (3) gelezen wordt: „De Spanjaarden waren," zegt hij, „grootelijks ontsteld, dat twee zoo magtige Republieken, die de „grondslagen harer vrijheid op gemeenschappelijke belangen „gevestigd hadden, zich onderling zoo wel verstonden en het „middel gevonden hadden, den Oceaan aan de Adriatische „zee te verbinden." De vijanden der twee Republieken klaagden dan ook luid over die hulpbenden, bewerende, dat door deze de voorvaderlijke godsdienst in gevaar gebragt werd. Zij spoorden door alle mogelijke middelen den Paus aan, zich tegen hunne komst te verzetten, bewerende, dat Italie door ketterij zou besmet worden. Doch, de Gezant van

---

(1) Nani, *Historia della Rep. Veneta.*

(2) Vittorio Siri cit. vol. III, p. 577.

(3) Nani cit. t. I, p. 100.

Venetie te Rome, Simeone Contareni, betoogde in eene welsprekende rede aan Paus Paulus V de ongegrondheid dier bewering. Hij verzekerde, namens den Doge, dat de Venetianen getrouw waren en zouden blijven aan de Roomsch-Katholijke godsdienst, en verklaarde, dat het Hollandsch krijgsvolk alleen zou strekken tot handhaving der vrijheid van het Gemeenebest tegen degenen die haar belaagden; eene rede, die den Paus volkomen gerust stelde en hem aan de inblazingen der Spanjaarden en anderen geen gehoor deed geven.

Er bestond alle hoop, dat de oorlog, die tot hiertoe tegen de Oostenrijkers met geen gelukkig gevolg gevoerd was, door de hulp van zulk eene uitgelezen krijgsbende eene gunstiger wending zou nemen. En waarschijnlijk zou dit het geval geweest zijn, bijaldien er eene goede verstandhouding tusschen de bevelhebbers bestaan had. Doch dit vond, gelijk zoo dikwerf in de Venetiaansche legers, geen plaats.

Graaf Johan Ernst van Nassau kwam met zijn regement, laatstelijk uit Venetie, behouden te Pirano in Istrie aan, waar het door de overheden op brood en wijn onthaald werd, en gedurende zeven weken tot verversching liggen bleef. Eindelijk kreeg hij bevel van den Luitenant-Generaal Giovanni de Medici, natuurlijken zoon van Cosmus I, Groothertog van Toscanen, die het gebied voerde over het Venetiaansche leger dat het beleg voor Gradisca geslagen had, om op te rukken, en begaf zich over zee naar Monte Falcone in Friuli. In den nacht van den 11 Junij verliet het regement de stad, en toog op weg naar Gradisca, eene kleine, doch sterke Oostenrijksche stad in het graafschap Görtz, aan de rivier de Lisonzo, die reeds eenen geruimen tijd te vergeefs door de Venetianen was ingesloten. Vroeg in den morgen stuitten de Nederlanders tegen eene vijandelijke schans, Diana genaamd, die binnen het uur vermeesterd werd. Zonder eenig vertoeven trokken zij op eene tweede schans, de Keizerlijke geheeten, aan, wier verovering, met de eerste, door de Venetianen gedurende vijftien maanden te vergeefs beproefd was, doch

die nu, na eene verdediging van slechts anderhalven dag, voor de wapenen der Nederlanders moest bukken. Graaf Johan Ernst besloot gebruik te maken van den schrik, door deze beide voordeelen bij den vijand verwekt, en eene derde schans, de Forte de stella of Sterrenschans genaamd, waarvan het behoud of den val van Gradisca grootendeels afhing, aan te tasten. Doch de Luitenant-Generaal de Medici, 't zij hij deze eere den Nederlanders misgunde, 't zij andere redenen hem daartoe noopten (1), belette zulks, en gelastte Graaf Johan zich bij de overige troepen in het leger te voegen, bewerende, dat de stad, ook zonder de verovering der Sterrenschans, die veel bloeds zou kosten, zich weldra zou moeten overgeven.

Naar het oordeel der Venetiaansche schrijvers zelve, beging de Medici hiermede eenen groven misslag, en gaf dit aanleiding tot het langdurig beleg van Gradisca, waarbij zoowel de Venetianen als de Nederlanders zware verliezen leden. Bovendien ontstond daaruit een hevige twist tusschen den opperbevelhebber en Graaf Johan, die de ongelukkige uitkomst aan de Medici weet; een twist, welke ook daarin voedsel vond, dat Graaf Johan beweerde, niet gehouden te zijn, de bevelen van den Venetiaanschen Luitenant-Generaal te gehoorzamen.

Ik zal in geene verdere bijzonderheden treden aangaande de belegering van Gradisca, noch omtrent hetgeen door de Nederlandsche troepen onder Graaf Johan Ernst en het regement van wijlen den Kolonel Van Wassenhoven voor die vesting verrigt werd. Ik zal alleen vermelden, dat het Nederlandsche krijgsvolk gedurende dertien maanden voor die stad lag, en haar tot zulk een uiterste hielp brengen, dat zij ongetwijfeld, niettegenstaande eene zeer dappere verdediging, voor de Venetiaansche magt zou hebben moeten bukken, bijaldien de Aartshertog Ferdinand en de Republiek van Venetie hunne geschillen niet hadden bijgelegd en den vrede

(1) Verhael van den kapitein Linsay cit.

gesloten. De op handen zijnde val van Gradisca werkte tot bespoediging van den vrede mede, en den Nederlanders komt de eere toe, daartoe veel te hebben bijgedragen. Zij handhaafden waardiglijk gedurende het beleg hun' verkregen krijgsroem, en toonden bij meer dan één uitval des vijands, bij verschillende gevechten, zoo met de belegerden als tegen het Oostenrijksche leger, dat tot ontzet was aangerukt, eene lofwaardige dapperheid. Van den anderen kant leden zij zware verliezen door gebrek aan levensmiddelen, drukkende hitte, sterke en aanhoudende regens en daaruit ontstane ziekten, en ook door het vijandelijk vuur of zwaard. Een groot aantal soldaten sneuvelde of stierf, en onderscheiden kloeke en ervaren officieren werden in bloeijenden leeftijd weggenomen, zoo als de kapiteinen Reinhold van Brederode, Westerbeek, de Haen en anderen, behoorende tot geslachten, in de geschiedenis des Vaderlands met lof bekend. Doch het grootste verlies, dat het Nederlandsche krijgsvolk leed, was in den persoon van Graaf Johan Ernst van Nassau zelven. Deze, die bij alle gelegenheden door moed en beleid uitgemunt en de zijnen in het gevaar steeds den weg des roems gewezen had, door den rooden loop, die reeds zoo vele slagtoffers had weggesleept, aangetast, liet zich met toestemming van den opperbevelhebber naar Udine, de hoofdplaats van Friuli, vervoeren, in de hoop, door rust en behoorlijke verpleging spoedig te herstellen. Doch zulks mogt niet gebeuren. Zijne ziekte, wel verre te verbeteren, nam meer en meer toe, zoodat hij daaraan weinige dagen na zijne komst te Udine bezweek (1). „Hij was," zegt de schrijver van het Verhaal van de reize der Nederlandsche krijgsknechten naar Venetie, „een Heere „met vele loffelijke deugden begaafd, als voorzigtigheid, „lankmoedigheid, kloekhartigheid, wakkerheid, soberheid, in „krijgshandel wel ervaren, die niet alleen wist zijne soldaten

---

(1) Volgens het Verhaal van kapitein Linsay, in de laatste dagen van Augustus 1617; volgens de *Nassausche Geslechts-tafel* von Rauschard op de Kon. Bibliotheek, den 17 Sept. 1617.

„te commanderen, maar tegen den vijand zelf voorging; „waarom zijn dood niet alleen bij de Nederlanders zeer is „beschreid, maar ook van de Signorie beklaagd, alzoo betoo-„nende de groote affectie die ze hem toedroegen." Zijn lijk werd naar de manieren der Prinsen gebalsemd, in eene koets naar Venetie gebragt, en van dààr naar zijn Vaderland gevoerd, waar hij eerlijk bij zijne voorouders begraven werd.

Na het overlijden van Graaf Johan Ernst werd door de Venetiaansche regering het gebied over het Nederlandsche krijgsvolk, met den rang en titel van Generaal, opgedragen aan den Kolonel de Ricqueloire, een Fransch edelman, die lang in Nederlandsche dienst geweest was en onder Graaf Johan Ernst het bevel in zijn regement gevoerd, zich meermalen gedurende het beleg van Gradisca door zijne dapperheid onderscheiden en in een der gevechten eene ernstige wonde bekomen had. Onder de leiding van dien bevelhebber namen de Nederlanders verder deel aan de belegering van Gradisca tot aan den einde toe, nadat zij zich op nieuw aan de dienst der Venetianen verbonden hadden. Welke zware verliezen zij sedert hunne komst in Venetie geleden hadden, blijkt daaruit, dat hun gezamenlijk getal, bij eene monstering, kort na den dood van Graaf Johan Ernst gehouden, niet meer dan 2500 van de vierduizend bedroeg.

Niettegenstaande het herstel van den vrede met Oostenrijk en het bijleggen der geschillen met Spanje, hield de Venetiaansche regering de Nederlandsche krijgslieden in dienst. Zij deed ze op de galeijen en andere oorlogschepen der Republiek overgaan, waarmede zij, genoegzaam zonder tusschenpoozen, gedurende ruim twee en twintig maanden zwierven in de Adriatische golf en langs de kusten van Italie. Eindelijk, verdrietig over het zoo langdurig op zee blijven en onwillig zulks verder te doen, drongen zij op hun afscheid aan, en werden zij door de Signorie in Januarij 1620 afgedankt, na veel ongemaks en ziekten doorgestaan, en door koude, hitte en soms door gebrek een groot aantal manschappen verloren te hebben. Bij hunne afdanking werden zij met

anderhalve maand soldij, als eene vereering, begiftigd, en voor zoo verre de soldaten betrof, onder behoorlijk geleide tot over de grenzen gebragt. Een zeker getal trad nogtans op nieuw in dienst der Republiek, over wie het gebied andermaal aan de Ricqueloire toevertrouwd werd. De overigen begaven zich naar Duitschland en namen dienst bij de vereenigde Protestantsche Vorsten, onder wie zij deel namen aan de krijgsverrigtingen aldaar, tot dat de vrede tusschen die Vorsten en den Keizer gesloten werd. Weinigen slechts zagen hun Vaderland weder.

Omtrent de redenen, waarom de Republiek van Venetie, nadat de vrede met den Aartshertog van Oostenrijk hersteld was, en de geschillen met Spanje waren bijgelegd, het Nederlandsche krijgsvolk nog gedurende bijkans twee jaren in dienst hield, niettegenstaande de Spaansche Gezant meermalen op de afdanking had aangedrongen, bestaan uiteenloopende gevoelens. De meeste berigtgevers, en hieronder ook de kapitein Linsay, die tot het Nederlandsche hulp-corps behoorde, schrijven dit toe aan de omstandigheid, dat de Hertog van Ossuna, Onderkoning van wege Spanje in het koningrijk Napels, zich niet ontwapende, zelfs zijne land- en zeemagt voortdurend versterkte, en door het wegnemen van rijk beladen Venetiaansche koopvaarders en het doen van kruistogten in de Adriatische golf, zich zeer vijandig tegen de Republiek bleef gedragen. Ten einde de Venetiaansche oorlogschepen te beter bestand zouden zijn tegen de Napolitaansche, en opdat steeds een welgeoefend en dapper corps zou bij de hand zijn, om het te kunnen gebruiken dàår waar het noodig of nuttig mogt wezen, achtte de Republiek het, volgens deze berigten, raadzaam, de zware kosten te dragen van het zoo langdurig onderhoud der Nederlandsche krijgslieden.

Dit gevoelen wordt nogtans niet gedeeld door den Graaf Van Daru, schrijver der Geschiedenis van Venetie. Deze beweert, dat dit in dienst houden in verband stond met een geheim ontwerp van den Hertog van Ossuna, om zich meester te maken van den Napelschen troon. Dat ontwerp zou aan

de Venetiaansche regering bekend geweest en door haar begunstigd zijn. Het Nederlandsche krijgsvolk zou hebben moeten dienen, om dat ontwerp te helpen uitvoeren. Om intusschen bij Spanje, over het in dienst houden dier troepen te midden van den vrede, geen achterdocht te verwekken, deed de Republiek, volgens hem, het Nederlandsche krijgsvolk, dat anders met hulptroepen gewoonlijk het geval niet was, op de vloot inschepen, waardoor de schijn werd aangenomen, dat het alleen in dienst was gebleven, om den Hertog van Ossuna te beletten in de Adriatische golf door te dringen en den Venetiaanschen handel te benadeelen. De Fransche schrijver gaat verder. Hij zegt (1), dat Prins Maurits met het plan van den Hertog van Ossuna en de begunstiging daarvan door Venetie is bekend geweest, en dat hij, het groot gewigt inziende, dat de afscheuring van het koningrijk Napels van de Spaansche kroon, vooral bij de nadering van het einde van het Twaalfjarig Bestand, ook voor dit Gemeenebest kon hebben, zoo door de toezending van meerder krijgsvolk als van een twaalftal welgewapende en ten oorlog toegeruste Nederlandsche schepen, dat ontwerp met alle mogelijke middelen begunstigd en bevorderd heeft.

Doch van dit vermeende ontwerp te dezen tijde, en van de begunstiging daarvan door de Republiek van Venetie en door Prins Maurits, blijkt niets uit de echte bescheiden, door Daru zelven aangehaald of medegedeeld, noch uit andere stukken. De Fransche schrijver heeft eigendunkelijk vroegere en latere gebeurtenissen aaneengeknoopt, en daardoor in dit gedeelte van zijn werk meer een roman dan wel eene geschiedenis geschreven. Teregt is dit door den vermaarden Berlijnschen Hoogleeraar Leopold Ranke opgemerkt (2), en het gevoelen van Daru grondig wederlegd. De staatsstukken, die ter mijner beschikking stonden, bevestigen het gevoelen van dien Duitschen geleerde.

(1) Daru, *Histoire de Venise*, t. II, p. m. 95 en volgende.

(2) In zijn werk: *Ueber die Verschwörung gegen Venedig, im Jahre* 1618, Berlin 1831, bijzonder p. 29—46.

Spanje was van zijne voormalige grootheid en magt vervallen. De zwakke regering van Philips den Derden was niet in staat, om die grootheid te handhaven en die magt met klem te doen gelden. Niet slechts werd dit kennelijk door de handelingen van het Spaansche bewind tegenover de buitenlandsche Mogendheden, maar de schroomvallige Hertog van Lerma wist ook niet het gezag van zijnen koninklijken meester te doen ontzien door hen, aan wie het bestuur der provincien toevertrouwd was. Bijzonder was dit het geval met Don Pedro de Toledo, Gouverneur van Milaan, en met Don Pedro Giron d'Ossuna, Onderkoning van Napels. Beiden stoorden zich weinig aan de bevelen, hun uit Madrid toegezonden, en gedroegen zich veelal, als waren zij aan den Koning niet onderworpen. Aldus hadden zij gehandeld, terwijl Venetie met den Aartshertog van Oostenrijk in oorlog was, en er geschillen tusschen die Republiek en Spanje aanhangig waren. En nu de vrede hersteld was, bleven zij op die wijs handelen, daartoe aangemoedigd en daarin ondersteund door den Spaanschen Gezant bij de Republiek van Venetie, don Alfonso de Cueva, Markies van Bedmar. Beide eersten gingen voort met het plegen van vijandelijkheden tegen de Republiek, niettegenstaande het Madridsche hof hun den uitdrukkelijken last had gegeven, die te staken. Zij merkten den vrede aan als niet gesloten. Voornamelijk geschiedde dit door den Hertog van Ossuna, een edelman van uitstekende bekwaamheden, maar eergierig, heerschzuchtig, hakende naar den oorlog, die zijn aanzien deed rijzen en door den buit, op zee behaald, voor hem boven den vrede voordeelig was. Wel verre het getal zijner oorlogschepen te verminderen of een gedeelte daarvan, zoo als zijn pligt gebood, naar Spanje terug te zenden, deed hij er nog meerdere bouwen en uitrusten, maakte zich met geweld meester van vreemde koopvaarders, deed die wapenen, en wendde in andere landen pogingen aan, om groote schepen aan te koopen. Ook had er geene afdanking bij zijn leger plaats. Integendeel, door werving vermeerderde hij zijn krijgsvolk,

en duizende vreemdelingen, door de hooge soldij uitgelokt, begaven zich in zijne dienst.

Tegen wien al deze uitrustingen gerigt waren, daaromtrent verklaarde Ossuna zich niet. Hij wendde voor, dat het tegen de Turken was, maar zijne daden toonden, dat het op de Republiek van Venetie was gemunt. Hij ontzag zich niet, door zijne oorlogschepen den handel der Venetianen te ontrusten en ettelijke koopvaarders te doen wegnemen en naar Napels voeren. En wat voor de Republiek het meest beleedigend en van de verst uitziende gevolgen was, zijne scheepsmagt vertoonde zich in de Adriatische golf, poogde daarin door te dringen en aldus Venetie van de heerschappij dier zee, die zij zich sinds eeuwen had toegeëigend, te berooven.

Natuurlijk maakte deze handelwijs van Ossuna een' diepen indruk te Venetie, verwekte aldaar bekommering, en deed de Republiek naar middelen uitzien, om het gevaar, dat haar bedreigde, af te wenden. Hare eigene zeemagt was te zwak, om aan die des Onderkonings het hoofd te bieden. Ook haar leger, meest uit vreemden bestaande, was niet voldoende, om haar grondgebied te verdedigen, vooral niet, wanneer dat van Napels gemeenschappelijk met de Spanjaarden uit het Milaneesche eenen inval mogt doen. Allereerst besloot zij dus, het vreemde krijgsvolk, en daaronder het Nederlandsche, dat zij in dienst had, niet te ontslaan, maar te behouden. Doch dit was niet genoeg. Er moesten bovendien middelen buiten 's lands gezocht worden, om zoowel de zeemagt als het leger der Republiek te versterken. En waar zou zij die middelen beter vinden dan in Nederland, dat vroeger uit vrijen wil reeds hulp aan de Republiek aangeboden had; dat door de vergunning, aan Graaf Johan Ernst van Nassau verleend, tot werving, uitrusting en levering van hulptroepen, nog onlangs getoond had, in dezelfde gunstige denkwijs te verkeeren, en van 'twelk het te verwachten was, dat het, als gelijke belangen met de Republiek hebbende, niet ongezind zou wezen, Venetie, zoo al niet regtstreeks, dan nogtans zijdelings op nieuw te ondersteunen.

Reeds vóór het sluiten van den vrede met den Oostenrijkschen Aartshertog en het bijleggen der geschillen met Spanje, had de Venetiaansche Resident te 's Gravenhage, Christofforo Suriano, van de Staten-Generaal de vergunning weten te verwerven, dat een regement voetknechten, sterk 3000 man, door Graaf George Lodewijk van Leeuwensteijn ten behoeve van de Republiek in Duitschland geworven, te Delfzijl vereenigd en aldaar in hier te lande gehuurde koopvaarders ingescheept werd. Wat meer is, de Staten-Generaal stonden, op zijn verzoek, toe, dat die schepen met den Commandeur Quast, die met een eskader naar Algiers bestemd was, de Straat van Gibraltar mogten doorzeilen, „om door „hem beschermd te worden tegen degenen, die dit zouden „willen beletten" (1). Te gelijk besloten de Staten-Generaal, mede op herhaalden aandrang van Suriano, een' aanzienlijken onderstand in geld te verleenen aan den Hertog van Savoije, opdat deze, een trouwe bondgenoot zoo der Venetiaansche Republiek als van dit Gemeenebest, den gemeenschappelijken vijand afbreuk zou kunnen doen en de gemeenschappelijke vrijheid handhaven (2).

Had de Venetiaansche regering, tijdens den oorlog, op die wijs ondersteuning uit deze Gewesten weten te erlangen, haar eerste werk was na het sluiten van den vrede, toen zij met de vijandelijke gezindheid van den Hertog van Ossuna en van Don Pedro de Toledo was bekend geworden, aan de Staten-Generaal mededeeling te laten doen van den hagchelijken toestand van zaken, en op grond daarvan haar verlangen naar eene naauwere vereeniging te kennen te geven. Tevens drong zij op ondersteuning in krijgslieden en ten oorlog toegeruste schepen aan.

Twee maanden na het sluiten van den vrede, verzocht en verkreeg Suriano gehoor bij Hare Hoog Mogenden. Hij gaf daarbij, in eene breedvoerige mededeeling, kennis van den

(1) Res. van de Staten-Gen. van Junij en Julij 1617.
(2) Res. van de Staten-Gen. 5 Junij en 8 Julij 1617.

bedenkelijken toestand waarin de Republiek van Venetie zich bevond. Wel verre van den gesloten vrede in acht te nemen, had de Gouverneur van Milaan zijn krijgsvolk bijeen getrokken, en zelfs op het Venetiaansch grondgebied doen rukken. De Hertog van Ossuna had zijne vloot met een talrijk leger in zee gezonden en de Adriatische golf doen inzeilen. De Spaansche Gezant te Venetie, van zijne zijde, had den bekrachtigden vrede die hem was toegezonden, terug gehouden. Dit voorspelde vele en zware rampen voor de Republiek, deed kwade vermoedens rijzen en de kunstgrepen der Spanjaarden kennen. De Republiek had het pligt geoordeeld, dien stand van zaken aan Hare Hoog Mogenden mede te deelen, omdat het gebeurde niet slechts Venetie betrof, maar ook alle Prinsen die de vrijheid lief hadden, en in 't bijzonder ook dit Gemeenebest. Zij had dit gedaan in het vertrouwen, dat de Staten-Generaal zouden te bewegen zijn, zoodanige besluiten te nemen als de tegenwoordige nood vereischte en betamelijk was voor de grootheid van dezen Staat. Eene vaster en naauwer verbindtenis met elkander zou zeer wenschelijk en nuttig wezen, als kunnende strekken, om te breidelen den Spanjaard, die aan een ieder trachtte de wet te stellen (1).

Weinige dagen later deelde Suriano de nadere berigten die hij uit Venetie ontvangen had, insgelijks aan de Staten-Generaal mede, en kwam kort daarop ten derden male met hetzelfde oogmerk in hunne vergadering. Bij die gelegenheden herhaalde hij telkens, namens de Republiek, de aanbieding van eene naauwere vriendschap en verbindtenis met dit Gemeenebest. Op deze aanbiedingen namen Hare Hoog Mogenden tegen het einde van November des jaars 1617 (2) het navolgende besluit, dat aan den Venetiaanschen Resident werd ter hand gesteld:

---

(1) Propositie van Suriano, den 8 Nov. 1617 ter vergadering van de Staten-Gen. gedaan en den volgenden dag in geschrift overgegeven.

(2) Res. van de Staten-Gen. 28 Nov. 1617. Het besluit is in de Fransche taal en vermoedelijk door den griffier Cornelis van Aerssen gesteld.

„De Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden, hebbende gehoord en rijpelijk overwogen de voordragten, onderscheidene malen in hunne vergadering door den Heer Christofforo Suriano, Resident bij hen en Secretaris van Staat der doorluchtige Republiek van Venetie, op uitdrukkelijken last en bevel dier Republiek gedaan, verklaren, daar zij uit de mededeelingen, in die voordragten geschied, opmerken de voortduring der ware en opregte genegenheid en der goede gezindheid van de gezegde doorluchtige Republiek jegens dezen Staat, tot handhaving en zekerheid van dit Gemeenebest, 't geen eene wederkeerige en gelijksoortige betooning van opregte toegenegenheid van wege dezen Staat jegens de voorzeide doorluchtige Republiek verdient; — dat zij tot dienzelfden einde ook goed en voegzaam achten eene naauwere vriendschap en correspondentie voor het vervolg met Haar te sluiten, bijaldien het Hare Doorluchtigheid, den Doge, behaagt, zich te verklaren en duidelijker te verstaan te geven, welke deswege Hare bedoeling is, zoo in 't algemeen als in 't bijzonder; te meer, omdat er geene zaak is, die den genoemden Heeren Staten levendiger ter harte gaat dan eene vereeniging, verbindtenis en algemeene en bijzondere alliantie met alle Christen Koningen, Prinsen en Republieken, die begeeren en standvastig besloten blijven te handhaven en te bewaren de souvereiniteit en vrijheid van hunne Koningrijken, Staten en onderdanen, en die uit dat oogpunt, om redenen van Staat, vermoedens hebben tegen de toeneming van de grootheid en onverzadelijke heerschzucht der Spanjaarden en hunne aanhangers, welke geen ander oogmerk hebben, dan zich tot Monarchen te verheffen, te geven en op te leggen de wet aan alle andere Koningen, Prinsen en Republieken; — dat zij voornamelijk verlangen aan te gaan eene naauwere vriendschap met de voorzeide doorluchtige Republiek in 't bijzonder, tot bevordering van het gemeenschappelijke welzijn en de weêrkeerige veiligheid, gelijk ook tot behoud der vrije zeevaart, trafijk en handel van beide Staten; — dat zij op dit alles zullen afwachten

het schriftelijk antwoord van Hare Doorluchtigheid, betuigende intusschen de genoemde Heeren Staten hunnen dank aan Hare Doorluchtigheid, voor Hare berigten en goede correspondentie aangaande de gebeurtenissen en het welslagen van haren oorlog en der door Haar gesloten tractaten, waaromtrent de Heer Resident Suriano hun omstandige mededeelingen gedaan had."

Terwijl dit besluit naar Venetie opgezonden en het antwoord verwacht werd, zat Suriano niet stil. Hij bragt klagten bij Hare Hoog Mogenden in, dat door zekeren Engelschman, Alexander Rosa genaamd, een wel gewapend oorlogschip ten behoeve van den Hertog van Ossuna gekocht, dat het uit Texel reeds gezeild was en weldra door een tweede stond gevolgd te worden, verzoekende dat tegen dergelijke uitrustingen maatregelen zouden genomen worden (1). Vervolgens wendde hij zich met een bepaald verzoek tot de Staten-Generaal. Hij deelde mede, dat er een strijd had plaats gevonden tusschen de vloot van de Republiek en van den Onder-Koning van Napels, en dat deze voortging met het bouwen en uitrusten van schepen, ten einde in het volgende jaar eene talrijke magt in zee te kunnen brengen. Hij had uit dien hoofde den last van de doorluchtige Republiek bekomen, aan Hare Hoog Mogenden het verlof te verzoeken, om twaalf kloeke, liefst Lands schepen, voorzien van zwaar metalen geschut, bemand met bekwame zeelieden en staande onder ervaren en dappere bevelhebbers, hier te lande voor de Republiek in dienst te mogen nemen en ten spoedigste te doen uitrusten, opdat zij tegen den aanvang der lente zich te Corfu zouden kunnen bevinden. Hij verzocht daarvoor niet slechts de toestemming der Staten-Generaal, maar ook hunne medewerking en ondersteuning. Hij vertrouwde, dat zij daarin geene zwarigheid zouden maken, omdat het een gemeenschappelijk belang gold, en de vriendschap en den band tusschen de beide Republieken zou versterken (2).

---

(1) Res. der Staten-Gen., Dec. 1617.

(2) Propositie van Suriano, gedaan in de vergadering der Staten-Generaal, den 29 Dec. 1617

Onverwijld werd dit verzoek in overweging genomen, gelijk ook een tweede, om 900 of 1000 man voetknechten te mogen werven, tot betere bemanning en meerdere verzekering der gevraagde schepen. Desniettemin drong Suriano herhaaldelijk op eene spoedige beslissing aan. Hij verklaarde daartoe gedrongen te zijn door de nadere berigten bij hem uit Napels ontvangen. Aldaar toch liepen de geruchten, dat de Hertog van Ossuna voornemens was, tegen het voorjaar in zee te zenden eene magtige vloot van 25 schepen en 40 galeijen, ten einde met dezelve de Adriatische golf in te zeilen. Ook had die Hertog reeds al zijn krijgsvolk naar de provincie Puglia, aan die golf gelegen, gezonden, opdat het gereed mogt wezen, in de voornoemde schepen en galeijen te worden ingescheept. Hij verzocht en smeekte dus Hare Hoog Mogenden, ten spoedigste hare toestemming te geven. „De tijd verloopt", riep hij uit, „de nood is dringend en zeer groot. 't Is voor Hare Doorluchtige Hoogheid van het uiterste belang, niet voorgekomen te worden door haren vijand die, gelijk men zoo duidelijk ziet, den oorlog tegen de Republiek wil" (1).

In het verzoek, om bij voorkeur Lands schepen in de dienst van Venetie te doen overgaan, werd niet getreden, vermoedelijk ook, om aan Spanje gedurende het Twaalfjarig Bestand geen aanstoot te geven. Daarentegen werd aan Suriano vergund, twaalf schepen voor rekening der Republiek hier te lande te huren (2), uit te rusten, te wapenen en te bemannen. Tevens werd aan de Hollandsche Admiraliteitscollegien opgedragen, omtrent die toerusting met den Venetiaanschen Resident in overleg te treden, haar met ijver bij de hand te nemen, „en met Zyn Excellentie te spreken opte

(1) Propositien van Suriano, van den 12, 22 en 24 Jan. 1618.

(2) Men weet, dat het te dezen tijde niets ongewoons was, koopvaarders te huren om ten oorlog toe te rusten. Zij maakten een niet onaanzienlijk gedeelte van 's Lands vloot uit tot op den tijd van den Raadpensionaris De Witt, die dit gebruik, als onvoldoende en zelfs zeer schadelijk, afschafte. Men zie daarover mijne *Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen.*

ordre van het commandement over de versochte twaelff schepen en deselve te beramen tot dienst van de voorseide Republycq ende conservatie van de eere en reputatie van dese Landen, wel verstaende onder het commandement van den Generalissimo van deselve Serenissime Republycque" (1). Ook werd de gevraagde werving van krijgsvolk ingewilligd, waarover het bevel door Suriano, namens de Venetiaansche regering, aan den Kolonel Carel Huyn van Amstenraedt toevertrouwd werd (2).

Deze twaalf schepen, over wie het gebied, met den titel en rang van Admiraal, aan Melchior van Kerckhoven was opgedragen, aan boord hebbende het regement van den zoo even genoemden Kolonel, liepen den 18 Mei des jaars 1618 uit Texel in zee. Voor de Straat van Gibraltar gekomen, zag dit esquader zich den doortogt betwist door eene Spaansche scheepsmagt. Doch de Nederlandsche Bevelhebber viel op den vijand met zoo veel dapperheid aan, en begroette hem zoodanig uit het geschut en met musketvuur, dat deze na een strijd van vier uren de wijk moest nemen, zonder later het gevecht te durven hervatten. Sedert vervolgden deze schepen rustig hunnen weg en kwamen behouden bij de Venetiaansche vloot aan, waar Van Kerckhoven, naar hetgeen was overeengekomen, zich stelde onder het opperbevel van den Generalissimo der Republiek. Met die vloot, waarin zich nog negentien andere, door de Venetiaansche regering dáár ter plaatse gehuurde, kloeke en wel gewapende Nederlandsche schepen bevonden, deed het esquader van Van Kerckhoven bijkans onophoudelijk kruistogten in de Adriatische zee en langs de Italiaansche kusten, nam deel aan onderscheidene gevechten tegen de vloot van den Hertog van Ossuna, en bragt zoo veel in zijn vermogen was, afbreuk toe aan de schepen, steden en onderdanen van dien Onder-Koning. Gedurende ruim anderhalf jaar bleven deze twaalf schepen (3), versterkt

(1) Res. van de Staten-Gen., 26 Jan. 1618.

(2) Res. van de Staten-Gen., 7 Febr. en 17 Maart 1618.

(3) Een dier schepen, de *Drie Koningen*, geraakte in Julij 1619 door

met vier grootere, ook hier te lande gehuurde, in dienst der Republiek, waarna zij naar het Vaderland terugkeerden. Even als het krijgsvolk van Graaf Johan Ernst van Nassau, leden de manschappen dier bodems veel door hitte, gebrek aan de noodige levensmiddelen en achterstallige soldij. Deze omstandigheden verwekten somwijlen verregaande ontevredenheid. Meermalen kostte het moeite, een' openlijken opstand te beletten. Het misnoegen nam, eindelijk, zoo de overhand, dat bevelhebbers en manschappen rondelijk verklaarden, naar huis te zullen zeilen, bijaldien men niet behoorlijk in hunne behoeften en in hunne soldij voorzag. Ten gevolge van langdurig ongemak, ziekten en zware vermoeijenissen bezweek een groot aantal officieren, zeelieden en soldaten, waaronder de Admiraal van Kerckhoven en de Kolonel van Amstenraedt (1).

Nadat de Staten-Generaal hunne toestemming tot de uitrusting der twaalf schepen en de werving van het regement gegeven hadden, betuigde Suriano, namens de Republiek, hun zijnen dank, doch hij gaf te kennen nog iets meer te verlangen, te weten, dat hem vergund mogt worden, eene aanzienelijke hoeveelheid kruid uit deze gewesten naar Venetie te zenden. Ook dit werd toegestaan. Daarenboven ging de Venetiaansche Resident voort, mededeelingen te doen nopens den toestand van zaken in Italie. Hij bevestigde, dat de Koning van Spanje, of liever zijne Vertegenwoordigers in dat Land, den met de Republiek en den Hertog van Savoye gesloten en bekrachtigden vrede te niete bleven maken, of zich althans daaraan niet stoorden, en vermaande bij die gelegenheid Hare Hoog Mogenden, op deze bedriegelijke handelwijs in het belang van den welstand dezer Gewesten te willen letten. Tevens gaf hij, doch slechts in 't voorbijgaan en zonder eenig bepaald antwoord op het vroegere aanbod der Staten-

---

eigen vuur in brand en sprong in de lucht, waarbij een gedeelte der equipage omkwam.

(1) Res. van de Staten-Gen., 1618 en 1619, en Linsay, *Cort Verhael* enz.

Generaal te geven, te kennen, dat de Republiek van Venetie niet ongenegen zou zijn tot sluiting eener nadere verbindtenis met dezen Staat (1). Niet lang daarna (2) verklaarde hij, dat de Doge berigt uit Rome, Napels en van elders had ontvangen, dat de Hertog van Ossuna personen van zijnentwege naar Holland en Vlaanderen had gezonden, om twintig oorlogschepen voor hem te huren of te koopen, onder voorgeven die tegen den Turk te zullen gebruiken, terwijl zij in der daad tegen de Republiek van Venetie zouden gebezigd worden; dat hij dienaangaande berigten te Amsterdam had ingewonnen, en hem van dààr gemeld was, dat het gerucht liep, dat er schepen, naar Napels bestemd, bevracht zouden worden. Suriano, vertrouwende op de goede gezindheid der Staten-Generaal, verzocht, dat aan al de Admiraliteitscollegien bevelen zouden uitgevaardigd worden, om te beletten, dat zoodanige schepen uit deze Landen zouden mogen vertrekken. 's Lands Overheid maakte geene zwarigheid dat verzoek in te willigen, en gelastte de Admiraliteits-collegien te waken tegen het uitzeilen van zoodanige schepen. Vier dagen (3) na deze laatste mededeeling begaf Suriano zich op nieuw naar de vergadering der Staten-Generaal, daartoe door den Doge uitdrukkelijk gelast en van een geloofsbrief tot dien einde voorzien. In eene breedvoerige rede gaf hij kennis, dat de Roomsch Koning Ferdinand niet voldeed aan de voorwaarden van den vrede, en wel op grond van de komst der troepen van den Graaf van Leeuwensteijn, 'tgeen die Vorst beweerde strijdig te zijn met het vastgestelde bij den vrede, terwijl, zoo als Suriano betuigde, dat krijgsvolk niet tot aanvallen bestemd was, maar alleenlijk moest dienen tot verdediging der Republiek. Doch vooral bragt de Resident klagten in over de gedragingen van den Hertog van Ossuna. „Deze laat," zoo vervolgde hij, „bij voortduring

(1) Res. van de Staten-Gen., 31 Jan. 1618.
(2) Res. van de Staten-Gen., 16 Febr. 1618.
(3) Op den 20 Febr. 1618. — Res. van de Staten-Generaal van dien dag.

met buitengewonen spoed in het Arsenaal arbeiden. Bijkans dagelijks ziet men eene nieuwe compagnie krijgsvolk te Napels in dienst stellen. Hij heeft een zijner bevelhebbers naar Duinkerken gezonden om schepen te koopen, tot overbrenging van 3000 man, en een ander naar Engeland, om kruid en verdere behoeften aan te schaffen. En terwijl hij aldus van de eene zijde te werk gaat, laat hij onder de hand voorstellen tot ontwapening doen, om met woorden eene nieuwe onderhandeling te openen, en aldus de bestaande moeijelijkheden te laten voortduren. Doch, van den anderen kant, geeft hij voor, bevel van zijnen Koning ontvangen te hebben, zijne galeoenen in de Adriatische golf te houden. Bovendien is hij van meening, de haven van Brindisi, aan die golf liggende, te vergrooten, niettegenstaande zulks regtstreeks tegen den inhoud van het vredesverdrag strijdt."

Ten slotte betuigde Suriano, namens den Doge, dat hij in last had te bevestigen den wil en de genegenheid der Doorluchtige Republiek omtrent het aanbod van eene verbindtenis, dezerzijds gedaan, en dat wanneer die zaak mogt voortgaan en tot stand komen, de Staten-Generaal, naar hij vertrouwde, zouden begrijpen, dat het doel der Republiek geen ander was dan de opbouwing der wederzijdsche vriendschap.

Nog andere mededeelingen en voorstellen werden omtrent dezen tijd door Suriano gedaan, welke alle dezelfde strekking hadden en in denzelfden geest waren als de vorige. Daarin straalde door: bekommering over de vijandelijke gezindheid en gedragingen van den Hertog van Ossuna; geneigdheid om, tot afwering van dat kwaad, eene nadere verbindtenis met dit Gemeenebest aan te gaan. Onder anderen berigtte hij, dat er waarschijnelijkheid bestond voor het behoud van den vrede tusschen het Huis van Oostenrijk en de Republiek, in Duitschland; doch tevens, dat de groote toebereidselen, die er door den Onderkoning van Napels, tot voortzetting van den oorlog, zoo te water als te lande, in Italie gemaakt werden, deden duchten, dat die waarschijnelijkheid van vrede niets anders was dan „eene Spaansche ruse en stratagema,

dienende om de Republiek te misleiden" (1). In een tweede vertoog bevestigde hij, dat Ossuna met zijne uitrustingen voortging en deelde verder mede, dat door dien Hertog twee kloeke Nederlandsche koopvaarders te Napels waren aangehouden, die vermoedelijk door hem zouden ten oorlog toegerust en in dienst gesteld worden (2). Suriano verzocht op grond daarvan, en drong daarop ernstig aan, dat het vertrek van schepen uit deze Landen naar Napels bij voortduring mogt verboden worden. In eene derde voordragt herhaalde hij zijne klagten over de kwade gezindheid der Spanjaarden in Italie. „De Hertog van Ossuna," zeide hij, „nadat hij bekend heeft gemaakt, dat hem door den Koning van Spanje het hoogste gezag, zoo ter zee als te land, is opgedragen, en dat hij bevel heeft bekomen, te doen al wat hem goeddunkt tegen de Doorluchtige Republiek, zegt, dat hij ten spoedigste wil hebben eene vloot van 34 galeoenen en meer dan 50 galeijen, en dat hij zich in eigen persoon aan het hoofd van de vloot zal stellen, staat makende, onderscheidene plannen tot nadeel dier Republiek te zullen uitvoeren. Bovendien heeft hij aanzoeken gedaan, om 2 of 3000 Walen in zijne dienst te bekomen, voetvolk en ruiterij doet hij in het koningrijk Napels verzamelen, zes tot achthonderdduizend ducaten heeft hij voor deze uitrustingen aangevraagd" (3).

Omtrent de door de Staten-Generaal aangeboden naauwere vriendschap en verbindtenis, verklaarde Suriano zich bij deze voordragt duidelijker dan hij tot hiertoe nog gedaan had. Prins Maurits en de Raad van State hadden, eenigen tijd geleden (4), aan Hare Hoog Mogenden in bedenking gegeven, of het niet raadzaam zoude zijn, met de Republiek van Venetie te handelen „op eenige reciproque assistentie, indient noot ware, tegen den Koning van Spanje en zijne adheren-

(1) Res. van de Staten-Gen., 5 Maart 1618.

(2) Res. van de Staten-Gen., 12 Maart 1618.

(3) Propositie van Suriano, van 1 April 1618.

(4) Op den 7 Febr. 1618.

ten?" En later (1) had Zijne Excellentie aan de Staten-Generaal doen aanbevelen, dat zij er op zouden gelieven te letten, dat een Resident naar Venetie zou mogen gezonden en aldaar gehouden worden, „mette jegenwoordige gelegentheijt, occasie ende occurrentie van saken, tot voordering van eene goede Unie en Alliantie mette Republycque."

Op die beide voorstellen of aanbevelingen was geen besluit gevallen, doch vermoedelijk waren zij ter oore van Suriano gekomen. Hij zinspeelt er althans op in zijne bovenvermelde voordragt, zeggende: dat zijne Heeren en Meesters zeer tevreden waren, dat Hare Hoog Mogenden hunnen goeden wil erkenden omtrent het aangaan eener verbindtenis, en dat zij om dit gemakkelijker te maken, in overweging hebben genomen, ook van hare zijde een Minister-Resident naar Venetie te zenden. „Ik kan Uwe Excellentien verzekeren," voegde hij er bij, „dat hij door Zijne Doorluchtige Hoogheid, den Doge, zal aangezien, ontvangen en toegelaten worden met de levendigste toegenegenheid, en als een persoon, die bij gelegenheid wat goeds kan uitwerken en de weêrkeerige betrekkingen onderhouden, 'tgeen door de doorluchtige Republiek sedert het begin dezer onderhandelingen zeer nuttig en noodig geoordeeld is." Ofschoon ook deze verklaring geen regtstreeksch antwoord bevatte op de door de Staten-Generaal gedane aanbieding, is daarin nogtans eene meerdere toenadering tot verwezenlijking van dat denkbeeld zigtbaar. De vijandelijke houding van den Hertog van Ossuna en de vrees voor de rampen, die daaruit voor de Republiek zouden kunnen voortspruiten, zijn ongetwijfeld de oorzaken van die toenadering, waaraan thans wel dezerzijds nog geen verder gevolg gegeven werd, doch die later tot het sluiten eener Alliantie geleid heeft.

En dat deze vrees niet ijdel was, dit bevestigden maar al te spoedig de gebeurtenissen. In het begin van bloeimaand des jaars 1618 werd er eene zamenzwering te Venetie ont-

(5) Op den 20 Maart 1618. — Zie Res. van de Staten-Gen. van dien dag.

dekt, die niets minder ten doel had, dan zich van de hoofdstad der Republiek meester te maken en haar te plunderen, het arsenaal en andere groote gebouwen in brand te steken, het vermoorden der aanzienlijksten en het overleveren der stad in de magt der Spanjaarden.

Geen punt in de Venetiaansche geschiedenis is duisterer dan deze zamenzwering, bijzonder, welke de ware aanleiding daarvan was en wie de wezenlijke aanleggers. De Graaf van Daru (1) brengt den aanslag in verband met het vermeend ontwerp van Ossuna om zich van den Napelschen troon meester te maken, en met de begunstiging daarvan door het Venetiaansche Bewind. Hij beweert, dat er geene zamenzwering geweest, doch slechts door de regering der Republiek voorgewend is, opdat deze zich op die wijs zou kunnen ontdoen van al de personen, die in het geheim stonden van de begunstiging der plannen van den Napelschen Onderkoning, en ten einde de Republiek aldus zich zou kunnen regtvaardigen bij den Spaanschen Monarch, aan wien de plannen van Ossuna waren ter oore gekomen. De Fransche schrijver, ten uiterste verontwaardigd, dat de Republiek, tot bereiking van zulk een doel, honderden menschenlevens opofferde, beschuldigt haar van de grootste willekeur en verregaande wreedheid; eene beschuldiging, die, bijaldien zij gegrond ware, zeer wel verdiend zou wezen.

Doch, even zoo min er uit de echte bescheiden iets blijkt omtrent de door Daru vermeende begunstiging van de plannen van Ossuna door de Venetiaansche regering, even zoo weinig zijn er bewijzen voorhanden, dat het bewind der Republiek de zamenzwering slechts zou hebben voorgegeven, en om alle sporen van zijne begunstiging der ontwerpen van den Onderkoning uit te wisschen, allen die daarin maar eenigermate betrokken waren, zou hebben den dood doen ondergaan. De hoogleeraar Ranke (2) heeft dit wederom tot

(1) In zijne meermalen aangehaalde *Histoire de Venise*, t. II, p. m. 85—113, en *Dissertation sur la conjuration en* 1618, p. 366—434.

(2) In zijn reeds vermeld werk: *Ueber die Verschwörung gegen*

groote klaarheid gebragt. En mogt men nog twijfelen; het bovenmedegedeelde bevestigt het gevoelen van den Duitschen geleerde, dat de vijandschap, die, ook na het sluiten van den vrede en na het bijleggen der geschillen met Spanje, tusschen de Vertegenwoordigers van den Spaanschen Koning in Italie, en in 't bijzonder tusschen den Hertog van Ossuna en de Republiek van Venetie bleef voortduren, niet voorgegeven, niet voorgewend was, maar werkelijk bestaan heeft. Of kan men onderstellen, dat de zoo dikwerf herhaalde vertoogen en de zoo dringende verzoeken van den Venetiaanschen Resident in dit Gemeenebest, alle geveinsd waren? Kan men aannemen, dat de bekommering voor de vijandelijke gezindheid van den Hertog van Ossuna, die in die vertoogen en verzoeken zoo helder doorstraalt, alleen voorgewend was? Kan men met eenigen grond denken of zelfs maar vermoeden, dat die Resident een zoo achtbaar en geëerbiedigd Staatsligchaam als de Vergadering van Hare Hoog Mogenden opzettelijk en openlijk heeft willen en durven bedriegen? Zou de Venetiaansche regering zich zulke zware uitgaven getroost hebben, als gevorderd werden voor de uitrusting van een esquader, het in dienst nemen van een aanzienlijk getal andere Nederlandsche schepen, het op nieuw werven van een regement voetvolk en het in dienst houden van het krijgsvolk van wijlen den Graaf van Nassau en van den Graaf van Leeuwensteijn? Zou de oude, trotsche Republiek zich verwaardigd hebben, meermalen aan hare jeugdige zuster den wensch naar eene naauwere vriendschap en verbindtenis te kennen te geven, bijaldien zij niet waarlijk in nood verkeerd en niet gevreesd, niet met angst gevreesd had, vroeger of later, door de Spaansche opperhoofden in haar

---

Venedig, im Jahre 1618, blz. 31 en volgende, waartoe ik verwijze.

In de *Conjuration des Espagnols contre la République de Venise*, door den abt Saint Réal, wordt de geschiedenis dier zamenzwering ook behandeld. Dit is genoeg bekend; doch tevens, dat dit werkje van den hedendaagschen Sallustius, zoo als de Franschen hem noemen, meer uitmunt door stijl dan door waarheid. Het is eene kunstige dooreenmenging van het ware met het valsche. Voltaire zag dit reeds in.

grondgebied aangetast en van hare regten en vrijheden beroofd te zullen worden? Neen, voorzeker. Zoo verre ging de Italiaansche staatkunde niet, hoe sluw en listig zij ook mogt wezen!

En bestond er inderdaad vijandschap tusschen de Vertegenwoordigers van den Spaanschen Koning in Italie, bijzonder tusschen den Hertog van Ossuna en de Republiek van Venetie, dan vervalt van zelf de voorgewende begunstiging dier Republiek van de ontwerpen des Onderkonings ten aanzien van den Napelschen troon, en daarmede tevens de bewering, dat de zamenzwering niet zou bestaan hebben, maar alleen door de Republiek zijn voorgegeven, om aldus zich te bevrijden van hen, die deelgenooten van die begunstiging geweest waren of daarvan eenige kennis droegen.

Er heeft werkelijk eene zamenzwering bestaan, of, om juister te spreken, een begin van eene zamenzwering, die echter nog niet tot rijpheid was gekomen, toen zij ontdekt werd (1). Omtrent de eerste aanleiding en de eigenlijke aanleggers heerscht nog veel onzekerheid, die welligt nooit op voldoende wijs zal kunnen opgeheven worden. Dit echter staat vast: dat Don Pedro de Toledo, Gouverneur van Milaan, met den aanslag bekend was; dat de Spaansche Gezant te Venetie in betrekking stond met hen, die den aanslag zouden uitvoeren, en dat de Hertog van Ossuna, zoo hij al den persoon, die het eerste denkbeeld had geopperd, niet naar Venetie heeft gezonden, om de zamenzwering voor te bereiden en later uit te voeren, stellig met hem en anderen in naauwe gemeenschap stond en hun had toegezegd de middelen om den aanslag te doen gelukken. Daartoe zou hij zich bedienen van een gedeelte zijner vloot en van het vreemde krijgsvolk, dat in dienst der Republiek was.

Wanneer men sommige bescheiden van Venetiaanschen oorsprong zou willen gelooven, dan zou het Nederlandsche krijgsvolk ook deelgenoot van de zamenzwering geweest

---

(1) Te regt zegt daarom Ranke, *Ueber die Verschwöring gegen Venedig im Jahre* 1618, bl. 124: „Den Venezianern gelang, sie zu ersticken, ehe sie reif ward."

zijn. Men beweert, dat de Hollanders, ten getale van 300, volgens anderen van 700, zelfs volgens nog anderen, van 2000 man, zich in het belang van den Hertog van Ossuna hadden laten winnen, zonder dat zij echter met het eigenlijke oogmerk bekend werden gemaakt. Hiermede wordt bedoeld het regement van den Graaf van Leeuwensteijn, dat, ofschoon grootendeels uit Duitschers zamengesteld, te Venetie onder den naam van Hollanders, evenzeer als de eigenlijke Nederlandsche troepen, bekend stond, omdat het uit deze Gewesten in Hollandsche schepen naar de Staten van de Republiek overgevoerd was. Dat regement, of althans een aanzienlijk gedeelte daarvan, waaronder reeds vroeger oproerige bewegingen hadden plaats gehad, zou bestemd geweest zijn, om met de overige vreemde, Fransche en andere krijgslieden, den opstand aan te vangen, de voornaamste straten en pleinen te bezetten, het arsenaal in brand te steken en andere gewelddadigheden te plegen, ter belooning waarvan hun de plundering der stad was toegezegd. Bovendien wordt vermeld, dat een kapitein van dat regement, Tournon genaamd, een Franschman van geboorte, voor een der voornaamste aanleggers van de zamenzwering gehouden, bij de ontdekking gevat, in de gevangenis geworgd en zijn lijk in het water geworpen werd, en dat een ander officier van het Hollandsche krijgsvolk, Theodorus geheeten, benevens een luitenant van het regement van wijlen den Graaf van Nassau in het zelfde lot zouden gedeeld hebben. Doch de juistheid van deze berigten, die althans als overdreven kunnen beschouwd worden, wordt zeer in twijfel getrokken, en zelfs het bestaan van beide laatste officieren wedersproken (1), waarvoor onder anderen, schijnt te pleiten, dat het regement van den Graaf van Nassau verre verwijderd was, als nog liggende voor Gradisca. Wat het regement van Van Leeuwensteyn betreft, dit schijnt in der daad in de zamenzwering betrokken te zijn geweest, waartoe de slechte krijgtucht die daarbij

---

(1) Zie Ranke, *Ueber die Verschwörung*, enz. blz. 16 en 17.

heerschte (1), en het verblijf dier troepen in de nabijheid van Venetie, als de naaste aanleiding kunnen aangemerkt worden. Stellig zeker is het, dat de Kapitein Tournon tot de hoofden der zamenzwering behoorde en zijne misdaad met het leven heeft geboet (2).

Groot was de verbazing, de schrik algemeen, toen de bewoners van Venetie door de opgehangen lijken van eenige zamenzweerders vernamen, aan welk een dreigend gevaar de Republiek was blootgesteld geweest. De geregtelijke wraak was snel en bloedig, doch geenszins zoo ontzettend en wijd omvattend als de vijanden van den Venetiaanschen Staat verbreidden, en thans nog door velen geloofd wordt. Geene honderden werden daarvan het slagtoffer, maar alleenlijk zij, die de voornaamste hoofden der zamenzwering geweest waren (3).

---

(1) Hiervan spreekt onze Consul meermalen in zijne brieven aan de Staten-Generaal.

(2) Als zoodanig komt hij in alle berigten voor, en ook onze Consul noemt hem onder de zamengezworen', die in hechtenis waren genomen.

(3) Ranke, l. l. blz. 115. Dit wordt bevestigd door de brieven van den Nederlandschen Consul te Venetie aan H. H. Mogenden, waarin twee zinsneden omtrent de ontdekking der zamenzwering gevonden worden, die mededeeling verdienen, omdat zij de eenige officiële berigten zijn, die in onze staatstukken voorkomen. In een schrijven van den 18 Mei 1618, 9 of 10 dagen na het ontdekken der zamenzwering, leest men: „Hier syn ettelyke, in getal van *tien* of *twaalf*, capiteinen, soldaten en spien gevangen; men seit geimputeert syn een fortresse, genaemd Marano, aan Don Balthasar Marades hebben willen leveren. Desen Don Balthasar heeft den Ertshertog in Friul gediend tegens dese Heeren, en sedert den peys heeft die beste van de afgedankte soldaeten, te peerde en te voet aangenomen, alsoo dat hy over de 2000 mannen te samen heeft, waermede men presumeert, dese voorgaende fortresse heeft meenen in te nemen." En in een van den 25 Mei: „Over acht dagen gaf U H. M. notitie van een tradiment of verraderye, die ontdekt is, en *zeven* auteurs van dien syn gestranguleert, *vijf* in het water daerna geworpen en *twee* syn er met eenen voet aan de galge gehangen. Dese executie is metter nacht seer secreetlyck gedaen, in dier voegen, dat men niet weeten en kan die circonstantie der verraderye. Een capitain van Syne Genade, den Graaf Lebbensteyn (Leeuwensteyn), genaemd Torney (Tournon), is mede gevangen en men meint ook in de gevangenis geexecuteert is. Morgen worden noch *vijf* van die verraders gehangen." Het door den Consul opgenoemde getal der veroordeelden

Men had kunnen en mogen verwachten, dat de Republiek van Venetie door haren Resident onverwijld aan de Staten-Generaal, bij wie zij van alle Mogendheden zeker in de moeijelijke omstandigheden waarin zij verkeerd had en nog verkeerde, de krachtigste medewerking en ondersteuning ondervonden had, mededeeling van de zamenzwering en hare ontdekking zou hebben laten doen. Doch, gelijk de Venetiaansche regering een' geruimen tijd liet voorbijgaan, alvorens zij daarvan aan de hooge staatsligchamen der Republiek zelve kennis gaf, zoo verliepen er vijf maanden vóór de Resident Christofforo Suriano aan 's Lands regering dienaangaande eenige mededeeling deed. In sommige zijner voordragten zinspeelde hij wel daarop, onder anderen, toen hij verlof verzocht tot dienstverlenging der twaalf oorlogschepen, en het nut en de noodzakelijkheid daarvan betoogde. „De Doorluchtige Republiek," zeide hij, „kan die schepen niet missen, omdat zij voor haar eene behoefte zijn tot tegenstand dergenen, die naar niets anders streven dan haar en de openbare rust te verstoren. Niet slechts de Doorluchtige Republiek, maar al de overige Prinsen, die naijverig zijn omtrent de kwade bedoelingen der Spanjaarden, hebben hunne listen en slechte ontwerpen te vreezen; want het is alomme bekend, dat zij overal de zaken op de lange baan schuiven, hunne beloften niet vervullen en het gestand doen van hun gegeven woord vergeten, zoo als genoegzaam van alle kanten ter kennis van Uwe Excellentien gekomen is" (1). Doch tot deze algemeene bewoordingen bepaalde Suriano zich, zonder tot eene nadere verklaring te komen.

Deze houding der Republiek is geenszins daaraan toe te schrijven, dat zij de diensten, door dit Gemeenebest aan

---

verschilt veel van die honderden, waarvan sommige andere berigten spreken. Overigens dragen deze brieven de blijken van de uiteenloopende geruchten omtrent de aanleggers en het doel der zamenzwering, en hoe alles door de Venetiaansche regering met de diepste geheimzinnigheid behandeld werd.

(1) Propositie van den Resident Suriano in de vergadering der Staten-Generaal, van 16 Junij 1618.

haar bewezen, niet op prijs stelde. Integendeel, gaf zij een bewijs van hare dankbaarheid daarvoor, door aan Antonio Donato, tot Ambassadeur bij het Britsche hof bestemd, te gelasten, zich over deze Landen derwaarts te begeven, om den dank der Republiek aan Hare Hoog Mogenden te betuigen. Deze Gezant kwam ter vergadering van de Staten-Generaal, waar ook Prins Maurits en de Stadhouder van Friesland, Willem Lodewijk, ter zijner eere aanwezig waren, gaf zijne geloofsbrieven (1) over, begroette daarop, namens de Doorluchtige Republiek, Hare Hoog Mogenden zeer beleefdelijk, „met alle getuigenis en bewijs van affectie, liefde en gunst tot dezen Staat, complimenteerde en bedankte voor alle bewezen affectien, weldaden, directien, assistentien en correspondentien, die zij deze voorleden jaren van Hare Hoog Mogenden in haren oorlog en voorgevallen accidenten en occurrentien, ten vollen contentement had ontvangen en genoten; biddende en begeerende, dat Hare Hoog Mogenden geliefden daarin te continueren; verzekerende, dat de Serenissime Republiek in geene tijden zou laten, Hare Hoog Mogenden van gelijken, naar haar uiterst vermogen, te bejegenen en corresponderen" (2).

Het was alleen staatkunde die de Republiek terughield en haar een zoo langdurig stilzwijgen jegens een' zoo getrouwen vriend als dit Gemeenebest deed in acht nemen. Het lag in den aard der inrigting van die Republiek, zich zoo weinig en zoo laat mogelijk over iets uit te laten. Maar in dit bijzondere geval had zij daarvoor eene dubbele reden: de moeijelijkheden waarin zij door en na de ontdekking der zamenzwering, bijzonder met het hof van Spanje, was gewikkeld geworden, en de voorzigtigheid om zich over die zamenzwering aan niemand, wie hij ook ware, te verklaren, tot dat zij in alle takken was onderzocht en de deelgenooten daaraan in hech-

(1) De oorspronkelijke Geloofsbrief is in het Rijks Archief voorhanden. De Doge noemt daarin de Staten-Generaal zijne *Amici carissimi.*

(2) Woorden, voorkomende in de Res. van de Staten-Gen., van 15 Oct. 1618, den dag, waarop de Venetiaansche Gezant ten gehoore werd toegelaten.

tenis genomen en meerendeels gestraft waren. Nadat dit tweeledig doel bereikt was, maakte zij geene zwarigheid, die zamenzwering en hare ontdekking aan hare trouwe Zuster, de hooge Regering van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, in onderscheiding, naar het schijnt, van alle overige Mogendheden (1), door haren Vertegenwoordiger op plegtige wijs te doen mededeelen.

Den 22 October 1618, zeven dagen na de komst van Antonio Donato, die welligt de overbrenger van het bevel tot het doen dier mededeeling geweest is, verscheen de Resident Suriano ter vergadering van de Staten-Generaal en verklaarde: „Dat alzoo Hare Hoog Mogenden hem specialijk hadden doen communiceren 't gene alhier gepasseerd was nopens de apprehensie van eenige principale personen (2), dewelke Hare Hoog Mogenden hadden laten doen tot rust en vrede van den staat van den lande, dewelke zij hadden getracht te troubleren, daarvan hij de voors. Serenissime Republiek had geadverteerd, dezelve Serenissime Republiek, in wisseling van 't zelfde officie, hem ook had belast, Hare Hoog Mogenden opening en onderrigt te doen van het verraad, dat tot subversie van den Staat van Venetie was voorgenomen, dat zoo verre was gebragt, dat de conspirateurs meenden daarin zeker te gaan; ook niet anders had kunnen geschieden, ten ware dat God de verraderij genadiglijk had ontdekt; zijnde het voornemen geweest, den Adel te ruïneren en om te brengen, het arsenaal te verbranden, de galeijen en scheeps-armade te overvallen en in het Venetiaansche

(1) Ik zeg dit op grond van hetgeen voorkomt bij Ranke, l. l. p. 6, die mededeelt, dat de Venetiaansche regering aan hare buitenlandsche gezanten wel eenige berigten nopens de zamenzwering gaf, doch alleen *voor zich zelven*, en met uitdrukkelijken last, zich over die zaak slechts in nood en met bijzondere terughouding uit te laten. Jegens de vreemde gezanten te Venetie werd het diepste stilzwijgen in acht genomen. De mededeeling aan H. Ho. Mo. was dus eene hooge onderscheiding, die aan Ranke onbekend was.

(2) Oldenbarneveldt, Hogerbeets en de Groot, volgens Res. der Staten-Gen., van 29 Aug. 1618.

met volk van oorlog invasie te doen, en eenige steden in te nemen ten vasten lande; en dat zij, na de ontdekking van de voors. conspiratie, verscheiden van de conspirateurs hadden doen sterven en andere nog in apprehensie hadden, aan welke hun proces werd gemaakt; dat hij van het succes Hare Hoog Mogenden van tijd tot tijd zou adverteren, tot onderhouding van genaauwer correspondentie, en opdat Hare Hoog Mogenden beter op hare zaken en vastigheid van haren Staat mogten letten" (1). Het blijkt niet, dat Suriano eenige nadere mededeeling heeft gedaan. De Republiek zal geoordeeld hebben, reeds genoeg, zoo niet te veel gezegd te hebben, en keerde tot hare gewone stilzwijgendheid terug. De Staten-Generaal, van hunne zijde, namen geen besluit op die mededeeling en zonden zelfs, vreemd genoeg, geen' brief van gelukwensching aan de Venetiaansche regering wegens de redding uit zoo groot een gevaar. Waaraan is dit toe te schrijven? Verlangden Hare Hoog Mogenden ook, zich niet in te laten in de inwendige aangelegenheden der Republiek, opdat zij, van hare zijde, te beter konden vermijden, opening of inzage te geven omtrent de treurige verdeeldheden, waardoor het Vaderland thans verscheurd werd?

Het schijnt aan die omstandigheden te moeten worden toegeschreven, dat de Staten-Generaal zich in den verderen loop dezes jaars minder dan vroeger aan de Venetiaansche zaken lieten gelegen zijn. De kerkelijke en staatstwisten hielden aller aandacht en alle gemoederen zoo zeer bezig, dat men aan de belangen der Republiek naauwelijks denken, veel min daarvoor iets doen kon.

Aan Suriano schijnt dit niet te zijn ontgaan. Althans vermeed hij, zoo dikwerf als vroeger ter vergadering te ver-

(1) Woordelijk ontleend uit de Res. van de Staten-Gen., van genoemden 22 Oct. 1618. De laatste zinsnede heeft iets duisters. Men kan niet onderstellen, dat in dat woord *beter* eenig verwijt ligt opgesloten. Veeleer zou ik gelooven, dat Suriano daarmede wil zeggen: dat het Gemeenebest zich toch spiegele aan de snoode ontwerpen in Venetie gesmeed, en nog meer dan tot hier toe op zijne hoede zij tegen de listen en lagen der Spanjaarden en hunne aanhangers.

schijnen om berigten te geven en voorstellen te doen. Van tijd tot tijd echter kwam hij aldaar en deed alsdan mededeelingen omtrent de gesteldheid van zaken in Italie en in 't bijzonder aangaande de voortdurende vijandschap van den Hertog van Ossuna. 't Is waar, de Republiek werd, na de ontdekking der zamenzwering, niet meer door zulke groote gevaren van binnen bedreigd, maar haar toestand bleef nog altijd bedenkelijk. De Onderkoning van Napels hield zijn leger op de been en zijne vloot vertoonde zich telkens op de kusten van Italie en in de Adriatische golf. De behoefte aan bijstand bleef daardoor voortduren en de oogen der Venetiaansche Regering bleven gerigt op dit Gemeenebest, van 't welk zij den meesten bijstand kon hopen en mogt verwachten. Doch de hoogheid der oude Republiek en de hooghartigheid van hare overheden lieten niet toe, het verlangen naar eene naauwere vriendschap en verbindtenis, door haar reeds dikwerf in bedekte bewoordingen of zijdeling te kennen gegeven, openlijk te verklaren aan eenen zoo veel jongeren Staat als het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden. Dewijl zij nogtans, wegens den toestand waarin zij zich bevond (1), veel gewigt daaraan hechtte, ja vurig daarnaar verlangde, sloeg zij een' anderen weg in. Zij bediende zich van haren Resident Christofforo Suriano, om op geheime wijs haar oogmerk zoo al niet terstond te bereiken, dan toch de grondslagen tot zulk eene vriendschap en verbindtenis te leggen. Deze, gelijk de Venetiaansche

---

(1) Dat het gebeurde met den Hertog van Ossuna en de vrees voor zijne wraak en magt, vooral ter zee, de voornaamste beweegredenen der Venetiaansche regering waren om een Verbond met dit Gemeenebest te sluiten, dit getuigt ook uitdrukkelijk Willem van Lijere, heer van Oosterwijck, Nederlandsch Gezant bij de Republiek van Venetie, van 1628 tot 1636. Deze schreef in een' brief tot geleide van zijn Verbaal, na den afloop zijner zending, aan H. Ho. Mo. het navolgende: „De consideratien, die de Venetianen hadden beweecht tot het maecken van de Alliantie, *meest bestaende ende gevest synde op het grote ontsaech ende de vrese die sy hadden voor den haet, remuante humeur ende macht ter zee van den Hartoch van Ossuna, te dien tyden Vice-roy van Napels*, synde comen te cesseren, enz."

geschiedschrijver Baptista Nani getuigt (1), had zich met veel wijsheid en bekwaamheid het vertrouwen van den Prins van Oranje en der aanzienlijksten weten te verwerven, waardoor hij gemakkelijk met hunne gevoelens bekend geworden was, en aldus van redeneren tot onderhandelen was gekomen. Suriano wist aldus Prins Maurits, die hoogen prijs op een verbond met Venetie stelde en reeds meermalen, gelijk wij gezien hebben, de Staten-Generaal daartoe aangespoord had, te bewegen, thans dienaangaande een bepaald voorstel te doen.

De Stadhouder verscheen tot dien einde den 16 Januarij 1619 ter vergadering van Hare Hoog Mogenden en vermaande ze ernstig te willen letten bij deze gelegenheid en bij den tegenwoordigen toestand van zaken tusschen den Koning van Spanje en de Republiek van Venetie, of het niet geraden zou zijn, van wege dit Gemeenebest aan te gaan en te maken eene nadere correspondentie en alliantie met genoemde Republiek, waarbij Hare Hoog Mogenden die Republiek, wanneer zij in oorlog met Spanje mogt komen, zouden beloven bij te staan met twaalf schepen van oorlog, en waarbij Venetie, in geval Nederland mogt in oorlog geraken, van zijne zijde dit Gemeenebest met een geëvenredigd bedrag in geld zou ondersteunen (2). Thans was de hoogheid der oude Republiek bewaard en de hooghartigheid van hare bestuurders voldaan. Suriano maakte dan ook verder geene zwarigheid, den wensch der Republiek openlijk mede te deelen. Zeven dagen na het voorstel van den Stadhouder, bood hij een geschrift aan Hare Hoog Mogenden aan, waarin hij, onder anderen, het wenschelijke en nuttige betoogde, dat de beide Republieken, nu de Spanjaarden zich meer en meer toerustten, zonder dat men wist wat zij eigenlijk bedoelden, zich naauwer aaneen mogten sluiten (3).

---

(1) In zijne *Hist. della Rep. Veneta*, t. I. p. 155 en de vertaling bl. 141.
(2) Res. van de Staten-Gen. van dien dag.
(3) Res. van de Staten-Gen., 23 Jan. 1619.

Noch op het voorstel van Prins Maurits, noch op hetgeen door Suriano was voorgedragen, volgde een besluit. Er verliepen zelfs eenige maanden vóór dat de zaak in ernstige overweging genomen werd. De reden daarvan moet gezocht worden in de ontwijkende antwoorden van den Venetiaanschen Resident, die om nadere inlichtingen gevraagd, met echt Italiaansche sluwheid zich van verdere mededeelingen onthield, en alleen voorstellen van deze zijde zocht uit te lokken. Dan, de Staten-Generaal, die reeds zoo dikwerf waren te leur gesteld, meenden ook met groote omzigtigheid te werk te moeten gaan, en verstonden, „voor de reputatie van 't Land," de zaak in bedenking te houden, tot dat Suriano nader en klaarder zou gesproken hebben (1). Nadat er weder eenige maanden verstreken waren, zonder dat van beide zijden toenadering was gekomen, zag de Resident dat hij zich duidelijker moest verklaren, wilde het oogmerk der Republiek bereikt worden. Hij droeg dus het sluiten eener defensive alliantie tusschen de twee Republieken, van twaalf, vijftien, achttien of twintig jaren, voor, met bijvoeging van de vermaning en aanbeveling, dat men zulks onder geene voorwendselen mogt uitstellen en daaraan een kort einde maken (2). Doch, toen hem verzocht werd, dit voorstel, met zijnen last, schriftelijk over te geven, verontschuldigde hij zich, zeggende: dat de Republiek niet gewoon was alzoo te handelen, onder bijvoeging nogtans, dat hij bereid was zijnen last en verklaring mondeling voor den Griffier van Hare Hoog Mogenden te herhalen, en door dien bij wijze van uittreksel te doen opschrijven, waartoe besloten werd (3). De aldus medegedeelde last en verklaring waren van den navolgenden inhoud: „Dat tot bevordering van de gemeenschappelijke dienst, wegens de gelijkheid van belangen en uithoofde van den prijs dien de Republiek van Venetie stelt op de goede gezindheid der

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 14 Febr. 1619.

(2) Res. van de Staten-Gen., 27 Julij 1619.

(3) Res. van de Staten-Gen., 1 Aug. 1619.

Heeren Staten-Generaal, de genoemde Republiek genegen is in onderhandeling te treden over de Alliantie; doch dat, om daarmede op eenen goeden grondslag voort te gaan, het noodig geacht wordt, eenigermate met hunne bedoelingen omtrent de voorwaarden bekend te worden, met name, of de Staten-Generaal, bijaldien de Republiek geen schepen noodig mogt hebben, gezind zouden wezen mede te werken tot haren bijstand in geld, of door eene afleiding, of op andere wijs zoo als het best zou geoordeeld worden" (1).

Deze verklaring werd in handen gesteld eener commissie, bestaande uit een lid van iedere provincie, aan wie werd opgedragen eenige punten op te stellen, die ten antwoord op het door Suriano voorgedragene zouden kunnen dienen, ten einde deze, na goedkeuring van de Vergadering, aan dien Resident zouden worden medegedeeld. Belangrijk en langdurig waren de beraadslagingen over de door deze commissie ingeleverde voorstellen, waaraan, op uitdrukkelijke begeerte van Hare Hoog Mogenden, Prins Maurits en Graaf Willem Lodewijk, Stadhouder van Friesland en Groningen, deel kwamen nemen. Na den afloop dier beraadslagingen, werd de Griffier gelast, het navolgende, niet gedagteekende en ongeteekende antwoord aan Suriano te overhandigen: „Wederkeerig kan verklaard worden, dat de Staten-Generaal, met dezelfde gevoelens, overwegingen en wil bezield, zeer gezind en genegen zijn, in onderhandeling te treden over de voorzeide Unie, tot onderlinge verdediging of bijstand, op goede en billijke voorwaarden, voortdurend of voor eenen bepaalden tijd; en dat, ter bijzondere toelichting, zij er in zullen toestemmen, de Serenissime Republiek bijstand te bieden met schepen, in geld of op zoodanige andere wijs en manier, als tot wederzijdsch welzijn zal zijn overeengekomen en bepaald in het Verdrag dat daarvan zal gemaakt worden, waarin het getal en de hoegrootheid der schepen en manschappen, benevens de hoeveelheid van het geld dat betaald

(1) Res. van de Staten-Gen., 2 Aug. 1619.

zal moeten worden, kan uitgedrukt worden, gelijk mede, wat wederkeerig en in evenredigheid door de voorzeide Serenissime Republiek zal toegestaan worden, om te strekken tot bijstand en ondersteuning aan genoemde Heeren Staten" (1).

Deze wederzijdsche diplomatieke verklaringen baanden den weg tot de sluiting der bedoelde Alliantie. Ruim zeven weken (2) nadat van wege Hare Hoog Mogenden dat antwoord aan Suriano was ter hand gesteld, bood die Resident aan de vergadering der Staten-Generaal eenen brief van den Doge van Venetie aan, waarbij deze te kennen gaf, dat hij met de meeste voldoening verstaan had de begeerte en den goeden wil van Hare Hoog Mogenden, om over te gaan tot eene naauwere vriendschap en Unie met genoemde Republiek, gelijk die Republiek zelve zich daartoe ook genegen vond, zoo als dit meermalen uit zijnen naam door zijnen Secretaris, Christofforo Suriano verklaard was, aan wien hij nu volmagt had gegeven, om daarover met hare afgevaardigden in onderhandeling te treden; verzoekende de Doge, dat Hare Hoog Mogenden dien Secretaris en Resident zulk geloof mogten verleenen, als of hij zelf tegenwoordig ware en sprak (3). Ten gevolge van deze volmagt, betuigde Suriano bereid te zijn, de onderhandelingen aan te vangen, wanneer zulks Hare Hoog Mogenden zou gelegen komen.

De volmagt tot het in onderhandeling treden over eene Alliantie met dit Gemeenebest was door den Doge niet verleend, dan nadat daarover een levendige strijd in den Senaat van Venetie had plaats gevonden. Dezelfde partij, die Nederland vroeger vijandig was, bestond ook nu nog aldaar. Zij vond een tolk in Giovanni Nani. Deze edelman oordeelde een verbond met het Gemeenebest onraadzaam en schadelijk. Onraadzaam, omdat de Republiek zich daardoor zou wikkelen

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 5, 6 en 10 Augustus 1619.

(2) Op den 30 Sept. 1619. Res. van de Staten-Gen. van dien dag.

(3) Perkamenten Geloofsbrief van den Doge Antonio Priolo, berustende het oorspronkelijke in het Rijks Archief, en gedagteekend uit het hertogelijke paleis, 12 Sept. indictione III, 1619.

in eenen oorlog, die gevoerd werd om belangen, die haar niet regtstreeks aangingen, en dewijl Holland haren bijstand niet noodig had, daar het reeds zoo vele Koningen en Vorsten als Bondgenooten bezat. Zou dit Verbond moeten dienen, om aan de Republiek schepen en volk te verschaffen? Wel nu, daartoe was zulk eene vereeniging niet noodig. Tot hiertoe had men immers uit deze Gewesten krijgsoversten, volk en schepen voor geld verkregen, zonder dat er eenig verbond was aangegaan. Maar bovendien zou zulk een Verbond schadelijk zijn. De Republiek zou op nieuw in oorlog geraken met den Koning van Spanje, met wien men nu in vrede was. Die oorlog, welke in de vier werelddeelen met hardnekkigheid gevoerd werd, zou niet eindigen voor ééne der partijen uitgeput was. En zou dan de Republiek zich verbinden, om aan zoodanig een' oorlog deel te nemen? Het belang der Republiek vorderde gebiedend, zoo veel mogelijk, in vrede te blijven met alle Mogendheden, en hare schatten, die door de vaderen met zoo veel moeite en zorg waren bijeenvergaderd, niet noodeloos te verspillen, maar voor dagen van wezenlijk gevaar te sparen. Wenschte men te eeniger tijd Nederland bij te staan, daartoe was altijd gelegenheid, zonder dat men zich daartoe door een Verdrag verbond. Hij verklaarde zich op deze en andere gronden tegen het sluiten der voorgedragen Alliantie.

Dit gevoelen werd nogtans door allen niet gedeeld. Sebastiano Veniero, behoorende tot een der oudste, aanzienlijkste en beroemdste geslachten van Venetie, stond op en wederleide den vorigen redenaar met kracht. Daartoe trachtte hij voornamelijk bij de leden van den Senaat de verontwaardiging en den naijver tegen de Spanjaarden op te wekken, waarvoor velen, bij de heerschende spanning tusschen de Republiek en den Koning van dat rijk en bij de vijandelijkheden van den Hertog van Ossuna, zeer vatbaar waren. Hij wees, ter bereiking van dat oogmerk, op de onverzadelijke heerschzucht van den Spaanschen Monarch, voor wien twee werelddeelen nog niet voldoende waren, maar die alles aan zich wilde

onderwerpen, dat nog eenigen schijn van vrijheid en gebied bezat. Tot dien einde zocht deze Koning overal twist en tweedragt te zaaijen en achterdocht op te wekken. Dit had hij getoond door zijne pogingen, om het verbond met de Grisons en de Zwitsers te beletten. Hieruit sproot zijn wrok over de vriendschap met den Hertog van Savoije; hieruit zijne klagten over het in dienst nemen en houden van Nederlandsch krijgsvolk. Tegen die heerschzucht was het pligt te waken, en daarvoor bestond geen beter middel, dan dat de zwakken zich vereenigden, om den magtigen tegenstand te bieden. Thans bood zich de gelegenheid aan, om de rust der Republiek te verzekeren en voor de veiligheid van hare vrienden te zorgen, door de aanbiedingen van Holland aan te nemen. Het Twaalfjarig Bestand had schadelijk voor Italie gewerkt; de hernieuwing des oorlogs gaf hoop op verligting. Maar de Staten-Generaal moesten in staat gesteld worden, dien oorlog te kunnen voeren en volhouden. Frankrijk was door zijne binnenlandsche twisten buiten staat hen te helpen. Engeland werd bestuurd door een' Koning, die wel den naam had magtig te zijn, doch die altijd vreesde tot den oorlog genoodzaakt te worden. „En zullen wij dan," riep Veniero uit, „met de armen over elkander geslagen, wachten tot dat de een na den ander verslagen wordt, en wij op onze beurt alleen worden aangetast? 't Is waar," dus ging hij voort, „wij hebben vrede met Spanje. Doch welke voordeelen heeft die vrede opgeleverd? Geene voordeelen, maar wel, daarentegen, veel verlies en schade. En welke betere waarborgen voor dien vrede kunnen wij bekomen, dan vrienden en bondgenooten, zoowel in den vrede als in den oorlog? De vrienden en bondgenooten, die wij nu hebben, zijn onvoldoende. Laten wij ons dus," op deze wijs besloot de spreker zijne rede, „met Holland vereenigen. De andere verbonden zullen ons gebied van het vaste land beschermen. Na de Alliantie met Nederland, zullen de Spanjaarden in het toekomende ook de Adriatische golf eerbiedigen, om niet tot zich te lokken de wapenen van dat onverwinnelijk volk, dat hen

verontrust in het bezit der Nieuwe Wereld, en over hen zegeviert in de onmetelijke zeeën van de beide Indiën. Ik erken, dat dit Verbond aanleiding kan geven tot het gebruik onzer rijkdommen. Maar waartoe kunnen wij ze beter besteden dan om ons voor groote onheilen te behoeden? Zijn onze voorvaders zorgvuldig geweest in het vergaderen van schatten, het betaamt ons te toonen, dat wij ze wel weten te besteden" (1).

Het gevoelen van Veniero vond bijval bij de meerderheid van den Senaat, die den Doge en zijnen Raad opdroeg, den Resident der Republiek te 's Gravenhage te magtigen, om over eene Alliantie of Verbond met Afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden in onderhandeling te treden.

De Staten-Generaal, door den Britschen Gezant Carleton van dit gebeurde in den Senaat van Venetie onderrigt en door hem aangespoord, zonder uitstel gebruik te maken van de goede gezindheid der meerderheid van den Senaat (2), droegen aan de reeds uit hun midden benoemde Afgevaardigden op, met den Resident Suriano in onderhandeling te treden, bepaaldelijk, om van hem te verstaan, of hij zou begeeren eenige opening te doen van zijnen last (3). Dit voorstel werd door hen gedaan, doch Suriano, met de hem en alle andere Italiaansche gezanten eigene schroomvalligheid, maakte hierin zwarigheid, verklarende nogtans, dat indien men hem eenige punten in handen stelde, hij alsdan bereid was, daarover in onderhandeling te treden, en ze zoo verre te helpen brengen om gesloten te worden als eenigzins mogelijk ware, ten einde daarna het onderhandelde aan zijne regering ter goedkeuring en bekrachtiging over te zenden (4). De afgevaardigden, daartoe gemagtigd, bragten eenige punten op papier, die aan den Venetiaanschen Resident, nadat zij door Hare Hoog Mogenden waren goedgekeurd, werden over-

(1) Baptista Nani, *Historia della Republica Veneta*, p. I. p. 155 volg.
(2) Res. van de Staten-Gen., 1 Oct. 1619.
(3) Dezelfde Res., 4 Oct. 1619.
(4) Dezelfde Res., 14 Oct. 1619.

gegeven. Op grond van deze vingen de onderhandelingen aan, en wel met dat goed gevolg, dat nadat in het voorgestelde, met overleg van Prins Maurits, eenige veranderingen en wijzigingen gebragt waren, de Afgevaardigden en Suriano het eens werden, en deze laatste zich bereid verklaarde, de grondslagen van de te sluiten Alliantie aan zijne Regering ter goedkeuring op te zenden (1). Deze goedkeuring bleef niet lang weg. Den 19 December bood de Resident eenen brief (2) van den regerenden Doge, Antonio Priolo, aan Hare Hoog Mogenden aan, waarbij Christofforo Suriano gemagtigd werd, in zijnen naam met de Afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden te onderhandelen over, en te sluiten een Verbond tot onderlinge verdediging tegen iedere Mogendheid, onder zulke voorwaarden en voor zoodanig eenen tijd als men wederzijds goed zou achten en overeenkomen. Nu werden de Afgevaardigden door Hare Hoog Mogenden gelast, op de vastgestelde grondslagen met den Resident der Republiek in nadere onderhandeling te treden en met hem „te procederen tot een eijntschap ende conclusie van de Alliantie" (3). De Britsche Gezant, die reeds meermalen getoond had belang te stellen in de sluiting van het Verbond, oordeelde het intusschen noodig, om alle vertraging te voorkomen, den Afgevaardigden ernstig aan te bevelen, dat men toch voortgang met de voorgenomen Alliantie zou willen maken en eenen Ambassadeur naar Venetie zenden, opdat die Alliantie, tot voordeel van den Staat, algemeen bekend mogt worden. Door den Stadhouder Prins Maurits werd dit gevoelen van Carleton gedeeld, die van zijne zijde de Afgevaardigden vermaande, de onderhandelingen spoedig voort te zetten, met bijvoeging, dat hij het gezantschap naar Venetie goedkeurde, mits zulks geschiedde met een klein getal en de

(1) Res. van de Staten-Gen., 29 en 31 Oct. 1, 4 en 5 Nov. 1619.

(2) Deze, op perkament geschreven brief van den Doge, waarvan zijn looden zegel afhangt, berust in het Rijks Archief, en is gedagteekend uit het hertogelijk paleis den 30 Nov. indictione III, 1619.

(3) Res. van de Staten-Gen., 19 Dec. 1619.

meeste spaarzaamheid (1). Een en ander had eene gunstige uitwerking. Reeds op den vierden dag (2) nadat de Britsche Gezant en Prins Maurits deze aanbeveling gedaan hadden, kwam de Alliantie, over welke bijkans twaalf maanden onderhandeld was, tot stand. Den 31 December des jaars 1619 werd het Verdrag door Suriano en de Gevolmagtigden der Staten-Generaal gesloten en onderteekend, behoudens de bekrachtiging, zoo van wege de Republiek als van wege het Gemeenebest, binnen den tijd van zes of acht maanden of vroeger, wanneer dit mogelijk zou zijn (3).

Bij dit Verdrag, dat voor den tijd van vijftien jaren aangegaan werd, werd eene goede, volkomene en naauwe vriendschap en Alliantie gesloten tusschen de Republiek van Venetie en de Staten-Generaal der Vereenigde Provincien. De beide Gemeenebesten namen bovendien de verpligting op zich, om onderling, op de best mogelijke wijs, te bevorderen al hetgeen kon strekken tot het welzijn, voordeel, de verdediging en het behoud der twee Staten en hunne onderdanen, en met al hunne magt tegen te gaan wat daar tegen mogt in den weg gelegd worden. Bijaldien eene der Republieken bij eenen openbaren oorlog, ter zee of te land, aangevallen wierd, verbonden zij zich, degene die aldus genoodzaakt werd in oorlog te komen, te helpen en te ondersteunen met eene som van 50,000 gulden 's maands. Wat door openbaren oorlog

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 27 Dec. 1619.

(2) De sluiting geschiedde dus spoedig; maar hetgeen vooraf ging, toont, dat het gezegde van Van Loon, *Ned. Hist. penn.* d. II, bl. 128, dat het groote werk van het sluiten dezer Alliantie in zeven dagen voltrokken werd, niet juist is, althans in zeer beperkten zin moet opgenomen worden.

(3) Het originele Tractaat, zoo in de Nederduitsche als Italiaansche taal, bevindt zich in 's Rijks Archief. 't Is niet overbodig, hier te doen opmerken de grove dwaling, waarin Daru, *Hist. de Venise*, t. II, p. m. 80, is vervallen, wanneer hij het sluiten van dit Tractaat in den jare 1617 stelt, en de komst van het Nederlandsch krijgsvolk te Venetie onder Graaf Johan Ernst van Nassau als een gevolg van dat Tractaat voordraagt. Die komst had niets gemeens met dit Tractaat en had twee jaren vóór het sluiten der Alliantie plaats.

verstaan moest worden, werd omschreven, en daarbij onder anderen bepaald, dat daaronder ook, wat de Serenissime Republiek betrof en waarop zij hoogen prijs stelde, begrepen werd, wanneer eenige vreemde galeijen of andere schepen van oorlog in de Adriatische zee of Golf van Venetie zouden komen. Kennelijk had men hierbij het oog op de vijandelijke daden van den Onderkoning van Napels in die golf, welke de voornaamste drijfveer van de zijde der Republiek van Venetie waren tot het aangaan van dit Verbond. De 50,000 gulden zouden regelmatig en zonder eenig verlies, van maand tot maand, en tot aan het einde van den oorlog, in handen gesteld worden van den Ambassadeur of Resident, die zich bevond in de Republiek, welke den bijstand moest verleenen, zonder dat er eenige verpligting zou bestaan, die gelden terug te geven. Aan de Republiek van Venetie werd de keuze overgelaten, dien bijstand te vragen in geld, in schepen of manschappen, naar evenredigheid van de gezegde som, mits, wat het laatste aanging, de toestand der Vereenigde Provincien zulks toeliet. Bijaldien de bijstand in schepen verleend wierd, zouden deze uitgerust en gewapend worden als voor de eigen dienst der Staten-Generaal. Het gebied daarover zou, met overleg van den Ambassadeur of Resident der Serenissime Republiek, aan eenen Nederlandschen Admiraal worden opgedragen, met dien verstande nogtans, dat zoo wel die Admiraal als de geheele scheepsmagt gehouden zouden zijn, zoodra zij de havens dezer Gewesten hadden verlaten, te gehoorzamen aan en de bevelen na te leven van de openbare Vertegenwoordigers der Serenissime Republiek. Mogt eene der beide Republieken, in oorlog zijnde, meerder hulp in geld of schepen noodig hebben, zou zulks toegestaan worden, wanneer de staat van zaken desgenen die hulp verleende, het toeliet; doch onder voorwaarde, dat dit meerdere na het eindigen van den oorlog zou teruggegeven worden. Mogten beide Republieken te gelijker tijd in openbaren oorlog geraken, hield de verpligting tot het geven van bijstand wederzijds op, althans zoo lang die oorlog

aan beide kanten voortduurde, doch die Republiek, welke tot een verdrag kwam, zou van den dag dat de vijandelijkheden ophielden, verpligt wezen, den bepaalden onderstand te verleenen. Nog werd bepaald, dat den krijgslieden om hunne godsdienst geen overlast zou aangedaan en dat voor de gekwetsten en zieken behoorlijke zorg zou gedragen worden. Ten slotte werd bepaald, dat de toegezegde hulp, noch gevorderd, noch gebruikt zou kunnen worden tegen zoodanige Koningen, Republieken, Vorsten, Steden of Gemeenten, met wie eene der beide Republieken vroeger Verbonden gemaakt en onderhouden hadden. Het tegenwoordig Verdrag zou geen nadeel doen in eenig opzigt aan zulke verbindtenissen.

Tot opheldering van deze laatste bepaling werd bij het Verdrag, nog op dezelfden dag der sluiting, eene nadere verklaring gevoegd, waarbij zoo wel de Resident Suriano als de Gevolmagtigden van Hare Hoog Mogenden betuigden, dat geene der twee Republieken eenig verbond had met de huizen van Oostenrijk of Spanje (1). Het blijkt niet, van welke zijde deze opheldering uitgelokt werd, doch zij was voor dit Gemeenebest van veel gewigt en bewijst de voorzigtigheid der staatslieden, aan wie de sluiting van deze Alliantie was toevertrouwd. Zij strekte toch tot een waarborg tegen de sluwe Italiaansche staatkunde, en gaf een zeker vooruitzigt op hulp tegen Spanje na den op handen zijnde afloop van het Twaalfjarig Bestand, waaraan Venetie zich anderzins welligt zou kunnen onttrekken, onder voorwendsel dat het in vroegere verbindtenissen met Oostenrijk en Spanje gestaan had.

En zoo waren dus, eindelijk, de twee magtigste Republieken van dit werelddeel, ten spijt van Spanje en niettegenstaande de pogingen door zijne staatsdienaren, om zulks te beletten, aangewend, door een onderling en voor beiden nuttig, verdedigend Verbond met elkander vereenigd. Immers,

---

(1) Dit Verdrag of deze Alliantie is in zijn geheel te vinden in het *Groot Placaatboek*, t. IV, bl. 283, Aitzema, *Zaken van Staat en Oorlog*, d. I, bl. 8 fol. uitgave en Lünig, *Cod. Ital. dipl.* t. II, p. 2035.

vermeerderde de zedelijke kracht van dit Gemeenebest door dat Verbond. Daarbij rees het aanzien van deze Gewesten door hetzelve in de achting der Koningen en Prinsen van Europa, nu zij zagen, dat die oude en, hoewel van hare vorige grootheid vervallen, toch nog altijd magtige en luisterrijke Republiek van Venetie er prijs op stelde, zulk een verbond aan te gaan met een Gemeenebest, welks vrijheid nog slechts sedert eenige jaren erkend en dat nog bij geen plegtig verdrag in de rij der Mogendheden opgenomen was. Maar daarenboven, die verbindtenis was voor dezen Staat hoogst nuttig. Binnen twee jaren zou het Twaalfjarig Bestand eindigen en de ondervinding van vorige tijden had geleerd, dat de grootste moeijelijkheid in het krachtdadig voortzetten van den oorlog gelegen was in het gebrek aan de noodige geldmiddelen. Bij de nu gesloten Alliantie werd door den nieuwen bondgenoot eene aanzienlijke som toegezegd, die dit Gemeenebest gedeeltelijk in staat zou stellen den oorlog te voeren. Niet minder nuttig was het verbond voor de Republiek van Venetie. Deze Gewesten hadden geene behoefte aan schepen, want die bezaten zij in overvloed; evenmin aan krijgsvolk, omdat zij dit altijd met geld gemakkelijk konden aanwerven. Voor de Republiek van Venetie daarentegen was de belofte van krijgsvolk of van schepen van veel aanbelang. Hare schatkamer was steeds ruim voorzien, doch door hare staatsinstellingen had zij, telkens wanneer zij in oorlog geraakte, vreemd krijgvolk noodig, dat dikwerf bezwaarlijk te bekomen was. En nu, ten gevolge van het Verbond, zou zij dat krijgsvolk uit deze Landen kunnen trekken, bijaldien de omstandigheden dit slechts eenigermate gedoogden. En haar zeewezen, niet meer zoo magtig als voorheen, ook ten gevolge der veranderde inrigtingen, kon met moeite opwegen tegen de vereenigde scheepsmagt van Spanje en Napels. Welkom uit dien hoofde was haar de toezegging van hulp in oorlogschepen door het Gemeenebest der Vereenigde Provincien, wiens vloten gevreesd en wiens zeelieden de schrik der Spanjaarden en hunne aanhangers waren.

Nadat het Verbond op de vermelde wijs was tot stand gekomen, werd de inhoud daarvan aan de te 's Gravenhage aanwezige vertegenwoordigers der vreemde Mogendheden medegedeeld en een afschrift gezonden aan de gezanten en zaakgelastigden van den Staat bij de verschillende hoven. Vervolgens werd het zenden van eenen buitengewonen Ambassadeur naar Venetie, tot overbrenging van de goedgekeurde en bekrachtigde Alliantie, reeds door den Stadhouder en den Britschen Gezant aanbevolen, ernstig in overweging genomen. Daartoe werd, op eene nadere aanmaning van den Prins, besloten en bepaald, dat die Ambassadeur binnen den tijd van zes weken zou vertrekken, waarvan aan den Resident Suriano kennis gegeven werd, met bijvoeging, dat Hare Hoog Mogenden tevens genegen waren, eenen gewonen Ambassadeur te Venetie te houden (1). Er verliepen nogtans eenige weken meer vóór dat de buitengewone Gezant vertrok, en de tusschenkomst van den Stadhouder werd gevorderd om de provincien te bewegen, daaromtrent een bepaald besluit te nemen.

Er was, namelijk, verschil tusschen de Gewesten ontstaan over deze zending, en wel, omdat sommige van oordeel waren, dat zij, tot vermijding van naijver en misverstand, geen voortgang behoorde te hebben dan te gelijk met de zendingen naar Frankrijk en Engeland, met welke Rijken de bestaande Alliantie ten einde spoedde. Prins Maurits was van een ander gevoelen. Hij meende, dat het in het wel begrepen belang van het Gemeenebest volstrekt noodig was, aan de buitengewone zending naar Venetie onverwijld gevolg te geven, ten einde te voorkomen, dat er in de aangegane Alliantie geene veranderingen mogten gemaakt worden. Men moest toch, zeide hij, niet uit het oog verliezen, dat er in de Republiek van Venetie twee partijen bestonden, waarvan de eene de goede zaak begunstigde en aan Spanje vijandig was. Deze was wel de grootste en sterkste; maar er was

(1) Res. van de Staten-Gen., 8 Febr. 1620.

ook eene andere partij, die niet ligt moest geacht worden. Deze stond de Spaansche ligue en het Huis van Oostenrijk voor. Uit dien hoofde drong de Stadhouder ten sterkste aan op de voltrekking der buitengewone zending en het onverwijld benoemen van den persoon, wien men zou meenen deze zending op te dragen, onder bepaling, dat men binnen weinige dagen tot de benoeming van de gezanten naar Frankrijk en daarna tot die naar Engeland zou overgaan. De vergadering van Hare Hoog Mogenden vereenigde zich eindelijk met dat gevoelen, en er werd door haar, op voorstel van den Prins, tot buitengewoon Gezant bij de Republiek van Venetie benoemd Françoys van Aerssen, heer van Sommelsdyck (1). Nog werd vastgesteld dat, om luister aan dit gezantschap bij te zetten, zijn trein uit achttien of twintig personen, wel meer doch niet minder, zou zamengesteld zijn (2).

Den 24 April 1620 nam Van Aerssen afscheid van Hare Hoog Mogenden en begaf zich met zijn gevolg, meerendeels bestaande uit jonge lieden van aanzienelijken huize, waaronder zijn oudste zoon en de later beroemde Constantijn Huijgens, op weg naar Venetie. Wie Françoys van Aerssen was, zal niet noodig zijn te zeggen, daar zijn persoon en zijne daden genoeg bekend zijn (3). Men zal zich herinneren, dat hij een der hevigste tegenstanders van Oldenbarneveldt was en gehouden wordt voor één dergenen, die veel tot zijnen val hebben toegebragt. Van den anderen kant staat hij bekend als een doorkundig en buitengewoon ervaren staatsman. De Kardinaal De Richelieu rangschikte hem, naar men beweert, onder de eenige drie

(1) Res. van de Staten-Gen., 2 April 1620.

(2) Dezelfde Resolutien, 3, 6, 7 en 11 April 1620. Aan Aerssen werden voor hem en zijn gevolg 125 gulden daags toegelegd.

(3) Men zie overigens een uitvoerig levensberigt van hem bij Kok, *Vaderl. Woordenb.*, bij Hoogstraten, bij Chalmot en bij Scheltema, *Staatkundig Nederland.* Vreemd is het, dat bij geen dier schrijvers uitdrukkelijk melding gemaakt wordt van deze zijne buitengewone zending naar Venetie, alhoewel zijn grafschrift, door Kok aangehaald, daarvan spreekt.

waarlijk groote staatslieden van zijnen tijd. Het is vermoedelijk aan die kunde en die ervarenheid, gelijk ook aan de hooge gunst, waarin hij bij Prins Maurits stond, dat de keuze voor deze buitengewone zending op Van Aerssen viel. De bedoeling toch met deze bezending was niet enkel de overbrenging der goedkeuring van de met Venetie gesloten Alliantie; maar de behandeling van nog andere belangrijke onderwerpen met genoemde Republiek was hem tevens opgedragen. Ook was hij gelast, in het doortrekken van Duitschland, de vereenigde Protestantsche Vorsten die hij mogt ontmoeten of in zijne nabijheid zich ophielden, van wege Hare Hoog Mogenden te begroeten, aan te moedigen en van de goede inzigten van 's Lands regering te verzekeren. Nog was hem voorgeschreven, zijnen weg te nemen door de Evangelische Zwitsersche kantons en, indien hij in het gaan of keeren, het gebied van de Grisons of Graauwbunders mogt doortrekken, dezen te kennen te geven de toegenegenheid van Hare Hoog Mogenden en hen te vermanen, niet alleen alle alliantie met Spanje, als schadelijk, te willen verwerpen, maar ook het trekken door hunne landen van eenig krijgsvolk tegen den Koning van Boheme en de vereenigde Protestantsche Vorsten te ontzeggen en weigeren; hen tevens aansporende tot het verleenen van bijstand aan genoemden Koning. Eindelijk werd hem toegestaan, op gelijke wijs te handelen ten aanzien van den Hertog van Savoije of andere onzijdige Vorsten, zoo hij in eenige plaats kwame, waar deze zich bevonden (1).

Overeenkomstig deze voorschriften nam Van Aerssen de reis over Duitschland, bezocht eenige der vereenigde Protestantsche Vorsten, met name, den Hertog van Tweebruggen, den Markgraaf van Anspach en den Hertog van Wirtemberg, moedigde deze tot ondersteuning van den Koning van Boheme en volharding in den strijd voor de goede zaak aan,

(1) Zie de Instructie voor Fr. van Aerssen als Ambassadeur extraord. aan de Seren. Republique van Venetie, hierachter onder *Bijlage VI.*

en zette vervolgens zijnen togt over Schafhausen, Zurich en door Graauwbunderland voort, waar hij zich mede van de hem opgedragen taak kweet. Overal werd hij met de meeste onderscheiding ontvangen, als de Vertegenwoordiger van eenen Staat, die in hoog aanzien was en aan wien men bijzondere achting toedroeg, wegens den bijstand dien hij tot behoud der algemeene vrijheid en der Protestantsche Godsdienst verleende. Den 13 Junij kwam hij behouden te Venetie aan. „Van dat ick," schreef hij na zijne komst aldaar aan Hare Hoog Mogenden, „op des Seigneuries bodem was getreden, ben overal met de meeste solemniteyt door de principaelste heeren gerencontreert, mette ruytery (1) geconvoyeert, mettet schieten van 't geschut, luyen van de clocken, gewapende soldaten ende burgeren ingehaelt, met carotsen ende paerden geaccommodeert, in de publycke paleysen costelyck gelogeert, gedefroyeert, met bancquetten ende publycq bal ('t welck wat byzonders is in deze landen) vereert, yeder stadt willende syn compagnons te boven gaan, om my te bewysen hoe aengenaem de Republique dese besendinghe ende commissie was hebbende; want sulckx by den Prince strictelyck ende met schriftelycke ordre bevolen was. Solemneelder onthael achte ick niet dat soude connen geschieden, nochtans en soude ick die om gheen hondert ducaten 's daechs begheeren te vernieuwen, omdat myn vryheyt ende veel van myn gesontheyt daerdoor in dese onlydelycke hette is benomen geweest, dewyle ick belet wierde eenichsints te rusten ende meest op den middach hebbe moeten reysen" (2).

Zoodra Van Aerssen te Venetie was aangekomen, zond hij Constantijn Huijgens, die met de betrekking van tweeden Secretaris bij het gezantschap schijnt bekleed te zijn geweest,

(1) De Consul Ouwercx schreef, dat de Serenissime Signoria twee compagnien paardenvolk en een te voet naar de frontieren gezonden had, om den heer Ambassadeur Aerssen te ontmoeten.

(2) De brief van Aerssen, waaruit deze zinsneden genomen zijn, en nog twee andere die hij gedurende deze zending aan H. H. M. schreef, vindt men in de *Bijlage VII.*

naar den Doge, om Zijne Doorluchtigheid te verzoeken, den dag, het uur en de wijs, waarop hij zijne plegtige intrede zou doen en ten gehoore worden toegelaten, te bepalen. Van dien last kweet Huijgens zich met veel geschiktheid, dragende het verzoek van den Gezant in de Italiaansche taal voor. De Doge ontving hem met groote minzaamheid, en gaf hem de verzekering, dat Van Aerssen zou ontvangen worden met al die plegtigheden en eerbewijzen, waarmede de Gezanten van Koningen ontvangen werden, opdat niet alleen de naburige Staten, maar geheel de wereld mogt weten, hoe groote achting de Republiek van Venetie aan het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden toedroeg, en welk een' hoogen prijs zij stelde op het nieuw gesloten Verbond (1). De ontvangst van Van Aerssen was dan ook van gelijken aard, als die van den buitengewonen Gezant Van der Mijle, nu elf jaren geleden, ja zelfs nog luisterrijker. Hij werd door een stoet van ruim zestig, in scharlaken gehulde Edelen, in even zoo veel gondolen gezeten, met statie ingehaald, in een zeer groot paleis gehuisvest en op kosten van de Republiek onthaald, vervolgens met denzelfden stoet en plegtigheid ten gehoore van den Doge en zijnen Raad geleid, en door dien Hertog met de hoogste eere ontvangen; in één woord, „Zijne Serenissime bewees hem," gelijk Van Aerssen aan Hare Hoog Mogenden schreef, „al de solemniteit en courtoisie, die aan een' Ambassadeur van den grootsten Keizer zou kunnen bewezen worden, gelijk hij hem zelf verklaarde de resolutie van de Republiek te wezen, hoog lovende Hare Hoog Mogenden regering, en stellende de qualiteiten van Mijnheer den Prins van Oranje in zijn beroep boven al de waardigheid van al de Prinsen der wereld."

Het eerste waarmede Van Aerssen zich bezig hield, was

---

(1) Men leze over het verblijf van Huygens te Venetie en 'tgeen aldaar door hem verrigt werd: *C. Hugenii de vita propria Sermones*, edit. J. Hofman Peerlkamp, Harlemi 1817, v. 670—720. Huygens heeft bovendien nog een verhaal van zijn verblijf en wedervaren in Italie geschreven in de Fransche taal, doch dat tot hiertoe niet gedrukt is.

het zich kwijten van den oorspronkelijk hem opgedragen last, te weten, de aanbieding en overhandiging aan den Doge van de door Hare Hoog Mogenden goedgekeurde en bekrachtigde Alliantie. Hij deed zulks den 19 Junij, bij het tweede aan hem verleende gehoor. Bij die gelegenheid hield hij eene daarop toepasselijke aanspraak, waarin hij onder anderen te kennen gaf, hoe Hare Hoog Mogenden reeds sedert lang gewenscht hadden, dat de opregte vriendschap, die tusschen de twee Republieken bestond, eenmaal aanleiding mogt geven en het middel worden, om tusschen haar eene nadere verbindtenis tot onderlinge bewaring en hulp tot stand te doen komen en sluiten. En daar nu zoodanige verbindtenis eindelijk tot gemeenschappelijk genoegen, op het welbehagen van beide zijden, was voltrokken en gesloten, hadden Hare Hoog Mogenden aan de Serenissime Republiek door deze buitengewone Ambassade hare blijdschap daarover willen betoonen. Hij voegde er ten slotte de verzekering bij, dat de Staten-Generaal van meening waren, den inhoud der gesloten Alliantie naauwlettend na te leven, ten volle vertrouwende, dat de Serenissime Republiek van haren kant voornemens was zulks insgelijks te doen. De Doge beantwoordde deze aanspraak op zeer verpligtende wijs, zeide, dat de Republiek ook zeer verheugd was over het gesloten verbond en gaf de verzekering, dat zij den inhoud daarvan insgelijks met de beste trouw zou in acht nemen. Over 't algemeen was men dan ook te Venetie zeer met deze Alliantie ingenomen. „De confoederatie," dus schreef Van Aerssen, „is met groot applaudissement ontvangen en bij iedereen in goede reputatie, als dienstelijk geoordeeld voor de Republiek." Hij was daarom van gedachte, dat de naleving geen bezwaar zou opleveren, daar hij bemerkt had, dat men wel zou willen veroordeeld zijn, den bepaalden onderstand te moeten opbrengen, dewijl dit een bewijs zou opleveren van de hernieuwing des oorlogs van dit Gemeenebest met Spanje, 'tgeen voor de Republiek nuttig geacht werd. Van Aerssen bedroog zich hierin, wat de eerste jaren aangaat, niet, doch de goede gezindheid die

hij opmerkte, verflaauwde ongelukkig na verloop van dien tijd en hield ten laatste eindelijk geheel op, zoo als wij nader zien zullen. Van den anderen kant waren er ook nu, gelijk vroeger, te Venetie, die het Verbond met leede oogen aanzagen. De Paus en zijne aanhangers ergerden er zich voornamelijk over, doch de zaak had thans haar beslag gekregen en wat konden zij anders op dezen oogenblik doen dan stil daarin berusten?

De tweede aangelegenheid, die aan Van Aerssen was opgedragen (1), betrof den handel der Nederlanders in de Adriatische golf. De Venetianen, gelijk reeds gezegd is, gedroegen zich als Heeren en Meesters van die golf, lieten geene vreemde oorlogschepen daarin toe en verboden of vergunden den handel en de zeevaart der overige volken naar willekeur. De natien zagen zulks aan, maar geen Koning of Vorst had dit vermeende regt der Venetianen tot dusverre openlijk erkend. Ook het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden had dit niet gedaan en was niet voornemens zulks te doen, gelijk de lastbrief, aan Van Aerssen gegeven, toont. Daarbij werd hem voorgeschreven, dat, bijaldien door den Doge of den Senaat iets werd geopperd tegen de vrijheid van den koophandel dezer Gewesten in de Adriatische golf, hij zich zou verontschuldigen, dienaangaande in eenige onderhandeling te treden, dewijl hij daaromtrent geene bevelen had ontvangen; wordende er uitdrukkelijk bijgevoegd, dat hij zich onthouden moest over deze zaak eenige opening te doen. Zeer voorzigtig wenschten de Staten-Generaal dit teedere onderwerp, waarop de Venetianen zulk eenen hoogen prijs stelden, onbeslist te laten, gelijk het tot hiertoe geweest was. Zij magtigden intusschen Van Aerssen, om bij maniere van gesprek te verstaan, op welken voet de koophandel dezer Landen aldaar gevoegelijk, zonder schorsing of verhindering, zou mogen worden voortgezet en gedreven tot meerder voordeel van beide de Republicken, ten einde, nadat daarvan

(1) Zie zijne Instructie.

verslag zou zijn gedaan, nader te letten wat tot 's Lands dienst zou kunnen gedaan worden. Hare Hoog Mogenden gaven hiermede te kennen, dat zij, hoezeer het vraagstuk nopens de Adriatische golf in het midden werd gelaten, even als vroeger, gezind waren en bleven, met Venetie in onderhandeling te treden over het sluiten van een handelsverdrag. Of een en ander ter sprake zij gekomen, blijkt niet. Daar in de brieven van den Nederlandschen Gezant hiervan geen gewag wordt gemaakt, is het vermoedelijk, dat de Venetiaansche regering, bekend met de gezindheid van Hare Hoog Mogenden, het al of niet vrij drijven van den handel in de golf stil zal hebben laten rusten, en dat zij, getrouw aan haar aangenomen stelsel, zich onthouden heeft van voorslagen omtrent het sluiten van een handelsverdrag (1).

De derde zaak, die aan de zorg van Van Aerssen was toevertrouwd, betrof den bijstand, door de Republiek aan den Koning van Boheme en de vereenigde Protestantsche Vorsten in Duitschland te verleenen (2). De Heer van Sommelsdyck, na daartoe ook door genoemden Koning in brieven uit Praag ernstig verzocht te zijn, kweet zich van die taak in het tweede gehoor, dat hem door den Doge en zijnen Raad verleend werd. Hij droeg daarbij het belang voor, dat er, tot bevordering der algemeene vrijheid en tot afbreuk der magt van het Oostenrijksche Huis, voor de Republiek van Venetie in het ondersteunen van dien Koning en die Vorsten gelegen was.

(1) Bijaldien wij in het bezit waren van het Verbaal van Van Aerssen nopens zijne buitengewone ambassade naar Venetie, zou dit en andere punten zijner zending waarschijnlijk nader kunnen toegelicht worden; doch het behoort ongelukkig onder die weinige stukken, welke vroeger wel op het Rijks Archief voorhanden waren, doch thans niet meer aldaar gevonden worden. Den 4 Sept. 1620 werd dat Verbaal door Van Aerssen aan de vergadering van H. H. M. overgeleverd, met verzoek, dat het zou mogen secreet gehouden worden, zonder daarvan afschriften te laten uitgaan. Daarin werd door H. H. M. eenparig bewilligd en tevens bepaald, dat het Verbaal in de vergadering zou gelezen worden, gelijk ook den 22 en 23 September plaats vond en daarna opgesloten, d. i. in de secrete kast gelegd en bewaard. Dan dit Staatsstuk wordt in die kast noch elders aangetroffen.

(2) Zie zijne Instructie.

De zekerheid der Republiek en hare belangen stonden toch in het naauwste verband met den uitslag van den krijg in Boheme en Duitschland. Immers de Aartshertog Ferdinand, wiens gebied aan de Republiek grensde, had reeds vroeger zijne kwade gezindheden jegens haar aan den dag gelegd, en wat zou zij nog al niet meer te vreezen hebben van hem, nu hij tot de Keizerlijke waardigheid verheven was en daardoor welligt in staat zou worden gesteld, de tegenspoeden, waarmede hij thans nog te kampen had, door de wapenen of door zijnen invloed te boven te komen. De Staten-Generaal hadden van hunne zijde alles gedaan wat slechts eenigzins in hun vermogen was, om deze goede zaak te bevorderen. Sedert eenen geruimen tijd hadden zij maandelijks vijftigduizend gulden ten behoeve der Stenden van Boheme opgebragt, waarmede zij nog voortgingen. Eene gelijke som werd aan de vereenigde Protestantsche Vorsten verleend tot onderhoud van 4000 krijgslieden, en daarenboven was hun een aanzienlijk getal ruiterij en voetknechten toegezegd. Hare Hoog Mogenden hadden zich van dien bijstand wel kunnen verontschuldigen, omdat het Gemeenebest zoo verre van het oorlogstooneel verwijderd was en het Twaalfjarig Bestand ten einde liep. Doch overtuigd, dat de gemeene rust en welstand vorderden, dat de Koning van Boheme en de Protestantsche Vorsten in hunne loffelijke vrijheden en geregtigheden tegen de onlijdelijke heerschzucht en onwettige overheersching van het Huis van Oostenrijk gehandhaafd wierden, hadden Hare Hoog Mogenden zich daaraan niet willen onttrekken, maar alles gedaan en deden nog wat de gelegenheid van haren Staat toeliet en verder zou toelaten. Maar deze bijstand, hoe bezwarende voor dit Gemeenebest, was onvoldoende en kon weinig baten, bijaldien de andere Mogendheden, voor wie deze zaak mede van gewigtige gevolgen was, ook niet eenen meerder of minderen onderstand, naar mate van haar vermogen, verleenden, en wel te minder, dewijl de Koning van Spanje niet alleen zijne geheele magt, maar ook die van al zijne bondgenooten en vrienden bijeenverza-

meld had tot onderdrukking des Konings van Boheme en zijne bondgenooten en vrienden.

Om al deze redenen vertrouwden Hare Hoog Mogenden, aldus besloot de Nederlandsche Ambassadeur zijne voordragt, dat de Serenissime Republiek van Venetie met de overige belanghebbende Staten niet nalaten zou te doen wat in haar vermogen was, tot bijstand van den Koning van Boheme en der vereenigde Protestantsche Vorsten in Duitschland. Dan was, onder Gods zegen, eene goede uitkomst te verwachten, en de Republiek zou alsdan meerder rust en meerder veiligheid genieten dan ooit te voren, 'tgeen haar door Hare Hoog Mogenden van harte toegewenscht werd.

Het antwoord van den Doge en zijnen Raad op deze voordragt was niet gunstig. Zij verklaarden deze aanspraak hun aangenaam te zijn, omdat zij het blijk droeg van de zorg voor en de belangstelling van Hare Hoog Mogenden in het bevorderen van het gemeene welzijn. Zij vonden insgelijks de redenen daarin aangevoerd, allezins gegrond. De Republiek had ook hare goede genegenheid jegens den Koning van Boheme en de vereenigde Vorsten, naar hare gelegenheid, reeds betoond, door, namelijk, aan het Spaansche krijgsvolk den doortogt over haar grondgebied, zoo te water als te lande, te weigeren. Maar, de Republiek was thans in een groot gevaar gekomen van eenen zwaren oorlog met den Sultan van Turkije, dat haar door de opruijing van de Spanjaarden berokkend was. Uit dien hoofde oordeelde de Venetiaansche regering het noodig, hare middelen tot eigene verdediging te bewaren. Nogtans zou zij in geenen deele de gemeene zaken verlaten, maar gaarne haar talent voegen bij dat van Hare Hoog Mogenden, om den Koning van Boheme en de vereenigde Vorsten bij te staan, zoodra het geschil met Turkije zou uit den weg geruimd zijn, waartoe zij hoopte te geraken.

Het kostte aan Van Aerssen weinig moeite, deze aangevoerde redenen te wederleggen en hare onbeduidendheid aan te wijzen. Hij drong ook, op verzoek der Serenissime Republiek,

nader bij den Orateur Haga, Gezant van Hare Hoog Mogenden te Constantinopel, schriftelijk en ernstig aan, den last, hem door de Staten-Generaal reeds gegeven, met den meesten ijver ten uitvoer te leggen, om zijne beste pogingen aan te wenden tot bijlegging van de tusschen Venetie en de Porte gerezen geschillen. Door de krachtige voorspraak en tusschenkomst van dien Gezant werden werkelijk die geschillen op minnelijke wijs uit den weg geruimd, waarmede het hoofdbezwaar der Republiek tegen het verleenen van bijstand aan den Koning van Boheme en der vereenigde Vorsten van Duitschland verviel. Die Koning en die Vorsten zonden, van hunne zijde, gezanten naar Venetie, om zich aan de tusschen de Republiek en deze Gewesten tot stand gekomen Alliantie aan te sluiten en hulp te verwerven. De Britsche Monarch ondersteunde met ijver dat verzoek (1): — maar noch de nadere vertoogen van Van Aerssen, noch de bijlegging van den twist met de Porte, noch het aanzoek van den Koning van Boheme en der Protestantsche Vorsten, noch de pogingen van den Koning van Brittanje, hadden nu of later eenigen gunstigen invloed. De Venetiaansche regering bleef den gevraagden bijstand weigeren, en hield zich aan de letter en den geest van het Verbond, dat alleen de strekking tot verdediging, geenszins van aanval had; eene strekking, die ten eenenmale overeenstemde met de staatkunde, door de Republiek van Venetie in deze dagen gevolgd, en waarvan zij sedert zelden of ooit afweek.

Er bleven aan Van Aerssen nog twee zaken over om af te doen alvorens Venetie te verlaten. De eerste bestond hierin, dat hij namens Hare Hoog Mogenden verklaarde, dat de Staten-Generaal, tot meerdere versterking van de goede en opregte Alliantie, genegen waren, te Venetie een' gewonen Ambassadeur of Resident te houden, bijaldien de Serenissime Republiek van hare zijde goed zoude vinden, mede eenen gewonen Ambassadeur of Resident naar Nederland te zenden.

---

(1) Nani, *Historia della Rep. Veneta*, p. 160, vertaling bl. 145.

Dit voorstel vond bijval bij den Doge en zijnen Raad. De tweede zaak betrof de Nederlandsche onderdanen, die naar de Venetiaansche galeijen verwezen waren en zich daarop nog bevonden. Hij had in last, vergiffenis en vrijstelling te vragen voor deze ongelukkigen, die misschien met vreemde schepen waren gevangen genomen, of welligt behoorden tot het Nederlandsch krijgs- en zeevolk dat in Venetiaansche dienst geweest was, en eene of andere misdaad bedreven hadden. Ook hierin slaagde Van Aerssen. Al de Nederlandsche slaven werden, uit eerbied voor Hare Hoog Mogenden en ter gunste van 's Lands Gezant, zonder eenig losgeld op vrije voeten gesteld (1).

Hiermede was de buitengewone zending van Van Aerssen afgedaan. Hij verzocht en verkreeg zijn afscheidsgehoor, waarbij weinig anders voorviel, dan dat, zoo van de zijde van den Doge als van den Gezant, betuigingen gedaan werden van achting, toegenegenheid, gehechtheid aan de gesloten Alliantie en verzekering van hare naleving. Vóór zijn vertrek werd aan den heer Van Sommelsdijck van wege de Republiek geschonken een gouden ketting en gedenkpenning, ter waarde van drie duizend gulden, aan zijn' oudsten zoon en Constantijn Huijgens ieder eene gelijksoortige ketting en medaille, doch van mindere waarde, en aan de verdere edellieden van zijn gevolg een dergelijke penning van hetzelfde metaal. Den 4 Julij verliet de Nederlandsche Gezant Venetie, en werd op zijnen aftogt tot aan de Venetiaansche grenzen op dezelfde wijs begeleid en aan hem alomme dezelfde eerbewijzen gegeven, als waarmede hij bij zijne komst ontvangen was. Hij nam den eigen weg, dien hij bij de uitreize gevolgd had, doch bezocht den Hertog van Savoije, tot wiens begroeting hem bij zijnen lastbrief de volmagt gegeven was, niet, omdat hij zulks in de tegenwoordige tijdsomstandigheden minder raadzaam achtte. In de eerste dagen van Augustus kwam hij te 's Gravenhage aan, verscheen in de vergadering der

---

(1) Hun juist getal blijkt niet, doch de Consul Ouwercx zegt in een zijner brieven, dat er toen reeds 26 waren vrij gelaten.

Staten-Generaal (1), deed mondeling een voorloopig, en later een schriftelijk verslag van zijne buitengewone Ambassade, en bood tevens de geloofsbrieven (2) aan, hem door de Republiek van Venetie bij zijn vertrek gegeven. Van Aerssen werd bij Staatsbesluit voor zijne gedane debvoiren, moeijten en arbeijdt in deze buitengewone Ambassade dank betuigd, en hem, als een bewijs van tevredenheid, een geschenk van Tweeduizend gulden toegekend (3).

Reeds vóór de komst van den heer van Sommelsdijck te Venetie, had de Senaat dier Republiek één zijner aanzienlijkste leden, Gieronimo Trivisano, benoemd, om als buitengewoon Gezant zich naar het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden te begeven, ten einde derwaarts de goedkeuring en bekrachtiging der gesloten Alliantie over te brengen, zoodra zulks van wege Hare Hoog Mogenden zou geschied zijn. Trivisano behoorde tot één der oudste en luisterrijkste geslachten van de Republiek, dat onderscheidene beroemde krijgslieden had opgeleverd, en waarvan één de Hertogelijke kroon gedragen had. Hij zelf was een kundig en bekwaam staatsman, wiens benoeming kon aangemerkt worden als een blijk van de goede gezindheid, die de Senaat van Venetie te dezen tijde den Nederlanders toedroeg. Den 11 Augustus 1620 nam hij de reis naar deze Gewesten aan met een gevolg van 28 personen.

Aan de uiterste grenzen van het Gemeenebest werd hij door twee Afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden ontvangen, en van dààr naar 's Gravenhage begeleid. Gedurende dezen togt werd hij overal op 's Lands kosten onthaald, en hem in alle steden die hij doortrok, door het lossen van het geschut, het in de wapenen zijn der schutterij of der bezetting en het begroeten der plaatselijke overheden, de meest moge-

---

(1) Den 11 Augustus 1620. Resolutien van dien dag.

(2) Brieven van recredentie. Ook dat stuk ontbreekt in het Rijks-Archief.

(3) Res. van de Staten-Gen., 11 en 15 Aug. 1620. De kosten dezer Ambassade bedroegen, behalve de genoemde twee duizend gulden, *f* 26070,10 st.

lijke eere bewezen. Te Rotterdam werd hij opgewacht door twee leden van de Gecommitteerde Raden van Holland. Aan de Hoornbrug, nabij Rijswijk, gekomen, werd hij, bij afwezigheid van den Stadhouder en Prins Frederik Hendrik aan wie zulks mede verzocht was, door twee andere leden van Hare Hoog Mogenden, in karossen gezeten, opgewacht en verwelkomd, door wie vergezeld, hij zijne plegtige intrede in de zetelplaats der Hooge Regering deed. Hier stonden de schutterij en het krijgsvolk geschaard, die bij zijne inkomst ter zijner eere tot driemalen het geweer losten, en hem bragten naar de woning van den Graaf van Culemburg, die tot zijne ontvangst gehuurd en ingerigt was, en waarin hij, met zijn gevolg, gedurende zijn verblijf te 's Gravenhage, op kosten van den Lande gehuisvest en onthaald werd. Des avonds hielden, op last van Hare Hoog Mogenden, ter zijner eere, acht leden dier vergadering den maaltijd met hem. Bovendien werd aan Françoys van Aerssen, heer van Sommelsdyck, die door de Staten van Holland benoemd was, om de gewone afgevaardigden van Holland in de vergaderingen der Staten-Generaal, bij het raadplegen over hetgeen door den Venetiaanschen Gezant zou worden voorgesteld, bij te wonen en te assisteren, „als de meeste kennisse van die zaak hebbende" (1), gelijk mede aan den heer Magnus, opgedragen, den genoemden Ambassadeur op te wachten, „of Zijne Excellentie iets zoude mogen vereischen tot vordering van zijne ambassade of om wandelen te rijden alhier in den Hage of daaromtrent, om hem daarin te accommoderen en vergezelschappen, maar voorder niet" (2).

Den 28 September had Trivisano zijn eerste gehoor bij Hare Hoog Mogenden. Hij bood daarbij zijne geloofsbrieven en den door de Republiek van Venetie goedgekeurden en bekrachtigden, met gouden letters en het gouden zegel der Republiek versierden Verbondsbrief der gesloten Alliantie (3)

---

(1) Res. van de Staten van Holland, 15 Sept. 1620.

(2) Res. van H. H. M., 25 Sept. 1620.

(3) De Geloofs- en Verbondsbrief, beiden op perkament geschreven

aan. Tevens hield hij eene aanspraak, waarin hij de blijdschap der Republiek betuigde over den spoed, waarmede de Alliantie tot stand gekomen, en waarbij hij de verzekering gaf, dat de Republiek ernstig en opregt gezind was, haar getrouwelijk te houden en na te leven. Nog gaf hij, namens de Republiek, te kennen, dat zij genegen was, herwaarts eenen gewonen Ambassadeur te zenden en alhier te houden.

Op den 1 October verscheen de Venetiaansche Gezant andermaal ter vergadering. Aan hem werd door Françoys van Aerssen die het voorzitterschap bekleedde, aangezegd, dat Hare Hoog Mogenden, vergeleken hebbende den overgebragten en overgegeven Verbondsbrief der Alliantie, gesloten tusschen de Republiek van Venetie en dit Gemeenebest, dien hadden bevonden hoofdzakelijk overeen te stemmen met hare goedkeuring en bekrachtiging, en zij uit dien hoofde te vreden waren, dien van Zijne Excellentie te ontvangen van wege de genoemde Republiek, met wederkeerige belofte en handtasting uit haren naam, dat zij die Alliantie in al hare punten zouden onderhouden, nakomen en uitvoeren volgens den inhoud van het Verbond. „Alzoo dat daarop," dus leest men in de Resolutien der Staten-Generaal van dezen dag, „de voorschreven belofte bij handtasting dadelijk geschied is in de volle vergadering en bij dezelve geaggreëert met applaudissement ende wenschinge tot God den Heere, dat die eeuwiglijk vast en bondig mag blijven, tot welstand en verzekerheid van beide Staten en dienst van de gemeene Christenheid."

Na den afloop dezer plegtigheid, werd door den voorzitter aan Trivisano afgevraagd zijn' naderen last omtrent den bijstand, door de Republiek van Venetie aan den Koning

---

en gedagteekend uit het hertogelijk paleis den 25 Julij, indictione tertia 1620, berusten in het Rijks Archief. De naam en titel van den Doge Antonio Priolo zijn in den Verbondsbrief met gouden letters geschreven; doch het gouden zegel dat daaraan hing, ontbreekt en ontbrak reeds in 1825, toen ik dit en andere Tractaten van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken voor het Rijks Archief overnam.

van Boheme en de Vereenigde Duitsche Vorsten te verleenen; een' bijstand, dien Hare Hoog Mogenden door haren buitengewonen Ambassadeur aan de Republiek hadden doen aanbevelen.

Deze vraag had eene andere bedoeling dan wel oppervlakkig scheen. De Resident der Venetiaansche Republiek, Suriano, had, niet lang vóór de komst van den buitengewonen Gezant Trivisano, bij Hare Hoog Mogenden klagten ingebragt over hetgeen in Graauwbunderland was voorgevallen. Er was, namelijk, een opstand in de Val-Tellina, eene vallei en heerlijkheid in genoemd land aan den voet der Alpen, uitgebroken. De Roomschgezinde ingezetenen, opgeruid door de Spanjaarden en ondersteund door den Gouverneur van Milaan, waren op hunne Protestantsche medeburgers aangevallen, hadden meer dan vijf honderd vermoord, de overige verdreven of tot den overgang tot de Roomsch-Katholijke godsdienst gedwongen en daarna ter handhaving van zich zelven de hulp van Spanje ingeroepen. Deze was hun gereedelijk verleend, zoowel uit het oogpunt van het geloof, als omdat Spanje daardoor een' vrijen toegang naar Duitschland verkreeg, waarop het nu vooral hoogen prijs stelde, dewijl daardoor de gelegenheid zich aanbood, krijgsvolk in dat Rijk te doen binnenrukken ter bestrijding van de Vereenigde Duitsche Vorsten en tot bijstand van den Keizer in zijnen oorlog tegen Fredrik, Paltzgraaf van den Rijn, die tot Koning van Boheme verkozen was. De Republiek van Venetie liet zich ernstig aan deze zaak gelegen zijn, niet slechts omdat zij sedert onheugelijke jaren naauw met de Zwitsers, van wie zij grootendeels haar krijgsvolk verkreeg, verbonden was, maar ook en vooral, omdat zij voorzag, dat door deze gebeurtenis de magt van Spanje zou toenemen, 'tgeen niet anders dan tot groot nadeel der Republiek strekken kon. Zij verleende uit dien hoofde aan de Protestantsche Graauwbunders en de overige Zwitsers van dezelfde godsdienst, zoo veel mogelijk, hulp; doch zij verlangde tevens en drong door haren Resident herhaalde

malen (1) bij Hare Hoog Mogenden aan, dat van wege het Gemeenebest hetzelfde zou gedaan worden. Het betrof hier, zeide Suriano, eene zaak, waarin de geheele Christenheid en de Christen Prinsen die hunne vrijheid lief hadden, groot belang hadden, in het bijzonder deze Gewesten, tot wie de Spanjaarden nu door de vermeestering der Val-Tellina een' gemakkelijker toegang bekomen hadden. Hij verzocht dus, dat Hare Hoog Mogenden ten spoedigste naar Graauwbunderland zouden zenden een' persoon van ondervinding, om de Zwitsers bij te staan met raad en geld, alsmede een krijgsoverste van aanzien en ervaring. Doch de Staten-Generaal, die bij de zending van Van Aerssen, toen de rust in Graauwbunderland wel bedreigd werd, doch nog niet verbroken was, hunne belangstelling in het lot der ingezetenen van dat land betoond hadden, oordeelden het verzoek der Republiek van Venetie tot bijstand der Graauwbunders niet te kunnen inwilligen. Zij gaven hem dit door twee afgevaardigden uit hun midden te kennen; daarvoor tot reden aanvoerende, dat het Gemeenebest genoodzaakt was, een groot leger te velde en eene magtige oorlogsvloot tegen Algiers, Tunis en andere roofstaten in zee te houden, en dat het reeds belast was met eene aanzienlijke ondersteuning in geld aan den Koning van Boheme en aan de Vereenigde Duitsche Vorsten. Ook hadden de Zwitsers zelve hunnen bijstand niet ingeroepen; maar bovendien, hunne staatslieden en krijgsoversten waren niet genoeg met den staat en de gelegenheid dier gewesten bekend, om aldaar met nut of voordeel werkzaam te zijn (2). Daar intusschen Suriano in deze weigering niet berust had, maar voortgegaan was, op nieuw sterk aan te dringen op het verleenen van bijstand, voorzag men, dat Trivisano deswege een nader voorstel doen zou. Om hem hierin te voorkomen, althans daaraan eene

(1) 13 Julij, 10 en 24 Aug., 5, 12, 15 en 19 Sept. 1620. Res. van H. H. M. van die dagen.

(2) Res. van H. H. M., 15 en 19 Sept. 1620.

andere wending te geven, hadden Hare Hoog Mogenden, daags vóór (1) dat hem het tweede gehoor verleend werd, met eenparige stemmen besloten, aan dien Gezant de boven vermelde vraag te doen nopens den last dien hij wegens het ondersteunen van den Koning van Boheme en de Vereenigde Duitsche Vorsten had medegebragt, opdat, bijaldien het mogt blijken, dat hij zoodanigen last niet bekomen had, de Staten-Generaal van hunne zijde te gevoegelijker in hunne weigering tot bijstand der Graauwbunders zouden kunnen volharden. Deze kunstgreep, zoo als men die staatkundige handelwijs wel noemen mag, slaagde naar wensch. Want, Trivisano betuigde op de gedane vraag wel de groote genegenheid die de Republiek van Venetie had, om Hare Hoog Mogenden in de aanbevolen ondersteuning van den Koning van Boheme en der Vereenigde Duitsche Vorsten te wille te zijn, doch beriep zich op de zware lasten, die zij gedurende vele jaren door de aanslagen van den Hertog van Ossuna, Onder-Koning van Napels, en door de dreigende houding der Turken had moeten dragen, en waaronder zij nog gebukt ging ten gevolge van hetgeen door haar verrigt werd tot onderstand der Graauwbunders en overige Zwitsers. Op deze gronden was de Republiek genoodzaakt, zich voor het tegenwoordige te verontschuldigen van het bijstand bieden aan den Koning van Boheme en der Vereenigde Duitsche Vorsten. Daarentegen ontvouwde hij in het breede het belang, dat het Nederlandsche Gemeenebest had in de ondersteuning der Graauwbunders en Zwitsers, waarop hij, namens de Republiek, op dezelfde gronden en in denzelfden geest als Suriano gedaan had, ernstig aandrong.

Om zelfs den schijn te vermijden dat er reeds eenig bepaald plan tot weigering bestond, werd aan den Venetiaanschen Gezant toegezegd, de zaak, als van groot belang, nader te zullen overwegen. Doch twee dagen later werd er, naar het vroeger eenparig genomen besluit, vastgesteld, de

---

(1) Res. van H. H. M., 30 Sept. en 3 Oct. 1620.

ondersteuning der Graauwbunders en Zwitsers te blijven weigeren. Dienzelfden dag werd dit nog aan Trivisano in een derde gehoor aangezegd. Breedvoerig werden daarbij de redenen der weigering ontvouwd, die nagenoeg dezelfde waren als reeds meermalen aan Suriano waren medegedeeld. Tevens werd het vertrouwen te kennen gegeven dat, wanneer de Republiek door hem, buitengewonen Gezant, van de redenen dezer verontschuldiging behoorlijk onderrigt wierd, zij van de gegrondheid en billijkheid daarvan zou overtuigd worden. Trivisano nam aan, 't een en ander aan de Republiek te zullen berigten, zonder nader op den bedoelden bijstand aan te dringen (1). Hare Hoog Mogenden bereikten op deze wijs het doel dat zij zich hadden voorgesteld, doch niet zonder nadeel van de algemeene zaak, die door de wederzijdsche verontschuldiging inderdaad leed. Bijaldien toch Venetie en Nederland zich niet hadden onttrokken, maar gezamenlijk de uiterste krachten hadden ingespannen, zou dit vermoedelijk eenen gunstigen invloed op het lot van Boheme, van geheel Duitschland, der Zwitsers, ja, van Europa hebben kunnen uitoefenen. Daarbij kwam, dat het weigeren van onderstand aan de Zwitsers in volgende jaren aan Venetie aanleiding gaf of althans tot voorwendsel strekte, om zich bij Hare Hoog Mogenden te verontschuldigen, toen deze herhaalde malen op buitengewonen onderstand aandrongen. Van den anderen kant moet ter regtvaardiging van 's Lands regering niet uit het oog verloren worden, dat de hervatting des oorlogs met Spanje, bij het eindigen van het Twaalfjarig Bestand, voor de deur stond, zij reeds krachtige hulp aan anderen verleende, en dat zij niet onbekend was met de behoedzame of liever vreesachtige staatkunde van Venetie, dat steeds zoo veel mogelijk vermeed, zich in te laten in de belangen van andere volken. De Staten-Generaal zouden dus vermoedelijk door de ondersteuning der Zwitsers aan het Gemeenebest een' nieuwen last opleggen, zonder dat van de Re-

(1) Res. van de Staten-Gen., 3 Oct. 1620.

publiek van Venetie iets wezenlijks te verwachten was.

Na den afloop van dit gehoor vertrok Trivisano naar Amsterdam om die stad te zien, waarvan hij, gelijk hij zeide, zoo veel gehoord had. Hier en in de overige steden die hij bezocht, werd hij door Burgemeesters en regeerders met eerbewijzen, zijnen rang toekomende, ontvangen en op kosten van het algemeene Land onthaald (1). Teruggekeerd, werd hem van wege Hare Hoog Mogenden een prachtig afscheidsmaal of banket (2) ten huize van den heer Van Sommelsdijck, die zich daarmede wel had willen belasten, op kosten van den Staat gegeven. Den 19 October werd hij op nieuw ter vergadering toegelaten om zijn plegtig afscheid te nemen. Hij bedankte daarbij Hare Hoog Mogenden voor de groote eere, hem alomme in de steden waar hij geweest was, bewezen, mitsgaders „voor het goed accueil en groote tractement die hem overal waren gedaan, welke zoo groot en magnifiek waren geweest, dat hij moest bekennen, dat hem geen meerder, vriendelijker noch aangenamer zoude hebben kunnen noch mogen wedervaren, zoodat hij niet wist, hoe dat hij alles genoegzaam aan de Serenissime Republiek zou mogen of kunnen berigten" (3). Hij wenschte verder Hare Hoog Mogenden allen voorspoed en geluk in hare regering en dat God de Heere haren Staat zou bewaren

(1) Vreemd is het, dat in de Archieven der stad Amsterdam niets van de komst en ontvangst van Trivisano gevonden wordt, zoo als de Archivarius P. Scheltema mij na naauwkeurig onderzoek berigt heeft, terwijl van de komst en ontvangst van andere Ambassadeurs daarin vele bijzonderheden gevonden worden. Misschien is zulks daaraan toe te schrijven, dat het onthaal van Trivisano op kosten van het Land geschiedde, waardoor van zelf verviel, deze in de stads rekeningen te verantwoorden.

(2) Een *scheymaeltyt*, d. i. afscheidsmaaltijd, wordt het in de Res. der Staten-Generaal genoemd. Men had daartoe het huis van Van Aerssen gekozen, „alzoo die maeltijt nieuwers bekwamer noch ordentelijker en met minste kosten zoude kunnen geschieden." Dit banket kostte 1500 gulden. Trivisano had den wensch te kennen gegeven, de Oceaansche zee te zien, waartoe hij met karossen naar Scheveningen gebragt werd. Bij die gelegenheid deed hij met zijn gevolg op het strand een togtje met de twee bekende zeilwagens van Prins Maurits.

(3) Woorden voorkomende in de Res. der Staten-Gen. van dien dag.

tegen al de aanslagen en listen van hare vijanden en tot dien einde zegenen de tusschen de beide Republieken gesloten Alliantie, welke de Seignorie van harentwege in allen deele zou onderhouden en nakomen, waarop Hare Hoog Mogenden vasten staat konden maken. Ten slotte voegde hij er bij, dat hij wel wist het niet voegzaam te zijn, terug te komen op hetgeen waarop een plegtig antwoord ontvangen was, doch dat hij zich verpligt vond, ten gevolge van naderen last, nogmaals Hare Hoog Mogenden ernstig te verzoeken en te bidden, zijn voorstel en aanbeveling aangaande de Graauwbunders op nieuw in overweging te nemen en met een gunstig besluit te doen achtervolgen.

De Voorzitter beantwoordde deze aanspraak op de beleefdste wijs en met hartelijke wenschen voor het geluk der Republiek van Venetie, en wat de zaak der Graauwbunders aanging, zeide hij hem toe, dat de Staten-Generaal deze in nadere overweging zouden nemen en hem den uitslag binnen één of twee dagen doen kennen. Dit geschiedde, doch Hare Hoog Mogenden begrepen bij haar genomen besluit te moeten volharden. Zij gaven Trivisano daarvan kennis, doch voegden er nogtans bij, zich niet te zullen onttrekken, wanneer zij gezien hadden, wat door de Republiek van Venetie en de Zwitsers tot herstel der Graauwbunders werkelijk gedaan werd, waartoe zij van oordeel waren, dat een geregeld hulpbetoon in geld aan den Koning van Boheme een eerste en voornaam middel was, zoo tot onderstand van dien Vorst zelven als ten voorbeelde en aanmoediging van andere Prinsen. Vervolgens werden aan Trivisano nog andere aangelegenheden aanbevolen, zoo als: de hangende geschillen over het verbranden van een der Nederlandsche gewapende schepen, die in dienst der Republiek geweest waren; de moeijelijkheden die de Nederlandsche schippers te Venetie ondervonden en meer dergelijke, al hetwelk Trivisano aannam, op het gunstigst aan zijne Meesters te zullen voordragen (1). Weinige dagen later ver-

(1) Res. van de Staten-Gen., 21 Oct. 1620.

liet de buitengewone Gezant met zijn gevolg 's Gravenhage, wordende hem door twee afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden uitgeleide gedaan tot aan de Hoornbrug. Hij nam de reis over Zeeland, waar hij wederom op 's Lands kosten (1) onthaald werd, begaf zich van dààr met twee oorlogschepen van den Staat naar Calais, van waar hij door Frankrijk naar Venetie terugkeerde.

Vóór zijn vertrek was Trivisano, zijn Secretaris en de Resident Suriano, de laatste uithoofde van de gewigtige diensten die hij tot bevordering en sluiting der Alliantie bewezen had, ieder met een gouden ketting, van verschillende waarde (2) naar mate van hunnen rang, begiftigd, waaraan een gedenkpenning van hetzelfde metaal hing, welke laatste ook aan elk der Edellieden, behoorende tot het Venetiaansche gezantschap, geschonken werd. Die gedenkpenning was op last van Hare Hoog Mogenden, opzettelijk voor deze gelegenheid, ter gedachtenis aan de gesloten Alliantie vervaardigd (3). Hij stelde aan de eene zijde voor het wapen van het Nederlandsche Gemeenebest, bestaande in een' gekroonden leeuw, houdende in den regterklaauw een zwaard, en in den linker een' bundel van zeven pijlen, met het bijschrift:

FOEDUS INITUM, Anno CIↃ.IↃ.CXX.

d. i.

Verbond gesloten, in 't jaar 1620.

De keerzijde vertoonde den gevleugelden leeuw van St. Marco, verrijzende uit de zee en houdende met de beide

(1) De kosten van het verblijf en onthaal des buitengewonen Venetiaanschen Gezants bedroegen voor het Land eene som van ruim 17000 gulden, behalve het banket en de kettingen en penningen.

(2) Die voor den Ambassadeur had eene waarde van 2700, voor Suriano van 1374 en voor den Secretaris van 816 gulden.

(3) Het titelblad van dit boek is met de afbeelding van dezen gedenkpenning versierd. Hij komt ook voor bij Van Loon, *Ned. Hist. penn.* d. II, bl. 128. De vervaardiger van dezen Gedenkpenning was Wilhem van Bijler, IJzersnijder van de Munte van Holland binnen Dordrecht. Het snijden van de twee stempels, der voor- en achterzijde, kostte niet meer dan 90 gulden. Res. van de Staten-Gen. 18 Nov. 1620. Is 't te verwonderen, dat er in die dagen zoo vele medailles gemaakt werden?

voorpooten het wapen der Republiek van Venetie. Deze eenvoudige medaille zal eén blijvend gedenkteeken, ook voor de laatste nakomelingschap opleveren, dat eenmaal twee, verre van elkander verwijderde, in godsdienst en staatkunde verschillende, ja in vele opzigten schijnbaar in belangen strijdige Republieken naauw aan elkaâr verbonden geweest zijn tot bereiking van één en hetzelfde doel: de handhaving van de gemeenschappelijke vrijheid en de bescherming der regten van de andere vrije volken tegen de overmagt en heerschzucht van het Huis van Oostenrijk en tegen de dwingelandij van Spanje.

Toen Trivisano te Venetie was teruggekeerd, deed hij eerst aan den Doge en zijnen Raad, en vervolgens, naar de verpligting die op alle van eene zending teruggekeerde Gezanten rustte, in den Senaat een omstandig verslag aangaande zijn wedervaren gedurende zijn buitengewoon gezantschap in de Nederlanden. Hij sprak daarin met veel lof van de eer hem aangedaan en van de toegenegenheid van het Gemeenebest jegens de Republiek, roemde hooglijk de magt en de regering van Hare Hoog Mogenden, weidde daarin uit over den veiligen toestand dezer Gewesten, de sterke steden, de uitstekende en geoefende krijgsbenden, wel voorziene magazijnen en de groote orde die hier te lande in alles heerschte, en verhief dit alles zoo zeer, dat zelfs degenen, die steeds voorstanders van dit Gemeenebest geweest waren, zich daarover verwonderden, omdat Trivisano vóór zijn vertrek herwaarts zich eer vijandig dan gunstig jegens deze Gewesten betoond had. De gesloten Alliantie rees daardoor meer en meer in veler schatting als voor de Republiek van Venetie nuttig en voordeelig, en men was vrij algemeen van gedachte, dat wanneer de gewone Gezant uit Nederland zou zijn aangekomen, uit die goede gezindheid eene naauwere verbindtenis zou voortspruiten (1). Dat die verwachting niet vervuld werd, zal uit de volgende gebeurtenissen blijken.

(1) Mededeeling van den Resident Suriano aan H. H. M., Res. van de Staten-Gen., 20 Febr. 1621, en Brief van den Consul te Venetie, Ouwercx aan H. H. M. 1 Jan. 1621 en van den Agent J. Luz, van 1 en 28 Jan. 1621.

VAN HET SLUITEN DER ALLIANTIE TUSSCHEN DE BEIDE REPUBLIEKEN, TOT AAN DEN MUNSTERSCHEN VREDE.

1620—1648.

Ter voldoening aan hetgeen den buitengewonen Gezant Trivisano was toegezegd, dat van wege dezen Staat eerlang een gewoon Ambassadeur naar Venetie zou gezonden worden, om aldaar voortdurend te blijven, was het noodig tot de keuze van een' daartoe geschikt persoon over te gaan. Prins Maurits deed daaromtrent in het begin des jaars 1621 (1) een voorstel in de Vergadering van Hare Hoog Mogenden, en drong, drie maanden later (2), op nieuw daarop aan, dewijl het tot dus verre zonder gevolg gebleven was. Desniettemin ging men eerst in het najaar tot eene keuze over. De voorname reden daarvan was, dat het Twaalfjarig Bestand inmiddels geëindigd en de oorlog met Spanje hervat was, 'tgeen tot vele bemoeijingen en buitengewone uitgaven aanleiding had gegeven. Deze omstandigheid vertraagde de keuze bij alle Provincien, doch vooral in Holland. Dat gewest, en bijzonder de stad Amsterdam, had het, zoo lang het niet beslist was, of de oorlog al dan niet hervat zou worden, onraadzaam geoordeeld, een' Gezant naar Venetie te zenden,

(1) Res. van de Staten-Gen., 8 Jan. 1621.

(2) Dezelfde Res., van 19 April 1621.

dewijl men onder die omstandigheden te vergeefs van de Republiek bijstand zou vragen (1). En toen de oorlog werkelijk op nieuw was uitgebroken, toonde de genoemde provincie zich daartoe even weinig gezind, zoo omdat zij van de nuttigheid daarvan niet overtuigd was, als omdat die zending buitengewone kosten zou veroorzaken, die in den tegenwoordigen tijd behoorden vermeden te worden. Eindelijk werden de zwarigheden uit den weg geruimd en op den 14 October (2) met eenparige stemmen Françoys van Aerssen, heer van Sommelsdijck, dezelfde, die het vorige jaar het traktaat der Alliantie naar Venetie had overgebragt, tot Gewoon Gezant van wege dit Gemeenebest bij de genoemde Republiek verkozen, met bepaling, dat hij, zoodra hij uit Engeland zou zijn wedergekeerd, werwaarts hem, met eenige andere leden van Hare Hoog Mogenden, kort te voren een buitengewoon gezantschap was opgedragen, de betrekking, waartoe hij nu benoemd werd, zou gaan bekleeden. Dan, Aerssen verontschuldigde zich eerst mondeling om verschillende redenen van deze nieuwe benoeming en volhardde daarna schriftelijk in zijne weigering, niettegenstaande de Staten-Generaal een besluit hadden genomen, dat zij van de gedane keuze niet zouden afwijken (3). Er schoot dus niets anders over dan, bijaldien men een gezant wilde zenden, tot eene nieuwe benoeming over te gaan. Dit ontmoette nogtans zwarigheden, naardien de provincie Holland, alhoewel de overige gewesten meermalen betuigden daartoe bereid te zijn, maanden achtereen weigerachtig bleef, zich deswege te verklaren. Er bestonden echter gewigtige redenen om de zaak niet langer uit te stellen. De Republiek van Venetie toch had door haren Resident Suriano aan Hare Hoog Mogenden doen bekend maken, dat zij Marco Antonio Morisini tot Gezant in deze Gewesten benoemd had. Zij had dus van hare zijde voldaan aan de

---

(1) Res. der Vroedschap van Amsterdam, 21 Junij a°. 1631.

(2) Res. van de Staten-Gen. van dien dag.

(3) Res. van de Staten-Gen., 1 Nov. 1621 en 10 Jan. 1622.

belofte, bij het overbrengen van het traktaat, door beide partijen gedaan, en het zou onvoegzaam en onstaatkundig wezen, wanneer de Staten-Generaal van hunnen kant de benoeming langer uitstelden, te meer, omdat, naar de gewoonte van dien ouderen Staat, de komst van den Gezant der Republiek wachtte naar het vertrek van den Nederlandschen. Suriano had ook meermalen, namens zijne Meesters, op de benoeming en het vertrek van dien Gezant aangedrongen. Wilde men dus geene aanleiding geven tot verbreking van het pas gesloten Verbond, was het zaak aan dit dringend verzoek gehoor te geven. Maar daarenboven gebood het belang van het Gemeenebest, dat men ten spoedigste tot eene nieuwe benoeming overging. De Spaansche en Pauselijke partij had meermalen in den Senaat van Venetie klagten aangeheven over het lang wegblijven van den Nederlandschen Gezant, en beweerd, dat daarmede de Republiek, die inmiddels steeds te 's Gravenhage een Resident gehouden had, beleedigd werd. Daar waren er die nog verder gingen, en dit lang wegblijven als eene voldoende reden tot verbreking der Alliantie aanmerkten. Bovendien werd de tegenwoordigheid van den Gezant vereischt tot bevordering der voldoening van den maandelijkschen onderstand, door de Republiek bij het Verbond toegezegd, en waarmede zij werkelijk een aanvang gemaakt had (1). Doch al deze redenen bewogen Holland evenmin als de ernstige aanbeveling van den Prins Stadhouder en de herhaalde vermaningen der overige provincien. Eerst nadat aan de afgevaardigden van Holland was aangekondigd, dat bijaldien dat gewest binnen eenen bepaalden tijd zijn besluit niet inbragt, de andere provincien, „om het Land te houden buiten confusie," eene keuze zouden doen (2), en nadat de Britsche Gezant Carleton breedvoerig ter vergadering van Hare Hoog Mogenden de schadelijke gevolgen van een langer uitstel betoogd had, daarin onder anderen bestaande, dat

---

(1) Brieven van den Consul Ouwercx.

(2) Res. van de Staten-Gen., 1 Julij 1622.

Morisini met zijn geheele Huis, die dezen Staat zeer genegen waren en het meest de gesloten Alliantie hadden bevorderd, als Gezant naar Spanje zou vertrekken (1), eerst toen gaf de Provincie Holland te kennen, dat zij tot de nieuwe benoeming zou medewerken. Dien ten gevolge werd op den 31 Julij des jaars 1622 door Hare Hoog Mogenden uit een drietal, door de provincien Gelderland, Holland en Zeeland voorgedragen (2), bij meerderheid van stemmen tot gewoon Gezant bij de Republiek van Venetie voor den tijd van drie jaren gekozen Johan Berck, Ridder, heer in Gotschalkoirt, eerste Raad en Pensionaris der stad Dordrecht.

Vijf maanden vóór dat deze benoeming plaats had, was een te Amsterdam gevestigd koopman, naar het schijnt, van Venetiaanschen, althans Italiaanschen oorsprong, Philippo Calendrini geheeten, naar de hoofdplaats dier Republiek met eene geheime zending vertrokken. Behalve den Consul, bevond zich te Venetie sedert het sluiten van de Alliantie, in afwachting der komst van den Gezant, een persoon, met name Isaac Luz, die de belangen van dezen Staat waarnam, geregelde berigten van al hetgeen dat, zoo in de Republiek van Venetie als in Italie en nabijgelegen landen gebeurde, aan Hare Hoog Mogenden mededeelde, en ook briefwisseling onderhield met den Nederlandschen Gezant te Constantinopel, den Orateur Haga. Deze persoon, die den titel van Correspondent voerde, kweet zich met ijver van zijnen pligt, niet slechts ten genoegen van 's Lands regering, maar ook van den Doge van Venetie, die hem door den Resident Suriano aan de goede gunst der Staten-Generaal liet aanbevelen. Doch hij was met geene diplomaticke waardigheid bekleed en moest dan ook alles wat hij wilde bewerken, onder de hand en

(1) Res. van de Staten-Gen., 29 Julij 1622.

(2) De overige provincien lieten het bij deze nominatie verblijven, zonder praejudicie van haar regt in toekomende tijden. Door Gelderland werd voorgesteld Jonkheer Arnolt van Rantwijck, lid van de Generaliteits-rekenkamer, door Holland Berck, en door Zeeland Johan Boreel, Ridder, heer van Duijnbeecke, secretaris der Staten van Zeeland en lid der vergadering van Hare Hoog Mogenden.

door vertrouwelijkheid trachten te verwerven. Dien ten gevolge ontbraken hem het regt en de magt, om zich met eigenlijk gezegde staatszaken in te laten, zoodat het Gemeenebest te dezen tijde te Venetie, zoo lang de Gezant wegbleef, niet vertegenwoordigd werd. Intusschen gevoelde men in het begin des jaars 1622, terwijl de Staten-Generaal zich nog altijd bezig hielden met raadplegen over de keuze van een' Gezant, de noodzakelijkheid, dat er zich iemand in allerijl naar Venetie begaf, tot bewerking van eene zaak, die met het welzijn van het Gemeenebest in het naauwste verband stond.

Den 22 Februarij van genoemd jaar verscheen Prins Maurits, door wien in deze dagen bijkans uitsluitend de aangelegenheden met de buitenlandsche Staten bestuurd werden, ter vergadering van Hare Hoog Mogenden, stelde voor, „een gequalificeerd, bekwaam persoon” naar Venetie te zenden, en hem te magtigen zulk een persoon te benoemen, die door Hare Hoog Mogenden van geloofsbrieven zou worden voorzien, doch met open naam, welke door den Prins zou ingevuld worden.

De aanleiding tot dit voorstel was de ongelegenheid, waarin de Koning van Boheme zich bevond. De Graaf van Mansfeltt had van dien Vorst eene bepaalde beslissing gevorderd omtrent zijne aanbieding tot het blijven onderhouden van een leger van 50,000 man ter verdediging van den Paltz en tot herstel der vervallen zaken diens Konings in Boheme. Doch daartoe werd eene zeer groote som vereischt, die de Koning uit zijne eigene geldmiddelen onmogelijk kon voldoen, en waartoe de aanzienlijke maandelijksche onderstand (1), hem van wege het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden bij voortduring verleend, ten eenemale onvoldoende was. In dezen nood had de Koning besloten, den bijstand des Konings van Denemarken en van andere hem bevriende Prinsen en Staten in te roepen, waaronder hij ook de Republiek van Venetie telde. En ofschoon de vroegere pogin-

(1) Van vijftig duizend guldens.

gen, van wege dit Gemeenebest bij die Republiek tot ondersteuning van den Koning van Boheme gedaan, zonder gewenscht gevolg gebleven waren, oordeelde Prins Maurits deze zaak, die met de handhaving van het Protestantisme en de vrijheid van Duitschland, en ten gevolge van dien met het welzijn van dezen Staat, in het naauwste verband stond, van zoo veel gewigt, dat hij het noodig achtte, zonder uitstel en op de meest mogelijk geheime wijs iemand van wege dit Gemeenebest naar Venetie te zenden, om het verzoek van den Koning van Boheme bij die Republiek te ondersteunen en te bevorderen. Het voorstel, dienaangaande door den Prins gedaan, werd door Hare Hoog Mogenden met eenparigheid van stemmen goedgekeurd, onder dankzegging aan Zijne Excellentie voor deze zijne voorzorg ten opzigte van het algemeen belang en van dat van den Staat in het bijzonder (1). Calendrini, door den Prins tot deze zending gekozen, nam spoedig de reis aan; maar hij slaagde niet in de bereiking van het doel zijner zending. De Venetiaansche regering bleef vasthouden aan het door haar aangenomen beginsel, om zich met de Boheemsche aangelegenheden niet in te laten, en wel grootendeels uit vreeze, daardoor zich den haat des Pausen en van den Keizer op den hals te zullen halen, en aldus in eenen oorlog gewikkeld te worden, iets 'tgeen zij in dit tijdperk van schroomvallige staatkunde, het kostte wat het wilde, zocht te vermijden. Intusschen was de aanwezigheid van Calendrini te Venetie niet onnut. Daar hij van geloofsbrieven voorzien was, kon hij de staatsbetrekkingen behoorlijk onderhouden, 'tgeen bij het langdurig wegblijven van den Nederlandschen Gezant strekte om de ontevredenheid te verminderen. Ook wist hij te bewerken, dat de Republiek geregeld voortging met de betaling van den maandelijkschen onderstand. En van hoe veel belang zulks was, bleek omtrent dezen tijd ten duidelijkste.

Bergen-op-Zoom werd door Spinola belegerd en naauw

(2) Secrete Res. van de Staten-Gen., 16 Febr. 1622.

ingesloten, en deze Spaansche Veldheer wendde de krachtigste middelen aan, om zich van die belangrijke vesting meester te maken. Door Prins Maurits was reeds een en andermaal beproefd de stad te ontzetten, doch telkens te vergeefs, dewijl zijn leger te zwak was. Nu kwamen de Graaf van Mansfeltt en Prins Christiaan van Brunswijk onverwacht opdagen, die na alles te vuur en te zwaard in Duitschland verwoest te hebben, meermalen door Tilly geslagen te zijn, en eene zware nederlaag bij Fleury in Henegouwen van het Spaansche leger onder Cordua geleden te hebben, een toevlugtsoord op Neêrlandsch grondgebied kwamen zoeken. Mansfeltt, Prins Christiaan was zwaar gekwetst, bood terstond zijne diensten Maurits aan, met het bepaalde doel om hem in het ontzet van Bergen-op-Zoom de behulpzame hand te bieden. Deze nam dit aanbod aan, dat door de Staten-Generaal goedgekeurd werd. Doch het krijgsvolk van Mansfeltt en van den Prins van Brunswijk, niet minder door zijne bandeloosheid dan door zijne dapperheid gevreesd, was van alles ontbloot. Het bezat noch geweer, noch wapenen, noch paarden, noch kleederen, en riep luide om soldij. Wilde men het doel bereiken, waarom men tijdelijk dit krijgsvolk in dienst nam, er moest ten spoedigste in al zijne behoeften voorzien worden. Hiertoe waren aanzienelijke gelden noodig en deze juist ontbraken, daar 's Lands kas door de zware lasten des oorlogs uitgeput was. In deze ongelegenheid namen Hare Hoog Mogenden de toevlugt tot den Venetiaanschen onderstand. In allerijl werd, ook door tusschenkomst van den naar Venetie bestemden Gezant, Johan Berck (1), te Amsterdam eene groote som opgenomen, waarmede aan het Mansfelttsche en Brunswijksche krijgsvolk met voorbeeldeloozen spoed het noodige verzorgd werd, om op nieuw in het veld te kunnen verschijnen (2). Weldra vereenigde het

(1) Res. der Staten-Gen., 17 Sept. 1622. Er werden achtervolgens 590,000 guldens op de te ontvangen subsidien van Venetie in September en October opgenomen.

(2) Hiertoe werkte vooral de bekende Louis de Geer mede, die binnen twee of drie weken al de wapenen, harnassen enz. leverde.

zich met het leger van den Staat, en nu trok Maurits tegen Spinola op, die, het ongeraden achtende aan eene zoo talrijke en geoefende magt slag te leveren of hare aanvallen af te wachten, het beleg van Bergen-op-Zoom opbrak. Het ontzet dezer sterke en gewigtige vesting was dus eene schoone vrucht der Alliantie, door dit Gemeenebest met de Republiek van Venetie gesloten. Geen wonder, dat de Staten-Generaal aan den Resident Suriano door twee leden uit hun midden plegtige mededeeling van deze gelukkige gebeurtenis lieten doen (1). Te Venetie werd de tijding daarvan met de grootste blijdschap vernomen, en de Doge beijverde zich, Hare Hoog Mogenden namens de Republiek daarmede geluk te doen wenschen (2).

Door de boven vermelde bemoeijingen en ook door de hagchelijke omstandigheden waarin het Vaderland verkeerde, verliepen er eenige maanden, alvorens Berck de reis naar Venetie kon aannemen. Johan Berck behoorde tot een aanzienelijk geslacht, oorspronkelijk uit Kleefsland, doch dat zich later te Dordrecht gevestigd had. Hij werd te dier stede in den jare 1565 geboren, waar hem achtervolgens de betrekkingen van Secretaris, Schepen, Raad, van tweeden en eersten Pensionaris opgedragen werden. In de vervulling dier betrekkingen gaf hij zoo vele bewijzen van kunde en ervaring, dat hij tot tweemalen toe als Gezant naar den Koning van Groot-Brittanje, Jacobus den Tweeden, gezonden werd, die over zijne handelwijs bijzondere tevredenheid toonde en hem tot Ridder verhief. Vervolgens nam hij deel aan een gezantschap bij Christiaan IV, Koning van Denemarken. Hij was dus wel berekend, zoo wegens zijne uitgebreide kennis als veeljarige ondervinding, om de betrekking van Gezant bij de Republiek van Venetie waardig te bekleeden (3).

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 4 Oct. 1622.

(2) Res. van de Staten-Gen., 26 Nov. 1622, en brieven van Calendrini en den Consul Ouwercx.

(3) Zie over hem en zijn geslacht: Balen, *Beschrijving van Dordrecht*, bl. 134, 135, 945, Kok, *Vaderl. Woordenb.*, Chalmot, *Biographisch*

In het begin van October des jaars 1622 begaf Berck zich op reis en nam den weg over Frankrijk en Savoije. Te Parijs ging hij zijne hulde bewijzen aan den broeder des Konings, daar Zijne Majesteit afwezig was, en aan den Kanselier, den President Jeannin en andere voorname staatsdienaren, bij wie hij namens Hare Hoog Mogenden aandrong op het verleenen van den gevraagden onderstand. Te Turijn werd hij plegtig ingehaald, in een paleis gehuisvest en prachtig op kosten van den Hertog onthaald. Dewijl die Vorst zich onlangs met een aanzienlijk gevolg naar Frankrijk begeven had, verzocht en verkreeg Berck gehoor bij den Prins, zijnen zoon, aan wien hij namens de Staten-Generaal verzocht eenigen geldelijken onderstand tot voortzetting van den oorlog tegen Spanje, zoo als het Gemeenebest, eenige jaren geleden, dien aan den Hertog verleend had. Dan dit verzoek vond geen ingang; want de Hertog in zijn antwoord, door Berck te Venetie ontvangen, verontschuldigde zich daarvan onder vele betuigingen van genegenheid, met de verklaring, dat hij zich daartoe buiten staat bevond; eene verklaring, die ten dezen tijde en later ook door andere Vorsten, wie het Gemeenebest in nood had bijgestaan, meermalen gedaan werd.

Den 6 December kwam Berck met zijn gezin en gevolg

Woordenboek der Nederlanden en Scheltema, *Staatk. Nederland.* Toen hij na zijne benoeming tot Gezant bij de Republiek van Venetie, het pensionarisschap nederleide, werd hij door de regering der stad Dordrecht, als een bewijs van hoogachting, vereerd met twee gouden koppen, ter waarde van 768 gulden. Aan hem werd als Ambassadeur door de Staten-Generaal eene jaarwedde toegelegd van 8000, voor zijn ameublement eene som van 4000, voor reis- en teergeld 125 gulden daags, alles volgens het Reglement, vastgesteld door H. H. M. den 18 Oct. 1619. Dat Reglement is, naar ik meen, nimmer gedrukt en voeg ik, als een niet onbelangrijk stuk, hier achter bij onder *Bijlage VIII.* Als secretaris werd hem toegevoegd Josua van Sonnevelt op eene jaarwedde van 300 gulden, en als predikant op een jaargeld van 500 gulden behalve kost en inwoning, de toenmalige proponent Andreas Colvius, die later als leeraar bij de Waalsche Kerk en als geleerde zeer vermaard werd. De gelegenheid zal zich aanbieden, nader van dien laatsten te spreken.

behouden te Venetie aan, na aan vele gevaren te zijn bloot gesteld geweest van, of in handen der Spanjaarden, langs wier grondgebied de togt moest genomen worden, of in die van roovers te vallen (1). Weinige dagen later had zijne plegtige inhaling plaats, die van denzelfden aard was en met even veel luister geschiedde, als die van de beide vroegere Nederlandsche Gezanten, Cornelis van der Mijle en Françoys van Aerssen. Aan het hoofd van den stoet stond de Ridder Soranzo, voormalig Ambassadeur van wege de Republiek bij de hoven van Rome en Spanje, een der voornaamste en meest geëerde staatsmannen van Venetie, wiens aanzien en hoogachting werden aangemerkt als een bewijs van de achting en de onderscheiding, die de Republiek in den persoon van den Ambassadeur Berck aan het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden toedroeg. Spoedig volgde het eerst openbare gehoor bij den Doge en zijnen Raad, waarin hij zijne geloofsbrieven aanbood. Hij weidde in zijne aanspraak, bij die gelegenheid gehouden, uit over de naauwe verbindtenis die er tusschen de beide Republieken bestond sedert de sluiting van de Alliantie; eene verbindtenis, die nog meer zou toegehaald worden bij het vervullen der wederzijdsche toezegging: Gezanten te zullen zenden. Hij ontvouwde de redenen, waarom het Gemeenebest van zijne zijde verhinderd was geworden tot dus verre aan die toezegging te voldoen. Hij verklaarde verder zich gelukkig te rekenen, dat de Staat die eer en dien last thans aan hem had opgedragen, vooral, omdat daarmede zou vervallen de lastertaal der vijanden of benijders van het Gemeenebest, die het uitstellen van dit gezantschap toeschreven aan zorgeloosheid, ja wat meer is, aan minachting voor de Republiek van Venetie,

(1) Hoe onveilig de wegen thans in Italie waren, blijkt daaruit, dat Berck zich genoodzaakt zag, een gedeelte van zijn gezin, met de bagaadje, langs een' anderen weg te zenden dan langs welken hij en de zijnen reisde, ten einde de aandacht niet te zeer op te wekken, en dat hij zich moest verstaan met zekeren Baron Vivaldo, die eenige bandieten in dienst hield, welke hem, op zijn verzoek, tot gidsen strekten en langs ongebaande wegen tot aan de Po geleidden.

aan wie integendeel Hare Hoog Mogenden eerbied toedroegen en die zij hartelijk beminden. Ten slotte gaf hij de verzekering, dat zoowel Hare Hoog Mogenden als de Stadhouder vast voornemens waren, de gemeenschappelijke Alliantie naauwgezet en in allen deele te handhaven en na te leven, als het beste middel tot bevordering van de veiligheid, de rust en den voorspoed der beide Landen. De Doge beantwoordde die aanspraak op de verpligtendste wijs, verklaarde deze Ambassade, waarnaar zeer verlangd was, aan de Republiek bijzonder aangenaam, en betuigde, dat hij den Staat der Vereenigde Nederlanden en de vriendschap en alliantie van Hare Hoog Mogenden hoogachtte, bedankende hij mede voor deze zending den Prins van Oranje, dien hij, gelijk de Doge zich uitdrukte, *par fama* kende en in groote eere hield, als hebbende verkregen den roem van te wezen de grootste Capitano van de Christenheid (1).

Sedert April 1622 was de Republiek van Venetie begonnen met, overeenkomstig de in de Alliantie gemaakte bepalingen, aan het Gemeenebest een maandelijkschen onderstand van vijftig duizend gulden te geven en ging daarmede geregeld voort. Doch die onderstand had eerst elf maanden na het eindigen van het Twaalfjarig Bestand aangevangen, 'tgeen Hare Hoog Mogenden oordeelden in strijd te zijn met den inhoud van het gesloten Verdrag. Daarbij toch was overeengekomen dat, wanneer een der beide Staten bij eenen openbaren oorlog ter zee of te land aangevallen wierd, de Bondgenoot die aldus zou genoodzaakt worden in oorlog te komen, door den ander' zou geholpen en ondersteund worden met eene som van vijftig duizend gulden 's maands, aan te vangen eene maand nadat aan dezen behoorlijk het uitbreken des oorlogs zou medegedeeld zijn. Dewijl nu de Republiek van Venetie niet dadelijk nadat zij kennis had bekomen dat de vijandelijkheden door Spanje hervat waren, maar eerst elf maanden later een begin met de voldoening van den

(1) Uit het afschrift der aanspraak, door Berck aan H. H. M. gezonden.

onderstand gemaakt had, hadden de Staten-Generaal aan den Ambassadeur Berck bij zijnen Lastbrief (1) opgedragen, op de uitbetaling van die achterstallige gelden ernstig aan te dringen, en bijaldien zij niet geheel konden worden verkregen, dan al het mogelijke aan te wenden om daarvan zoo veel te bekomen als eenigzins doenlijk zou zijn.

Berck kweet zich van de hem opgedragen taak in een tweede plegtig gehoor bij den Doge en zijnen Raad op den 11 Januarij des jaars 1623. Hij verzocht daarbij de voldoening der achterstallige gelden en drong daarop ernstig aan. Tot beweegredenen wees hij op den inhoud van de gesloten Alliantie en lichtte dien tot haar regt verstand toe. Hij betoogde verder, hoe de Koning van Spanje, dadelijk na het eindigen van het Twaalfjarig Bestand, de landen van Hare Hoog Mogenden gebrandschat en allerlei daden van openbare vijandschap gepleegd had; dat die Koning, zoodra het jaargetijde zulks toeliet, drie legers in het veld gebragt, de stad Gulick belegerd en de grenzen van Gelderland bedreigd had; dat hij in Vlaanderen was gevallen en het beleg voor Sluis geslagen had, welke stad door de Spanjaarden nog werd belegerd; dat de Staten-Generaal, om zich te kunnen verdedigen tegen de overmagt des vijands, nu de krijg in Duitschland genoegzaam gestaakt was en al het geweld tegen deze Landen gekeerd werd, de uiterste krachten hadden moeten inspannen; dat zij tot afwending van de dreigende gevaren, waarvoor zij alleen door den bijstand des Allerhoogsten en de dapperheid en het beleid van Prins Maurits waren bewaard gebleven, boven het gewone krijgsvolk 30,000 man in dienst hadden moeten nemen en houden en meer dan 120 schepen en vaartuigen van oorlog, 'tgeen tot zware en buitengewone kosten had aanleiding gegeven. Tot dekking daarvan en ter krachtige voortzetting des oorlogs, verzocht de Ambassadeur Berck, namens Hare Hoog Mogen-

---

(1) Bij art. 10 van zijnen Lastbrief of Instructie. Zie die Instructie hierachter, onder *Bijlage IX.*

den, de Serenissime Republiek eerbiedig doch te gelijk ernstig de 550,000 gulden te voldoen, die zij sedert het einde van het Twaalfjarig Bestand tot aan het tijdstip waarop zij begonnen was den maandelijkschen onderstand te betalen, schuldig was gebleven (1).

De Doge hoorde dit verzoek met gespannen aandacht en betuigde de genegenheid der Republiek jegens dezen Staat, maar voegde er bij, dat daarover in den Pregadi of Senaat moest geraadpleegd worden, als zijnde de eenige, die daarover een besluit kon nemen. Terwijl Berck dit antwoord wachtte, ontving hij uit 's Gravenhage het bevel, weder overeenkomstig den inhoud van zijnen Lastbrief (2), een tweede verzoek aan den Doge en zijnen Raad te doen, strekkende om, boven de voldoening der achterstallige gelden, den maandelijkschen onderstand te verdubbelen uit hoofde van de hagchelijke omstandigheden waarin het Gemeenebest verkeerde.

In een derde gehoor (3) ontwikkelde Berck ter bereiking van dit doel, behalve hetgeen reeds dienaangaande door hem was bijgebragt, nader den treurigen toestand waarin het Vaderland zich bevond. De Staten-Generaal bleven nog verstoken van eenigen bijstand behalve dien van de Republiek van Venetie, en er was geen uitzigt, dat Engeland of Frankrijk, die hen zoo lang hadden bijgestaan, aan deze Gewesten hulp zouden bieden. Ook bestond er geene waarschijnlijkheid van vrede of van een' wapenstilstand, alhoewel sommigen daarvan het gerucht verspreid hadden. Integendeel moest men zich overtuigd houden, dat de vijand het voornemen had, niet slechts met de in de Spaansche Nederlanden vereenigde krijgsbenden, maar ook met de geheele magt van het Duitsche Keizerrijk het Gemeenebest aan te tasten en het, 'tgeen God verhoede! met éénen slag te verpletteren.

---

(1) Naar de Propositie, waarvan een afschrift door Berck aan de Staten-Generaal toegezonden werd.

(2) Art. 12 en 13.

(3) Op den 2 Febr. 1623.

Acht en twintig regementen infanterie, daaronder niet gerekend een goed aantal compagnien van vrije benden, en meer dan 120 kornetten cavallerie waren rondom de grenzen van den Staat gelegerd en hadden zoodanig alles afgesneden, dat de Staten buiten de mogelijkheid geweest waren, aan de stad Gulick en de sterkte Papenmuts bijstand te bieden en deze bereids voor het geweld des vijands hadden moeten bukken. Het ontbrak Hare Hoog Mogenden niet aan goeden wil en standvastigheid, noch den Prins van Oranje aan moed, ondervinding en wakkerheid, noch den ingezetenen aan geduld en bereidvaardigheid om allerlei gewone en buitengewone lasten te dragen; maar het eerste en voorname dat ontbrak, waren de middelen om de soldij van het krijgsvolk, dat ten getale van ruim 60,000 man in dienst was, behoorlijk te voldoen, ten einde daaronder eene goede krijgstucht te handhaven, het leger, zoo noodig, te vergrooten, den krijg krachtdadig voort te zetten, den vijand door vroeg in het veld te gaan te voorkomen, hem door eene of andere gewigtige vesting aan te tasten, de wet te stellen en hem aldus te dwingen, alleen verdedigender wijs te werk te gaan. Dit alles alleen te doen, was voor Hare Hoog Mogenden onmogelijk, en het was uit dien hoofde, dat zijne Doorluchtige Meesters hem gelast hadden, eerbiedig, doch tevens met aandrang aan de Serenissime Republiek te verzoeken, niet slechts de achterstallige gelden te voldoen, maar ook den maandelijkschen onderstand, volgens den inhoud van het negende artikel der Alliantie, gedurende eenigen tijd te verdubbelen (1). Daar de Senaat alleen ook over dit nader verzoek kon beraadslagen en beslissen, was het antwoord van den Doge van gelijken aard als bij het vroegere verzoek aangaande de achterstallige gelden.

Omtrent veertien dagen na het indienen van dit verzoek werd Berck in den Raad des Doges ontboden, wanneer hem, naar hetgeen bij de Venetiaansche regering gebruikelijk was,

---

(1) Volgens het afschrift, door Berck aan H. H. M. gezonden.

door eenen secretaris het antwoord op zijne beide verzoeken voorgelezen werd. Dit antwoord kwam hoofdzakelijk hierop neder: dat de Republiek Hare Hoog Mogenden haren dank betuigde voor de mededeeling van den toestand waarin zich de zaken hier te lande bevonden; dat zij in onderhandelingen was getreden met den Koning van Frankrijk en den Hertog van Savoije tegen Spanje omtrent de teruggave van de Val-Tellina, welke onderhandelingen, indien zij tot eene gewenschte uitkomst leidden, zoo als men, niettegenstaande de kuiperijen der Spanjaarden, meende te mogen onderstellen, aan Hare Hoog Mogenden eene merkelijke verligting in haren bezwaarden toestand zouden geven, maar tevens de Republiek van Venetie tot aanzienlijke uitgaven verpligten; dat de Republiek niet had nagelaten, noch ook verder zou nalaten, den Allerchristelijksten Koning door haren Ambassadeur te vermanen, Hare Hoog Mogenden te voldoen den verschuldigden geldsonderstand, waartoe de Koning zich wel genegen toonde; dat de Republiek nog steeds dezelfde toegenegenheid aan het Gemeenebest toedroeg als vroeger, gelijk zij dit betoond had door een' aanvang te maken met de betaling van den maandelijkschen onderstand; dat Hare Hoog Mogenden dien onderstand erkentelijk hadden aangenomen, doch dat de Republiek wegens de voortdurende onrust in Italie en de kosten daardoor veroorzaakt, niet meer doen kon en zij zich verzekerd hield, dat Hare Hoog Mogenden zich daarmede zouden tevreden stellen (1).

Uit dit antwoord blijkt, dat de Venetiaansche regering geenszins weêrlegt de gronden, tot vordering der achterstallige gelden en tot aandrang van het verzoek ter verdubbeling van den maandelijkschen onderstand door den Ambassadeur Berck aangevoerd en uit de Alliantie door hem ontleend. Integendeel gaat zij die geheel met stilzwijgen voorbij. Zij beroept zich bij hare weigering alleen op haar onvermogen en de lasten, die zij ten gevolge der onderhandelingen, door

(1) Brief van den Amb. Berck aan H. H. M. van 17 Febr. 1623.

haar over de Val-Tellina aangeknoopt, in het vervolg zou moeten dragen, doch die zij zeer zeker nu nog niet droeg. Deze handelwijs schijnt daaraan te zijn toe te schrijven, dat de hooge ingenomenheid met de naauwe verbindtenis tusschen de beide Republieken, die vroeger te Venetie zoo sterk was, thans zeer verflaauwd was. De invloed van het Pauselijke hof was te dezen tijde aldaar merkbaar grooter dan voor eenige jaren, bijzonder bij den regerenden Doge Antonio Prioli, die door velen gehouden werd voor een geheim aanhanger des Pausen, aan wien hij groote verpligting had, omdat deze één zijner zonen met den Kardinaalshoed begiftigd had.

Wat aanbelangt de in het antwoord vermelde pogingen, door de Venetiaansche regering bij den Koning van Frankrijk aangewend, om dezen te bewegen, het Gemeenebest op nieuw met eenen onderstand in geld bij te staan, hiervan had Berck niet één enkel woord in zijne verzoeken gesproken en de zaak was hem zelfs geheel onbekend. Intusschen bleek het later, dat hetgeen het antwoord dienaangaande mededeelde, waarheid bevatte, daar Lodewijk XIII nog in den loop dezes jaars uit zijne eigene schatkist aan Hare Hoog Mogenden eenen buitengewonen onderstand verleende van twaalf tonnen gouds tot onderhoud van de in dienst der Nederlanden zijnde Fransche krijgsbenden. De Venetiaansche Ambassadeur te Parijs bragt veel toe, om den Koning tot dit gunstbewijs te bewegen. Of dit door hem op last zijner regering gedaan wierd met het uitsluitend doel, om het Gemeenebest in zijnen nood te hulp te komen, dan of dit tevens eene soort van staatslist geweest zij, om op die wijs zich zelve van nadere aanzoeken te vrijwaren, valt moeijelijk te beslissen, alhoewel er veel is, dat voor het laatste gevoelen pleit.

Bijaldien de Venetiaansche regering dit oogmerk moge gehad hebben, slaagde zij daarin naar wensch. Er verliepen althans, na het ontvangen van het bovenvermelde weigerend antwoord, ruim zeven maanden, alvorens de Nederlandsche Gezant op last van Hare Hoog Mogenden eene nieuwe poging tot voldoening der achterstallige gelden en ter beko-

ming van eenen buitengewonen onderstand aanwendde. Hiertoe werkten drie gebeurtenissen mede. Vooreerst, de aanslag op het leven van Prins Maurits, die de aandacht van de buitenlandsche aangelegenheden, en ook van die van Venetie, voor eenen tijd aftrok. Ten tweede, het tot stand komen van het verbond tusschen den Koning van Frankrijk, den Hertog van Savoije en de Venetiaansche Republiek tot bevrijding van de Val-Tellina. Dit verbond wikkelde Venetie in eenen oorlog, die het tot vermeerdering zijner landmagt en aanzienelijke uitgaven verpligtte. Onder die omstandigheden schijnen de Staten-Generaal het geraden geoordeeld te hebben, hunne aanvragen te verschuiven. Eindelijk was het overlijden van den Doge Antonio Prioli en de benoeming van eenen nieuwen Hertog, waarmede een geruimen tijd verliep, ook eene oorzaak, dat de hervatting der verzoeken uitgesteld werd. Kort echter na de verheffing van Francisco Contareni, behoorende tot een geslacht dat steeds den Staat was toegedaan en van wien men wat beters dan van zijnen voorganger verwachtte, kreeg Berck uit 's Gravenhage den last, andermaal aan te dringen op de achterstallige gelden, en daarenboven als buitengewonen onderstand eene som van 600,000 gulden te vragen, kon het zijn als vrijwillige gift, zoo niet, dan volgens den inhoud van artikel negen der Alliantie, ter leen, om haar na het einde van den oorlog terug te geven. Den 23 September 1623 deed hij dienaangaande een voorstel aan den Doge en zijnen Raad. Daarbij herhaalde hij wat hij in zijne vorige verzoeken omtrent de hagchelijke gesteldheid van het Gemeenebest had aangevoerd. Doch die toestand was nog verergerd. Hare Hoog Mogenden hadden alles wat zij konden gedaan, om in Duitschland den oorlog op nieuw te doen ontbranden. Zij hadden den Hertog Christiaan van Brunswijk en den Graaf van Mansfeltt in staat gesteld den krijg aldaar te vernieuwen, waardoor de geheele onderstand, door Venetie en Frankrijk verleend, ja meer, was uitgeput. Maar die pogingen waren mislukt. Het leger van den Hertog van Brunswijk was verslagen en ver-

strooid en het armzalig overschot van zijn krijgsvolk was door het Gemeenebest in dienst genomen. Mansfeltt bevond zich met zijn verzwakt leger in Oostfriesland, hield zich met moeite tegen Tilly staande en van hem kon weinig of niets verwacht worden. In de Nederlanden was het getal der vijanden merkelijk aangegroeid, en nog rukten steeds nieuwe krijgsbenden aan. De grenzen van het Gemeenebest werden bedreigd en bestookt door 150,000 man voetvolk en 50,000 ruiters, eene ongehoorde zaak, waarvan 's Lands Geschiedenis geen voorbeeld opleverde. „Het grieft mij diep in het hart en de haren rijzen mij te bergen," dus vervolgde de Ambassadeur Berck zijn voorstel, „maar de nood dwingt mij te erkennen en ronduit te verklaren, dat Hare Hoog Mogenden tot het uiterste zijn gebragt en dat het Gemeenebest in het hagchelijkste gevaar verkeert, bijaldien het niet spoedig geholpen en bijgestaan wordt met eenen buitengewonen onderstand in geld, ten einde de verwarring voor te komen die het bedreigt uit gebrek aan middelen om het krijgsvolk te betalen." 't Was uit dien hoofde, dat hij op uitdrukkelijken last van zijne Meesters de Serenissime Republiek eerbiedig smeekte, maar ook ernstig verzocht, de door hem meermalen gevraagde achterstallen te betalen en daarenboven zes tonnen gouds, zijnde het bedrag van den gewonen jaarlijkschen onderstand der Republiek, zoo niet als gift, dan ter leen tot na het eindigen des oorlogs. Hij verzocht, dat het der Republiek mogt behagen, hierop een gunstig en spoedig antwoord te geven (1).

De hoop op een gunstiger antwoord dan vroeger werd niet vervuld. In den Raad des Doges na verloop van ruim drie weken geroepen, ontving Berck de mededeeling, dat in den Senaat over zijn voorstel geraadpleegd was; dat de Republiek nog altijd met dezelfde toegenegenheid bezield was als voorheen, maar dat zij stiptelijk voldaan had aan

---

(1) Volgens het afschrift van deze Propositie, door Berck aan H. H. M. toegezonden.

den inhoud der Alliantie; dat zij groote kosten had te dragen door het met Frankrijk en Savoije gesloten verdrag; dat zij bij den Koning van eerstgenoemd Rijk haren invloed ten voordeele van het Gemeenebest gebruikt had en daarmede zou voortgaan, en dat zij dus vertrouwde, dat Hare Hoog Mogenden zich daarmede ten volle zouden te vreden stellen; dat, wat betrof de lasten die Hare Hoog Mogenden moesten dragen, zij God dankten, dat Hij hare inspanningen en die van den Prins van Oranje zoo gezegend had, dat er tot nog toe geene schade geleden was, en dat zij voorts vertrouwde, dat de Allerhoogste de regtvaardigheid van onze zaak zou beschermen en de bezwaren met het naderen van den winter verminderen. Berck, deze mededeeling uit den mond van één der Secretarissen vernomen hebbende, drong nogmaals op een gunstiger antwoord aan en verzocht, dat de zaak op nieuw in overweging mogt genomen worden; doch daar men bij de Venetiaansche Regering den vasten regel volgde, nimmer een tweede antwoord te geven, bleef het bij het medegedeelde (2).

Na zoo vele vruchtelooze pogingen tot bekoming der achterstallen en van eenigen meerderen, buitengewonen onderstand, begreep men dezerzijds, de zaak vooreerst te moeten laten rusten en zich te vergenoegen met de gewone maandelijksche ondersteuning, die dan toch tot stijving van 's Lands schatkist strekte, zonder dat het verbond met de Republiek van Venetie aan het Gemeenebest nog één enkelen penning gekost had. Er ging dan ook een tijd van anderhalf jaar voorbij, zonder dat eenig nader verzoek gedaan werd. De nood dwong eindelijk op nieuw eene poging te wagen.

Breda werd door de Spanjaarden belegerd, en wanneer die gewigtige voormuur viel, wie kon het waarborgen, dat de vijand niet andere vestingen zou aantasten, ja zelfs in het harte des Lands doordringen? Het was dus pligt, de uiterste krachten in te spannen om de stad te ontzetten. Doch de magt van den Staat was daartoe niet voldoende

(1) Brief van Berck aan H. H. M., van 19 Oct. 1623.

en men besloot, met overleg van den Britschen en Franschen Gezant, den Graaf van Mansfeltt met zijn leger van 12000 man, dat tot bevordering der gemeene zaak in Duitschland en Italie door die beide Rijken bezoldigd werd, tijdelijk in dienst te nemen, hopende dat met diens bijstand Breda thans even gelukkig zou behouden worden als Bergen-op-Zoom ruim twee jaren geleden. De komst van dat leger op het Nederlandsche grondgebied veroorzaakte zware lasten, die de uitgeputte schatkist niet kon dragen. Door de gelden, die opgenomen werden op den te ontvangen maandelijkschen onderstand van Venetie (1) werd in den eersten nood voorzien, doch zij waren ontoereikende, om al de behoeften te dekken. Het was uit dien hoofde, dat aan den Ambassadeur Berck werd opgedragen, de Republiek te verzoeken, haar aandeel in de te doene kosten tot onderhoud van het leger van Mansfeltt gedurende zijn verblijf in Nederland te dragen. 't Was waar, dat dit leger eigenlijk door de Bondgenooten was aangenomen om den Paltz te herwinnen, ten einde aldus de krijgsverrigtingen van Frankrijk, Savoije en Venetie in de Val-Tellina te begunstigen. Maar de magt, door de Staten-Generaal tot ontzet van Breda ontwikkeld, had reeds al de krijgsbenden des vijands uit Duitschland naar de Nederlanden doen oprukken, zoodat het tijdelijk gebruik van het leger van den Graaf van Mansfeltt in deze Gewesten geen schade, integendeel groot voordeel aan de krijgsverrigtingen in Italie aanbragt. In dien geest droeg Berck (2) het verzoek voor en voegde daarbij alles wat hij meende dat de inwilliging daarvan kon bevorderen. Doch even als vroeger zag hij zich nu ook te leur gesteld. De Republiek verheugde zich, dit was hoofdzakelijk het antwoord, over de komst van het leger van Mansfeltt in de Nederlanden en wenschte, dat het aan den Staat

---

(1) Eene som van 288,000 gulden tegen den penning zestien werd op dien onderstand opgenomen. Men had groot gebrek aan geld, dat tegen zes en een half percent te Amsterdam niet was te bekomen. De Alliantie met Venetie was dus wederom in dit opzigt voordeelig.

(2) Op den 10 Maart 1625.

groote diensten zou bewijzen. De Republiek had nooit verzuimd zich van hare verpligtingen te kwijten, zou zulks verder niet doen, ja was genegen nog meer te doen; maar de zware lasten die zij thans door den oorlog in de Val-Tellina moest dragen, lieten dit niet toe. Wat het leger van Mansfeltt betrof, deze zaak was geheel en alleen tusschen de Koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje behandeld zonder de Republiek te kennen. Zij ging dus haar niet aan. Bovendien werd dat leger op eene plaats gebruikt, waar de Republiek daarvan geen vrucht kon trekken., die niet was degene die bepaald was, en die ook niet kon strekken om aan 's vijands magt in Duitschland, van waar hij in Italie binnenrukte en reeds gedeeltelijk binnengerukt was, afbreuk toe te brengen. Om al deze redenen kon de Republiek het verzoek van Hare Hoog Mogenden niet inwilligen. De Fransche en Britsche gezanten te Venetie wendden nog pogingen aan, om de regering der Republiek tot een gunstig besluit over te halen, doch zij slaagden daarin evenmin als de Nederlandsche (1). Intusschen maakte de overgave van Breda eenen diepen indruk te Venetie. Zoodra de tijding daarvan gekomen was, werd de Ambassadeur Berck in den Raad ontboden, waar hem door den Doge namens den Senaat de deelneming der Republiek betuigd werd. Hij voegde er bij, dat zij niet nalaten zou te voldoen waartoe zij zich bij de Alliantie verbonden had, doch meerdere hulp moesten de Staten-Generaal niet verwachten, dewijl de Republiek wegens den oorlog in de Val-Tellina, die met gunstig gevolg gevoerd werd, daartoe buiten staat was (2).

Tegen het einde des jaars 1625 hadden er te 's Gravenhage gewigtige onderhandelingen plaats gehad. De Hertog van Buckingham en Graaf Holland waren van wege den Britschen Koning Karel I, die onlangs zijnen vader Jacobus was opgevolgd, en van wege den Koning van Denemarken,

---

(1) Brieven van Berck aan H. H. M. van 14 en 21 Maart 1625.
(2) Brief van Berck aan H. H. M. van 4 Julij 1625.

de Kanselier Ulfeltt en Thomassen aldaar gekomen, om met den Franschen Gezant Despesses en Nederlandsche afgevaardigden te overleggen, of en op welke wijs men tot sluiting eener Alliantie zou kunnen geraken. De strekking van dat Verbond zou voornamelijk zijn: het herstel van den Koning van Boheme; de bevordering van den vrede en de rust in Duitschland, en de handhaving van de Hervormde Godsdienst. Eene of- en defensieve Alliantie in dien zin kwam tusschen het Gemeenebest der Vereenigde Provincien en Engeland en Denemarken tot stand, behalve ten aanzien van de Godsdienst, waaromtrent onraadzaam werd geacht eenige bepalingen te maken. Frankrijk toonde zich niet ongenegen aan de onderhandelingen deel te nemen, doch toen het tot eene beslissing komen moest, aarzelde de sluwe Kardinaal Mazarin en onttrok zich eindelijk aan de sluiting. Van den anderen kant noodigden de Britsche gezanten, alsmede de Staten-Generaal door daartoe uit hun midden benoemde Afgevaardigden, den Venetiaanschen Ambassadeur die zich op dien oogenblik te 's Gravenhage bevond, uit, de Serenissime Republiek ernstig aan te bevelen, deel aan de geslotene Ligue te nemen, 't zij regtstreeks, 't zij, zoo het niet anders kon, zijdelings, door bedektelijk eenen goeden maandelijkschen onderstand te verleenen. Die Ambassadeur nam aan zulks te doen, en ter bevordering daarvan werd aan Berck door Hare Hoog Mogenden opgedragen, de pogingen van den Venetiaanschen Ambassadeur met allen ijver of openlijk of in het geheim te ondersteunen, naar mate hij zulks het meest nuttig zou achten; doch onder uitdrukkelijke bepaling, wel daarop te letten, dat daarbij niets geschiedde, dat tot nadeel of vermindering zou kunnen strekken van den gewonen maandelijkschen onderstand, op wiens voortduring Hare Hoog Mogenden bovenal grooten prijs stelden (1).

(1) Res. van de Staten-Gen., 24 en 26 Nov. en 14, 16, 17 en 23 Dec. 1625.

Berck, vernomen hebbende, dat de Venetiaansche regering door haren Gezant te 's Gravenhage reeds van de sluiting der Ligue en de uitnoodiging om daaraan deel te nemen, onderrigt was, meende het nuttig te wezen, de zaak openlijk (1) te behandelen. Hij verkreeg een gehoor bij den Doge en zijnen Raad, waarin hij, na een verslag van het gebeurde gegeven te hebben, van wege Hare Hoog Mogenden verzocht en smeekte, dat de Doge, bijaldien de Republiek niet reeds besloten had tot het Verbond, dat voor allen die daarbij wegens de heerschzucht van Spanje belang hadden, van zoo groot gewigt was toe te treden, daarop zijne aandacht geliefde te vestigen, wel wetende, dat de Staten-Generaal niets liever zouden zien dan dat, zonder benadeeling van voorgaande traktaten, de gesloten Ligue door de toetreding van de Serenissime Republiek mogt versterkt worden. De Doge antwoordde hierop, dat met welgevallen de sluiting van het Verbond vernomen was, en dat de Republiek Hare Hoog Mogenden daarmede reeds had doen geluk wenschen; dat zij, ook van hare zijde, alles deed wat in haar vermogen was, zoo door het verleenen van den maandelijkschen onderstand, als door den krijg in de Val-Tellina die zware kosten veroorzaakte, en waarmede de Spaansche magt van de Nederlanden afgewend werd (2).

Dit antwoord bevatte wel geene bepaalde weigering, maar was nogtans van dien aard, dat het weinig uitzigt gaf op de toetreding der Republiek tot de Ligue. Desniettemin achtte Berck het pligt, andermaal eene poging te doen, en verzocht en verkreeg op nieuw gehoor bij den Doge. Te gereeder ging hij daartoe över, omdat er een gewigtig voorval had plaats gegrepen.

De Republiek namelijk, die sinds drie jaren en acht maanden den bij de Alliantie des jaars 1620 bepaalden onderstand

(1) *Publiek*, wij zouden nu zeggen *officieel.*

(2) Brief van Berck aan H. H. M. van 30 Jan. 1626.

(3) Venetie had dus in dat tijdsverloop aan het Gemeenebest uitbetaald de niet onaanzienlijke som vam 2,200,000 gulden.

van 50,000 gulden 's maands (3) aan Hare Hoog Mogenden trouw en geregeld voldaan had, had eensklaps, zonder mededeeling van eenige reden, de betaling van dien onderstand gestaakt. Berck had meermalen op de voldoening daarvan bij de ambtenaren die met de betaling belast waren, ernstig aangedrongen, doch telkens vruchteloos, en de betaling werd door hen steeds onder een of ander voorwendsel verschoven. Daar nu de derde maand na de laatste voldoening was aangebroken, meende Berck niet langer een vertoog bij den Doge en zijnen Raad te kunnen of te mogen uitstellen, dewijl het gemis der onderstandsgelden voor het Gemeenebest een aanzienlijk verlies veroorzaakte, en hij zelf, die voor de behoorlijke overmaking der gelden verantwoordelijk was, daardoor in groote ongelegenheid zou geraken.

Beide onderwerpen droeg hij bij het hem verleende gehoor in het breede met eerbied, maar tevens krachtig en ernstig voor. Twee dagen later deelde een Secretaris, in bijzijn van den Doge en zijnen Raad, hem het antwoord namens den Senaat mede. Wat de voorgestelde Ligue betrof, dit was bepaald afwijzend, op dezelfde gronden die meermalen waren aangevoerd, te weten: de gevaren die de Republiek bedreigden, de oorlog in de Val-Tellina, de wapeningen en groote uitgaven daardoor veroorzaakt. Omtrent de staking der betaling van den onderstand was het antwoord niet zeer bemoedigend, maar toch minder bepaald. Niettegenstaande de zware onkosten waarin de Republiek moest voorzien, had zij tot dusverre regelmatig den maandelijkschen onderstand voldaan, doch in de omstandigheden waarin zij zich thans bevond, zou het geenszins te verwonderen zijn, dat de betaling voortaan niet meer zoo spoedig zou geschieden. De Republiek zou echter alles doen wat haar mogelijk was, en ten bewijze daarvan, had de Senaat besloten, de eerste der vervallen maanden te doen betalen (1).

Ten gevolge van dit besluit werd die maandelijksche

(1) Brief van Berck aan H. H. M., van 6 Febr. 1626.

onderstand voldaan, en het gelukte Berck, ook de betaling van eene tweede maand te verwerven. Dit geschiedde echter niet dan na herhaalde en dringende vertoogen, en de wijs waarop die betaling hem werd toegezegd, toonde duidelijk, dat de Republiek niet voornemens was, vooreerst den maandelijkschen onderstand verder te verleenen, ja, in die toezegging straalde het denkbeeld door, dat de Republiek zich daartoe niet meer verpligt achtte.

Daarbij toch werden in het breede de lasten opgesomd die de Republiek te dragen had en de gevaren die haar bedreigden en beweerd, dat het Gemeenebest den onderstand thans minder noodig had dan vroeger, terwijl de Republiek in eenen toestand verkeerde, dat zij zelve volgens den inhoud der Alliantie op bijstand aanspraak zou kunnen maken. Om echter ten overvloede voor de wereld te toonen hare opregte genegenheid jegens dezen Staat en dat zij inderdaad meer deed dan waartoe zij volgens de Alliantie verpligt was, had zij besloten, die ééne maand te doen betalen. Berck, het een en ander aan Hare Hoog Mogenden berigtende, gaf daarbij in overweging, of dat aanzeggen niet beschouwd moest worden als eene bepaalde afzegging, ingekleed in heusche bewoordingen (1)? De uitkomst leerde, dat zijne meening maar al te gegrond was. Herhaalde malen drong hij nog mondeling en schriftelijk op de voldoening van den maandelijkschen onderstand aan. Hij betoogde daarbij de verpligting der Republiek volgens den inhoud der Alliantie, weêrlegde de bewering, dat zij volgens dat Verbond gerekend moest worden, thans zelve in openbaren oorlog te zijn en uit dien hoofde van het verleenen van den onderstand ontslagen te wezen, en eindigde, onder anderen, ééne zijner mondelinge voordragten met het gezegde, dat door zich van alle betaling te onthouden, de kwaadwilligen daaraan geene andere uitlegging zouden kunnen geven, dan dat het der Republiek niet ontbrak aan middelen, maar aan genegenheid;

(1) Brief van Berck aan H. H. M. van 3 April 1626.

een gezegde dat den Doge wel in toorn ontstak, maar dat hij buiten staat was te weêrleggen, of waartegen hij de handelwijs der Republiek geenszins afdoend kon regtvaardigen. Maar al die bemoeijingen van den Nederlandschen Gezant bleven even onvruchtbaar als de regtstreeksche verzoeken en aanmaningen van Hare Hoog Mogenden zelve, die of onbeantwoord bleven, of op dezelfde manier werden beantwoord als de herhaalde mondelinge en schriftelijke vertoogen van den Ambassadeur Berck.

De geheimzinnigheid waarmede alle staatszaken in Venetie behandeld werden, en het stellig verbod dat eenig lid der Regering omgang hield met de Gezanten van buitenlandsche Mogendheden, maakten het Berck moeijelijk, de ware oorzaken te ontdekken van deze verandering in de handelwijs der Republiek ten aanzien van het Gemeenebest. Hij durfde dan ook niet beslissen, gelijk hij in één zijner brieven meldde (1), of zulks uit nood, dan uit kwaden wil voortsproot. Naar het schijnt, is die verandering aan beide oorzaken toe te schrijven. 't Is niet te ontkennen, dat Venetie thans door den oorlog in de Val-Tellina en 'tgeen daarmede in verband stond, en door de dreigende houding van Spanje, waardoor het zich genoodzaakt vond, een aanzienlijk leger in het veld te brengen en eene talrijke scheepsmagt in zee te zenden, in eenen moeijelijken toestand verkeerde. De schatkist der Republiek schoot te kort, om de groote uitgaven te dekken die daaruit voortsproten, en de Regering had zich uit dien hoofde verpligt gezien, belastingen uit te schrijven, die niet zeer gewoon, drukkende waren en veel misnoegen verwekten (2). In die omstandigheden zag de Senaat naar verligting der lasten uit, en vond eerst in het uitstellen der betaling van den maandelijkschen onderstand, daarna in het geheel ophouden daarvan een gereed middel. Die onderstand was reeds zulk een geruimen tijd verleend, zonder dat de

(1) Brief aan H. H. M., 3 April 1626.

(2) Brieven van Berck.

Republiek van hare zijde eenig voordeel van de Alliantie genoten had; het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden verkeerde niet meer in zulk eenen hagchelijken toestand als vroeger en kon wel dien onderstand voor eenigen tijd missen; het was nu in een naauw verbond met Groot-Brittanje en Denemarken getreden; Frankrijk stond het, ook door toedoen van de Republiek, met gelden bij; — waarom, dus sprak men, waarom zou Venetie zich langer belasten met eenen onderstand, wiens voldoening het zoo zwaar viel? Deze redeneringen vonden bij velen ingang en werden versterkt door den invloed van Spanje en Rome bij die leden van den Senaat, welke voorstanders van deze twee Hoven waren, en het was van dáár, dat er zulke ongunstige besluiten ten opzigte van het Gemeenebest in den Senaat, waarin de meerderheid aan Spanje en Rome was toegedaan, genomen werden. Hierbij kwam, dat de aanneming van het leger van den Graaf van Mansfeltt tot ontzet van Breda zonder toestemming of voorkennis van de Republiek geschied was, 'tgeen stof tot misnoegen gegeven had, zoo omdat het daardoor verhinderd was in Duitschland werkzaam te zijn, als omdat het gedurende zijn verblijf in de Nederlanden slecht betaald werd en grootendeels verliep. Ook waren er te dezen tijde vrij ernstige geschillen tusschen de beide Republieken ontstaan over het nemen en opbrengen door Nederlandsche oorlogschepen van drie koopvaarders, met Venetiaansche goederen beladen. In dit alles meende de meerderheid van den Senaat redenen genoeg te vinden, om de betaling van den maandelijkschen onderstand, eerst te vertragen, daarna geheel te doen ophouden. Maar zij verloor daarbij geheel uit het oog de goede trouw en de duidelijke voorschriften der Alliantie, waarin met zoo vele woorden te lezen stond: dat de Republiek die bevochten werd, 'tgeen in dit geval het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden was, door de andere zou worden bijgestaan, zoolang de oorlog duurde, zonder zich aan dien bijstand te mogen onttrekken, ten ware deze mede met openbaren oorlog aange-

tast werd, in welken toestand Venetie nog niet verkeerde, daar het wel den oorlog in de Val-Tellina voerde, doch alleen als Bondgenoot en tot dus verre door geen vijand aangetast was.

Gedurende ruim vier jaren was Johan Berck met de waardigheid van gewoon Ambassadeur bij de Serenissime Republiek bekleed geweest, en had zich met beleid en ijver van zijne dikwerf moeijelijke taak gekweten. Oorspronkelijk voor drie jaren benoemd, had hij het zich laten welgevallen, dat zijn verblijf te Venetie nog eenigen tijd verlengd werd, voornamelijk in de hoop, dat hij zijn Vaderland bij voortduring nuttig zou kunnen zijn. Doch nu de Venetiaansche Regering volstandig den onderstand bleef weigeren en al de pogingen door hem aangewend, om haar tot gunstiger besluiten te bewegen, mislukten, meende hij, dat hij door een langer verblijf de zaak wel verre van te bevorderen, integendeel benadeelen zou, en hij plaats moest maken voor eenen opvolger die, op een onpartijdiger standpunt geplaatst, welligt meerder invloed dan hij zou kunnen uitoefenen. Hij verzocht derhalve, om die redenen en wegens huisselijke aangelegenheden (1), zijn ontslag, dat hem door Hare Hoog Mogenden na lange aarzeling en op zijnen herhaalden aandrang eindelijk verleend werd. Tot zijn' opvolger, om voor den tijd van drie jaren van wege dezen Staat als ordinaris Ambassadeur te Venetie te verblijven, werd benoemd Jonkheer Willem van Lijere, heer van Oosterwijck (2).

Nadat Berck de tijding van zijne terugroeping ontvangen had, gaf hij daarvan en van de benoeming van zijnen opvolger kennis aan den Doge en zijnen Raad, en wendde tevens, op uitdrukkelijken last van Hare Hoog Mogenden, eene laatste

---

(1) Daaronder behoorde de opvoeding zijner jongere kinderen. Ook was Berck ter neder geslagen door een onheil 'twelk zijne familie getroffen had, hierin bestaande, dat zijn broeder, de Fiscaal bij de Admiraliteit van de Maze, wegens misdadige handelingen in zijne betrekking, tot eeuwigdurende gevangenis op Loevestein veroordeeld was.

(2) Res. van de Staten-Gen., 19 April 1627.

poging aan, om de Republiek tot betaling van den maandelijkschen onderstand te bewegen. Hierbij herinnerde hij, wat het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden tot verbazing van geheel Europa gedurende meer dan zestig jaren, ter handhaving van zijne eigene vrijheid en in het belang der algemeene zaak geleden had van, en gedaan had tegen hen, die meenden dat de wereld voor hunne overmagt moest bukken; hoe die toestand aanleiding tot het verbond tusschen de beide Republieken gegeven had; hoe Venetie in de eerste jaren getrouwe hulp aan Nederland verleend, maar die sinds veertien maanden teruggehouden had. Ten slotte betoogde hij nadrukkelijk, uit het regt der Alliantie, in het wel begrepen belang der beide Staten en uit den nood waarin het Gemeenebest nog steeds verkeerde, de regtvaardigheid der voldoening van 'tgeen de Republiek wettig aan het Gemeenebest schuldig was, en drong daarop ernstig aan, voor het uitstel waarvan, zoo als hij zeide, thans zelfs geen voorwendsel bestond, dewijl de oorlog in Italie geëindigd was.

Dan ook deze poging mislukte even als de vorige, daar de Doge, namens den Senaat, onder allerlei betuigingen van vriendschap en genegenheid, op nieuw verklaarde, dat de Republiek buiten staat was, voor alsnog aan het verzoek van het Gemeenebest te voldoen. Berck, dien uitslag vernomen hebbende, oordeelde, nu zijn vertrek op handen was, geene verdere pogingen te moeten aanwenden. Hij verzocht en verkreeg zijn afscheidsgehoor (1). Daarin zeide hij dat, ziende dat hij in de tegenwoordige omstandigheid met een langer vertoeven geen meerder dienst kon doen, hij de zaak, zoo als die was, zou overlaten aan zijnen opvolger; dat zijn secretaris, wien hij, gelijk ook zijn huis, dat voor den heer van Oosterwijck zou open worden gehouden, aan de gunst en de bescherming van zijne Sereniteit aanbeval, te Venetie zou blijven en inmiddels met de waarneming der zaken belast was; dat bijaldien de Republiek mogt goedvinden

(1) Den 2 Junij 1627.

vóór de komst van zijnen opvolger de verschuldigde gelden te voldoen, gezorgd was voor de rigtige ontvangst; dat hij den Doge dankte voor al de genoten gunsten en hem de vriendschap van Hare Hoog Mogenden overeenkomstig de gesloten Alliantie aanbeval.

De Doge gaf daarop zijn leedwezen te kennen over het vertrek van den Gezant; betuigde, dat zijn opvolger welkom zou zijn, en dat zijn secretaris zeer gaarne zou gehoord worden in hetgeen hij zou hebben voor te dragen, en genieten gunst en bescherming. Hij verzocht hem tevens alles te doen wat strekken kon tot bevordering van de goede vriendschap tusschen de twee Republieken; herhaalde de betuiging van de innige genegenheid, die Venetie voor Nederland koesterde, en wees op de bewijzen die de Republiek daarvan gegeven had en nog betoonde. Hierop liet de Doge den zoon van den Gezant, Huijbert Berck, die met zijnen vader te Venetie gekomen was, en met den rang van kapitein, als vrijwilliger den veldtogt in de Val-Tellina, onder de Nederlandsche troepen in dienst der Republiek (1), bijgewoond had, binnenroepen, aan wien hij eene gouden ketting ten geschenke gaf, en dien hij, uit naam van den Senaat, tot Ridder van St. Marco verhief. Berck zelf en zijn secretaris werden den volgenden dag met dergelijke kettingen begiftigd, waarna hij, heimelijk gedurende den nacht, Venetie verliet, om alle verdere eerbewijzen, die hij in de tegenwoordige omstandigheden onvoegzaam achtte, te vermijden (2). Hij nam denzelfden weg bij zijne terugreis als bij zijne komst, over land door Italie en Frankrijk, werd door een Nederlandsch oorlogschip van Calais herwaarts overgebragt en kwam behouden den 8 Augustus 1627 met zijn gezin in zijne vaderstad, Dordrecht, aan, waar hij met hartelijke deel-

(1) Er bevonden zich nog te dezen tijde zeven compagnien Nederlanders in Venetiaansche dienst, waarschijnlijk een overblijfsel van het krijgsvolk, dat vroeger uit deze landen was gekomen; doch zij waren zeer zwak.

(2) Uit de brieven van den Gezant van Mei en Junij 1627.

neming en blijdschap door zijne bloedverwanten en de burgerij, bij wie hij in hooge achting stond, ontvangen werd. Dan naauwelijks in het midden der zijnen wedergekeerd, werd hij, welligt ten gevolge der vermoeijenissen van de lange en in die dagen zoo moeijelijke reis, door eene hevige ziekte aangetast, waaraan hij op den 18 Augustus in den ouderdom van ruim 62 jaren overleed. Zijn lijk werd plegtig in de Augustijnen kerk te Dordrecht ter aarde besteld (1) en later boven hetzelve een praalgraf opgerigt, dat thans niet meer zigtbaar, welligt tijdens de omwenteling des jaars 1795 weggenomen of vernield werd (2). Het prijkte met zijne beeldtenis, uit wit Italiaansch marmer gehouwen, en met een opschrift, waarin zijn lotgevallen en daden vermeld stonden (3). Zijn onverwachte dood was, in het algemeen, een groot verlies voor het Vaderland, omdat het in hem een' kundig, eerlijk en ijverig staatsman verloor, maar bijzonder in deze oogenblikken treffend, dewijl daardoor aan Hare Hoog Mogenden de gelegenheid benomen werd, van hem, die een' zoo geruimen tijd in Venetie had doorgebragt en dus van nabij met de instellingen dier Republiek en de inzigten van hare Regering bekend was geworden, al die inlichtingen en mededeelingen te bekomen, welke tot het wel aanvangen en goed slagen der zending van zijnen opvolger bij de span-

---

(1) Zijne nagelaten betrekkingen wendden zich tot H. H. Mogenden met de vraag, of hij als Ambassadeur zou begraven worden, doch de Staten-Generaal begrepen, dat daarvoor geene redenen bestonden, aangezien Ambassadeurs, zoodra zij weder in deze provincien kwamen en voet aan land gezet hadden, hen niet meer vertegenwoordigden en hunne waardigheid ophield. Res. van H. H. M., 20 Aug. 1627.

(2) Dat het niet meer zigtbaar is, meldden mij beide heeren, Jonkh. Mr. P. H. van de Wall, president der Arrondissements-regtbank te Dordrecht en Doctor G. D. J. Schotel, predikant te Tilburg. Volgens den eersten, is er van het praalgraf niets meer aanwezig en hoogstwaarschijnlijk in 1795 vernield. Volgens den laatsten is zulks twijfelachtig en kan het verscholen zijn achter de banken.

(3) Zie de beschrijving dezer graftombe en het opschrift bij Balen, *Beschrijv. v. Dordrecht*, bl. 134, en bij Chalmot, *Biographisch Woordenboek*, in voce Berck.

ning die thans tusschen de beide Staten bestond, dubbel wenschelijk en noodig waren (1).

Gedurende de vier jaren en een half, die Johan Berck onafgebroken te Venetie doorbragt, hadden zich vier gewone Ambassadeurs dier Republiek hier te lande elkander opgevolgd. Deze snelle afwisseling schijnt zonderling, doch was niet buitengewoon. Zij is toe te schrijven aan het wantrouwen, dat de Venetiaansche regering in alles bezielde. Daaruit was voortgevloeid de regel, nimmer een' Gezant, waar hij zich ook ophield, lang op ééne en dezelfde plaats te laten verblijven, opdat hij zich met het rijk of land waar hij zich bevond niet te zeer zou vereenzelvigen en zich geheel en uitsluitend aan de belangen van de Republiek toewijden. Daarbij kwam dat, om tot hooge betrekkingen te kunnen geraken, het noodig geacht werd, vooraf een of meerdere gezantschappen bekleed te hebben. Hoe korter zulk eene zending duurde, des te spoediger werd men tot eene gewigtiger bevorderd, en de belangrijkste gezantschappen gaven meerder aanspraak op de benoeming tot de aanzienlijkste waardigheden in de Republiek, ja openden zelfs somwijlen het uitzigt op de verheffing tot Doge. Van dààr, dat de Venetiaansche adel, die met uitsluiting van alle andere burgers, alleen geregtigd was posten te vervullen, zeer begeerig was met eene of andere buitenlandsche zending bekleed te worden, doch tevens sterk verlangde, spoedig tot eene tweede en hoogere te worden bevorderd, ten einde zich den weg te banen tot gewigtige eerambten binnen de Republiek en alzoo in het vaderland te kunnen wederkeeren, buiten hetwelk geen Venetiaan zich gelukkig gevoelde. Deze omstandigheid verklaart, waarom vier Venetiaansche Gezanten binnen zulk een kort tijdsverloop elkander in dit Gemeenebest vervingen, terwijl slechts één Nederlander gedurende die jaren met deze

(1) Er bestaat dan ook geen schriftelijk Rapport van Berck, en door zijne plotselinge ziekte was hij zelfs buiten de gelegenheid, mondeling verslag te doen.

waardigheid in de Republiek van Venetie bekleed was. Na bij één der hoven van Italie eene zending te hebben volbragt, kwamen zij in deze landen. Hun verblijf alhier was kortstondig, omdat zij alsdan door hunne bloedverwanten en vrienden wisten te bewerken, dat zij tot Gezanten bij het hof van Grootbrittanje of van Frankrijk bevorderd werden. Vervolgens werden zij naar Venetie teruggeroepen en aldaar spoedig tot een of anderen eerepost verheven. Voor de Nederlandsche regering, die uit geheel andere beginselen te werk ging, bestonden niet dezelfde redenen om de Afgezanten zoo spoedig elkander te doen verwisselen. Integendeel stelde zij er hoogen prijs op, dat een kundig en eerlijk man, door ervaring met den Staat waar hij zich bevond, van nabij bekend geworden, vele jaren dezelfde betrekking aldaar bleef vervullen; een stelregel, die doorgaans gevolgd werd en waarvan zij niet afweek dan om bijzondere redenen, gelijk in het geval van Berck. En daar het bekleeden van zoodanige waardigheid buiten 's lands zelden aanleiding tot, nimmer aanspraak gaf op bevordering binnen het Vaderland, zoo bestonden er voor de Nederlandsche gezanten geene drijfveren, om naar gedurige verwisseling te haken of naar eene spoedige terugroeping te verlangen. In Venetie was het bekleeden van gezantschappen de weg tot het bekomen van eerambten; in Nederland was het eene diplomatieke loopbaan, die men reeds vroeg insloeg en waaraan men gemeenlijk zijn geheele leven wijdde.

Den 12 September des jaars 1622, omtrent anderhalve maand na de benoeming van Johan Berck tot Ambassadeur, had de Resident Suriano aan Hare Hoog Mogenden medegedeeld, dat de Republiek van Venetie een harer aanzienlijkste en voortreffelijkste burgers, Marco Antonio Morisini, tot haren gewonen Gezant te 's Gravenhage benoemd had. Er verliep nogtans een geruime tijd vóór hij zich herwaarts begaf. Eerst in het midden van Julij des volgenden jaars kwam hij alhier aan, wanneer hij door Zijne Excellentie Prins Maurits en zeven afgevaardigden der Staten-Generaal ingehaald en op

kosten van den Lande luisterrijk onthaald werd. Weinige dagen later werd hem in eene zeer talrijke vergadering van Hare Hoog Mogenden, waarbij de Stadhouder en een aanzienlijk getal buitengewone leden uit de Staten van Holland tegenwoordig waren, een plegtig gehoor verleend. Daarin bood hij zijne geloofsbrieven aan en hield eene rede, waarin hij onderen anderen verklaarde, door zijne Sereniteit den Doge gezonden te zijn, om in deze Gewesten van wege de Republiek van Venetie als Ordinaris Ambassadeur te verblijven ingevolge de Alliantie, die de Republiek besloten had naauwgezet te onderhouden en na te komen, niet twijfelende, of Hare Hoog Mogenden zouden van gelijken doen. Hij voegde er de verzekering bij, dat hij van zijne zijde alles wat hem mogelijk was zou in het werk stellen, om eene goede, vaste en onveranderlijke vriendschap en genegenheid tusschen de beide Staten te onderhouden en meer en meer aan te kweeken (1).

Doch het verblijf van Morisini was te kort dan dat hij iets wezenlijks zou hebben kunnen verrigten. Reeds binnen het jaar na zijne komst werd hij tot Ambassadeur bij het Hof van Frankrijk benoemd. Zijn opvolger was Alouïsi Contareni, zoon van Tomaso Contareni, den eersten Venetiaanschen Gezant, die met eene staatkundige zending hier belast werd. Hij had thans naauwelijks den ouderdom van 27 jaren bereikt, doch zijn aanleg en bekwaamheden gaven groote verwachtingen, die later in ruime mate vervuld werden, daar hij gewigtige diensten aan zijn Vaderland bewees, en, ter belooning daarvan, in zeer hoogen ouderdom tot de Hertogelijke waardigheid verheven werd. Hem ontbraken nogtans te dezen tijde bedaardheid en ondervinding, 'tgeen soms gedurende zijn verblijf hier te lande tot botsingen aanleiding gaf, die, zonder de kalme beradenheid van 's Lands Regering, ligtelijk de vriendschap tusschen de beide Republieken hadden kunnen verstoren.

---

(1) Res. van H. H. M., 13 Julij 1623.

Die botsingen ontsproten daaruit, dat Contareni, niettegenstaande zulks uitdrukkelijk bij 's Lands plakkaten verboden was, Nederlanders in zijn huis toeliet om de mis bij te wonen. De Staten-Generaal, dit verstaande, benoemden twee leden uit hun midden, om het den Venetiaanschen Gezant onder het oog te brengen en hem te vermanen, zich daarvan te onthouden. Doch Contareni kon van zich verkrijgen, die afgevaardigden geen toegang tot hem te verleenen. Hij zond eene mondelinge boodschap, die vrij bits en weinig overeenkomstig de waardigheid van Hare Hoog Mogenden was. Het Hof van Holland en de Magistraat van 's Gravenhage werden daarop gelast, voor de handhaving der wetten zorg te dragen, en hen die daartegen misdeden, te straffen. Dientengevolge onthield Contareni zich eenigen tijd van de toelating van Nederlanders in zijne woning tot uitoefening der Roomsch-Katholijke Godsdienst; doch het duurde niet lang, of hij stelde zijn huis op nieuw voor hen open; ja, zijne lijfknechten ontzagen zich niet, één der dienaren van het Hof aan te vallen en tegen dien persoon geweld te plegen. De Staten-Generaal begrepen, dit niet stil te kunnen of te mogen aanschouwen. Door hunnen Gezant Berck lieten zij klagten inleveren bij den Doge en zijnen Raad over deze handelwijs van Contareni. Wat daarop gevolgd zij, blijkt niet, doch het is zeker, dat de Venetiaansche Ambassadeur niet ten derdenmale beproefde, den toegang aan Nederlandsche belijders van de Roomsch Katholijke eeredienst in zijne woning te verleenen, zoo dat het waarschijnlijk is, dat zijne Regering hem zal gelast hebben, zich daarvan te onthouden (1). Hoe onberaden dit gedrag van Contareni, in zijne hoedanigheid van Gezant, ook ware, vond het goedkeuring bij sommige zijner landgenooten en werd hem daarvoor lof toegezwaaid (2).

Twee jaren duurde het verblijf van Alouïsi Contareni in

(1) Res. van H. H. M., 17 en 23 Aug. en 18 Nov. 1624.

(2) Zie de Fasti Ducales, studio Joannis Palatii, p. 291.

deze Gewesten, toen hij zich naar Groot-Brittanje begaf, waar hij met de waardigheid van Ambassadeur bekleed was. Kort vóór zijn vertrek verschenen ter vergadering van Hare Hoog Mogenden Marco Antonio Corraro en Angelo Contareni, die beiden van wege de Serenissime Republiek met eene buitengewone zending bij den Britschen Koning Karel I belast waren geweest, en aan wie was opgedragen, bij hunne reize door deze Landen, Hare Hoog Mogenden van wege de Republiek van Venetie te begroeten. Feestelijk werden zij bij hunne komst in de zetelplaats van het Bestuur onthaald en hun een plegtig gehoor toegestaan, dat door de tegenwoordigheid van Prins Frederik Hendrik en van Graaf Ernst Casimir, Stadhouder van Friesland en Groningen, opgeluisterd werd. Corraro voerde het woord. Hij bood eerst zijne geloofsbrieven en die van zijnen ambtgenoot aan, wenschte vervolgens de Staten-Generaal geluk met den voorspoed dien het Gemeenebest genoot, vermaande ze, alle hunne ontwerpen zoo te willen inrigten, dat deze strekken mogten tot het welvaren en de bevordering van de gemeene zaak, en gaf ten slotte de verzekering van de goede genegenheid der Republiek van Venetie jegens dezen Staat (1).

Contareni werd vervangen door Giorgio Giorgi, gewezen Podesta van Crema en lid van den Senaat, een edelman van aanzienlijken huize even als de beide vorige gezanten. Hij vertoefde echter hier niet lang, daar hij reeds drie maanden na zijne komst weder deze Gewesten verliet. Pas van Venetie op weg zijnde naar de Nederlanden, werd hij tot opvolger van Morisini als Gezant bij het Fransche Hof benoemd. Hij kreeg nogtans den last, zijnen togt herwaarts voort te zetten.

Zoodra die benoeming ter kennisse van onzen Ambassadeur Berck gekomen was, meende hij, dienaangaande den Doge inlichtingen te moeten vragen, omdat hem die han-

(1) Res. van H. H. M., 12 Junij 1626. De geloofsbrieven van de voornoemde Gezanten berusten in 't oorspronkelijke in 's Rijks-Archief.

delwijs zeer vreemd voorkwam, vooral in eenen tijd, dat de betaling van den maandelijkschen onderstand geschorst was. Hij vermoedde, dat die spoedige verplaatsing in verband stond met een ontwerp der Venetiaansche Regering, om de Alliantie te verbreken en de diplomatieke betrekkingen met dezen Staat te doen ophouden. Tot een gehoor bij den Doge en zijnen Raad toegelaten, verzocht en verkreeg hij eene verklaring, die echter onvoldoende was. De Doge antwoordde niets anders, dan dat dit alleen geschiedde volgens de gewoonte der Republiek, om hare Ambassadeurs dikwerf te verplaatsen. Intusschen merkte men hier te lande deze omstandigheid, in verband met de schorsing van den onderstand, niet te onregt aan als een blijk van de verflaauwing der achting en genegenheid, die Venetie tot dus verre aan dit Gemeenebest had toegedragen.

Ter tijdelijke vervanging van Giorgi kwam hier te lande aan, ditmaal in hoedanigheid van Zaakgelastigde, de voormalige Resident Christofforo Suriano, dezelfde die zoo lang de belangen der Republiek bij dit Gemeenebest had waargenomen. Gedurende drie maanden werden de staatsbetrekkingen door hem waargenomen, toen een nieuwe Venetiaansche Gezant, Giovanni Soranzo, uit een adellijk geslacht dat vele verdienstelijke mannen had opgeleverd, Giorgi kwam vervangen. Die waardigheid werd nog door hem bekleed bij de terugroeping van Johan Berck en tijdens de benoeming van zijnen opvolger, Willem van Lijere, Heer van Oosterwijck.

Bijkans alles wat aan deze Gezanten gedurende hun verblijf hier te lande voorgedragen of medegedeeld en door hen verrigt werd, had betrekking tot datgeen, wat door den Nederlandschen Gezant Berck op last van Hare Hoog Mogenden te Venetie behandeld, voorgedragen en medegedeeld werd. Dit betrof voornamelijk den maandelijkschen onderstand, bij de Alliantie toegezegd, door de Republiek gedurende eenigen tijd getrouw voldaan, maar waarvan de uitkeering daarna vertraagd en eindelijk geheel geschorst werd. Hare Hoog Mogenden verzuimden geene gelegenheid om, 't zij zelve, 't zij

door Afgevaardigden uit haar midden, zoo wel bij de gewone als bij de buitengewone Gezanten en den tijdelijken Zaakgelastigde, herhaaldelijk en met ernst aan te dringen, dat deze van hunne zijde zouden ondersteunen de vertoogen van den Nederlandschen Ambassadeur en medewerken tot de voldoening van hetgeen de Republiek volgens de Alliantie verpligt was. Het ontbrak dien Gezanten niet aan betuigingen van de genegenheid der Republiek, evenmin als aan verzekeringen van hare goede gezindheid en aan verontschuldigingen wegens de vertraging. Ook aarzelden zij geenszins, de gevraagde ondersteuning toe te zeggen, beloften te geven en verwachtingen op te wekken; doch hierbij bleef het. De uitkomst van hetgeen hier voorgedragen, medegedeeld en verhandeld werd, droeg dus geene betere vruchten dan hetgeen door den Nederlandschen Ambassadeur te Venetie aangewend werd, niettegenstaande de Gezanten dier Republiek zeer wel wisten en met eigene oogen zagen, onder welke zware lasten het Gemeenebest door den oorlog gebukt ging, en door welke gevaren het steeds bedreigd werd. Zij volgden daarin geheel de staatkunde van de Venetiaansche regering, die op dezelfde wijs te werk ging; eene staatkunde, die het geduld onzer Vaderen meermalen op de proef stelde. Maar Hare Hoog Mogenden hoopten steeds op eene betere toekomst. Het Verbond met de oude en alhoewel vervallen, toch nog altijd aanzienlijke en geëerbiedigde Republiek was uit een staatkundig oogpunt van te veel belang; de voordeelen die zij daaruit getrokken hadden, te groot, om die hoop op te geven. Spanjes magt werd door dat Verbond te zeer verdeeld, om daaraan geen gewigt te blijven hechten. En wanneer de rust eenmaal in Italie zou hersteld zijn, dan vleiden zij zich, dat de Republiek weder even getrouw aan hare verpligtingen zou voldoen, als zij gedurende ruim drie jaren voldaan had. Van dáár, dat 's Lands regering den Venetiaanschen Gezanten, ofschoon dikwerf door hen te leur gesteld, groote eer bleef bewijzen. Dit bleek bij de begrafenis van Prins Maurits, waartoe Alouïsi Contareni genoodigd, en hem eene plaats nevens den Fran-

schen Ambassadeur aangewezen werd. Daarvan getuigde de verheffing van den Stadhouder Frederik Hendrik tot Ridder der orde van den Kousseband, tot bijwoning van welke plegtigheid Soranzo uitgenoodigd en door twee leden van Hare Hoog Mogenden staatsgewijs afgehaald werd. Van dáár, dat ieder hunner, hoe kortstondig hun verblijf ook ware, bij hunne afreize met een kostbaar geschenk begiftigd werd (1). Van dáár, eindelijk, dat aan twee hunner en aan den voormaligen Resident, later Zaakgelastigde Suriano, de hooge onderscheiding werd toegekend, het wapen van den Staat geheel of gedeeltelijk in hunne wapenschilden te mogen voeren; eene onderscheiding, waarop de Venetiaansche adel hoogen prijs stelde en die tot dus verre aan niemand, zelfs aan geen geboren Nederlander, verleend was geworden (2).

(1) Deze geschenken bestonden in eene kostbare gouden ketting, waarvan de gedenkpenning, op last van H. H. M. bij het sluiten der Alliantie vervaardigd, afhing.

(2) Die onderscheiding werd, op zijn verzoek, toegekend aan Alouïsi Contareni bij Res. van H. H. M. van 8 Junij 1626. Daarbij werd hem, alhoewel de Staten-Generaal geene bijzondere reden van tevredenheid over zijne handelwijs hadden, toegestaan, dat hij zijn wapen met dat der Generaliteit zou mogen quarteleren, zoo als dit ook voorkomt op bl. 307 in het werkje: *Li Pregi della nobilita Veneta abbozzati in un giuoco d'arme di tutte le Famiglie*, waaruit blijkt, dat Contareni het wapen der Generaliteit in het eerste en vierde kwartier van zijn wapenschild voerde. Hare Hoog Mogenden, die gunst verleenende, voegden er bij: „Dat aan niemand zulks ooit was geschied of dat zij aan iemand „hun volle wapen zouden willen geven, maar dat dit aan Z. Excell. „was gedaan, omdat zijn Heer Vader de eerste Ambassadeur van de „Serenissime Republiek in dezen Staat was geweest, en om het ver- „trouwen dat men had, dat Z. Excell. altoos H. H. M. eene goede „affectie zou toedragen." Aan Soranzo werd den 25 Aug. 1632, drie jaren nadat hij reeds deze landen verlaten had, vergund het voeren van den halven rooden leeuw, dragende in den linkerpoot een bundel met pijlen, die gesteld zou worden aan de linkerzijde van het schild van het wapen van Soranzo. En aan den voormaligen Resident, nu Zaakgelastigde Suriano, werd bij Res. van 11 Nov. 1626 en 20 Jan. 1627, „ten aanzien van de goede diensten bij hem den Lande gedaan," toegestaan, den Leeuw van de Generaliteit in zijn wapen op het helmet te zetten, met vergunning, dat zijne successeurs hetzelve zouden mogen gebruiken, namelijk (hij was ongehuwd) Mattheus Benzoin, zijn zusters zoon; eene vergunning, die buitengewoon was, dewijl anderzins zoodanige onderscheidingen gemeenlijk persoonlijk waren. In 1631 verzocht en verkreeg

Door die eerbewijzen, giften en onderscheidingen hoopten Hare Hoog Mogenden den band tusschen de beide Republieken te bevestigen, de bestaande zwarigheden uit den weg te ruimen en tot eene naauwere vriendschap te geraken, waartoe mannen, gelijk deze Gezanten, zeer veel, zoo door hunne bloedverwanten en vrienden, als door hunnen eigen invloed konden toebrengen, vooral in eenen Staat gelijk Venetie, waar alle raadsbesluiten door de meerderheid beslist werden.

Jonkheer Willem van Lijere, heer van Oosterwijck, die als opvolger van Johan Berck door Hare Hoog Mogenden in April des jaars 1627 tot gewoon Gezant bij de Republiek van Venetie benoemd werd, behoorde tot een oud, aanzienlijk geslacht van Zuid-Braband. Zijn grootvader teekende het Verbond der Edelen en sedert zetteden de leden dier familie zich in Holland neder. Tijdens zijne benoeming tot Gezant te Venetie bekleedde Willem van Lijere de betrekking van Raad in den hove van Holland, Zeeland en Westfriesland (1). Alhoewel hij nimmer de waardigheid van Gezant had vervuld, zagen de Staten-Generaal er geene zwarigheid in, hem die bij de Republiek van Venetie op te dragen, ofschoon deze zending, na hetgeen gebeurd was en in den toestand

---

Vicenzo Gussoni, de opvolger van Soranzo, de vrijheid, om zijn wapen te mogen quarteleren met dat van H. H. Mogenden, mits hij dit zoo dede, dat daardoor geene verwarring of nadeel geschiedde in 'tgene aan den gewezen Ambassadeur Alouïsi Contareni toegestaan was. Hij voerde het dan ook alleen in het derde kwartier van zijn wapenschild, zoo als dit was afgebeeld op zijn graf in het klooster der Augustijnen te Venetie. Zie *Li Pregi della nobilita* cit. bl. 343. Hoe veel prijs overigens de Venetiaansche edelen, die een of meerdere gezantschappen bekleedden, stelden op het voeren van de wapenen der Keizers, Koningen, Vorsten en Landen, waarbij zij eene zending hadden, blijkt uit het aangehaalde werkje, waarin een groot aantal wapens voorkomt, versierd met de wapens des Keizers, der Koningen van Frankrijk, Groot-Brittanje en anderen. Vergelijk: *Bijv. en Aanm. op* Wagenaar, *Vaderl. hist.* d. XI, bl. 24.

(1) Zie de Geslachtlijst der Van Lijere's bij Te Water, *Verbond der Edelen*, d. IV, bl. 204 volg. en over W. van Lijere zelven, J. Scheltema, *Staatkundig Nederland*, in voce.

waarin Berck dat land verlaten had, zeer moeijelijk was te achten. Zijne kundigheden en geschiktheid strekten hun daarvoor tot waarborg. En dat zij niet in hun vertrouwen te leur gesteld werden, dit bleek uit zijne daden gedurende een negenjarig verblijf te Venetie, al mogt ook de uitkomst door oorzaken, van hem onafhankelijk, niet aan hunne verwachting beantwoorden.

Ten einde volledige kennis te bekomen omtrent hetgeen met Venetie was voorgevallen en te kunnen nagaan wat verder te doen stond, hadden Hare Hoog Mogenden Van Lijere gelast, niet eerder de reis aan te nemen, dan na door Berck bij zijne tehuiskomst behoorlijk onderrigt te wezen en met hem in overleg te zijn getreden. Hoe wijs die maatregel ware, werd hij nogtans door den onverwachten dood van Berck verijdeld. Van Lijere moest dus zonder die kennis en dat overleg vertrekken. Dan nu werd door de Afgevaardigden der Staten van Holland, naar aanleiding van eene ongunstige verklaring van den Venetiaanschen Gezant Soranzo omtrent de voldoening van den maandelijkschen onderstand, het voorstel gedaan, dat men den heer Van Oosterwijck naar Venetie zou zenden niet als gewoon, maar als buitengewoon Gezant, om van de Republiek in stellige bewoordingen te vorderen het verleenen van den bij de Alliantie bepaalden onderstand, met last, aldaar als gewoon Gezant te blijven, wanneer zij daaraan voldeed, zoo niet, onverwijld weder te keeren (1). Doch dit voorstel vond geen bijval. Het Verbond met Venetie werd uit een staatkundig oogpunt van te veel belang geacht, dan dat men zich door de zending van een' buitengewonen Gezant, terwijl de Republiek alhier een' gewonen hield, aan eene verbreking der Alliantie zou blootstellen. De Staten van Holland schijnen dit, welligt door den Stadhouder Frederik Hendrik voorgelicht, nader te hebben ingezien. Weinige dagen althans nadat zij hun voorstel gedaan hadden, voerden zij in de vergadering van Hare Hoog

(1) Res. van de Staten-Gen., 10 Sept. 1627.

Mogenden verscheidene redenen aan, waarom het voor den Lande dienstig zou wezen, den heer Van Oosterwijck ten spoedigste naar Venetie te doen vertrekken, zonder meer van zijne buitengewone zending gewag te maken. Dienovereenkomstig werd dan ook besloten (1). Zijn lastbrief (2) werd dus opgemaakt, en in het midden van October nam hij de reis over Frankrijk en Zwitserland aan. Niet minder dan ruim drie maanden verliepen er, alvorens hij Venetie bereikte, 'tgeen in onze dagen bijkans onbegrijpelijk is. Lang oponthoud door tegenwind vóór den overtogt naar Dieppe, eene ernstige ziekte van hem en zijne echtgenoote aan de grenzen van Zwitserland, de moeijelijkheid van het overtrekken der Alpen in het wintergetijde, en de bezwaren om de hinderlagen der Spanjaarden en roovers in Italie te ontgaan, waren de oorzaken van deze langdurige reis.

Even als de Afgezant Johan Berck en zijne voorgangers, werd Willem van Lijere met de plegtigheden ingehaald en ontvangen, die aan de Vertegenwoordigers van gekroonde Hoofden verleend werden. Zijn eerste gehoor bij het Excellentissimo Collegio had den 5 Februarij 1628 plaats. Dit bestond grootendeels uit pligtplegingen en algemeene bewoordingen; doch in het tweede opende hij zijnen last.

Hij begon zijne aanspraak met een tafereel op te hangen der tegenwoordige gesteldheid van Europa. Hij herinnerde daarbij, hoe de nederlaag voor Praag de zeer groote magt van het Duitsche Rijk als met één bliksemstraal had verpletterd, en hoe het dien ten gevolge door de tweedragt en laauwheid der Vorsten van dat Rijk bijkans aan de willekeur

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 18 Sept. 1627.

(2) Deze Lastbrief of Instructie wordt hierachter gevonden in de *Bijlage X.* Voor reiskosten, boven scheeps- en wagenvrachten werden hem 90 gulden daags toegelegd. Een predikant, Volckerus Alberti ab Oosterwijck genaamd, werd hem toegevoegd op eene jaarwedde van 500 gulden. Na zijne terugkomst, werd deze in 1634 als predikant te Rotterdam beroepen. Er bestaan van hem eenige Dicht- of Rijmwerken. Zie eenige berigten over dien Leeraar in de *Levensbijzonderheden der Predikanten te Rotterdam* door Van Harderwijk, 1850, bl. 31.

van het Oostenrijksche Huis onderworpen werd. Hij wees verder op het steeds klimmende vermogen van dat Huis, dat naar de algemeene monarchie en de verdrukking van allen, die zich daartegen zouden willen verzetten, streefde; terwijl de Koningen, Prinsen en Staten, die hun gevaar in de heerschzucht van dat Huis moesten voorzien, de belangen van hunne Bondgenooten verwaarloosden, of met te groote heftigheid verderfelijke en onnoodige plannen smeedden en ten uitvoer leiden. De Koning van Denemarken, de alleenheersching van Oostenrijk duchtende, had zich, 't is waar, alhoewel laat, doen overhalen om zijn persoon en zijne magt te doen gebruiken tot bescherming der bouwvallen van het Duitsche rijk, om zijne vrienden te vereenigen en een Verbond ten gemeenen beste te vormen. Daarbij had hij zich verlaten op de beloften van zijne Bondgenooten, doch menigte van teleurstellingen had hij van dien kant ondervonden en hij was thans tot dien toestand gebragt, dat hij zelfs aan het behoud van zijne eigene Staten moest denken. „En welke hoop er," dus sprak Van Lijere, „overblijft voor de vrijheid van het Duitsche rijk, wanneer de Koning van Denemarken zich geheel zal onttrokken hebben, zal Uwe Sereniteit gemakkelijk beseffen."

Hij verhaalde daarna, dat de Staten-Generaal aan dien Koning 50,000 gulden maandelijks, behalve andere voordeelen, verleend hadden om hem te ondersteunen en dat zij zich daartoe vrijwillig bij een Verdrag hadden verbonden, niettegenstaande de oorlog dien zij voerden, hem zeer verligtte en als eene regtvaardige reden zou hebben kunnen gelden, om zich daaraan te onttrekken. Maar zij hoopten, dat hun voorbeeld de overige Bondgenooten tot meerdere giften en krachtiger bijstand zou bewegen. Die wijze raad was echter niet gevolgd. Tot overmaat van ongeluk, waren er te gelijker tijd ernstige geschillen tusschen de Koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje ontstaan, die zoo hevig waren geworden, dat zij genoegzaam in eenen oorlog ontaard waren. Daardoor kon de gemeenschappelijke vijand der

vrijheid thans doen wat hem behaagde. De Staten-Generaal dit overwegende, en daaruit voorziende de noodlottigste gevolgen, zoo voor Europa in het algemeen als voor Nederland in het bijzonder, hadden besloten, Gezanten aan beide Koningen te zenden, om Hare Majesteiten te smeeken, hare geschillen ten gevalle van het algemeene welzijn bij te leggen, met aanbod om als bemiddelaars op te treden; vertrouwende zij, dat de Republiek van Venetie zulks ook van hare zijde zou gedaan hebben, daar zij daarbij geen minder belang had. Hetzelfde hadden de Staten-Generaal verrigt ten aanzien der Koningen van Zweden en Polen.

In eenen zoo gevaarlijken toestand van zaken, waardoor de Vereenigde Gewesten wegens hunne nabuurschap 't eerst bedreigd werden, hadden de Staten-Generaal noch hunnen alouden moed verloren, noch waren zij van hunne voormalige handelwijs afgeweken. Want, hoe grooter het gevaar werd, des te meer hadden zij hunne standvastigheid verdubbeld, zelfs boven hun vermogen, opdat hun voorbeeld zou leeren dat, bijaldien men van alle kanten zijne krachten inspande, er nog magt genoeg was om de geweldige heerschzucht van het Huis van Oostenrijk te weêrstaan. Hare Hoog Mogenden en de Prins van Oranje, daarvan een bewijs willende geven, hadden, te midden van den grootsten voorspoed des vijands in den vreemde, den vorigen zomer hun leger in 't veld gebragt, de zeer sterke stad Grol belegerd en haar tot de overgave genoodzaakt ten aanschouwe van den vijand, wiens voetvolk gelijk was en wiens ruiterij in getal de Nederlandsche overtrof. Daarenboven hadden de Staten-Genaal eene vloot naar de Sond gezonden, om die zee-engte voor den Koning van Denemarken te bewaren, Gluckstadt was door hen van voorraad voorzien, Embden en omliggende sterkten verzekerd.

Dan, daar het voor middelmatige, wat meer is, voor groote Staten onmogelijk is te bestaan zonder Verbonden, hadden de Staten-Generaal van lieverlede gezocht de hulp van hunne vrienden, die gelijk belang als zij hadden in de

handhaving van hunne zaak en van de vrijheid. Zij hadden met dat inzigt, in het bijzonder, een verdedigend Verbond gesloten met de Republiek van Venetie, onder de verpligting van wederkeerigen bijstand, in geval eene der beide Republieken met eenen openbaren oorlog wierd aangetast. Het was uit dien hoofde, dat zij hem gelast hadden, den Doge ernstig te verzoeken en te smeeken, hun ten spoedigste en bij voortduring te verleenen den beloofden onderstand, die hun zoo noodig was en die zoo nuttig werd aangewend. Want, naar mate de Koning van Spanje in Nederland krachtig werd bezig gehouden, viel het hem moeijelijker, elders iets van eenig aanbelang te ondernemen. Werden dus de Staten-Generaal genoodzaakt eenige verandering te brengen in hunne handelwijs, zou de rust van Venetie minder verzekerd zijn, en die Republiek zou verpligt worden eene talrijke krijgsmagt op de been te houden, opdat hare veiligheid niet zou afhangen van de willekeur harer vijanden, die noch zonder legers konden zijn, noch hunne legers werkeloos konden laten.

Van Lijere zeide verder, dat, toen de Alliantie tusschen de twee Republieken gesloten werd, beide onzeker waren, wie 't eerst zou aangevallen worden, daar Venetie in vrede was en Nederland een Bestand had gesloten. In dien twijfel hadden zij zich verbonden tot eenen weêrkeerigen bijstand. De Republiek van Venetie had begonnen dien bijstand te verleenen en was daarmede gedurende ruim drie jaren voortgegaan. Waarom zij dien geschorst had, was onbekend. Want, indien die bijstand noodig was in het verledene, hij was het thans nog veel meer, nu het gevaar zoo dreigend was, nu de Koningen, elders bezig gehouden, Nederland aan zijn lot overlieten, nu de koophandel, de ziel en het leven van de Vereenigde Gewesten, bijkans had opgehouden. Om al deze redenen bad en bezwoer hij den Doge en de Illustrissimi et Excellentissimi Signores, uitmakende zijnen Raad, bij de groote en gewone voorzigtigheid hunner Republiek, bij de verpligting die volgens de gesloten Alliantie op hen rustte, en bij de

zorg die zij getoond hadden voor de gemeene zaak op zich te willen nemen, spoedig de gelden te laten voldoen die zij aan het Gemeenebest verschuldigd waren, en zoodanige bevelen te willen geven, dat de voldoening daarvan, overeenkomstig de bepalingen der Alliantie, ook in het toekomende geregeld zou plaats hebben. „Hierop," dus eindigde de Nederlandsche Gezant zijne aanspraak, „zal ik verwachten, dat het Uwer Sereniteit behage, een billijk besluit te nemen, opdat Mijne Souvereinen door uwen bijstand meer en meer tot standvastigheid mogen aangespoord worden; in verwachting van welken bijstand, ik U de verzekering zal geven, dat zij ook bij alle gelegenheden krachtdadig en ter goeder trouw al de edelaardige bedoelingen van Uwe Sereniteit zullen ondersteunen" (1).

Doch, even als Berck, werd Van Lijere thans niet alleen maar onderscheidene malen daarna, wanneer hij zijne verzoeken tot voldoening der verschuldigde gelden herhaalde en daarop in zeer ernstige taal aandrong, in zijne regtmatige verwachting teleur gesteld. Zonder die verzoeken stellig te weigeren, verschoonde de Venetiaansche regering zich telkens met de meest vleijende betuigingen van vriendschap en genegenheid tot dezen Staat. Had zij zich, toen de Republiek nog in vollen vrede was, beroepen op de groote uitgaven die zij wegens de ontstane geschillen over de Val-Tellina te gemoet zag, thans, nu ook dààr de oorlog geëindigd was, verklaarde zij zich buiten staat ten gevolge van de zware kosten die deze krijg haar veroorzaakt had. Bovendien was de toestand van geheel Europa zeer onzeker, en ook hare grenzen werden bedreigd, zoodat zij steeds moest gewapend blijven. Gedurende vier jaren had zij meer dan een millioen gouds aan het Gemeenebest verstrekt. De Vereenigde Gewesten moesten dus wat geduld hebben. Zoodra de Republiek

(1) Uit het Rapport van den Heere Van Oosterwijck en de geregistreerde Propositien en antwoorden, voorgevallen geduirende syne ordinarisse Ambassade aen de Republ. van Venetien, van den jare 1628 tot 1636, berustende in het Rijks Archief.

tot eenige verademing gekomen was, zou zij niet nalaten, bewijzen van hare goede gezindheid te geven.

Alhoewel het uit deze en dergelijke antwoorden duidelijk bleek, dat Venetie thans evenmin als vroeger gezind was hare verpligtingen na te komen, en de Republiek zich onder allerlei nietsbeduidende voorwendselen daaraan zocht te onttrekken, hield zulks Van Lijere niet terug, om met den meesten ijver de belangen die hem opgedragen waren voor te staan en te bevorderen. Dit deed hij bijzonder in dat roemrijke, maar gevaarvolle jaar 1629, toen Prins Frederik Hendrik het beleg voor 's Hertogenbosch sloeg, maanden lang die vesting belegerde, den vijand die haar wilde ontzetten herhaaldelijk afsloeg en haar eindelijk voor zijne wapenen deed bukken; doch toen tevens een magtig Keizerlijk heer tot in het harte des Lands doordrong en het Gemeenebest op den rand des verderfs bragt.

In dezen hoogen nood besloten Hare Hoog Mogenden, dat aan de Ambassadeurs van dezen Staat, en daaronder aan dien bij de Republiek van Venetie, zou geschreven worden de toestand waarin het Gemeenebest zich bevond, ten einde voor te dragen, welke de gevolgen zouden zijn van het verblijf des vijands in het Vaderland en te verzoeken: „dat genoemde Republiek aan dezen Staat een promt en magtig geldsecours zou doen, om den staat dezer Landen te conserveren en in d'ondragelijke en overlastige kosten eenigzins te soulageren" (1). Tegelijk werden de Graaf van Culemburch en de heer van Noortwijck verzocht en gemagtigd om, benevens de Fransche en Engelsche Gezanten, den Ambassadeur van Venetie te begroeten en hem voor te houden de ongelegenheid, die door het verblijf des vijands op de Veluwe dezen Staat zou mogen overkomen, met verzoek, dat hij de voordragten van den Ambassadeur van dit Gemeenebest bij de Serenissime Republiek door een ernstig schrijven van zijne zijde zou willen ondersteunen en begunstigen. De be-

(1) Res. van de Staten-Gen., 26 Julij 1629.

doelde Venetiaansche Gezant was Vicenzo Guzzoni (1), die naauwelijks twee maanden geleden alhier als opvolger van Soranzo was aangekomen. Bij zijn eerste gehoor had deze verklaard, dat hij herwaarts was gezonden tot onderhouding en vermeerdering van goede correspondentie en vriendschap, zonder één enkel woord te gewagen van de Alliantie en van de verpligtingen die daaruit voor de Republiek voortsproten. Daarentegen had hij verzekerd, dat hij voornamelijk alles zou doen wat in zijn vermogen was, tot bevordering van den handel en de zeevaart tusschen de beide Republieken; eene verzekering, die nooit door eenig Venetiaansch Ambassadeur gegeven was en weinig met de handelspolitiek van Venetie strookte, en die eerder de strekking schijnt gehad te hebben om zich over geene staatszaken uit te laten, dan dat zij waarheid bevatte.

Van een gezant die zoo gezind of liever met zulk een' last herwaarts gekomen was, kon men weinig goeds hopen. De uitslag der pogingen van den Graaf van Culemburch en den heer van Noortwijck was dan ook geenszins bevredigend. Zij berigtten (2) aan de vergadering der Staten-Generaal, dat zij zich bij den Ambassadeur van Venetie van hunnen last hadden gekweten, doch dat deze genoegzaam had te kennen gegeven, dat van de Signorie geen geld was te verwachten, doch dat hij desniettegenstaande had aangenomen, de pogingen van Van Lijere te ondersteunen. In hoeverre hij hieraan voldeed, blijkt niet; doch de Nederlandsche Gezant van zijne zijde spande de uiterste krachten in, om den Doge en zijnen Raad, en door deze den Senaat te bewegen, zijn Vaderland in den grooten nood waarin het verkeerde, hulpe te bieden. Tot achtmalen toe verscheen hij in het Excellentissimo Collegio, schilderde dààr met levendige kleuren de hagchelijke gesteldheid waarin Nederland verkeerde, dat genood-

(1) Hij wordt ook genoemd Gussoni en Gozzuni, en behoorde tot een oud en adellijk geslacht van Venetie.

(2) Res. van de Staten-Gen., 28 Julij 1629.

zaakt was, gelijktijdig een' aanvallenden en verdedigenden oorlog te voeren. De Prins van Oranje zette met zijn leger, dat door wallen en grachten omgeven en met talrijke vuurmonden tegen 's vijands aanvallen van buiten verdedigd werd, met gevaar zijns dierbaren levens en dat van zoo vele andere dappere krijgsbevelhebbers, stoutmoedig het beleg van 's Hertogenbosch voort, en had reeds meer dan eens den Spanjaard die hem bestookte afgeslagen. Een Keizerlijk heer onder Montecuculli had de Veluwe veroverd, zich meester gemaakt van Amersfoort, de korenschuur der omliggende landen, bedreigde Utrecht en andere naburige steden en was slechts ééne dagreize van 's Gravenhage verwijderd. De Staten-Generaal hadden zich in dien hoogen nood gedwongen gezien, hunne krijgsmagt tot 120,000 man te vermeerderen. Hunne schatkist was ledig en de middelen ontbraken om in de dringende, dagelijksche behoeften te voorzien. Nu of nooit betaamde het der Republiek van Venetie hare Bondgenoote te hulpe te komen. De geheele last des oorlogs drukte op Nederland, verlaten van Engeland, Frankrijk en al zijne overige vrienden. Hij bad en smeekte dus den Doge en zijnen Raad, dat de Republiek in de tegenwoordige oogenblikken aan hare verpligtingen mogt voldoen. Gedurende vier jaren had zij dit verzuimd. Wat zou het wezen, wanneer zij zulks thans niet deed en zelve eens in zulk eenen nood geraakte, als waarin de Vereenigde Gewesten zich te dezen tijde bevonden?

Het roemrijke beleg van 's Hertogenbosch verwekte te Venetie groote belangstelling, zoo zelfs, dat eenige in dienst der Republiek zijnde officieren, met name de Hertog de Candale, een Fransch edelman, die tijdelijk uit de Nederlandsche tot de Venetiaansche dienst was overgegaan, met haar verlof herwaarts snelden, om aan die glorierijke onderneming deel te nemen. De moed en de volharding der Nederlanders werden in Italie, bijzonder in de Republieken van Genua en Venetie bewonderd. Men vergeleek hen met de Romeinen. Op meer dan ééne plaats klonk het: *Viva li Hollandesi va-*

lorosi par mar et par terra! en aan hunne daden werd de vrede dien Italie in de laatste jaren genoten had, toegeschreven. Jammer, voegde men er bij, dat zij niet Katholijk zijn (1)! Ook de Venetiaansche Regering deed hulde aan den heldenmoed onzer Landgenooten. De Doge roemde openlijk in zijn antwoord op één der voorstellen van Van Lijere de heldhaftige bedrijven van de Nederlanders zoo te land als ter zee; bedrijven, die de geheele wereld van de eene pool tot de andere met verbaasdheid vervuld hadden. Hij verhief daarbij het deel dat de Prins van Oranje daaraan genomen had, en weidde in het breede uit over het voorzigtige beleid en de bewonderingswaardige dapperheid van dien Vorst. Dan den gevraagden bijstand te verleenen, dit was, verklaarde hij, onmogelijk. Er waren ernstige geschillen met den Keizer en den Koning van Spanje over Mantua gerezen. De Republiek werd met een' oorlog bedreigd. Zij zag zich verpligt, het getal harer krijgsbenden te vermeerderen. Groote, buitengewone uitgaven moesten gedaan worden. Zij was dus, hoe ongaarne, genoodzaakt, ook ditmaal de verzoeken van den Nederlandschen Gezant af te wijzen. Maar deze rustte niet. In zeer ernstige taal herhaalde hij telkens zijne verzoeken, wees op den inhoud der Alliantie, toonde duidelijk aan dat, volgens dien inhoud, de Republiek nog geenszins in eene gesteldheid verkeerde, dat zij kon gerekend worden van hare verpligtingen omtrent den maandelijkschen onderstand ontslagen te zijn, veelmin van de voldoening der achterstallen, die zij in elk geval schuldig was en bleef, en ging bij dit alles met zoo veel ijver, nadruk en aandrang te werk, dat de Doge en zijn Raad, buiten staat de bewijsgronden en redeneringen van Van Lijere te weêrleggen, besloten, den Venetiaanschen Gezant te 's Gravenhage te gelasten, zich over het gedrag van dien Ambassadeur te beklagen.

Guzzoni leverde die klagt op den 23 Februarij 1630 (2) in.

---

(1) Brief van een Genueesch edelman, gevoegd bij die van Van Lijere aan H. H. M. van 15 Junij 1629.

(2) Res. van de Staten-Gen. van dien dag.

Hij verscheen ter vergadering van Hare Hoog Mogenden en deelde, na een verhaal gedaan te hebben van den oorsprong en den voortgang des oorlogs in Italie, namens zijn Regering mede: dat de Heer Van Oosterwijck in deze tegenwoordige tijdsomstandigheden zeer hard had aangehouden op de voldoening van den onderstand, 'tgeen hij dacht niet te pas te komen (1). Hij meende, dat de Signorie voor het tegenwoordige, vermits den oorlog in Italie, behoorde verontschuldigd te blijven van de betaling van den beloofden geldsonderstand. Hij voegde er nogtans bij, dat hij niet twijfelde, of zij zou dien naar gelegenheid in het toekomende verleenen, gelijk zij vroeger gedaan had. Jonkheer Arnolt van Rantwijck, die met het voorzitterschap bekleed was, antwoordde hierop: dat de ijverige pogingen van den Ambassadeur van dezen Staat op goede gronden en met redenen waren geschied, naardien deze Staat door den zwaren oorlog in het verleden jaar zeer was belast geworden en omdat de Signorie sinds vele jaren hare achterstallige gelden schuldig was gebleven, niettegenstaande Hare Hoog Mogenden voor de gemeene zaak alles hadden opgezet wat mogelijk was en nog bereid waren daarmede voort te gaan; dat Hare Hoog Mogenden niettemin de betaling van de onderstandsgelden, die nu van maand tot maand vervielen, zeer belangrijk (2) achtten uit hoofde van de tegenwoordige gelegenheid der Republiek van Venetie.

Den volgenden dag ontvingen de Staten-Generaal een schrijven van Van Lijere, bevattende het weigerend antwoord van de Venetiaansche regering op zijn laatste verzoek tot voldoening van de achterstallen en den maandelijkschen onderstand. Een en ander gaf tot nieuwe beraadslagingen aanleiding, bepaaldelijk over de door Guzzoni gedane klagten omtrent de handelwijs van den Nederlandschen Gezant. Na rijpe overweging werd goedgevonden en verstaan, eene Acte

---

(1) In de Resolutien staat: „'twelk S. E. dacht te zijn buiten propoost."

(2) *Considerabel* staat er in de Resolutie. Rantwijck schijnt dit woord, als van algemeene beteekenis, gebruikt te hebben, ten einde niet te zeggen: bezwarend of iets dergelijks.

of plegtige Verklaring op te maken, die door twee afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden aan Guzzoni ter hand zou worden gesteld, met verzoek haar naar Venetie op te zenden en aan te bevelen. Tevens werd bepaald, die verklaring aan den Heer van Oosterwijck te doen toekomen, met bijvoeging, dat zijne devoiren Hare Hoog Mogenden aangenaam waren en met last, daarmede voort te gaan.

Die Acte of Verklaring (1) hield eerstelijk de hooge goedkeuring der handelwijs van Van Lijere in. Vervolgens werden daarbij de redenen ontvouwd, waarom hij zoo en niet anders had kunnen of moeten handelen, 'tgeen aangewezen werd door een tafereel van den zwaren oorlog en den hagchelijken toestand dezer Gewesten, bijzonder gedurende het laatste jaar. Daarna werden aangetoond de voordeelen die Italie, met name Venetie, uit den oorlog in Nederland getrokken had. De nalatigheid van die Republiek in het voldoen aan hare verpligtingen, in strijd met de Alliantie, werd daarop in het licht gesteld. Dit was niet geschied uit onmagt, noch om eenige gegronde reden, maar alleen uit onwil en door de kuiperijen des vijands, zoo als nog onlangs gebleken was uit onderschepte brieven van den Spaanschen Gezant te Venetie, die zich beroemde, naar 'tgeen Hare Hoog Mogenden hoopten met meer ijdelheid dan naar waarheid, door zijne rustelooze pogingen bewerkt te hebben, dat, toen in den Senaat over het al of niet voortzetten der betaling van den onderstand geraadpleegd werd, er zich slechts zes en dertig leden daar voor, en al de overige met zeer groote meerderheid daar tegen verklaard hadden. Om deze en andere redenen werd de Venetiaansche Gezant dringend verzocht, door zijn schrijven, zoo aan de Regering dier Republiek als aan zijne vrienden en bekenden, te begunstigen en aan te bevelen al hetgeen door den Heer Van Lijere verder zou gedaan worden tot bekoming van den maandelijkschen onderstand en der achterstallige gelden.

(1) Zie deze Acte of Verklaring, die den 1 Maart 1630 gedagteekend is, hier achter in *Bijlage XI.*

Deze Acte of Verklaring werd door twee leden, Beaumont en Schaffer, aan den Ambassadeur Guzzoni namens Hare Hoog Mogenden aangeboden, die nogtans zwarigheid maakte, haar aan de Venetiaansche regering op te zenden of ze door zijne aanbeveling te ondersteunen. Hij beweerde namelijk, dat zij in strijd was met hetgeen hem de Voorzitter Van Rantwijck geantwoord had, daar hij en zijne beide Secretarissen die hem vergezelden, uit dat antwoord hadden verstaan, dat Hare Hoog Mogenden de Republiek van Venetie in de tegenwoordige tijdsomstandigheden van de betaling van den geldsonderstand voor verontschuldigd hielden. In dien zin had hij het antwoord van den Voorzitter reeds aan zijne Meesters medegedeeld. Wanneer hij nu in een' anderen zin schreef, zou zulks een' ongunstigen indruk maken, en bovendien zou het hard aandringen van Hare Hoog Mogenden op de voldoening der gelden het gevolg hebben, dat de Republiek vrede in Italie maakte. Ten slotte trachtte hij het gedrag der Venetiaansche regering te regtvaardigen, doch gaf tevens te kennen, dat hij er geenszins aan twijfelde, of de Republiek zou, wanneer zij wederom in volkomen vrede mogt zijn, op nieuw den onderstand verleenen (1).

Van dat antwoord deden Beaumont en Schaffer verslag, waarop besloten werd, eene nadere Acte op te maken en door dezelfde afgevaardigden aan Guzzoni te doen overhandigen. Deze had de strekking, nogmaals van wege Hare Hoog Mogenden te verklaren, dat de Republiek van Venetie, volgens de duidelijke letter der Alliantie, zonder eenige aannemelijke verontschuldiging voor het tegendeel, gehouden was de betaling te doen van de achterstallige onderstandsgelden, en dat over zulks de Ambassadeur Guzzoni te *liberaal* (2) scheen opgenomen te hebben, 'tgeen de heer

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 9 Maart 1630.

(2) Zoo staat er in de Resolutie van 9 Maart 1630. Het was de laatste zinsnede van het antwoord van Van Rantwijck, dat misschien gelukkiger had kunnen zijn of geheel weggelaten worden, 'twelk Guzzoni zoo liberaal had opgenomen.

Van Rantwijck van wege Hare Hoog Mogenden had gezegd, verzoekende uit dien hoofde nogmaals, dat hij van de overgeleverde Acte zoodanig gebruik geliefde te maken, dat zij ten allerbeste de goede meening van Hare Hoog Mogenden mogt doen kennen en hare bedoelingen verwezenlijken. Doch, na verloop van eenige dagen (1) kwamen de Staten-Generaal op dit besluit terug en vonden zij goed, de zaak te laten rusten en de nadere Acte in te houden. Vermoedelijk zullen zij hebben ingezien, dat dit stuk weinig zou uitwerken en zelfs aanleiding kon geven tot ernstige geschillen met de Republiek, op wier Alliantie, alhoewel weinig vrucht dragende, men uit een staatkundig oogpunt nog altijd hoogen prijs stelde, vooral in deze oogenblikken, nu Venetie op het punt stond met den Keizer en den Koning van Spanje in oorlog te geraken of reeds werkelijk was, 'tgeen eene heilzame uitwerking voor dezen Staat kon hebben. Bovendien was de eerste verklaring aan Van Lijere gezonden, die ongetwijfeld daarvan zou gebruik maken. Deze deed dit werkelijk. Hij deelde haren inhoud aan het Excellentissimo Collegio mede, en voegde daarbij al zulke redenen tot aandrang, als naar zijn oordeel dienstig waren. Maar de Republiek was thans, gelijk de Doge zich in zijn antwoord uitdrukte, in eenen toestand, waarin zij veeleer hulp van anderen noodig had, dan dat zij bij magte was die te verleenen.

De dood van den Hertog van Mantua had het vuur des oorlogs in Italie ontstoken. Hij liet slechts ééne dochter na, die op den dag van zijn overlijden met den Prins van Rethel, zoon van den Hertog van Nevers, door het huwelijk verbonden werd. Spanje en Savoije verzetteden zich tegen die verbindtenis, sloten een verdrag, waarbij zij het hertogdom Montferrat, dat aan het Huis van Mantua toebehoorde, onderling verdeelden, en maakten zich daarvan meester. De Keizer, van zijne zijde, weigerde den nieuwen Hertog van Mantua, dat een mannelijk leen was, daarmede te beleenen

(1) Op 17 April 1630.

en zond een afgevaardigde om daarvan in zijnen naam bezit te nemen. In dezen nood nam de jeugdige Hertog de toevlugt tot Frankrijk en Venetie. Aanvankelijk weigerde de Republiek, uit vreeze voor de gevolgen, alle hulp, doch later liet zij zich overhalen tot het sluiten van een verbond met Frankrijk ter handhaving van de regten des Hertogs van Rethel, daartoe vooral bewogen door de toezegging, dat Lodewijk XIII, aan het hoofd van een magtig leger, een' inval in Italie zou doen. Werkelijk verscheen eene Fransche legermagt, doch die weinig verrigtte en spoedig terug trok. De Venetianen, die zich dus verre bepaald hadden tot het zenden van volk, krijgsbehoeften en levensmiddelen in Mantua dat door de Keizerlijken belegerd werd, onthielden zich, bij het teruggtrekken van het Fransche leger, met de meeste zorg, deel aan den oorlog te nemen. Maar nadat een tweede Fransche leger in aantogt was gekomen en de Gezant van dat Rijk ten sterkste er op aangedrongen had, dat Venetie thans ook openlijk de partij des Hertogs zou kiezen, besloot de Senaat, na langdurige weifeling en hevige beraadslagingen, daartoe. Het Venetiaansche leger zette zich den 29 Mei 1630 in beweging, met oogmerk, Mantua te gaan ontzetten, sloeg zich te Valezzo neder en zond eene sterke afdeeling vooruit, die zich van twee nabijgelegen plaatsen meester maakte en zich aldaar verschanste. Doch alvorens die werken waren voltooid, werd deze afdeeling door eene vijandelijke overmagt aangevallen en tot eenen overhaasten aftogt genoodzaakt, 'tgeen in het Venetiaansche leger, vooral onder de ruiterij, zulk eenen schrik en zoodanige vreeze verwekte, dat het in de uiterste verwarring geraakte, schandelijk aan het vlugten sloeg en geheel verstrooid werd, niettegenstaande de Hertog de Candale en sommige andere opperhoofden, met name de kolonel Mijlander, een Nederlander, alles, doch vruchteloos in het werk hadden gesteld wat van mannen van eer en beproefden moed kon verwacht worden, om de orde te herstellen en den Duitschers het hoofd te bieden. Na deze nederlaag hadden de Keizerlijken de handen ruim. Zij roofden en

plunderden en stichtten brand op het grondgebied der Republiek zonder tegenstand te ontmoeten, en door verraders geholpen, namen zij eerlang stormenderhand de stad Mantua in, waar een vreesselijk bloedbad aangerigt en die gedurende drie dagen aan de roofzucht en den moedwil der vijandelijke soldaten ten prooi gegeven werd.

Nog vóór dat de Senaat besloten had, openlijk aan den oorlog in Italie deel te nemen, doch toen de toestand reeds zeer dreigend was geworden, ontving de Venetiaansche Gezant te 's Gravenhage den last, aan Hare Hoog Mogenden verlof te vragen, vier compagnien voetvolk op de grenzen dezer Landen ten behoeve der Republiek te mogen werven en in de havens en op de stroomen dezer Gewesten in te schepen. Den 15 April 1630 vroeg Guzzoni dat verlof (1), doch op raad van den Stadhouder Frederik Hendrik en van den Raad van State werd dit verzoek afgeslagen, om reden, dat het krijgsvolk van dezen Staat, bijaldien het wierd ingewilligd, uit 's Lands dienst zou verloopen en door de hooge soldij zich zou laten verleiden tot die van Venetie over te gaan (2). Waarschijnelijk zal men het ook ongeraden geoordeeld hebben dat verlof te verleenen, zoo lang Venetie niet werkelijk in oorlog was, daar het gemis van krijgslieden dan geen voordeel gaf, terwijl de voortdurende halstarrigheid der Republiek in het weigeren van den onderstand haar geen aanspraak op eenig gunstbewijs gaf.

Bijkans drie weken later (3) verscheen Guzzoni weder ter vergadering van Hare Hoog Mogenden en deed een nieuw verzoek. Hij deelde mede, dat de Republiek, met voorbijzien van de groote gevaren waaraan zij zich blootstelde, ten beste van het algemeene welzijn besloten had tot den oorlog tegen den Keizer, Spanje en Savoije; dat zij dien ten gevolge hare legermagt reeds had vergroot en trachtte die nog te vermeer-

---

(1) Res. van de Staten-Gen. van dien dag.

(2) Res. van de Staten-Gen., 17 April 1630.

(3) Op den 4 Mei 1630. Res. van de Staten-Gen. van dien dag.

deren; dat zij met dat doel wenschte twee regementen voetvolk, ieder van 2000 man in Embden, in welke stad deze Staat thans groot gezag uitoefende en waar eene Nederlandsche bezetting lag, te werven en in de havens en op de stroomen dezer Gewesten in te schepen, om ze van daar naar Venetie over te voeren; dat hij daartoe, namens de Republiek, de toestemming en bescherming der Staten-Generaal verzocht, en zich verzekerd hield, dat zij die gaarne zouden verleenen, zoo wegens het gemeenschappelijk belang, als uit hoofde van het Verbond dat tusschen de beide Republieken bestond, en ter handhaving van de openbare vrijheid (1). De afgevaardigden van Friesland en Stad en Lande verklaarden zich stellig en bij herhaling tegen het inwilligen van het verzoek wegens den overlast, dien beide provincien van de ligting van zulk een groot getal krijgslieden zouden hebben. Doch de Prins was van andere gedachten. Hij zag te regt in, dat nu Venetie werkelijk in oorlog gekomen, en een Fransch leger ten tweedenmale Italie binnengetrokken was, de Vereenigde Gewesten door het inwilligen der gevraagde werving de Republiek van Venetie zouden helpen in staat stellen, den krijg krachtdadig te voeren; dat hiervan het gevolg zou wezen, dat een aanzienlijk gedeelte der Keizerlijke en Spaansche krijgsbenden naar Italie zou trekken, en het Vaderland aldus bevrijd blijven van die groote gevaren, waaraan het in 't vorige jaar was blootgesteld geweest. Hij raadde derhalve de Staten-Generaal aan, onder zekere voorwaarden de gevraagde werving toe te staan, waartoe Hare Hoog Mogenden dan ook besloten (2).

Het krijgsvolk, uitmakende de beide regementen, waarbij een groot aantal soldaten in Nederlandsche dienst, bijzonder van de Fransche troepen, in strijd met de gestelde

---

(1) Memorie van den heer Ambassadeur van Venetie van 4 Mei 1630.

(2) Res. van de Staten-Gen., 7, 10, 13, 15, 16 en 21 Mei 1630 Wagenaar, Vad. Hist. d. XI, bl. 125.

voorwaarden, heimelijk in dienst getreden was (1), stond onder de bevelen van een' Nederlander, den Kolonel Willem de Hardt, en van een Engelschman, den Kolonel Sir John Winthom. Het werd achtervolgens naar Venetie overgevoerd in Nederlandsche gewapende koopvaardijschepen, daartoe door Guzzoni van den Nederlandschen koopman Sautijn gehuurd. Bij de komst van die regementen duurde de oorlog nog voort, doch hij was zeer verflaauwd, zoowel ten gevolge van den voorspoed der wapenen van den Zweedschen Koning Gustaaf Adolf in Duitschland, waardoor de Keizer genoodzaakt werd een gedeelte zijner krijgsmagt uit Italie terug te roepen, als door het hevig woeden der pest in dat land, met name in de Republiek van Venetie.

Deze schrikkelijke kwaal, nog erger geesel dan de oorlog, teisterde Venetie en de aan de Republiek onderworpen gewesten op eene ontzettende wijs. Er waren dagen, dat er ruim duizend menschen in de hoofdstad aan die ziekte stierven. Volgens de getuigenis van een toen levend Venetiaansch schrijver (2), bedroeg het getal slagtoffers aldaar 60,000; naar onzen Gezant Van Lijere (3), was het nog veel grooter, en in de provincien bezweken niet minder dan 500,000 personen. Geen rang of leeftijd bleef gespaard. Aanzienelijken en geringen, mannen en vrouwen, ouden en jongen, werden door de kwaal weggesleept. Wie vlugten kon, verliet in allerijl de ongelukkige stad om, ware het mogelijk, zich van de ziekte te vrijwaren. Van den anderen kant leden de vijandelijke legerbenden evenzeer; duizenden daalden ten grave. Het gevolg van dien rampzaligen toestand was, dat de oorlog wel in naam bleef voortduren, maar dat er van

---

(1) Zie hetgeen daarover voorviel, in de Res. van de Staten-Gen., 22, 23, 24 Mei, 15, 24 Junij, 10 en 13 Julij, 1 Aug. 1630.

(2) Baptista Nani.

(3) In een' brief aan H. H. M. van 16 Junij 1631 schreef hij, dat de bevolking van Venetie, volgens de beschrijving daarvan kort te voren geschied, bedroeg 67,000, zijnde slechts het één derde van die vóór de pest. Intusschen moet men in aanmerking nemen, dat zeer velen om de ziekte te ontgaan, waren uitgeweken.

beide zijden weinig of niets door verzwakking en uit vrees voor verergering der kwaal verrigt werd.

In deze gesteldheid van zaken kwam het geworven krijgsvolk uit Nederland te Venetie aan. Ware de oorlog krachtig voortgezet, zou het ongetwijfeld een levendig deel daaraan genomen hebben, daar het uit fraaije en geoefende manschappen bestond. Dan nu kon het niets van aanbelang verrigten. Eenige maanden later verlieten de Duitschers het Venetiaansch grondgebied en de vrede werd hersteld, waarnaar de Keizer wegens de herhaalde overwinningen der Zweden sterk verlangde.

Gedurende het woeden der pest had Van Lijere, even als al de overige gezanten en de meeste aanzienelijke ingezetenen de hoofdstad verlaten, en was naar het vaste land geweken. Hij had zich eerst te Treviso en daarna te Caëran, in de nabijheid van die plaats, nedergezet. Gedurende drie maanden bleef hij zich aldaar ophouden, toen hij, na het sterk verminderen der ziekte, naar Venetie terugkeerde.

Zoo lang de pest woedde en de Republiek in oorlog was, werden door Van Lijere geene nadere pogingen aangewend om het voorname doel zijner zending, het bekomen der achterstallen en de voldoening van den maandelijkschen onderstand, te bereiken. Trouwens in deze omstandigheden bestond er geene hoop om in het eerste te slagen. En wat het tweede betreft, Nederland had, volgens de bepalingen der Alliantie, geen regt om den maandelijkschen onderstand te vorderen, terwijl de Republiek van Venetie in openbaren oorlog verkeerde. Nadat echter de pest had opgehouden en de vrede gesloten was, hervatte Van Lijere op last van Hare Hoog Mogenden zijne verzoeken en stelde, om de zaak aan de Republiek gemakkelijk te maken, voor, dat zij het verschuldigde met dubbele maanden zou voldoen, te weten, dat ter afdoening van de achterstallen maandelijks 50,000 gulden zouden worden betaald, en eene gelijke som voor den maandelijkschen onderstand. Tot aandrang voerde hij onder anderen aan, dat de Republiek, die in een' kortstondigen oorlog

was gewikkeld geweest, thans weder den vollen vrede genoot, terwijl Nederland, dat reeds zulk een' langdurigen krijg had moeten voeren, nog steeds onder de lasten van den oorlog gebukt bleef; lasten, die nu op nieuw zeer zwaar werden, naardien door het herstel van den vrede in Italie, de gansche magt van Spanje zoo te land als ter zee het kwam bestoken. Maar deze en vele andere vertoogen die door hem gedaan werden, leverden geen gunstiger gevolg op dan die vóór de oorlog in Italie uitbrak. Dit deed de Staten-Generaal besluiten, ernstiger maatregelen te nemen. Zij gelastten Van Lijere (1), op nieuw en krachtig op de voldoening der verschuldigde gelden aan te dringen, en aan de Republiek in goede en beleefde termen te kennen te geven: „dat Hare „Hoog Mogenden genoeg waren omgevoerd met schoone „woorden, gepretexteerd op ombragien, ijdele apprehensien „ende andere dergelijke uitvlugten," die volgens den duidelijken tekst van de Alliantie niet konden noch vermogten de Republiek verschoonen van de betaling, en dat hij Gezant dus een bepaald en stellig antwoord zou verzoeken, opdat Hare Hoog Mogenden mogten weten, waarop zij zich zouden kunnen verlaten. En toen het antwoord daarop gegeven onvoldoende was, kreeg de heer Van Oosterwijck den naderen last (2), onder de hand en dáár waar het behoorde, bekend te maken en te doen verstaan: „dat in geval de „Republiek boven vermoeden alsnog zoude opiniatreren en „delayeren het stuk van het geldsecours, Hare Hoog Mo„genden genoodzaakt zouden worden te treden tot andere „resolutien, die andere operatie zouden doen."

Van den inhoud dier bevelen werd door afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden kennis gegeven aan Alouïsi Contareni, die ter vervanging van Guzzoni andermaal als Gezant te 's Gravenhage was gekomen, met ernstig verzoek, dat hij de pogingen van den heer Van Oosterwijck

(1) Res. van de Staten-Gen., 9 Sept. 1632.

(2) Res. van de Staten-Gen., 18 Nov. 1632.

zou ondersteunen. Ook de Stadhouder Frederik Hendrik onderhield den Venetiaanschen Ambassadeur hierover en drong op zijne medewerking aan. Van Lijere kweet zich met zijnen gewonen ijver van den hem gegeven last. Tot tweemalen toe deed hij eene voordragt en bediende zich daarbij op eene behendige wijs van de door hem gedane ontdekking, dat de Republiek, na drie jaren haren onderstand in geld aan de Zwitsers onthouden te hebben, aangevangen had dien wederom te verleenen en dit thans nog deed en wel door tusschenkomst van den Franschen Gezant, doch zoo heimelijk, dat bijkans niemand daarvan kennis droeg. Met nadruk wees hij aan, dat bijaldien de Republiek in staat was, onderstand aan de Zwitsers te geven, zij dit ook aan Nederland kon doen, en dat de verpligting dienaangaande even heilig was.

Het een en ander maakte op de gemoederen der leden van het Collegio en van den Senaat indruk. Den 23 December 1632 had er over het al of niet voldoen der verschuldigde gelden aan de Vereenigde Gewesten eene langdurige beraadslaging in den Pregadi plaats, die tot zeer laat in den nacht duurde, doch waarvan de voortzetting, zonder dat er eene beslissing genomen werd, tot na de heilige dagen verschoven werd. In de naastvolgende vergadering werden de beraadslagingen hervat, die zulk een gunstigen keer namen, dat met meerderheid van stemmen (1) een besluit genomen werd, aan Hare Hoog Mogenden de achterstallige gelden en den maandelijkschen onderstand met dubbele maanden te voldoen. Dan nu stond één der Overheidspersonen, die den naam van Savy grandi of Groote Wijzen droegen, op en verklaarde, dat hij gebruik makende van zijn regt (2), om de besluiten van den Senaat te kunnen schorsen, het genomen besluit tot de volgende vergadering uitstelde (3). Kennelijk geschiedde zulks met het doel,

(1) Eigenlijk van ballen; want de stemming geschiedde bij ballotage.
(2) Ieder Savy vermogt dit tot driemalen te doen.
(3) Brief van Van Lijere aan H. H. M. van 7 Jan. 1633.

om dat besluit te vernietigen en tijd te winnen, ten einde in de gelegenheid te zijn, sommige leden van den Senaat, die ten gunste van deze Gewesten gestemd hadden, tot andere gedachten te brengen en opdat de meerderheid zich tegen het verleenen van den onderstand mogt verklaren. Er waren nog altijd vele voorstanders van Spanje en het hof van Rome in Venetie, wie het verbond met de vijanden diens Konings en met eenen Protestantschen Staat tegen de borst stuitte. En het waren deze, die zoo lang mogelijk het geven van onderstand aan dit Gemeenebest hadden tegengehouden, en die dit, nu het op het punt stond te geschieden, het kostte wat het wilde, zochten te beletten.

De zaak werd dus ten derden male in den Senaat overwogen, doch met geen' gunstiger uitkomst. Er werd bepaald, dat het genomen besluit zou geschorst blijven tot de komst van de naaste brieven uit Nederland, mitsgaders tot de benoeming van andere Savy die op handen was, wanneer de zaak op nieuw zou overwogen worden.

Van Lijere van deze toedragt der zaak en van de heerschende geestgesteldheid in den Senaat door één zijner vertrouwde vrienden onderrigt, want de beraadslagingen van den Pregadi hadden met gesloten deuren plaats, meende eene laatste en uiterste poging te moeten doen om, ware het mogelijk, nog eene gunstige uitkomst te bewerken. Hij verzocht en verkreeg een gehoor bij den Doge en zijnen Raad, waarin hij de belangen van het Vaderland in krachtige en bondige woorden aldus voordroeg:

„Serenissime Prins, zeer verhevene en doorluchtige Heeren!

„De betaling van den onderstand is het eenige middel om „de verbreking der Alliantie te voorkomen, en U te doen „behouden de trouwste vrienden die Gij op de wereld hebt; „vrienden, die ik in magt en aanzien durf gelijk stellen met „den Hertog van Mantua, de Zwitsers en Graauwbunders, „en waarvan de Spanjaard en andere uwe vijanden zoo

„gaarne U wilden berooven, om U daarna minder te achten „en uwe vrijheid te stouter te belagen. Bij ons weifelt thans „de geestgesteldheid tusschen den vrede en den oorlog. Het „hangt alleen van de handelwijs onzer Bondgenooten af, „welke keuze wij doen zullen. Ons ijzer ligt in het vuur, „nu moet men het smeden. Frankrijk betaalt ons het derde „millioen. Gijl. zijt wijs en zult, gelijk dat Rijk, weten van „de gelegenheid gebruik te maken. Gijl. zijt regtvaardig en „zult U zelve geen nadeel willen toebrengen, noch uwen „Bondgenooten ongelijk aandoen. Ook weet ik, dat God U „een goed besluit heeft ingegeven. Ik smeek U in naam „van dienzelfden God, dat Gij de uitvoering daarvan be„spoedigt. *Nimium diu deliberando perit gratia et praeterit „occasio; male differtur, quod non aufertur, praesertim ubi „dilatio multum nocere potest, prodesse nihil*" (1).

Den volgenden dag (2) had de vastgestelde beraadslaging bij den Senaat plaats, waarin één der nieuw benoemde Savy tegen het verleenen van onderstand aan deze Gewesten sprak, 'tgeen het gevolg had, dat, toen het tot stemmen kwam, de meerderheid besliste, dat die niet zou gegeven worden. Doch na verloop van twee dagen hield de Pregadi op nieuw eene vergadering, waarin de zaak nogmaals overwogen werd. Hoe sterk de Spaansch- en Pausgezinden zich tegen het verleenen van den onderstand verzetteden, was er nogtans eene partij in den Senaat, en aan het hoofd daarvan stond de Doge, die beducht was voor de gevolgen eener weigering en die de daaruit te voorziene verbreking der Alliantie en den vrede der Vereenigde Gewesten met Spanje, waarmede Van Lijere in zijne laatste voordragt

---

(1) d. i. „Door te lang te beraadslagen, gaat het welgevallige verloren en de gelegenheid voorbij. Ten kwade wordt uitgesteld dat niet uit den weg geruimd wordt, vooral wáár uitstel veel kan benadeelen en geen voordeel aanbrengen." Van Lijere wilde hiermede te kennen geven, dat uitstel van betaling aan de Republiek toch niets baatte daar zij toch altijd de achterstallige gelden schuldig bleef.

(2) Op den 5 Januarij 1633.

gedreigd had, als zeer noodlottig voor de Republiek beschouwde. Om dit te voorkomen, was deze vergadering belegd, ten einde te beproeven, of men de meerderheid tot eenige toegeeflijkheid zou kunnen overhalen. Daarin slaagde die partij echter slechts gedeeltelijk. Eene bepaalde beslissing werd wederom tot eene volgende bijeenkomst verschoven, doch met eene kleine meerderheid besloten, den onderstand niet stellig te weigeren, maar met Hare Hoog Mogenden in onderhandeling te treden over het voldoen van het verschuldigde in zout, een voornaam voortbrengsel van den Venetiaanschen grond, wanneer de Republiek buiten staat mogt zijn, zulks in geld te doen (1). Dan, dit eenigermate gunstig besluit werd in eene volgende vergadering weder te niet gedaan, omdat het leveren van zout lastig zou zijn voor de Republiek en aan dit Gemeenebest noch dienstig noch aangenaam. In plaats daarvan werd vastgesteld, nog dienzelfden avond aan den Ambassadeur te 's Gravenhage Contareni een antwoord op de herhaalde voordragten van Van Lijere te zenden, dat echter niets anders inhield dan de reeds zoo menigwerf gedane betuigingen van genegenheid en verontschuldigingen wegens zware lasten en onvermogen. Dit antwoord werd niet eerder dan na verloop van eenige dagen aan den Nederlandschen Gezant te Venetie medegedeeld, opdat Contareni in staat mogt zijn, zich tegen de te verwachten klagten van de Staten-Generaal voor te bereiden, alvorens Van Lijere hun van den ongunstigen uitslag zou kunnen kennis geven. Daarenboven werd onder den eed van geheimhouding bepaald, dat aan Contareni de geheime last zou worden opgedragen om, bijaldien hij zag, dat Hare Hoog Mogenden zich eenigzins met het gegeven antwoord te vreden stelden, hij de zaak daarbij zou laten rusten; maar zoo hij mogt bevinden, dat zij daarover een hevig misnoegen betoonden, hij alsdan aan Hare Hoog Mogenden zou beloven de betaling van ééne dubbele maand of meer, naar mate de

(1) Brief van Van Lijere aan H. H. M. van 7 Jan. 1633.

gelegenheid dit medebragt (1). De strekking van dit besluit was kennelijk deze, om indien mogelijk, niets, en in geval van noodzakelijkheid, zoo weinig doenlijk toe te geven.

Van Lijere, die niettegenstaande het opgelegde geheim van al hetgeen in den Senaat gedurende de laatste dagen was voorgevallen en dus ook van den geheimen last aan Contareni naauwkeurige kennis had weten te bekomen, deelde aan Hare Hoog Mogenden onverwijld het een en ander mede, en raadde aan, dat men nu ernstig over het onvoldoende van het antwoord aan den Venetiaanschen Gezant klagen en op eene betere en afdoende beschikking zou aandringen, in welk geval hij geenszins twijfelde, of deze volgen zou. Doch alvorens 's Lands regering die berigten ontving, hadden de Staten-Generaal reeds, zoodra zij de eerste ongunstige beschikkingen van den Senaat vernamen, zeven leden uit hun midden benoemd (2), aan wier hoofd de bekwame en door zijne Gedenkschriften bekende Alexander van der Capelle, Heer van Aertsbergen, stond, aan wie werd opgedragen, zich bij den Venetiaanschen Ambassadeur te vervoegen, om hem over het gebeurde te onderhouden en op een gunstiger besluit aan te dringen. Zij droegen hem voor, dat Hare Hoog Mogenden nu geruimen tijd verwacht hadden en nog eerlang te gemoet zagen de spoedige voldoening van den beloofden onderstand; dat de herhaalde pogingen, door den Heer van Oosterwijck aangewend, die de Venetiaansche regering scheen te beschouwen als eigenmagtig door hem gedaan, op uitdrukkelijken last van dezen Staat geschied waren, en dat ingeval de betaling van den onderstand nog langer achterwege mogt blijven, Hare Hoog Mogenden genoodzaakt zouden worden, genoemden haren Ambassadeur terug te roepen. Van dezen buitengewonen maatregel, om uit het midden der hoogste Landsvergadering eene zoo talrijke bezending af te vaardigen,

(1) Brief van Van Lijere aan H. H. M., van 14 Jan. 1633.
(2) Bij resolutie van 24 Jan. 1633.

'tgeen met vreemde Gezanten slechts zeer zeldzaam gebeurde, hoopte men eene goede uitwerking; doch het bleek, dat men zich te vergeefs daarmede gevleid had; want Contareni antwoordde in denzelfden geest als de Doge meermalen aan Van Lijere gedaan had. Hij gaf een breedvoerig verhaal van den jongsten oorlog en weidde uit over de verliezen, door de besmettelijke ziekte geleden. Niet ontbrak de wil om het verschuldigde te voldoen, maar wel het vermogen. Men moest het niet betalen geenszins houden voor eene weigering, doch voor een uitstel. En toen de Afgevaardigden hem op den duidelijken inhoud der Alliantie gewezen en gevraagd hadden, hoe met de aangevoerde verontschuldigingen overeen te brengen was de onderstand dien de Republiek aan de Zwitsersche Kantons verleende, gaf Contareni ten antwoord, dat zijne Heeren en Meesters geenszins aanleiding tot de verbreking der Alliantie hadden gegeven, en dat, bijaldien Hare Hoog Mogenden daartoe mogten komen, de Republiek van Venetie ten ernstigste zou moeten verklaren, daaraan onschuldig te zijn (1). Hij nam desniettemin aan, van alles een omstandig berigt aan de Republiek te zullen mededeelen en wat in zijne magt was er bij te voegen, opdat aan dezen Staat redelijk genoegen mogt gegeven worden.

Niet lang na dit was voorgevallen, kwamen de nadere berigten van Van Lijere, waarin het te niet doen van een vroeger eenigermate gunstig besluit van den Senaat gemeld werd en hij Hare Hoog Mogenden tot krachtige maatregelen aanspoorde. Hieraan werd gehoor gegeven en onverwijld een besluit genomen, den Heer van Oosterwijck terug te roepen. Nogtans werd er gelijktijdig bepaald, de brieven daartoe betrekkelijk, nog een' korten tijd op te houden en ze inmiddels aan den Prins van Oranje ter hand te stellen, met verzoek, aan den Ambassadeur van Venetie het uiterste misnoegen van Hare Hoog Mogenden over de weigering van den onder-

(1) Rapport der zeven Afgevaardigden, hoofdzakelijk voorkomende in de Res. van de Staten-Gen., 22 Febr. 1633.

stand te doen kennen, en hem vertrouwelijk het genomen besluit mede te deelen (1). Voorzeker zal Frederik Hendrik aan dit verzoek voldaan hebben, doch er bestaan redenen om te twijfelen, of de Stadhouder daarbij met al die kracht en al dien ernst te werk gegaan zij als de aard der zaak vorderde. Dit zal gedeeltelijk aan zijne geaardheid moeten toegeschreven worden, welligt ook gedeeltelijk aan zijne overtuiging van het belang der instandhouding van de Alliantie, gedeeltelijk aan de meer gunstige berigten, door Van Lijere kort daarop en ook later medegedeeld. De Venetiaansche regering ging toch met echt Italiaansche sluwheid te werk; want dan eens gaf zij hoop, dan vernietigde zij die. Op den eenen tijd scheen zij de houding aan te nemen, als of zij waarlijk voornemens ware aan hare verpligtingen, op welke wijs dan ook, te voldoen; op eenen anderen tijd weder behandelde zij de zaak met verregaande onverschilligheid en gedroeg zich, als ware er door haar geen beloften gedaan of uitzigten geopend. De gunstige of ongunstige omstandigheden oefenden daarop veel invloed uit, maar meest helde de Doge met zijnen Raad, en vooral de Senaat over, niets te geven. Van Lijere werd daardoor geslingerd en gaf dan eens goede, dan eens kwade berigten. Doch, ofschoon zijn eerlijk hart niet altijd zulk eene slinksche staatkunde mogt doorgronden, bedrogen nogtans werd hij er niet door. Hij zag duidelijk in, dat de Republiek haar sinds lang aangenomen stelsel om, behalve in den uitersten nood, onzijdig te blijven, ook nu wilde bewaren; dat zij niet met Nederland wilde breken, maar ook de vriendschap van het Huis van Oostenrijk, bepaaldelijk des Konings van Spanje, wenschte te behouden. In dien zin schreef hij aan Hare Hoog Mogenden het navolgende: (2) „Deze Heeren zouden wel „te vreden zijn, de zaken van Europa in eene gelijke „weegschaal te zien hangen; van verre, zonder hun toedoen,

(1) Res. van de Staten-Gen., 2 Maart 1633.

(2) In een' brief aan H. H. M. van 8 Sept. 1633.

„de tragedie te zien spelen; Uwe Hoog Mogenden met hope „te onderhouden en Spanje met goede woorden; te meer, „daar ik van goederhand onderrigt ben, dat de Spaansche „Ambassadeur, hebbende onlangs hier voorgesteld, de Al„liantie met de *Formaggieri* (Kaasmakers), waarmede de Mar„raan (de Ongeloovige) onze Natie wilde aanduiden, te ver„laten, en eene andere met zijnen Koning te maken, deze „Heeren daarop door hunnen Gezant in Spanje dien Koning „met zeer beleefde woorden hebben doen aandienen hunne „genegenheid tot zijne dienst en vriendschap." Het ware te wenschen geweest, dat Frederik Hendrik en 's Lands regering meer van deze bedoelingen doordrongen waren geweest. Maar even als die Stadhouder lieten de Afgevaardigden van Hare Hoog Mogenden zich in slaap wiegen. In plaats van den Venetiaanschen Gezant geene rust te gunnen, en telkens en bij herhaling op een bepaald gunstig antwoord, ontdaan van eenig voorbehoud hoe ook genaamd, met al den ernst dien de zaak vorderde, aan te dringen en eindelijk hem het besluit der terugroeping van Van Lijere staatsgewijs mede te deelen; vermaanden zij, misleid door de tijdelijke gunstige berigten van onzen Gezant, hem niet anders dan op eene zachte wijs; wat meer is, één der invloedrijke leden der Regering voorkwam Contareni met beleefdheden (1). Dit was genoeg om de Republiek van Venetie, zoo als Van Lijere dit in één zijner brieven uitdrukt, daarop als op een zacht oorkussen te doen rusten, zonder op te waken tot betrachting van haar Verbond. De Venetiaansche Gezant, die eerst bevel had bekomen, aan Hare Hoog Mogenden een voorstel te doen omtrent de betaling der achterstallen met eene zekere som in eens, om dan vervolgens den maandelijkschen onderstand geregeld te voldoen, en aan wien later werd opgedragen, voor een gedeelte der achterstallen zout van Cabo d'Istria in plaats van goud aan te bieden, hield dien uitersten last,

(1) Van Lijere klaagt daarover in zijne brieven aan H. H. M. van 16 Nov. 1633 en van 2 Junij 1634. Wie dat lid was, zegt hij niet.

die hem bevolen was niet dan in den dringendsten nood te openbaren, ten gevolge van deze ontijdige zachtmoedigheid terug. En toen eindelijk de Staten-Generaal inzagen, dat zachtmoedigheid niets uitwerkte, en zij aan den Venetiaanschen Gezant te 's Gravenhage en door Van Lijere aan den Doge en zijnen Raad plegtig hadden doen verklaren: dat zij *voor de laatste maal* de Republiek van Venetie verzochten, hen niet langer met onbeduidende verontschuldigingen op te houden, en dat zij, bijaldien zij binnen een bepaalden tijd geene werkelijke voldoening kregen, niet zouden kunnen nalaten, het ongelijk dat hun werd aangedaan, bekend te maken en behoudens hun regt te onderwerpen aan het oordeel van alle neutrale Prinsen en Potentaten (1); — toen voelden de Venetianen zich beleedigd en in hunnen nationalen trots gekrenkt.

Zoodra men dit te Venetie vernomen had, verhieven zich in den Pregadi stemmen, die zich tegen het verleenen van eenigen onderstand, hoe ook genaamd, verklaarden. Een Spaanschgezind Senateur liet zich sterk daartegen uit. 't Was onbehoorlijk, zeide hij, de onderzaten, door oorlog en pest uitgemergeld, met nieuwe belastingen nog te bezwaren. 't Was ongeraden, het Huis van Oostenrijk tot vijandschap te verwekken, dat Huis, waaraan de Republiek van alle kanten grensde, waarmede zij lang in vrede en gemeenschap van handel had geleefd en nog leefde tot groot voordeel en veiligheid van den Staat. De Republiek had meer dan 1200 jaren gebloeid onder het Katholijk geloof en bloeide nog daaronder. Men behoorde dus te volharden, geen onderstand te verleenen aan de vijanden van dat Geloof tegen degenen die het trachtten te beschermen. De Venetiaansche regering ging verder. Aan Francesco Michieli, die op het punt stond herwaarts te reizen om Contareni als Gezant te vervangen, werd gelast, niet te vertrekken vóór het bekend was, welke nadere besluiten

---

(1) Dit geschiedde ten gevolge der Res. van de Staten-Gen. van 1 Maart 1634.

door Hare Hoog Mogenden zouden genomen worden. En hiermede nog niet voldaan, vorderden de aanhangers van Spanje en Rome stoutmoedig in den Senaat, dat aan Contareni zou gelast worden, 's Gravenhage te verlaten en zich naar Parijs, waar hij tot Ambassadeur benoemd was, te begeven, opdat de Republiek de beleediging niet mogt ondervinden, dat hem door Hare Hoog Mogenden zijn afscheid gegeven wierd. Na hevig twisten, werd echter dit laatste verworpen, omdat zoodanig besluit eene openlijke verbreking der Alliantie van de zijde der Republiek zou zijn, 'tgeen met de staatkundige bedoelingen en de gewone handelwijs van het Venetiaansch Bewind in strijd was (1).

In deze gemoedsstemming en onder die omstandigheden was het niet te verwachten, dat Van Lijere er in slagen zou, gunstige besluiten te bewerken. Overeenkomstig de bevelen van Hare Hoog Mogenden, wendde hij zelfs daartoe geene pogingen meer aan, zoodat de twee laatste jaren van zijn verblijf te Venetie verliepen, zonder dat hij meer op de voldoening der achterstallen en van den måandelijkschen onderstand aandrong.

Intusschen meenden de Staten-Generaal van hunne zijde niet te mogen stilzitten en nog één middel bij de hand te moeten nemen, vooral, omdat de tijd met rassche schreden naderde, dat de vijftienjarige Alliantie zou ten einde loopen. Op voorstel van Van Lijere en met goedkeuring van den Stadhouder Frederik Hendrik, besloten zij, door de Gezanten van den Staat bij de hoven van Parijs en Londen aan de Koningen van die Rijken te verzoeken, door hunne Ambassadeurs te Venetie de Republiek tot de voldoening van hetgeen zij aan dit Gemeenebest verschuldigd was te bewegen (2). Er bevond zich in deze oogenblikken geen Britsch Gezant te Venetie, zoodat van die zijde niets gedaan werd. Anders was het met Frankrijk. De gewone Gezant van dat hof bij de Republiek,

(1) Brieven van Van Lijere aan H. H. M. van 8 Sept., 28 Oct., 16 Nov. 1633 en 3 Maart, 28 April, 12 Mei en 2 Junij 1634.

(2) Res. van de Staten-Gen., 20 Mei 1634.

De la Tuillerie, drong namens zijnen Koning er op aan, de verschuldigde gelden aan dezen Staat te voldoen en daarmede verder voort te gaan. Ook de Kardinaal de Richelieu onderhield daarover meermalen den Venetiaanschen Gezant te Parijs, en zeide hem onder anderen: dat de Koning vertrouwde, dat de Republiek niet alleen Hare Hoog Mogenden zou voldoen, maar ook met haar en met Zijne Majesteit in nadere Alliantie treden tot bevordering van de gemeene zaak, en dat de Koning in die hope Hare Hoog Mogenden sinds lang had teruggehouden en nog terughield, andere middelen bij de hand te nemen tot het bekomen van voldoening. Doch noch het een, noch het ander had eenige gunstige uitwerking. Het antwoord van den Doge was vervat in algemeene bewoordingen, waarin hoog werd opgegeven van de goede gezindheid der Republiek jegens dit Gemeenebest en van hetgeen zij voor hetzelve gedaan had. En in den Senaat werd, bij de overweging van het verzoek des Franschen Gezants, alleen besloten, een staal van het zout van Cabo d'Istria met het eerste schip naar Holland te zenden aan den Ambassadeur Michieli, niettegenstaande deze nog onlangs had gemeld, dat het aanbod daarvan, door hem en zijnen voorganger gedaan, na een opzettelijk onderzoek van deskundigen stellig wegens de mindere hoedanigheid dan het Fransche en de zware kosten van het vervoer, door Hare Hoog Mogenden van de hand gewezen en de onderhandelingen dienaangaande afgesneden waren (1). Ongetwijfeld hadden op deze beslissing invloed de dringende vermaningen aan de Venetiaansche Gezanten, zoo te Milaan als te Napels gedaan, om toch aan de vijanden van het Huis van Oostenrijk geen geldsonderstand te geven, noch met hen eene nieuwe Alliantie te sluiten. Ook bleven niet zonder uitwerking de vertoogen van den Spaanschen Ambassadeur te Venetie, die bijkans dagelijks, dan eens met vleijende, dan eens met dreigende bewoordingen, in het Excellentissimo Collegio den

---

(1) Brief van Van Lijere van 1 Dec. 1634 en 2 Maart 1635.

Doge en zijnen Raad voorhield, zich daarvan te onthouden. Desniettegenstaande herhaalde de Fransche Gezant van tijd tot tijd zijne pogingen en ook te Parijs werd door de Fransche staatsdienaren bij den Venetiaanschen Gezant er op nieuw aangedrongen, dat de Republiek aan hare verpligtingen zou voldoen. Doch noch het een, noch het andere had eene gunstige uitwerking. De Venetiaansche regering bleef, met inachtneming der beleefdste vormen, volharden in hare verontschuldigingen en uitstel. Zij gaf nogtans aan den Franschen Gezant te kennen, dat zij wel gaarne de Alliantie met Hare Hoog Mogenden zou willen verlengen, doch zonder het geven van eenigen onderstand.

Ten gevolge van die gebeurtenissen heerschte er van beide kanten eene zekere spanning, die door een ongelukkig voorval nog sterker werd, dat, zoo al geene openbare vredebreuk, althans eene moeijelijk te herstellen verwijdering tusschen de twee Republieken dreigde te veroorzaken.

De Venetiaansche Gezant te 's Gravenhage, Michieli, bewoonde, gelijk zijne voorgangers, een huis, dat van 's Lands wege voor hem gehuurd en betaald werd. Door een verzuim was de verponding daarvan niet voldaan, en nu liet de gaarder van dat middel, meenende de maatregelen van dwang die in zulke zaken gebruikelijk waren, te moeten aanwenden, door den uitmaander der verponding, vergezeld van een geregtsdienaar, een der vensters van het huis afhangen en wegnemen, om aldus den eigenaar tot de betaling te noodzaken. Zoodra dit geschied was, begaf Michieli zich naar de vergadering der Staten-Generaal, klaagde in hevige taal over het gebeurde en vorderde dat zij, die zich daaraan hadden schuldig gemaakt, zouden gestraft worden. De Voorzitter beloofde de zaak te laten onderzoeken en hem voldoening te geven, waartoe Hare Hoog Mogenden last gaven. Dan, toen den volgenden dag de geregtsdienaar voorbij het huis van Michieli ging, schoot een zijner lakeijen met een stok gewapend op dien geregtsdienaar uit, „hem dapper slaande en bastonnerende," en nadat deze aan zijnen aanvaller

den stok had ontweldigd, voegden zich nog twee andere bedienden van den Gezant er bij, die den geregtsdienaar met hun zijdgeweer een houw in het hoofd en een steek in het ligchaam gaven, zoodat hij doodelijk gekwetst nederzeeg. Dit voorval gaf tot vele en velerlei moeijelijkheden aanleiding. De Staten-Generaal benoemden twee leden, die uit hunnen naam op de best mogelijke wijs bij den Venetiaanschen Gezant verontschuldigden 'tgeen op last van den gaarder geschied was, als die in de uitvoering der wetten te verre was gegaan. Zij beklaagden zich echter tevens hoogelijk over de handelwijs der bedienden van den Gezant; eene handelwijs, die de ergste gevolgen voor 's Lands finantien kon hebben en onlijdelijk was. Zij verzochten uit dien hoofde den heer Ambassadeur van wege Hare Hoog Mogenden, zijne domestieken daartoe te houden, dat zij zulke of dergelijke proceduren niet meer mogten gebruiken, „omme alle „goede intelligentie tusschen den Staat van de hooggedachte „Republiek en dien van Hare Hoog Mogenden, en alle vriend„schap tusschen derzelver subjecten en onderdanen te onder„houden" (1).

Michieli, van zijne zijde, bleef, zonder zich over het gedrag zijner dienaren uit te laten, aandringen op voldoening, en ware de Stadhouder Frederik Hendrik niet tusschen beiden gekomen, en had deze niet aangeraden, het misverstand in der minne bij te leggen, vermoedelijk zou de zaak bij de reeds heerschende spanning eene ernstiger wending genomen hebben en daaruit, wel geene vredebreuk, als voor geen der beide Staten raadzaam, maar eene gansche verwijdering welligt ontstaan zijn. Na verloop van twee maanden werden ten gevolge van de tusschenkomst des Prinsen en door wederzijdsche toegefelijkheid, de vriendschappelijke betrekkingen hersteld en verklaarde de Venetiaansche Gezant, met hetgeen gedaan was voldaan te zijn (2).

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 1, 3 en 6 Sept. 1635.

(2) Res. van de Staten-Gen., 8 en 13 Sept. en 12 Nov. 1635.

Het was nu bijkans negen jaren geleden, dat Van Lijere het Vaderland verliet, en gedurende al dien tijd had hij zich met trouw en ijver als Gezant bij de Republiek van Venetie van zijne pligten gekweten. Lang had hij de hoop gevoed, in het voorname oogmerk zijner zending, het bekomen der achterstallen en het verleenen van den maandelijkschen onderstand, te zullen slagen; doch de ondervinding, vooral van de laatste twee jaren, had hem geleerd dat die hoop ijdel was. Bovendien was de vijftienjarige Alliantie ten einde geloopen zonder vooruitzigt op hare hernieuwing. Daarbij kwam, dat de geestgesteldheid in den Senaat ten aanzien van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden zeer ongunstig was geworden. En of er nog iets aan ontbrak, er waren wederom geschillen in Italie gerezen, waarin de Republiek gewikkeld was. Wat goeds was er van de Venetiaansche regering onder zulke omstandigheden en bij zoodanig eene geestgesteldheid voor het Vaderland te verwachten? Van Lijere, overtuigd dat hij alles gedaan had wat in zijn vermogen was, en zich tevens verzekerd houdende, dat alle verdere pogingen vruchteloos zouden zijn, zoo lang er geene verandering in de omstandigheden kwam, meende, dat een langer verblijf te Venetie zonder nut was, en verzocht van Hare Hoog Mogenden verlof, een keer herwaarts te mogen doen, bepaaldelijk ook om voor de opvoeding zijner vijf zonen de noodige schikkingen te kunnen maken. Deze denkwijs van Van Lijere en zijne gedachten over hetgeen verder van de Republiek te verwachten was, stralen helder door in een verslag, dat hij na zijne komst in het Vaderland aan Hare Hoog Mogenden indiende. Na gezegd te hebben, dat het aan hem niet ontbroken had, dat 's Lands Regering geen satisfactie van de Republiek had bekomen, gaat hij aldus voort: „De consideratien die de Venetianen hadden beweecht „tot het maecken van de Alliantie, meest bestaende ende „gevest synde op het grote ontsach ende de vrese van den „Hertog van Ossuna, ten dyen tyden Viceroy van Napels, „synde comen te cesseren, ende Uwe Hooch Moghenden

„getreden in oorloch met Spagnien sonder grote apparentie van „haest een eynde daervan te sien, ofte dat de Hoochgemelde „Republycque den oorloch hadde te vresen ofte eenich contre- „secours van Uwe Hooch Moghenden te verhopen, soo is „het geweest ende sal myns bedunckens altyts genoechsaem „onmoghelyck wesen, de meerderheyt der stemmen te winnen „tot betalinghe van de achterstallen van 't subsidie van „personen, die 't merendeel van de penninghen daertoe no- „dich souden moeten haelen uyt hunne eyghene coffers, ten „waer dat door veranderinghe van tyden hunluyder den „oorloch ende Uwe Hooch Moghenden de vrede ten deele „viel, als wanneer den noot ende eyghen interest hun crach- „tigher souden manen tot hun devoir, als tot noch toe alle „remonstrantien ofte insichten van 't Verbont." Ondertusschen, voegt hij er bij, „heb ik aldaer den tydt van neghen jaeren „den publycken dienst nae vermoghen betracht, de preten- „sien van Uwe Hooch Moghenden levendich gehouden, ende „de Ondersaten derselver, aldaer in goet getal trafiquerende „ende passerende, voorgestaen, waervan ick sonder beroe- „men, dese eenighe winst heb wechgedraghen, dat ick de „eere, rang en digniteyt van de Ambassade ongecrenct heb „bewaert" (1).

Bij deze kennis van den toestand der zaken en dit uitzigt op de toekomst, is het niet vreemd, dat Van Lijere wenschte eene Republiek te verlaten, waar hij van geen nut meer kon zijn, en dat hij verlangde, elders beter tot het welzijn van het Vaderland werkzaam te wezen.

Daar de heer van Oosterwijck oorspronkelijk slechts voor drie jaren tot Gezant te Venetie benoemd was, en hij nu het driedubbelle van dien tijd aldaar had doorgebragt, vorderde de billijkheid dat aan zijn verzoek voldaan wierd. Na een en andermaal op zijn ontslag te hebben aangedrongen, werd

---

(1) Uit een brief of rapport van Van Lijere, geschreven aan H. H. M., in het Rijks Archief gevonden bij zijn eigenlijk Rapport, doch niet gedagteekend en ook niet door hem onderteekend, doch stellig van hem afkomstig.

hem dit niet alleen verleend, maar hij bovendien, tot een bewijs van de hooge tevredenheid over zijnen onvermoeiden ijver, op den 7 Junij 1636 (1) benoemd tot gewoon Ambassadeur van wege dezen Staat bij de kroon van Frankrijk, als opvolger van Gideon van Boetzelaer, heer van Langerack, die onlangs overleden was. Weinige dagen later werd hem gelast, bij de eerste en bekwaamste gelegenheid zich naar Parijs te begeven tot aanvaarding zijner nieuwe betrekking, en tevens, dat hij bij zijn afscheid van den Doge, „met vigoureuse termen op het heftigste urgeren zou „de betaling van de achterstallige geldsecoursen" (2). Dan, naauwelijks had de Venetiaansche Gezant te 's Gravenhage het aanstaande vertrek van Van Lijere vernomen, of hij wendde zich tot den Voorzitter der vergadering van Hare Hoog Mogenden met het verzoek, dat zij verdacht mogten zijn, de plaats van Ambassadeur bij de Republiek wederom te vervullen. Meermalen herhaalde hij dat verzoek, met bijvoeging, dat de heer Van Oosterwijck Venetie niet mogt verlaten vóór bij dezen Staat zijn opvolger zou benoemd wezen. Bijaldien men dit laatste inwilligde, nam hij van zijne zijde aan, zonder tijdverlies op nieuw bij de regering der Republiek met den meesten ernst aan te dringen op de voldoening der achterstallen. Hoe dikwerf de Staten-Generaal zich hadden teleur gesteld gevonden, besloten zij nogtans, met overleg van den Stadhouder, het verzoek van Michieli toe te staan en Van Lijere nog een' korten tijd te Venetie te laten vertoeven, in de hoop, dat de gedane toezegging eindelijk het gewenscht gevolg zou hebben. Van Lijere bleef dus nog eenigen tijd.

In afwachting der nadere bevelen en met het uitzigt, dat hij althans uit het antwoord van den Doge zou kunnen ontdekken, welke uitwerking de beloften van den Venetiaanschen Gezant hadden gedaan, verzocht Van Lijere, na zoo lang

(1) Res. van de Staten-Gen. van dien dag.
(2) Res. van de Staten-Gen. van 17 Junij 1636.

het stilzwijgen bewaard te hebben, ter voldoening aan den last van Hare Hoog Mogenden, tot tweemalen toe gehoor bij den Doge en zijnen Raad. Hij herinnerde daarin al wat sedert de sluiting der Alliantie gebeurd was; hoe de Republiek had nagelaten aan hare verpligtingen te voldoen; de onvermoeide, doch telkens vruchtelooze pogingen door hem gedurende negen jaren aangewend, en bezwoer hun bij de heiligheid van het Verbond, bij de gegeven trouw, bij de diensten en verdiensten der Vereenigde Nederlanden, nog aan hunne verpligtingen te voldoen. „Doet Gij dit niet," zeide hij ten slotte, „alsdan verliest de Republiek hare beste „vrienden, hare eer en haar vertrouwen, en stelt zij zich aan „de grootste gevaren bloot" (1). Het antwoord van den Doge was, gelijk dit reeds zoo dikwerf het geval was geweest, ontwijkend en onbeduidend. Opdat echter zijne aanspraak, die in den Senaat zou overwogen worden, meerder ingang mogt vinden, stelde Van Lijere die schriftelijk ter hand aan den Secretaris van het Collegio, Suriano, en voegde daarbij een beknopt vertoog in de latijnsche taal, dat hij reeds vroeger opgesteld en in 't geheim aan een en ander had doen toekomen, in de hoop, zoo als hij het uitdrukt, dat het als een vondeling in het Excellentissimo Collegio zou zijn geraakt, 'tgeen nogtans niet gebeurd was. Dit betoog droeg het opschrift: *Tegengif tegen het doodende venijn, dat de Gezant van den Koning van Spanje aan de Venetianen toedient, door hun aan te raden, dat zij het met de Nederlandsche Vereenigde Provincien gesloten Verbond niet houden.* Het had de strekking, om hen te waarschuwen tegen de geheime kuiperijen en slinksche raadgevingen van Spanje, en hun het belang en het voordeel te doen inzien van een Verbond met dit Gemeenebest. „God bewege," zoo eindigde dit betoog, „de „Venetianen tot goede raadsbesluiten, opdat zij hunne ge„heime vijanden en vleijers onderkennen van hunne ware

(1) Hij hield deze rede den 28 Julij en eene nadere in denzelfden geest den 4 Augustus 1636.

„vrienden, en zij niet slechts rijpelijk overwegen wat gebeurd „is, maar wat gebeuren kan" (1)! Van Lijere, alhoewel zelf geene verwachting van eene goede uitkomst hebbende, voldeed op deze wijs aan de door hem ontvangen bevelen, en nu moest welhaast blijken, wat deze, wat vooral de toegezegde vertoogen van den Venetiaanschen Gezant hadden bewerkt. 't Geen hij vreesde, gebeurde. De beslissing van den Senaat was even ongunstig als het antwoord van den Doge, en bestond grootendeels in betuigingen van genegenheid, onvermogen en eene verklaring, dat de Republiek aan hare verpligtingen ruimschoots voldaan had (2).

Reeds vóór dat deze uitslag ter kennisse van Hare Hoog Mogenden was gekomen, waren de Staten-Generaal, gehoor gevende aan den herhaalden en ernstigen aandrang van Michieli, en opdat het niet vervangen van Van Lijere geen hinderpaal zou opleveren, overgegaan tot de benoeming van eenen nieuwen gezant, waartoe gekozen werd Willem Boreel, Raad en Pensionaris der stad Amsterdam, aan wien die betrekking voor den tijd van drie jaren opgedragen werd (3). Tegelijk werd besloten, aan Van Lijere mede te deelen, dat er thans geene redenen meer bestonden voor zijn langer verblijf te Venetie en hem gelast, zoodra mogelijk, zich naar Parijs te begeven, doch bij zijn afscheid nogmaals alle bedenkelijke redenen aan te voeren, om de Republiek tot een gunstiger besluit te bewegen. Hieraan werd door den heer Van Oosterwijck voldaan. Den 13 September 1636 had hij zijn afscheidsgehoor, waarin hij de benoeming van den Ambassadeur Boreel mededeelde en tevens op nieuw en met ernst de belangen van zijn Vaderland voordroeg, doch met even weinig vrucht als vroeger. De Doge betuigde in zijn antwoord het genoegen der Republiek over die benoeming, verhief hoogelijk de deugden, den ijver en de uitstekende bekwaamheden van Van Lijere, gaf zijn leedwezen

(1) Zie dit Staatsstuk hier achter in *Bijlage XII.*
(2) Dit antwoord is van den 4 Aug. 1636.
(3) Res. van de Staten-Gen., 7 Aug. 1636.

te kennen over zijn vertrek, maar met een diep stilzwijgen ging hij de verpligtingen die op Venetie rustten, voorbij. Om voorts aan den Nederlandschen Gezant een bewijs te geven van de bijzondere tevredenheid der Venetiaansche regering over zijne handelwijs gedurende zijn negenjarig verblijf aldaar, omhing de Doge met eigene handen den oudsten zoon van Van Lijere met eenen gouden ketting (1) en deed den Gezant kort daarna aanbieden, dien zoon tot Ridder van St. Marco te verheffen, welk eerbewijs hij nogtans beleefdelijk van de hand wees. Weinige dagen later verliet hij Venetie en nam de reis door Italie naar Parijs aan, waar hij zich korten tijd ophield en vervolgens zich herwaarts begaf, ten einde daarna de betrekking van Gezant bij het Fransche hof te gaan bekleeden.

De Staten-Generaal waren niet dan schoorvoetend en voornamelijk op de herhaalde en dringende verzoeken van den Venetiaanschen Gezant overgegaan tot de benoeming van eenen nieuwen Ambassadeur bij die Republiek. Al hetgeen toch gedurende zoo vele jaren aangewend was om haar tot gunstiger besluiten te bewegen, was vergeefs geweest en er bestond weinig of geene hoop, dat zij in de toekomst aan de regtmatige vorderingen van dit Gemeenebest meerder gehoor zou geven. Het was alleen met het oog op de wederzijdsche staats- en handelsbelangen en uit vreeze voor eene openlijke scheuring tusschen de twee Staten, dat Hare Hoog Mogenden hadden besloten, aan Boreel deze zending op te dragen.

Dan, niet lang na zijne benoeming rezen er nieuwe zwarigheden, die zijn vertrek deden uitstellen. Men zal zich herinneren, dat het voornamelijk de Gezant van Koning Hendrik IV was, die den weg baande tot de staatsbetrekkingen tusschen Venetie en de Nederlanden, en dat deze

(1) Vermoedelijk ontving Van Lijere zelf ook eenen dergelijken ketting, zoo als zijn voorganger Berck, en met hoedanig een' al de Venetiaansche Gezanten te 's Gravenhage begiftigd werden. Hij spreekt er echter in zijne brieven niet van.

den eersten Nederlandschen Gezant gelijke eere bewees, als gewoonlijk verleend werd aan Vertegenwoordigers van gekroonde Hoofden. Na den dood van dien grootmoedigen Koning, welke deze Gewesten met vaderlijke liefde beminde, kwam daarin verandering. De Fransche Gezanten te Venetie weigerden aan de Nederlandsche Gezanten zoodanige gelijkstelling en meer bepaald, hun den titel van Excellentie toe te kennen. Hieruit ontstonden vrij ernstige geschillen tusschen hen en de Nederlandsche Ambassadeurs Berck en Van Lijere, die daarin eene minachting van de hoogheid van den Staat zagen, welke veruitziende gevolgen kon na zich slepen. Zij deden alles wat in hun vermogen was, om de Fransche Gezanten langs minnelijken weg tot andere gedachten te brengen en, toen dit mislukte, onthielden zij zich van alle regtstreeksch verkeer met hen. Zij oordeelden dit vooral noodig, nadat de Venetiaansche Gezant te Parijs, Soranzo, mede zwarigheid gemaakt had, aan de buitengewone Nederlandsche Gezanten aldaar dergelijke eere te bewijzen, en in 't bijzonder, nadat de Spaansche Ambassadeur te Venetie zich niet ontzien had, in een daartoe opzettelijk verzocht gehoor bij het Excellentissimo Collegio, de edelaardigheid der Republiek in dezen en den moed van Soranzo ruimschoots te prijzen en hoog te verheffen (1).

De Venetiaansche regering verklaarde zich, ofschoon door den Spaanschen Gezant daartoe uitgenoodigd, niet omtrent de handelwijs van Soranzo, en keurde zijn gedrag noch goed noch af; zoodat de zaak bleef gelijk zij was. Het ontging nogtans der aandacht van den Nederlandschen Gezant niet, dat hij in het Excellentissimo Collegio steeds door den Doge werd aangesproken onder den titel van *Signoria illustrissima*, een' titel, die aan alle edellieden gegeven werd, terwijl dezelfde Doge aan den Franschen Gezant de benaming van *Excellenza* gaf. Om eene grootere verwijdering dan reeds bestond te voorkomen, schijnt Van Lijere, nu zijn vertrek op

(1) Dit laatste had in Aug. 1634 plaats

handen was, het raadzaam geacht te hebben, omtrent dit geschilpunt geene vertoogen in het midden te brengen; doch 's Lands regering dacht er anders over. Door twee afgevaardigden uit hun midden deden de Staten-Generaal aan den Venetiaanschen Ambassadeur Michieli hun beklag overbrengen wegens het niet geven van zoodanigen titel en het niet bewijzen van zoodanige eer aan den Nederlandschen Gezant te Venetie als aan hem, Ambassadeur, hier te lande gegeven en bewezen werd, met bijvoeging van hun verlangen, dat dit mogt hersteld worden, opdat Hare Hoog Mogenden niet zouden verpligt worden, op haar besluit ten aanzien der zending van eenen Ambassadeur naar Venetie terug te komen en zijn vertrek niet mogt vertraagd worden (1).

Kort hierop ontving men van den gewezen Gezant bij de Republiek van Venetie, Van Lijere, uit Parijs het berigt, dat de Venetiaansche Gezant bij het Fransche hof, Contareni, aan den Secretaris van het Nederlandsche gezantschap ronduit had verklaard, den heer Van Oosterwijck, thans Ambassadeur bij den Koning van Frankrijk, niet te mogen komen zien, gelijk hij ook de buitengewone Nederlandsche Gezanten niet bezocht had, en wel uit hoofde van het stellig verbod, hem door zijne Regering gedaan, tenzij de Ambassadeurs van Hare Hoog Mogenden zich wilden te vreden stellen, van hem te ontvangen den titel van *Signoria illustrissima*, en aan hem te geven dien van *Excellenza.* Ten gevolge van dit berigt, werden andermaal, met overleg en goedkeuring van den Stadhouder, twee leden aan den Venetiaanschen Gezant afgevaardigd, die namens Hare Hoog Mogenden hem, na het verhaal van het gebeurde te Parijs, in duidelijke en krachtige woorden aanzeiden: dat hij zijne Meesters zou te gemoet voeren en voordragen, de noodige maatregelen te willen nemen, dat de Ambassadeurs, die vanwege dezen Staat te Venetie zouden komen, aldaar zouden ontvangen en betiteld worden, gelijk zij in de hoven van

(1) Res. van de Staten-Gen., 22 Dec. 1636.

Frankrijk en Engeland werden gedaan en zoo als ook den Nederlandschen Gezanten te Venetie vroeger was wedervaren; alsmede, dat zij last zouden hebben te geven aan hunne Ambassadeurs buiten 's lands, dat zij de Gezanten, die van wege dezen Staat zich aldaar ophielden, zouden hebben te bezoeken en hun den titel van *Excellenza* geven, gelijk de Nederlandsche Gezanten zulks ook aan de Venetiaansche zouden doen; met verklaring, dat Hare Hoog Mogenden, alvorens haren Ambassadeur van hier naar Venetie te zenden, hierop begeerden een klaar en rond antwoord, of dat Hare Hoog Mogenden bij gebreke van dien, geen Ambassadeur naar Venetie zouden zenden (1).

In onze dagen, waarin men minder, misschien te weinig hecht aan vormen, zal men zich welligt bevreemden over deze handelwijs van 's Lands regering en niet bevroeden, hoe zij, die zich in zoo vele andere, schijnbaar veel gewigtiger aangelegenheden inschikkelijk jegens de Republiek van Venetie toonde, omtrent eene zaak van dat luttel belang als een bezoek en titel, nu zulk een hoogen toon voerde en daarmede de vriendschap tusschen de beide Gemeenebesten in de waagschaal stelde. Maar om het gedrag van Hare Hoog Mogenden juist te beoordeelen, moet men zich verplaatsen in den tijd waarin dit gebeurde en in de omstandigheden waarin zich deze Gewesten bevonden.

Het was een tijd, waarin veel, zeer veel, grootendeels een overblijfsel van de middeleeuwen, aan vormen gehecht werd; waarin deze niet slechts tusschen de Mogendheden en Gezanten bestonden, maar tot alle rangen en standen der maatschappij waren doorgedrongen; waarin alles naar hooge titels en naar hoogen rang werd gewogen en afgemeten; waarin meer dan éene onderhandeling afgebroken werd, meer dan één verbond of vrede niet tot stand kwam wegens twist over vormen en voorrang. Is het wonder, dat onze Vaderen, in den tijdgeest deelende, ook daaraan veel, zeer veel hecht-

(2) Res. van de Staten-Gen., 27 en 28 Febr. 1637.

ten, vooral, wanneer het de teederste belangen gold? En dit was het toch in het verschil met Venetie. De overwinningen van Frederik Hendrik en de daardoor bewerkte uitbreiding van grondgebied, de luisterrijke zegepraal op de reede van Duins, het veroveren van Braziel, het meermalen verslaan der Spaansche vloten in West-, het grondvesten van het Nederlandsch gezag in Oost-Indie en meer andere treffelijke daden en gewigtige gebeurtenissen, hadden het aanzien van dit Gemeenebest in de laatste jaren merkbaar doen stijgen. Het behoefde dus geenszins meer, gelijk tot aan het Twaalfjarig Bestand, als het ware, aan de hand te gaan der Koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje, maar had de plaats, die aan hetzelve vroeger onder de Mogendheden vergund was, werkelijk ingenomen en zich daarin met roem en eere gehandhaafd. Het had zelfs bondgenootschappen gesloten, vredes helpen bevorderen, hulp en onderstand verleend aan Koningen, Vorsten en Republieken. Doch het was noch door Spanje, noch door den Keizer en hunne aanhangers ten volle als een vrije Staat erkend; het voerde nog steeds een' oorlog, die reeds zeventig jaren had geduurd en waarvan het einde niet te voorzien was. En nu maakte niet alleen Frankrijk zwarigheid, den Vertegenwoordigers van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, zoo als het vroeger gedaan had, een gelijken rang toe te kennen als dien van gekroonde Hoofden; maar ook de Republiek van Venetie, dat voorbeeld volgende, wilde hen nog lager plaatsen en gelijk stellen met de kleinste Italiaansche Vorsten, ja, met ieder Venetiaanschen edelman! Konden, mogten de fiere bestrijders en overwinnaars van Spanje dit dulden? Zou daarmede de eer, de waardigheid, de hoogheid van den Staat niet in gevaar geraken? Zou dit niet den weg tot meerdere en grootere vernederingen banen? Zou hierdoor niet, wanneer eenmaal over den algemeenen vrede mogt onderhandeld worden, aan het Gemeenebest de plaats en rang onder de Mogendheden die het reeds ingenomen had, kunnen betwist, ja ontzegd worden, en die aan deze Gewesten, na zoo langen

strijd, na zoo veel bloedvergieten, opofferingen, volstandigheid en heldendaden, regtmatig toekwamen? Roemen wij derhalve veeleer onze Vaderen dan ze af te keuren, die wijsselijk dáár toegaven, wáár het niet met de wezenlijke belangen des Lands in strijd was; maar die, wanneer het de eer en het wel begrepen belang des Vaderlands gold, waardiglijk die eer en dat belang handhaafden.

Het antwoord van den Ambassadeur Michieli op de klagten van Hare Hoog Mogenden was tamelijk voldoende. Hij verzekerde plegtig, dat aan de Nederlandsche Gezanten te Venetie gelijke eere gegeven werd als aan die van gekroonde Hoofden. Hij voegde er bij, dat in geval de Ambassadeurs van Frankrijk en Groot-Brittanje aan de Gezanten van dezen Staat den titel van *Excellenza* gaven, de Ambassadeurs van Venetie geene zwarigheid zouden maken, hen op gelijke wijs te behandelen. Hij vertrouwde verder, dat de gerezen geschillen tusschen den heer Van Oosterwijck en Contareni te Parijs, weldra zouden worden uit den weg geruimd, naardien deze laatste eerlang door een' ander' Gezant zou vervangen worden, en verzocht uit dien hoofde, dat de bestaande geschillen Hare Hoog Mogenden niet zouden terughouden, om den naar Venetie bestemden Ambassadeur derwaarts te doen vertrekken (1).

Deze verzekering, die belofte en dat verzoek voldeden Hare Hoog Mogenden in zoo verre, dat zij besloten, vooreerst geen verder gevolg aan de zaak te geven, en het gezantschap naar Venetie te doen voortgaan. Zij stelden nogtans te gelijk vast, dat al de Gezanten, die van wege dezen Staat buiten 's lands waren of later zouden gezonden worden, „tusschen de Republiek van Venetie en dezen Staat „zouden practiseren en maintineren egaliteit, zoo in receptie, „visite, salutatie, titel, rang als andersinds, zonder in 't „minste de Ambassadeurs van die Republiek ter plaatse van „hunne residentie als ook daar buiten te wijken, cederen of

(1) Res. van de Staten-Gen., 6 Maart 1637.

„toe te geven" (1); vertrouwende, dat op die wijs de eer en hoogheid van dit Gemeenebest zou gehandhaafd worden en de Republiek van Venetie zich verder zou onthouden van aanmatigingen, die Hare Hoog Mogenden niet ongemerkt konden doen voorbijgaan.

Boreel, die wegens de hangende geschillen zich dus verre tot de reis naar Venetie nog niet had gereed gemaakt, werd nu vermaand, zich derwaarts te begeven, om de hem opgedragen betrekking van gewoon Ambassadeur aldaar te gaan vervullen. Alhoewel hij verklaarde, daartoe bereid te zijn, verliepen er echter maanden, zonder dat de reis door hem werd ondernomen, niettegenstaande Hare Hoog Mogenden hem daartoe meermalen, voornamelijk ten gevolge van den zeer dikwerf herhaalden en ernstigen aandrang van den Venetiaanschen Gezant, aanspoorden. De redenen van dit uitstel waren gelegen in het gebeurde omtrent den rang en titel. Boreel vreesde, dat de Republiek van Venetie ook hem niet dien rang en dien titel zou toekennen, welke aan den Vertegenwoordiger van dit Gemeenebest toekwamen; dat daaruit zou volgen, dat de Ambassadeurs van Frankrijk en Engeland, die zich te Venetie ophielden, dien rang hem niet zouden verleenen en dien titel weigeren, waardoor hem alle verkeer zou afgesneden worden en hij voor de dienst van Hare Hoog Mogenden onnut zijn zou. Deze bezwaren, waarin ook de Staten van Holland deelden, die buitendien na al het voorgevallene niet zeer met het gezantschap van Venetie waren ingenomen, omdat zij daarvan weinig goeds verwachtten, bewogen eindelijk den Amsterdamschen Raad en Pensionaris schriftelijk te betuigen, dat hij vermeende de hem opgedragen betrekking van gewoon Ambassadeur bij de Republiek van Venetie niet op zich te kunnen nemen; doch dat zoo Hare Hoog Mogenden desniettegenstaande zouden goedvinden, iemand in die betrekking naar Venetie te doen vertrekken, hij daartoe zijnen broeder, Pieter Boreel, aan-

(1) Res. van de Staten-Gen., 23 Maart 1637.

beval (1). Het ontslag werd hem toegestaan, doch zijne aanbeveling vond geen ingang en de betrekking van Ambassadeur werd open en voor een ander bekwaam persoon verkrijgbaar verklaard (2).

Reeds een' geruimen tijd vóór dit laatste plaats had, was de Venetiaansche Gezant Michieli, na een driejarig verblijf hier te lande, vertrokken. De Staten-Generaal hadden hem, bij zijn afscheid, het gewone geschenk van eenen gouden ketting verleend, en hem daarenboven, op zijn verzoek, even als vroeger aan Alouïsi Contareni, vergund, zijn wapen met dat van de Generaliteit te vermeerderen (3). Zijn opvolger was Antonio Gustiniano, behoorende, gelijk zijn voorganger, tot een der aanzienelijkste geslachten van Venetie. Hij had slechts den ouderdom van 24 jaren bereikt, had vóór zijne komst alhier geene ambtsbetrekking van eenig belang bekleed, en was tot Ambassadeur benoemd, zonder dat iemand anders naar die waardigheid gestaan had (4). Indien er nog een bewijs noodig ware om aan te toonen, dat de betrekkingen met dit Gemeenebest in de achting der Venetianen zeer gedaald waren, zou deze omstandigheid zulks uitwijzen, daar tot dus verre, op ééne enkele uitzondering na, geene andere mannen dan van meer gevorderden leeftijd en die reeds aanzienelijke posten hadden vervuld, als Gezanten herwaarts gezonden werden, en het door de Venetiaansche edellieden steeds eene groote eere was gerekend die door velen betwist werd, met dat gezantschap bekleed te worden.

Het was door de regering der Republiek een' geruimen tijd in overweging genomen, of zij Gustiniano wel herwaarts zou zenden, en 't was alleen nadat zij meende verzekerd te zijn, dat Boreel weldra de reis zou aannemen, dat zij tot zijne zending had besloten. Omtrent drie jaren bleef hij hier, terwijl de Nederlandsche Ambassade te Venetie onvervuld bleef.

(1) Res. van de Staten-Gen., 2 Jan. 1638.

(2) Dezelfde Res. 20 Jan. 1638.

(3) Res. van de Staten-Gen., 19 Oct. 1637.

(4) Brieven van den Secretaris en Consul J. van Sonnevelt.

Dit werd vooral veroorzaakt door den tegenstand der provincie Holland, die hare toestemming tot de benoeming van eenen nieuwen Gezant terughield, zoo wegens de zware kosten van dat gezantschap, als uit hoofde van de geschillen over den rang en den titel, die nog steeds aanhielden. Daar er dus geen uitzigt bestond, dat er spoedig een opvolger van Boreel zou benoemd worden, en de hoogheid der Republiek van Venetie niet gedoogde, een Gezant hier te lande te houden, terwijl er zich slechts een Consul, aan wien de waarneming der Nederlandsche staatsbelangen onder den titel van Secretaris was toevertrouwd, te Venetie ophield, werd Gustiniano tegen het einde des jaars 1640 teruggeroepen, en vertrok hij in April des volgenden jaars uit deze landen, achterlatende zijnen secretaris Giovanni Zon (1), met de hoedanigheid van Resident.

Het schijnt, dat die terugroeping, zonder dat Gustiniano door een ander Gezant vervangen werd, alhoewel zij in de tegenwoordige omstandigheden wel was te voorzien, nogtans vrij onverwacht voorkwam. Zeker maakte zij eenen diepen indruk. Want, weinige dagen (2) nadat Gustiniano zijne terugroeping aangekondigd en afscheid genomen had, droegen Hare Hoog Mogenden aan de twee leden harer vergadering die gelast waren den Venetiaanschen Gezant vaarwel te gaan zeggen, op, aan hem de verzekering te geven, dat Hare Hoog Mogenden voornemens waren en besloten hadden, van hier te zenden een' Ambassadeur naar de Republiek van Venetie, om aldaar voortdurend verblijf te houden, en dat zij bezig waren, een bekwaam persoon daartoe te kiezen, met verzoek, dat de Ambassadeur van Venetie zulks aan de Republiek wilde bekend maken, en tevens, dat de zaak der verschuldigde en lang verschenen achterstallen mogt worden voorbereid, ten einde de te benoemen Nederlandsche Gezant

---

(1) Het geslacht Zon had meer dan één verdienstelijk man opgeleverd, doch werd eerst in 1651 onder de Patriciers opgenomen.

(2) Op den 23 Maart 1641 kondigde hij zijne terugroeping aan en nam zijn afscheid, en op den 1 April kregen de twee leden den vermelden last.

de verlangde vruchten daarvan mogt inoogsten. Kort nadat dit aan den Venetiaanschen Ambassadeur was medegedeeld, vingen de beraadslagingen aan over de benoeming van eenen nieuwen Ambassadeur; doch, naardien drie provincien, waaronder Holland, dat nog altijd weinige genegenheid betoonde, ongelast waren, verliepen er nog eenige maanden alvorens eene keuze gedaan werd. Eindelijk had op den 5 September 1641 de benoeming plaats, toen met eenparige stemmen verkozen werd Gaspar van Vosbergen, Ridder van St. Michiel, heer van Duijvendijke, Drossaard van wege den Prins van Oranje te St. Maartensdijk, behoorende tot een aanzienelijk Zeeuwsch geslacht, dat onderscheiden verdienstelijke mannen opleverde, waaronder zijn vader, insgelijks Gaspar genaamd, bijzonder uitmuntte (1).

De nieuw benoemde Gezant aanvaardde gereedelijk deze eervolle betrekking, maakte onverwijld de noodige schikkingen tot zijn vertrek, had de lastbrieven van wege Hare Hoog Mogenden ontvangen en stond gereed de reis aan te nemen, toen hij door eene onherstelbare ziekte werd aangetast, waaraan hij na een lijden van ruim twaalf maanden bezweek. Hij was een jong mensch van groote verwachting, die door zijnen vader diep betreurd werd, en door wiens dood het Vaderland een treffend verlies leed. De vermaarde Constantijn Huijgens vereeuwigde zijne gedachtenis in een dichterlijk grafschrift (2), waarin hij op zijne benoeming tot Gezant te Venetie zinspeelt.

Gaspar van Vosbergen was de laatste van wege dezen Staat bij de Republiek van Venetie benoemde Ambassadeur.

---

(1) Zie over dit geslacht La Rue, *Staatkundig Zeeland*, in voce; Scheltema, *Staatkundig Nederland* en anderen.

(2) Te vinden in de *C. Hugenii Momenta Desultoria*, p. 192. Het luidt als volgt:

Eximium Patriae raptum lugemus ephebum.
  Quaero, satis justus num sit iste dolor?
Quem Veneto in terris legarat Patria Divo,
  Legatum Divis misit ad astra Pater.
Quis locus est lachrymis? ad Patres nomine nuper
  Angelus, ad patrios Angelus ivit avos.

Ook die Republiek zond geen' vasten Gezant meer herwaarts, en er verliepen bijkans zeventig jaren, alvorens wederom een Venetiaansch Ambassadeur hier te lande verscheen. Zelfs de Resident Giovanni Zon werd, nog vóór het overlijden van Vosbergen, teruggeroepen. Dien ten gevolge hielden van nu af de geregelde staatsbetrekkingen tusschen de beide Gemeenebesten op. Er kwam nog wel omtrent dezen tijd een Venetiaansch Gezant, Giovanni Giustiniani, voormalig Ambassadeur hier te lande, Hare Hoog Mogenden namens de Republiek begroeten en haar de verzekering van de toegenegenheid en vriendschap des Doges geven; doch dit geschiedde op zijne terugreis uit Engeland en zijn verblijf was kort. De belangen der ingezetenen van deze Gewesten te Venetie werden van nu af waargenomen door den Nederlandschen Consul, welke betrekking, ook met den titel van Resident, sedert het vertrek van den Ambassadeur Van Lijere, vervuld was en nog vervuld werd door zijnen gewezen Secretaris, Josua van Sonnevelt. Deze had, op last van Hare Hoog Mogenden, de staatsbetrekkingen, in het vooruitzigt der spoedige komst van eenen nieuwen Gezant, levendig gehouden en ging daarmede nog eenigen tijd voort, in de hoop, dat de Republiek te eeniger tijd zou mogen besluiten, de veertig tonnen gouds te voldoen, die zij aan dezen Staat naar den inhoud der Alliantie des jaars 1620 thans wettig schuldig was. Maar de herhaalde pogingen, daartoe door hem in het werk gesteld, waren even onvruchtbaar als al de vroegere. Intusschen verviel de betrekking van Resident, nadat Venetie zijnen Ambassadeur had teruggeroepen, Nederland geen' Gezant derwaarts zond en ook de Venetiaansche Resident teruggekeerd was, zoodat Sonnevelt, gelijk ook daarna zijne opvolgers, alleen Consul bleef. In die hoedanigheid nam hij in de eerste plaats de handelsbelangen der ingezetenen van dezen Staat waar, maar voerde tevens, gelijk dit door sommige andere Consuls ook gedaan werd, eene geregelde briefwisseling met Hare Hoog Mogenden, waarin hij een omstandig verhaal gaf niet

alleen van hetgeen in de Republiek voorviel, maar ook van de gewigtige gebeurtenissen, die te dezen tijde in Italie en bijzonder tusschen Venetie en Turkije plaats vonden.

Alhoewel dus de eigenlijk gezegde diplomatieke betrekkingen tusschen Venetie en Nederland ophielden, werd het verkeer tusschen de beide Republieken geenszins afgebroken. Integendeel was dit in de naast volgende jaren zeer levendig. Immers, een aanzienelijk getal ten oorlog toegeruste Nederlandsche schepen werd door Venetie in dienst genomen; eenige duizenden Nederlanders traden in de land- en zeedienst van die Republiek; onderscheiden dappere en kundige Nederlandsche officieren begaven zich naar Venetie, om deel te nemen aan den oorlog met de Turken, en eene groote menigte krijgslieden, voor het Venetiaansche leger bestemd en in Duitschland en elders aangeworven, zakte naar deze landen af, werd in Nederlandsche koopvaarders ingescheept en naar Venetie gevoerd. Het een en ander gaf tot veelvuldige bemoeijingen en onderhandelingen aanleiding.

De Turksche Keizers hadden zich van onderscheidene steden en sterkten in Morea en van de meeste eilanden in den Griekschen Archipel, die aan de Republiek van Venetie toebehoorden, achtervolgens door het geweld der wapenen meester gemaakt. Er was nog één groot en belangrijk eiland, dat de Republiek ten koste van langdurige oorlogen en stroomen bloeds rustig bezat, doch waarvan de heerschappij door de Turksche Sultans vurig verlangd werd. 't Was Kandia, zestig mijlen in omvang, rijk in steden, bewoners en voortbrengselen, de voormuur die het Westen van het Oosten scheidde, de sleutel die de deur van het Oosten naar het Westen opende. Sultan Ibrahim, die thans op den Ottomannischen troon gezeten was, besloot, op aansporing van zijnen eergierigen en heerschzuchtigen Vezir Mohamed Azem, een stout en ondernemend man, dat eiland te vermeesteren. Hij deed daartoe eene magtige vloot uitrusten en vergaârde een zeer talrijk leger. Om echter het ware oogmerk dier toebereidselen te bedekken, gaf hij voor,

dat zijne onderneming tegen Malta, Napels of Sicilie gemunt was. Dit voorgeven had de gewenschte uitwerking. De Venetiaansche regering, door den aard harer instellingen traag in het nemen van besluiten, en niet meer bezittende die geestkracht waardoor zij zich vroeger kenschetste, liet zich in slaap wiegen en misleiden; zoodat de Turksche vloot uitliep en het leger van Ibrahim reeds op Kandia voet aan wal gezet had, eer de Republiek zich in staat bevond, den vijand, 't zij ter zee, 't zij te lande het hoofd te bieden. Hare scheepsmagt lag grootendeels onttakeld in de havens, en haar leger, in vredestijd onbeduidend, was ten eenemale ontoereikend, om het gewigtige eiland, Dalmatie en de overige in Griekenland liggende wingewesten, die gelijktijdig aangetast werden, te verdedigen. Nu was goede raad duur. De Senaat, eindelijk uit den slaap ontwaakt, gaf bevelen tot het onverwijld toerusten en in zee zenden van zoo veel schepen als slechts mogelijk was, en tot het aanwerven en in dienst stellen van een aanzienelijk getal krijgslieden.

Tot de eerste maatregelen die genomen werden, behoorde het in dienst nemen van twaalf der grootste Nederlandsche koopvaardijschepen, die te Venetie of in nabij liggende havens zich ophielden. Tweeërlei was daarvan het doel: vooreerst, om daarmede ten spoedigste krijgs- en levensbehoeften naar Kandia, waar groot gebrek daaraan was, over te brengen; ten tweede en wel voornamelijk, om de Venetiaansche vloot met deze kloeke schepen, nadat zij behoorlijk ten oorlog zouden toegerust zijn, te versterken. Bovendien gaf de Doge last, eenige voor den oorlog bekwame bodems te Amsterdam te huren en met den meesten spoed naar Venetie tot versterking der Armade te doen vertrekken. Op deze wijs geraakte er een goed getal (1) Nederlandsche schepen in Venetiaansche dienst, die wel oorspronkelijk voor de koopvaart bestemd waren, doch naar de gewoonte van deze

(1) Nani, *Historia della Rep. Veneta*, t. II, p. 36. Ook de Consul Van Sonnevelt spreekt van deze 12 schepen; in andere berigten wordt van 20 tot 24 melding gemaakt.

dagen, als oorlogschepen, dikwerf met gunstig gevolg, deel aan de geregelde zeeslagen namen. Die schepen woonden de meeste gevechten bij, die door de Venetianen aan de Turken geleverd werden, en de Nederlandsche zeelieden betoonden daarbij waardig te zijn den landaard, waartoe zij behoorden. Meermalen muntten zij door dapperheid uit en handhaafden, ook onder vreemde vlag, den roem dien de Nederlanders zich overal elders met regt verworven hadden en nog dagelijks verwierven (1). Hadden de Venetianen hun voorbeeld in de eerste jaren des oorlogs gevolgd, Kandia zou vermoedelijk behouden zijn, daar het Turksche krijgsvolk, van onderstand verstoken, dat eiland zou hebben moeten ontruimen of zich overgeven. Doch de Venetiaansche schepen waren te dezen tijde slecht bemand, de krijgstucht, waardoor de zeemagt der Republiek eertijds zich onderscheidde, was verloren gegaan, en de langdurige vrede had den moed uitgebluscht (2). Eerst later, toen de noodzakelijkheid de Venetianen gedwongen had, hunne zeemagt te verbeteren, en de verbittering tusschen de strijdende partijen den moed op nieuw had opgewekt, betoonden de burgers der Republiek zich waardig hunnen voorvaders en werd door hen menig heldhaftig bedrijf ter zee verrigt, doch te laat, om het ongelukkige eiland te redden. 't Is geen wonder, dat de Turksche Keizer en zijn Vezir over het aanzijn van zoo vele Neder-

---

(1) Naar de gewoonte der Venetianen, was op elk der door hen in dienst genomen, zoo Nederlandsche als andere vreemde schepen, een Venetiaansch edelman als Opperbevelhebber aangesteld. Daardoor is het dikwerf moeijelijk uit de verhalen hunner geschiedschrijvers, die meest alleen de namen dier bevelhebbers mededeelen, op te maken, welk deel de Nederlanders aan de door de Venetianen geleverde gevechten hadden. De namen der schepen wijzen dit nogtans somwijlen aan, en het blijkt bovendien, dat zij bijna bij alle gevechten tegenwoordig waren, en dat onze landgenooten zich daarin door dapperheid onderscheidden. Een der grootste Nederlandsche schepen, *'t Wapen van Keulen* genaamd, gevoerd door schipper Antonij Schellinger, met de Venetiaansche vloot voor de Dardanellen liggende om die zeeëngte te sluiten, had het ongeluk in brand te geraken en vloog met al wat daarin was, in de lucht.

(2) Brief van Van Sonnevelt aan H. H. M., 14 Sept. 1646.

landsche en andere vreemde schepen, die de kern en de kracht der Venetiaansche vloot uitmaakten, zeer verbolgen waren. In de hevigste gramschap ontstoken en in de meest beleedigende woorden (1), beval Mohamed Azem, namens zijnen Meester, den Nederlandschen Resident te Constantinopel, die schepen uit de Venetiaansche Armade te doen verwijderen, met bedreiging dat, bijaldien zulks niet ten spoedigste plaats vond, de Sultan geen der onderdanen van Hare Hoog Mogenden 't leven zou sparen, en hij het eerste slagtoffer zou zijn (2).

Het berigt van deze omstandigheid gaf in de vergadering der Staten-Generaal aanleiding tot ernstige en herhaalde beraadslagingen. Van den eenen kant, zag 's Lands regering niet zonder genoegen, dat de ingezetenen dezer Gewesten zich beijverden, aan de Republiek van Venetie uit eigene beweging bijstand te bieden tegen den algemeenen vijand der Christenheid, vooral tot behoud van het gewigtige Kandia. Wanneer dat eiland toch eenmaal in het bezit der Turken zou gekomen zijn, werd de toekomst duister. Wie toch kon verzekeren, dat de Ongeloovigen niet dieper zouden doordringen en het beschaafde Europa met eenen inval bedreigen? Zouden zij zich alsdan niet weldra in de Middellandsche zee vertoonen, die zee onveilig maken en de hand reiken aan de nu reeds zoo zeer gevreesde Barbarijsche Mogendheden? Maar bovendien, de handel en de zeevaart in den Griekschen Archipel, met Smyrna en andere deelen van de Levant zouden alsdan geheel van de willekeur der Ottomannen afhangen. Van den anderen kant, stelde men, door verder het in dienst zijn of treden van Nederlandsche schepen bij de Venetiaansche zeemagt toe te laten, dien handel en die zeevaart, eene der belangrijkste takken van het volkswelzijn,

(1) „Met groote alteratie, furien ende injurien," schrijft de Resident Cops.

(2) Brief van den Resident Cops, van 30 Nov. 1646. „In maniere," voegt hij, dit berigtende, er bij, „hierin van hooger hand niet en wordt voorzien, ons een groote en beklaaglijke tragedie over het hooft hangt. God Almagtig wil onse beschermer wesen!"

voor eene onzekere toekomst, aan een gewis verderf bloot, zoo wel als het leven en bestaan van alle Nederlanders, die zich in het Turksche rijk ophielden. Althans liep men gevaar, dat de ingezetenen dezer Gewesten de groote handelsvoordeelen zouden verliezen, die zij sinds ruim dertig jaren in het Ottomannische rijk genoten. Om deze en andere redenen werd in overweging genomen, of het ook raadzaam ware, tot bijlegging van de met den Sultan gerezen geschillen, eenen Ambassadeur naar Constantinopel te zenden, in plaats van den van dáár teruggekeerden Orateur Haga, en tevens eenen gewonen Gezant naar Venetie. Doch die zaak, hoe raadzaam ook in de tegenwoordige omstandigheden, vond geen ingang bij de Provintien. Men besloot alleen, eenen brief te schrijven aan den Vezir des Turkschen Keizers, opgesteld door den gewezen Orateur Haga, „naar den stijl van de Porta aldaar," strekkende tot verontschuldiging en tot toelichting. Te gelijk werd het plakkaat des jaars 1640 hernieuwd, waarbij de werving en aanneming van volk en schepen voor alle uitheemsche dienst verboden werden, en aan de Consuls dezer Landen in de Middellandsche zee gelast, dat zij den Nederlandschen schippers zouden hebben aan te schrijven, dat plakkaat te achtervolgen (1).

Maar het was niet enkel met schepen, dat de Nederlanders in dezen gevaarvollen tijd de Republiek van Venetie bijstonden. Ook een groot aantal officieren en krijgslieden begaf zich uit en door deze Gewesten met dat doel derwaarts.

In de lente des jaars 1645 kwam hier te lande uit Munster aan Dominico Condulmiere (2), Secretaris van den tot den Vredehandel benoemden Venetiaanschen Gevolmagtigde, Alouïsi Contareni, met last, krijgsvolk te werven en in Nederlandsche daartoe gehuurde schepen naar Venetie te

(1) Res. van H. H. M., 3 Oct. 1645, 4 Jan. 1646, 28 Jan., 9 Febr. en 18 April 1647.

(2) Hij wordt ook genoemd Condulmer en Condulmare, doch de Venetiaansche naam van het geslacht, waartoe een Paus, Eugenio IV, behoorde, is Condulmiere.

doen overbrengen. Hij sloot tot dien einde eene overeenkomst met zekeren Charles van Dijck, voormaals majoor van een regement voetvolk dat in dienst der West-Indische compagnie in Brasilie geweest was. Deze nam aan, 2000 man te leveren, die hij uit verschillende natien grootendeels te Amsterdam bijeenbragt en die vervolgens naar Texel gevoerd, te dier plaatse ingescheept en van dáár onder het opperbevel van een' Venetiaansch edelman, Niccolo Cornaro geheeten, naar Kandia onder zeil gingen (1). De lotgevallen van dit krijgsvolk waren treurig. Naauwelijks had het voet aan wal gezet, of de Turken deden een' uitval uit de door hen veroverde stad Canea, die wel dapper werd afgeslagen, zoodat de vijand zich genoodzaakt zag, met achterlating van twee honderd dooden terug te wijken; doch sedert dien tijd leden deze moedige krijgslieden, die bij hunne komst kloek en gezond waren, niets dan gebrek en armoede, zoo door de wanbetaling der Venetianen, als door de duurte en het gebrek aan levensmiddelen. Deze waren in het zwaar geteisterde eiland zeer schaars of niet dan tegen ongehoorde prijzen te bekomen, en door de zorgeloosheid van het bestuur van Venetie werden ze niet of onvoldoende aangevoerd. Dien ten gevolge en door de pest, die ook in het rampzalige Kandia woedde, stierf een goed aantal van degenen die door het zwaard gespaard werden, aan ziekte, honger en kommer, en vele der overgeblevenen liepen naar den vijand over. Dit radeloos voorbeeld werd eindelijk door den kolonel Van Dijck zelven met eenige zijner officieren en een zeventigtal soldaten gevolgd, nadat zijn regement genoegzaam geheel was te niet gegaan, daartoe, voornamelijk, uit nood en door wanhoop gedreven (2). Op last des Sultans met het meerendeel der zijnen naar Constantinopel gevoerd, werden Van Dijck

(1) Aitsema, *Saken van Staet*, d. III, bl. 86. en Nani, cit. p. II, p. 52.

(2) Brieven van den Consul Sonnevelt. Nani, cit. p. II, p. 79, die ook van dit overloopen van den Hollandschen kolonel Van Dijck spreekt, zegt, dat hij die daad bedreef uit misnoegdheid over een voorval van weinig aanbelang.

en zijne officieren met groote statie ten gehoore bij den Keizer toegelaten en door dien Alleenheerscher met de meeste onderscheiding en minzaamheid ontvangen, gehuisvest en met geschenken begiftigd. Zij werden echter tevens uitgenoodigd en herhaaldelijk aangezocht, het Christelijk geloof te verzaken en de Mohamedaansche godsdienst te omhelzen. Dit werd door Van Dijck in den beginne volstandig geweigerd, doch ten laatste bezweek hij en al de zijnen voor de verzoeking, uitgenomen alleen de predikant van het regement (1). Van hun verder wedervaren is niets bekend.

Het ongelukkig lot van dezen kolonel en zijne krijgsmakkers schrikte andere Nederlandsche officieren niet af. De Riddertijden waren voorbij, doch de geest die velen toen bezielde, was niet uitgebluscht. De zucht naar oorlogsroem, naar avontuurlijke gebeurtenissen, vooral naar het bestrijden der Ongeloovigen, bestond nog. De dertigjarige oorlog in Duitschland liep ten einde, en de tachtigjarige krijg in Nederland was zeer verflaauwd en zou, gelijk alles voorspelde, met eenen langdurigen vrede verwisseld worden. Waar zouden nu de krijgslieden, die aan deze oorlogen zulk een levendig deel genomen hadden, een bestaan vinden? waar beter eer en roem verwerven dan in den worstelstrijd tusschen de Venetianen en Turken, waarvan de geheele wereld gewaagde? De belooningen, door de Republiek ruimschoots toegezegd, maar zelden verleend, waren het lokaas, waardoor velen zich lieten verleiden. Een vrij aanzienelijk getal Nederlandsche officieren, waaronder eenige bekwame Ingenieurs, aan wie Venetie vooral gebrek had en die tot verdediging der door de Turken op Kandia, in Dalmatie en in andere provintien bedreigde steden en sterkten zoo noodig waren, besloten uit eigene beweging naar Venetie te vertrekken en zich in dienst der Republiek te begeven, om fortuin te zoeken en haar in den strijd tegen de Turken de behulpzame hand te bieden.

---

(1) Brieven van den Consul Sonnevelt en van den Resident Cops des jaars 1646.

Onder deze officieren komt voor Hendrik Ruse, die zich 't eerst in de krijgskunst onder den vermaarden Stadhouder en Veldheer Frederik Hendrik gevormd, daarna zich in Frankrijk en Duitschland verder geoefend had, later in Deensche dienst overging en als Luitenant-Generaal des Konings van dat Rijk stierf; een man van uitstekende bekwaamheden, die alles aan zich zelven verpligt was, door zijne schriften en werken de vestingbouw in vele opzigten verbeterde en als de voorganger van den wijdberoemden Coehoorn mag beschouwd worden (1). Deze trad in dienst der Republiek van Venetie en was gedurende vijf jaren onder den Venetiaanschen Generaal Leonardo Foscolo in Dalmatie werkzaam, welken opperbevelhebber hij met raad en daad bijstond in de verdediging van die belangrijke provintie tegen de herhaalde aanvallen der Turken, en wiens achting hij in ruime mate verwierf.

Nog vóór dat Ruse te Venetie was aangekomen, had zich met hetzelfde oogmerk derwaarts begeven een ander Nederlandsch Ingenieur, te weten, Franciscus de Weert, geboren te 's Gravenhage. Deze bewees sedert het begin des oorlogs gewigtige diensten, bijzonder in de stad Canea, op het eiland Kandia. Het wordt voornamelijk aan zijne kunde, ijver en moed toegeschreven, dat die vesting, ééne der belangrijkste van het eiland, ofschoon door hongersnood en pest geteisterd en van alle hulp van buiten verstoken, zulk een' moedigen en langdurigen tegenweer aan eenen overmagtigen vijand bood en herhaalde malen de bestorming der Turken mannelijk afsloeg. En toen eindelijk die vesting voor het geweld had moeten bukken, begaf de Weert zich naar Kandia, de hoofdstad van het eiland van dien naam en het eenige bolwerk, dat den Venetianen aldaar nog was overgebleven. Ook die gewigtige vesting hielp hij verdedigen; doch bij

(1) Zie zijne Levensbeschrijving en nadere bijdrage, door mij aan de Tweede klasse van het voormalig Kon. Nederl. Instituut medegedeeld, te vinden in het *Tijdschrift* van dat Instituut, jaargangen 1843, N°. 1 en 1845, N°. 2. Later heeft de heer P. Scheltema nog eenige bijzonderheden omtrent Ruse uit de Amsterdamsche archieven uitgegeven.

eenen uitval ter vernieling van eenige door de Turken opgeworpen werken, die de haven bestreken en het binnenloopen der Venetiaansche schepen beletteden, werd hij door een' vijandelijken kogel getroffen en sneuvelde als het slagtoffer van getrouwe pligtsbetrachting (1). Zijn dood werd door den Opperbevelhebber, den manhaftigen Mocenigo, zeer betreurd, en de Republiek verloor in hem één harer ervarenste en dapperste officieren (2).

Behalve Ruse en de Weert namen ook nog andere Nederlandsche officieren, zoo op het eiland Kandia als in Dalmatie, deel aan den oorlog. Van deze onderscheidde zich zeer bijzonder door zijne bekwaamheid en dapperheid de Kolonel Gillis de Haes (3). Hij muntte vooral uit bij twee uitvallen, door de bezetting der stad Kandia tot verdrijving des vijands ondernomen, en werd, tot belooning van zijne heldhaftigheid, onder de toejuichingen van het krijgsvolk en der inwoners (4), die groot vertrouwen in zijne stoutmoedigheid stelden, tot eersten bevelhebber der troepen onder den Oppergebieder Mocenigo benoemd. Ook hielp hij Mirabello vermeesteren. Doch de gewigtigste dienst die hij bewees, bestond daarin, dat hij eenmaal de stad Kandia door zijne geestkracht voor eenen bijkans wissen val bewaarde. Ten tweedenmale bestormden de Turken met de hun eigene verwoedheid een

---

(1) Nani, *Hist.* etc. t. II, p. 154, die hem Vert noemt, doch in de Nederduitsche vertaling van dat werk komt zijn juiste naam voor.

(2) De Consul Sonnevelt, aan wiens brieven de berigten omtrent De Weert voornamelijk ontleend zijn, schreef over hem aan H. H. M. het navolgende: „De Republick heeft zeer veel aan hem verloren wegens zijne ervarenheid en mathematische kennis. Hij was een kloekmoedig, eerlijk en zeer godvruchtig persoon, welkers ziele ongetwijfeld de hemel, en zijnen goeden naam de aarde hebben."

(3) Hij kwam in 1646 op het eiland Kandia aan. De Venetiaansche geschiedschrijver Nani maakt meermalen gewag van hem onder den verminkten naam van Gil d'As, doch in de Nederduitsche vertaling van het werk diens schrijvers wordt hij met zijnen waren naam genoemd. Sonnevelt spreekt in zijne brieven aan H. H. M. ook dikwerf en met grooten lof van hem.

(4) „Con applauso delle militie e de' popoli," zegt Nani, t. II, p. 157.

bolwerk. Door het springen van eenige vaatjes kruid verflaauwde de moed der Venetianen en ontstond er wanorde in hunne gelederen, waardoor het bolwerk gevaar liep in 's vijands magt te vallen en met hetzelve de geheele stad. Nu schoot Gillis de Haes op de plaats des gevaars „con furor martiale," zoo als de Venetiaansche geschiedschrijver Nani (1) het uitdrukt, toe, „roepende eenigen, anderen voortstuwende," herstelde de orde en redde, dus doende, de vesting. Volgens den zoo even genoemden schrijver, maakte de roem, door De Haes verworven, hem hoogmoedig en werd hij onhandelbaar en voor allen die zich in de stad Kandia bevonden, ondragelijk. Welligt nogtans verwekten zijn lof en zijne verheffing den nijd bij sommigen, zoo als maar al te dikwerf het geval was onder de Zee- en Legerhoofden der Republiek. Hoe dit wezen moge, Mocenigo oordeelde het noodig, De Haes te verwijderen en zond hem naar Venetie, om zich aldaar te verantwoorden. De Senaat sprak hem nogtans vrij, dewijl het gebleken was, dat hij zich niet zoo zeer aan eenige misdaad had schuldig gemaakt, dan wel aan het voeren van onvoorzigtige gesprekken (2). Dat Staatsligchaam achtte het echter niet raadzaam, hem andermaal in Kandia te gebruiken en verplaatste hem naar Dalmatie, waar hij eenigen tijd doorbragt. Later woonde hij een' zeetogt bij onder Leonardo Foscolo, en was aan het hoofd van het Venetiaansche krijgsvolk, dat Canea trachtte te overrompelen, doch die onderneming slaagde niet naar wensch. Zijne moeijelijke geaardheid of zijne benijders berokkenden hem daarna nieuwe bezwaren, die voor hem onaangenamer gevolgen hadden. Hij werd in 1653 naar Corfu gebannen en verliet kort daarop de Venetiaansche dienst.

Te dezen tijde bevonden zich nog in Dalmatïe de Ingenieur Lathouwer en drie of vier andere Nederlandsche officieren van datzelfde wapen. Met lof wordt ook van

(1) Tom. II, p. 161.

(2) Nani, l. l. t. II, p. 209.

deze melding gemaakt, doch tot schande van de Republiek van Venetie vindt men aangeteekend, dat zij die officieren deerlijk verwaarloosde. Lathouwer klaagt daarover in bittere bewoordingen. Niet slechts onthield zij hun de soldij, „maar zoo wij geene vrienden alhier hadden," schreef hij uit Zara, „wij zouden van honger hebben moeten sterven." Het gevolg van dit alles was, dat het meerendeel der Nederlandsche officieren in dienst der Republiek, zoodra mogelijk, naar hun Vaderland terugkeerde, misnoegd over zulk een ergerlijke handelwijs; eene handelwijs, die toegeschreven moet worden aan de verregaande zorgeloosheid der Venetiaansche regering, bij wie de aloude geestkracht uitgebluscht was, en waardoor vele rampen, die de Republiek in den oorlog tegen de Turken troffen, veroorzaakt werden.

Deze en andere officieren hadden zich, even als de Nederlandsche zeelieden, in dienst der Republiek van Venetie begeven zonder toestemming van Hare Hoog Mogenden. De Staten-Generaal hadden, wat meer is, gelijk wij boven zagen, bevelen daartegen uitgevaardigd. Zij vermeden op grond daarvan zorgvuldig, zich met de zaak der ondersteuning van de Venetianen in schepen en manschappen op eene of andere wijs te bemoeijen, uit vreeze met den Sultan in oorlog te geraken, of den handel en de zeevaart schade te berokkenen. Zelfs duidden zij het ten kwade, wanneer deswege eenig voorstel gedaan werd, gelijk de Consul Josua van Sonnevelt ondervond. Deze waagde het eenmaal, op die ondersteuning in het belang der menschheid en van het Christendom aan te dringen, waarop hij tot antwoord een besluit (1) ontving, waarbij hem gelast werd: „zich binnen de limiten van zijn „beroep te houden, zonder zich in te laten in zulke of der„gelijke voorslagen of discoursen, veelmin Hare Hoog Mogen„den daarmede moeijelijk te vallen."

Dan het belang der Republiek van Venetie bragt mede, alhoewel haar gedrag jegens dezen Staat haar daarop weinig

(1) Res. van de Staten-Gen., 25 Nov. 1645.

hoop, zeker geen aanspraak gaf, pogingen aan te wenden, 's Lands Regering, kon het zijn, te bewegen tot ondersteuning in haren nood, althans hare medewerking niet te ontzeggen. Tot bereiking van dat doel kwam in den herfst des jaars 1645 andermaal hier te lande Dominico Condulmiere, de Secretaris van den Venetiaanschen Ambassadeur en Gevolmagtigde te Munster, Alouïsi Contareni. Eenige maanden te voren had hij zich hier slechts als bijzonder persoon opgehouden en als zoodanig krijgsvolk weten aan te werven; doch nu was hij voorzien van geloofsbrieven van Contareni en hij verzocht op grond daarvan ten gehoore in de vergadering van Hare Hoog Mogenden toegelaten te worden. Daar echter de Staten-Generaal niet gewoon waren, op geloofsbrieven, enkel door eenen gezant afgegeven, gehoor te verleenen, werd zijn verzoek van de hand gewezen, maar eenige leden benoemd, om buiten de vergadering den last van Condulmiere te vernemen. Aan deze stelde hij ter hand een schrijven van den Doge, waarbij aan Hare Hoog Mogenden bekend gemaakt werd de inval der Turken in het koningrijk Kandia. Doch Hare Hoog Mogenden, getrouw aan haar stelsel van onzijdigheid, namen op deze mededeeling geen ander besluit, dan dat aan de Republiek het leedwezen van 's Lands regering over die gebeurtenis zou betuigd worden (1).

Dit antwoord voldeed geenszins aan het oogmerk der Republiek. Zij wenschte de medewerking, ten minste de begunstiging van Hare Hoog Mogenden tot versterking van hare legermagt, ten einde het in nood verkeerende eiland te behouden. Ter bereiking van dat doel, kwam in het begin des jaars 1646 Condulmiere ten derden male te 's Gravenhage, overbrengende een' brief van den Gevolmagtigde Contareni, waarin Hare Hoog Mogenden verzocht werden, de vergunning te verleenen, dat twee regementen voetvolk, te zamen sterk 3000 man, die ten behoeve der Republiek in het Bisdom van Luik door den Kolonel Gritti geworven waren, door

(1) Res. van H. H. M. van 7, 9, 11, 12 en 14 Oct. 1645.

deze Gewesten mogten gevoerd en in de havens van dit Gemeenebest ingescheept worden. Condulmiere drong nader op de inwilliging van dat verzoek aan bij eene Memorie, tot dien einde door hem aan Hare Hoog Mogenden ingediend. En opdat hij te beter zijnen wensch mogt vervuld zien, wendde Contareni zich, van zijne zijde, tot de Nederlandsche Gevolmagtigden bij de vredesonderhandelingen en verzocht hunne tusschenkomst, die niet nalieten, dat verzoek ter kennisse van Hare Hoog Mogenden te brengen en het met kracht van redenen ondersteunden. Doch het ontmoette bij sommige provintien hevige tegenkanting, omdat de vrees bestond, dat door de inwilliging daarvan, het misnoegen des Sultans meer en meer zou opgewekt en handel en zeevaart aan gevaren bloot gesteld worden. Dien ten gevolge verliepen er nagenoeg drie maanden, zonder dat men tot eene beslissing kon komen. Eerst nadat de Ambassadeur Contareni en in zijnen naam de Secretaris Condulmiere op eene gunstige beschikking aangedrongen, en vooral nadat de Stadhouder Frederik Hendrik zich vóór de inwilliging verklaard had, werd de vergunning tot den doorvoer en de inscheping van de twee regementen toegestaan, doch, volgens den raad van den Prins, op zoodanige wijs, dat er geen besluit genomen of andere uitdrukkelijke toestemming verleend, maar het verzoek alleenlijk oogluikend ingewilligd werd (1). Het liep intusschen tot het einde des jaars aan, alvorens de twee regementen hier te lande aankwamen en ingescheept werden; welke vertraging veroorzaakt werd door het overlijden van den Kolonel Gritti. In diens plaats werd, met medeweten van de Staten-Generaal, door den Stadhouder aan Graaf Ernst Casimir van Solms het verlof gegeven, de 3000 man door deze Gewesten in kleine afdeelingen te doen trekken, en te Goedereede of in Texel te doen inschepen, met uitdrukkelijk verbod, hier te lande eenig volk aan te werven. Onder het geleide van dien Graaf vertrokken beide regementen (2).

(1) Res. van H. H. M. van Jan. tot April 1646.

(2) Res. van H. H. M. van 2, 6 en 10 Nov. 1646.

In ditzelfde jaar werd van wege de Koningin-Weduwe van Boheme een dergelijk verzoek gedaan. Haar jongste zoon, Hertog Philips, Prins-Palatijn, had zich verbonden, 4200 man voor de Republiek van Venetie in Duitschland en Luik te werven en met hen zich in dienst dier Republiek te begeven. Doch hetzelfde bezwaar dat voor de boven vermelde twee regementen bestaan had, bestond ook voor dat krijgsvolk, namelijk, eenen zekeren en korten weg te vinden, om derwaarts overgebragt te worden. Deze Gewesten boden zoodanig een' weg aan, en het was tot dien einde, dat van wege de Koningin-Weduwe in April des jaars 1646 het verlof verzocht werd, de door haren zoon geworven of nog te werven krijgslieden langs den Rijn naar deze Landen te doen afzakken, in Texel te doen inschepen in daartoe gehuurde schepen en van dáár naar de Venetiaansche bezittingen over te brengen. Ook dat verzoek ontmoette aanvankelijk tegenkanting, uit vreeze voor de gevolgen ten aanzien van den Turkschen Keizer; doch wegens de zware rampen die het Huis der Koninginne hadden getroffen, haar langdurig verblijf hier te lande, en vooral uithoofde van hare naauwe betrekkingen met den Stadhouder Frederik Hendrik, die zich veel aan de zaak liet gelegen zijn, werd ook dat verzoek eindelijk toegestaan, doch zonder eenig besluit of andere toestemming en enkel oogluikend (1).

---

(1) Res. van H. H. M. van 29 Maart en 30 April 1646. Het blijkt dat, behalve den Stadhouder, ook andere aanzienlijke personen den doorvoer en het inschepen van het voor Venetie bestemde krijgsvolk begunstigden. Dit was met name het geval met Willem Backer, Burgemeester van Amsterdam, die wegens de genegenheid, aan de Republiek van Venetie betoond en wegens de diensten aan haar bewezen, door den Doge Francesco Molino, op aanbeveling van den Gezant en Gevolmagtigde Alouïsi Contareni, in 1647 tot Ridder van St. Marco verheven en met een gouden ketting begiftigd werd. Het diploma dier verheffing was geschreven op perkament en van hetzelve hing het zilveren zegel van den Doge. De gouden ketting berust nog bij de familie. Daaraan hangt de gouden, geëmailleerden, fraai bewerkte, gevleugelde leeuw van St. Marco, houdende in den regterklaauw een opengeslagen boek, waarop de woorden staan: PAX. TIBI. MARCE. EVANGELISTA. MEUS. Naast dit boek, ter linkerzijde, zijn twee torens, waarvan de grootste met eene vlag

In Februarij des jaars 1647 kwam de Secretaris Condulmiere op nieuw uit Munster hier te lande aan, en verzocht en verkreeg een plegtig gehoor in de vergadering der Staten-Generaal, als overbrenger van eenen brief des Doges, Francisco Molino, en van den Ambassadeur Contareni. In die brieven werd wederom het verzoek gedaan tot het verleenen eener vergunning tot het doen doortrekken en inschepen van 4000 man, die in Luik en Westphalen zouden geworven worden en met den Franschen Graaf Alexis de Romorantin naar Venetie vertrekken. Condulmiere lichtte mondeling dat verzoek toe en drong nader schriftelijk op de toestemming aan. De Nederlandsche Gevolmagtigden bij den vredehandel te Munster, daartoe door Contareni uitgenoodigd, ondersteunden het van hunne zijde. De Venetiaansche Gezant herhaalde het verzoek en Condulmiere drong nogmaals sterk op eene gunstige beslissing aan. Doch Hare Hoog Mogenden oordeelden, dat er reeds genoeg, zoo niet te veel voor Venetie gedaan was, een' Staat, waarover zij zich in de laatste jaren met regt hadden te beklagen. Zij achtten de inwilliging van het verzoek in de tegenwoordige omstandigheden onraadzaam, en wezen het, na vele en herhaalde raadplegingen, stellig van de hand en volhardden bij dat besluit, alhoewel Condulmiere aanbood het getal van 4000 tot 2000 man tè verminderen en hij middelen opgaf, die naar zijn inzien allen aanstoot voor den Sultan konden wegnemen. Van dit besluit werd in de meest mogelijk beleefde bewoordingen kennis gegeven aan den Doge en aan den Ambassadeur Contareni (1).

Niettegenstaande dit afwijzend besluit en het scherp verbod, door Hare Hoog Mogenden vroeger uitgevaardigd tegen

---

of wimpel versierd is. Vermoedelijk zal de Burgemeester Willem Backer de inscheping der troepen en 'tgeen daarmede in verband stond, begunstigd en bevorderd hebben.

(1) Res. van H. H. M. van 2, 19 en 22 Febr., 6, 20 en 29 Maart 1647. De middelen, door Condulmiere aangeboden, bestonden onder anderen daarin, dat de koopvaarders, die het krijgsvolk zouden overvoeren, niet de Nederlandsche vlag zouden voeren.

het aannemen en in dienst treden van Nederlanders in Venetiaansche dienst, voegden zich vele krijgslieden en andere personen uit de Vereenigde Provincien bij de voorzeide regementen en vertrokken er bovendien van tijd tot tijd heimelijk kleinere en grootere afdeelingen uit deze Gewesten naar Venetie; ja officieren dier Republiek en andere lieden ontzagen zich niet, bijkans in 't openbaar, op het grondgebied van den Staat manschappen te werven, 'tgeen door den aard der Regering bezwaarlijk te voorkomen en door de gesteldheid des Lands naauwelijks te beletten was. Daardoor groeide het getal der Nederlanders in Venetiaansche dienst meer en meer aan, zoodat het, naar de getuigenis van den Consul Van Sonnevelt in één zijner brieven, omtrent dezen tijd, zoo te land als te water, eenige duizenden bedroeg.

Het lot dezer uit en door Nederland gevoerde krijgslieden beantwoordde geenszins aan hunne gespannen verwachting en was over 't algemeen zeer beklagenswaardig. Op Nederlandsche koopvaarders ingescheept en onder Venetiaansche vlag grootendeels naar het eiland Kandia gevoerd, werden zij, zoodra zij voet aan wal gezet hadden, deelgenooten van den bloedigen krijg. Eene groote menigte viel door het zwaard of werd het slagtoffer der pest, van den honger en allerlei ellende. Van den anderen kant komt aan deze hulpbenden, nevens die van andere Natien, de eere toe, eene eer die hun tot dusver onthouden werd, der langdurige en heldhaftige verdediging van het zwaar geteisterd eiland, dat niet dan na eene worsteling van vijfentwintig jaren voor het Ottomannische geweld bukte, en bijzonder der manlijke en roemvolle verdediging der hoofdstad, onder wier dapperste handhavers de Graaf van Solms aangeteekend staat (1).

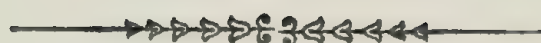
Onder al dit krijgsrumoer waren de onderhandelingen te Munster met ijver voortgezet. De Venetiaansche Gezant en Gevolmagtigde Contareni had aan de Nederlandsche Gevolmagtigden aangeboden, als bemiddelaar tusschen dezen

(1) Nani, l. l. t. II, p. 154.

Staat en Spanje op te treden, en drong er meermalen op aan. De Republiek stelde daarop hoogen prijs, dewijl zulks tot verhooging van haren roem en waardigheid strekken zou. Doch onze Gezanten wezen, op last van Hare Hoog Mogenden, dat aanbod beleefdelijk van de hand. Men begreep, dat zulk eene bemiddeling onnoodig was, omdat Spanje even sterk, zoo nog niet sterker dan deze Gewesten, naar den vrede haakte. Ook achtte men de bemiddeling van Venetie geenszins wenschelijk of nuttig na hetgeen tusschen de beide Republieken over den rang en titel der Gezanten van dit Gemeenebest was voorgevallen. Men verlangde den vrede te sluiten zonder de tusschenkomst van iemand, wie hij ook ware, en men begeerde allerminst de eer van dien vrede te gunnen aan Venetie, dat zich daarop niet weinig zou verheffen ten koste der waardigheid van dezen Staat, om niet te spreken van de regtmatige klagten, waartoe die Republiek in de laatste jaren wegens het niet nakomen van de Alliantie aanleiding gegeven had.

Er waren nogtans vele en zeer groote bezwaren die men te boven moest komen, alvorens de onderhandelingen tot een gelukkig einde konden gebragt worden. Men slaagde er evenwel ten laatste in, ook zonder de bemiddeling van Venetie of eenige andere Mogendheid. De vrede kwam tot stand, waarbij het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, na eenen tachtigjarigen oorlog, door den Koning van Spanje vrij verklaard en als een onafhankelijke Staat erkend werd. Van die gewigtige gebeurtenis werd, op last van Hare Hoog Mogenden, aan alle hoven en ook door den Nederlandschen Consul aan de Republiek van Venetie mededeeling gedaan, met aanbieding van een sierlijk ingebonden afschrift van het gesloten Vredes-verdrag aan den Doge en zijnen Raad. De Republiek van Venetie zond daarop herwaarts den Secretaris van haren Gevolmagtigde te Munster, Dominico Condulmiere, om 's Lands Regering met die heugelijke gebeurtenis geluk te wenschen. In beide Gemeenebesten heerschte blijdschap over den gesloten vrede. In Nederland, omdat men hoopte, eindelijk rust

te zullen genieten. In Venetie, omdat men zich vleide, dat de Vereenigde Provincien, thans van den last des oorlogs ontslagen, in staat en bereid zouden zijn, der Republiek, meer dan tot dusverre, bijstand te bieden tegen den algemeenen vijand der Christenheid en aldus het rampzalige en zoo zwaar lijdende Kandia te helpen verlossen van de overmagt en het geweld der Turken. — De rust die Nederland zich voorspiegelde, was van korten duur, en de hoop waarmede Venetie zich vleide, werd te leur gesteld.

VAN DEN MUNSTERSCHEN VREDE TOT DEN ONDERGANG DER BEIDE GEMEENEBESTEN.

1648—1795 EN 97.

De Munstersche vrede, wel verre den band tusschen Nederland en Venetie, die in de laatste jaren reeds merkelijk was losgemaakt, op nieuw toe te halen, verbrak dien bijkans geheel. Met dien vrede was het Gemeenebest der Vereenigde Provincien op een gansch ander staatkundig standpunt gekomen, dan waarop het tot hiertoe geweest was. Spanje, dusverre de vijand van het Gemeenebest, was nu zijn vriend en bondgenoot geworden, van wien hulp en bescherming tegen de zich meer en meer uitbreidende heerschzuchtige ontwerpen van het magtige Frankrijk verwacht werden. Met het Huis van Oostenrijk was Nederland thans verzoend, en het sloot zich hoe langer hoe meer aan hetzelve aan, om der Fransche heerschappij het hoofd te kunnen bieden. Hiermede verviel de voorname, ja genoegzaam eenige beweegreden van de vereeniging dezer Landen met de Republiek van Venetie. Daarbij kwam, dat het Gemeenebest weldra als gewapend bemiddelaar in het noorden van Europa optrad, en niet lang daarna in herhaalde en zware oorlogen met Groot-Brittanje gewikkeld werd. Dien ten gevolge gebood eene gezonde staatkunde, zich zoo weinig mogelijk in te laten met verwijderde belangen, en bovenal te zorgen,

dat handel en zeevaart, die bronnen van 's Volks welzijn, aan geene onnoodige gevaren bloot gesteld wierden. En hoe zouden dan de Vereenigde Provincien, te midden van zulke gewigtige gebeurtenissen, al ware het ook dat de wil daartoe bestaan had, aan Venetie bijstand hebben kunnen bieden? Zou het geene groote onvoorzigtigheid, ja dwaasheid geweest zijn, de voorregten en voordeelen, die de Nederlanders sinds bijkans eene halve eeuw in Turkije bezaten, en een' zoo belangrijken tak van handel en zeevaart gelijk die van de Levant, in de waagschaal te stellen, ja misschien op te offeren ten behoeve eener Republiek, die zelve de plegtig gesloten Alliantie verwaarloosd of liever verbroken, en gedurende de laatste jaren zoo weinig blijken van vriendschappelijke gezindheid jegens dit Gemeenebest aan den dag gelegd had?

Daar de drijfveren, die het Verbond tusschen de beide Republieken bewerkt hadden, niet langer bestonden, was het Verbond van zelf vervallen en geen der beide partijen had genegenheid betoond, het te hernieuwen. Dezerzijds was men na het sluiten van den Munsterschen vrede daartoe het allerminst gezind. In plaats dus, dat die vrede eenen gunstigen invloed op de herstelling der vereeniging tusschen de twee Gemeenebesten uitoefende, verbrak hij die integendeel geheel. Sedert dezen tijd dan ook nemen de Staatsbetrekkingen, die reeds merkelijk verzwakt waren, meer en meer af.

Intusschen gingen de Nederlanders, die in Venetiaansche land- en zeedienst getreden waren, even als vóór den Munsterschen vrede, voort met te strijden tot handhaving van de eer en het welzijn der Republiek, en bij meer dan ééne gelegenheid muntten zij door dapperheid uit. Dit was bijzonder het geval met de aanvoerders der Nederlandsche gewapende koopvaarders, die sedert het uitbreken van den oorlog met de Turken zich steeds bij de Venetiaansche zeemagt opgehouden en aan de meeste gevechten deel genomen hadden.

De vloot der Republiek had zich, onder het gebied van Giacomo Riva, gedurende den geheelen winter van 1648 en

1649 omtrent de Dardanellen opgehouden met het doel, om de Turksche vloot, ten getalle van ruim 80 bodems, die naar Kandia tot overbrenging van krijgsvolk en levensbehoeften bestemd was, den doortogt van die zeeëngte te beletten. Zij was daarin naar wensch geslaagd, doch had met hevige stormen, tegenwind en vele andere ongemakken zwaar te kampen gehad. Dan, toen de lente begonnen was, maakte de Turksche Bassa gebruik van eenen gunstigen wind en van de omstandigheid, dat ettelijke Venetiaansche schepen zich verwijderd hadden om water op de naburige eilanden te halen. Nu ligtte hij het anker en liep de zeeëngte met volle zeilen door, zonder dat hem dit, ook met de uiterste inspanning van krachten, door de vloot van Venetie kon verhinderd worden, en zette het regt op de baai van Fouques of Foja (1), 27 mijlen ten noorden van Smyrna, aan, die hij behouden bereikte. Riva, wanhopend dat op éénen stond de strijd en de eer hem ontsnapt waren, verzamelt in haast zoo veel schepen hij kan, kapt het anker, vervolgt den vijand en komt weldra met negentien schepen voor Fouques aan. Terstond roept hij de Venetiaansche edellieden, aan wie het gebied der bodems toevertrouwd was, en de kapiteinen die onder hen het eigenlijke bestuur voerden, bijeen, en spreekt hen kort op krijgsmanswijs aan. Hij deelt hun zijn besluit mede, de baai binnen te loopen en met Gods hulp den vijand, hoe overmagtig ook, aan te tasten en te vernielen. „Ik zal U voorgaan," roept hij uit, „en houde mij verzekerd dat zij, die mijne getrouwe medgezellen in het felste van den winter geweest zijn, mij niet zullen alleen laten." Ten slotte zegt hij aan een ieder die zich van zijnen pligt kweet, belooningen toe en belooft, dat de schade die de schepen in dit zoo edelaardig treffen mogten bekomen, door den Senaat niet alleen vergoed, maar ook rijkelijk vergolden zou worden. Deze laatste belofte had betrekking op de schepen die niet der Republiek toebehoorden, maar door haar in dienst waren

(1) Vermoedelijk het Cymae der Ouden.

genomen; in andere woorden, op de Nederlandsche bodems, die in de Venetiaansche vloot aanwezig waren en wier aanvoerders gereed stonden, deel aan den strijd te nemen.

Getrouw aan zijne toezegging, stelt Riva zich aan de spitse der zijnen en zeilt de baai binnen. En nu storten Venetianen en Nederlanders op de Turksche galeijen en andere vaartuigen met groote stoutmoedigheid. Drie schepen worden veroverd, twaalf andere en ééne galei verbrand, vele zwaar beschadigd, vijfhonderd Christenslaven verlost, eenige duizenden Turken gedood en, ware de wind niet veranderd, geen enkel schip des vijands zou der vernieling ontgaan zijn (1).

Omtrent de verrigtingen der Nederlandsche zeelieden in dit roemrijk gevecht en hun deel aan deze luistervolle overwinning zijn geene bijzonderheden tot ons gekomen. Daar de Venetiaansche geschiedschrijvers in hunne verhalen van dezen zeeslag zelfs met geen enkel woord van hen gewag maken, zouden wij naauwelijks weten, dat er Nederlandsche schepen bij tegenwoordig zijn geweest, bijaldien er omtrent één hunner niet eene onwraakbare getuigenis toevallig ware bewaard gebleven. Die getuigenis bestaat in eene verklaring van den Admiraal Riva zelven (2), ten behoeve van Harman Fonne, Kapitein op het Nederlandsche gewapende koopvaardijschip, de Madonna della Vigna. Daarin roemt die vlootvoogd hoogelijk de dapperheid van Fonne, zoo in het bestrijden van den vijand bij het uitloopen der Dardanellen als bij den aanval en de vernieling der Turksche schepen in de baai van

---

(1) Nani, *Historia della Veneta*, t. II, p. 204 en 205, en *Li Pregi della Nobilita Veneta*, p. 399.

(2) Die verklaring, afgegeven door Riva, in het Admiraalschip, liggende in de haven van Milo den 18 November 1650, werd door den Kapitein Fonne in 1653 aan H. H. M. gezonden tot bewijs van zijn vroeger goed gedrag, nadat hij in den zeeslag voor Livorno onder Van Galen, met een' bijkans zinkenden bodem, dezelfde Madonna della Vigna, het Engelsche schip, de Levantsche Koopman, met de sabel in de vuist vermeesterd had, en daarop genoodzaakt was geweest, zijn eigen schip op strand te zetten. In *het Leven van Tromp* en in *de Hollandsche Mercurius* wordt hij H. Forme genoemd.

Fouques, met bijvoeging, dat hij op zijne voordragt door den Senaat, wegens de diensten in dat gevecht bewezen, met een' gouden ketting vereerd is. Dewijl nu allen die dezen slag bijwoonden, zich zonder onderscheid, ook volgens de Venetiaansche berigten, van hunnen pligt kweten, mogen wij dan niet aannemen, dat ook de overige Nederlanders in dezen strijd zich mannelijk gedragen hebben? Maar zij deden meer: zij muntten door dapperheid zoo zeer uit, dat de roem daarvan herwaarts overgebragt werd, en dat de Prins onzer Poëten, de onsterfelijke Vondel, hen waardig keurde, in een zegelied (1) hunne daden te bezingen en tot de late nakomelingschap over te brengen. *De Leeuw van Hollant*, dus zong hij onder anderen:

De Leeuw van Hollant, niet gezint
  Meer Kristensch bloet te storten (2),
Loopt met Sint Markus Leeu voor wint
  Den Turck zijn vleugels korten,
En geeft hem, onder uwe vlagh,
  Bij Smirne trots den Koningsslagh.
. . . .
Maer Godt, die d'eer van 't Kristendom
  Noch handhaeft onder 't schreien,
Sloegh zelf in 't Hollantsch hart de trom,
  Om tegens hondert glaien
En galeassen wel getroost,
  Een kans te waegen in het Oost.
De Batavier, van outs gewoon
  't Romainsch Gebiet te stercken,

(1) Dit zegelied draagt het opschrift: *Op de Neêrlaegh der Turksche vlote; aen Venetie*, en voert tot motto: *Hor. Vix una sospes navis ab ignibus.* In de 4° uitgave der *Poëzij van Vondel*, d. I, bl. 61, Francker 1682, komt dit zegelied met het jaartal 1636 voor, doch stellig is dat jaartal onjuist en moet 1649 zijn.

(2) Namelijk na het sluiten van den Munsterschen vrede.

Treckt weder op, en spant de kroon
Te water met zijn vlercken,
Tot afbreuk van het Turcksch gewest
En voorstant van 't Gemeene Best!

Het volgende jaar viel er weinig van belang ter zee voor. 't Voornaamste dat door de Venetiaansche vloot verrigt werd, bestond in een' aanval op Malvasia, eene stad in het zuiden van het schiereiland Morea, bepaaldelijk met het doel, om de aldaar liggende Turksche schepen, bestemd tot het overbrengen van krijgsvolk naar Kandia, te vermeesteren of te vernielen. Hierin slaagde zij naar wensch. Zeventien dier vaartuigen werden, niettegenstaande het hevig schieten uit de fortres, genomen, de overige verbrand of in den grond geboord. Ook bij die gelegenheid bewezen de Nederlanders gewigtige diensten, met name de reeds vermelde Kapitein Harman Fonne, aan wiens onverschrokkenheid het welslagen dezer hagchelijke onderneming door den Venetiaanschen Vice-Admiraal Bataglia, die zich op zijn schip bevond, grootendeels toegeschreven wordt (1).

In 1651 leverden de Venetianen, onder aanvoering van Luigi Mocenigo wederom aan de Turken in den Griekschen Archipel. nabij het eiland Cerigo, een bloedigen zeeslag en behaalden eene volkomen overwinning. Ook daarbij waren Nederlandsche schepen tegenwoordig (2) en bragten veel toe tot de schitterende zegepraal. Een onzer landgenooten, Johan

(1) In eene verklaring van dien Vice-Admiraal, gegeven aan Fonne, in de haven van Milo, den 24 Nov. 1650.

(2) Wederom wordt in de Venetiaansche berigten niet van de Nederlanders gesproken, en ook onze schrijvers zwijgen, voor zoo verre mij bekend is, van hen. Intusschen is het zeker, dat er althans één Nederlandsch schip, de Madonna della Vigna van Kapt. H. Fonne, tegenwoordig was, zoo als door den Venetiaanschen Admiraal Barbaro, die hem wegens zijn loffelijk gedrag bij dien zeeslag hoogelijk roemt, uitdrukkelijk verklaard wordt. Bovendien schijnen er nog meer Nederlanders deel aan den strijd genomen hebben, 'tgeen ik opmaak uit de namen van eenige schepen, zoo als: *de Gouden Arend*, *de Elisabeth Maria* en *Abrahams offerande*, namen, die geheel Hollandsch klinken en hier te lande toen zeer gebruikelijk waren.

Gottard, voerende den Gouden Arend, muntte bijzonder uit en werd door den Senaat met eene gouden keten begiftigd (1).

Drie jaren later had er op den 16 van Bloeimaand (2) een nieuw treffen plaats aan den mond der Dardanellen, dat nog scherper en niet minder roemrijk was. Gioseffo Delfino hield zich met eene afdeeling der Venetiaansche vloot voor de zeeëngte op, in verwachting dat de Opperbevelhebber Lunardo Foscolo binnen weinige dagen zich met de overige schepen en galeijen bij hem zou voegen. Doch de Turksche Vlootvoogd, zulks vernomen hebbende, besloot onverwijld den doortogt te beproeven, alvorens hem dit door de komst van den Venetiaanschen Admiraal onmogelijk gemaakt wierd. Met 42 galeijen en 31 andere, zoo groote als kleine schepen, ving hij, begunstigd door wind en stroom en vertrouwende op den bijstand van nog 22 galeijen die buiten de straat lagen, den togt aan. Delfino, alhoewel zijne magt slechts uit 16 oorlogschepen, 2 galeassen en 8 galeijen bestond, aarzelde niet de Turken kloekmoedig aan te tasten. Hij gelastte de zijnen ten anker te blijven liggen tot dat de helft der vijandelijke vloot zou voorbij geloopen zijn, alsdan gelijktijdig, op een bepaald sein, het anker te kappen en met vereenigde krachten, voor wind en voor stroom, op haar in te breken. Door een gedeelte zijner schepen werden deze bevelen naauwlettend en met het beste gevolg volbragt, doch de overige lieten te spoedig de ankers slippen en werden door den stroom

(1) Er is reeds gezegd, dat aan het hoofd van elk vreemd, door de Republick in dienst genomen schip, een Venetiaansch edelman stond, die meestal van het bestuur van een schip weinig wist, zoodat de Kapitein of tweede bevelhebber de voorname persoon was. Zoodanig een was Gottard, zeker geen Venetiaansche naam en dien ik voor een' Nederlander meen te mogen houden. Hij maakte zich meester van den Paardenstaart, het voornaamste veldteeken der Turken, bood dien den Senaat aan en werd daarvoor met eenen gouden ketting beloond.

(2) Nani zegt 16 Julij; de Nederlandsche Consul daarentegen 16 Mei. Dit laatste zal wel de juiste dag zijn, daar de Consul den 3 Julij uit Venetie den uitslag van den strijd aan H. H. M. meldt.

buiten de engte gesleept, waardoor eenige verwarring ontstond.

Onder degenen die de bevelen met naauwkeurigheid volbragten, behoorden de aanvoerders van twee Nederlandsche schepen, de Gouden Arend, het Onder-Admiraalschip, waarover Daniello Morosini het gebied had, en de Groote St. Joris, de Capitana of het Admiraalschip der Venetiaansche vloot, waarop zich Delfino als Opperbevelhebber bevond, en waarover het bestuur als Kapitein gevoerd werd door Coert Siewertsz. Deze grepen met de overigen mannelijk de Turken aan.

De Gouden Arend, die aan 't hoofd was en wederom vermoedelijk door den Kapitein Johan Gottard bestuurd werd, leed den eersten en zwaarsten stoot. Onderscheidene Turksche schepen tastten dat schip aan, doch het verdedigde zich zoo dapper, dat het niet slechts de vijanden noodzaakte te wijken, maar ook één hunner vermeesterde. Vier Barbarijsche schepen, dien hoon niet kunnende dulden, stelden alles in 't werk, om het genomen schip te herwinnen, en toen zij daarin niet slaagden, staken zij het in brand. De vlammen sloegen tot den Gouden Arend over, het kruid werd ontstoken, een gedeelte van dien bodem sprong in de lucht, een ander zonk, het meerendeel van het volk kwam om, en Morosini gewond, met eenige weinigen in eene sloep overgegaan om, zoo mogelijk, eenen wissen dood te ontgaan, werd door de Turken gevangen genomen. Het lot van den dapperen Gottard is onbekend; doch het is niet onwaarschijnlijk, dat hij het leven door vuur, zwaard of in de golven verloren hebbe.

De strijd van den St. Joris was uitermate hevig en werd met eene roemrijke uitkomst bekroond. Vier Barbarijsche en één Turksch schip vatten post aan beide zijden, tegen welke overmagt de St. Joris zich kloek handhaaft. Hij braakt vuur en ijzer van alle kanten, jaagt daardoor den verafliggenden schrik aan en beukt de nabijgelegen. Maar ook hij ontvangt doodelijke slagen: één zijner masten stort neder; zijne zeilen worden aan flarden geschoten en het roer aan stukken.

Bovendien openbaren zich lekken, waardoor het water instroomt en er ontstaat brand die ter naauwernood gebluscht wordt. Desniettegenstaande baant de St. Joris zich eenen weg door de talrijke vijanden, die op zijn gezigt afhouden. Dan, door reddeloosheid en het verlies van het roer, wordt het schip, uit de engte in de ruimte gekomen, naar wal gedreven. Nu laat men het eenige anker dat nog over is, vallen; het roer wordt in allerijl hersteld; de gaten onder water gestopt en men bereidt zich tot het hervatten van den strijd. Eene menigte vijandelijke galeijen maakt zich thans gereed om de Capitana aan te vallen, in de hoop die voor hare overmagt te doen bukken. „De verdedigers," dus leest men bij den Venetiaanschen geschiedschrijver Nani (1), „niet meenende zoo velen te kunnen wederstaan, beloofden „elkander, met de sabel in de vuist te sneven en in den „uitersten nood het kruid in brand te steken, opdat zij in „ketenen den vijand niet tot zegepraal zouden strekken. „Coert Siewertsz, een Nederlander, ging al de anderen „door zijne dapperheid en zijn voorbeeld voor" (2). Doch, gelukkig kwam het tot dien uitersten nood niet. Een aflandige wind brengt den St. Joris weder in het ruime sop, en nu zet Siewertsz het regt op het Turksche onder-admiraalschip, klampt het aan, doodt met eigene hand den bevelhebber en werpt manschappen over, die het zouden overmeesterd hebben, bijaldien een drom van vijanden niet ware komen opdagen, aan wie Delfino het onraadzaam achtte in de jammerlijke gesteldheid waarin zijn schip zich bevond, het hoofd te bieden. Hij verlaat het dus, na het van vlaggen en andere oorlogssieraden beroofd te hebben en zet koers naar de overige Venetiaansche schepen, door wie hij met

---

(1) Nani. *Hist. della Republica Veneta*, t. II, p. 280.

(2) „Precorreva agli altri col valore e coll' esempio, Curtio Siversen, Fiamingo, Capitan della nave." In de vertaling wordt hij met zijn juisten naam, Coert Siewertz genoemd, waaronder hij ook voorkomt in den brief van den Ned. Consul te Venetie aan H. H. M. van 3 Julij 1654, waarin die Consul een verhaal van het gevecht geeft.

luide toejuichingen begroet wordt. De St. Joris telde niet minder dan honderd dooden en een groot aantal gekwetsten (1).

Ofschoon het verlies in dezen zeeslag van beide kanten nagenoeg gelijk was, was men te Venetie over de uitkomst ten hoogste voldaan, daar ontegenzeggelijk de overwinning aan de Venetianen gebleven was. „De schade," zegt Nani, „werd vergolden door den luister van zoo loffelijk een ge-„vecht, dewijl er nimmer met minder magt en met meerder „moed gestreden was. Derhalve werd te Venetie een Te Deum „gezongen en belooningen uitgedeeld aan de meest verdiens-„telijken, in 't bijzonder aan den kapitein Coert Siewertsz" (2). In een ander berigt leest men nog het volgende: „Seecker „schip van Enchuysen," waarmede kennelijk de groote St. Joris bedoeld wordt, „droegh sich soo vroom en dapper in „dit ghevecht, dat den Schipper daeraf by den Senaet van „Venetie met twee duysent ducaten wierde vereert; want hy „was een der meeste oorsaecken van de nederlage der Tur-„cken, overmits d'andere Venetiaense schepen desen Hollan-„der aldus siende kampen, volgden hem met gelyken yver „en courage, waerdoor de Turcken verflaut, de zee met „schande ruimden" (3). Den schipper of kapitein Coert Siewertsz komt dus voornamelijk de eere toe van deze luister-

---

(1) Wel mogt de Hoogleeraar Petrus Francius zingen:

Hinc evolantes saepe Tuos sinus,
Videre puppes: saepe rates Tuas,
Juvere nostrae: saepe ponto,
Ambiguam peperere palmam.

Poëmat., lib. I, Od. IV., voerende het opschrift: *Venetorum victoriae.*

(2) Het verhaal van den Nederl. Consul Strycker, in zijnen reeds aangehaalden brief, stemt hoofdzakelijk overeen met dat van Nani, wien ik liefst gevolgd heb, omdat hij anders geen lofredenaar der Nederlanders is. Strycker voegt er nog deze bijzonderheid bij, waarvan Nani niet gewaagt: „De Groote St. Joris, schipper Coert Sieverts, ophebbende „den Admiraal Joseppo Dolfini, heeft de hardste aanstoot gehad; want „van ettelyke galeyen en scheepen geabordeert wiert, die daar al zes „vlaggen op lieten waayen en twee uuren meester van 't boveschip „waren, eghter met verlies van veel Turken hem hebben moeten quit-„teeren."

(3) *Holl. Mercurius*, a°. 1654, bl. 83.

rijke overwinning, door de Venetianen op de Turken behaald.

Die schipper of kapitein Coert Siewertsz, die in dezen hevigen strijd zelf gewond werd en aan wiens zijde zijn broeder sneuvelde, is niemand anders dan de vermaarde, doch aan menigeen nog onbekende zeeheld en Admiraal Cord of Coert Adelaar, wel geen Nederlander van geboorte, doch die in Nederland zich voor zijne schitterende loopbaan voorbereidde, en op een Nederlandsch schip en met Nederlandsche zeelieden zijne voornaamste heldendaden bedreef. Hij werd den 16 December 1622 te Brewig in Noorwegen, van ouders uit geringen stand geboren (1). Zijn eigenlijke naam was Cord of Coert Siewertsz, waarbij hij aanvankelijk dien van Adelborst voegde, doch die later door dien van Adelaar vervangen werd. De aanleiding tot de aanneming en verwisseling dier beide namen is onzeker. Misschien vervulde hij bij het in dienst treden te Venetie de betrekking van Adelborst en nam hij daarom dien bijnaam aan. Later tot aanzien en roem gestegen, vond hij welligt dien bijnaam te gering en verwisselde dien met Adelaar. 't Kan ook zijn, gelijk sommigen beweren, dat de Venetianen, hem wegens zijne treffelijke daden met den koning der vogelen vergelijkende, aan Siewertsz dien eernaam geschonken hebben. Hoe dit wezen moge, in zijne jeugd en nog lang daarna heette hij eenvoudig Cord of Coert Siewertsz, verliet als zoodanig, nog vóór hij meerderjarig was, zijn Vaderland en begaf zich, naar het voorbeeld van vele zijner landgenooten, naar Holland, om aldaar dienst te nemen bij de alom beroemde zeemagt van dezen Staat. Aldaar woonde hij verschillende togten onder den Lt. Admiraal Marten Harpertszoon Tromp bij, en verbond zich door het huwelijk met eene der bloedverwanten van dien vlootvoogd. Nadat hij eenige jaren bij 's Lands zeemagt zich geoefend en nog andere kundigheden

---

(1) Volgens Freyherrn von Holberg, *Dänische Reichs-Historie*, th. III, p. 636—644, waar eene belangrijke schets van het leven en de lotgevallen van Coert Adelaar voorkomt, grootendeels ontleend uit een handschrift, waarvan die schrijver gebruik maakte.

opgedaan had, besloot hij elders zijn fortuin te beproeven, daartoe vermoedelijk aangespoord door die geestdrift en die zucht naar roem en ondernemingen, waarvan zoo velen zijner tijdgenooten blaakten. Hij vertrok met een Nederlandsch koopvaarder, gelijk alle van die soort ten oorlog toegerust, naar de Middellandsche zee en trad in dienst der Republiek van Venetie, die met de Turken den krijg voerde. Gedurende eenigen tijd bekleedde hij de betrekking van luitenant bij eenen schipper of kapitein, Reijers genaamd, wien hij na diens overlijden in het bevelhebberschap opvolgde.

Nu was de baan der eer en des roems voor Siewertsz geopend, en het leed dan ook niet lang, dat hij toonde wie hij was. Hij woonde de meeste zeeslagen en afzonderlijke gevechten, die in deze jaren tusschen de Venetianen en Turken geleverd werden, bij en legde daarin, met zijn Nederlandsch schip, de Groote St. Joris, zulk eene buitengewone stoutheid, zulk een' heldenmoed en zoo veel beleid aan den dag, dat hij verbazing, hoogachting en bewondering voor zijn persoon bij de Venetianen opwekte, en schrik en vrees onder de vijanden der Christenheid verspreidde. Een groot aantal schepen der Ongeloovigen werd door hem genomen, op strand gejaagd, verbrand of vernield. Duizenden Turken sneuvelden door zijn geschut. Met eigene hand bragt hij den schoonzoon des Sultans, Ibrahim-bassa, tweeden opperbevelhebber der vijandelijke vloot, om het leven. Steden en vestingen, verkeerende in nood, werden door hem van leeftogt voorzien. In één woord, zijn naam werd bij Christenen en Turken vermaard. De Hertog van Modena bezong zijnen lof in een latijnsch gedicht (1). En de twee Vertegenwoordigers der Republiek bij de Venetiaansche vloot, Hieronymo Contareni en Francesco Morosini, gaven uit eigene beweging aan hem, een' vreemdeling, wat nooit gebeurd was, de schriftelijke getuigenis: Dat hij onder alle helden, die te dien tijde voor de Christenheid streden, de grootste was (2).

---

(1) Te vinden bij Holberg, cit. t. III, p. 640.

(2) Holberg, cit. id. p. 639.

De Republiek van Venetie bleef, van hare zijde, niet achterlijk, aan hem hare goedkeuring en haren dank te betuigen. Zij begiftigde hem meermalen met gouden kettingen en belooningen in geld. Eene aanzienelijke lijfrente werd aan hem, zijnen kinderen en kleinkinderen toegekend (1). De titel van Lt. Admiraal Generaal werd aan hem opgedragen (2). Hij werd tot Ridder van St. Marco verheven (3), en de Republiek schonk hem een wapenschild (4), dat tot aandenken

---

(1) Het diploma wordt door Holberg cit. t. III, p. 643 medegedeeld.

(2) Ik zeg dit op het gezag van Holberg, doch noch het diploma zijner benoeming, noch eenig ander bewijsstuk wordt door dien schrijver aangevoerd, en in de oorspronkelijke bescheiden, door hem medegedeeld, wordt Siewertsz door de Venetiaansche regering alleen Kapitein en Ridder genoemd. Ik twijfel uit dien hoofde aan de waarheid van dit berigt, omdat geen tweede voorbeeld bestaat, dat een vreemdeling tot zulk eene hooge waardigheid bij het Venetiaansche zeewezen bevorderd werd. De Venetiaansche schrijvers spreken er, voor zoo verre mij bekend is, ook niet van. Zeker is het, dat Coert Siewertsz of Adelaar nimmer, als Opperbevelhebber, het gebied over de Venetiaansche vloot of over een Venetiaansch esquader gevoerd heeft. Zulk eene eervolle betrekking werd uitsluitend aan Venetiaansche edellieden opgedragen.

(3) Zie het diploma bij Holberg, p. 642.

(4) Dat wapenschild is afgebeeld in Casper van Baarle's *Oratien en blyde inkomst van Maria de Medicis, uyt het Latyn vertaalt*, eerste uitgave, Amsterdam bij Jan van Duisbergh, 1662, kl. 8°. De vertaler en uitgever droeg dat werkje, met een gedicht, op „aan den Doorluchtigen Zeeheldt, Koenraad Siewertsz Adelborst, Ridder van zyn Hoogheydt en de machtige Republyk van Venetie", en voegde daarbij het geëtste wapenschild van onzen zeeheld. Het stelt voor een uitgestrekten, uit eene wolk voortkomenden arm, houdende een zwaard, op welks punt het afgehouwen hoofd van een' Turk, vermoedelijk dat van Ibrahim-bassa, prijkt. Onder het schild hangt eene ridderorde. Boven op den helm staat de Fortuin, afgebeeld in de gedaante eener naakte vrouw, houdende een zeil dat door den wind wordt opgeblazen, terwijl uit het lofwerk dat den helm en het schild omgeeft, Turksche vaandels en pieken zich om hoog heffen. Het volgende opschrift is daarbij gevoegd:

COENRAAD SIEWERTSZ ADELBORST, Ridder etc.

Wie Adelborst niet kend of zijn manhaften aart,
Zie hem met Ridderschap en goude ketens pronken,
En met verwonne vlagge en Turkskop op het zwaard,
Hem van Veneetien tot een wapenschildt geschonken.
Een ander draag zijn roem op oudren deugd en faam,
Den waren adel moet door eygen daaden praalen;
Die helderen zijn deugd, doorluchtigen zijn Naam,
Gelijk den diamant het goudt met haare straalen.

J. VAN DUISBERGH.

van zijne heldendaden, ook voor zijne verste nakomelingschap, kon strekken.

Bij het verflaauwen van den oorlog ter zee tusschen de Venetianen en Turken, verliet Siewertsz of Adelaar de dienst der Republiek en keerde naar Nederland, zijn aangenomen Vaderland, terug, waar hij ten tweedenmale met eene Hollandsche vrouw in den echt zich verbond. Ook hier werden zijne verdiensten op hoogen prijs gesteld. Eerst werd hem door de Admiraliteit van het Noorder-Kwartier de betrekking van Vice-Admiraal, daarna het opperbevel van 's Lands vloot door den Raadpensionaris De Witt aangeboden (1); doch beide vereerende aanbiedingen wees hij van de hand. Vier jaren later werd hij door den Koning van Denemarken tot Admiraal-Generaal bij de zeemagt van dat rijk benoemd, welke hooge waardigheid door hem gedurende negen jaren, tot aan zijn overlijden, bekleed werd, zonder dat hij nogtans in de gelegenheid kwam, nieuwe bewijzen van zijne ervarenheid en moed te geven. Christiaan de Vijfde en gansch Denemarken betreurden te regt den vroegtijdigen dood (2) van zulk een uitstekend zeeheld als Coert Adelaar!

In 1655 had er wederom en wel op nieuw in den mond der Dardanellen, een scherp gevecht plaats, waaraan de Nederlandsche schepen, in dienst der Republiek, insgelijks deel namen. Ook hier was kapitein Siewertsz met den Grooten St. Joris tegenwoordig en onderscheidde zich boven allen. Een ander Nederlander, die het bevel over den David en Goliath voerde, klampte een' vijandelijken bodem aan, die te midden van den strijd in brand geraakte. Doch weldra sloeg de vlam tot den David over en beide schepen werden eene prooi van het verwoestende element. Bij dit ongeval verloor de geheele equipage van het Nederlandsche schip jammerlijk het leven (3).

---

(1) Brandt, *Leven van de Ruyter*, bl. 378, en mijne *Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen*, d. II, st. II, bl. 220.

(2) Hij stierf in 1675, in den ouderdom van 53 jaren.

(3) Nani, hist. cit. t. II, p. 294.

In dezen zeeslag bleef het voordeel wederom aan de zijde der Venetianen, doch die van het volgende jaar was meer beslissend. De Dardanellen waren op nieuw het schouwtooneel van den strijd. Na een hevig gevecht werd het meerendeel der vijandelijke oorlogschepen, galeijen en andere vaartuigen genomen, verbrand of aan strand gejaagd en den volgenden dag vernield, een zeer aanzienlijk getal Turken gedood of gevangen genomen, 5000 slaven verlost en een zeer rijke buit gemaakt. Doch deze luisterrijke overwinning werd niet behaald dan ten koste van groote verliezen, waaronder het sneuvelen van den Opperbevelhebber der Venetiaansche vloot, Lorenzo Marcello, wel het zwaarste was. Deze, de pligten van Admiraal en Soldaat met ongemeen beleid en dapperheid vervullende, en de anderen door zijn voorbeeld in alles voorgaande, werd door eenen kogel getroffen, die hem het leven en der Republiek één harer voortreffelijkste burgers benam.

De meeste, zoo niet alle Nederlandsche schepen, in dienst van Venetie, woonden dezen vermaarden zeeslag bij. Even als in de vroegere gevechten gedroegen onze landgenooten zich mannelijk en handhaafden de eer van hunnen geboortegrond; jammer slechts, dat er deswege geene bijzonderheden bewaard zijn gebleven. Twee hunner trof eene deerlijke ramp. In 't hevigste van den strijd lag de Goliath (1) omsingeld door vijandelijke schepen, aan wie hij moedig het hoofd bood. Dan op eens vliegt het schip, vermoedelijk door het in brand raken van zijn eigen kruid, in de lucht en met hetzelve vijf Turksche galeijen. Van de honderd vier en veertig manschappen die de Goliath voerde, werden niet meer dan twee en twintig gered; al de overige verloren het leven. Een tweede Nederlandsch schip, 't Wapen van Nassau, trof een dergelijk

(1) 't Luidt wel eenigzins vreemd, dat er in den zeeslag van 1655 een Nederlandsch schip, de *David en Goliath* genaamd, in de lucht vloog, en in dit gevecht weder een, *Goliath* geheeten. Doch het wordt uitdrukkelijk gemeld, en de zaak was te dezen tijde niet geheel ongewoon. In de lijsten van 's Lands vloot vindt men meermalen schepen met gelijke namen. Zie verder over dezen zeeslag: Nani cit. t. II, p. 308 volg. en Holl. Mercurius, 1656, bl. 62 volg.

lot. Die bodem werd door de Turksche galeijen in brand gestoken en door het vuur verteerd, doch, naar het schijnt, de aanvoerders en manschappen behouden. Joost van den Vondel vereeuwigde den heldenmoed der Nederlanders, in dezen vermaarden zeeslag aan den dag gelegd, door zijn gedicht: *Op den Zeetriomf der Heerschappije van Venetie* (1), waarin hij, onder anderen, op deze wijs zingt:

Naest Godt, den grooten zegenaer,
Heeft zich de Batavier gequeeten
Met raet en daet, op 't zeealtaer
Van vader Mars, en Agars keten
Geruckt van Godts verdruckte schaer.
Want Hollants Zeeleeuw hanthaeft snedigh
Sint Markus Leeuw, en stont noit ledigh,
Al maetigt nu Marcelloos lijck
Den zeetriomf des Staets met rouwe.

Sinds dezen tijd verflaauwde de oorlog ter zee tusschen de Venetianen en Turken. In 1657 werd er nog een hevig gevecht geleverd, wederom bij de Dardanellen, waarin Coert Siewertsz zich met zijnen Grooten St. Joris op nieuw zoo trouw van zijnen pligt kweet, dat zijne in dit gevecht betoonde dapperheid aan de Venetiaansche regering de naaste aanleiding gaf, om hem tot Ridder te benoemen en andere gunstbewijzen te verleenen. Maar die zeeslag was ook de laatste algemeene, die door de Venetianen, in vereeniging met de Nederlandsche hulpschepen, aan de Turken geleverd werd. Sedert hield men zich van beide kanten voornamelijk bezig met het doen van kruistogten, waarbij minder belangrijke krijgsverrigtingen plaats vonden, en met ondernemingen tegen wederzijdsche eilanden en bezittingen. Het zal hieraan moeten toegeschreven worden, dat er na het gevecht des

(1) Het draagt het jaartal 1656 en voert tot motto: *Tum demum movet arma Leo.* Zie zijne *Poëzij*, d. I, bl. 71.

jaars 1657 weinig of geen gewag meer gemaakt wordt van de bedrijven der Nederlanders, die tot de zeedienst der Republiek zich verbonden hadden. Waarschijnelijk hebben de meeste, nu er zoo weinig te doen viel, uit eigene beweging die dienst verlaten, zoo als het geval was met Coert Siewertsz of Adelaar, die in 1661 zijn afscheid van de Venetiaansche regering nam. Aan de overige zal vermoedelijk door de Republiek hun ontslag zijn verleend, omdat hun bijstand niet, of althans niet zoo zeer als vroeger, noodig was.

Gelijk gezegd is, had de Munstersche vrede, wel verre eene toenadering tusschen het Gemeenebest der Vereenigde Provincien en de Republiek van Venetie te bewerken, integendeel op hunne onderlinge betrekkingen eenen ongunstigen invloed. Dezerzijds was men het allerminst gezind die weder aan te knoopen. Doch het leed niet lang, of Venetie, door den drang der omstandigheden genoodzaakt, wendde daartoe pogingen aan. Reeds in het zesde jaar na het sluiten van den Munsterschen vrede verzocht de Republiek hulp aan dezen Staat tegen de Ottomannen, wier gedurige overwinningen de Christenheid, den handel en de zeevaart van Europa bedreigden (1). Vier jaren later bood zij de hernieuwing van de Alliantie met het Gemeenebest aan (2). En toen de nood der stad Kandia al hooger en hooger klom, en zij zonder spoedigen en krachtigen bijstand moest gehouden worden verloren te zullen gaan, zond de Republiek den Secretaris Giovanni Francesco Marchesini herwaarts. Deze riep, namens zijne Regering, de hulp van Hare Hoog Mogenden in, verzocht verlof tot den doortogt en de inscheping van drie regementen voetvolk, door de Hertogen van Brunswijk en Lunenburg ten dienste der Republiek van Venetie geworven, en drong er op aan, dat aan de Nederlandsche schippers, op de Levant varende, verboden wierd, troepen, krijgs- en levensbehoeften voor de Turken naar Kandia over

(1) Nani, t. II, p. 284.

(2) Res. van de Staten-Gen., 15 Mei en 10 Julij 1658.

te voeren (1). Dan deze verzoeken werden door Hare Hoog Mogenden beleefdelijk van de hand gewezen, voornamelijk op grond, dat zij door haar in te willigen, den handel en de zeevaart der ingezetenen aan groote verliezen zouden blootstellen. Zij verklaarden onzijdig te willen blijven. En ten bewijze dat dit haar inderdaad ernst was, weigerden zij gelijktijdig aan de Verhevene Porte den bijstand in schepen, volk en krijgsbehoeften, door haar gevraagd (2).

Marchesini liet zich door die weigering niet afschrikken. Hij herhaalde zijn verzoek om bijstand ten behoeve van Kandia, 'tgeen tot nieuwe beraadslagingen aanleiding gaf. De heldhaftige verdediging en de nood dier vesting wekten geestdrift en medelijden bij velen op. Het kwam zelfs bij de hooge Regering ter sprake, nevens Engeland, de Republiek van Venetie op het eiland Kandia bij te staan met 2000 man van 's Lands militie, die in de dienst der Republiek zouden overgaan, maar door dezen Staat bezoldigd worden. Doch de stad Amsterdam (3) zag in het verleenen van dien bijstand gewigtige zwarigheden, uit het oogpunt van den handel en de zeevaart op Turkije en de Levant, zoodat de overwegingen eerst werden uitgesteld en later zonder gevolg bleven.

Gedurende ruim dertig jaren na dit gebeurde waren de staatsbetrekkingen tusschen de beide Republieken van weinig aanbelang. Een nieuwe oorlog van Turkije met Venetie gaf aanleiding tot hare verlevendiging. Gemeenschappelijk met den Keizer van Duitschland, den Koning van Polen en den Czaar van Moscovie voerde Venetie sinds eenige jaren den krijg tegen de Turken, die voor de Bondgenooten in het algemeen, en in het bijzonder voor de Republiek voordeelig was. Doch de hoop, zijnen zoon Karel den Spaanschen troon te zullen zien beklimmen, deed Keizer Leopold vurig naar

(1) Res. van de Staten-Gen., 8 Febr. en 27 Maart 1668; Nani, cit. t. II, p. 463 en 484, en Voorstellen van Marchesini aan H. H. M.

(2) Res. van de Staten-Gen., 8 Mei 1668.

(3) Resolutien der Amsterdamsche Vroedschap, Litt. F, fol. 106 v, 21 Sept. 1668, mij door den heer P. Scheltema medegedeeld.

den vrede verlangen. Willem de Derde, Koning van Groot-Brittanje en Stadhouder van de meeste Nederlandsche Provincien, wenschte, van zijne zijde, niet minder sterk een einde aan den oorlog te maken, opdat hij, die de ziel en het leven der Europeesche staatkunde was, aldus in de gelegenheid zou gesteld worden, zijn groot en grootsch plan, de beteugeling der overmagt en heerschzucht van Lodewijk XIV, door de onderlinge verbindtenis van Engeland, Nederland, Duitschland en andere Staten, ten uitvoer te leggen. Om daartoe te geraken, werden twee gezanten, één Britsch, William Paget, en één Nederlandsch, Jacob Colijers, naar het tooneel des oorlogs gezonden, door wier bemiddeling op den 26 Januarij des jaars 1699 te Karlowitz de vrede gesloten werd. Daarbij behield de Republiek van Venetie alle landen en steden, met name het geheele schiereiland Morea, die door haar gedurende den oorlog op de Turken veroverd waren. 't Is waar, de Republiek, die zich vleide nog meerdere veroveringen te zullen doen, werd min of meer door de Groote Mogendheden, waaronder Nederland toen nog geteld werd, tot den vrede gedwongen, doch bij eene voortzetting des krijgs was de kans onzeker en zou zij zich ook aan het verlies van hetgeen zij nu behield, hebben blootgesteld. Zij berustte dus in den vrede, wat meer is, de Doge betuigde in een plegtig schrijven aan Hare Hoog Mogenden den dank der Republiek voor hare bemiddeling en voor het bewerken van den vrede met de Verhevene Porte (1).

Drie jaren na het sluiten van dezen vrede, brak de Successie-oorlog uit. Het Groote Verbond tegen Frankrijk was tot stand gekomen, doch de vereenigde Mogendheden zochten het door de deelneming van nog andere Staten te versterken. Ook de Republiek van Venetie werd daartoe meer dan één maal door Hare Hoog Mogenden uitgenoodigd (2). Maar, uitgeput door den laatsten krijg en tevens door eene vrees-

(1) Res. van de Staten-Gen., 7 April 1699.

(2) Res. van de Staten-Gen., 14 Oct. 1701 en Secr. Res. 3 Mei 1706.

achtige staatkunde geleid, wees zij die uitnoodigingen van de hand (1). Zij wenschte onzijdig te blijven te midden van de beroeringen van dit werelddeel. Doch, te zwak om hare onzijdigheid te handhaven en geene voldoende middelen daartoe aanwendende, moest zij gedoogen, dat haar grondgebied door de legerbenden der oorlogvoerende Mogendheden straffeloos geschonden en zelfs het tooneel der krijgsverrigtingen werd. Zij riep wel de tusschenkomst van dit Gemeenebest in, opdat hieraan paal en perk mogt gesteld worden (2), doch wat kon dit, dat zelf eenen zwaren en kostbaren oorlog voerde, doen, om zulks te bewerken? Welkom was dus aan de Venetiaansche regering in den jare 1709 het berigt, dat er onderhandelingen tot het herstel van den algemeenen vrede geopend waren. Naauwelijks had zij dit vernomen, of zij zond herwaarts den Ridder Procurator, Sebastiano Foscarini, in hoedanigheid van buitengewoon Gezant en Gevolmagtigde, om ter plaatse waar die onderhandelingen geschiedden, tegenwoordig te zijn en haren loop te kunnen gadeslaan (3). Bijkans anderhalf jaar had Foscarini met dat oogmerk hier te lande vertoefd, en was getuige geweest van de vruchtelooze pogingen te Geertruidenberg en elders tot herstel van den vrede, toen hij te 's Gravenhage overleed (4). Twee maanden later werd reeds door den Secretaris der Venetiaansche Ambassade een vrijgeleide gevraagd en hem verleend voor Carlo Ruzzini, Ridder en Procurator van St. Marco, later tot Doge verheven, ten einde den overleden Gezant in zijne dubbele betrekking op te volgen. Het liep nogtans tot in de lente des volgenden jaars aan vóór hij hier te lande kwam. De afbreking der onderhandelingen was de reden

---

(1) Res. van de Staten-Gen., 28 Dec. 1701.

(2) Secrete Res. van de Staten-Gen., 25 en 31 Mei 1706.

(3) Res. van de Staten-Gen., 31 Oct. 1709 en Geloofsbrief van den Doge Giovanni Cornelio voor Foscarini, gedagteekend Venetie den 22 Aug. 1709.

(4) Den 25 Maart 1711 ontving de vergadering van H. H. M. daarvan de mededeeling.

van die vertraging. Doch nadat de veranderde staatkunde van de Britsche regering eenen ganschen omkeer van zaken bewerkt had, en Utrecht tot plaats der onderhandelingen was gekozen, gelastten de Doge en zijn Raad Ruzzini, zich in allerijl herwaarts te begeven om, nu eindelijk de vrede scheen tot stand te zullen komen, onder medewerking van de Hooge Regering van dit Gemeenebest, zoo al geen regtstreeksch deel te nemen aan de vereffening der groote belangen van Europa, waaraan de Republiek zich met zoo veel zorg had ontrokken, daarvan althans, bij het aangaan van den vrede, niet buiten gesloten te worden. Ruzzini leverde zijne geloofsbrieven aan Hare Hoog Mogenden als buitengewoon Gezant en Gevolmagtigde in (1), werd als zoodanig erkend en begaf zich naar Utrecht, waar de Vertegenwoordigers van bijkans alle Rijken en Staten vereenigd waren. En toen de onderhandelingen zoo verre gevorderd waren, dat de vrede binnen weinige dagen zou voltrokken worden, deed hij aan de Nederlandsche Gevolmagtigden het verzoek (2), dat de Republiek van Venetie mogt begrepen worden in de te sluiten vredesverdragen; een verzoek, dat later door hem herhaald werd ten aanzien van het vredesverdrag met Spanje gesloten (3). Deze beide verzoeken werden door Hare Hoog Mogenden ingewilligd en de Nederlandsche Plenipotentiarissen gemagtigd, Venetie in de bedoelde verdragen op te nemen, gelijk werkelijk plaats vond. Voorwaar, eene onbeduidende rol, die de Republiek bij deze gewigtige gebeurtenis speelde en die duidelijk aantoont, hoezeer zij van hare voormalige grootheid vervallen was! Zij, die eertijds tot de magtigste Staten behoorde, die, toen haar aanzien reeds min of meer was afgenomen, nog om hare oudheid en wijsheid geëerbiedigd werd, die bij den Munsterschen vrede nog als Bemiddelares optrad, die het nog geene eeuw geleden

(1) Den 5 April 1712.
(2) Secrete Res. van de Staten-Gen., 2 Dec. 1712.
(3) Secrete Res. van de Staten-Gen., 18 Julij 1713.

beneden zich achtte, aan dit Gemeenebest het sluiten van een Verbond aan te bieden of een' Gezant herwaarts te zenden vóór dat een Nederlandsch Ambassadeur den Venetiaanschen Doge was komen begroeten; die later geen prijs stelde op de voortduring of hernieuwing der Alliantie met dezen Staat; — diezelfde Republiek vraagt nu aan de Regering van het Gemeenebest der Vereenigde Provincien, als eene gunst, in de door Haar te sluiten of reeds gesloten vredesverdragen te worden opgenomen, en haar Vertegenwoordiger ziet zich op de plaats waar de gewigtigste belangen van dit werelddeel overwogen en beslist werden, gelijk gesteld met de Gezanten der Hertogen van Modena, Parma, Guenstalla en andere kleinere Vorsten! Mogt dat voorbeeld een spiegel voor onze Vaderen geweest zijn! Maar ook zij vervielen weldra tot de misslagen, waardoor Venetie van zijne grootheid was vervallen, en dit Gemeenebest onderging hetzelfde lot, dat nu en later die Republiek trof.

Twee jaren na het herstel van den algemeenen vrede geraakte Venetie op nieuw in oorlog met Turkije, die aan de Republiek het verlies van het schiereiland Morea kostte. Bij het uitbreken van dien krijg riep zij de tusschenkomst van Groot-Brittanje, Frankrijk en ook van dit Gemeenebest in, doch noch de Koningen dier beide Rijken, noch de Regering dezer Landen oordeelden zulks raadzaam. Alle waren uitgeput door den langdurigen Successie-oorlog, en wat in 't bijzonder dit Gemeenebest betreft (1), aldaar had thans eene zeer schroomvallige staatkunde de overhand. Uit vreeze voor een nieuwen oorlog ontzag men zich niet, 's Lands eer door eene bijkans geheele ontwapening en onttrekking aan de algemeene belangen in de waagschaal te stellen, en hoe zou men zich dan inlaten met vreemde, ver verwijderde aangelegenheden, die welligt tot eenen oorlog zouden kunnen leiden en voor handel en zeevaart nadeelig zijn? Maar toen het

(1) Het verzoek der Republiek tot tusschenkomst werd door H. H. M. ontvangen den 20 Febr. 1715; de afwijzing daarvan besloten den 30 Maart van dat jaar.

uitzigt op het herstel van den vrede zich voordeed, gaven Hare Hoog Mogenden, met wier staatkunde dit ten volle overeenstemde, gehoor aan het verzoek van Venetie, om met Groot-Brittanje als Bemiddelaars op te treden. Een Congres werd te Passarowitz door tusschenkomst van de Engelsche en Nederlandsche Gezanten belegd, door wier ijverige bemoeijingen op den 21 Julij 1718 de vrede gesloten werd (1).

Sedert dezen tijd gingen er vele jaren voorbij dat er geene staatsbetrekkingen tusschen Nederland en Venetie bestonden, tenzij men daarvoor wil houden, dat er achtervolgens eenige Venetiaansche Gezanten, naar Engeland bestemd, den Voorzitter van Hare Hoog Mogenden namens den Doge kwamen begroeten en hem de achting en de genegenheid der Republiek jegens dezen Staat betuigen; of dat in 1743 de Ridder Tron hier als Minister van Venetie kwam, om aan 's Lands Regering te verzekeren de gezindheid der Republiek tot het onderhouden van eene vertrouwelijke vriendschap. Bijkans twee jaren vertoefde die staatsman te 's Gravenhage, doch er viel niets van gewigt tusschen hem en onze staatslieden voor. Daarna werd hij teruggeroepen en vertrok, begiftigd met het gewone geschenk dat aan Gezanten gegeven werd (2). Dezerzijds was er te dien tijde geen Minister naar Venetie gezonden en alleen de Consul nam, met de belangen van de ingezetenen dezer Gewesten, die van den Staat waar, wanneer er dusdanige zich opdeden, 'tgeen nogtans zeldzaam het geval was.

Met den jare 1777 ontstond er een onverwacht leven in de staatsbetrekkingen tusschen de twee Republieken. Dit echter sproot geenszins uit eene wederzijdsche toenadering voort, maar uit een verregaand bedrog, door eenige Venetiaansche ingezetenen ten aanzien van een Amsterdamsch handelshuis

(1) De Republiek van Venetie dankte 's Lands regering schriftelijk voor hare bemiddeling, welke brief den 23 Aug. 1718 bij H. H. M. inkwam. Daaruit meen ik te mogen afleiden, dat de bewering van Daru, *Histoire de Venise*, als ware de Republiek tegen haren zin verpligt geworden den vrede te sluiten, niet juist is.

(2) Res. van H. H. M., 11 April 1743 en 10 Febr. 1745.

gepleegd. Dit voorval gaf tot zulke hevige twisten aanleiding, dat meer dan één Hof daarmede gemoeid werd en er gegronde vrees bestond, dat de vrede, die tot hiertoe ongestoord tusschen de beide Republieken bestaan had, verbroken zou worden en zij in oorlog zouden geraken. Het bedoelde voorval was het navolgende:

Zeker jong edelman, te Budoa in Venetiaansch Albanie geboren, die te Weenen den naam van Castriotto gevoerd en te Berlijn zich als Graaf Zanovich uitgegeven had, kwam in December des jaars 1772 over Frankrijk te Amsterdam, en meldde zich bij het handelshuis van Chomel en Jordan aan, voor 't welk hij brieven van het Lyonsche handelshuis Grenier, Arles en comp. medebragt, waarin hij als Graaf Primislao Zanovich aangekondigd en aanbevolen werd. Deze aanbeveling, het gunstig voorkomen en de gladde tong van Zanovich namen Chomel en Jordan zoo zeer voor dien Venetiaanschen edelman in, dat zij meenden een onbepaald vertrouwen in hem te kunnen stellen. Zij maakten dan ook geene zwarigheid, hem op zijn verzoek eene som van 27000 gulden uit te betalen, gedeeltelijk in geld, gedeeltelijk in diamanten, welke laatste zij aan hunnen correspondent te Genua zonden, ten einde het bedrag daarvan te ontvangen bij eenen bankier dier stad, daartoe door Zanovich aangewezen. Tot zekerheid van een en ander, gaf hij aan Chomel en Jordan een' wisselbrief van 3500 sequinen, die, zoo het heette, getrokken was door Lord Lincoln op zijne bankiers te Londen en door deze goedgekeurd en ter betaling aangenomen, en een' wissel van ongeveer 9000 piasters op Genua. Bovendien wist hij hen te doen gelooven, dat er binnen kort een schip met wijn voor zijne rekening in Texel zou binnenkomen, dat hun verder tot voldoening van de uitgeschoten gelden zou kunnen strekken. Doch, de wisselbrief van Lord Lincoln werd bevonden valsch te zijn, van die op Genua werd de betaling geweigerd en de lading wijn kwam niet.

Desniettegenstaande wist Zanovich op nieuw aan Chomel en Jordan vertrouwen in te boezemen. Het voornaamste

middel waarvan hij zich daartoe bediende, bestond hierin, dat hij hun met de levendigste kleuren schilderde de voordeelen, die de toezending van Venetiaansche voortbrengselen hun zou opleveren. Hij wist het daardoor zoo verre te brengen, dat hij niet alleen vrijelijk uit Amsterdam vertrok om, naar hij voorwendde, te Genua de moeijelijkheden die zich tegen de teruggave der genoten gelden hadden opgedaan, uit den weg te ruimen, maar hij zelfs door hen met brieven van aanbeveling voorzien werd. Doch, in plaats van zich naar Genua te begeven, uit welke stad hij nogtans, schijnbaar, eenige brieven aan de Amsterdamsche kooplieden schreef, reisde hij regelregt naar Napels, waar hij er in slaagde, de gunst te winnen van den Venetiaanschen Minister-Resident bij dat hof, Simon Cavalli. Aan dezen stelde hij voor een zeker persoon, zijnde naar het schijnt zijn broeder Stefano, althans was deze in de geheele zaak zeer gewikkeld, onder den naam van Nicolo Péovich of Péovite, verbonden, naar hij zeide, met een rijk handelshuis van Dalmatie, dat eene nieuwe, voor Venetie zeer voordeelige bron van handel met Holland zou kunnen openen, bijaldien hij door de bescherming van Cavalli in briefwisseling met een vertrouwd handelshuis te Amsterdam kon treden, waartoe hij dat van Chomel en Jordan voordroeg. Cavalli gaf aan dat voorstel gehoor en schreef in 1774 aan de genoemde Amsterdamsche kooplieden: dat hij, in zijne hoedanigheid van Minister der Republiek van Venetie, zich verpligt vond, hun Nicolo Péovich, Venetiaansch onderdaan, aan te bevelen als een persoon, die een' uitgebreiden handel dreef in voortbrengselen van Dalmatie, waar hij tot een aanzienlijk geslacht behoorde; dat hij alle vertrouwen waardig was en dergelijke meer. In eenen tweeden brief herhaalde hij dit hoofdzakelijk, met bijvoeging, dat hij met den persoon en de familie van Péovich van nabij bekend was. Van zijne zijde zat Zanovich niet stil. Hij deelde aan Chomel en Jordan mede, dat hij zich met het huis van Nicolo Péovich verbonden had, wiens rijkdom en aanzien hij hoogelijk roemde, en dat dit huis gereedelijk zou voldoen

'tgeen hij hun schuldig was gebleven. Een en ander bewoog de beide Amsterdamsche kooplieden, nog altijd niets kwaads vermoedende, zich in betrekking met het zoogenaamde huis van Péovich te stellen. Zij gaven last, de diamanten en andere voorwerpen zich te Genua bevindende, aan hetzelve af te geven, zonden daaraan den wisselbrief van Lord Lincoln en openden bovendien een nieuw krediet van 6000 gulden voor diamanten. Dit alles zou betaald worden door de toezending van een schip, rijk geladen met olie en andere koopwaren, dat volgens schrijven van Péovich en Zanovich den naam van Minerva droeg, gevoerd werd door den schipper Alexander Petrico en reeds werkelijk de reis naar Holland ondernomen had. Om de begoocheling volkomen te maken, zond Péovich de cognossementen van dat schip aan Chomel en Jordan en verzocht hun het tegen zeegevaar voor een bedrag van 133,000 gulden te doen verzekeren, aan welk verzoek zij, gedeeltelijk te Amsterdam, gedeeltelijk te Londen, voldeden. En of er nog iets aan dat alles ontbrak, Cavalli, die intusschen, als Minister van Venetie, van Napels naar Milaan verplaatst was, bevestigde in een schrijven aan Chomel en Jordan zeer omstandig de inlading en het vertrek van de Minerva en noodigde ze uit, ten minste de helft der door Péovich op nieuw gevraagde diamanten af te zenden, er deze woorden bijvoegende: „Ik ben in de gelegenheid den loop „dezer zaak in alle omstandigheden te kennen, en zoo ik „mogt meenen, dat het noodig ware eenige maatregelen van „voorzorg te nemen, 'tgeen ik geloof voor het tegenwoor„dige overbodig te zijn, zal ik het u onverwijld melden." Die tweede zending had geen voortgang, doch Chomel en Jordan, steeds in den waan, dat hier ter goeder trouw gehandeld werd, maakten geene zwarigheid, nog eenige wissels, door Péovich op hun huis getrokken, te betalen.

Het verwachte schip Minerva kwam intusschen niet opdagen. Na verloop van eenigen tijd ontvingen Chomel en Jordan een' brief van Péovich, waarin hij hun meldde, dat het vergaan was en van hen begeerde, dat zij bij de assuradeurs

de betaling der waarde zouden vorderen. Ten bewijze daarvan zonden zij over eene verklaring van Zuanne Contareni, Podesta van Budoa, en een schrijven van den Minister Cavalli, die de ramp, aan dat schip overgekomen, ten volle bevestigden. Doch het leed niet lang, of de assuradeurs ontdekten, dat de Minerva nooit bestaan had, en Chomel en Jordan werden ook zelve weldra door berigten uit Venetie overtuigd, dat het handelshuis Péovich nimmer aanwezig was geweest, dat de Minerva bij niemand bekend was, dat er dien ten gevolge geene inlading en afzending van koopwaren geschied waren en niet hadden kunnen plaats hebben; in één woord, dat alles louter verdicht en verzonnen was, en zij de slagtoffers waren van eigen blind vertrouwen en van een zamenweefsel van schandelijke list en verregaand bedrog.

Chomel en Jordan, verbaasd over den inhoud dier berigten, droegen aan eenige hunner vrienden te Venetie op, de zaak nader en naauwkeurig te onderzoeken, en zoo het bedrog bevestigd wierd, de schuldigen onverwijld in regten te betrekken. Het antwoord bevestigde het bedrog maar al te zeer, doch tevens werd berigt, dat er geen kans bestond, om met eenige hoop op eene goede uitkomst de schuldigen te vervolgen, daar lieden van aanzien in de zaak betrokken waren. Als eenig middel wezen zij aan de tusschenkomst van den Nederlandschen Consul, nadat deze door Hare Hoog Mogenden daartoe zou gemagtigd zijn. Chomel en Jordan verzochten daarop aan de Staten-Generaal brieven van voorschrijving aan den Consul, die hun verleend werden (1), doch zonder uitwerking bleven. Nu verzochten zij nieuwe dusdanige en sterker brieven, welke hun mede gegeven werden, waarbij de Consul gelast werd, zich in naam van Hare Hoog Mogenden, dewijl een Minister der Republiek van Venetie in de zaak betrokken was, tot de Venetiaansche regering te wenden en bepaaldelijk tot de regtbank der Hooge Inquisitie.

---

(1) Res. van H. H. M.. 11 Febr. 1777.

Van deze moest hij voldoening van de gepleegde valschheid vragen, gelijk ook en wel voornamelijk de onverwijlde betaling der vorderingen van Chomel en Jordan, niet alleen ten aanzien van Nicolo Péovich en comp., anders gezegd de gebroeders Zanovich, maar ook van allen die de behulpzame hand tot het plegen van het bedrog geleend hadden, in 't bijzonder van den Resident Cavalli (1). Doch de Hooge Inquisitie verklaarde zich onbevoegd en verwees den Consul naar den gewonen regter. Daar langs dien weg weinig uitzigt op eene gewenschte uitkomst was, wendden Chomel en Jordan zich op nieuw tot de Staten-Generaal met het verzoek, door den Nederlandschen Gezant te Weenen de tusschenkomst des Keizers in te roepen, waaraan voldaan werd (2). De Venetiaansche Senaat hieruit opmakende, dat het Hare Hoog Mogenden ernst was, aan de zaak gevolg te geven, deelde aan den Nederlandschen Consul schriftelijk mede (3), dat er eene buitengewone criminele regtbank benoemd was, waaraan was opgedragen de zaak te onderzoeken en zonder hooger beroep uitspraak te doen. Te gelijk werd Cavalli van Milaan naar Venetie opontboden, om voor die regtbank te verschijnen.

Na vijftig zittingen, waarin alles met de meest mogelijke geheimhouding behandeld werd, volgde de uitspraak. Cavalli werd ten aanzien zijner gedragingen jegens de Republiek van Venetie, als Resident, van alle schuld vrij verklaard, doch aan Chomel en Jordan werd niet uitdrukkelijk het regt ontzegd, hem voor den burgerlijken regter te vervolgen. Wederom verliepen er eenige maanden, alvorens het vonnis over de overige beschuldigden bekend gemaakt werd. Daarbij werden Primislao en Stefano Zanovich en nog een derde persoon als de aanleggers en uitvoerders van het geheele bedrog verklaard, en de eerste voor eeuwig, de tweede voor tien

(1) Res. van H. H. M., 26 Maart 1777.
(2) Res. van H. H. M., 13 Julij 1777.
(3) Den 30 Aug. 1777.

jaren uit de Republiek gebannen. Tevens werd daarbij gezegd, dat het schip Minerva, zijne belading, ja het geheele handelshuis van Péovich en comp. louter verdicht waren, en het gansche vermogen der gebroeders Zanovich tot schadeloosstelling aan Chomel en Jordan toegewezen (1).

Chomel, die inmiddels opgehouden had met Jordan gemeenschappelijken handel te drijven, meende in deze beide vonnissen niet te kunnen berusten, omdat hij beweerde, dat het regtsgeding van Cavalli onregelmatig geweest was, en dewijl de toewijzing van het vermogen der gebroeders Zanovich hem niets baatte, daar aan deze de gelegenheid gegeven was, hunne eigendommen in zekerheid te brengen. Hij verzocht dus op nieuw den bijstand der Staten-Generaal, welke dien toezeiden en hunnen Consul te Venetie gelastten, herziening van de vonnissen te vragen (2). De Senaat echter weigerde de herziening en bepaalde zich tot de regtvaardiging der vonnissen. Meermalen drong de Consul, naar de uitdrukkelijke bevelen van Hare Hoog Mogenden, op de herziening aan en voegde daarbij eenige bedreigingen, doch ook dit had geen gewenscht gevolg. Ten einde meerderen nadruk aan deze vertoogen bij te zetten en de zaak nog, ware het mogelijk, in het minnelijke te schikken, besloten de Staten-Generaal, nadat zij een' geruimen tijd te vergeefs op eene gunstige uitkomst gewacht hadden, F. Tor, die als Secretaris de aangelegenheden van den Staat bij het Turksche hof had waargenomen, naar Venetie te zenden. Deze raadpleegde met de voornaamste regtsgeleerden aldaar over het aanvangen van een nieuw regtsgeding, doch, toen zij hem verzekerden, dat geen gunstiger uitslag te wachten was, trad hij op als Resident der Vereenigde Provincien, welke betrekking hem op zijn verzoek inmiddels was opgedragen, dewijl hij zonder haar niets bij de Venetiaansche regering zou kunnen verrigten. Nu verzocht hij schriftelijk,

(1) Deze vonnissen werden gewezen den 11 April en 30 Augustus 1778.

(2) Res. van de Staten-Gen., 9 Febr. 1779.

namens Hare Hoog Mogenden, herstel van schade en voldoening voor het gebeurde; aan den Senaat overlatende te bepalen de wijs waarop zulks, volgens de wetten der Republiek, het best zou kunnen geschieden. Ten slotte voegde hij er de verklaring bij, dat de Staten-Generaal bij verdere weigering zich in de onaangename noodzakelijkheid zouden bevinden, hem, Resident, onverwijld terug te roepen, om zelve zoodanige andere middelen te beproeven en in 't werk te stellen, als waardoor hunne mishandelde ingezetenen schadeloos konden gesteld worden (1).

De Venetiaansche regering, wel verre aan dit regtmatig verzoek toe te geven, of door deze ernstige verklaring bewogen te worden, bleef in hare weigering volharden. De Resident Tor, na ongeveer een jaar te Venetie te hebben doorgebragt, altijd in de hoop op eene gunstiger beslissing, kreeg in last (2), onverwijld die stad zonder afscheid te nemen te verlaten, zoo als hij ook werkelijk deed. Te gelijker tijd werd door Hare Hoog Mogenden van dat bevel kennis gegeven aan den Nederlandschen Gezant te Weenen, om den inhoud daarvan mede te deelen aan den Venetiaanschen Gezant bij dat hof, onder betuiging, dat 's Lands regering ernstig voornemens was, deze zaak tot een einde te brengen.

Die mededeeling maakte op den Senaat eenen diepen indruk. Bevreesd geworden, dat de Staten-Generaal aan hunne bedreigingen gevolg zouden geven, en de Republiek met dit Gemeenebest in oorlog geraken, riep de Venetiaansche Regering de bemiddeling des Keizers van Duitschland in, aan wien zij hare zaak op het schoonste voordroeg. Deze verklaarde zich daartoe niet ongenegen, mits de beide partijen zich aan zijne uitspraak als scheidsman onderwierpen. Venetie, zeer daarover verheugd, nam gereedelijk het aanbod aan. De Staten-Generaal, van hunne zijde, stemden daarin mede toe, doch niet dan onder zeer bepaalde voorwaarden,

(1) Res. van de Staten-Gen., 31 Julij en 24 Oct. 1781.

(2) Res. van H. H. M. 13 Mei 1782.

18

en deden tevens door hunnen buitengewonen Gezant en Gevolmagtigde, den Graaf van Wassenaer-Wassenaer, die in deze zaak met veel ijver werkzaam was (1), aan den Keizer een breedvoerig betoog inleveren, waarin het onregt en de mishandelingen, den twee Nederlandschen kooplieden door Cavalli en de beide Zanovich's aangedaan, in het breede ontvouwd en in een helder daglicht gesteld werden. De zaak werd hierdoor moeijelijk, vooral omdat de Keizer geen der beide Gemeenebesten, in 't bijzonder niet Venetie, in eene ongunstige stemming tegen hem wilde brengen. Daar hij echter het middel niet wist te vinden om het geschil, zonder bepaalde uitspraak, langs vriendschappelijken weg bij te leggen, gaf de Keizer eindelijk aan de regering van Venetie te kennen, dat hij het bemiddelaarschap niet op zich kon nemen, noch zich met de zaak verder inlaten. Aldus in hare verwachting te leur gesteld, wendde de Venetiaansche Regering zich tot den Koning van Frankrijk met het verzoek om zijne tusschenkomst. Doch dat Hof, thans naauw met de Vereenigde Gewesten verbonden, weigerde evenzeer gehoor te geven aan het verlangen der Republiek.

Daar alle pogingen tot bekoming van voldoening en schadeloosstelling voortdurend vruchteloos waren gebleven, meenden Hare Hoog Mogenden het niet langer bij bedreigingen te mogen laten, maar afdoende maatregelen te moeten nemen. Op raad van den reeds genoemden buitengewonen Gezant en Gevolmagtigde te Weenen, besloten zij den 9 Januarij 1784: 1. aan alle Venetiaansche schepen, die zich op dezen

(1) Deze Gezant betoonde daarin niet slechts grooten ijver, zoo als mij uit zijne brieven gebleken is, maar ook veel behendigheid. Door uitgebreide betrekkingen wist hij kennis te bekomen van de diepste geheimen, zoo wel te Weenen als te Venetie. Onder anderen ontdekte hij, dat Cavalli, niettegenstaande hij stellig deel aan het gepleegde bedrog genomen had, nog altijd in deze zaak de raadsman was der Venetiaansche Regering. Wat meer is, hij slaagde er in, een afschrift te bekomen van een zeer geheim stuk, dat Cavalli over deze zaak voor de Venetiaansche regering in zijn eigen huis geschreven, doch nog niet ingeleverd had. Dat afschrift was voor Van Wassenaer gemaakt in de kamer zelve waar Cavalli sliep.

oogenblik hier te lande mogten bevinden, het uitzeilen te doen beletten, om daaruit door verkoop het handelshuis van Chomel en Jordan zijne verliezen te vergoeden; 2. de ingezetenen dezer Gewesten, tot voorkoming van schade, onder de hand te doen waarschuwen, bij voorraad en tot nadere kennisgeving, geene schepen naar de Republiek van Venetie te doen vertrekken en die op reis mogten zijn, zoo veel doenlijk terug te roepen; 3. eindelijk, den Prins van Oranje, als Admiraal-Generaal, te verzoeken, aan den bevelhebber van 's Lands eskader in de Middellandsche zee te gelasten, de koopvaarders der ingezetenen van dit Gemeenebest onder zijne bescherming te nemen tegen de aanslagen die de Venetianen tot wedervergelding mogten doen.

Alhoewel er geene Venetiaansche schepen te dezen tijde in onze havens gevonden werden, en het handelshuis van Chomel en Jordan op deze wijs dus niet kon worden schadeloos gesteld, bleef nogtans deze maatregel, dien men reeds vroeger had behooren te nemen, niet zonder goede uitwerking. De Senaat van Venetie daarvan onderrigt, deed door den Ridder Foscarini, Gezant der Republiek aan het Weener hof, mededeelen, dat de Venetiaansche Regering, liever middelen van bevrediging wenschende in het werk te stellen, dan de zoodanige, die tot vergrooting van de reeds bestaande verdeeldheid zouden strekken, geene maatregelen van wedervergelding genomen had, door de Nederlandsche schepen, die zich in de havens der Republiek mogten ophouden, in beslag te nemen, alhoewel de eer der Republiek en het belang van hare ingezetenen zulks schenen te vorderen. Zij bood integendeel op nieuw den weg der onderhandelingen aan, in de hoop, dat Hare Hoog Mogenden het gegeven bevel omtrent de Venetiaansche koopvaarders ten eerste zouden intrekken, 'tgeen de onderhandelingen zeer zou bevorderen.

Bijaldien de Staten-Generaal, in plaats van aan deze voorstellen gehoor te geven, hunne genomen besluiten hadden gehandhaafd en doorgezet, bijzonder, wanneer zij het in de Middellandsche zee zich bevindende eskader hadden ver-

sterkt, er valt genoegzaam niet aan te twijfelen, of de Venetiaansche regering zou toegegeven en Chomel schadeloos gesteld zijn. Maar het Vaderland was in deze dagen door burgertwisten verdeeld; de Provincien waren het over de Venetiaansche zaak niet eens; met den Keizer waren ernstige geschillen over de Schelde ontstaan; de buitenlandsche staatkunde was zwak en weifelende en men vreesde niets meer dan oorlog. Is het onder deze omstandigheden vreemd, dat de Staten-Generaal, hoe dikwerf reeds te leur gesteld, het verzoek der Venetiaansche regering, althans gedeeltelijk, inwilligden? Zij schorsten het genomen besluit, en er vingen regtstreeksche onderhandelingen te Weenen tusschen de Gezanten van de beide republieken aan. Deze droegen echter geene vrucht, en de weinige opregtheid van het Venetiaansch bestuur maakte men daaruit op, dat het, zoo als men althans dezerzijds beweerde, te midden dier onderhandelingen, den Keizer, met wien dit Gemeenebest thans over de Schelde in openbaren twist was geraakt, zocht te bewegen, een beschadigend en verdedigend verbond met de Republiek te sluiten. Nadat echter de Keizer dit voorstel, bijaldien het werkelijk gedaan wierd, had van de hand gewezen, besloot de Senaat de onderhandelingen te Weenen af te breken en die te 's Gravenhage voort te zetten. De Doge gaf aan Georgio Torniello, Resident van Venetie bij het Britsche hof, bevel zich herwaarts te begeven. Nu scheen er hoop te bestaan, dat het geschil op eene of andere wijs tot een gewenscht einde zou gebragt worden, doch het bleek spoedig, dat die maatregel alleen genomen was met het doel, om de zaak op de lange baan te schuiven, en welligt in de onderstelling, dat de burgertwisten die hier te lande meer en meer zich ontwikkelden, Hare Hoog Mogenden zouden beletten, afdoende besluiten tegen de Republiek te nemen.

Aan den Pensionaris van Amsterdam, van Berckel, werd opgedragen, nevens den Raad en Advokaat-Fiskaal der Admiraliteit van de Maze, Bisdom, met Torniello in onder-

handeling te treden, waartoe zij zich voornamelijk bedienden van den persoon van F. Tor, als in de Italiaansche taal ervaren en tegelijk door zijne zending naar Venetie, met de zaak van Chomel en Jordan bekend. Aanvankelijk schenen de onderhandelingen tot eene gewenschte uitkomst te zullen leiden, doch vervolgens namen zij weder eenen zeer ongunstigen keer, dewijl de Venetiaansche regering voorstellen deed die onaannemelijk waren (1). De Afgevaardigden wendden alle pogingen die in hare magt stonden, aan, om de gemelde Regering, door tusschenkomst van haren Resident, tot betere gedachten te brengen, doch vruchteloos. Hierdoor zagen zij zich eindelijk genoodzaakt, Hare Hoog Mogenden, niettegenstaande de aanbevelingen van het Fransche bewind om de zaak met Venetie op minzame wijs te schikken (2), aan te raden, de onderhandelingen met Torniello voor afgebroken te verklaren; het geschorste besluit omtrent de aanhouding der Venetiaansche schepen op nieuw in werking te brengen; aan de Nederlandsche koopvaarders geleide te verleenen; aan den Stadhouder, als Admiraal-Generaal, te verzoeken, den bevelhebber van 's Lands eskader in de Middellandsche zee te gelasten, de handelsschepen van dezen Staat te waarschuwen en onder zijne bescherming te nemen, zonder nogtans, voor het tegenwoordige, vijandelijkheden tegen de Venetianen te plegen, en ten laatste, aan het Fransche hof een omstandig verslag van hetgeen was voorgevallen te geven, ten bewijze, dat Hare Hoog Mogenden alles wat in haar vermogen was, gedaan hadden, om de geschillen te vereffenen en dat de schuld der mislukking geheel en alleen aan de Venetianen te wijten was (3).

Het voorstel, om door het eskader van den Staat in de Middellandsche zee aan de Nederlandsche koopvaarders bescherming te verleenen, werd goedgekeurd en de Stadhouder

---

(1) Secrete Res. van de Staten-Gen., 21 Feb. 1785.

(2) Secrete Res. van de Staten-Gen., 20 Jan. 1785.

(3) Secrete Res. van de Staten-Gen., 1 Maart 1785.

verzocht dienaangaande aan den Schout-bij-nacht Van Kinsbergen, die over dat eskader het gebied voerde, de noodige bevelen te geven. En, toen deze verklaard had, dat de onder hem staande zeemagt te zwak was om den Venetianen het hoofd te kunnen bieden en de eer van 's Lands vlag te handhaven, werd zijn eskader, dat reeds vrij aanzienelijk was, met nog vier bodems versterkt (1).

Maar geheel anders ging het met de twee andere voorstellen, om, namelijk, de onderhandelingen met Torniello voor afgebroken te verklaren en het geschorste besluit wegens het aanhouden der Venetiaansche schepen op nieuw in werking te brengen. Gelijk in deze dagen van burgertwist omtrent bijkans alle andere aangelegenheden, waren de Provincien het nopens deze twee voorstellen ook zeer oneens. Holland beweerde, dat de waardigheid van den Staat vorderde, dat de beide voorstellen werden aangenomen en drong daarop zeer sterk en bij herhaling aan. Zeeland en Friesland, en op hun voorbeeld ook Utrecht, Overijssel en Stad en Lande, verzetteden zich krachtig tegen het afbreken der onderhandelingen en het nemen van maatregelen van wedervergelding. Zij achtten zulks niet noodig, omdat de oorsprong van het misverstand met Venetie zich bepaalde tot het belang van twee bijzondere kooplieden en het Gemeenebest niet regtstreeks betrof. Maar bovendien oordeelden zij het ten uiterste ongeraden, bij den tegenwoordigen inwendigen toestand des Vaderlands en te midden der geschillen met den Keizer over de Schelde, zich te wikkelen in eenen krijg met de Republiek, nadat het Gemeenebest slechts even bevrijd was geworden van eenen oorlog met Groot-Brittanje, die zware verliezen aan den handel en de zeevaart gekost had. Wel verre dus de onderhandelingen af te breken, moest men die hervatten, waartoe de Venetiaansche Resident zich gezind had verklaard en behoorde men de

---

(1) Zie mijne *Geschiedenis van het Nederl. Zeewezen*, d. VI, st. I, bl. 387—392.

bemiddeling van het Fransche hof in te roepen, ten einde langs dien weg nog tot een vergelijk te geraken (1). Vele stemmen, voornamelijk uit Amsterdam, verhieven zich tot ondersteuning van het gevoelen van Holland en tegen de denkwijs van de meerderheid der Bondgenooten, terwijl Chomel, van zijne zijde, bij herhaling en ernstig op de aanneming der voorstellen bij Hare Hoog Mogenden aandrong. Dan noch het een, noch het ander kon hem baten. De meerderheid der Provincien was niet te bewegen tot het nemen van een besluit in den zin der voorstellen. De zaak bleef dus onafgedaan.

De Venetiaansche regering bereikte hiermede het oogmerk dat zij steeds had voor oogen gehad, om, namelijk, het geschil op de lange baan te schuiven. Stil zitten was in deze oogenblikken voor haar het beste. Dit zag zij duidelijk in, en daar niets van deze zijde werd voorgedragen, rekende zij het onnoodig, haren Resident hier langer te doen blijven. Op haren last nam Torniello, na omtrent een jaar te 's Gravenhage vertoefd te hebben, in October 1785 van Hare Hoog Mogenden afscheid, en betuigde bij die gelegenheid, uit naam der Republiek zijnen dank voor het geleide, door den Schout-bij-nacht Van Kinsbergen aan twee Venetiaansche koopvaardijschepen verleend. Was die dank een bewijs van vriendschappelijke gezindheid der Republiek, of moet zij worden aangemerkt als eene beschimping van de zwakheid der Nederlandsche Staatslieden? Hoe dit zij: de burgertwisten die zoo lang gesmeuld hadden, sloegen weldra aan alle kanten uit, en deden Chomel en zijne eindeloos gerekte zaak vergeten. Eerst nadat de rust binnen 's lands hersteld was, kwam zij weder ter sprake. Chomel wendde zich op nieuw en bij herhaling tot Hare Hoog Mogenden en tot de Staten van Holland, om in zijn goed regt gehandhaafd te worden, en drong zelfs somwijlen op hoogen toon en in onbetamelijke bewoordingen daarop aan (2).

(1) Res. van de Staten-Gen., 1785, op verschillende plaatsen

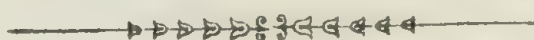
(2) Hierover beklaagde de Raadpensionaris Van de Spiegel zich tot

De Pruissische Gezant te Weenen bood aan den Vertegenwoordiger van dit Gemeenebest bij dat hof zijnen bijstand aan, om zich met de Republiek van Venetie over het zoo langdurige geschil te verstaan. Doch de Bondgenooten toonden thans even weinig lust als vroeger, om zich de zaak ernstig aan te trekken. De ondervinding van vele jaren had geleerd, dat Venetie tot geene minnelijke overeenkomst te bewegen was, en de Provincien konden niet besluiten, terwijl zware staatsstormen van alle zijden opstaken en het Vaderland bedreigden, een oorlog voor eene zaak van zulk eenen aard aan te vangen. Het gevolg was, dat zij onafgedaan bleef tot aan de groote Omwenteling des jaars 1795. De gewigtige gebeurtenissen die daarmede gepaard gingen, twee jaren later door de vernietiging der Republiek van Venetie gevolgd, maakten daaraan voor altijd een einde (1), en tot op den huidigen dag aan alle andere Staatsbetrekkingen tusschen de twee voormalige beroemde Gemeenebesten.

---

twee malen aan Hare Hoog Mogenden. Zie Res. van 28 Oct. 1789 en 28 Maart 1791.

(1) Een omstandig en vrij naauwkeurig, hoewel niet onpartijdig verhaal van den ganschen loop der zaak van Chomel en Jordan is te vinden in het *Vervolg op* Wagenaar's *Vaderlandsche Historie*, d. IX, bl. 328—357. Voorts vindt men daaromtrent uitvoerige berigten in de *Erzählungen merkwürdiger Fälle des neueren Europäischen Völkerrechts* von Georg Fried. von Martens, Göttingen, 1800, 1 d. in-4°, p. 26 volg., en in de *Causes célèbres du Droit des Gens*, *rédigées par* le Baron Charles de Martens, in-8°, Leipzig et Paris, 1827, t. II, p. 142 volg. Nog zagen over deze veel gerucht makende zaak onderscheidene kleinere geschriften het licht. Behalve dat de *Nederl. Jaarboeken* en de Nieuwstijdingen dier jaren deswege berigten en de meest merkwaardige stukken mededeelen, werden daarover uitgegeven: *Lettre d'un Venétien à Mrs. Jean et Étienne L.* (*Luzac*); *Lettre d'un Venétien*, *avec des notes et éclaircissemens propres à jetter du jour sur le différend qui existe entre la République des Provinces-Unies et celle de Venise*, en andere.

HANDELSBETREKKINGEN

TUSSCHEN

NEDERLAND EN VENETIE.

Uterque ponti progenies sumus.

Petri Francii, Ode IV Libri I Poëmatum.

Men zal het welligt vreemd vinden, dat het Verbond, dat in den jare 1620 tusschen Nederland en Venetie gesloten werd, uitsluitend van staatkundigen aard was. Ook verdient het opmerking, dat er geene andere, noch vroegere, noch latere, Overeenkomst tusschen de twee Republieken bestaat, waarin éénе enkele bepaling voorkomt, die de strekking heeft, om den wederzijdschen handel en zeevaart te beschermen of te begunstigen. Hoe is dit mogelijk, zal men vragen, tusschen twee Staten, die beide hunne opkomst, welvaart en bloei aan den handel en de zeevaart te danken hadden? Dit raadsel kan gemakkelijk opgelost worden.

De Republiek van Venetie stond, met Genua, Pisa, Florence en eenige andere Italiaansche Gemeenebesten en steden, lang vóór dat de overige volken van dit werelddeel uit den middeleeuwschen slaap waarin zij gedompeld lagen, ontwaakt waren, aan het hoofd van den handel en de zeevaart, voornamelijk in het Zuiden, en handhaafde zich daarin meer dan drie eeuwen. Zij dreef dien handel aan den eenen kant met Egypte en westelijk Azie, van waar zij door de Roode zee en over den landweg de voortbrengselen van het Oosten erlangde; met de bewoners van het Grieksche rijk, bijzonder van Constantinopel en der daarover liggende kusten en strekte dien uit tot diep in de Zwarte zee. Van de andere zijde voer zij niet alleen op alle aan de Middellandsche zee grenzende landen en steden, zoo van Europa als van Afrika, maar schroomde zelfs niet de Straat van Gibraltar met hare

schepen te doorklieven. Jaarlijks begaf een rijk beladen smaldeel zich naar de aan den Oceaan gelegen kusten van Spanje, Portugal en Frankrijk, naar Engeland, Vlaanderen en Antwerpen, om de voortbrengselen der Venetiaansche fabrijken en van het Oosten en Zuiden over te brengen, en aldaar in te ruilen en te koopen wat het Westen en Noorden opleverden. Tot dien uitgebreiden handel en zeevaart bezigde de Republiek uitsluitend eigene schepen en eigene zeelieden. Aan vreemde bodems had zij even weinig behoefte als aan vreemde manschappen. Nog meer: koopwaren in vreemde schepen aangevoerd, werden zwaar belast en eindelijk niet toegelaten (1). Aan vreemde handelaren, ook aan die over land hunne waren naar Venetie bragten, werden allerlei moeijelijkheden in den weg gelegd. Het een en ander had ten gevolge, dat al de voordeelen, uit den uitgebreiden handel en zeevaart, op deze wijs door de Venetianen gedreven, naar hen toevloeiden en de Republiek van Venetie zulk een' rijkdom verwierf en tot zulk eene hoogte van magt en aanzien steeg, dat zij de meeste harer zuster-Gemeenebesten overschaduwde en één harer Doges (2), niet zonder nationale trots, maar toch naar waarheid in den vollen Senaat den Venetianen kon toeroepen: „Gij zijt de eenige, voor wie land en zee tegelijk openstaan. Gij zijt het kanaal door 'twelk alle schatten vloeijen. Gij voorziet de geheele wereld van alles wat zij noodig heeft!"

Zoolang de Republiek van Venetie haar overmagt behield, de andere Natien, bijzonder die van het westelijk en noordelijk Europa, òf weinig belang in handel en scheepvaart stelden, òf in den beperkten kring waarin zij tot dus verre haren handel hadden gedreven, werkzaam bleven, en de Republiek met Genua en eenige andere Italiaansche Staten de opperheerschappij in de Middellandsche zee en in de

(1) Zie Depping, *Histoire du Commerce entre le Levant et l'Europe*, t. I, p. 172, en de aldaar uit Marino, *Storia del commercio de Veneziani* aangehaalde besluiten van den Senaat.

(2) Thomas Mocenigo, in den jare 1421.

Levant behield, bragten hare eenzijdige en uitsluitende inzigten en maatregelen ten aanzien van handel en zeevaart haar geen nadeel toe. Integendeel, zij begunstigden die en waren het middel tot het behoud en de bevordering van hare grootheid. Doch, nadat zij dit overwigt, ten gevolge der groote omwenteling in handel en zeevaart, voortgesproten uit het omzeilen der Kaap de Goede Hoop, uit de regtstreeksche vaart op Oost-Indie en uit de ontdekking van de Nieuwe Wereld, verloren had, en nadat de volken van het Westen, met name de Portugezen en Nederlanders, ijverig de handen hadden aan het werk geslagen, en de Middellandsche zee het middelpunt geworden was, werwaarts alle handeldrijvende Natien streefden, begon het handelsstelsel, door de Republiek zoo vele eeuwen lang vastgehouden, eene zeer schadelijke werking uit te oefenen. Zij moest niet slechts met andere deelen de voordeelen, door haar alleen tot dus ver in zoo ruime mate genoten, maar werd bovendien verstoken van de voornaamste takken van hare welvaart.

Verstandig ware het geweest, bijaldien de Republiek onder deze gebeurtenissen hare handels- en zeevaartwetten veranderd en gewijzigd, hare havens niet alleen voor de vreemden geopend, maar ze derwaarts gelokt had, en de overige volken met gelijken tred in handel en scheepvaart gevolgd ware. Dan, behalve dat de ligging van Venetie, de hoofd- en zetelplaats van den handel der Republiek, diep in de Adriatische golf, minder gunstig voor ondernemingen op den Oceaan was dan die van aan de groote zee liggende handelssteden, duldde de hoogmoed, de overdreven gehechtheid aan het bestaande en het eigenbelang van velen niet, af te schaffen wetten, waaronder en waardoor de Republiek zoo lang g-bloeid had, en te doen vervangen door andere, waarvan de uitkomst onbekend en onzeker was. De Republiek behield dus wat zij had. De door hare wijsheid vermaarde Venetiaansche overheden waren en bleven blind, en hielden halstarrig vast aan de oude begrippen; ja, zij meenden die nog sterker te moeten vasthouden, naarmate de overige volken vooruit

streefden, uit vreeze, dat de verliezen die de Republiek reeds geleden had, nog grooter mogten worden, en zij, die hare magt, rijkdom en bloei reeds bedreigd zag, niet geheel te gronde zou gaan.

Het is aan deze denkbeelden toe te schrijven, dat Venetie sedert dien tijd zich zorgvuldig onthield van het sluiten van Handelstractaten en daartoe niet dan in zeer bijzondere omstandigheden overging. Oudtijds sloot de Republiek vele zoodanige verbonden. Doch de meeste waren van dien aard, dat daarbij aan haar wel groote voorregten voor haren handel en zeevaart geschonken werden, maar zelve was zij zeer karig die aan anderen te verleenen. Er bestaan slechts weinige overeenkomsten, waarin zij aan andere volken gunsten toekent of verpligtingen op zich neemt (1). Na den grooten ommekeer werd zij daarin nog behoedzamer, wat meer is, zij onthield er zich bijkans geheel van. Noch met Frankrijk, noch met Spanje, noch met Groot-Brittanje, noch met eenig anderen Staat sloot zij verbonden van handel en zeevaart. Alleen ging zij zoodanig eene overeenkomst met de Verhevene Porte aan, om te behouden 'tgeen zij nog had, en om niet buitengesloten te worden van den handel op de Levant, het eenige plegtanker van haar tegenwoordig bestaan (2).

Uit dit alles laat het zich verklaren, waarom in het tusschen de beide Gemeenebesten in den jare 1620 gesloten Verbond geene bepalingen tot bescherming of begunstiging van den wederzijdschen handel en zeevaart gevonden worden, en dat er noch vóór, noch na dien tijd eenig verdrag van

(1) Zie het achtste en negende hoofdstuk van het reeds aangehaalde, uitmuntende werk van Depping, waarin over de Handelstractaten, door de Venetianen en anderen gesloten, gesproken wordt, en het aldaar veelmalen vermelde werk van Marino, *Storia del commercio de Veneziani*, 8 vol. 8°. Venet. 1798—1808.

(2) Men vergelijke Martens, *Cours Diplomatique*, waaruit blijkt, dat de Republiek van Venetie in de nieuwere tijden geene handelstractaten sloot met eenige natie, behalve met de Turken, en dit was nog minder een eigenlijk tractaat dan wel eene Capitulatie, waarbij de Sultan aan Venetie, even als aan andere Rijken en Staten, zoodanige voorregten toekende als hem behaagde.

dien aard tusschen Nederland en Venetie is tot stand gekomen. Van de zijde van dezen Staat werden, op uitdrukkelijken last van Hare Hoog Mogenden, daartoe tot twee malen pogingen aangewend; eerst door den Ambassadeur Van der Mijle, daarna door den buitengewonen Gezant Françoys van Aerssen (1). Maar bij de Venetiaansche regering vonden die voorstellen geen' ingang. Zij zag in de Nederlanders, die zich met al de geestkracht die hen in dat tijdperk bezielde, op de uitbreiding van hunnen handel en zeevaart toeleiden en den Venetianen in de Levant reeds werkelijk afbreuk deden, gevaarlijke mededingers, die haar meer kwaad dan eenig ander volk konden berokkenen. Daarom gaf zij, naar echt Italiaansche wijse, op de dezerzijds gedane voorstellen tot aanknooping van naauwere handelsbetrekkingen, slechts ontwijkende antwoorden, of ging ze met diep stilzwijgen voorbij.

Dus doende, sloot de Republiek van Venetie zich, om zoo te spreken, van de handelswereld af en bleef stilstaan, terwijl de Nederlanders en andere volken steeds meer en meer voorwaarts streefden. Slechts lang daarna, doch toen het te laat was, zag de Republiek hare dwaling in. Wel kon zij niet de oude bepalingen volhouden, waarbij aan alle vreemde koopvaarders de toegang tot Venetie verboden werd, maar de handel en scheepvaart der overige natien bleven met zware lasten gedrukt, stonden aan allerlei kwellingen bloot, en het oude monopoliestelsel werd in zijne volle kracht gehandhaafd, zoo veel de omstandigheden zulks maar eenigzins toelieten. Eindelijk werden nogtans de oogen dergenen die aan het hoofd der Republiek stonden, geopend. Nadat Ancona en Triëst tot vrijhavens verklaard waren, begreep de Senaat, zou de kwijnende en meer en meer afnemende handel niet ganschelijk te gronde gaan, dat de tijd gekomen was, om het oude te moeten laten varen. Zij stelde de haven van Venetie voor den vreemden handel en de vreemde scheep-

(1) Bladz. 30 volg. en 120.

vaart open en verleende daaraan vrijdommen en voorregten (1). Deze maatregel hief die beide takken van welvaart wel min of meer op, doch was niet in staat, hen geheel op te beuren. De omstandigheden waren daartoe te zeer veranderd, de handel en zeevaart waren in handen van andere volken gekomen, hadden zich naar elders verplaatst en eene andere rigting genomen. Het wijd beroemde Venetie, door den vermaarden Napelschen dichter Sannazarius (2) eene stad genoemd, niet door menschen, maar door de Goden gegrondvest, bleef kwijnen, en staat dáár in de geschiedenis als een toonbeeld van de verderfelijke uitwerking eener kortzigtige, bekrompen en naijverige staatkunde!

Hoewel er dus geen verdrag van handel en scheepvaart of overeenkomst van dergelijken aard immer tusschen Nederland en Venetie gesloten werd, was nogtans het handelsverkeer tusschen de beide Gemeenebesten vrij aanzienelijk.

De handel dezer Gewesten met Venetie is van zeer oude dagteekening. Hij werd nogtans in de vroegste tijden en lang daarna niet over zee, maar over land gedreven. Er ontstond al spoedig, nadat onze voorvaders van het Romeinsche juk bevrijd, en er eene zekere orde en regelmaat gekomen waren, behoefte bij de bewoners dezer landen aan de voortbrengselen van het Oosten, steeds door bijkans alle natien van dit werelddeel gretig begeerd. Van de achtste tot de twaalfde eeuw werden zij door de onzen aangevoerd uit de Oostzee, waarmede de handel uit deze Gewesten tot zeer hooge oudheid opklimt. De aan die zee liggende steden benevens de eilanden, met name Gothland, en in het bijzonder de hoofdstad van dat eiland, het vermaarde Whisby, ontvingen die voortbrengselen met de karavanen, die door Rusland over

---

(1) In den jare 1736.

(2) In zijn bekend epigramma: *De mirabili urbe Venetiis*, waarvoor hem, naar men zegt, door den Senaat schatten van goud ter belooning geschonken werden. Van Rome en Venetie sprekende, zegt hij:

Si Pelago Tybrim praefers, urbem aspice utramque:
Illam homines dices, hanc posuisse Deos.

Kiew naar de kusten van de Oostzee trokken. Van dáár verspreidden zij zich door Duitschland, Denemarken, Zweden en kwamen ook naar deze Gewesten (1). De invallen der Noormannen en de onveiligheid der zee braken intusschen het handelsverkeer met de Oostzee menigwerf af. Ook ging de reis derwaarts bij den kindschen staat waarin de scheepvaart zich bevond, met groote gevaren gepaard. Bovendien was de weg, langs welken de voortbrengselen van het Oosten diep uit Azie door Rusland ontvangen werden, zeer lang en maakte het vervoer zeer kostbaar. Toen dus de gelegenheid zich aanbood, langs een' korter, veiliger en min kostbaren weg die voortbrengselen te bekomen, gaven de bewoners dezer en andere landen daaraan gereedelijk de voorkeur (2).

Ten gevolge van de kruistogten werden de bewoners dezer en der naburige landen meer bekend dan tot hiertoe met het zuidelijk gedeelte van dit werelddeel, en knoopten zij, vooral de Vlamingen, die een gewigtig deel aan die ondernemingen hadden, aldaar betrekkingen aan. Dit gaf aanleiding tot het verleggen van den handelsweg uit de Oostzee naar Duitschland.

Reeds in het Romeinsche tijdperk bestond er een band tusschen Utrecht en Keulen, die naauwer toegehaald werd, nadat het Christendom hier te lande ingevoerd, Utrecht tot een Bisdom, en Keulen tot een Aartsbisdom verheven, en het eerste aan het laatste kerkelijk onderworpen was. Deze omstandigheid gaf zeer vroeg aanleiding tot handelsverkeer, zoo langs de rivieren als over land, tusschen de bewoners der beide steden en van dáár verder Duitschland in. Ook was er van oude tijden af een levendige handel tusschen Thiel en Keulen (3). Toen nu door de kruistogten Italie,

---

(1) Fischer, *Geschichte des Teutschen Handels*, cap. XXXI; Depping, *Hist. du commerce entre le Levant et l'Europe*, t. I, p. 25 et 26; Berg van Middelburgh, *de Nederlanden en het Hanzeverbond*, bl. 99—103, en Van Asch van Wijck, *Geschiedkundige beschouwing van het oude Handelsverkeer der stad Utrecht*, st. II, bl. 268, en op andere plaatsen.

(2) Depping, *Hist. du commerce entre le Levant et l'Europe*, t. I, p. 336.

(3) Van Asch van Wijck, *Geschiedk. beschouwing*, st. I. bl. 57 en 162, st. II, bl. 278.

de landen aan den Griekschen Archipel, Klein-Azie, Egypte en andere rijken van naderbij waren bekend geworden, en tevens, dat aldaar de voortbrengselen van het Oosten konden verkregen worden op eene gemakkelijker en veiliger wijs en tegen minder hooge prijzen dan tot dus verre uit het Noorden, sloegen onze voorvaderen de handen aan het werk, breidden hunnen handel in Duitschland uit en drongen door tot Italie, met name tot Venetie; werwaarts zij henen bragten wat deze Gewesten opleverden en van waar zij de voortbrengselen van de Levant en andere koopwaren herwaarts voerden.

't Is in het begin der veertiende eeuw, dat men met zekerheid gewag vindt gemaakt van gemeenschap tusschen het tegenwoordige Nederland en de Republiek van Venetie. Een toen levend Venetiaansch schrijver (1) spreekt daarvan uitdrukkelijk en zegt, dat eenige Friezen, Hollanders en Zeeuwen zich toen reeds te Venetie nedergezet hadden. Wij mogen aannemen, dat dit met geen ander oogmerk geschied zij dan tot bevordering van hunne handelsbelangen, 'tgeen trouwens door den bedoelden schrijver ook te kennen gegeven wordt. Bovendien mogen wij uit dit verhaal besluiten, dat het handelsverkeer tusschen Nederland en Venetie reeds sedert eenigen tijd bestond en dat die handel voordeelen opleverde, daar anderzins geene inwoners dezer Gewesten zich in die ver verwijderde stad zouden gevestigd hebben. Vermoedelijk hadden de lakens, hier te lande vervaardigd, de Friesche mantels, sedert de vroegste tijden vermaard en door de vreemden zeer gezocht, benevens andere voortbrengselen aldaar goeden aftrek, waarvoor de onzen koopwaren, die Venetie en de Levant opleverden, ingeruild en gekocht en naar deze Gewesten gezonden zullen hebben. Dan, hoe dit zijn moge, van nu af had er door Duitschland een handelsverkeer tusschen deze Landen en Italie, met name

(1) Marino Sanuto. Zie Wagenaar, *Vaderl. Historie*, d. III, bl. 251. Vergelijk Luder, *Geschichte des Holländisches Handels*, p. 862, en Koenen, *Geschiedenis der Joden in Nederland*, bl. 177.

Venetie, plaats, dat wel aanvankelijk onregelmatig en dikwerf afgebroken zal geweest zijn, doch langzamerhand geregeld werd. Het waren bijzonder de bewoners der steden Haarlem, Leijden en Amsterdam, die dezen handel dreven en daartoe het meest bekwaam waren, dewijl in die steden de voornaamste fabrijken waren gevestigd.

De weg, langs welken deze handel gedreven werd, liep over Keulen, Augsburg en Tyrol, en van dáár naar Venetie en de overige Staten van Italie. Het was den Venetianen verboden, zelve hunne koopwaren naar Duitschland en verdere rijken over land te vervoeren, deels om hen aan de gevaren van zulke togten niet bloot te stellen, deels opdat zij zich van den handel ter zee niet zouden laten afwenden (1). De inwoners van Duitschland en ook die van ons Vaderland zagen zich dus genoodzaakt, wilden zij de voortbrengselen van de Levant bekomen, zich naar Venetie te begeven, niet slechts om derwaarts handelsvoorwerpen te brengen, maar ze ook van dáár te halen. De kooplieden deden dit, naar de gewoonte van die tijden, gemeenlijk in eigen persoon, maar sloten zich, om de groote onveiligheid der wegen, doorgaans aan anderen aan en vereenigden zich in gezelschappen, niet ongelijk aan de nog in de Oostersche landen bestaande karavanen (2). Dit in persoon handel drijven had tweeërlei nut. Vooreerst, dat de kooplieden genot konden hebben van de tolvrijheid, hun op deze of gene plaats verleend, eene gunst, die zij niet op anderen konden overdragen (3). En ten tweede, dat zij in iedere stad of plaats waar zij aankwamen, 't zij door ruiling, 't zij door in- of verkoop handel konden drijven, en op die wijs zich konden ontdoen van de inlandsche koopwaren, welke in die stad of die plaats gezocht, maar voor Italie minder geschikt waren, en tevens zich konden aanschaffen wat in het Zuiden

---

(1) Depping, *Hist.* cit. t. I, p. 196.

(2) Van Asch van Wijck, *Geschiedkundige beschouwing* enz. st. II, bl. 260.

(3) Van Asch van Wijck, l. l.

bijzonder gezocht was. Meestal echter schijnen de Nederlanders zich er op te hebben toegelegd, onder weg, zoo veel mogelijk, al hunne koopwaren, eenige en vooral de fijnste, ligtst vervoerbare en kostbaarste uitgezonderd, te verkoopen, om met de opbrengst daarvan koopwaren van het Oosten in Italie aan te koopen. Even toch als later de handel over zee met Venetie en de Levant grootendeels in gereed geld gedreven werd, was zulks nu en ook in volgende tijden het geval met den handel over land.

Deze wijs van handel drijven, zeer gewoon gedurende de middeleeuwen, verdient opmerking, omdat zij nagenoeg dezelfde was, die later door de Nederlanders gevolgd werd in hunnen zeehandel met de Levant. Gelijk deze met hunne schepen van stad tot stad en van plaats tot plaats voeren, aldaar verkochten, ruilden of inkochten en aldus de zoogenaamde Schalen (Échelles du Levant) vormden: zoo deden zij dit, zoo lang de handel met het Zuiden uitsluitend over Duitschland gedreven werd, en verkregen zij daardoor aanzienelijke winsten, niet slechts door den handel met Venetie en de andere Staten van Italie, maar ook door den handel, dien zij gedurende de reis dreven. Deze bijzonderheid verklaart, waarvan men anderzins bij eene oppervlakkige beschouwing zich naauwelijks een denkbeeld kan vormen, wat onze voorvaders bewogen hebbe, handel op Italie, met name op Venetie over Duitschland te drijven en hoe zij dit met voordeel hebben kunnen doen.

In het begin der veertiende eeuw of welligt vroeger, kwamen te Brugge en te Antwerpen (1) reeds Venetiaansche schepen aan, en later jaarlijks een Venetiaansch smaldeel, rijk beladen met voortbrengselen van Italie en de Levant. Waarom zal men vragen, voorzagen de bewoners dezer Gewesten zich, in plaats van den handel over Duitschland te

(1) Men vindt aangeteekend, dat in 1318 de eerste Venetiaansche schepen, beladen met specerijen, geneesmiddelen en zijden stoffen, te Antwerpen aankwamen. Vermoedelijk was zulks reeds vroeger te Brugge het geval.

drijven, niet liever in die beide steden van Oostersche voortbrengselen, die op eene korter, gemakkelijker en min kostbare wijs derwaarts gevoerd werden? Holland, bijzonder Amsterdam, was reeds eene zeer aanzienelijke stapelplaats geworden. De Oostzee voorzag de markt met koren, hout en andere waren van het Noorden. Uit Spanje en Portugal werd zout en 'tgeen verder het Westen opleverde aangebragt. Frankrijk en Engeland verschaften wijn, wol, onbewerkt laken en verdere voor den handel kostbare koopwaren. Holland voegde bij dit alles de overvloedige opbrengst zijner visscherij, en de voortbrengselen van zijne steeds in bloei toenemende fabrijken en trafijken. Doch om het middelpunt van den handel in deze streken meer en meer te worden, was het noodig, dat de Nederlanders ook de voortbrengselen van Italie en van de Levant, met name die van het in handel en fabrijken rijke Venetie, bezaten. Deze konden zij nu wel uit Brugge of Antwerpen bekomen, maar aldaar ontmoetten zij behalve in de bewoners van Vlaanderen en Braband zelve, geduchte mededingers in de kooplieden der Hanze. Daarenboven was het den Venetianen niet geoorloofd, voor de door hen op eene vreemde markt aangebragte koopwaren goud of zilver of wisselbrieven terug te brengen, maar waren zij verpligt, andere koopwaren daarvoor in te ruilen of te koopen (1); een verbod, dat in verband stond met het handelsstelsel der Republiek. Zoodanige koopwaren te leveren viel den Nederlanders bezwaarlijk, dewijl de voortbrengselen der Vlaamsche en Brabandsche fabrijken nagenoeg dezelfde, zoo niet beter van hoedanigheid, en als op de plaats zelve vervaardigd en aan geene tolregten en kosten van vervoer onderworpen, doorgaans beter koop dan de onze waren. De Noord-Nederlanders konden om die redenen niet te Brugge of Antwerpen tegen de Vlamingen en Brabanders markten. En daar toch voor hunnen handel de voortbrengselen van het Zuiden en Oosten volstrekt onmisbaar waren, schroomden zij niet de

(1) Depping, *Hist.* etc., t. I, p. 166 en de aldaar aangehaalde schrijvers.

moeite te dragen en de gevaren te trotseren, welke in die dagen met eene zoo verre en dikwerf onveilige reis naar Italie over Duitschland verbonden waren, opdat zij aldus uit de eerste hand die voortbrengselen zouden bekomen, en niet bij hunne naburen achterstaan. Het vervoer over den landweg mogt meerdere kosten vorderen, de wijs waarop zij handel dreven, stelde hen ruimschoots schadeloos, zoodat zij niet alleen in staat gesteld werden, de voortbrengselen van Italie en de Levant tegen dezelfde prijzen als de Bruggenaars en Antwerpenaren te leveren, maar bovendien door den verkoop, ruiling en aankoop gedurende den togt naar en van Italie aanzienelijke voordeelen genoten. En dat die wijs van handeldrijven over Duitschland in deze tijden groote winsten moet opgeleverd hebben, kan en mag men daaruit opmaken, dat ook, nadat de handel naar Italie en de Levant uit deze landen regtstreeks over zee gevoerd werd, de oude handelsweg over Duitschland bleef bestaan (1). Tot het midden der zeventiende eeuw leverde die handelstak steeds goede voordeelen op. Later verminderden zij, doch desniettegenstaande bleven de Nederlanders over Duitschland met Venetie handel drijven, tot dat beide Republieken onder den last der staatsomwentelingen bezweken.

Nog op eene andere wijs werd er tegen het einde der veertiende eeuw, en ook vermoedelijk later, handel tusschen de Venetianen en de ingezetenen dezer Gewesten gedreven. Omtrent het jaar 1380 vestigden Engelsche kooplieden den stapel van al de Engelsche wol die herwaarts gevoerd werd, te Middelburg. Hertog Aelbrecht van Beijeren, inziende het groote belang, dat daarin voor de welvaart der ingezetenen van deze landen gelegen was, schonk aan die Engelsche kooplieden onderscheidene voorregten en vrijheden, en nam hen in zijne bijzondere bescherming (2). De vestiging van

---

(1) Dit blijkt duidelijk uit hetgeen in het jaar 1668 gezegd wordt in de *Handvesten van Amsterdam*, d. I, bl. 65.

(2) Mieris, *Groot Charterboek*, d. III, bl. 383, 396 en 433. Vergelijk ook: *Essai sur l'importance du commerce, de la navigation et de l'industrie*

dien wolstapel lokte spoedig vele vreemdelingen naar genoemde stad, waaronder Italianen (1), die ook door Aelbrecht begunstigd werden, en zich aldaar aanschaften de Engelsche wol, die toen reeds, gelijk nu, door geheel Europa beroemd was, en te dien tijde nog slechts voor een klein gedeelte in dat rijk zelf, wegens gemis van fabrijken, bewerkt werd. Van die gelegenheid maakten de Italianen gebruik om sommige voortbrengselen der Zeeuwsche fabrijken, bijzonder laken, dat zoowel te Middelburg als in andere steden van Zeeland in groote hoeveelheid vervaardigd werd, tegen specerijen, geneesmiddelen, reukwerk, katoen, verfwaren, zijden stoffen en andere voortbrengselen van het Zuiden en Oosten in te koopen of in te ruilen, gelijk mede fijn linnen en fluweel, dat door de fabrijken van Haarlem geleverd werd en waardoor deze vermaard waren geworden.

Alhoewel er in de berigten dienaangaande gezegd wordt, dat de Lombarden of Italianen in 't algemeen dien handel te Middelburg dreven, valt er geen twijfel aan, of de Venetianen in 't bijzonder hebben ook daaraan deel genomen. Het is toch bekend, dat er te dien tijde jaarlijks Venetiaansche schepen te Brugge en te Antwerpen aankwamen, en dat de kooplieden van die Republiek aldaar eenen belangrijken handel dreven. Mag men daaruit niet besluiten, dat zij nevens

---

dans les provinces formant le Royaume des Pays-Bas, depuis les temps les plus reculés jusqu'en 1830, par le Baron Van den Bogaerde de Ter-Brugge, la Haye et Brux. 1844, t. I, p. 94; en over de handelsbetrekkingen tusschen de Nederlanders en de Italianen, met name de Venetianen in 't algemeen, de door de Koninklijke Akademie van Brussel bekroonde verhandeling van den Baron de Reiffenberg, inhoudende een antwoord op de prijsvraag: *Quel a été l'état de la population des fabriques et manufactures et du commerce dans les Provinces des Pays-Bas, pendant les* 15e *et* 16e *siècles?* Brux. 1822.

(1) Van *Lombardien* zegt Hertog Aelbrecht, d. i. van of uit Italie. Mieris, cit. d. III, b*l*. 396, waar o. a. de Hertog zegt: „Want wy „verstaen hebben, dat alrande manieren van coepluden het zi van *Lombaerdien* of van Spagnen, of van wat nacione dat zi zyn, *daghelix* „comen ende verkeeren in onsen lande van Zeelant ende in onser stede „van Middelburch met horen comanscappen."

de overige Italianen van de gelegenheid gebruik zullen gemaakt hebben, om te Middelburg, toen eene aanzienelijke koop- en fabrijk-stad waar handelaren van vele Natien zich vereenigden, een gedeelte hunner ladingen af te zetten, en zich aldaar te voorzien van de voortbrengselen der Zeeuwsche en Hollandsche fabrijken, die in het Zuiden en Oosten zeer gevraagd werden, en vooral van Engelsche wol, door de Venetianen steeds met ijver gezocht, en die als grondstof van hunne beroemde lakenfabrijken voor hen onmisbaar was? Hoelang die handel bestaan heeft, kan niet met zekerheid gezegd worden; doch naar het schijnt, was hij slechts van korten duur. Na een verloop van ten hoogste tien jaren had daarin, om welke redenen is onbekend, eene schorsing plaats, was althans Middelburg niet meer de stapelplaats der Engelsche wol (1), die voornamelijk de vreemde kooplieden, met name de Italianen, derwaarts gelokt had. Later schijnt die stad wederom in het bezit daarvan geraakt te zijn, doch Middelburg had te magtige naburen, eerst in Brugge, later in Antwerpen, om tegen die beide groote en rijke koopsteden te kunnen wedijveren. De ontwikkeling der Engelsche lakenbereiding, de onlusten en de daaruit ontstane krijg tegen Spanje, deden de fabrijken van Zeeland vervallen en gaven den laatsten slag aan de handelsbetrekkingen van Middelburg, voor zoo verre die nog bestonden, met de Italianen in 't algemeen, en in 't bijzonder met de kooplieden van Venetie.

Alle berigten komen daarin overeen, dat de Nederlanders tot aan de Spaansche omwenteling geen handel over zee in de Middellandsche zee, en dus ook niet langs dien weg met Venetie of andere Italiaansche Staten, noch met de Levant gedreven hebben. Die zee was hun echter niet geheel onbekend gebleven. Dit blijkt daaruit, dat bij den vermaarden togt van Keizer Karel V op de kusten van Afrika ook Nederlandsche schepen tegenwoordig waren. Enkhuizen, onder anderen, leverde er vier, waarvan drie met man en muis te

(1) Dit blijkt duidelijk uit het Charter van 1390, bij Mieris, d. III. bl. 556.

gronde gingen (1). Doch deze en misschien andere togten hadden een krijgskundig doel, geenszins om handel te drijven. De handel der Nederlanders strekte zich tot aan den opstand tegen Spanje niet verder uit dan tot de Straat van Gibraltar en enkele malen tot de westelijke kusten van Afrika en de Azorische eilanden. Vermoedelijk zal de langdurigheid des tijds om zich naar Venetie en andere Italiaansche Staten en de Levant te begeven en van daar terug te keeren, hen van het bevaren der Middellandsche zee hebben afgeschrikt, maar nog meer het overwigt der Venetianen, Genuezen en andere volken van het Zuiden in die zee. Zoolang deze bijkans uitsluitend in het bezit waren van de voortbrengselen van het Oosten, en zij eene geregelde vaart op Frankrijk, Engeland en vooral op Brugge en Antwerpen hadden, konden de Noord-Nederlanders tegen hen in de Middellandsche zee niet markten, dewijl zij geene andere koopwaren konden aanvoeren dan die hunne visscherij, hunne fabrijken en hun handel in de Oostzee opleverden, waarvan de Venetianen en Genuezen zelve zich grootendeels en op voordeelige wijs, in de Vlaamsche en Brabandsche fabrijken en door de kooplieden van de Hanze, te Brugge en Antwerpen konden voorzien, en dat ook werkelijk deden.

Naauwelijks echter hadden de Venetianen, ten gevolge van de onlusten hier te lande uitgebroken, hunne geregelde vaart op Brugge en Antwerpen gestaakt, en waren de Nederlanders door hunne togten naar Oostindie in staat gesteld, niet slechts in den handel van specerijen en andere voortbrengselen van het Oosten met de Venetianen en de verdere Natien van Italie te wedijveren, maar ze daarin te overtreffen, of zij aarzelden niet, de Middellandsche zee binnen te stevenen en handelsbetrekkingen met alle daaraan liggende rijken, landen en steden aan te knoopen.

Karel V en zijn zoon en opvolger Philips II gaven de eerste aanleiding tot de vermindering van de scheepvaart der

(1) Wagenaar, *Vaderl. Hist.* d. V, bl. 126.

Venetianen op Vlaanderen en Braband, naardien zij de koopwaren, door de ingezetenen der Republiek in hunne Staten gebragt, zware lasten opleiden en den invoer daarvan bemoeijelijkten (1). De onlusten in deze Gewesten, door de verdrukking en het geweld der Spanjaarden ontstaan, de zware beroerten daaruit voortgesproten, de plundering van Antwerpen, de belegering en inneming dier stad door den Hertog van Parma, dit alles en nog meer, deed den handel en het fabrijkwezen in de Zuidelijke provincien van Nederland te gronde gaan, en Antwerpen, toen de eerste handelstad der wereld, zijne welvaart en luister ten eenemale verliezen. Het gevolg hiervan was, dat het handelsverkeer met en de scheepvaart op die stad van nu af stil stonden, en de Schelde, vroeger door duizende bodems bezocht, feitelijk door de Zeeuwsche oorlogschepen gesloten werd. Sedert dien tijd hielden ook de handel en de scheepvaart der Venetianen met Antwerpen op.

Een groot aantal kooplieden verliet Antwerpen, toen het voor de wapenen van Parma had moeten bukken, en zette zich in deze Gewesten, voornamelijk te Amsterdam neder, waar zij hunnen handel hervatteden. Die gebeurtenis schijnt de eerste oorzaak geweest te zijn van de vaart der Nederlanders op de Middellandsche zee en van hunnen handel met de daaraan liggende Italiaansche Staten, bijzonder ook met Venetie en met de Levant.

Men vindt wel niet uitdrukkelijk vermeld, dat onder de uit Antwerpen naar Amsterdam verhuisde kooplieden zich er ook bevonden hebben, die vóór de overgave dier stad met de Italiaansche, bepaaldelijk met de Venetiaansche kooplieden die aldaar handel kwamen drijven, in naauwe betrekking stonden. Doch daar men niet lang na het verlies van Antwerpen voor het eerst gewag vindt gemaakt van den handel der Nederlanders, met name van Amsterdam, over zee op Italie en de Levant in 't algemeen, en van

(1) Daru, *Histoire de Venise*, t. I, p. m. 295.

dien met Venetie in 't bijzonder, meenen wij aan de overkomst der Antwerpsche kooplieden den aanvang der scheepvaart naar de Middelandsche zee en op Venetie, althans gedeeltelijk, te mogen en te kunnen toeschrijven. Ook is het natuurlijk, dat die kooplieden, welke vroeger voordeelige handelsbetrekkingen met de Venetianen hadden, die wenschten voort te zetten. En wáár konden zij dit beter doen dan in Nederland, het middelpunt des handels; wáár met meer hoop op eenen goeden uitslag dan in Amsterdam, de stapelplaats van de koopwaren der geheele wereld? Men vindt niet aangeteekend, dat in andere landen, waarheen ook Antwerpenaren zich begaven, te dezen tijde de vaart op de Middellandsche zee aangevangen of uitgebreid werd. Dit versterkt het gevoelen, dat de oorsprong dier vaart, waarvan nu voor 't eerst melding gemaakt wordt, hier aan de komst der Antwerpsche kooplieden gedeeltelijk te danken zij. Maar, om de voormalige betrekkingen met Venetie te doen herleven, moest een nieuwe weg ingeslagen worden. Tot dus verre waren de Venetianen jaarlijks met rijk beladen schepen naar de Zuidelijke Nederlanden gekomen, van wie de Antwerpenaren de voortbrengselen van het Oosten en van hunne fabrijken inruilden of kochten tegen die van hunne of van naburige fabrijken. Daartoe bestond thans niet meer de gelegenheid. De Antwerpenaren, die zich te Amsterdam gevestigd hadden, sloegen dus zelve de handen aan het werk. Zij rustten schepen uit, beladen met de voortbrengselen der inlandsche fabrijken en der visscherij, met de koopwaren uit de aan de Oostzee liggende rijken, voor de Venetiaansche zeemagt onmisbaar, en waarvan de Republiek sedert de inneming van Antwerpen en het verval der Hanze verstoken was, en bovenal met specerijen en andere kostbaarheden van het Oosten, waarvan Nederland een' rijken voorraad door de stoute ontdekkingsreizen zijner inwoners bezat. Deze aldus toegeruste schepen werden door hen gezonden naar de Middellandsche zee, die nimmer te voren door eenig Nederlandsch koopvaarder doorkliefd was, stevenden die zee binnen en deden de daar aan

liggende Staten en steden, waaronder ook Venetie, aan, en leiden op die wijs den grondslag tot den wijdvermaarden Levantschen handel.

Er bestaat nog eene tweede oorzaak, die aanleiding gaf tot het ondernemen van handel over zee met Italie en de Levant en dus ook met Venetie, dat onder den algemeenen naam van Levant hier te lande begrepen werd. Deze was de komst der Joden te Amsterdam, die zich ten gevolge van hunne verdrijving uit Spanje en Portugal in die stad nedergezet hadden.

De Joden hielden, tijdens hun verblijf in het eerst genoemde Rijk, een levendig verkeer met de geheele Levant en rigtten aldaar kantoren en factorijen op, waarmede zij eene voortdurende gemeenschap hadden. Toen zij van dáár verbannen werden, begaven zeer vele dier Joodsche kooplieden zich naar de Schalen van de Levant, door hen zelven of hunne vaderen gesticht, waardoor zij nog meer meester van den Oosterschen handel werden. Is het vreemd, dat de overige Joden, die in andere Staten van dit werelddeel een toevlugtsoord hadden gevonden, ook derwaarts hunne oogen rigtten, en met hunne zich in de Levant ophoudende landgenooten en broeders de voormalige handelsbetrekkingen op nieuw aanknoopten?

Dit was het geval met de Joden die, uit Spanje en Portugal verdreven, zich in het bloeijende Amsterdam vestigden. Zoodra zij aldaar waren aangekomen, hervatteden zij hunnen afgebroken handel met Italie en de Levant, en zonden met allerlei koopwaren beladen schepen uit naar de onderscheidene Staten en steden van Italie, ongetwijfeld mede naar het handelrijke Venetie, en naar de Levant en het Turksche rijk (1). De omstandigheid, dat de handel op Venetie ook in lateren tijd, ja tot aan den val dier Republiek, gedeeltelijk in handen van Joden was en bleef, bevestigt, wanneer

(1) Wagenaar, *Geschiedenis van Amsterdam*, d. IX, bl. 415; Luzac, *Hollands Rijkdom*, d. I, bl. 340, en Koenen, *Geschiedenis der Joden in Nederland*, bl. 180.

er eenig nader bewijs voor hunne vroege betrekkingen tot die stad noodig was, dat zij hebben medegewerkt tot de opening der vaart op Italie in 't algemeen en op Venetie in 't bijzonder.

Het voorbeeld der herwaarts geweken Antwerpsche kooplieden en Joden vond spoedig navolging bij de ingezetenen van Amsterdam. In en door den strijd met Spanje was toch in die dagen eene levendige geestdrift onder de Nederlanders opgewekt, die zich niet alleen openbaarde in de handhaving der Vrijheid en de verdediging van Godsdienst en Vaderland; maar die zich ook deed kennen door ondernemingsgeest en zucht tot uitbreiding van handel en scheepvaart, waar en wanneer zich daartoe de gelegenheid aanbood. Met zoo veel ijver werd de hand aan de uitoefening van dezen nieuwen tak van handel geslagen, dat hij, beschermd en begunstigd door de wijze maatregelen van 's Lands Regering (1), binnen weinige jaren eene der rijkste bronnen van 's Volks welvaart werd.

In welk jaar de handelsbetrekkingen over zee met de Republiek van Venetie zijn aangevangen, kan niet met juistheid worden opgegeven. En geen wonder, daar dergelijke gebeurtenissen zelden door geschiedschrijvers aangeteekend of op andere wijs voor de nakomelingschap bewaard worden. Vóór den jare 1596 wordt daarvan in de Staatsstukken geen gewag gemaakt. Het blijkt nogtans uit die bescheiden, dat er reeds vóór dien tijd handelsverkeer tusschen de ingezetenen van deze Gewesten en die der Republiek van Venetie moet bestaan hebben. Ten bewijze daarvan strekt, dat er in genoemd jaar een Agent dier Republiek te Amsterdam gevestigd was, aan wien door de Regering van dat Gemeenebest de zorg voor de handelsaangelegenheden opgedragen was, en die, op schriftelijken last van den Doge, aldaar een zeer groot nieuw schip, de Santa Agatha genaamd, had doen bouwen, waar-

(1) Men denke aan de Plakkaten op 't bevaren der Middellandsche zee enz., door de Staten-Generaal in 1621 en volgende jaren uitgevaardigd. *Groot Plakkaatboek*, d. V, fol. 896 en volgende.

van de uitvoer en het beladen met tarwe door hem aan de Staten-Generaal verzocht en door deze toegestaan werd (1). Het aanwezig zijn van dusdanigen Agent toont voldingend aan, dat de handel over zee uit deze Landen op die Republiek reeds ten minste sinds eenige jaren gedreven werd en thans gevestigd was, daar anders, wanneer die handel nog slechts in zijn begin ware geweest, zoodanig persoon door de Republiek vermoedelijk niet zou benoemd zijn. Maar daarenboven, de herhaalde verzoeken tot uitvoer van granen in dat zelfde jaar 1596, en de komst van een' Venetiaansch Edelman, aan wien door de Staten-Generaal in hunne besluiten de titel van Gezant gegeven werd (2), en die alleen met het oogmerk herwaarts gezonden was, om den uitvoer van eene aanzienlijke hoeveelheid granen waaraan groot gebrek te Venetie was, te bevorderen, wijzen onwedersprekelijk aan, dat de handelsbetrekkingen tusschen Nederland en Venetie te dezen tijde reeds levendig en van eenen belangrijken aard waren.

Het lijdt dus geen twijfel, of de handel over zee met Venetie en andere steden en Staten van Italie is van vroegere dagteekening. Dat die handel echter reeds omtrent dezen tijd van zoo ruimen omvang zou geweest zijn dat, gelijk een geacht schrijver beweert (3), in 1591 en 1592 vierhonderd groote schepen, alleen met granen beladen, naar Italie zouden uitgeklaard zijn, meen ik te mogen betwijfelen. De herhaalde verzoeken aan de Staten-Generaal om verlof tot uitvoer duiden, naar het schijnt, aan, dat de vaart op Venetie en ten gevolge van dien ook op de overige deelen van Italie nog niet geregeld was en niet kon plaats hebben dan met

(1) Res. van de Staten-Gen., 21 Oct. 1596. Zie hiervoren bladz. 3.

(2) Res. van de Staten-Gen., 21, 22 en 24 Nov. 1596. De genoemde Edelman vroeg, namens den Doge, het verlof om 3000 lasten tarwe naar Venetie te mogen uitvoeren, doch daarin vond men zwarigheid, en werd hem de uitvoer van 1500 lasten uitheemsche tarwe toegestaan. Zie hiervoren bladz. 4.

(3) Jhr. Berg van Middelburgh, in zijne uitmuntende verhandeling: *de Nederlanden en het Hanze-verbond*, bl. 382.

toestemming van 's Lands overheden. Bovendien is het zeker, dat de handelsbetrekkingen met Venetie en de verdere deelen van Italie in 1596, en dus vier of vijf jaren later dan het door den bedoelden schrijver medegedeelde tijdstip, op verre na niet zoo uitgebreid waren als die schrijver beweert. En nogtans bestond er toen eene buitengewone omstandigheid, het gebrek namelijk en de duurte der granen in het zuiden van Europa, die aan die betrekkingen eene bijzondere levendigheid gaven. Om eene en andere reden schijnt men te kunnen aannemen dat, ofschoon de handel over zee met Venetie in 1596 reeds van gewigtigen aard was, die handel nog niet lang bestaan had. En worden wij dan, wanneer wij den oorsprong daarvan onderzoeken, niet van zelf verwezen tot de twee vermelde tijdpunten in de geschiedenis van het Vaderland, die als de aanleidende oorzaken van dien handel zijn opgegeven: de verhuizing der Antwerpsche kooplieden naar, en de komst der Joden uit Spanje en Portugal te Amsterdam? Indien wij dit aannemen, zouden de handelsbetrekkingen over zee door de ingezetenen dezer Gewesten met de Republiek van Venetie en de overige Staten en steden van Italie tusschen de jaren 1585 en 1590 een' aanvang genomen hebben.

De handel en scheepvaart met Italie in het algemeen en met Venetie in het bijzonder, namen sedert van jaar tot jaar toe, waartoe twee omstandigheden gunstig medewerkten. Deze waren: de luisterrijke overwinning, door Heemskerck voor Gibraltar behaald, en vooral het Twaalfjarig Bestand. De eerste deed den roem van en het ontzag voor Nederland bij de bewoners van het Zuiden in hooge mate stijgen. De tweede baande eenen vrijen weg door de geheele Middellandsche zee voor de koopvaarders dezer Gewesten, en schonk hun de gelegenheid ongestoord hunnen handel uit te breiden. Daarbij kwamen de wijze verordeningen van 's Lands overheden tot het regelen en beveiligen van den Levantschen handel, met name ook van dien op Venetie, en de bescherming daarvan, bijzonder tegen de Barbarijsche zeeroovers, verleend door het van tijd tot tijd zenden van eskaders naar de Middel-

landsche zee, welke aan die roovers soms krachtige afbreuk toebragten. Het een en ander moedigde de kooplieden hier te lande aan tot voortzetting en uitbreiding van hunne handelsbetrekkingen met Venetie, en spoorde tevens de bewoners dier stad en van andere deelen van Italie aan, zich bij voorkeur van Nederlandsche schepen te bedienen. De vriendschapsbanden die tusschen de Republiek van Venetie en dezen Staat bestonden, en die door de in 1620 gesloten Alliantie naauwer toegehaald werden, begunstigden mede het verkeer tusschen de beide Landen en ruimden vele bezwaren op, waarmede kooplieden van andere natien, onder den druk van het te Venetie bestaande monopolie-stelsel, te kampen hadden. Bij dit alles voegde zich nog de zorg der Staten-Generaal om, toen de handel en scheepvaart met Venetie zich meer en meer begonnen te ontwikkelen, in die stad, te Zante en Cephalonia, op het eiland Kandia en in de verdere voornaamste havens der Republiek en hare volkplantingen Consuls aan te stellen, die de schippers en kooplieden met raad en daad bijstonden, en hen tegen onregt en knevelarij beschermden (1). Eindelijk was de komst en daarna het vast verblijf van eenen Nederlandschen Ambassadeur te Venetie voordeelig voor den handel en de scheepvaart. Daar aan dien Ambassadeur regtstreeks de Consuls, niet slechts in de Republiek van Venetie, maar over geheel Italie onderworpen werden, zij van hem bevelen ontvingen en hij van hen rekenschap kon vorderen, bestond er een zeker verband, dat nuttig voor de algemeene belangen werkte, terwijl die Ambassadeur door zijne hooge waardigheid nog beter dan de Consuls in staat was, de belangen van den handel en de scheepvaart te beschermen, gelijk meermalen plaats vond.

---

(1) In 1603 was er reeds spraak van de benoeming eens Consuls te Venetie, doch het liep tot in 1614 aan, alvorens daaraan gevolg gegeven werd. De eerste Consul te Venetie, die gedurende vele jaren onze handelsbelangen waarnam en zich ook in andere opzigten jegens dezen Staat verdienstelijk maakte, was Gillis of Egidius Ouwercx genaamd, van wiens brieven, in het Rijks Archief berustende, in het eerste hoofdstuk meermalen gebruik gemaakt is.

De handel der Venetianen en die der Nederlanders was te dezen tijde en later van eenen zeer verschillenden aard. Die der Venetianen was lijdelijk (1), die der Nederlanders werkelijk (2); in andere woorden, de Venetianen lieten het drijven van dien handel grootendeels aan de Nederlanders over, en 'tgeen uit hunne Republiek uitgevoerd werd, bezat oneindig mindere waarde dan 'tgeen door de Nederlanders werd ingevoerd.

Nadat de Venetianen hunnen handel en scheepvaart met Vlaanderen en Braband gestaakt hadden, werden door hen geene pogingen gedaan, die met de bewoners van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden aan te knoopen. De zware beroerten, het krijgsrumoer, de daaruit ontstane verwarring, de vrees den Koning van Spanje, voor wiens overmagt in zijne Italiaansche erfstaten zij steeds een groot ontzag hadden, te mishagen, en het Pauselijk verbod om met ketters handel te drijven, schijnen daarvan de voornaamste oorzaken geweest te zijn. Hierdoor verliep hunne scheepvaart naar en handel met het Noorden en zij geraakten daaraan ontwend. En waarom zouden zij ook dien handel opvatten nadat de rust hersteld was? Er bestonden toch voor de Republiek, die geene overzeesche volkplantingen buiten de Straat van Gibraltar bezat, naar hunne beperkte handelsbegrippen, geene overwegende redenen om zich op den Atlantischen Oceaan te wagen, waar hunne vlag door geen Verdrag bijzonder beschermende regten of voorregten, maar alleen het volkenregt genoot. Ook konden zij den bewoners dezer Gewesten, nadat deze in het bezit der voortbrengselen van het Oosten gekomen waren, te weinig aanbieden om op eenen voordeeligen handel te kunnen rekenen, en in 't algemeen konden zij evenmin varen als markten tegen de Nederlanders, die in spoed en goedkoopheid alle zeevarende natien in deze dagen overtroffen. En om welke redenen zouden zij

(1) Passief.

(2) Actief.

dan met hunne eigene schepen koopwaren en voortbrengselen uit deze Landen gaan halen, die hun toch door de Nederlanders zelve tegen mindere prijzen in overvloed aangevoerd werden? Het gevolg van dit alles was, dat zich slechts zelden Venetiaansche schepen, nu en later, herwaarts begaven, en de onderdanen dier Republiek het in- en uitvoeren van koopwaren naar en van het Venetiaansch grondgebied grootendeels aan de bewoners dezer Gewesten overlieten.

De Nederlanders, daarentegen, toegerust met juister en helderer denkbeelden omtrent hunne wezenlijke belangen en bezield met al den ijver, de kracht en ondernemingsgeest die eene jeugdige natie kenschetsen, maakten, toen de gelegenheid zich daartoe aanbood, onverwijld gebruik van de gunstige omstandigheden. Zoodra de Middellandsche zee voor hen open stond, begaven zij zich met hunne schepen naar Venetie en naar de aan die Republiek onderworpene volkplantingen, en knoopten aldaar handelsbetrekkingen aan, die zij, èn door het aanvoeren van hetgeen deze Landen zelve opleverden en uit Oost en West of van elders herwaarts was aangebragt, èn door het inkoopen der voortbrengselen van den Venetiaanschen grond en der Venetiaansche fabrijken meer en meer uitbreidden. Daarenboven leiden de Nederlanders zich op de vrachtvaart toe. Eenmaal van hunne ladingen ontslagen, traden zij dikwerf in dienst van Venetiaansche kooplieden, om goederen naar andere Italiaansche havens, naar Alexandrie of andere steden en plaatsen over te brengen, en van dáár koopwaren naar Venetie terug te voeren (1). Bij voorkeur werden zij daartoe boven andere natien door de Venetianen gebezigd, omdat de vlag van dezen Staat bij de Turken en Barbarijsche zeeroovers ontzien werd, onze zeelieden als eerlijk en bekwaam bekend stonden en zij tegen mindere vracht dan de overige volken voeren. Al deze omstandigheden werkten mede om aan den Nederlandsche handel en scheepvaart met Venetie leven te

(1) Dit is mij gebleken uit de brieven van onzen Consul te Venetie.

geven en deden ze beiden te dezen tijde bloeijen. Ten bewijze strekke, dat er in Februarij des jaars 1616 gelijktijdig achttien Nederlandsche koopvaarders in de haven van Venetie aanwezig waren (1); dat twee maanden daarna tien Nederlandsche schepen, geladen met koren en komende van Sicilie en andere oorden aldaar aankwamen (2); dat in Maart van het volgende jaar een gelijk getal Nederlandsche koopvaarders zich te Venetie bevond, waarvan de eene helft als oorlogsschepen bij de Republiek in dienst trad, en de wederhelft met stukgoederen naar het Vaderland terugkeerde (3), dat in het begin des jaars 1618 binnen weinige dagen zeven Nederlandsche schepen, met wol geladen, alleen uit Spanje aankwamen (4); dat in 1619 een aantal Nederlandsche koopvaarders in de Adriatische golf door de Venetiaansche vloot aangehouden en opgebragt werd wegens vermoeden van ongeoorloofden handel of gemeenschap met den Hertog van Ossuna, en dat eindelijk, om geene meerdere bewijzen aan te voeren, in Bloeimaand des jaars 1621 niet minder dan zes en twintig Nederlandsche koopvaarders zich te Venetie gelijktijdig ophielden (5). De uitgebreidheid en het belang van den handel en de scheepvaart met de Republiek van Venetie in deze jaren zouden nog beter kunnen gekend worden, bijaldien wij naauwkeurige berigten bezaten van de hoeveelheid en de waarde der jaarlijks naar en uit Venetie gevoerde koopwaren; doch zoodanige berigten ontbreken. Wij weten alleen, dat onder de schepen die handel op Venetie dreven, van de grootste soort waren, zoo zelfs, dat een aanzienlijk getal wegens hun zwaar charter en geschiktheid door de Venetiaansche regering gehuurd, met 20, 30 en meerdere stukken gewapend en onder de kloekste oorlogsschepen van

(1) Brief van den Consul Ouwercx aan de Staten-Generaal, van 19 Febr. 1616.

(2) Brief van denzelfden, van 29 April 1616.

(3) Brieven van denzelfden, van 10 en 17 Maart 1617.

(4) Brief van denzelfden, van 5 Jan. 1618.

(5) Brieven van denzelfden, van 7 en 21 Mei 1621.

de vloot der Republiek gerekend werd. Kunnen niet uit die omstandigheid, ofschoon dan ook geenszins ten volle, althans eenigermate opgemaakt worden de uitgebreidheid en het belang van den handel en de scheepvaart der Nederlanders met Venetie in deze dagen? Die uitgebreidheid en dat belang bewogen onderscheidene Nederlandsche, met name Amsterdamsche kooplieden, zich te Venetie neder te zetten, die aldaar handelshuizen vestigden, welke meer en meer in bloei toenamen (1). Van den anderen kant strekten die handel en scheepvaart tot eene bron van welvaart aan onderscheidene te Amsterdam gevestigde kooplieden, waarvan sommige aanzienlijke rijkdommen verwierven. Nog bestaat er in die stad een weldadig gesticht (2), waaraan door den aanlegger de naam van *Venetia* gegeven werd, dien het nog heden ten dage draagt, dat door hem uit den overvloed, door den handel met Venetie verkregen, en tot een gedenkteeken van zijne dankbaarheid, opgerigt werd.

Doch de handel en scheepvaart op Venetie hadden niet slechts eenen gunstigen invloed op het lot van bijzondere personen hier te lande, zij werkten ook mede tot vermeerdering van den bloei des handels en der welvaart in 't algemeen. Immers, de verschillende takken des handels en der scheepvaart zijn zoo naauw en zoo innig met elkander verbonden, dat de een met en door den ander welig opgroeit of langzamerhand verkwijnt. De scheepsbouw, de handel op de Oostzee, de visscherijen, de Oost- en Westindische Compagnien en vele fabrijken hadden gedeeltelijk ook hunnen voorspoed aan den handel met, en de scheepvaart op Venetie te danken.

Bijaldien deze gunstige uitkomst de Venetianen aangespoord had, hunne blinde vooroordeelen en het daarmede

(1) Een der voornaamste was dat van Noyrot en Comp.

(2) Ik bedoel het hofje *Venetia* of *Maarloopshofje* in de Elandsstraat. Het werd in het midden der zeventiende eeuw gesticht door Jacob Stoffels, een voornaam koopman op Venetie. Zie Wagenaar, *Beschrijving van Amsterdam*, st. VIII, bl. 605. Het wordt ook *Maarloopshofje* genoemd naar Gerrit van Maarloop, die het later bestuurde en uitbreidde.

na verwante monopoliestelsel te laten varen en de Nederlanders op hun voetspoor te volgen, wie zou hun daarvoor niet gaarne lof toezwaaijen? Maar de voordeelen die onze landgenooten door hunnen onvermoeiden ijver verwierven, wekten integendeel bij de Venetianen naijver en handelsnijd op, en zij lieten niet na alles wat in hun vermogen was in 't werk te stellen, om hun moeijelijkheden te berokkenen en schade toe te brengen. De Nederlandsche kooplieden ondervonden dit meermalen te Venetie zelf, doch het was vooral te Constantinopel, dat de ingezetenen der Republiek trachtten, door hunnen veel vermogenden invloed aan de onzen afbreuk te doen. De Venetiaansche kooplieden aldaar gevestigd, ruiden de Turksche overheden tegen de Nederlanders op, en beschuldigden hen de oorzaak te zijn, dat de handel op de Levant verminderde en de voordeelen die de Porte daarvan trok, afnamen. Daarin werden zij in 't geheim, maar ook somwijlen openlijk door den Venetiaanschen Bailo of Gezant ondersteund, en het kostte den Nederlandschen Vertegenwoordiger, den Orateur Haga, niet weinig moeite, de ongegrondheid dier beschuldigingen aan te toonen en hare valschheid te bewijzen. En dit alles geschiedde, terwijl er reeds staatsbetrekkingen tusschen Venetie en Nederland bestonden, en niettegenstaande de Nederlandsche Ambassadeur meermalen den Venetianen bij den Turkschen Divan gewigtige diensten bewezen, ja zelfs het leven van den Bailo door zijne voorspraak en tusschenkomst gered had (1)!

De voornaamste koopwaren, die door de Nederlanders naar Venetie en naar de wingewesten dier Republiek gevoerd werden, waren de navolgende: koren in zeer groote hoeveelheid, vooral bij schaarschheid en duurte in het Zuiden, die niet zelden plaats vonden, en bij oorlog: stokvisch, caviaar, gerookte zalm, haring, traan en baleinen; masten,

---

(1) Uit de brieven van den Consul Ouwercx te Venetie en ook vooral uit die van den Orateur Haga aan Adriaan Pauw, a°. 1612—1615, welke laatste mij op verpligtende wijs medegedeeld werden door den heer A. D. Schinkel.

planken, teer, pik en andere scheepsbehoeften, voornamelijk ten gebruike voor de Venetiaansche zeemagt; meekrap, wol, juchtleder, batisten, fijn Hollandsch, Vlaamsch en Silezisch linnen, greinen, sergien en allerlei soort van garen; salpeter, buskruid, lood en kogels; koffij, thee, kaneel, peper, gember, indigo, muskus,. kruidnagels, kakao, verwhout, Indische droogerijen, olifants tanden, porselein en andere voortbrengselen van Oost en West. Doch noch ijzer, noch koper, werd derwaarts gevoerd, omdat de Venetianen dit of zelve bezaten of van elders verkregen. Tegen den invoer van laken, dat door de Nederlandsche, te dezen tijde zoo bloeijende fabrijken zeer goed en in zeer ruime hoeveelheid had kunnen geleverd worden, bestonden gestrenge verbodswetten ter bescherming van de Venetiaansche lakenfabrijken, die een der voornaamste middelen van bestaan voor de inwoners der Republiek waren. Wat meer is, niettegenstaande de invoer van Spaansche wol door Nederlandsche schepen toegestaan werd, was de uitvoer van Venetiaansche lakens naar de Levant aan onze landgenooten niet geoorloofd, uit vreeze, dat die handelstak in hunne handen mogt geraken; ja toen er eenmaal sprake van kwam, hun dien uitvoer te vergunnen, liep het volk te hoop en dreigde met oproer (1). De handelsbegrippen der Venetianen waren te bekrompen om in te zien dat, hoe meerdere uitwegen er voor de voortbrengselen eens lands geopend worden, het noodzakelijk gevolg daarvan is, dat zij des te ruimer vloeijen en gemakkelijker afgezet worden.

Van Venetie werd het navolgende door de Nederlanders uitgevoerd: zout in groote hoeveelheid, zijnde één der voornaamste voortbrengselen van den Venetiaanschen bodem; rijst, anijs, kamfer, aluin, cinaber, borax, terpentijn, zwavel, olijfolie, gekonfijte vruchten, rozijnen, krenten, wol, ruwe en bewerkte zijde en zijdenstoffen, fluweel, kanten, gouddraad,

---

(1) Dit meldt de Consul Ouwercx in één zijner brieven aan de Staten-Generaal.

hennep, Venetiaansch staal, wapens, koets- en drinkglazen, kostbare en zeer gezochte spiegels, waarvan zich vermaarde fabrijken in de Republiek bevonden, en andere voortbrengselen.

Tot aan den Munsterschen vrede waren de handel en scheepvaart dezer Gewesten met Venetie, even als met de overige Staten van Italie, steeds toenemende, waartoe de dertigjarige krijg in Duitschland, die het verkeer langs den ouden landweg belette of althans zeer moeijelijk maakte, medewerkte. Na dien tijd namen zij af. De verkoeling, langzamerhand tusschen de beide Republieken ontstaan, en de bijkans geheele daarop gevolgde afbreking der staatsbetrekkingen; de herhaalde oorlogen met Groot-Brittanje en Frankrijk en de daardoor begunstigde strooptogten der Barbarijsche zeeroovers, die de Middellandsche zee te eenenmale onveilig maakten; de ontwikkeling van handel, nijverheid en scheepvaart bij andere volken; de aanvoer van zijde, dat belangrijk artikel des Venetiaanschen handels, uit China, en de oprigting in verschillende landen, voornamelijk in Frankrijk, van vele zijdenfabrijken, wier voortbrengselen de Venetiaansche overtroffen; de daaruit voortgesproten mededinging; het verval, zoowel van Nederland als van Venetie, niet slechts als Mogendheden, maar ook als Handels-Staten; deze en nog meer andere oorzaken deden den handel en de scheepvaart onzer landgenooten met en op Venetie van lieverlede afnemen. Eindelijk bragt de Engelsche oorlog van 1780 en volgende jaren daaraan, gelijk aan zoo vele andere takken van het volksbestaan, een' gevoeligen slag toe.

In welk eene gesteldheid de handel en scheepvaart tusschen Nederland en Venetie zich vóór en na dezen oorlog bevonden, kan men opmaken uit twee belangrijke brieven, aan de Staten-Generaal in 1783 geschreven door den Graaf Van Wassenaer, te dezen tijde gevolmagtigd Minister en buitengewoon Gezant van Hare Hoog Mogenden te Weenen (1).

(1) Zij dragen de dagteekening van 28 Mei en 11 Junij 1783, en berusten in het Rijks-Archief.

Gedurende den oorlog, schrijft de Graaf, hadden zich enkele Venetiaansche koopvaarders naar Holland begeven, dewijl de omstandigheden het beletteden, dat de Nederlandsche schepen naar Venetie kwamen. Doch toen de rust zich begon te herstellen, hield dit op, omdat bij den vrede de vrachten waren verminderd en de Venetianen dien ten gevolge niet tegen de overige handelsvolken konden markten.

Vóór het uitbreken van den oorlog bedroeg het getal der Nederlandsche of liever der Amsterdamsche koopvaarders die te Venetie kwamen, jaarlijks zes of zeven, soms tot negen bodems. Tijdens den oorlog hadden dezerzijds handel en zeevaart geheel stil gestaan, doch nadat de krijgsverrigtingen gestaakt waren, begaven zich één of twee schepen uit Amsterdam weder derwaarts, in de hoop de handelsbetrekkingen te doen herleven. Hollandsche of Amsterdamsche huizen waren evenmin te Venetie gevestigd, als Venetiaansche te Amsterdam. Doch in laatstgemelde stad waren eenige huizen, die zich in het bijzonder met den Venetiaanschen handel bezig hielden, waaronder die van Jean Nepveu en zoon en J. van Eyk en zoon de voornaamste waren. Te Venetie waren het de rijkste Joodsche en Duitsche kooplieden, in wier handen zich bijkans geheel de zoogenaamde Wester-handel, dat is, die buiten de Straat van Gibraltar en dus ook die met Nederland bevond. Alle Amsterdamsche schepen die te Venetie aankwamen, werden naar die kooplieden verwezen, en door deze werden alle daartoe betrekkelijke handelszaken verrigt.

De ladingen, door de Nederlandsche schepen aangebragt, waren kostbaar. De waarde daarvan bedroeg gemeenlijk voor ieder schip omtrent twee tonnen gouds. De koopwaren waren nagenoeg van denzelfden aard als in vroegere tijden. De handel was, even als te voren, van de zijde der Nederlanders werkelijk (1), van den kant der Venetianen daarentegen lijdelijk (2);

(1) Actief.
(2) Passief.

want de waarde van de voortbrengselen die door de Nederlanders uitgevoerd werden, bedroeg niet het vierde gedeelte van degene die door hen werden ingevoerd. Uit dien hoofde waren de Nederlanders verpligt, nadat zij de koopwaren van Venetie, die van gelijke hoedanigheid waren als in vorige dagen, Zante en Cephalonia, twee eilanden aan de Republiek toebehoorende, aan te doen, om hunne ladingen aan te vullen en, zoo daaraan nog ontbrak, gelijk meestal het geval was, zich naar Ancona, Livorno of Genua te begeven, ten einde met volle schepen naar het Vaderland te kunnen terugkeeren.

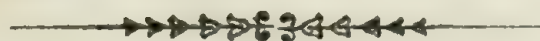
Behalve den handel over zee, werd ook nog te dezen tijde, zoo als Wassenaer verder meldt, die over Duitschland gedreven. Deze bestond grootendeels uit ligte koopwaren, die gemakkelijk en zonder veel kosten te vervoeren waren, voornamelijk uit zijde, eenige zijdenstoffen, linten, gaas, krip en Venetiaansche kanten. De verzending van die voorwerpen geschiedde voor Venetiaansche rekening, maar daarop werd gewoonlijk zoo veel door de Amsterdamsche kooplieden voorgeschoten, dat zij konden beschouwd worden als Hollandsch eigendom. Dat thans van hier over land, gelijk voorheen, naar Venetie koopwaren zouden gezonden zijn, blijkt niet. Intusschen was de handel over land, bijzonder in zijde, nog te dezen tijde, vrij aanzienlijk en bezat eene beduidende waarde.

Overigens was er nog een belang, dat Nederland met Venetie verbond, 'tgeen vroeger niet of althans niet zoo sterk bestond, te weten: de wisselhandel en het deel dat de Nederlanders in de openbare fondsen der Republiek hadden. De wisselhandel tusschen Amsterdam en Venetie was zeer levendig, en er waren ingezetenen dezer Gewesten, die aanzienlijke sommen gelds in de genoemde fondsen geplaatst hadden, waarvan zij de jaarlijksche renten genoten. Dit was in het bijzonder 't geval met de Portugesche Joden, zoo te Amsterdam als te 's Gravenhage, waarvan de jaarlijksche opbrengst geschat werd op de waarde van eene tonne gouds. Bovendien betaalden de te Venetie gevestigde Joden jaarlijks

aan de in Nederland zich bevindende Israëliten een aanzienlijk geldelijk bedrag, strekkende tot aflossing van zware sommen, die zij in vorige tijden van hen tegen rente opgenomen hadden.

In deze gesteldheid bleef het handelsverkeer tusschen Nederland en Venetie tot aan den oorlog tusschen de Fransche Republiek en het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden. Van dien oogenblik af was de Middellandsche zee door de terugroeping van het eskader dat aldaar kruiste, voor de Nederlandsche koopvaarders niet meer veilig en hielden dien ten gevolge de handel met en de vaart op Italie in het algemeen, en op Venetie in het bijzonder, op. Nu volgde de Omwenteling hier te lande, de daaruit voortgesproten vijandelijkheden der Britten, de val der Republiek van Venetie en hare vereeniging met de Oostenrijksche Monarchij. Al deze groote gebeurtenissen beletteden gedurende vele jaren het herleven des handels en der zeevaart tusschen de beide eertijds zoo bloeijende Republieken, en tot op den huidigen dag hebben zij niet die uitgebreidheid en dat gewigt terug bekomen, die zij in het midden der zeventiende eeuw hadden, en het laat zich bij den tegenwoordigen staats- en handelstoestand van Europa niet vooruitzien, dat zij die spoedig op nieuw zullen verkrijgen (1).

(1) Volgens de Nieuwsbladen bedroeg het getal der Nederlandsche koopvaarders, dat in 1851 te Venetie aankwam, niet meer dan zes.

KUNST-, WETENSCHAPPELIJKE

EN LETTERKUNDIGE BETREKKINGEN

TUSSCHEN

NEDERLAND EN VENETIE.

Non primus arces tollor in arduas
Late patentis per spatium poli:
Cantove divulgove primus
Res Venetas, Venetasque lauros.

Hoc ante Graswinkelius, Heinsius
Hoc ante, nostri lumina Belgii
Fecere, felicique nisu
Euganeae placuere genti.

Petr. Francii, Poëmat. Lib. I. Od. IV.

Men heeft, en te regt, de opmerking gemaakt, dat er tusschen de voortbrengselen der Nederlandsche, of liever Oud-Hollandsche schilderschool en die van Venetie eene zekere overeenstemming, een zeker verband bestaat; dat zij, hoewel in vele opzigten anders gewijzigd, door hetzelfde karakter gekenmerkt worden en door één en hetzelfde sieraad bijzonder uitmunten, te weten: door Waarheid en Koloriet.

Van wáár die overeenstemming? van wáár dat verband? Beiden, Nederlanders en Venetianen, streefden er doorgaans niet naar, ideale tafereelen te malen, en lieten zich zelden door hunne verbeelding wegslepen. Zij leiden zich bij voorkeur er op toe, de zigtbare, eenvoudige natuur die zij voor oogen hadden, voor te stellen, en gingen daarin met de meest mogelijke getrouwheid te werk, wanneer zij hunne voorwerpen ontleenden van de zee en van het land die hen omringde, of wel uit de geschiedenis of het dagelijksche leven. Zij zochten waarheid, niets dan waarheid. Het gemis van die heerlijke kunstgewrochten der oudheid, die de schilders te Rome en Florence dagelijks aanschouwden en waarnaar deze zich vormden, mag en moet als eene oorzaak worden aangemerkt, waarom de Venetianen en Nederlanders zich bijkans uitsluitend bepaalden tot het nabootsen der natuur of van het dagelijksche leven. De hooge ingenomenheid van beide volken met hunnen geboortegrond kan insgelijks als eene aanleiding geacht worden. De Republikeinsche

regeringsvorm in beide landen en de weinige uiterlijke praal, daaraan verbonden, zullen daartoe ook hebben medegewerkt. Naijver tegen de scholen van Rome en Florence heeft welligt de Venetiaansche kunstenaren aangespoord, hun' eigen weg te gaan, terwijl de eenvoudigheid van den landaard zeer zeker invloed bij de Nederlandsche schilders gehad heeft, om aan het navolgen der natuur en van het dagelijksche leven de voorkeur te geven.

Deze overeenstemming stelde van zelve tusschen de beide schilderscholen een zekere band dáár, die vroeg of laat, wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbood, zou toegehaald worden. En die gelegenheid deed zich op, zoodra er te Venetie eene schilderschool ontlook, wier roem door geheel Europa verbreid werd, en er mannen opstonden, die door hunne uitstekende talenten de kunstenaren uit alle landen, ook die uit deze Gewesten, naar hunne geboortestad lokten. Naauwelijks waren de namen van eenen Titiaan, Bassano, Tintoretto en Paölo Veroneze, die groote grondleggers en voornaamste sieraden der Venetiaansche school, hier bekend geworden, of in allerijl begaven zich Nederlandsche kunstenaren naar Venetie, om door hen onderwezen te worden en hen, al ware het op verren afstand, na te volgen. De overeenstemming in smaak die zij dáár tusschen de beide scholen vonden, versterkte den band die er reeds tusschen haar uit den aard der zaak bestond. De uitstekende wijs waarop zij in de voortbrengselen dier uitmuntende kunstenaren de natuur in al hare schoonheden zagen afgebeeld, moedigde hen aan, den weg dien zij reeds ingeslagen waren, verder en met de uiterste inspanning van krachten te bewandelen. En wat zij nog niet in al zijne hooge voortreffelijkheid kenden, dat heerlijke, krachtige Koloriet, waarmede de schilderstukken van Titiaan en zijne drie medestanders prijkte, dat nog niet overtroffen is en het kenmerk der Venetiaansche school uitmaakt, dat Koloriet leerden de Nederlanders van de Venetianen, en wisten het zich zoo eigen te maken, dat het weldra mede een kenmerk der Nederlandsche schilderschool werd en sedert

daarvan het grootste sieraad is gebleven. Van nu af stroomde een groot aantal beoefenaren der schilderkunst uit deze Landen naar Venetie, waarvan zeer velen ook Rome, Florence en andere Italiaansche steden bezochten, maar eene aanzienelijke menigte hield zich bij voorkeur te Venetie op, als in de voortbrengselen der school van die stad de meeste overeenstemming met de Nederlandsche vindende en opdat zij zich zouden kunnen oefenen in het onovertroffen koloriet. De staatsbetrekkingen die tusschen de beide Republieken aangeknoopt werden en het Verbond daaruit voortgesproten, begunstigden het verblijf onzer kunstenaren te Venetie. En wie zal er aan twijfelen, of de welwillendheid waarmede de Nederlanders in 't algemeen en de Nederlandsche kunstenaren in 't bijzonder te Venetie ontvangen werden; de vrijheid in godsdienst die zij, in onderscheiding van het overige Italie, aldaar genoten, en de zucht van de Venetiaansche Edelen om hunne verzamelingen, in de stad of op het land, met de voortbrengselen onzer landgenooten, die geheel in hunnen smaak vielen, te verrijken, de Nederlandsche kunstenaren zullen hebben aangemoedigd, zich voor korteren of langeren tijd in Venetie neder te zetten, ten einde zich verder te bekwamen of een eerlijk middel van bestaan te verwerven?

De eerste Nederlandsche of om juister te spreken, Hollandsche schilder, die zich, voor zoo verre men weet, uit deze Landen naar Venetie begaf, om zich aldaar te oefenen, was Dirk Barentsz, geboren te Amsterdam in den jare 1534. Het was de groote naam van Titian Viccello, die hem deed besluiten zijn Vaderland op zijn een en twintigste jaar vaarwel te zeggen en naar Venetie te verreizen. Omtrent zeven jaren vertoefde hij aldaar, meest in de eigene woning van Titiaan. De vermaarde schilder was zoo ingenomen met de begaafdheden van den jeugdigen Nederlander, dat hij hem als zijn kind behandelde, en men beweert, dat hij zich van Barentsz en van nog twee andere jonge Nederlandsche kunstenaren bediende in het vervaardigen van zijne wereldberoemde schilderstukken, waaraan hij zelf daarna de laatste hand

leide. Barentsz, van zijne zijde, toonde de hooge achting, die hij zijnen grooten meester toedroeg en zijne dankbaarheid voor de genoten weldaden, door het portret van Titiaan op keurige wijs te schilderen. Uit Venetie teruggekeerd, zette Barentsz zich in zijne geboortestad neder, „en is", zegt Karel van Mander, „zulk een man geworden, dat men zonder onwaarheid mag betuigen, dat hij wel de bijzonderste is, die in Nederland de regte manier van Italie heeft zuiver en onvermengd gebragt." Zijne werken, waarvan, helaas! vele bij den beeldenstorm zijn vernield, waren geschilderd in verheven stijl, geheel in den smaak van zijnen onsterfelijken meester. Er bestaan nog (1) door hem vervaardigde stukken, die de naauwe verwantschap tusschen de voortbrengselen der toenmalige Nederlandsche en Venetiaansche kunst ten duidelijkste aanwijzen. (2).

In hoe verre geloof verdient het verhaal, dat Titiaan van de Nederlanders die naar Venetie gekomen waren, de regte kunst om landschappen te malen, zou geleerd hebben, valt moeijelijk te beslissen. Zeker is het, dat hij eene voorliefde voor hen bezat, dat de meesten op uitstekende wijs door hem ontvangen werden en hij van hunne begaafdheden gebruik maakte om de voortbrengselen van zijn voortreffelijk penseel wijd en zijd te verspreiden en voor de nakomelingschap te bewaren. Dit ondervond Cornelis Cort, van Hoorn geboortig (3), een tijdgenoot van Barentsz, die zich gelijktijdig met hem te Venetie ophield. Titiaan, verleende aan hem even als aan zijn landgenoot, gastvrijheid in zijn huis. Cort

---

(1) Een portret van den Hertog van Alva op het Rijks-Museum te Amsterdam en op het Stadhuis aldaar twee schutterstafereelen.

(2) Men zie over Barentsz en de overige schilders die door mij zullen opgenoemd worden, behalve Van Mander in zijn *Schilderboek*, De Piles, *Levens der schilders;* Chalmot, *Biographisch Woordenboek* in voce; Sandrart, *der Teutschen Academie;* Fiorillo, *Geschichte der Mahlerey*, en *Geschichte der zeichnenden Künste in Deutschland und der vereinigten Niederlanden;* voorts werden door mij geraadpleegd: Houbraken, Van Gool, Van Eijnden, Van der Willigen, Immerzeel en anderen.

(3) Velius, *Chronijk van Hoorn*, bl. 258.

muntte echter nog meer in de kunst van graveren dan van schilderen uit, en zoo hoog werd zijn talent daarin door den vermaarden Venetiaan geschat, dat hij hem toevertrouwde het in 't koper brengen van eenige zijner uitstekendste schilderijen. Later graveerde hij nog eenige schilderstukken van Tintoretto en andere Venetiaansche schilders en vestigde zich vervolgens te Rome, waar hij eene graveerschool stichtte, waaruit de voortreffelijkste Italiaansche, ook Venetiaansche plaatsnijders voortsproten. Zijne werken hadden tegelijk eenen gunstigen invloed op de beoefenaren der graveerkunst hier te lande; want aan hem wordt toegeschreven, dat die kunst, welke zich reeds op eenen Lucas van Leyden en anderen kon verhoovaardigen, in deze Gewesten eenen grooten vooruitgang maakte (1).

Onder de oudere Nederlandsche kunstenaren die Venetie bezochten, verdient ook vermeld te worden de nog beroemde Johan Schorel, geboren in het Noord-Hollandsche dorp van dien naam. Hij begaf zich naar Venetie en vertrok van dáár in 1519 of 1520, vergezeld van eenen Hollandschen Geestelijke, naar het Heilige Land, schilderde aldaar gezigten op Jeruzalem en andere oorden, en keerde daarop naar Venetie terug, van waar hij naar Rome reisde, in welke stad hij in diepe gunst bij Paus Adriaan stond. Zijn verblijf in Italie oefende eenen gunstigen invloed op de veredeling zijner kunst. Zoo hoog steeg zijn roem na zijne terugkomst in het Vaderland, dat hij de „Fakkel van Holland" genoemd werd en eenige zijner kunstbroeders hem den naam gaven van: „Lantarendrager en Straatmaker hunner Conste in de Nederlanden" (2).

Gelijk het verblijf in Italie en met name te Venetie, eene wijziging bragt in de kunst van Barentsz en Schorel, zoo

---

(1) Henri Delaborde spreekt nog laatstelijk, in eene belangrijke verhandeling over *La gravure depuis son origine*, voorkomende in de *Revue des Deux Mondes*, Décembre 1850, met grooten lof van Cort als graveerkunstenaar.

(2) Van Mander.

was dit mede het geval met Swart Jan of Jan Swart uit Groningen. Ook deze bezocht Venetie, hield zich aldaar eenigen tijd op, en zette zich daarna te Gouda neder, waar hij meest in den Italiaanschen smaak schilderde. Van Mander zwaait hem ruimen lof toe en bestempelt hem met den eeretitel van: „een Croon onzer schilderconsten".

Marten van Veen, meer bekend onder den naam van Marten Heemskerk, een leerling van Schorel, volgde het voorbeeld van zijnen meester, vertrok naar Venetie en bleef aldaar eenigen tijd. Vele zijner werken, die door teekening en koloriet uitmuntten, gingen bij de inneming van Haarlem verloren.

De vermaarde Hendrik Goltzius ging insgelijks naar Venetie om zich verder te bekwamen. Hij bewonderde aldaar de heerlijke voortbrengselen van Titiaan, Paölo Veroneze en andere beroemde kunstenaren dier Republiek, en bragt in plaat eenen boetdoenden Hieronymus van den Venetiaanschen schilder Giacomo Palma.

Dierick de Vries, aldus geheeten naar het gewest waar hij het eerste daglicht zag; Pieter Cornelisz de Rijk en Hubrecht Jacobsz, beiden van Delft, worden nog genoemd onder de Nederlandsche kunstenaren, die in de laatste helft der zestiende eeuw zich gedurende korteren of langeren tijd te Venetie ophielden. Van Mander getuigt nopens den eersten, dat hij van hem verscheiden keukens en fruitmarkten zag op zijn Venetiaansch, aardig gecoloreerd, wèl geschilderd, schoon en gloeijend. De Rijk vertoefde gedurende vijftien jaren te Venetie en in andere steden van Italie. Hij bestudeerde voornamelijk de werken van Bassano en zocht dien grooten Venetiaan in krachtig koloriet op zijde te streven. Hubrecht Jacobsz verliet, nog jong zijnde, zijn Vaderland, vestigde zich te Venetie en hield zich gedurende negen of tien jaren aan het hof van den Doge Marino Grimani op. Deze was met den Nederlandschen portretschilder zoo hoog ingenomen, dat hij hem niet slechts waar dit noodig of nuttig was, beschermde, maar zelfs de gunst verleende, zijnen naam met

dien van zijn eigen geslacht te verwisselen. Van nu af droeg Jacobsz den naam van Hubrecht Grimani (1).

De bloei der Venetiaansche school was van korten duur. Titiaan, Bassano, Tintoretto en Paölo Veroneze lieten wel leerlingen na, die hen zochten te evenaren en waarvan sommige uitmuntten, maar er volgde hun niet één enkel kunstenaar op, die met hen te vergelijken was. De Venetiaansche schilders weken meer en meer af van de voortreffelijke voorbeelden, hun door het groote Viermanschap nagelaten, en wat nog erger was, de Natuur, die Titiaan en zijne drie medestanders steeds voor oogen hadden en vlijtig nabootsten, werd door hen verwaarloosd en, om dus te spreken, ter zijde geschoven. Er ontstond wansmaak en de Venetiaansche school begon in verval te geraken, dat dieper en dieper werd, naarmate zij haar eenige leidsvrouw, de Natuur, verliet. Bevalligheid en verscheidenheid in uitdrukking en gelaatstrekken verdwenen en er kwam in de plaats eene gemanierdheid, die nog veel sterker was dan in de scholen van Rome en Florence, waar, hoe zeer ook hare voormalige grootheid verloren was, de kunstenaren zich nog eenigzins hielden aan de treffelijke voorbeelden, die zij in de gedenkteekenen der Ouden voor oogen hadden.

Desniettegenstaande begaf zich in de zeventiende en ook nog in de achttiende eeuw een groot aantal vreemde schilders, waaronder vele Nederlanders, naar Venetie, doch geenszins met het doel om zich onder de leiding der levende meesters te bekwamen, maar om te aanschouwen, te bewonderen en zich te vormen naar de heerlijke voortbrengselen der groote grondleggers en opbouwers der Venetiaansche school, en daaruit de ware nabootsing der Natuur, en bovenal het onovertroffen Koloriet te leeren.

Onder degenen, die de Nederlandsche kunstenaren aanspoorden, zich naar Venetie, ook nadat de schilderschool aldaar in verval begon te geraken, te begeven, mag ge-

---

(1) Zie *Beschrijving der stad Delft*, bl. 785.

noemd worden Karel van Mander. Hij bezocht wel die stad niet, omdat hij, gelijk hij zelf getuigt, haar bij zijn verblijf in Italie wegens tijdsgebrek bezijden moest laten. Nogtans is zijn invloed op de Nederlanders, om hen te bewegen Italie, en in 't bijzonder Venetie te bezoeken, ter aanschouwing van de schilderstukken der oude meesters, door de uitgave van zijn uitmuntend werk: *Het Schilderboek*, onmiskenbaar. Daarin maakte hij zijne landgenooten bekend met de kunstwerken van Titiaan, Bassano, Tintoretto en Paölo Veroneze, en moedigde hen aan om, naar het voorbeeld van Barentsz en andere vroegere landgenooten, het Vaderland te verlaten en voor korteren of langeren tijd zich niet slechts te Rome, maar ook te Venetie neder te zetten, ten einde zich naar die beroemde kunstenaren te vormen, en vooral zich de frischheid en de krachtige kleuren der school van die Republiek eigen te maken.

Tot hen, die zich door deze roepstem of door andere oorzaken lieten bewegen, behoort Leonard Bramer, die aan het Hof van den Doge schilderde en zich in Italie eenen grooten naam verwierf door zijne opwekking van Lazarus.

Jan Lijs, anders gezegd Pan, volgde dat voorbeeld. Hij was wel geen Nederlander van geboorte, daar hij te Oldenburg het eerste levenslicht zag, maar kwam in zijne jeugd herwaarts, werd hier door Hendrik Goltzius onderwezen en beschouwde zich verder steeds als Nederlander. Meer dan eenmaal bezocht hij Venetie, oefende zich aldaar in de Akademie, eene inrigting, hier te lande nog onbekend, bijzonder in het schilderen naar het naakte model, en rigtte zijne wijs van schilderen grootendeels naar de voortbrengselen der Venetiaansche school in. Spoedig werd zijn talent bewonderd en hem het vervaardigen van twee schilderijen, voorstellende den Heiligen Hieronymus in de woestijn, en Adam en Eva den dood van Abel beweenende, bestemd voor de kerk Alli Tolentini, opgedragen; van welke taak hij zich zoo voortreffelijk kweet, dat daardoor en door andere voortbrengselen van zijn penseel, zijn roem door Italie verbreid werd en tot zijn

aangenomen Vaderland doordrong. Hij stierf in het door hem geliefde Venetie, als slagtoffer der pest, die zoo vele duizenden in die Republiek wegsleepte.

Nevens Lijs mag geplaatst worden, ofschoon evenmin als hij in Nederland geboren, zijn vriend Joachim Sandrart. Van Duitschen oorsprong, begaf hij zich vroegtijdig naar deze Gewesten en werd de leerling van den vermaarden Utrechtschen schilder Gerard Honthorst. In 1627 vertrok hij naar Venetie, en oefende zich aldaar in de schilderkunst, waarbij hij zich voornamelijk de heerlijke gewrochten van Titiaan en Paölo Veroneze ten voorbeeld stelde. Daardoor kreeg hij eene voorliefde voor de Venetiaansche school, die hij in zijne schilderstukken bij voorkeur navolgde. Zoo hoog werden de begaafdheden van Sandrart in Venetie geschat, dat hij door de regering dier Republiek tot ridder van St. Marco verheven werd, eene onderscheiding die aan weinige vreemde kunstenaren ten deel viel. In Nederland teruggekeerd gaf hij bewijzen van de vorderingen, die hij zoo in Italie in 't algemeen, als te Venetie in 't bijzonder gemaakt had, onder anderen in zijne schilderij, voorstellende de inhaling van Maria de Medicis.

David Bailli, van Leijden, Hans en Lucas Jordaens, de laatste om zijne vlugheid bijgenaamd Luca va presta, Pieter Molijn, van Haarlem, Dirk Meerkerk, Jacob de Heus, Jacob Torenvliet, Johannes Glauber, uit Utrecht, Guilhelmo van Ingen, Willem Doudijns, uit 's Gravenhage, en Jan Baptist Wellekens; al deze schilders hadden een langer of korter verblijf te Venetie, oefenden zich aldaar naar de kunstwerken van Titiaan en der overige beroemde Venetiaansche meesters, en leiden er zich bijzonder op toe, hun overheerlijk koloriet na te bootsen.

De vermaarde Karel du Jardyn bragt aldaar een' geruimen tijd door en stierf er. Ofschoon der Hervormde leer toegedaan, werd hij, zoo hoog achtte men zijn talent, op zeer eervolle manier ter aarde besteld, en wel, gelijk verzekerd wordt, op Roomsche wijs, in het gewaad van eenen Kapucijn.

Cornelis de Man bestudeerde vlijtig te Venetie de voortbrengselen van Titiaan, in wiens smaak hij na zijne terugkomst, te Delft waar hij geboren was, onder anderen, schilderde een stuk, waarop alle toen in die stad levende geneesheeren en heelmeesters uitmuntend afgebeeld werden.

Nicolaas de Helt Stokade bragt zijnen besten tijd te Rome en te Venetie door, waar nog zijne meeste stukken te vinden zijn. Hij verwierf zich eenen regtmatigen roem, die door Vondel en Vos bezongen werd.

Men heeft beweerd, dat onze beroemde landgenoot Rembrandt zich mede te Venetie zou opgehouden hebben, noemt het jaar waarin hij zich naar Italie zou begeven hebben en wijst zelfs eene geëtste plaat aan, die door hem te Venetie zou vervaardigd zijn. Doch deze bewering is onjuist en deskundigen (1) komen daarin overeen, dat Rembrandt nimmer in Italie, en dus ook niet te Venetie geweest is. Die groote kunstenaar had niet noodig, vreemde landen te bezoeken. Het genie, hem door den Schepper geschonken, was hem voldoende, om de meeste zijner tijdgenooten voorbij te streven en zich eene wereldvermaardheid te doen verwerven.

De broeders Jan en Andries Both zijn werkelijk te Venetie geweest en woonden eenen geruimen tijd aldaar en te Rome. Andries kwam in eerstgenoemde stad ongelukkig aan zijn einde. Wie schilderijen dier gebroeders, meestal bewerkten zij die te zamen, immer zag, dien is het niet kunnen ontgaan, hoezeer hun verblijf in Italie, met name te Venetie,

---

(1) Sommige schrijvers zeggen bepaald, dat Rembrandt in het jaar 1635 eene reis naar Italie zou gedaan hebben, doch Sandrart, Descamps en Fiorillo spreken dit stellig tegen en bevestigen hun gevoelen door bewijzen. Er bestaat eene geëtste plaat, bekend onder den naam van: *De drie Venetiaansche koppen*, en waarop men het woord *Venetiis* leest. Deze wordt aan Rembrandt toegeschreven, doch vermoedelijk is zij van den Florentijnschen kunstenaar Castiglione, die in de manier van Rembrandt werkte, en hem zoodanig wist na te bootsen, dat er etsen zijn, over welke men twijfelt, of zij aan Rembrandt dan wel aan Castiglione moeten toegeschreven worden. Op de originelen van deze plaat staat het woord *Venetiis* bijkans onleesbaar; die waarop het duidelijk voorkomt, zijn kopijen.

daaruit bespeurd wordt. De voortreffelijke nabootsing der natuur, dat heerlijk licht, die heldere, warme hemel, dat uitmuntend koloriet, zijn zoo vele kenmerken van dat verblijf en van den invloed daarvan op hun gevoel en de ontwikkeling hunner begaafdheden.

Hendrik Verschuring, tot een aanzienlijk geslacht uit Gorinchem behoorende, was de leerling van Jan Both en vertrok, naar het voorbeeld van zijnen meester, naar Italie en vertoefde aldaar eenige jaren. Hij bragt een' geruimen tijd daarvan te Venetie door, waar hij de paleizen en andere voorname gebouwen afteekende en zich in de bouwkunst oefende. „Zijne penseelkunst," zegt Houbraken, „was aldaar inzonderheid gewild en hij door haar bij alle grooten bemind." Bij voorkeur schilderde hij gevechten, vooral ruitergevechten en aanvallen van roovers, voor welke tafereelen de onveiligheid der wegen van Italie hem genoeg stof opleverde. Hij was een zeer verdienstelijk kunstenaar, die zich hetgeen hij te Venetie en elders zag, zeer ten nutte gemaakt had.

Twee Nederlandsche zeeschilders uit de zeventiende eeuw, Beerestraten en Willem Schellinks, beiden bekwame kunstenaren, bezochten ook Venetie. En geen wonder, dat zij, die geboren waren in een land waar de zeemagt haren bloei had bereikt, wenschten te verreizen naar die Republiek, welke hare sterkte en haar aanzien aan de zeemagt verschuldigd was, opdat zij door het aanschouwen van de hemelblaauwe zee van Italie en van de vreemde soorten van bodems, waarvan de Venetianen zich bedienden, zich meer en meer mogten bekwamen en zich aldus den weg tot roem banen.

Beerestraten heeft, als een bewijs voor zijn verblijf in Italie, met name te Venetie, nagelaten onderscheidene gezigten op Italiaansche havens en in het bijzonder, één op Venetie. Schellinks deed met Jacob Thierry de jonge eene vierjarige reis door Engeland, Frankrijk, Italie, Duitschland en Zwitserland, waarvan hij eene uitvoerige en belangrijke beschrijving zamenstelde, doch die nimmer in haar geheel is

uitgegeven. Te Venetie zag hij de voornaamste kunstwerken in het paleis van den Doge, der kerken, kloosters en andere gebouwen, en wist van alles wat hij aldaar en op andere plaatsen zag, een zeer nuttig gebruik te maken. Zijne schilderijen versieren nog, met die van Beerestraten, de Musaea en Kabinetten, en de warme toon die daarin heerscht, duidt aan, dat zijn verblijf in Italie eenen gunstigen invloed op zijn kunsttalent uitgeoefend heeft.

Ongetwijfeld hebben nog vele andere Nederlandsche schilders, gedurende de zeventiende eeuw, tijdens hun verblijf te Rome, en het getal dergenen die zich aldaar ophielden was groot, korteren of langeren tijd Venetie bezocht, doch men vindt zulks niet uitdrukkelijk vermeld. En waartoe zou het ook baten, eene reeks van namen te noemen, zonder eenige nadere bijzonderheden te kennen? Het zij dus genoeg, er nog enkele te vermelden, van wie wij met zekerheid weten, dat zij te Venetie geweest zijn. Tot deze behoort Johannes van Mieris, zoon van Frans van Mieris den ouden. Door dezelfde liefde voor de kunst bezield als zijn vader en de overige leden van zijn geslacht, vertrok hij naar Italie en in de eerste plaats naar Venetie. Hij vond er onder de aanzienelijken wel voorstanders van de kunst, maar nog meer van het geld (1). De zucht om verzamelingen te maken, die vroeger te Venetie bestond, was verflaauwd en de kunstdrift, waarvan zoo velen vroeger blaakten, heerschte slechts bij weinigen.

Desniettegenstaande duurde het verlangen bij de Nederlanders voort, om de stad, aan St. Marco gewijd, te bezoeken en de voortreffelijke voortbrengselen harer groote meesters met eigene oogen te aanschouwen. Dit was het geval met Robert du Val die, gelukkiger dan Van Mieris, de bescherming van eenen aanzienelijken Venetiaanschen edelman genoot, en met geestdrift de werken van Titiaan en anderen bestu-

(1) Zie een' brief van J. van Mieris aan zijne moeder, gedagteekend Venetie 14 Januarij 1689, bij A. D. Schinkel, *Geschied- en Letterkundige Bijdragen* a°. 1850.

deerde. In zijne schilderijen bespeurt men duidelijk den invloed der Venetiaansche school die hij vlijtig volgde.

Albert van Spiers en Mattheus Terwesten vertrokken derwaarts met hetzelfde doel, maar tevens om gebruik te maken van de lessen van Carlo Loth, een Duitscher van geboorte, die zich te Venetie nedergezet, aan de wegkwijnende school dier Republiek een nieuw leven gegeven had en wiens naam thans overal verbreid was. Beiden slaagden naar wensch en keerden meer geoefend en met roem naar het Vaderland weder.

De vermaarde reiziger Cornelis de Bruijn, uit het Oosten en de Levant teruggekomen, woonde omtrent acht jaren te Venetie, waar hij zich met onvermoeiden ijver in de schilderkunst oefende en de laatste hand leide aan de keurige afbeeldingen die hij op zijne togten gemaakt had en die in zijn beroemd werk door hem uitgegeven zijn. Dit alles geschiedde onder het toezigt van den genoemden Carlo Loth, op wiens raad hij grooten prijs stelde, en wien hij daarvoor betuigt eene eeuwige verpligting te hebben. Later onthield hij zich eenige maanden te Bassano en verlustigde zich aldaar in het bezigtigen der heerlijke gedenkstukken van den wijd beroemden Giacomo da Ponte, naar zijne geboorteplaats il Bassano genoemd.

Wij verzuimden nog te spreken van den vermaarden bouwmeester van het Raadhuis der stad Amsterdam, Jacob van Campen. In zijne jeugd deed deze eene reis door Italie, en ofschoon het niet uitdrukkelijk gemeld wordt dat hij ook Venetie bezocht, meenen wij het stellig daarvoor te moeten houden wegens het groote belang, dat hij stelde in de werken der twee vermaarde Venetiaansche schilders, Titiaan en Paölo Veroneze, van wier voornaamste kunststukken in plaat hij eene nieuwe, derde uitgaaf bezorgde (1). Wanneer wij dit aannemen, mag en moet men dan ook niet onderstellen,

---

(1) Te weten van het werk van Valentinus le Febre, Bruxellensis: *Opera selectiora, quae Titianus Vecellius Cadubriensis et Paulus Calliari Veronensis inventarunt et pinxerunt.* Venetiis 1680. gr. fol.

dat het verblijf van Van Campen te Venetie, eene stad, die met zulke heerlijke gebouwen prijkte, eene gunstige uitwerking op zijne kennis en ontwikkeling gehad, en medegewerkt heeft om hem te vormen tot een der grootste Bouwmeesters van zijnen tijd?

In de eerste helft der achttiende eeuw komen slechts twee Nederlandsche schilders voor, die zich te Venetie opgehouden hebben: Theodoor Hartzoeker, die zich de lessen van den Venetiaanschen kunstenaar Balestra ten nutte maakte, en Johannes Antiquus, geboren te Groningen, doch die zich te Breda nederzette. Hij vertoefde eenige maanden te Venetie, was een ervaren kunstenaar en schilderde na zijne terugkomst vele groote stukken op het Vorstelijk kasteel van Breda.

Er valt niet aan te twijfelen, of nog meerdere Nederlandsche schilders zullen zich te dien tijde en in de tweede helft der achttiende eeuw naar Venetie begeven hebben. Zeker is het intusschen, dat de geestdrift die vroeger bestond, om Italie in 't algemeen en Venetie in 't bijzonder te bezoeken, zeer bij onze landgenooten was bekoeld en er zich, in vergelijking van vroegere dagen, slechts weinigen derwaarts begaven. Het afbreken der staatsbetrekkingen tusschen de beide Gemeenebesten en het verval der Italiaansche scholen, en daaronder die van Venetie, kunnen daarvan als eene der voornaamste oorzaken aangemerkt worden. Niet minder werkte daartoe mede de achteruitgang der kunst hier te lande zelve, door gemis van behoefte aan schilderijen, een gevolg der verandering van den smaak in het versieren van zalen en kamers, door gebrek aan aanmoediging en door de laauwheid die in alles, ook in de kunst, was doorgedrongen. De ontwaking der kunstliefde in Engeland, het vermeerderd verkeer met dat Rijk sedert de troonsbeklimming van Koning Willem III, en de aanzienlijke sommen die voor de voortbrengselen der Nederlandsche schilders aldaar betaald werden, deden velen afzien verre reizen te ondernemen, nu zij in de gelegenheid waren, hunne voortbrengselen in een naburig rijk voordeelig te plaatsen. De rigting van de kunst in Frankrijk

en de overhelling onzer landgenooten daarnaar; de begunstiging der Nederlandsche schilders door den grooten Keurvorst van den Paltz, Johan Willem, bij wien alle kunstenaren van talent welkom waren, en door wien zij met weldaden overladen werden; de hooge onderscheiding die onze schilders aan het Keizerlijke hof te Weenen genoten, en de graagte waarmede hunne stukken te St. Petersburg ontvangen werden: dit alles en nog meer, deed den lust om zich naar Italie, bijzonder naar Venetie te begeven, ten einde de vermaarde werken der groote meesters te aanschouwen en zich in de kunst te oefenen, verflaauwen en eindelijk genoegzaam ophouden. Men meende die verhevene modellen niet langer noodig te hebben en in de Nederlandsche school zelve voldoende voorbeelden te bezitten. En zoo er soms een kunstenaar was, die behoefte gevoelde aan vreemde voortbrengselen, gaf hij de voorkeur aan Antwerpen, Parijs of Londen boven Rome en Venetie. Doch hiermede werd ook de ware kunstzin uitgebluscht, en er verliep eene reeks van jaren, vóór dat eene hooger en edeler geestdrift de Nederlandsche schilders wederom begon te bezielen, en hen op nieuw naar Italie deed streven.

Lang heeft men in het denkbeeld verkeerd en nog kleven sommigen dat gevoelen aan, dat de Zang- en Toonkunst uit Italie zich over de verdere deelen van Europa verbreid hebben, en de Italianen de leermeesters der overige volken in die edele kunsten geweest zijn. Nogtans is het uitgemaakt (1), dat het Nederlanders waren, die door de ver-

---

(1) Guiccardini en anderen vermeldden reeds de verdiensten der Nederlanders in de toon- en zangkunst, doch vooral zijn die aan het licht gekomen na de bekrooning en uitgave der allerbelangrijkste Verhandelingen van R. G. Kiesewetter en F. J. Fétis, over de Vraag, door de Vierde Klasse van het thans opgeheven Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten gedaan: *Welke verdiensten hebben zich de Nederlanders vooral in de* 14e, 15e *en* 16e *eeuw in het vak der Toonkunst verworven; en in hoeverre kunnen de Nederlandsche kunstenaars van dien tijd, die zich naar Italie begeven hebben, invloed gehad hebben op de Muziekscholen, die zich kort daarna in Italie hebben gevormd?* in 4°. Amsterdam, 1829.

binding van meerdere toonen harmonie in de zang- en toonkunst ingevoerd, den smaak voor die verbetering der kunst aan de overige natien ingeboezemd hebben, door onderwijs en voorbeeld hare leeraars geworden zijn, en gedurende anderhalve eeuw aan de Hoven en in de kapellen van wereld- en kerk-lijke Vorsten zoo hoog geschat werden, als de Italianen later en ook nog in onze dagen immer geschat geweest zijn en nog worden.

't Valt niet te ontkennen, dat de bewoners der zuidelijke Nederlandsche Gewesten, die thans meerendeels tot het Koningrijk Belgie behooren, in dat opzigt grootere verdiensten hebben dan de inboorlingen der noordelijke provincien, waaruit het tegenwoordig Rijk van Nederland is zamengesteld. Evenwel zijn er onderscheidene Noord-Nederlanders geweest, voornamelijk in de vijftiende en zestiende eeuw, die door hunne begaafdheden in Italie uitgemunt, en tot verbetering van de zang- en toonkunst aldaar medegewerkt hebben. Als dusdanige worden vermeld Adrianus Pietersz, een orgelmaker, Johannes Goedendag, bekend onder den naam van Bona Dies, Crispijn van Stappen, Laurens de Wilde, Antonius à Vinea of Van Wijngaerden, uit Utrecht, Christiaan Ameijden, Ghisselijn d'Ankerts, uit Tholen in het voormalig Graafschap Zeeland, als zamensteller van kerk- en kamermuzijk in Italie in groote eere, Henri de la Court en Laurus Batavus (1).

Eenige dezer Noord-Nederlanders hebben zich te Venetie opgehouden en medegewerkt tot den opbouw en den bloei der oudere Venetiaansche muzijkschool, die door een Zuid-Nederlander, den vermaarden Adriaen Willaert, gesticht werd. Bepaaldelijk was dit het geval met Henri de la Court en Christiaan Ameijden, van welke laatste men vindt aange-

(1) Ik meen dit te mogen zeggen naar aanleiding van de namen van onderscheidene toonkunstenaren, voorkomende op de lijst bij Kiesewetter, die zeer Hollandsch klinken. Bij een nader onderzoek zou men vermoedelijk nog meerdere Noord-Nederlanders ontdekken, die in Italie geweest zijn en aldaar uitgemunt hebben.

teekend, dat hij een zeer verdienstelijk componist en uitstekend toonkunstenaar geweest is. Vermoedelijk hebben deze en andere Nederlanders hunne muzijkstukken in het licht gegeven te Venetie, de stad, waar bij voorkeur werken van dien aard gedrukt, en van waar zij door alle beschaafde landen verspreid werden. Bovendien werden de Nederlandsche kunstenaren ook gebezigd in de kapel van de beroemde St. Marco, de hoofdkerk van Venetie, die te dezen tijde, gelijk te Rome en elders in Italie, bijkans uitsluitend zamengesteld was uit Nederlandsche en andere noordelijke zangers.

Behalve de genoemden is er nog één Nederlandsch toonkunstenaar, die wegens zijne betrekking tot Venetie waardig is vermeld te worden, te weten: Jan Pietersz. Swelinck. Geboren te Deventer in den jare 1540 en met geestdrift vervuld voor de beoefening der toonkunst, begaf hij zich, toen hij den ouderdom van zeventien jaren bereikt had naar Venetie, ten einde zich aldaar onder Giuseppo Zarlino vooral in het orgelspel te bekwamen. Met onvermoeiden ijver maakte hij gebruik van het onderwijs van dien beroemden leerling van den wijd vermaarden Willaert, en slaagde daarin zoo zeer naar wensch, dat, teruggekeerd in het Vaderland, hij zich eenen buitengewonen naam verwierf, en voor den grootsten, althans voor één der grootste organisten van zijnen tijd gehouden werd (1). Wanneer hij in de Oude kerk te Amsterdam, waar hij organist was, speelde, vloeiden zijne stadgenooten in tallooze menigte te zamen, om zijn heerlijk spel te hooren. Ook eene menigte vreemde kunstenaren, vooral Duitschers, kwam herwaarts, om onder zijne leiding zich te oefenen, en hij werd aldus de grondlegger der organisten-school in Duitschland, die vele beroemde kunstenaren opleverde. Daarenboven gaf hij eenige voortreffelijke muzijkwerken uit, die overal gezocht waren, en

---

(1) Fr. Sweertius noemt hem in zijne *Athenae Belgicae:* Het wonder der toonkunstenaren en der organisten.

andere die over de toonkunst handelden, waaronder, naar men wil, de vertaling van een werk van zijnen hooggeschatten leermeester, den Venetiaan Zarlino. Hooft en Vondel herdachten de uitstekende begaafdheden van Jan Pietersz. Swelinck in hunne gedichten, doch de grootste roem van hem en zijn geslacht was, dat hij, zijn zoon en kleinzoon

„zongen
„Een eeuw den Aemstel toe met hemelsche orgeltongen" (1).

Er zijn nog twee Nederlanders, die niet met stilzwijgen mogen voorbij gegaan worden, Hendrik van de Putte, meer bekend onder den naam van Ericius Puteanus, en Antonius Herman Gogava of Gogavin. De eerste te Venlo in den jare 1574 geboren, en door de Franschen Dupuis genaamd, was een uitmuntend beoefenaar der toonkunst, en is tevens als staatsman en geleerde vermaard. Hij begaf zich naar Italie en bekleedde eenigen tijd de waardigheid van hoogleeraar aan de hoogeschool van Padua, in het Venetiaansche gebied. Hij wendde pogingen aan, om in de leerwijze der toonkunst verbeteringen in te voeren en gaf verscheidene werken (2) daartoe betrekkelijk uit, waarvan één te Venetie gedrukt werd. De laatste was uit de stad Grave afkomstig en zette zich in het midden der zestiende eeuw te Venetie neder, waar hij, na te Padua tot medicinae doctor te zijn bevorderd, de geneeskunst uitoefende. Hem komt de eer toe, de eerste geweest te zijn die de handschriften der oude Grieksche schrijvers over de toonkunst in de rijke bibliotheken van Venetie ontdekte, waarvan hij aldaar eene

(1) Zie over onzen Swelinck de aangehaalde *Verhandeling* van Fétis, bl. 46, het *Nederlandsch Muzikaal Tijdschrift* van 1842, n°. 22 en 23, waarin Doctor Kist een belangrijk artikel omtrent de Swelincks gaf, alsook den *Letterbode* van 5 Junij 1840, n°. 25, waarin eene bijdrage van J. J. Dodt van Flensburg, en J. Koning, *Geschiedenis van het Slot te Muiden* bl. 78.

(2) Een zijner werken was: *Modulata Pallas, sive septem discrimina vocum ad harmonicae lectionis usum aptata philologo quodam filo.* Milaan, 1599, in 8°. Een jaar later gaf hij uit te Venetie een verkorten inhoud van dat werk onder den titel van *Pleias musica.*

vertaling in 't licht gaf (1), en waardoor hij den weg opende tot de kennis der oude muzijk, die tot dus verre aan niemand bekend was.

Na het uitbreken der beroerten en den aanvang des krijgs tegen Spanje, begaven zich slechts weinige Nederlandsche, vooral Noord-Nederlandsche toonkunstenaren meer naar Italie en dus ook naar Venetie. De verwarring en de rampen, uit die beroerten en dien oorlog ontstaan, verflaauwden den lust tot beoefening dier edele kunst. De invoering van de Hervormde Eeredienst, die aanvankelijk de toonkunst buiten hare kerkgebouwen sloot, bevorderde haar verval hier te lande. De ontwikkeling en de bloei waartoe de Italiaansche school steeg en de uitstekende kunstenaren die zij voortbragt, overschaduwde weldra alle andere scholen. Daarbij kwam de groote verandering die niet lang daarna in de Italiaansche muzijk door de uitvinding van het Zangspel of de Opéra kwam. De Nederlanders, gewoon aan de zamenstelling en uitvoering van statig kerkmuzijk of galante dichtstukken, waren daarvoor minder geschikt, en dit ook werkte mede om hen van het bezoeken der zuidelijke deelen van Europa af te schrikken. Door deze en andere oorzaken hielden sedert dien tijd de muzijkale betrekkingen tusschen Nederland en Venetie op.

Er bestaat eene kunst, die niet, gelijk de schilder-, zang- en toonkunst onder de schoone kunsten gerangschikt wordt, doch die, als de uitdrukking en het voertuig van den menschelijken geest, geene mindere waarde bezit, ja, bij al het kwade dat zij moge gesticht hebben, zoo veel goeds en edels heeft bewerkt en nog dagelijks bevordert, dat aan haar door velen eene plaats boven de schoone kunsten toegekend wordt. Ik bedoel de Drukkunst. Te Haarlem uitgevonden, werd zij in deze Gewesten gedurende ettelijke jaren in stilte uitge-

---

(1) Onder den titel van : *Aristoxeni, musici antiquissimi, Harmonicorum elementorum Libri III. Ptolemaei Harmonicorum seu de musica Libri III. Omnia nunc primum latine conscripta et edita ab Ant. Gogavino Graviensi*, Venetiis 1562, in 4°. Zie Fétis cit. pag. 52, en F. Sweertii, *Athenae Belgicae, in voce,* en *Vita, W. Verheiden*, pag. 2, waarover nader.

oefend en bleef om zoo te spreken een geheim, tot dat zij, elders openbaar geworden, ook hier eene algemeene bekendheid verkreeg. Plotseling verrees nu een aantal boekdrukkers in deze landen (1), waarvan sommigen, in de hoop op een eerlijk bestaan, zich naar zoodanige oorden begaven, waar die uitvinding nog nieuw was en waar de beoefening der letteren en de beschaving deden verwachten, dat zij aldaar eene ruime winst zouden verwerven.

Onder de landen, werwaarts de Nederlandsche boekdrukkers zich begaven, behoort Italie en in 't bijzonder de Republiek van Venetie. De wetenschappen en letteren bevonden zich in 't midden der vijftiende eeuw te Venetie reeds in bloeijenden toestand. Hare beoefenaren en begunstigers namen zeer toe na den val van Constantinopel, met welke stad Venetie eeuwen lang gewigtige staats- en handelsbetrekkingen onderhouden had, en waar vele Grieksche geleerden, toen de hoofdstad van het Oostersche rijk voor het geweld der Turken had moeten bezwijken, een toevlugtsoord zochten. Zij bragten een groot aantal kostbare handschriften mede, die de reeds vermaarde boekerij van Sint Marco en andere beroemde bibliotheken verrijkten. Van nu af werd Venetie het middenpunt der geleerdheid in Italie, waar henen allen die op wetenschap en letteren prijs stelden, vloeiden. Geen wonder, dat ook de boekdrukkers, nadat hunne kunst meer algemeene bekendheid bekomen had, zich derwaarts spoedden, om van den rijken schat die aldaar vergaderd was, tot hun eigen voordeel en in 't belang der wetenschap gebruik te maken. Aan Venetie komt dan ook de eere toe, dat aldaar het eerste boek gedrukt werd dat in Italie het licht zag (2).

Naauwelijks hadden de Nederlandsche drukkers zulks

---

(1) Men zie hierover A. de Vries, *Bewijsgronden der Duitschers enz.* 's Hage 1844, bl. 170, en de vertaling van dat werk door J. J. F. Noordziek, *Arguments des Allemands en faveur de leur prétention à l'invention de l'imprimerie*, la Haye 1845, p. 154.

(2) Dit had in 1469 plaats. Het was Johannes de Spira die dat boek drukte.

vernomen, of zij beijverden zich, insgelijks naar de Republiek van Venetie te vertrekken. In 1476, zeven jaren nadat het eerste gedrukte boek in de hoofdstad van dat Gemeenebest was uitgekomen, gaf een Nederlander, en wel, een inwoner van Haarlem, Nicolaas Pietersz (1) genaamd, te Padua een drukwerk uit, en in het volgende jaar een te Vicenza, beiden steden, behoorende tot het Venetiaansch gebied. In laatst genoemd jaar vingen twee andere Nederlanders, Dirk van Rijnsburg en Reynold van Nijmegen, aan, te Venetie zelf te drukken, en gaven gezamenlijk gedurende twee jaren vijf werken uit. Sedert, 't zij door het vertrek, 't zij door het overlijden van Dirk, zette Reynold zijnen arbeid met onvermoeiden ijver alleen voort, en gaf gedurende negen jaren niet minder dan negen en twintig werken uit (2). Gelijktijdig of iets later zagen gedrukte boeken te Venetie het licht bij Johannes van Rhijn, Hendrik van Haarlem, Frederik van Egmont en Gerart Barrevelt, allen Nederlanders.

Het betrekkelijk groot aantal Nederlandsche boekdrukkers, dat zich in deze vroege tijden te gelijk in Venetie ophield, waaronder twee uit Haarlem, de wieg en bakermat dier edele kunst, verdient opmerking, alsmede de menigte werken die door hen, vooral door Reynold van Nijmegen, binnen zoo weinige jaren uitgegeven werd. Mag men daaruit niet besluiten, dat die drukkers aldaar zeer wel gezien en hunne werken gezocht waren? Zou daarop ook invloed gehad hebben de omstandigheid, dat zij bekend stonden als inwoners van het land, en twee hunner van de stad, waar de drukkunst

---

(1) Hij zegt, dat het gedrukt (*impressum*) is „*per magistrum Nicholaum Petri de Harlem d'Hollandia Almanum.*" De Weleerwaarde A. de Vries, die zich zoo verdienstelijk gemaakt heeft omtrent de geschiedenis van de uitvinding der drukkunst, meent in dezen Nicolaas Pietersz. te herkennen een aanverwant van Laurens Janszoon Coster. Zie *Bewijsgronden der Duitschers* bl. 171, en *Arguments des Allemands*, p. 155.

(2) De opgave der boekwerken, door Nederlanders te Venetie vóór 1500 uitgegeven, is te vinden in Panzer, *Annales Typographici*. Vergelijk ook Hain, *Repertorium Bibliographicum*.

was uitgevonden? Dan, hoe dit wezen moge, het verblijf van de Nederlandsche drukkers, zoo in Italie in 't algemeen, als te Venetie in 't bijzonder, werkte krachtig mede tot verbreiding der drukkunst in de zuidelijke gedeelten van Europa en ten gevolge van dien tot bevordering der wetenschappen, letteren en beschaving.

Maar nog gunstiger moet daarop gewerkt hebben de gewigtige inhoud der werken, die door de Nederlandsche drukkers vóór den aanvang der zestiende eeuw te Venetie uitgegeven werden. Daaronder komen voor een Latijnsche Bijbel, godsdienstige, zedekundige, regtsgeleerde en geneeskundige werken. Maar bovenal trekken de aandacht die heerlijke gedenkstukken der Oudheid welke, zoo lang prijs op al wat schoon, edel en belangrijk is, gesteld wordt, in hooge achting zullen blijven, als: de gedichten van Horatius, Virgilius, Lucanus en Persius Flaccus, alsmede de werken van Plinius en Flavius Josephus, benevens de Instituten en Pandecten van Keizer Justinianus. Deze alle, eenige met ophelderingen van toen levende geleerden, gaven zij, zoo al niet het eerst, althans onder de eersten uit, en zij verrijkten daardoor de wereld met eenen schat, die tot dus verre in het stof der boekerijen verborgen of slechts aan weinigen bekend geweest was. Bovendien gaven zij ook uit werken van verdienstelijke mannen uit latere tijden, zoo als van Thomas Aquinus, Albert den Grooten, de dichtstukken van den onsterfelijken Petrarca en van anderen. Wie kan zeggen, welk nut de Nederlandsche drukkers door de uitgave van zoodanige voortreffelijke werken gesticht hebben, en zijn wij hun geene dankbaarheid verschuldigd, dat zij in het land waar toen de zetelplaats der beschaving was, en van waar deze over geheel dit werelddeel verbreid en ook tot ons Vaderland gekomen is, door hunne noeste vlijt, zoo veel hebben gedaan, om die beschaving te bevorderen?

De toevloed van drukkers uit alle landen naar Italie was zoo groot geweest en de verspreiding der drukkunst werd zoo algemeen, dat na den aanvang der zestiende eeuw de

behoefte aan vreemde beoefenaren dier kunst weldra verminderde en eindelijk geheel ophield. Het gevolg daarvan was, dat weinige en spoedig zelfs geene Nederlandsche drukkers zich meer naar het Zuiden begaven, waardoor de betrekkingen die deze Gewesten in dat opzigt gedurende het vierde van eene eeuw met Venetie hadden, vervielen.

Intusschen werd hiermede niet verbroken de, ik zoude haast zeggen geestelijke band, die door de Nederlandsche drukkers was aangeknoopt tusschen de geleerde en verlichte mannen der Republiek van Venetie en die in deze Gewesten. Die band werd, hoe meer de lust tot kennis en wetenschap hier te lande ontwaakte, des te naauwer toegehaald. Allen die wenschten zich te lesschen aan de bron, waaruit zoo veel heerlijks vloeide tot veredeling van het hart, tot verlichting van het verstand en tot vorming van den smaak, ijlden naar de stad, die zoo vele rijke bibliotheken en zoo vele uitstekende mannen bevatte en die wereldberoemde drukpersen bezat gelijk die der Aldussen en Junta's. De beroerten en vervolgingen om de godsdienst deden anderen derwaarts gaan, om heul, troost en vrijheid te zoeken. En nadat de beide Gemeenebesten door staatsbetrekkingen met elkander verbonden waren, werd de bestaande band nog naauwer toegehaald en er heerschte een leven en eene overeenstemming tusschen de beoefenaren der wetenschappen en letteren van de twee Republieken, die zoo innig was als tusschen de bewoners van ver van elkander verwijderde en in godsdienst en zeden zeer verschillende Staten slechts zelden plaats vindt.

Drie mannen, die als starren van de grootste soort glinsteren aan den wetenschappelijken en letterkundigen hemel des Vaderlands, Joännes Wessel Gansfort, Rodolphus Agricola en Desiderius Erasmus, waren de eerste Nederlanders, die uit zucht tot vermeerdering van hunne kennis zich naar Italie en bepaaldelijk naar Venetie begaven. Niet dat er geene bewoners dezer Gewesten lang vóór hen in dat land en in die stad geweest waren. De geschiedenis leert het tegendeel; maar zulks was geenszins met het doel dat het drie-

manschap zich voorstelde. Sommigen kwamen aldaar, of om de schoonheden van Italie te beschouwen, of om handelsbelangen, of op hunne reize naar en van het Heilige Land. Zoo zouden reeds in het begin der twaalfde eeuw de Friezen, die aan één der kruistogten deel hadden genomen, over Venetie naar hun Vaderland zijn terug gekeerd. Zoo hadden zich, gelijk vroeger gezegd is, Friezen, Hollanders en Zeeuwen, in 't begin der veertiende eeuw aldáár wegens handelsbelangen nedergezet. Zoo bezocht Graaf Willem de Vierde van Holland en Henegouwen in 't midden dier eeuw Venetie op zijne heen- en wederreize naar en van het Heilige Graf. Maar Gansfort, Agricola en Erasmus naar Venetie komende, waren met eene edeler begeerte bezield dan de meeste der vroegere bezoekers. Zij wenschten de schatten die in de Italiaansche boekerijen, met name in die te Venetie berustten, te leeren kennen; zij verlangden zich in betrekking te stellen met de uitstekende geleerden die aldaar vereenigd waren, opdat zij aldus zich kundigheden zouden verwerven, die zij buiten staat waren in deze noordelijke streken te verkrijgen.

Gansfort, een voorganger van Erasmus, Luther en Melanchton, bezocht gedurende zijne reis door Italie, behalve andere steden, ook Venetie, waar, gelijk een schrijver zich uitdrukt (1), de Oude letteren met eene jeugdige kracht waren begonnen te ontluiken. Hoelang hij dáár gebleven is en wat hij dáár verrigt heeft, is niet bekend, doch te oordeelen naar hetgeen hij elders deed, en naar de gelegenheid die zich in die zetelplaats van al wat schoon en edel was aanbood, om zich te bekwamen, mag men aannemen, dat zijn verblijf te Venetie medegewerkt heeft tot bevordering der beschaving van zijnen geest en tot vermeerdering zijner grondige kennis, vooral van de schriften der Ouden, die in het vervolg zoo groot werd, dat hij het Licht der wereld genoemd werd.

---

(1) W. Muurling, in zijne verdienstelijke *Commentatio historico-theologica de Wesseli Gansfortii cum vita, tum meritis in praeparanda sacrorum emandatione in Belgio Septentrionali*, Traj. ad Rhen. 1831.

Niet lang na hem, begaf zijn vriend, de vermaarde Agricola, zich mede naar Italie. Deze hield zich voornamelijk te Ferrare op, waar hij in blakende gunst stond bij den Hertog Hercules d'Est. Maar zeer vermoedelijk is het, dat hij ook Venetie bezocht, daar het niet kan ondersteld worden, dat hij gedurende zijne reize door Italie, die door wetenschap en letteren beroemde stad zal voorbij gegaan zijn. Zeker is het, dat hij in betrekking gestaan heeft met Venetiaansche geleerden en zijne werken door hen hoog geacht werden. Eene overzetting van één derzelve zag na zijnen dood in Venetie het licht (1). De vermaarde kardinaal Pietro Bembo, een Venetiaan, roemt Agricola in zijne geschriften, en Ermolao Barbaro, een Venetiaansch edelman en patriarch van Aquilea, maakte op hem een grafschrift, waarin hij Agricola noemt de hoop en het sieraad van Friesland, en dat later door de zorg van Viglius Zuichem ab Aytta op zijn graf te Heidelberg gebeiteld is (2).

Gansfort èn Agricola waren de herstellers der Grieksche taal en der zuivere latiniteit hier te lande, die tot hiertoe zeer gebrekkig of gansch onbekend was en al de kenteekenen droeg der middeleeuwsche barbaarschheid. Dit waren zij voornamelijk aan hun verblijf in Italie verschuldigd. Teruggekeerd, stelden zij de ijverigste pogingen in het werk om waardige leerlingen te vormen. Tot deze kan gezegd worden Desiderius Erasmus te behooren, op wien de invloed van Agricola allergunstigst werkte.

Naar het voorbeeld van dien grooten voorganger begaf Erasmus zich naar Italie. Eerst bezocht hij Bologna, daarna Venetie (3). De drukkerij van Aldo Manuzio den Ouden

---

(1) De titel is: *Rodolfo Agricola della invenzione Dialettica, tradotto da Orazio Toscanella*, in Venezia, 1567.

(2) Dit grafschrift wordt gevonden achter zijne Levensbeschrijving in de *Effigies et Vita Proff. Acad. Groningae et Omlandiae*, en op bl. 81 van de *Vita et merita Rudolphi Agricolae*, door T. P. Tresling, Gron. 1830. Men zie verder over Agricola het eerstgenoemde werk, als ook Tresling en de overige, door hem aangehaalde schrijvers.

(3) Dit had plaats in den jare 1507.

was bij zijne komst te Venetie in volle werking, en vele geleerden waren daaraan verbonden tot voorbereiding of bevordering der uitgave van de geschriften der Grieken en Romeinen. Erasmus, die reeds briefwisseling met Aldo gehouden had, werd door dien wijdvermaarden drukker en uitgever met de grootste minzaamheid ontvangen en bij diens schoonvader gehuisvest, waar hij eenige maanden lang gastvrijheid genoot. In zijne drukkerij arbeidde hij als Corrector, niet op de wijs, gelijk dit door personen welke dien naam dragen, meestal thans geschiedt, maar als wetenschappelijk en geletterd man, die de handschriften, voor de pers bestemd, afschreef, onderzocht, met de uitgaven, wanneer die er al waren, vergeleek en de gebrekkige lezingen herstelde. Zoo bearbeidde en bevorderde hij eene nieuwe uitgaaf der twee treurspelen van Euripides, Hecuba en Iphigenia, en der tooneelstukken van Plautus en Terentius. Ook hield hij zich bezig met de zuivering der treurspelen van Seneca. Voorts werd gedurende zijn verblijf te Venetie door hem in de werkplaats van Aldo in 't licht gegeven een verbeterde en vermeerderde druk zijner Adagia. Met de aanzienlijkste en geleerdste Venetianen knoopte hij vriendschaps-betrekkingen aan, waardoor de voornaamste boekerijen voor hem opengesteld werden (1). Door een en ander steeg Erasmus meer en meer in de achting van allen die prijs op geleerdheid stelden, bijzonder van Aldo Manuzio. Ten blijke daarvan strekt, dat hem het lidmaatschap van de door dien beroemden drukker gestichte Ne-academia opgedragen werd, eene hooge onderscheiding, die aan geene andere geleerden buiten Italie ten deel viel dan aan Erasmus en aan Thomas Linacre, een' Engelschman (2). Begeerig om ook de vermaarde hoogeschool van Padua te bezoeken, en daartoe uitgenoodigd door Alexander,

---

(1) De bijzonderheden omtrent het verblijf van Erasmus te Venetie zijn ontleend uit de *Vita Erasmi*, gedeeltelijk door hem zelven geschreven. Lugd. Batav. 1642. Hesz, *Erasmus van Rotterdam*, Müller, *Leven van Desid. Erasmus*, en anderen.

(2) Renouard, *Annales de l'Imprimerie des Aldes*, 2e édit. t. III, p. 36.

natuurlijken zoon van Koning Jacob van Schotland, die aan die hoogeschool studeerde, begaf hij zich van Venetie naar die stad en knoopte ook aldaar betrekkingen aan met zeer geleerde mannen. Hij bleef er echter niet lang en vertrok van daar naar Rome, waar hij met de hoogste onderscheiding ontvangen werd, bijzonder door den Kardinaal Dominico Grimani, behoorende tot het Venetiaansch geslacht van dien naam.

Erasmus erkent in zijne geschriften, dat hij veel aan zijn verblijf in Italie en dus ook te Venetie te danken had, en meermalen uitte hij den wensch, dat hij aldaar mogt gebleven zijn. De omstandigheden beletteden zijne terugkeer derwaarts, doch jaren lang onderhield hij zijne oude betrekkingen met Aldo, in wiens werkplaatsen ook na het vertrek van Erasmus, nog onderscheiden zijner werken gedrukt werden (1).

Behalve de drie genoemde groote geleerden, bezochten nog andere Nederlanders in de eerste helft der zestiende eeuw de Republiek van Venetie, werden hunne werken aldáár gedrukt, of hielden zij zich met dien Staat bezig.

Tot deze laatste behoort Adriaen van Baerland, geboren in het Zeeuwsche eiland Zuid-Beveland, in meer gevorderden leeftijd professor aan de hoogeschool te Leuven. Het blijkt niet, dat hij te Venetie geweest is, maar hij gaf een werk uit, dat den titel draagt: *Over de Hertogen van Venetie.* Of het oorspronkelijk zijn werk zij, dan wel eene vertaling uit het Italiaansch, daaromtrent verschillen de gevoelens, doch het strekt ten bewijze, hoe reeds te dien tijde de aandacht hier te lande op de oude Republiek gevestigd was (2).

Een bloedverwant van Adriaen, althans een naamgenoot, mede uit Zeeland afkomstig, Hubert van Baerland, een gemeenzame vriend van Erasmus te Bazel, kan zeer wel te Venetie zich eenigen tijd opgehouden hebben, ofschoon zulks

(1) De laatste is van 1523. Bij Renouard cit. komt de lijst voor der werken van Erasmus, bij Aldo uitgegeven.

(2) Adriaen van Baerland werd geboren in 1488, overleed in 1542. Zie Fr. Sweertii, *Athenae Belgicae*, en La Rue, *Geletterd Zeeland.*

niet zeker is; doch vast staat het, dat één zijner werken, zijnde eene latijnsche vertaling uit het Grieksch, van Galenus, aldaar het licht zag (1).

Hetzelfde was het geval met Johannes Palaeonydorus, een voornaam godgeleerde, van Oudewater afkomstig, naar welke stad hij aldus was geheeten; met den vermaarden Zierikzeeschen geneesheer Levinus Lemnius; met Nicolaus Simonis, een geleerden karmeliet en geschiedschrijver, en met Joannes Campensis of Van Kampen, een Overijsselsch godgeleerde. Van deze vier mannen is het niet bewezen, dat zij Venetie bezocht hebben, alhoewel het van Lemnius en Simonis zeer waarschijnelijk is, doch er werd van ieder hunner een werk te Venetie gedrukt; een bewijs, dat zij of in betrekking stonden met de geleerden dier Republiek, of dat hun roem derwaarts doorgedrongen was (2).

Een andere Joannes Campensis, insgelijks in de stad Kampen geboren, en vermaarder dan zijn naamgenoot, was hoogleeraar in de godgeleerdheid te Leuven. Hij woonde eenen geruimen tijd te Venetie en hield aldaar voorlezingen, voornamelijk strekkende tot opheldering der Psalmen van David. Hij stond bij den grooten voorstander van kunsten en wetenschappen, Paus Leo X, in hooge gunst, door wien hij naar Rome geroepen werd (3).

Twee leden van het aanzienelijk geslacht van Langerack, Christophorus en Gijsbertus Longolius, de eerste te Schoonhoven (4), de laatste te Utrecht geboren, behooren tot de

(1) Galenus, *de medicamentis paratu facilibus.* Zie Sweertius en La Rue, l. l.

(2) Het werk van Palaeonydorus droeg den naam van: *Propugnaculum Carmelitarum*, 1 vol. 4°. Venetiis. Zie Sweertius, l. l. en *Beschrijving van Oudewater;* dat van Lemnius: *De habitu et constitutione totius corporis*, lib. II. Zie Sweertius en La Rue. Het werk van Simonis had den titel van *Repetitiones et Disputationes*, en werd in 1497 te Venetie uitgegeven. Zie Sweertius. Joannes Campensis schreef een *Commentarius in Epistolam Pauli ad Romanos et Galatas*, Venetiis, a°. 1534, 8°.

(3) Sweertius, l. l.

(4) Volgens sommigen zou Christophorus te Mechelen geboren zijn, doch Erasmus getuigt uitdrukkelijk, dat hij te Schoonhoven het levenslicht zag, en naar zijn voorbeeld, bevestigen vele anderen dit.

Nederlanders, die zich in de eerste helft der zestiende eeuw naar de Republiek van Venetie begaven met het doel, om aan de beroemde hoogeschool van Padua zich in de wetenschappen te oefenen en hunne kennis te vermeerderen.

Christophorus, na Frankrijk, Spanje en geheel Italie te hebben doorgereisd, zette zich te Padua neder en verwierf aldaar weldra eenen grooten naam, zoo door zijne uitgebreide kennis in de Oude letteren en de regtsgeleerdheid, als door zijne welsprekendheid, die de bewondering der Italianen voor den jeugdigen Transalpijn in hooge mate opwekte. Het leed niet lang, of hij werd tot hoogleeraar in het burgerlijk regt benoemd, dat hij voor eene groote schare van leerlingen onderwees. Bovendien gaf hij in die stad onderscheidene werken uit, waarvan twee, die grooten bijval vonden, te Venetie bij den beroemden Aldo Manuzio gedrukt werden. De voornaamste Venetiaansche geleerden stelden prijs op zijne vriendschap en begunstigden hem. Daaronder behoorde in het bijzonder de vermaarde Pietro Bembo. Paus Leo X verleende hem, alhoewel hij te Padua zijn verblijf hield, zijne bescherming en ondersteunde hem uit zijne geldmiddelen. En wat was nog niet te verwachten van eenen man, die reeds in zoo jonge jaren zulke blijken van kunde en geoefendheid gaf? Dan, het mogt hem niet gebeuren, eenen hoogen leeftijd te bereiken. In 1522 stierf hij te Padua, toen hij nog geen 34 jaren oud was. Diep en algemeen was de droefheid over den ontijdigen dood van hem, die voor den welsprekendsten der te Padua aanwezige vreemdelingen gehouden werd. Pietro Bembo vereerde zijne nagedachtenis met een grafschrift, waarin hij hulde deed aan de voortreffelijke gaven van zijnen geest, en de grievende smart betuigde, waarmede Italie wegens het vroegtijdig afsterven van Christophorus vervuld werd (1).

---

(1) F. Sweertii, *Athenae Belgicae*, p. 177, en vooral ook de *Beschrijving der stad Schoonhoven*, bl. 454, waar zijn grafschrift gevonden wordt. De werken, die door hem gedurende zijn verblijf te Padua werden uitgegeven, waren, onder anderen: *Commentarii ad Jus civile*, en *Orationes*

Gijsbertus, een vriend van Erasmus en Melanchton, leide zich te Padua op de wijsbegeerte en de geneeskunst, waardoor die hoogeschool vooral beroemd was, toe. Zijn verblijf aldaar was echter niet van langen duur. Na tot doctor in de geneeskunst bevorderd te zijn, keerde hij naar het Vaderland weder en stond gedurende eenigen tijd aan het hoofd der vermaarde Deventersche school. Hij was een zeer geleerd man, die behalve in de geneeskunst ook in de Grieksche en Latijnsche litteratuur zeer ervaren was. De brieven van Cicero, door hem en eenige andere geleerden bewerkt en uitgegeven, werden te Venetie gedrukt en tot tweemalen op nieuw uitgegeven (1).

De reeds meermalen genoemde Venetiaansche geleerde en staatsman, Pietro Bembo, in later tijd Kardinaal en Pauselijk geheimschrijver, was een begunstiger van allen, die op letteren en wetenschappen prijs stelden, en ieder vreemdeling die haar beoefende, kon bij zijne komst te Venetie verzekerd zijn van zijne bescherming. Hierin deelden ook de Nederlanders. Wij hebben daarvan reeds bewijzen gezien, en Gerardt van Veltwijck en Viglius Zuichem ab Aytta, de eerste, geheimschrijver van Keizer Karel V, de laatste, de beroemde regtsgeleerde en staatsman onder Koning Philips II, ondervonden dit.

Veltwijck, te Ravestein, volgens anderen te Utrecht geboren, werd in den jare 1546 als Keizerlijk Gezant naar Constantinopel gezonden, en bezocht op zijne reis Venetie. Hij werd door Bembo wegens zijne uitgebreide kennis met de meeste gulheid ontvangen, en sloot met hem eene naauwe vriendschap, waarop de Kardinaal, volgens zijne brieven, grooten prijs stelde.

Viglius kwam in 1531 te Venetie aan, doch begaf zich na een kortstondig verblijf naar Padua, om aldaar de lessen

---

quinque de laudibus urbis Romae. Vergelijk ook Foppens, *Bibliotheca Belgica*, t. I, p. 179.

(1) Foppens, *Bibl. Belg.* t. I, p. 427, *Revii Daventria illustrata*, p. 233, en Burman, *Trajectum Eruditum.*

bij te wonen der beroemde hoogleeraren in de regtsgeleerdheid, die deze hoogeschool tot sieraad strekten en wier namen door geheel Europa bekend waren. Viglius erkent zelf, veel nut getrokken te hebben uit de lessen dier Paduaansche hoogleeraren, wier onderwijs, vooral in het Burgerlijk regt, naar zijn oordeel, veel uitmuntender was dan, zoo als hij zegt, „waarop ons Leuven zich verhoovaardigt of waarop de Franschen snoeven". Meermalen redetwistte Viglius aan die hoogeschool in het openbaar, bij welke gelegenheden hij zoo veel bekwaamheid aan den dag leide, dat hij, ofschoon een vreemdeling en den ouderdom van 25 jaren nog niet bereikt hebbende, nagenoeg tegen zijnen wil door Christophorus Madrutius en Otho Truchesius, beiden later tot Kardinalen verheven, overgehaald werd, openbare lessen te houden over de Romeinsche Instituten. Van die moeijelijke taak kweet hij zich met den grootsten lof en onder de toejuiching der Italianen, die de geleerdheid en welsprekendheid van den jeugdigen Nederlander bewonderden. In Zwitserland gekomen, gaf hij de te Padua gehouden lessen onder den titel van: *Commentarii in decem Institutionum Titulos* uit.

't Zal wel niet noodig zijn te zeggen, hoe voordeelig dit verblijf aan de te dien tijde beroemdste hoogeschool van dit werelddeel voor de opleiding, vermeerdering der kundigheden en ontwikkeling van Viglius zal geweest zijn. Hij betuigt dit dan ook in zijne geschriften en wij zullen gaarne erkennen, dat Nederland uit dien hoofde groote verpligting aan de Venetiaansche Republiek heeft, daar het tweejarig verblijf aan hare hoogeschool medegewerkt heeft tot de vorming van dien staatsman en geleerde, wiens naam nog altijd met eerbied genoemd wordt.

Maar niet slechts te Padua, ook te Venetie hield Viglius zich op. Hier geraakte hij met eenen verdienstelijken hoogleeraar, Joannes Baptista Egnatius, en met Pietro Bembo, aan wien hij door Erasmus aanbevolen was, in kennis, en sloot met hen naauwe betrekkingen van vriendschap. Door tusschenkomst van die beide mannen en ook des Gezants

van Keizer Karel, verleende de Doge hem den toegang tot de openbare boekerij van St. Marco, en bijzonder tot die, door Bessarion Trapezuntinus aan de Republiek geschonken. Daarin bragt Viglius dagen en weken door, en had het geluk, met de hulp van Bembo en Egnatius, daarin een onbekend, belangrijk handschrift te ontdekken, inhoudende de Grieksche vertaling der Instituten van Justinianus door Theophilus. Met zorg werden deze door hem onderzocht, bewerkt, met aanteekeningen verrijkt, en mede, na zijne komst in Zwitserland, te Bazel uitgegeven (1). Na een tweejarig verblijf, zoo te Padua als in Venetie, keerde Viglius, beladen met eenen schat van wetenschap, naar het Vaderland terug (2).

Streng was de Venetiaansche regering in het staatkundige en niemand, 't zij onderdaan of vreemdeling, kon straffeloos zich tegen de wetten vergrijpen. Daarentegen was zij mild en verdraagzaam in het godsdienstige, vooral wanneer men in aanmerking neemt de toenmalige denkbeelden, en dat Venetie een Italiaansche Staat was, niet verre van den Pauselijken zetel verwijderd. Dit spoorde vele Nederlanders aan, toen de onlusten en vervolgingen om de godsdienst onder Philips II in het Vaderland een' aanvang genomen hadden, eene schuilplaats in de Republiek van Venetie te zoeken, die zij dan ook aldaar in ruime mate vonden. Eenige hunner hielden zich te Venetie, anderen te Padua op. Onder de eerste komen voor de vermaarde St. Aldegonde (3), een lid van de aanzienlijke geslachten van Egmond en Bronckhorst, een van de Werve, een Bleyswyck, twee Taets van Ame-

---

(1) Het werk werd door hem uitgegeven bij Hieronymus Frobenius en draagt den titel van: *Institutiones D. Justiniani in Graecam linguam per Theophilum antecessorem olim traductae ac nunc demum primum in lucem restitutae cura et studio Viglii Zuichemi Phrysii.*

(2) De berigten over het verblijf van Viglius te Padua en Venetie zijn ontleend uit de *Vita Viglii ab Aytta Zuichemi*, *ab ipso Viglio scripta sive dictata*, te vinden in de *Analecta Belgica* van C. P. Hoynck van Papendrecht, t. I.

(3) Onzeker is het intusschen, of deze niet eenigen tijd vroeger te Venetie kwam.

rongen. Onder de laatste, Nicolaas Plempius, Gerard Hey van Zevender, uit Utrecht (1), en Adrianus van der Mijle, Raad van Koning Philips, die, gelijk het heette, tot herstel zijner gezondheid derwaarts was gekomen, maar in waarheid, om de wreedheid van den Hertog van Alba te ontwijken. Deze bragt vijf jaren door op het Venetiaansch grondgebied, dan eens in de hoofdstad, dan eens te Padua zijn verblijf houdende. Van die vlugtelingen waren er sommigen, die gebruik maakten om betrekkingen aan te knoopen met Venetiaansche geleerden en de lessen der hoogleeraren te Padua te hooren. Dit was bijzonder het geval met Van der Mijle, die op deze wijs bekend geworden met den toestand der wetenschappen en letteren in de Republiek, zelf, ook na zijn vertrek, briefwisseling (2) met eenige dier geleerden bleef onderhouden, de neiging voor de Italiaansche litteratuur bij zijne kinderen, met name bij zijnen zoon Cornelis, voortplantte en aankweekte, en alzoo den grondslag leide tot dat levendig verkeer tusschen de Nederlandsche en Venetiaansche geleerden en dichters, 'twelk ruim dertig jaren later, na en door het verblijf van dezen zijnen zoon te Venetie, als Gezant van den Staat, aangeknoopt werd.

Het was eene verhevene, zijner groote ziel waardige ge-

(1) Een bewijs, dat er vele Nederlanders, ten tijde der vervolging, zich te Venetie en Padua ophielden, vond ik in een Album van Jacob Taets van Amerongen, Ridder der Duitsche orde, thans in eigendom toebehoorende aan den Baron Taets van Amerongen van Woudenberg, op Kersbergen bij Zeyst, en mij medegedeeld door Jonkh. F. A. Ridder van Rappard. In dat Album liet genoemde Jacob bij zijn verblijf te Venetie al de genoemde en nog andere Nederlanders teekenen tusschen de jaren 1569—1575.

(2) Gedurende zijn verblijf in de Republiek van Venetie ontving Adrianus van der Mijle een aantal brieven van voortreffelijke mannen, zoo als van Hopperus, Rattelerus, Aggaeus Albada en anderen en beantwoordde hij die. Toen hij die stad had verlaten, schreef hij eenige brieven aan twee zijner Venetiaansche vrienden aldaar. Deze briefwisseling is te vinden in de *Illustrium et Clarorum Virorum Epistolae selectiores superiore saeculo scriptae vel à Belgis, vel ad Belgas, à Dan. Heinsio et P. Bertio editae.* Lugd. Batav. ap. Lud. Elzevierum a°. 1617. Zie verder over A. van der Mijle, o. a. Balen, *Beschrijving der stad Dordrecht*, d. I, bl. 207.

dachte des onsterfelijken Grondleggers van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, de burgers der stad Leijden voor hunne dapperheid en trouw met eene hoogeschool te begiftigen. Schooner, edeler en op den duur weldadiger geschenk, waarvoor de nakomelingschap hem nog zegent, had hij niet kunnen geven. Maar om die gift nuttig te doen worden en krachtig te doen werken, was het noodig de vermaardste mannen, zoo vreemden als inlanders, bij die hoogeschool als hoogleeraren te beroepen en aan te stellen. Tot roem van hen, die met de zorg dier jeugdige kweekschool belast waren, staat in de geschiedenis opgeteekend, dat zij zich van dien pligt met ijver en goed gevolg gekweten hebben.

Onder de vreemde geleerden die in de eerste tijden tot het hoogleeraarambt beroepen werden, behoort Josephus Justus Scaliger, een man, die beweerde uit Vorstelijk Veroneesch bloed te zijn voortgesproten, zeker van een Venetiaansch geslacht afstamde. Zoo er iemand geweest is, die medegewerkt heeft, om den roem van Leijdens hoogeschool vroeg door geheel Europa te verbreiden, stellig was het Scaliger, wiens groote begaafdheden en grondige kennis alom geacht en geëerd waren.

Maar het getal der Leijdsche hoogleeraren die inlanders waren en door hunne kundigheden de ontluikende inrigting hielpen in wasdom toenemen, overtrof verre dat der vreemden. Zeer velen hunner hadden zich tot die belangrijke betrekking voorbereid in andere landen, voornamelijk in Italie en wel in 't bijzonder aan de Venetiaansche hoogeschool te Padua.

Die hoogeschool, welke steeds bloeide, waar alle vakken van menschelijke kennis onderwezen werden, waar men, terwijl ze meestal elders gemist werden, vereenigd vond die inrigtingen welke naar de begrippen van deze tijden voor het akademisch onderwijs gevorderd werden en tot 2 of 3000 kweekelingen telde, trok nog altijd, even als in de eerste helft der zestiende eeuw, vele Nederlanders, ten einde deze zich in één of meerdere dier vakken zouden kunnen bekwamen, met die inrigtingen zich bekend maken en vooral de

beroemde mannen hooren, die met het hoogleeraarschap bekleed waren. Derwaarts begaf zich de vermaarde Alkmaarsche geneesheer Pieter Foreest, met het bepaalde doel, de lessen van den vermaarden Vesalius bij te wonen en onder zijne leiding zich te oefenen in het behandelen van zieken. Dit doel bereikte hij naar wensch, en hij was de eerste aan de hoogeschool te Leijden, die voorlezingen hield over de geneeskunst en eene redevoering tot haren lof uitsprak (1). Een tweede zeer beroemd Leijdsch hoogleeraar in de geneeskunst, Johannes Heurnius, bezocht gelijktijdig met Foreest en andere Nederlanders Padua en oefende zich gedurende vier jaren aan de hoogeschool in die stad (2). Hij verwierf zich zulk eenen roem, dat hij waardig gekeurd werd tot geneesheer van Prins Willem den Eersten, en tot hoogleeraar der door dien Vorst gestichte hoogeschool benoemd te worden. Paulus Merula hoorde ook te Padua de lessen over de regtsgeleerdheid en de geschiedenis en bereidde zich aldus voor om, tot roem des Vaderlands en tot eere van zijn' eigen' naam, aan de hoogeschool te Leijden de betrekking in beide vakken te kunnen vervullen (3).

Allen komen daarin overeen, dat Thomas Erpenius onder de vroegere Leijdsche hoogleeraren één der vermaardste mannen van zijnen tijd in de Oostersche, bijzonder Arabische letterkunde is geweest. Vóór zijne benoeming deed hij eene vierjarige reis om zich kundigheden eigen te maken. Hij bezocht ook Venetie, waar hem de toegang tot de voornaamste bibliotheken verleend werd. Aldáár knoopte hij betrekkingen aan met geleerde Joden en Turken die zich in die handelrijke stad ophielden, van wie hij het Ethiopisch, Turksch en Persisch leerde. Hoewel nog zeer jong, maakte Erpenius een' grooten opgang in Italie en werd hem een aanzienlijk jaargeld aangeboden voor de vertaling van eenige

---

(1) Meursii, *Athenae Batavae*, lib. II, p. 99.

(2) Meursius, cit. lib. II, p. 135, Sweertii, *Athenae Belgicae*, en *Trajectum eruditum*, auctore Casparo Burmanno.

(3) Meursius, l. l. p. 159, en Balen, *Beschrijving van Dordrecht*, d. I, bl. 209.

Arabische werken. Teruggekeerd, bragt hij een aantal Oostersche handschriften en boeken mede, en rigtte voor eigene rekening te Leijden eene Oostersche drukkerij op, de eerste hier te lande, waarop hij verscheiden dier werken liet drukken (1).

Arminius, de bekwame tegenstander van Gomarus, opgewekt door den roem van den Paduaanschen hoogleeraar Zabarella, die onder den toeloop van een zeer groot getal studenten de wijsbegeerte onderwees, vertrok in 1586 met Adrianus Junius naar Italie en woonde met dezen zijne lessen gedurende eenige maanden bij, terwijl hij zelf onderscheidene kweekelingen in de logica onderwees (2).

Twee Vorstiussen, Aelius Everardus en Adolphus, vader en zoon, beiden beroemde hoogleeraren in de geneeskunst te Leijden in de eerste helft der zeventiende eeuw, achtten het voor hunne opleiding noodig, Venetie en Padua te bezoeken. Everardus bragt negen jaren in Italie door en volgde, even als Arminius en Junius, de lessen van den vermaarden Zabarella. Adolphus knoopte betrekkingen aan met de beroemdste Venetiaansche geleerden en verkreeg door hunne tusschenkomst den vrijen toegang tot de voornaamste bibliotheken. Te Padua verwierf hij de waardigheid van doctor in de geneeskunst en gaf toen reeds zulke schoone verwachtingen, dat de voor dezen Staat bestemde Venetiaansche gezant, Marco Antonio Morisini (3), hem in zijne bijzondere bescherming nam, hem uitnoodigde de reize naar het Vaderland in zijn gezelschap te doen, en hij op diens aanbeveling tot buitengewoon hoogleeraar te Leijden benoemd werd (4).

---

(1) Meursius, cit. p. 301, Sweertii, *Athenae Belgicae*, De Chauffepié, *Dictionnaire, continuation de Bayle*, in voce, en Siegenbeek, *Geschiedenis der Leijdsche hoogeschool, in de Toevoegselen*, d. II, bl. 102.

(2) Meursius, l. l. p. 239, en *Beschrijving van Oudewater*, bl. 121, in welke stad Arminius geboren werd.

(3) Chauffepié, *Dict.* noemt dien gezant verkeerdelijk Moncenigo.

(4) Meursius, l. l. en vooral de opdragt van zijnen broeder Josephus Vorstius aan Dominico Molino van de *Introductio in universam Geographiam Philippi Cluverii*, 12°. Lug. Bat. ex officina Elzeviriana, a°. 1629.

Nog andere Leijdsche hoogleeraren der zeventiende eeuw bezochten, 't zij vóór, 't zij na hunne benoeming, Venetie en Padua, van wie wij er hier ter plaatse drie zullen noemen, te weten: Paulus Hermann, één der vermaardste kruidkundigen van zijnen tijd en hoogleeraar in de geneeskunst en kruidkunde. In 1670 werd hij tot medicinae-doctor te Padua bevorderd. Isaac Vossius, beroemde zoon van den beroemden Gerard Jan Vossius, die op raad van zijnen vader zich naar Venetie en Rome begaf, doch die klaagt, in beide steden, waar hij de voornaamste boekerijen bezocht, niet met die beleefdheid en onderscheiding door de bibliothecarissen (1) ontvangen te zijn, die hij meende regt te hebben te verwachten. Eindelijk Jacobus Gronovius.

Jacobus Gronovius was de vermaarde zoon van den vermaarden Leijdschen hoogleeraar Johannes Fredericus Gronovius. Na twee jaren de betrekking van hoogleeraar te Pisa vervuld te hebben, begaf hij zich naar Venetie en Padua, waar hij eenigen tijd bleef. Tot gewoon hoogleeraar in de Grieksche taal en in de Geschiedenis te Leijden benoemd, werd hij, niet lang daarna, naar Padua beroepen, ten einde die betrekking aldaar te bekleeden. Doch hoe vereerend dit aanzoek ook ware, meende Gronovius het van de hand te moeten wijzen. Later werd het met veel aandrang hernieuwd, en hem van wege de Venetiaansche Republiek zeer voordeelige aanbiedingen gedaan. Dan, Gronovius volhardde in zijne weigering, niet kunnende besluiten zijn Vaderland, en bijzonder de Leijdsche hoogeschool, waar hij in hooge achting stond, te verlaten (2).

Deze reeks van hoogleeraren aan de Leijdsche hoogeschool, die de Republiek van Venetie en bijzonder de beroemde

(1) In zijne brieven noemt hij den bibliothecaris van St. Marco: belluam, hominem et in literis et in omni vitâ plane rudem et barbarum. Vroegere landgenooten hieven niet zulke klagten aan, maar prezen integendeel de beleefdheid der Venetiaansche geleerden. Welligt is de schuld aan den persoon alleen te wijten. Ook was de bestaan hebbende vriendschap tusschen de twee Staten thans aanmerkelijk verkoeld.

(2) Siegenbeek, cit. en vooral De Chauffepié, *Dict.* in voce.

akademie van Padua, in de laatste helft der zestiende en in de zeventiende eeuw bezochten, en waarvan de namen nog met andere zouden kunnen vermeerderd worden, toont onwedersprekelijk aan, de wetenschappelijke betrekkingen, die er in die eeuwen tusschen Nederland en Venetie bestaan hebben.

Vraagt men de aanleiding tot dat voortdurend bezoeken van Venetie en zijne vermaarde hoogeschool; die vraag schijnt ligtelijk te kunnen worden beantwoord. Vóór den strijd met Spanje begaven zich de meeste Noord-Nederlandsche jonge lieden, die wenschten in de letteren en wetenschappen te worden onderwezen of hunne verkregen kennis uit te breiden, naar de hoogeschool van Leuven en de door Koning Philips opgerigte akademie te Douai. Na het uitbreken van dien krijg kon zulks verder geen plaats meer hebben en hield het op. Waarhenen zouden zij zich begeven? Geneve, de zetel der Hervorming, was voor hen, die zich aan de Godgeleerdheid wilden toewijden, het vereenigingsoord. Parijs bood eene uitmuntende gelegenheid aan voor hen, die zich in de Letteren verlangden te oefenen. Maar Italie was en bleef nog in het oog van velen het brandpunt van wetenschappen en letteren; de vermaarde hoogeschool van Padua de eenige bron, waaruit de dorst naar kennis kon gelescht worden, vooral voor diegenen, die zich op de geneeskunst, de wijsbegeerte en de Oostersche talen begeerden toe te leggen. Derwaarts begaf zich een groot aantal veel belovende Noord-Nederlandsche jongelingen, om zich aan die bron te verkwikken, daar het Vaderland vóór de oprigting der Leijdsche hoogeschool niet ééne enkele plaats bezat waar zij zich konden oefenen; ja, zoo lang die hoogeschool in hare kindscheid bleef, bleef ook de behoefte, om de oude beroemde akademie te bezoeken, in zekere mate bestaan, en hield de gewoonte derwaarts te reizen aan, zelfs toen die behoefte niet meer aanwezig was.

Bezwaarlijker valt het aan te wijzen de gevolgen, den invloed dier betrekkingen. Zeker werden te Padua, althans gedeeltelijk gevormd jeugdige geleerden, die later de roem

en luister der Leijdsche hoogeschool werden. Ook schijnt te kunnen worden aangenomen, dat de wetenschappen en letteren hier te lande in 't algemeen daarbij gewonnen hebben, dewijl de Nederlandsche jongelingen dáár hoorden en zagen, wat zij elders, althans hier, niet hooren en zien konden. En zou dan de spoedige ontwikkeling, die de jeugdige Leijdsche akademie verkreeg, en de welverdiende roem waartoe zij weldra steeg, daaraan niet gedeeltelijk mogen toegeschreven worden? Is die hoogeschool daaraan niet eenige instellingen verschuldigd, die tot dus verre in het Noorden ontbraken? Men denke slechts aan de navolging van Vesalius door Foreest, aan de verbreiding der Oostersche taal- en letterkunde en aan de oprigting eener Oostersche drukkerij door Erpenius.

De wetenschappelijke betrekkingen tusschen de overige Nederlandsche akademien en Venetie waren veel minder dan die van Leijden. Het blijkt zelfs niet, dat er zoodanige in de zeventiende eeuw tusschen de Utrechtsche en Groningsche hoogescholen en de genoemde Republiek bestaan hebben. De oorzaak daarvan schijnt deze te zijn. De hoogeschool te Utrecht werd in een' tijd (1) opgerigt, toen er niet meer volstrekte behoefte bestond, om betrekkingen met het buitenland, ten minste met Italie aan te knoopen, dewijl de akademie van Leijden, tot groot aanzien gestegen, alles aanbood wat vereischt werd tot opleiding en ontwikkeling der jeugd. Daarenboven had de onweêrstaanbare reislust die vroeger velen bezielde en die naar den vreemde dreef, gedeeltelijk opgehouden. En wat de hoogeschool van Groningen (2) betreft: deze had eene bijzondere rigting genomen, die haar, ook in onze dagen, niet geheel verlaten heeft. Zij helde door hare nabuurschap met Duitschland tot dat land en al wat Duitsch was over, zoodat er een levendig verkeer tusschen haar en dat rijk en zijne geleerden bestond, doch weinig of

---

(1) In 1636.

(2) Men zie over de Groningsche hoogeschool en hare vroegere hoogleeraren: *Effigies et vitae Professorum Groninganorum*, Groningae, t. I, fol.

geene betrekkingen met andere landen en andere vreemden.

Onder de Friesche hoogleeraren, daarentegen, komen er eenige voor, die even als de Leijdsche, tot hunne vorming, Italie en met name Venetie bezocht hadden. Petrus Tiara of Tjaerd, geboren te Workum, werd, na te Leuven, Douai en Leijden met het hoogleeraarschap bekleed te zijn geweest, onder de eerste hoogleeraren tot professor te Franeker benoemd. Naar de gewoonte van dien tijd had hij in zijne jeugd onderscheiden landen, met name Italie, doorreisd, en werd te Padua tot doctor in de geneeskunst bevorderd (1). Een ander Franeker hoogleeraar, Raphael Clingbijl, had zich vóór zijne benoeming mede naar Padua begeven en gedurende twee jaren de lessen der hoogleeraren in de geneeskunst, in welk vak die akademie bijzonder vermaard was, met vrucht bijgewoond (2). Joachimus Frencelius reisde in 't midden der zeventiende eeuw naar Padua, om zijne medische studien voort te zetten en verkreeg aldaar, na een verblijf van twee jaren, de waardigheid van doctor in de wijsbegeerte en de geneeskunst, waarna hem het professoraat te Franeker werd opgedragen, dat hij tot groot nut dier hoogeschool en tot zijnen eigen roem 18 jaren vervulde (3). Ook Sebastiaan Schelken, professor in de regtsgeleerdheid aan dezelfde hoogeschool, hield zich in Italie en vermoedelijk te Venetie en te Padua op (4).

Van de hoogeschool van Harderwijk komt slechts één hoogleeraar voor, die tot uitbreiding zijner kennis Italie, en in 't bijzonder Venetie bezocht heeft. Het is de vermaarde geschiedschrijver van Gelderland en later hoogleeraar aan de hoogeschool te Harderwijk, Johannes Isacius Pontanus. Gedreven door dezelfde zucht, waarmede vele zijner tijdgenooten bezield waren, om ter verrijking van hunne wetenschap, vreemde landen te zien, vertrok hij naar Italie, bepaaldelijk naar

(1) Vriemoet, *Athenae Frisiacae*, p. 45.

(2) Vriemoet, l. l. p. 120—121. Hij stierf, 39 jaren oud, in 1608.

(3) Vriemoet, l. l. p. 424.

(4) Vriemoet, l. l. p. 578.

Venetie, met het uitsluitend doel, om aldaar de beroemde bibliotheken te leeren kennen. Zijn verblijf aldaar zal niet onnut geweest zijn, 'tgeen wij mogen besluiten uit de groote geleerdheid, waarvan hij zoo vele blijken geeft in zijne werken, en uit den roem, dien hij als hoogleeraar verwierf (1). Dat er geene meerdere Harderwijksche hoogleeraren het voorbeeld der Leijdsche, met wie zij steeds in de naauwste betrekking stonden, gevolgd hebben, schijnt gedeeltelijk daaraan toe te schrijven, dat er bij de ontluiking dier hoogeschool, even als bij die te Utrecht, minder behoefte bestond om vreemde hoogescholen en landen te bezoeken; maar ook gedeeltelijk en vooral, dat ten gevolge van den dertigjarigen oorlog aan vele Duitsche uitgeweken geleerden het hoogleeraarambt te Harderwijk werd opgedragen, die eene andere rigting in hunne studien gevolgd hadden en met het zuiden van dit werelddeel geene betrekkingen onderhielden.

Behalve de genoemde hoogleeraren waren er nog andere Nederlanders, die de Republiek van Venetie in de laatste helft der zestiende of in de zeventiende eeuw met een wetenschappelijk doel bezochten. Van deze verdienen de namen van vier mannen, alle Utrechtenaren, vermeld te worden, te weten: Arnoldus Buchelius, de beroemde geschiedschrijver van het Bisdom, waar hij het eerste licht zag; Gulielmus Canterus, een zeer geleerd man, dichter en schrijver van onderscheiden werken; Johannes Cotovicus of Van Cootwijck, een regtsgeleerde, vermaard reiziger naar en door het Heilige Land en door Syrie. Deze, die tot tweemalen Venetie bezocht en ook de voornaamste volkplantingen van het Venetiaansche gebied doorkruiste, gaf in zijn thans nog hoog geacht werk eene breedvoerige beschrijving van de pracht dier stad, maar vooral van haren rijken overvloed in voor-

---

(1) Zie over de vele reizen van Pontanus zijne *Levensbijzonderheden*, medegedeeld door Bodel Nijenhuis in de *Bijdragen voor Vaderlandsche Gesch. en Oudheidkunde* van I. A. Nijhoff, d. II, st. II, bl. 89, en verder H. Bouman, *Gesch. van de voormalige Geldersche hoogeschool*, d. I, bl. 41.

werpen van kunst en in wetenschappelijke hulpmiddelen, en prees om die reden en om de geschiktheid tot den overtogt naar de Levant, eene reize derwaarts grootelijks aan. Daar dit geschiedde in eenen tijd, waarin de staatsbetrekkingen tusschen de twee Republieken zeer levendig waren, kan men onderstellen, dat zijn werk niet zonder invloed zal gebleven zijn. Eindelijk mag niet met stilzwijgen voorbij gegaan worden Richardus Esius of Hesius, die het voorvaderlijk geloof bleef aankleven, in de orde der Jesuiten trad, zich te Venetie nederzette, aldaar de fraaije letteren onderwees, verscheiden werken uitgaf en vierenveertig jaren met lof in die stad doorbragt (1).

Bovendien was er nog een groot aantal, ook buiten Utrecht, die met hetzelfde oogmerk zich naar Venetie in de 17de eeuw begaven, waarvan ons uit de stad Dordrecht alleen de navolgende voorkwamen: Roeland de Carpentier, vertaler van één der werken van Bentivoglio, Johan van Beverwijck, Sebastiaan Hoogendijk, die te Padua tot doctor in de geneeskunst en wijsbegeerte bevorderd werd en ook als dichter in de Grieksche taal uitmuntte, en onderscheidene leden van het Dortsche geslacht Blijenburch. Daar nu uit ééne enkele stad zoo vele mannen uit liefde tot de wetenschappen en de kunst de Republiek van Venetie bezochten, mag men daaruit niet besluiten, dat het verkeer tusschen de twee Gemeenebesten zeer levendig was?

Er schiet nog één Nederlander over, die wel verdiend vermeld te worden; een jongeling, in de letteren uitmuntende en tevens van heldenmoed blakende, wiens ziel vervuld was met haat tegen den Spanjaard, en die in de kracht zijner jeugd als slagtoffer viel van zijne welligt te ver gedreven

---

(1) Zie over deze vier mannen P. Burman, *Trajectum Eruditum.* Buchelius is genoeg bekend. Het *Itenerarium Hierosolymitanum et Syriacum* van Cotovicus, gedrukt te Antwerpen a°. 1619, in 4°. en in 't volgende jaar in 't Nederduitsch overgezet. Hij wordt door wijlen Van Senden in zijne *Reis naar het Oosten*, bl. 161, om de juistheid zijner opmerking en volledigheid zijner beschrijving geroemd.

liefde tot het Vaderland. Wij bedoelen Willem Verheiden, geboortig uit de stad Grave, bloedverwant van Antonius Herman Gogava, vroeger als geneesheer te Venetie en voorstander der toonkunst vermeld (1).

Na zijne akademische loopbaan te Leijden met grooten lof volbragt te hebben, verlangde Willem Verheiden eenige vreemde landen te bezoeken, maar bovenal de Republiek van Venetie, ten einde dat wereldberoemd Gemeenebest met eigene oogen te aanschouwen en aldaar, zoo mogelijk, eene redevoering ter eere van den doorluchtigen Staat te houden. Tot uitvoering van dit ontwerp ontzag hij noch vermoeijenissen, noch ongemakken. Hij volbragt, in gezelschap van zijnen broeder Jacob, te voet, daar de middelen om die op andere wijs te doen hun ontbraken, de reis en kwam gelukkig te Venetie aan. Nu was zijne geestdrift ten toppunt gestegen. Het droombeeld, het ideaal van zijn leven was bereikt. Hij zag en begroette de wereldstad, en knoopte betrekkingen met geleerde en invloedrijke mannen aan, door wie hij, nogtans niet zonder tegenkanting, de vergunning verwierf die hij zoo vurig verlangd had, het houden eener redevoering tot lof der Republiek. Den 9 September des jaars 1590 beklom hij in de gehoorzaal van San Marco het spreekgestoelte en hield in de Latijnsche taal voor eene aanzienlijke schare eene redevoering: *Over de opkomst en ondergang der grootste Rijken.* Daarin ontwikkelde hij twee denkbeelden, te weten: dat de Rijken door de Goddelijke gunst gegrondvest en door de deugd der menschen gehandhaafd worden. Ten slotte pastte hij die denkbeelden op de Republiek van Venetie toe, en riep uit: „Voorwaar, zoo immer iets, dan zeker heeft deze doorluchtige en magtige Republiek van Venetie, gesticht door den Goddelijken raad, gedurende zoo vele eeuwen met bewonderingswaardig beleid, billijkheid, eendragt en waakzaamheid bewaard, aan de geheele wereld getoond, dat Rijken door geen ander middel, dan door den wil van den eeuwigen

---

(1) Zie bl. 334.

en almagtigen God, en door de heldhaftige deugd, den ijver, moed en standvastigheid van in den Staat uitmuntende mannen kunnen gegrondvest of bestuurd worden."

Verbaasd over de zeldzame gaven van den jeugdigen Nederlander, over zijne uitgebreide kundigheden en wegslepende welsprekendheid, bewonderden de Venetianen Willem Verheiden. Doch het was voor hen, die aan 't roer van Staat stonden, tevens onbegrijpelijk, dat hij van zoo verre landen gekomen zou zijn, alleen om hunne stad te zien en aldaar eene redevoering tot haren lof te houden. Bij de achterdochtige regering ontstonden vermoedens, die, naar het schijnt, door den Spaanschen gezant, op wiens natie Verheiden in zijne redevoering meermalen gezinspeeld had, aangestookt werden. Willem achtte het uit dien hoofde raadzaam, de stad, met zijnen broeder, in stilte te verlaten, en keerde op dezelfde wijs als waarop hij gekomen was, naar het Vaderland weder, voor 'twelk hij eerlang zijn bloed vergoot (1).

Bewijst dit voorbeeld niet duidelijk, welk eene levendige geestdrift hier te lande eenmaal voor Venetie bestond?

Niet allen hadden gelegenheid of voelden opgewektheid, om zich naar het verre Zuiden te begeven. Nogtans stonden velen die hier bleven, in wetenschappelijke en letterkundige verwantschap met de Republiek van Venetie. Onder dezen komt in de eerste plaats in aanmerking de onsterfelijke Hugo de Groot.

Het is bekend, hoe buitengewoon vroegtijdig de ontwikkeling van dien zeldzamen, men zou haast zeggen, eenigen man was. Reeds op zijn elfde jaar kwam hij aan de hoogeschool te Leijden, volbragt aldaar binnen drie jaren met den hoogsten lof zijne studien en vergezelde daarop Justinus

(1) Hij sneuvelde in een gevecht nabij Hulst. Zijn broeder Jacob, die hem innig lief had, gaf in 1598 te 's Gravenhage de beschrijving van zijn leven uit in een thans zeldzaam werkje, den titel dragende van: *Vita Guillelmi Verheiden Belgae, cui accessit ejusdem de Ortu et Occasu maximorum Imperiorum oratio Veneta.* Vergelijk ook over hem: Foppens, *Bibliotheca Belgica*, t. I, p. 425.

van Nassau en Oldenbarneveldt in hun gezantschap naar Koning Hendrik IV, die De Groot spoedig opmerkte en het „Wonder van Holland" noemde. Bij die gelegenheid geraakte hij in kennis met den Venetiaanschen Gezant aan het Fransche hof, Francesco Contareni, en hij nam uit die omstandigheid aanleiding om, hoe jong hij ook ware, hij had den ouderdom van 16 jaren nog niet bereikt, een der werkjes van den vermaarden Stevin, *Over de Havenvinding* (1), uit het Nederduitsch in het Latijn te vertalen en aan den Doge, den Senaat en het Volk van Venetie op te dragen. Zijne beweegredenen tot die opdragt waren, zoo als hij zegt, de verborgen en bewonderingwaardige gelijkenis en als het ware sympathie tusschen de Venetiaansche Republiek en die der Vereenigde Nederlanden, hare gelijkvormigheid in bestuur, de vrijheid door beiden genoten en de weêrzijdsche afkeer tegen dwingelandij; in één woord, hij had zich tot die Opdragt opgewekt gevoeld, omdat allen die over de beste gesteldheid en regeling van Staten iets goeds hadden geschreven, prezen 't geen in deze twee Gemeenebesten bijkans werd verwezenlijkt gevonden.

Dezelfde gevoelens die Hugo de Groot bewogen, zijn voornoemd werkje aan de Republiek van Venetie op te dragen, spoorden Petrus Pappus van Tratzberg, vroeger in Nederlandsche krijgsdienst en te dezen tijde eene eervolle betrekking te Groningen vervullende, aan, eene Latijnsche vertaling in 't licht te geven van het gerucht makende werk des beroemden Venetiaanschen geestelijke Fra Sarpius Paölo, den titel dragende van: *Onderzoek van den Pauselijken Banbliksem, door Paus Paulus V tegen de Doorluchtige Republiek van Venetie uitgevaardigd* (2). Hoe meer het Nederlandsche Gemeenebest

(1) De titel van dit werkje is: ΛΙΜΕΝΕΥΡΕΤΙΚΗ, *sive Portuum investigandorum ratio. Metaphraste Hugone Grotio Batavo; ex officina Plantiniana*, apud Christ. Raphelengium, Academiae Lugduno-Batavae typographum, CIↃ.IↃ.IC. 4°.

(2) De titel van dit, naar het schijnt, thans zeldzame werkje, luidt aldus: *Examen fulminis Pontificii à Papa Paulo V in Serenissimam Rem-*

zich begon te ontwikkelen, ontstond er des te grooter toenadering tusschen de beide Republieken en stelden de bewoners dezer Gewesten levendiger belang in alles wat Venetie overkwam. Toen de hevige twist tusschen die Republiek en Paus Paulus V was uitgebroken, werd die belangstelling in hooge mate gaande gemaakt. 's Lands Overheden, wij hebben het gezien (1), gingen daarin voor, met aan het bedreigde Gemeenebest bijstand aan te bieden. En hoe de ingezetenen daarover dachten, toont de vertaling van dit werkje, door den schrijver aan de Staten van Stad en Lande opgedragen. Door velen, zegt hij, was gesproken over hetgeen tusschen den Paus en de Republiek van Venetie onlangs was voorgevallen, doch weinigen kenden den eigenlijken aard en toestand van het geschil. Daarom was het, dat hij die vertaling gemaakt had, wetende hoe algemeen de belangstelling was.

Daar het in dezen twist de oppermagt van den Paus in het wereldlijke, en de vrijheid en onafhankelijkheid van het Venetiaansche Gemeenebest gold, eene levensvraag, naauw verbonden met de vrijheid en onafhankelijkheid van dezen Staat en waarvoor bijkans veertig jaren lang bloedig was gestreden, voegde Pappus achter zijn Onderzoek twintig stellingen (2), mede uit het Italiaansch in het Latijn overgebragt en afkomstig

---

publicam Venetam emissi, à Paulo Veneto, Ordinis Servorum monacho, Italica lingua conscriptum et Venetiis a°. 1606 *cum licentia Superiorum typis vulgatum, nunc vero in gratiam eorum, qui linguae ejus ignari sunt in Latinam translatum, interprete Petro Pappo à Tratzberg.* 1 d. 12°. Groningae 1607. Deze Pappus bekleedde, na het verlaten van de krijgsdienst, de waardigheid van Voorzitter van den Hoogen krijgsraad in de provincie Groningen, en schijnt dezelfde te zijn, die een *Artikelbrief* voor het Nederlandsche leger uitgaf, waarvan een exemplaar der zesde uitgaaf, des jaars 1636, in de Groningsche bibliotheek berust. In de Kon. Bibliotheek is voorhanden: *Corpus Juris militaris*, 's Gravenhage 1726, 8°. mede door Pappus, zijnde eene latere en vermeerderde uitgaaf van den boven vermelden Artikelbrief.

(1) Zie bl. 9.

(2) De titel is: *Viginti Assertiones Hieronimi Vendramini, sacerdotis theologi ac S. Mauritii Venetiarum plebani, pro Venetae Reipublicae parte tuenda contra ejusdem Reipublicae detractores et maledicos.*

van eenen anderen Venetiaanschen geestelijke, Hieronymus Vendraminus genaamd. Deze stellingen hadden de strekking om te wederleggen de bewering, dat de Paus, als Opperhoofd der Kerk, eenig gezag zou hebben over en in het wereldlijk gebied van Vorsten en Staten. Dien ten gevolge kon of mogt hij geen magt uitoefenen over en in de Republiek van Venetie, en de door hem uitgevaardigde banbliksem tegen dat Gemeenebest was dus krachteloos en geenszins te vreezen.

Met de aanknooping der Staatsbetrekkingen tusschen de beide Republieken, nam de belangstelling toe in alles wat Venetie betrof. De Leijdsche hoogleeraar Daniel Heinsius besloot, nadat in den jare 1620 de Alliantie tusschen de twee Gemeenebesten was tot stand gekomen, de Republiek van Venetie daarmede plegtig geluk te wenschen. Hij deed dit in den vorm eener Latijnsche redevoering (1) aan den Doge en den Senaat. Daarin betuigde hij zijne blijdschap over het gesloten Verbond, wees de oorzaken aan van den opstand der Nederlanders tegen Spanje, schetste de verdrukking, die de inwoners dezer Gewesten hadden doorgestaan en hunne zucht naar vrijheid; eene vrijheid, die als het dierbaarste kleinood, verre boven alles, zelfs boven het leven, te achten is. Beide Republieken genieten, zegt hij, die vrijheid. Mogten zij die tot in lengte van dagen behouden, en de Groote en Algoede God beide, nu pas vereenigde Volken, zijne beste zegeningen schenken! Hij voegde tot geleide bij deze redevoering eenen brief (2) aan den Doorluchtigen Venetiaanschen Vorst (Doge) Antonio Priolo en aan de onverwonnen Vaders dier Republiek, waarin hij nader zijne vreugde en deelneming over de gesloten Alliantie

---

(1) Deze Redevoering draagt den titel van: *Gratulatio de Foedere inter Serenissimam Venetorum Rempublicam et Illustres ac Praepotentes Ordines Foederatos contracto.* Zij is te vinden in de *Orationes* van D. Heinsius, onder N°. IV.

(2) Te vinden in de zoogenaamde *Praefationes* achter de *Orationes* van D. Heinsius.

betuigde. Het berigt daarvan had hij met uitstekend genoegen vernomen, hij, die de daden der Venetiaansche Republiek van zijne jeugd af met de grootste bewondering gelezen en ook zelf verkondigd had. Dit had hem aangespoord, zijne gevoelens bekend te maken en die aan den Doge en de Senatoren toe te wijden. Verstandigen uit alle eeuwen hadden zich wel uitgeput om de daden der Republiek te verkondigen, doch hij voelde zich gedrongen ook iets te zeggen wegens den eerbied dien hij haar toedroeg, opdat de nakomelingschap niet zou vermoeden, dat hij onkundig ware van haren lof.

Deze Redevoering is zeker niet van vleijerij vrij te spreken, welligt minder gepast in den mond van eenen bewoner der vrije Republiek van de Vereenigde Nederlanden. Is 't vreemd, dat zij om die reden hier geen algemeenen bijval vond en door sommige zijner tijdgenooten, met name door den hoogleeraar Petrus Cunaeus, hoogelijk werd afgekeurd (1), die bepaaldelijk eenige daarin voorkomende uitdrukkingen onwaardig eenen burger van dit Gemeenebest, ja zelfs belagchelijk noemde.

Anders dacht daarover de Venetiaansche Regering. De Doge en de Senatoren, hoog ingenomen met den lof die aan de Republiek toegezwaaid werd en die zelfs niet getwijfeld hadden, den Napelschen dichter Azzio Sincero Sannazaro voor een zesregelig lofdicht op Venetie met zeshonderd gouden dukaten te beloonen, benoemden met eenparige stemmen Daniel Heinsius tot Ridder van St. Marco, aan wien door den Gezant dier Republiek, Marco Antonio Moresini te 's Gra-

---

(1) Zie *Petri Cunaei et doctorum virorum ad eumdem Epistolae*, cura Petri Burmanni, p. 183 et 184. De uitdrukkingen, die Cunaeus voornamelijk aan Heinsius ten kwade duidde, betroffen de opperheerschappij die de Venetianen in de Adriatische golf uitoefenden en die Heinsius als door de natuur aan hen verleend en dus als hun regtens toekomende, had voorgesteld. Hierover was Cunaeus verontwaardigd en niet te onregt, omdat zulks lijnregt streed met de denkbeelden, hier te lande heerschende en door H. de Groot in zijn *Mare liberum* verdedigd.

venhage, op plegtige wijs de gouden ketting en het teeken dier orde uitgereikt werden (1).

Heinsius, niet weinig getroffen door die onderscheiding, zond eene tweede Latijnsche redevoering (2) aan den Doge en den Senaat van Venetie, waarin hij hen voor die eer zijnen dank betuigde. Hij deed dit niet alleen voor zijn' persoon, zegt hij, maar omdat zij daarmede een bewijs hadden gegeven, dat zij de geleerdheid tegen versmading wilden behoeden. Hij stelde op die onderscheiding daarom vooral hoogen prijs, dewijl zij verleend was door eene Republiek, „die geen Beheerscher heeft, in langdurigheid van bestaan en luister tot hiertoe op aarde haars gelijke niet heeft gehad," en dewijl die Republiek door een zeer heilig verbond met zijn vrij Vaderland vereenigd is.

In eene derde (3) redevoering dankt hij den Venetiaanschen gezant, die de ketting en het ordeteeken van St. Marco, namens de Republiek, aan hem uitgereikt had. Het geslacht der Morisini's, rijk in helden en staatslieden, waarvan vele leden met de aanzienlijkste waardigheden bekleed werden en waarvan sommigen gansche legers en vloten hadden verslagen, wordt daarin hemelhoog verheven; waarna Heinsius, zijne erkentelijkheid betuigende, eindigt met het gezegde: „Dit eereteeken is niet te vergeefs geschonken, daar eerbewijzen niet beter dan aan geleerden besteed worden!"

De vermaarde regtsgeleerde Dirk Graswinckel Johanneszoon volgde het voetspoor van Heinsius, met zich openlijk een voorstander van de Venetiaansche Republiek te betoonen. Twee zijner werken duiden dit aan. Het eene droeg den

---

(1) Meursius, cit. lib. II, p. 215. Achter d. IV, st. I, van *Hollands Roem*, door den Baron d'Escury van Heinenoord, vindt men het diploma, waarbij Heinsius tot Ridder van St. Marco verheven werd.

(2) Deze is de vijfde zijner Orationes en voert den titel: *Ad Serenissimum Venetorum Reipublicae Ducem ac Senatum, cum ab universo Eques Divi Marci designatus esset.*

(3) De zesde van zijne Orationes, en dragende het opschrift: *Ad illustrissimum M. Antonium Moresinum, Sereniss. Reip. Legatum, cum ab eo Hagae Comitis, ordine, torque ac insignibus Equestribus donatus esset.*

naam van *Venetiaansche vrijheid, of het regt der Venetianen om over zich zelven en die hun onderworpen zijn, te gebieden.* Het was een geschrift, dat tegen een Italiaan gerigt was, die de onafhankelijkheid en oppermagt der Republiek had durven betwijfelen. De Drossaart Hooft noemt dat werk: „Een licht, verdienende gestelt te worden tusschen de twee zuilen van San Marco en San Theodoro, op eenen kandelaer van gelijke stof en maaxel" (1). Het andere droeg hij op aan den Venetiaanschen Senator Aloyso Contareni, dien uitmuntenden staatsman, die tot tweemalen met de waardigheid van Gezant bij de Republiek der Vereenigde Nederlanden was bekleed geweest en met wien Graswinckel naauwe betrekkingen had onderhouden. Het had de strekking, om te wederleggen de bewering van eenen nameloozen Italiaanschen schrijver, doch die gezegd werd een Jesuit, Pater Petrus Menodus te zijn, dat aan den Hertog van Savoije, op wiens bevel dat boek geschreven was, de Koninklijke regten en titels, en aan dezen dien ten gevolge de voorrang boven de Republiek van Venetie toekwam (2).

De Venetiaansche regering, die in hevigen tweespalt over dat vraagstuk met den Hertog van Savoije verkeerde, was zeer verheugd, zulk een bekwamen voorvechter in Graswinckel te vinden, die met evenveel geleerdheid als scherpzinnigheid het regt der Republiek betoogde en handhaafde. En daar zij zelden of ooit dergelijke diensten onbeloond liet, achtte zij het nu ook pligt, aan den beroemden Nederlandschen regtsgeleerde een bewijs van hare dankbaarheid te schenken, en verhief hem tot ridder van St. Marco. Met het teeken dier

---

(1) In een' brief van 20 Maart 1631 aan Graswinckel. Intusschen is mij alleen eene uitgave van dat werk bekend des jaars 1634. De dagteekening van den brief is dus of verkeerd, of er bestaat eene vroegere uitgave. De oorspronkelijke titel van het boek is: *Libertas Veneta, sive Venetorum in se ac suos imperandi jus.*

(2) De titel luidt aldus: T. J. fil. Graswinckel, *Dissertatio de jure praecedentiae inter Serenissimam Venetam Rempublicam et Serenissimam Sabaudiae Ducem, opposita Dissertationi jussu Serenissimi Sabaudiae Ducis evulgata.* Lugd. Bat. 1644. I d. klein 8°. ex officina Elzeviriorum.

orde prijkt de gedenkpenning die ter zijner eere vervaardigd werd (1); die eeretitel wordt op zijn graf gelezen (2).

Nu de twee Republieken naauw met elkander verbonden waren, werd niet slechts bij enkelen hier te lande, maar vrij algemeen de zucht opgewekt, om te weten, wat eigenlijk het Gemeenebest van Venetie en welke de aard van zijn bestuur was; beijverden sommigen zich de geschiedenis van dat Land toe te lichten; had er meer en meer eene toenadering tusschen de geletterden van de beide Staten plaats; ontstond er tusschen hen een levendig verkeer en spanden de Nederlandsche dichters de snaren om, 't zij in vreemde, 't zij in eigene taal, den roem en den lof te zingen van de vermaarde Venetiaansche Republiek.

Om aan de zucht naar meerdere bekendheid met het Gemeenebest van Venetie te voldoen, verscheen, niet lang na het sluiten van het Verbond, te Leijden eene Latijnsche verhandeling over die Republiek door den Kardinaal Casparo Contareni (3), behoorende tot het beroemde Venetiaansche geslacht van dien naam; voorafgegaan door eene beschrijving van het grondgebied dier Republiek en gevolgd door acht beknopte bijdragen, alle daartoe betrekking hebbende. Met zoo veel graagte werd dit ontvangen, dat een tweede druk het volgende jaar reeds noodig was.

Gelijktijdig of weinige jaren later (4) verscheen, mede te Leijden, een ander werkje, den titel dragende: *Over de Venetiaansche Republiek*, geschreven door Donatus Jannotius,

---

(1) Die penning is te vinden bij Van Loon, *Ned. Historiepenningen*, d. II, bl. 234, en berust ook in het Kon. Kabinet van Penningen.

(2) Zie dit grafschrift in de *Beschrijving van Delft*, bl. 763. Men leze verder over hem: Bayle, *Dictionnaire*, Van Hoogstraten, *Groot Algemeen Woordenboek*, en Kok, *Vaderl. Woordenboek*, in voce.

(3) C. Contarenus, *de Republica Venetorum*, Lugd. Bat. 1627, ex officina Elseveriana, in 12°. In 1628 verscheen bij dezelfde firma eene tweede en vermeerderde druk.

(4) In de Kon. Bibliotheek is een exemplaar, te Leijden bij Elzevier gedrukt, van 1631, doch volgens eene daarbij gevoegde aanteekening, is dat niet de eerste druk.

waarop, gelijk op dat van Contareni, daarna (1) aanteekeningen, insgelijks te Leijden, werden uitgegeven, zamengesteld door een' bekend Venetiaansch geleerde, Nicolao Crasso.

Ik zal hier niet gewagen van het verhaal der lotgevallen en verrigtingen van het krijgsvolk, dat in 1617 als hulptroepen onder Graaf Johan Ernst van Nassau naar Venetie vertrok, omdat daarvan reeds vroeger melding is gemaakt. Alleen valt op te merken, dat ook in dat werkje door den schrijver, ter voldoening aan den weetlust der bewoners van deze Gewesten, belangrijke bijzonderheden nopens de aardrijks- en staatsgesteldheid der Republiek van Venetie worden medegedeeld.

Liever bepalen wij ons tot een geschrift van anderen aard, dat voorzeker de algemeene aandacht tot zich trok, te weten: „*de Historie van de Inquisitie ende in 't bijzondere, hoe deselve* „*in het gebiedt van Venetien onderhouden wordt*, voor desen „bijeengestelt door den eerwaardigen Vader Paölo Servita" (2). Dat geschrift was eene vertaling van een werk van den beroemden Venetiaan Fra Sarpius Paölo, over wien reeds vroeger gesproken is. De man, die dit in onze taal en ook in 't latijn overbragt, was de voortreffelijke Andreas Colvius, geboren te Dordrecht en predikant bij de Waalsche gemeente aldaar, een geleerde van den eersten rang, een vlijtig onderzoeker der natuur en een dichter, die in naauwe betrekking stond met de beroemdste geleerden, zoo binnen als buiten deze Gewesten (3). Hij vergezelde, nog jong zijnde en beroepen te Rijsoort nabij Dordrecht, als leeraar of hofprediker bij het Nederlandsche gezantschap, den Ridder Johan Berck, toen deze naar Venetie vertrok, om den Staat der Vereenigde

(1) Het mij bekende exemplaar is van 1642, doch er schijnt eene vroegere uitgaaf te bestaan.

(2) Gedrukt te Utrecht, 1651, 12°.

(3) Men zie over Andreas Colvius de *Beschrijving van Dordrecht*, door Van Balen, d. I, bl. 225, alwaar zijn portret gevonden wordt, Kok, *Vaderl. Woordenboek*, Chalmot, *Biographisch Woordenboek*, en een breedvoerig berigt over hem bij den Weleerwaarden G. D. Schotel, in zijn *Kerkelijk Dordrecht*, d. I, bl. 320.

Provincien aldáár te gaan vertegenwoordigen. Gedurende zijn verblijf in die stad geraakte hij in kennis en had gemeenzamen omgang met den vermaarden schrijver der *Geschiedenis van het Concilie van Trente*, en bleef na zijne terugkomst in deze landen tot aan diens overlijden in briefwisseling met hem, gelijk ook met zijnen opvolger Fra Fulgentio. Met de uitstekende verdiensten van Sarpius bekend geworden, meende hij geene betere hulde daaraan te kunnen brengen, dan door de uitgave van het genoemde werkje. En in welke naauwe betrekking hij tot hem stond, blijkt daaruit, dat onder hem berustte een onvoltooid werk van Sarpius, den titel dragende van: *Geheimen des Pausdoms.*

Zoo hoog in achting stond hier te lande die eerwaarde Venetiaan, niet slechts wegens zijne geleerdheid en ervarenheid in staatszaken, maar ook, en wel voornamelijk, wegens zijne krachtige bestrijding der oppermagt van Rome, dat ieder beschaafd Nederlander die Venetie bezocht, trachtte met hem in aanraking te komen. Daartoe werden pogingen in het werk gesteld door den beroemden Constantijn Huijgens, toen deze, nog jong zijnde, in het gevolg van den Nederlandschen gezant Van Aerssen, in den jare 1620, zich te Venetie ophield (1). Dan, zoo als hij vele jaren daarna in zijne eigene Levensbeschrijving zegt (2), het mogt hem niet gebeuren, dien zuiveren verdediger der waarheid, Vader Servita, den grooten Paölo, te omhelzen; ook niet, alhoewel hij door diens veeljarigen en dierbaren vriend, Daniel Heinsius, hem aanbevolen was. „De goede grijsaard was ondanks zich zelven genoodzaakt," dus vervolgt hij, „terwijl hij zich met staatszaken bezig hield en onder de geheime staatszorgen en bescheiden als het ware begraven was, te weigeren mij tot zich toe te laten, vreezende dat zijn omgang met een' vreemdeling, die zelf voor staatszaken naar Venetie gekomen was, hem als misdaad zou toegerekend worden."

(1) Zie bl. 117.

(2) *Constantini Hugenii de Vita propria Sermones*, edidit et illustravit P. Hofman Peerlkamp, p. 43.

Huijgens beschreef in de Fransche taal zijne reis naar Venetie, die tot hiertoe niet is uitgegeven (1), doch die belangrijke bijzonderheden, ook omtrent zijn verblijf in de hoofdstad dier Republiek, behelsde, door vele zijner aanzienlijkste tijdgenooten met graagte werd gelezen en door bevoegde beoordeelaren zeer geprezen wordt. In zijne eigene Levensbeschrijving deelt hij in dichtmaat ook mede wat hij op het grondgebied der Republiek en in Venetie zag en wat hem aldaar is wedervaren, waaruit op nieuw blijkt, hoezeer alles wat die Republiek, hare instellingen, toestand en bevolking aanging, de aandacht der bewoners van deze Gewesten in die dagen tot zich trok en hunne bewondering opwekte.

Van Huijgens dichterlijke beschrijving van Venetie gewagende, worden wij van zelve geleid tot de zangen der Nederlandsche dichters van de zeventiende eeuw ter eere van Venetie, zoo in de Latijnsche als in de Landstaal, en tot de betrekkingen die tusschen hen en eenige voorname Venetianen bestonden.

Er was te dezen tijde eene schare van voortreffelijke Latijnsche dichters in Nederland, wier weêrga door geen anderen Staat kan aangewezen worden. In hunne zangen heerscht eene oorspronkelijkheid, gloed en zuiverheid van taal, die in onze dagen te weinig op prijs gesteld worden. Onder die dichters muntten vooral uit Daniel en Nicolaas Heinsius, vader en zoon, Casparis Barlaeus, Petrus Scriverius en Petrus Francius. Dezen bezongen Venetie of stonden in meerdere of mindere betrekkingen tot Venetianen.

Daniel Heinsius dichtte, naar het schijnt tusschen de jaren 1617 en 1620, toen van hier de geworven hulpbenden naar Venetie vertrokken waren en beide Republieken een Verbond gesloten hadden, eene Ode (2), toegewijd aan den zeer aanzien-

---

(1) Men zie over deze Reisbeschrijving de *Annotationes* van Hofman Peerlkamp, *in Sermones C. Hugenii*, p. 144 seq. Die geleerde zag haar en maakte daarvan gebruik tot toelichting van de *Vita propria;* doch waar dat stuk gebleven is, heb ik niet kunnen ontdekken.

(2) De titel in het Latijn is: *Ode ad illustr. et excellentissim. virum*

lijken en uitmuntenden Dominico Molino, Venetiaansch patricier: Over de zeer doorluchtige en onoverwonnen Republiek van Venetie, over hare voortreffelijke mannen en in het bijzonder over de dapperheid en standvastigheid van Aloysio Molino, een' bloedverwant van Dominico.

In die Ode straalt dezelfde geest van bewondering voor de Republiek van Venetie door, waarmede de vroeger vermelde redevoeringen van Heinsius vervuld zijn.

Eene tweede Ode (1), tot opschrift voerende: *Op de Indische onderneming, aan de doorluchtige Republiek van Venetie opgedragen*, ademt liefde tot dat Gemeenebest en tevens tot het Vaderland. Daarin worden de beide volken aangespoord, alle krachten in te spannen, de Nederlanders in Oostindie, de Venetianen in Europa, om tegenstand aan Spanje te bieden en niet te rusten vóór dat dit rijk vernederd zij. „Geen vrede op aarde," roept Heinsius aan het slot uit, „dan na de nederlaag der Spanjaarden" (2).

In eene derde Ode (3), die den titel draagt van: *Aan de zeer doorluchtige Republiek van Venetie*, toen hij de *Italia* van Philippus Cluverius aan haar opdroeg, verheerlijkt hij dat Gemeenebest in zwierige en vleijende taal en noemt die Republiek: de Koningin der zee, den bliksem van het Italiaansche land, den wellust der wereld, de Goddelijke!

Nicolaas Heinsius, waardige zoon van eenen begaafden en in vele opzigten uitmuntenden vader, had het geluk, dat aan dezen niet te beurt viel, meermalen Italie, met name Venetie, te bezoeken. Zoo in eenig geschrift, dan voorzeker is in

---

Dominicum Molinum, Patricium Venetum, de Serenissima ac invictissima Venetorum Republica deque ejusdem Reipublicae Optimatum ac inprimis Aloïsii Molini fortitudine ac constantia. Zij is, o. a. te vinden in de *Danielis Heinsii Poëmata, editio nova, longe auctior, editore Nicolao Heinsio, Danielis filio*, Amst. a°. 1649.

(1) Het opschrift luidt aldus: *In expeditionem Indicam ad Sereniss. Venetorum Rempublicam, iisdem modis, quibus saeculare Horatii carmen sub Augusto à matrimonis Romanis cantatum et saltatum est.*

(2) Nulla pax terris nisi post subactum
Restat Iberum.

(3) Deze komt voor in de *Epigrammata et alia poëmata.*

zijne werken, bijzonder in zijne gedichten, de invloed merkbaar van zijn herhaald verblijf in Italie en van den schoonen Italiaanschen hemel.

't Was in 1647 dat Nicolaas Heinsius voor de eerste maal Venetie bezocht, voornamelijk met het oogmerk, om de bibliotheek van den Heiligen Antonius te onderzoeken. Toen echter dit onderzoek niet aan zijne verwachting voldeed, begaf hij zich naar Padua, waar hij, op herhaalden aandrang zijner Italiaansche vrienden, zijne vermaarde *Italica* uitgaf, die met luide toejuichingen door de bewoners van het geheele land ontvangen werden, en hem reeds toen, ook in het Zuiden, eenen onsterfelijken roem verwierven. Op het verzoek van één zijner Venetiaansche vrienden, vertaalde Heinsius, tijdens zijn verblijf te Padua, uit het Italiaansch in het Latijn een tegen de Franschen gerigt boekje. Ook knoopte hij aldaar vriendschap aan met onderscheiden letterkundigen en geleerden, zoo als met een beroemd geneesheer, den ridder Johannes Veslingius, Carlo Vizzamano en anderen.

Vier jaren later kwam Nicolaas Heinsius ten tweedenmale in Italie, behoorende toen tot het gevolg van Koningin Christina van Zweden, die na haren afstand van den troon zich derwaarts begeven en eenige uitstekende geleerden, waaronder onze Heinsius, aan zich verbonden had. In Venetie hernieuwde hij zijne vriendschap met onderscheiden aanzienlijke en kundige mannen, zoo als: Nicolao Crasso, M. Ant. Romitio, Nicolao Pinello, doch vooral met Giovanni Francesco Lauredano, een uitstekend geleerde en zeer bekwaam ambtenaar. Van dáár vertrok hij naar Padua, hield zich aldaar eenigen tijd op en keerde weder naar Venetie, waar hij zich bijzonder bezig hield met het verzamelen van oude munten voor de Koningin Christina, waarin hij bij verschillende Venetiaansche edelen naar wensch slaagde.

Niet lang daarna kwam hij ten derdenmale te Venetie en Padua, hernieuwde de oude vriendschap (1) en bezocht

(1) Bij die gelegenheid ontmoette Heinsius onderscheiden Nederlanders te Venetie, die aldaar gekomen waren om die beroemde wereldstad te

vervolgens de voornaamste gedeelten van het Venetiaansch gebied, met name de steden Vicenza, Brixia en andere (1).

De herhaalde komst van Heinsius in de twee vermaarde steden Venetie en Padua toont reeds, hoe zeer hij met die Republiek ingenomen was. Zijne gedichten dragen daarvan de nadere kenmerken. In eene der Elegien van zijne *Italica* (2), die het opschrift heeft: *Toen hij reeds te Venetie was aangekomen*, bezingt hij zijne komst in die stad, haren roem, de luisterrijke daden, door de Republiek bedreven, hare overwinningen, bijzonder die ter zee behaald, haren luister en hare schatten.

In zijne *Sylvae* (3) wijdt hij een gedicht toe aan den Kardinaal Francesco Barbarini, een Venetiaan van geboorte. Weêrkeerig bezingt een Venetiaansch edelman van groot aanzien, Pietro Michieli, Heinsius, verheft hem hoog als dichter en noemt hem: „Zoon en mededinger van eenen grooten Vader" (4).

Eindelijk herdacht Nicolaas Heinsius, bij het afsterven van Cornelis van der Mijle, eersten Gezant der Vereenigde Nederlanden bij de Republiek van Venetie, in een gedicht tot lof van en gedachtenis aan dien bekwamen staatsman, de vroegste staatsbetrekkingen tusschen de beide Gemeenebesten, en juicht over de weldadige gevolgen van het tusschen die twee Staten gesloten verbond en over de eendragt die tusschen hen bestaat, ten spijt van Spanje en tot schrik der Mauritanen (5).

---

zien. Daaronder bevonden zich de heer Van Mathenesse, Huijssen uit Zeeland, Franciscus Aerssen, heer van de Plaat, Hendrik van Rheede, zoon van den heer van Renswoude. Dit is een nieuw bewijs, hoe groot een aantal onzer landgenooten te dezen tijde Venetie bezocht.

(1) De bovenstaande bijzonderheden omtrent het verblijf van N. Heinsius in Italie en voornamelijk te Venetie, zijn ontleend uit de *Commentarius Petri Burmanni jun., de vita Nicolai Heinsii, Danielis filii.*

(2) In de tiende elegie van het eerste boek.

(3) In het derde boek.

(4) „Tu, di grand Padre emulator Figliolo." Men vindt dit gedicht in het eerste boek der *Carmina adoptiva.*

(5) Dit gedicht komt voor achter de redevoering van Boxhorn: *In obitum Cornelii van der Myle, viri equestris in Hollandia ordinis et Academiae Curatoris*, Leydae, typis Severini Matthaei a°. 1651, in 12°.

Casparis Barlaeus, niet minder beroemd als Latijnsch dichter dan de Heinsiussen, bleef ook niet achterlijk, den lof van Venetie te bezingen.

In het eerste boek zijner *Heldendichten* komt voor eene aanspraak aan de zeer doorluchtige Republiek van Venetie, bij gelegenheid dat de beroemde regtsgeleerde Theodorus Graswinckel met kracht de vrijheid van dat Gemeenebest had gehandhaafd tegen de beweringen van zekeren schrijver, Scrutinius genaamd (1). Hij bezingt daarin de grootheid, de magt en de treffelijke daden van de Republiek, en prijst Graswinckel over zijne uitmuntende verdediging. Hij bewondert er in de majesteit dier Republiek, de eerbiedwaardige dochter der eeuwen, de doorluchtige reeks van Vaders, die ongestoord het gebied heeft weten te bewaren en het bij de volken geducht te maken.

Het derde boek dierzelfde *Heldendichten* en het tweede gedeelte zijner *Poëmata* behelzen gezangen van Barlaeus aan den reeds meermalen vermelden Dominico Molino, wier inhoud van verschillenden aard is en die tot bewijs strekken, hoe treffelijk onze dichter de Ouden wist na te volgen.

Petrus Scriverius vergeleek in een vierregelig puntdicht Amsterdam met Venetie, een geliefkoosd onderwerp van dien tijd, waartoe de oorsprong, bouw en gesteldheid dier beide vermaarde zeehavens ruim aanleiding gaven. In een ander gedicht begroette hij de doorluchtige Venetiaansche Republiek en bood haar zijne hulde aan (2).

Hooger is gestemd Petrus Francius, professor in de geschiedenis en welsprekendheid aan de illustre school te Amsterdam, de waardige lofredenaar van den onsterfelijken De Ruyter, en verhevener was ook zijn onderwerp, wanneer hij eene Ode toewijdt aan *de Overwinningen der Venetianen* (3).

---

(1) In het eerste boek der *Heroica.*

(2) Beiden te vinden in de *Opera anecdota* van Scriverius.

(3) Het is de vierde Ode van het eerste Boek zijner *Poëmata.* Er zijn mij drie uitgaven van dat werk bekend; de eerste van 1680, de tweede van 1682, de derde en vermeerderde druk van 1697.

Op echt Virgiliaanschen toon, in de zuiverste taal en vol geestdrift, als een man die vermoedelijk de grootheid van Venetie met eigene oogen aanschouwd had (1), bezingt Francius in die Ode de overwinnigen, door de Venetianen in den oorlog van Morea (2) op de Turken, onder aanvoering van den vermaarden veldheer Francisco Morosini, den heldhaftigen verdediger van Kandia behaald, en in het bijzonder de verovering van Morea, de inneming van Navarino, Modon, Napoli-di-Romani, Athene en andere steden van het voormalige Griekenland.

Bij den aanhef geeft hij zijn vertrouwen te kennen, dat de „edelmoedige" Republiek van Venetie zijne gedichten, ofschoon hij geenszins op haren grond geboren is, niet zal weigeren, noch zijne citer verachten. „Hij is niet de eerste Nederlander, die bezingt of aan de wereld verkondigt de Venetiaansche zaken en de Venetiaansche lauweren. Dit had vóór hem Graswinckel, Heinsius, die lichtende starren van ons Nederland, gedaan, en hunne gelukkige pogingen waren met de goedkeuring van het Venetiaansche volk bekroond."

„'t Is niet slechts één band", dus vervolgt hij wat verder, „die ons aan U verbindt, noch de gesteldheid van Nederland is zoo geheel ongelijk aan de Uwe, noch de ruime stad der Venetiers aan onze stad (Amsterdam). Beiden zijn wij kinderen van de zee, beiden een vrij volk, dat het juk der dwingelandij veracht heeft; beiden voeren wij leeuwen tot wapen, waarvan d' een een boek, d' ander een zwaard en pijlen vasthoudt. Beiden doorklieven wij woeste golven; beiden schrijven wij de wet voor aan den onmetelijken Oceaan, en in verre oorden vreezen landen en zeeën onze wetten. Dikwerf hebben van hier gezeilde vaartuigen uwe havens gezien; dikwerf onze schepen de uwe geholpen; dikwerf gemeenschappelijk eenen hagchelijken zeetriomf behaald."

(1) Hij bezocht Italie, en dus waarschijnlijk ook Venetie.

(2) Die oorlog ving aan in 1684, en eindigde niet dan met den vrede van Carlowitz in 1699.

Dit fraai en uitvoerig dichtstuk, dat zoo duidelijk doet uitkomen het meêgevoel, de symphatie voor Venetie, die er nog in Nederland bestond, ook zelfs tegen het einde der zeventiende eeuw, toen de staatsbetrekkingen tusschen de beide Gemeenebesten reeds in vele opzigten los waren geworden, en waarvan ook nog andere bewijzen voorhanden zijn, wordt door Francius met den wensch geëindigd: Dat Nederland, 't welk reeds door grondsgesteldheid, oorlog ter zee en ontelbare overwinningen aan Venetie gelijk was, op elke andere wijs aan die Republiek mogt gelijk worden, en door eendragt sterk, aan de toekomende eeuwen het beeld van een tweede Venetie mogt overbrengen. „En Gij, uitstekend sieraad van den Bataafschen grond", roept hij ten slotte uit, „Gij, Amstelstad! mogt gij zoo vele jaren in de noordelijke wateren staan blijven, als Venetie te midden van de zilte Adriatische golf is gevestigd geweest!"

Zoo verrukt was Johannes Broeckhuizen, een gelijktijdig voortreffelijk Amsterdamsch latijnsch dichter en boezemvriend van Francius, over dit gedicht, dat hij een ander vervaardigde tot lof van den maker (1).

Ongetwijfeld hebben meer andere Nederlandsche dichters van de zeventiende eeuw in de latijnsche taal den lof van Venetie bezongen, doch de bijgebragte zijn genoeg om te doen zien de betrekkingen die er toen in het letterkundige tusschen de beide Gemeenebesten bestonden. Het middelpunt dier betrekkingen, ik zou haast zeggen de schepper, zeker althans de ijverige bevorderaar daarvan, was de reeds meer dan eenmaal genoemde Dominico Molino. Deze beroemde Venetiaan verdient nader gekend te worden, vooral in hetgeen hij omtrent ons Vaderland en onze geleerden gedaan heeft. Ook mag wel worden herdacht, welke hooge achting deze hem in zijn leven toedroegen, en hoe zij hem na zijnen dood vereerden.

---

(1) De titel is: *In Petri Francii Victorias Venetas*, te vinden in Lib. II. zijner *Epigrammata*.

Geboren uit een edel geslacht, zag hij het eerste levenslicht, toen de strijd voor vrijheid van geweten en tegen de dwingelandij van Spanje hier te lande een' aanvang genomen had (1). 't Schijnt, dat die strijd en de heldendaden onzer voorvaderen de aandacht van Dominico Molino, zoodra hij tot jaren van onderscheid gekomen was, in sterke mate tot zich getrokken hebben, en dat zijn jeugdig gemoed met hoogachting voor onzen landaard en met eerbied voor dit Gemeenebest vervuld werd. Althans hij betoonde zich gedurende zijn geheele leven een groot voorstander en begunstiger van deze Gewesten en hunne bewoners. Daarvan gaf hij een treffend bewijs bij gelegenheid der komst van den eersten Nederlandschen Gezant te Venetie, toen hij in den vollen Senaat openlijk de zijde van Nederland koos en de eere van dit Gemeenebest mannelijk handhaafde tegen de aantijgingen en lagen der begunstigers van Rome en Spanje (2). En toen, tien jaren later, de onderhandelingen over het maken van een verbond tusschen de beide Republieken hadden aangevangen, was het Molino voornamelijk, die de sluiting dier verbindtenis aanraadde, met al de magt en invloed dien hij bezat bevorderde, en gelukkig hielp tot stand brengen (3).

Maar hij was niet alleen een staatsman, die veel invloed in de vergaderingen der Republiek uitoefende, hij was ook een ijverig beoefenaar van letteren en wetenschappen, hij was ook de bevorderaar der geleerdheid en der letterkunde, hij was een beschermer, de Maecenas der geleerden en der letterlievenden, niet slechts zijner landgenooten, maar ook van vreemdelingen die in eenig vak uitmuntten, bijzonder der Nederlandsche geleerden en letterkundigen. Zijne woning was, als het ware, een heiligdom, waarin dagelijks

---

(1) In 1572.

(2) Hij is zeer vermoedelijk de jeugdige Senator geweest, die zich krachtig verzette tegen het oude Spaanschgezind raadslid, waarvan op bl. 42 gesproken wordt.

(3) Dit getuigt Boxhorn uitdrukkelijk in zijne lijkrede op Molino, waarover nader.

zich vereenigden allen, die op hetgeen goed en edel is waren prijs stelden; hij zelf was, om dus te spreken, een Orakel, dat geraadpleegd werd en welks uitspraak voor velen een bijkans meer dan menschelijk vermogen bezat.

Door de Republiek tot Bezorger der beroemde hoogeschool van Padua benoemd, maakte hij zich die hooge onderscheiding niet alleen ten nutte, om naauwe vriendschap aan te knoopen met de uitmuntendste geleerden dier akademie, van zijn Vaderland en van het verdere Italie, maar ook der overige Rijken en Staten, waarvan de keur der jongelingschap zich in die dagen gemeenlijk voor korteren of langeren tijd aan die hoogeschool ophield. Met velen dezer bleef hij, ook na hun vertrek van Padua, betrekkingen onderhouden, en van dáár, dat er bijkans geen land in Europa gevonden werd, wáár Molino niet één of meerdere vrienden telde.

Aan die hoogeschool kwam hij in aanraking met de Nederlandsche jongelieden, die aldaar tot vermeerdering van hunne kennis gekomen waren. Dezen werden door hem met de meeste welwillendheid en gastvrijheid ontvangen; aan hen de toegang tot de bibliotheken door zijne tusschenkomst verleend en met de uitstekendste mannen van Italie in bekendheid gebragt. En nadat zij naar het Vaderland waren teruggekeerd, rekende hij het zich tot genoegen, met die jongelieden, waarvan vele tot hooge eerambten in Staat of wetenschap opklommen, de aangeknoopte betrekkingen voort te zetten en door hen tot anderen uit te breiden. Dit alles viel, onder anderen, te beurt aan den vermaarden Leijdschen hoogleeraar Adolphus Vorstius. Van dezen getuigt één zijner broeders (1), dat Molino de eerste was, die hem bij zijne komst in dit gedeelte van Italie met welwillendheid, liefde en dagelijkschen omgang verwaardigd had, en dat hij den ganschen tijd dien hij te Padua doorbragt, hem zoo gekoesterd en beschermd

---

(1) Te weten Josephus Vorstius, zoon van Everardus, in zijne opdragt aan Dominico Molino van de *Introductio Philippi Cluverii in universam Geographiam, tam veterem quam novam*; Lugd. Bat. ex officina Elzeviriana, 1629, in 12°.

had, dat hij hem grootendeels het gemis zijns Vaderlands en zijner ouders verzacht en als het ware de verre verwijdering van de zijnen had doen vergeten. Tot aan zijnen dood bleef Molino dezelfde vriendschap aan Vorstius betoonen, waarvan hij zoo vele bewijzen gedurende diens verblijf in Italie gegeven had. Bij Vorstius, die den edelen Venetiaan niet slechts hoogachtte, maar bewonderde, verzwakten de eerbied en de liefde die hij Molino toedroeg, ook geenszins, ja bleven hem bij zoo lang hij leefde.

Was de hoofdstad van Venetie voornamelijk de werk- en schouwplaats van zijne staatsbemoeijingen, Molino liet nogtans niet na, ook aldaar voor het rijk van wetenschappen en letteren werkzaam te zijn en betrekkingen met buitenlandsche vermaarde mannen aan te knoopen.

Ofschoon zeer verschillend in jaren, was hij de vriend en vertrouweling van den beroemden Fra Paölo, dien bekwamen verdediger der Venetiaansche vrijheid tegen de aanmatigingen van den Pauselijken Stoel, en wordt hij gezegd grootelijks de hand gehad te hebben in de staatkundige geschriften, door dien bejaarden geestelijke tot handhaving van het gezag der Republiek uitgegeven, welke hier te lande zoo luiden weêrklank vonden. Andere geschriften werden openlijk door hem uitgegeven, met name, één over den Uskokischen oorlog, waardoor de wederzijdsche staatsbetrekkingen tusschen de beide Gemeenebesten bevorderd werd. Geen wonder, dat een man, gelijk hij, die zoo vrijheidlievend dacht, die een hoog bewonderaar was van den vrijheidskamp onzer voorvaderen, die zeer verdraagzame gevoelens voorstond in het godsdienstige, zoo hij al niet heimelijk meer of min tot het Protestantisme overhelde (1); geen wonder, dat zulk een

---

(1) Opmerkelijk is 't geen dienaangaande de Consul Sonnevelt in een' brief aan H. H. M. van 27 Januarij 1646, elf jaren na het overlijden van Dominico Molino schreef. Hij kondigde daarbij aan, dat Francisco Molino, „broeder van sal. de heer Dominico Molino, die zeer was toegedaan de ware religie en degenen, die daarvan professie doen, tot Doge van Venetie verkozen was. Heeft deze zijnen broeder dikwerf vermaand en berispt over het gaan van d'eene kerk ende

man verheugd was te aanschouwen en vriendschapsbetrekkingen aan te gaan met den eersten Vertegenwoordiger van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden bij de Republiek van Venetie, Cornelis van der Mijle.

Van der Mijle toonde door zijne daden te Venetie, een voorzigtig en wijs staatsman te zijn, die de belangen zijns lands met even veel beleid als standvastigheid wist te handhaven en te bevorderen. Maar daarenboven was hij een grondig geleerde, die zelf de letteren en wetenschappen met vlijt beoefende, en hen die zich daaraan toewijdden, begunstigde, beschermde en met zijne vriendschap vereerde. Is 't vreemd, dat tusschen hem en Molino gedurende zijn kortstondig verblijf te Venetie naauwe betrekkingen van vriendschap ontstonden, die nimmer verbroken werden? Hij maakte hem bekend met de voortreffelijke mannen, die Nederland in de verschillende vakken van wetenschappen en letteren bezat en met hunne werken, en wist aldus de belangstelling van den Venetiaanschen Maecenas zoodanig op te wekken, dat deze van nu aan hun ijverig voorstander en beschermer werd en tot aan zijnen dood bleef. Aan zijne voorspraak had vooral Daniel Heinsius, wiens uitstekende verdiensten hij hoogelijk vereerde, het te danken, dat hij tot Ridder van St. Marco verheven werd. Door zijne tusschenkomst werd Graswinckel met diezelfde orde begiftigd, ter belooning van zijne verdediging der regten van de Republiek. Sedert dien tijd onderhield Molino briefwisseling met den genoemden hoogleeraar, met Grotius, Scriverius, Barlaeus, Petrus Cunaeus, Meursius, Gerard Vossius, Josephus Vorstius en andere Nederlandsche uitmuntende mannen. Aan sommige hunner zond hij letterkundige geschenken, zoo van zijne hand als van andere Italianen, en wist, door de vruchten van den geest der Nederlandsche geleerden in het Zuiden meer bekend te maken, tusschen hen en de Italiaansche

---

misse tot d'andere, zijn corona (?) te gaan wrijven aan de beelden, de steenen te kussen en diergelijke superstitien, doch vergeefs."

beoefenaren der wetenschappen en letteren een band te doen ontstaan, gelijk nimmer te voren of nimmer daarna bestaan heeft.

Van hunne zijde waren de Nederlanders hoog ingenomen met Dominico Molino. Meer dan één, wij hebben het gezien, bezong zijn' lof in latijnsche gedichten. Daniel Heinsius, die hem als beschermer der letterkundigen in 't algemeen, en als zijnen begunstiger in 't bijzonder hoogachtte en eerbiedigde, wijdde eene zijner redevoeringen (1) aan hem toe. Joannes Meursius droeg hem zijne *Cecropia* (2) of beschrijving van den Atheenschen burgt op, waartoe hij, zegt hij, bewogen werd, wegens zijne onvergelijkbare beschaving, zijne uitstekende geleerdheid en zijne genegenheid jegens de beoefenaren der letteren. Dat voorbeeld volgde Josephus Vorstius, toen hij, bij de uitgave der *Inleiding tot de algemeene Aardrijkskunde*, een nagelaten geschrift van den voor de wetenschappen te vroeg gestorven Philippus Cluverius, dat werk aan Molino opdroeg, als aan den man, die daarop de meeste aanspraak had, daar hij aan Cluverius bij zijn leven vele blijken van achting en vriendschap geschonken, en na zijn afsterven ook bewijzen van eerbied voor zijne nagedachtenis aan den dag gelegd had (3). Eindelijk, één der vermaarde Nederlandsche drukkers, Elzevier, meende ook van zijne zijde niet achterlijk te moeten blijven, en dacht geene betere aanbeveling aan de door hem uitgegeven *Geschiedenis van Savoije* te kunnen toevoegen, dan door het eerste blad dier geschiedenis te doen prijken met den naam van Dominico Molino „den Maecenas van alle geleerden" (4).

---

(1) De titel dezer redevoering was: *De secunda et postuma Romanorum aetate et de Taciti utilitate ac praestantia.* Hij zond die redevoering aan Molino bij eenen brief, te vinden in de *Praefationes* achter de *Orationes* van D. Heinsius.

(2) Joannis Meursii *Cecropia sive de Athenarum arce et ejusdum antiquitatibus liber singularis*, te vinden in t. IV, *J. Gronovii Thesaurus Antiquitatum Graecarum.*

(3) Zie de vroeger vermelde *Introductio Philippi Cluverii*, edit. Elzeviriana.

(4) Het is eenigzins twijfelachtig, of de schrijver dier geschiedenis, Lambertus van der Burch, dan wel Elzevier deze opdragt gedaan

Maar het was vooral na het afsterven van dien edelen Venetiaan, dat de Nederlanders toonden in hoe groote achting hij bij hen stond en hoe dierbaar hij hun was.

De latijnsche dichters spanden op nieuw ter zijner eere hunne lier. Petrus Scriverius hief een lofdicht aan, waarin hij aan zijne klagten over den dood van Molino lucht gaf (1). Johannes Foreest, Secretaris der gecommitteerde Raden van Noord-Holland en West-Friesland, uitte zijne smart in een gedicht, waarin hij zegt, dat de riviergoden van den Rijn en de Maas hunne tranen vermengden met die van de Po en den Tiber (2). Aan dezen sloot zich Janus Bodecherus Banningius aan, die zich genoopt voelde, aan Theodorus Graswinckel, den vriend en vereerder van Molino, in dichtmaat te betuigen, hoe diep hij getroffen was door het onherstelbaar verlies (3). Niemand echter der Nederlandsche latijnsche dichters betreurde sterker het overlijden van den Venetiaanschen Maecenas dan Casparis Barlaeus. In niet minder dan tien gedichten herdenkt hij zijnen dood en zwaait hij hem lof toe. Twee dezer zijn toegewijd aan Constantijn Huijgens en Cornelis van der Mijle, beiden vrienden en hoogschatters van Molino. In een derde treedt Neptunus, in een vierde de Adriatische zee, in een vijfde Venetie zelf op, sprekende en klagende over het zware verlies, dat de Republiek ondergaan had. Al de overige verkondigen, even als deze, zijne uitstekende verdiensten, zoo jegens zijn Vaderland, als jegens de geheele beschaafde wereld. „Hij was", „roept Barlaeus in verrukking uit" „het onvergankelijke sieraad van onzen schoonen leeftijd, de begunstiger en beschermer van alle geleerdheid" (4).

---

hebbe. 't Laatste komt mij 't waarschijnlijkst voor, omdat het blijkt, dat Elzevier in naauwe betrekking tot Molino stond, die in een' brief aan Meursius hem *il nostro Elzevir* noemt.

(1) *In obitum illustrissimi Dominici Molini*, *Senatoris Veneti*, voorkomende in de *Opera anecdota* van Scriverius.

(2) Te vinden achter de *Oratio funebris* van Boxhorn, waarover nader.

(3) Ook dat gedicht wordt gevonden achter de *Oratio funebris*.

(4) „*Aeternum decus elegantis aevi*, *Omnis arbiter eruditionis.*" De kracht

Maar de deugden en verdiensten van Dominico Molino wachtten nog eene schoonere hulde. De hoogeschool van Leijden, die zetel der geleerdheid, waar zich zijne voornaamste vrienden en vereerders vereenigd vonden en waar zijne verdiensten het best gekend en op waren prijs gesteld werden, was daarvan de schouwplaats.

Zoodra de mare van zijnen dood zich had verbreid, ontstond de wensch, aan de nagedachtenis van Molino eene openbare hulde te bewijzen. Er werd besloten eene plegtige lijkrede ter zijner eere te houden. De door hem beweldadigde en dankbare Rector Magnificus, Adolphus Vorstius, verzocht en haalde den hoogleeraar Marcus Zuerius Boxhorn over, die taak op zich te nemen. En nu zag men gebeuren, wat nooit tot hiertoe gebeurd was en later ook nimmer heeft plaats gehad, dat op een man, die in Italie geboren en overleden was, in Nederland openlijk eene lofrede uitgesproken werd (1).

In de groote gehoorzaal van het Leijdsche akademiegebouw, te midden van eene talrijke schaar en in tegenwoordigheid van al de hoogleeraren, sprak Boxhorn die lijkrede uit. Hij schetste eerst, de groote verdiensten der voorouders van Molino jegens de Republiek van Venetie, toonde daarna de diensten door hem zelven bewezen aan, en stelde in een helder licht zijnen voortreffelijken aanleg, zijn onvermoeiden ijver van jongs af, zijne gelukkige ontwikkeling, zijne kunde en volharding als staatsman, zijne uitgebreide kennis als letterkundige, zijne onbekrompenheid als beschermer en begunstiger der beoefenaren van wetenschappen uit alle landen. „Deze uitstekende hoedanigheden," dus vervolgde Boxhorn, „konden niet langer binnen de grenzen van Italie of der Alpen beperkt blijven. Want al wat ergens groot is, wordt

---

der woorden is bezwaarlijk met volkomen juistheid in onze taal over te brengen. Al deze gedichten komen voor in de Pars II, Poëmatum van Barlaeus en wel onder de *Miscellanea* lib. I.

(1) *Novum est*, zegt Boxhorn, *natum in Italia et defunctum in Batavia laudari.*

alomme hooggeschat. Iedereen wil daarin deelen of het tot 't zijne maken. Zoo heeft Frankrijk, zoo Duitschland, zoo dit ons Nederland, hem om strijd als eene Godheid en een Apollo der Zanggodinnen begonnen te achten. Voornamelijk echter Nederland, wiens hoogeschool en uitstekende geleerden bij hem in de hoogste achting stonden, en dat weêrkeerig hem den diepsten eerbied toedroeg. Getuigen daarvan zijn, wier gelaat ik hier aanschouwe. Gij erkent dit, Adolphus Vorstius! die thans aan het hoofd van onze hoogeschool staat, wien boven zoo velen het geluk is te beurt gevallen, toen gij eens Italie doorreisdet, dien grooten man te omhelzen en met hem te spreken. Hij beminde u van harte, omdat er niets in u was, dat hij niet mogt beminnen. Gij vereerdet hem, omdat zijne buitengewone beschaafdheid en voorkomenheid tot verbazing toe uwe bewondering opwekten."

„Ook Gij zult daarmede instemmen, doorluchtige Daniel Heinsius! wiens geleerdheid onbegrensd is en wiens onsterfelijke werken overal gelezen worden. Het kon niet anders, dan dat het verheven gemoed van Molino U, het kleinood der geheele wereld en groot en onvergelijkbaar in alles, in warme vriendschap opnam. Daarin nogtans was voor U een eigene, een bijzondere lof gelegen dat, terwijl hij reeds door de geleerde mannen bemind werd, hij zelf U het eerst zijne vriendschap geschonken heeft, opdat hij aldus tot de overigen den toegang zou vinden; hij die gezorgd heeft, dat de Republiek van Venetie U met de waardigheid van Ridder van St. Marco bekleedde. Noch goud, noch eergierigheid, noch ijdele roemzucht heeft U tot die onderscheiding den weg gebaand, maar gij hebt die bekomen, omdat Gij het waart, omdat Gij het verdiendet, en omdat hij het wenschelijk oordeelde, Hij, die niet dan groote en boven het gewone lot verhevene stervelingen hoogachtte."

„Gij ook zult het toestemmen, beroemde Graswinckel! die de eigendommen en het welzijn van zoo vele bijzondere personen met uwe zeldzame welsprekendheid verdedigd, en nog onlangs de vrijheid van Venetie tegen hare vijanden

krachtdadig gehandhaafd hebt; Gij, die een bewijs bezit, welk eene levendige genegenheid die groote man U toedroeg en allen die U gelijk waren, in andere woorden, hoe zeer hij allen, die door geleerdheid en verstand uitmuntten, beschermde en begunstigde."

„Zoodanig," dus besluit Boxhorn zijne beschrijving, „was Molino in zijn leven, en ach! mogt het mij vergund zijn, dat ik hier mijne rede staakte en anderen voor mij optraden! Ik storte tranen waar gij woorden wacht, tenzij zijn bitter afsterven boven alle tranen verheven zij. Onlangs is hij gestorven; gestorven hij, die door niemand der levenden gehaat, niet voor zich zelven, maar voor de doorluchtige Republiek, maar voor allen leefde; vóór wien elkeen wenschte te sterven en van zijne jaren bij de zijne te voegen, om aldus zijnen leeftijd te verlengen. — Dominico Molino is gestorven, maar hij heeft zoo geleefd, dat hij nu nog in wezen is en in wezen zal blijven, zoolang groote verdiensten naar waarde op prijs worden gesteld!"

Boxhorn spreekt vervolgens den regerenden Doge van Venetie, Francisco Erizzo, als ware deze tegenwoordig, aan, om hem over het onherstelbaar verlies dat de Republiek geleden heeft, te beklagen. Hij doet dit ook den Procurator Francisco Molino, broeder des overledene, gelijk mede Francisco Michieli, den Venetiaanschen gezant bij het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden, en besluit aldus zijne lijkrede:

„Gelukkige Molino, die én in zijn leven, én na zijnen dood, zich een' regtmatigen lof verwierf; want hij heeft geleefd, opdat hij nog tegenwoordig zou zijn, nadat hij zou zijn heen gegaan; opdat het hem mogt gebeuren in het geheugen der menschen te blijven, nadat hij van hen gescheiden was; opdat zijn aandenken bij de verste nakomelingschap niet zou verloren gaan; opdat hij, eindelijk, een onvergelijkelijk voorbeeld zou nalaten van deugd en roem, gelijk niemand gegeven heeft noch zal geven, doch dat ieder volgen moet!"

Deze lijkrede werd door Boxhorn, toen hij die in 't licht gaf (1), opgedragen aan den Venetiaanschen gezant bij dezen Staat, Michieli. Daniel Heinsius, die met levendige belangstelling deze rede had hooren uitspreken, en zelf zoo gaarne den lof van den overledene verkondigd had, voegde daarbij van zijne zijde, een grafschrift, in monumentalen stijl, ter eere van Molino, alsmede een gedicht, tot lof van Boxhorn, als den uitmuntenden lijkredenaar van den edelen Venetiaan (2). Eindelijk plaatste Petrus Scriverius daar achter een dichtstuk op het afsterven van den doorluchtigen Dominico Molino, dat door hem aan zijnen broeder, den Procurator Francisco, werd toegewijd. Zal het na dit alles nog noodig zijn te betoogen, welke naauwe betrekkingen tusschen de geleerden van Nederland en die van Venetie in deze dagen bestonden, en in 't bijzonder, hoe Dominico Molino in deze Gewesten geacht, geëerd en bemind werd, en welk eene diepe smart zijn afsterven verwekte? Zoo ooit, dan zeker bij deze gelegenheid bleek en werd het bevestigd, dat het rijk der wetenschappen zich door geene landen, zeeën, rivieren of bergen laat beperken of omschrijven, maar dat het één geheel over de gansche beschaafde wereld uitmaakt en alle Staten en Volken omvat, hoe verre zij ook van

(1) Er bestaan twee uitgaven van deze Lijkrede, waarvan de titel is: *Marci Zuerii Boxhornii oratio funebris in obitum illustrissimi herois, Dominici Molini, Patritii et Senatoris Veneti.* Voor de eerste maal werd zij te Leijden afzonderlijk in folio formaat uitgegeven, in hetzelfde jaar waarin zij werd gehouden, doch het is mij niet mogen gelukken, die uitgave te zien, waarvan noch op de bibliotheek te Leijden, noch in de Koninklijke bibliotheek alhier een exemplaar te vinden is. Ten tweeden male werd zij door Boxhorn uitgegeven in 12° te Leijden in den jare 1651 nevens andere zijner Redevoeringen, onder den titel van *Orationes varii argumenti*, waarin zij als de zevende voorkomt. Deze uitgave schijnt thans ook zeldzaam. 't Heeft mij veel moeite gekost daarvan een exemplaar te bekomen, waarin ik eindelijk slaagde door de goedwilligheid van den Utrechtschen hoogleeraar Mr. J. Ackersdijck. Later is de Koninklijke Bibliotheek ook in het bezit van een exemplaar gekomen.

(2) De titel van dit gedicht is de navolgende: *Clarissimo M. Z. Boxhornio, cum illustrissimo heroi Dominico Molino publice parentasset.* Men vindt het achter de lijkrede van Boxhorn en ook in de *Poëmata Danielis Heinsii.*

elkander verwijderd zijn en hoe verschillend in zeden, denkwijs en godsdienst zij mogen wezen (1).

Uit den aard der zaak konden er geene zoo levendige en naauwe betrekkingen bestaan tusschen de beoefenaren der Nederduitsche taal en de Venetiaansche geleerden, als er bestonden tusschen deze en de groote mannen, die hier te lande in het vak der oude letteren uitmuntten. In de zestiende en zeventiende eeuwen evenzeer beperkt, ja welligt nog beperkter in haren werkkring dan thans, was de Nederduitsche taal buiten de grenzen van het Vaderland genoegzaam onbekend en bleven hare voortbrengselen binnen de palen dezer Gewesten besloten. Zij kon dus onmogelijk het middel, het voertuig zijn tot wetenschappelijk verkeer tusschen de geleerden en letterkundigen van de twee Republieken. Dit was uitsluitend de taal van Latium, eene taal, wier beoefening in de eerste helft der zeventiende eeuw ook nog hier te lande door velen verre boven die der eigene taal gesteld werd, en die in Italie boven alle andere hoog geschat en met geestdrift vereerd werd. Wat meer is, de Italiaan in 't

---

(1) 't Is zonderling, dat Dominico Molino aan vele zeer geachte schrijvers geheel of genoegzaam geheel onbekend gebleven is, niettegenstaande in gelijktijdige schriften zeer dikwijls zijn naam en lof vermeld staan. Zijne nagedachtenis is, geloof ik te kunnen zeggen, hier te lande zoo niet bij allen, dan zeker bij de meesten verloren gegaan, niettegenstaande de *Oratio funebris* van Boxhorn en ofschoon onze latijnsche dichters en prosaschrijvers dikwerf van hem gewagen. In de *Storia délla letteratura Italiana del Cavaliere abate Girolamo Tiraboschi*, t. VIII, p. 27—29, komt een vrij uitvoerig en naauwkeurig berigt omtrent Molino, ook nopens zijne betrekkingen met Nederland voor. De klagt van dien schrijver, dat van de geheele briefwisseling die Dominico met de geleerden van verschillende landen onderhield, niets zou overgebleven zijn, is ongegrond, dewijl men, o. a. de brieven van Barlaeus en aan Cunaeus aan en van Molino vindt, des eersten, in zijne *Epistolarum liber*, Amsterdam bij Blaeu, en des laatsten, in de *P. Cunaei et doctorum verorum ad eum Epistolae*, Lugd. Batav. 1725. Ook komt een Italiaansche brief van Molino aan Meursius voor in de *Epist. Gudii et Sarravii*, uitgegeven door P. Burman, 4°. Lugd. Bat. 1711, t. I, p. 130. Daru, in zijne *Histoire de Venise*, gaat hem met stilzwijgen voorbij, wanneer hij spreekt van de Venetiaansche geleerden, en maakt alleen in 't voorbijgaan met een enkel woord melding van één zijner werken.

algemeen, en de Venetiaan in 't bijzonder, trotsch op zijne Romeinsche afkomst, zag met minachting neder op alle andere talen, behalve zijne eigene, voornamelijk op de noordsche. En hoe zou het onder die omstandigheden hebben kunnen gebeuren, dat er gemeenschap, dat er verkeer bestond tusschen de beoefenaren onzer taal en de bewoners van het Venetiaansche Gemeenebest?

Hierdoor laat het zich gemakkelijk verklaren, waarom er in de geschriften van onze landgenooten der zeventiende eeuw, die van de nationale taal gebruik maakten, geene bewijzen voorkomen van die innige vriendschap, van die overeenstemming, van die sympathie, ik zou haast zeggen, van dien vertrouwelijken omgang met de Venetiaansche geleerden, welke men in zoo ruime mate aantreft in de werken der Nederlandsche geleerden en dichters, die zich bijzonder met de latijnsche taal bezig hielden.

Maar daarom bleef Italie, bleef Venetie hun niet vreemd, doch hunne wederzijdsche betrekking was van een' anderen aard.

Het is bekend, dat de Italiaansche taal te dezen tijde en ook vroeger, gelijk nu de Fransche, de taal was waarvan zij die tot de hoogere kringen der maatschappij behoorden, zich bij voorkeur bedienden. Zij was de taal der hoven, de taal waarop allen, die aanspraak op beschaafdheid maakten, grooten prijs stelden. In Nederland werd zij mede hoog geacht en door velen beoefend. Getuige daarvan zijn de geschriften van Pieter Corneliszoon Hooft, van Constantijn Huygens, van Jacob Cats, van de Brune, van Johan van Heemskerk en van zoo vele andere opbouwers en treffelijke beoefenaren der Nederduitsche taal. Getuige daarvan de gezellige kring, door den Drossaart zoo dikwerf rondom zich op zijn geliefd Muiderslot verzameld, over welken een zuidelijk waas zweefde, en waar de Tesschelschades eene weelderigheid van vernuft en kortswijlige scherts ten toon spreidden, niet in onze noorderstreken te huis behoorende, maar kennelijk van zuidelijken oorsprong.

Hooft bezocht Italie en in zijne werken en in die zijner navolgers ziet men den invloed van zijn verblijf dáár te lande en van zijne hooge ingenomenheid met de letterkundige voortbrengselen der Italianen. Onbetwistbaar is het, dat in de zachtheid die hij aan onze taal wist mede te deelen; in het juist gebruik dat hij nu en dan van de in de zuidelijke talen zoo bevallige verkleinings-woordjes wist te maken; in de oneindige verscheidenheid zijner versmaten, vooral in de minnedichten, een zuidelijke invloed heerscht, welke bij den ruweren noordschen tongval van de meeste onzer toen bloeijende Nederduitsche dichters sterk afsteekt (1).

Van den anderen kant valt niet te ontkennen, dat de gebreken die men in zijne werken en in die van zijne school aantreft, aan zijne te groote bewondering en te slaafsche navolging der Italiaansche letterkunde moeten toegeschreven worden. Die letterkunde was van het verheven standpunt waarop zij ten tijde van Petrarca, Tasso en andere Italiaansche letterhelden stond, vervallen. Aan het hoofd van hare beoefenaren stonden Marino en Guarini, die geenszins van dichterlijke begaafdheden ontbloot, doch wier voorstellingen tevens niet vrij te pleiten waren van gezochtheid, valsch vernuft en zonderlinge woordspelingen. Hooft en de zijnen, opgetogen met deze beide poëten, in 't bijzonder met Marino, betraden het spoor van dien dichter, en vervielen daardoor in de feilen van hunne voorganger en wegwijzer. Wie bekend is met zijne brieven, met zijne tooneelstukken, met zijne gedichten, vooral met zijne minnedichten, zal moeten erkennen dat, bij al het voortreffelijke dat in de werken van Hooft gevonden wordt, daarin de invloed van de min of meer ontaarde Italiaansche letterkunde duidelijk door-

(1) Woorden van den te vroeg ontslapen, ook mij dierbaren vriend, Willem de Clercq, in zijne voortreffelijke, door de Tweede Klasse van wijlen het Kon. Nederlandsch Instituut bekroonde verhandeling: *Over den invloed der vreemde Letterkunde op de Nederlandsche Taal- en Letterkunde*, bl. 156. Men vergelijke verder over den invloed der Italiaansche Letterkunde op de onze, bl. 146, 151, 160, 162, 164, 171, 175 tot 179 dier verhandeling.

straalt (1). En die geest werd ook bespeurd in de geschriften van hen, die met Hooft gemeenzaam verkeerden; een geest die bleef bestaan, tot dat de groote herschepper der Nederduitsche poëzy, de onsterfelijke Joost van den Vondel, aan onze taal en dichtkunst eene oorspronkelijkheid en zuiverheid schonk, die zij tot dus verre gemist hadden.

Is het dus zeker, dat er in de zeventiende eeuw, vooral in de eerste helft van dien tijdkring, betrekkingen tusschen de beoefenaren der Nederduitsche taal en Italie bestonden, alhoewel dan ook van anderen aard als die tusschen de Nederlandsche geleerden, die zich voornamelijk van de Latijnsche taal bedienden, en de Italiaansche geleerden en letterkundigen; — bezwaarlijker valt het aan te wijzen, welk aandeel de Republiek van Venetie daaraan gehad hebbe. Bijaldien wij het reisverhaal van Hooft wegens zijnen togt naar en verblijf in Italie, dat ongelukkig is verloren gegaan, bezaten, zou het welligt over dit en vele andere punten licht verspreiden. Doch bij het gemis daarvan en dewijl andere bronnen evenmin daaromtrent bijzonderheden mededeelen, verkeeren wij in onzekerheid en moeten wij ons met gissingen vergenoegen.

Bij de vele en velerlei betrekkingen die deze Staat, zoo in het staatkundige en in den handel, als in de kunsten, wetenschappen en de Latijnsche letterkunde met Venetie had, mag men onderstellen, dat er ook betrekkingen zullen bestaan hebben tusschen de Nederlanders die Venetie bezochten of zich te Padua gedurende korteren of langeren tijd ophielden, en de Venetianen, die zich met de beoefening der Italiaansche geschiedenis en letterkunde bezig hielden. Of zouden, daar het Italiaansch, gelijk reeds opgemerkt is, de taal der beschaafde wereld en over geheel Europa verspreid was, en bijzonder ook hier te lande in hooge eere stond, zouden zij, die, 't zij om staatkundige redenen, 't zij om hunne

---

(1) Men zie ook hierover Willem de Clercq in zijne aangehaalde verhandeling.

kennis en wetenschap te vermeerderen, de Republiek van Venetie bezochten, zich geheel vreemd gehouden, zich afgesloten hebben van die bewoners van dat Gemeenebest, welke in eenig vak der Italiaansche letterkunde uitmuntten? Naauwelijks is dit denkbaar, maar wordt ook wedersproken door de handelwijs van twee Nederlandsche Gezanten, Cornelis van der Mijle en Willem van Lijere, heer van Oosterwijck. De eerste toonde, welk een' grooten prijs hij op de Italiaansche taal stelde, door zich in zijne aanspraken aan den Doge en zijn Collegie bij voorkeur van die taal te bedienen. De laatste, die bij zijne komst te Venetie weinig of niet het Italiaansch schijnt te hebben verstaan, leide zich daarop met zoo veel ijver toe, dat hij later niet aarzelde, den Doge en zijnen Raad in die taal aan te spreken en in zijne onderhandelingen en staatsstukken daarvan gebruik te maken (1). Bovendien mag men aannemen, dat Dominico Molino, die een ijverig voorstander van het Italiaansch was, het zich, gelijk hij zijnen landgenooten met de Nederlandsche voortbrengselen in 't Latijn bekend maakte, tot een' aangenamen pligt zal gerekend hebben, de Nederlanders weêrkeerig op de vruchten des geestes van de Venetianen te wijzen. En zouden de Nederlandsche jongelingen, terwijl zij zich ophielden te Padua, die vermaarde vereenigingsplaats van allen uit alle landen die naar kennis en wetenschap dorstten, en waar ook de geleerden uit alle oorden van Italie bijeenkwamen, zouden die jongelingen, wetende in hoe hooge achting het Italiaansch hier te lande stond, geheel onverschillig zijn gebleven voor de Italiaansche, met name voor de Venetiaansche letterkunde? Wij kunnen en mogen zulks niet onderstellen, te minder, omdat de Republiek van Venetie vroeger zeer beroemde mannen had opgeleverd, die vlijtige en gelukkige beoefenaren waren der Italiaansche taal- en letterkunde, en te dezen tijde er nog bezat.

Om al deze redenen meenen wij te mogen beweren, dat de vele en velerlei betrekkingen die er in de zeventiende

---

(1) Journalen van beide Gezanten, in het Rijks Archief voorhanden.

eeuw tusschen het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden en de Republiek van Venetie bestonden, wel degelijk de kennis der Italiaansche taal- en letterkunde hier te lande bevorderd hebben, en dat de verbeteringen en gebreken, daaruit voor onze letterkunde voortgevloeid, gedeeltelijk ook daaraan moeten toegeschreven worden.

Er hebben dus wel zijdelingsche, doch geene regtstreeksche betrekkingen tusschen de beoefenaren onzer taal en de Venetiaansche geleerden en letterkundigen gedurende de zeventiende eeuw bestaan. Maar, hebben dan de Nederlandsche dichters, die in de landstaal zangtoonen aanhieven, zich volstrekt niet aan de Republiek van Venetie laten gelegen zijn, en in geen opzigt gedeeld in de belangstelling, waarmede zoo velen die zich van het latijn bedienden, in dit tijdperk hier ten aanzien van hare lotgevallen vervuld waren? Het tegendeel is waar. Hooft bezong het verbond van Nederland met Venetie (1). Constantijn Huijgens herdacht in zijn *Hofwijck*, na een verloop van dertig jaren, zijn verblijf te Venetie, toen hij als jongeling den Nederlandschen gezant Van Aerssen derwaarts vergezelde, en wierp, op zijne landhoeve van dien naam uitrustende van de vermoeijenissen zijns dagelijkschen arbeids en zich ontspannende van de woelingen des hoofschen levens, een' welgevalligen blik op de brug, door hem aldaar naar het voorbeeld der vermaarde Venetiaansche Rialto ingerigt. Deswege zingt hij:

Een lydelicke Trap, dien ik te leene houw
Van U, Venetien de schoone! van 't gebouw,
Het wonderlick gebouw, dat ghy Rialto doopten,
Doe gy d' er d' eene Stadt aen d' andere mè knoopten,
En liet d' onkundige wantrouwen van den boogh

---

(1) In een tweeregelig gedicht, te vinden op bl. 338 van zijne Gedichten, 4°. bij Johannes Blaeu, a°. 1636, en overgenomen in de Voorrede van dit werk.

Die sulcken wydde sou beslaen met eenen toogh:
't En was my niet ontgaen in twaelf en achtien jaren,
Hoe hy my, overgaen, hoe hy my, ondervaren,
In d' onervarentheit van jongen voet en oogh,
Door 't steile vlack en door het vlacke steil bedroogh.
Hier heb ick 't nagebootst. enz.

Welk een levendig deel de groote Vondel nam aan al wat Venetie overkwam, bijzonder in den hevigen kampstrijd tegen de aartsvijanden des Christendoms, de Turken, dit bewijzen zijne twee, vroeger reeds vermelde gedichten: op het vernielen der Turksche vloot in de baai van Fouques door de vereenigde Venetiaansche en Nederlandsche schepen onder den Admiraal Giacomo Riva in den jare 1649, en op de luisterrijke overwinning nabij de Dardanellen, door de Venetianen en Nederlanders, onder het opperbevel van Marcello, zeven jaren later behaald (1). Bovendien vervaardigde hij nog twee andere dichtstukken, tot hetzelfde onderwerp betrekkelijk. Het eene draagt het jaartal van 1661, voert den titel van: *Nootweer tegens den inbreuk van Turkije* en heeft ten doel, om het Christelijk Europa op te wekken tegen de Turken in 't algemeen, en in 't bijzonder tot het behoud van het zwaar geteisterde Kandia. Het tweede is zonder jaartal en heeft tot opschrift: *Kandia op haer uiterste*. Het bevat een beroep op de Christenheid, om dat rampzalig eiland, 'twelk dreigde voor de overmagt der Ottomannen te bukken, te redden vóór het te laat zou zijn. In beide gedichten heerscht eene even warme belangstelling in de treurige gebeurtenissen, waardoor de Republiek van Venetie thans getroffen werd, als blijdschap in de twee vorige over het geluk, haar weinige jaren vroeger ten deel gevallen (2).

Maar ook nog op andere wijze maakte Vondel zijn meê-

(1) Zie bl. 248 en 259.

(2) Beide gedichten zijn te vinden in de *Poëzij* van Vondel. d. II, bl. 152 en 154, ed. m. Het eerste draagt het Latijnsche motto: Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos; het tweede: Pallida morte futura.

gevoel, zijne hoogachting en zijn eerbied voor de Republiek bekend. Hij gaf, in den smaak van Sannazarius, in 't licht een bijschrift (1) gewijd aan: *De doorluchtighste heerschappye van Venetie*, van den navolgenden inhoud:

Gekroonde Zeeleeuwin, gij bouwde uw heerlijk nest,
In 't Adriatisch meer, beschermde Antenors zoonen
Voor Attila, den Hun, die gruwelijkste pest.
Uw Stadt en Staet verduurt der Monarchyen troonen,
Slaet Mahomets gewelt met ysre klaeuwen af,
Ten dienst van Christus Rijk, terwijl die groote Heilant,
En zijn Euangelist, Sint Mark, uw Hertoghs staf
Bewaeken, daer uw Raet vereenight menigh eilant,
Een Stadt, een eilant, zee en 't vaste lant gebiet.
Wie noit Venedich zagh, zagh 't licht der Staeten niet.

Jeremias de Decker, onder de vele dichters die Nederland in de zeventiende eeuw opleverde, zeer geacht, volgde het voorbeeld van zijnen grooten tijdgenoot, Vondel, door het bezingen in één zijner klinkdichten van den: *Zeeslag tusschen den Turk en Venetiaan in den jare* 1656. In dit veertienregelig vers juicht De Decker over de bevrijding der Middellandsche zee ten gevolge van de overwinning, door de Venetianen bij de Dardanellen behaald.

Ook Joannes Antonides van der Goes, na Vondel, door wien hij zijn Zoon genoemd werd, welligt de voortreffelijkste, zeker één der Nederduitsche dichters, die door stoute vlugt, krachtige verbeelding en beeldrijke schildering boven de meeste dichters van zijne eeuw uitmuntte; ook Antonides spande zijne lier ter eere van de Republiek en bezong den *Zeetriomf der Venetianen over de Turken.* Hij schildert daarin, hoe de Republiek, terwijl de overige Christen vorsten en volken door oorlog en andere omstandigheden belet werden den Ottomannen afbreuk te doen, alleen tegen-

---

(1) Te vinden in zijne *Poëzij*, d. II, bl. 303, ed. m. Het draagt tot motto: Dives opum, studiisque asperrima belli.

over het magtige Turkije stond, en nogtans daaraan kloek het hoofd bood, en op zijne zeemagt de overwinning, tot zelfs onder de muren van Constantinopel, bevocht. Hij besluit dezen gespierden Zegezang aldus:

„Veneedje beur' voortaen haer borst
Met grooter luister uit de stroomen,
En toom' dien Aziaenschen Vorst,
Wanneer hij holt met ruime toomen.
Vaer voort, doorluchte zeeheldin
Veneedje, laat uw galeassen,
Tot roem en eer, eeu uit eeu in,
De Turxsche heerschappy verrassen." (1)

In zijne *Bellone aen Bant, of Vrede tusschen Brittanje en de Vereenigde Nederlanden, te Breda gesloten*, gedenkt Antonides op nieuw aan Venetie, „dien steiger van de zee," en zingt het toe, hoe het door de blijde boodschap van den Nederlandschen vrede zal aangemoedigd worden, met verdubbelden moed en krachten der Christenen vijand te bestrijden, en het zoo lang benaauwde Kandia te ontzetten. „En Gij, ô Helden!" roept hij de Nederlandsche zeelieden toe, die na zoo vele gevechten en gevaren tot de rust zijt teruggekeerd:

„Is uw moet te groot, om in een laffer leven,
Bij uwe haertgôon, 't hart een stille rust te geven,
. . . .
. . . .
Welaen dan, ziet den Turk, met Saiken en Tartanen,
En Roofgaleien, trots beschaduwt van zijn manen,
Kanée en Kandie blokkeren, uit de golf.
. . . .
. . . .
. . . .

---

(1) Deze Zegezang is geteekend a°. 1666; doch op welke overwinning Antonides eigenlijk doelt is mij niet gebleken, daar noch in dat, noch in het vorige jaar een groote zeeslag tusschen de Turken en Venetianen geleverd werd. Moet men ook 1656 of 1657 lezen? Het motto is: Barbaricis dites spoliis.

My dunkt, ik hoor alree hoe Hollants zeeleeu brult,
De dikke manen schudt, en vierig voortgevaren,
De roofschavotten breekt der Middellantsche baren."

Bij de vermelde dichters die op of over Venetie zongen, mag er nog één gevoegd worden, die wel in de zeventiende eeuw geboren werd, maar eigenlijk tot de achttiende behoort, doch waarvan hier gevoegelijk kan worden gewag gemaakt, omdat hij één onzer laatste dichters was, die de lier ter eere van die Republiek spande. Ik bedoel Johannes van Hoogstraten. Deze gaf (1) in 't licht een uitgebreid dichtstuk, verdeeld in drie Boeken of Zangen, waaraan door hem de titel gegeven werd van: *Afzetzel van de Republiek of vrije Staat van Venetie.*

In dit Afzetsel, die Schilderij of Schets, bezingt hij den lof der Republiek. De twee eerste Boeken bevatten eene beschrijving van hare voortreffelijke staats-inrigting en hare uitmuntende regering, met aanwijzing van de steunpilaren, waarop haar bestuur, hare welvaart en bloei rustten. In het derde boek hangt hij een tafereel op van de heerlijke ligging der stad en beschrijft hare voornaamste gebouwen, gedenkteekenen en kostbaarheden. De strekking van het geheele gedicht is, om „die eerste en edele zuster-Republiek" ten voorbeelde te stellen aan de Batavische Republiek, zoo uit het oogpunt der vrijheid, door haar genoten, als uit dat van hare voortreffelijke staats-inrigting en van hare wijze staatkunde.

Dit dichtstuk van Hoogstraten kan niet vergeleken worden met die door Vondel en Antonides, tot lof der Republiek vervaardigd. Doorgaans is het langwijlig en meermalen ontbreken daaraan poëtische denkbeelden. Hier en daar komen er nogtans schoone, ware dichterlijke zinsneden in voor, bijzonder in het derde boek. Dan hoe dit wezen moge, het strekt tot bewijs, dat ook de Nederlandsche dichters van de eerste

(1) In 1715, te Amsterdam, d. I, in 4°.

helft der achttiende eeuw nog hoog ingenomen waren met de oude Bondgenoote van dit Gemeenebest, alhoewel het Bondgenootschap, dat eenmaal tusschen beide Staten bestond, reeds lang zijne kracht verloren had, en dat de geestesbetrekkingen, die zoo lang tusschen de twee Gemeenebesten hadden bestaan, nog niet geheel verbroken waren.

Mijne taak spoedt ten einde. In de tweede helft der zeventiende en vooral in de achttiende eeuw namen de wetenschappelijke en letterkundige betrekkingen met Venetie merkbaar af en hielden, eindelijk, geheel op. De hoogeschool te Padua, die vroeger zoo velen lokte, had allengs haren ouden roem verloren. Bovendien bestond er voor de Nederlanders, die zelve vijf akademiën bezaten, waar alle vakken van menschelijke kennis onderwezen werden en aan wier hoofd de vermaardste geleerden stonden, geene behoefte meer om zich derwaarts te begeven. Of wie kon het in de gedachte komen, terwijl de wereldberoemde Boerhave te Leijden zijne lessen in de geneeskunst voor eene schare van inboorlingen en vreemden gaf, het Vaderland te verlaten, om een of ander weinig bekend hoogleeraar in de geneeskunst te Padua te gaan hooren? De beoefening der Latijnsche taal- en letterkunde, die in de eerste helft der zeventiende eeuw in zoo hooge achting stond en het voorname middel was van verkeer tusschen de geleerden van beide Gemeenebesten, was hier te lande afgenomen, althans het gebruik niet meer zoo uitsluitend als vroeger. Daarbij kwam, dat velen zich op de Fransche taal, die sedert Lodewijk XIV in de diplomatieke wereld de Latijnsche verdrongen had, begonnen toe te leggen, en hare litteratuur, vooral na de komst van een groot aantal Fransche vlugtelingen, ten gevolge der herroeping van het Edict van Nantes, met vlijt te bestuderen. Voegt men bij dit alles de verandering in de Nederlandsche staatkunde sedert den vrede van Munster; de velerlei moeijelijkheden en bezwaren, waarmede het Gemeenebest in het Noorden had te kampen; de gedurige oorlogen waarin het gewikkeld, de gevaren waaraan het blootgesteld werd; het

minder belang van, en de mindere belangstelling in de staatsbetrekkingen met het Zuiden die daaruit voortsproten; de stilzwijgende ontknooping van het Verbond met de Republiek van Venetie die daarvan het gevolg was; de uitblussching van de geestdrift die de Nederlanders van alle standen in de zeventiende eeuw bezield had; de meer stoffelijke denkbeelden die zich van velen hadden meester gemaakt; de laauwheid en flaauwheid die in 's Lands bestuur, bij de beoefenaren der kunsten, wetenschappen en letteren gedurende een groot deel der achttiende eeuw heerschten; — kan iemand het dan vreemd vinden, dat onder zoodanige omstandigheden, de wetenschappelijke en letterkundige betrekkingen tusschen Nederland en Italie in 't algemeen en met Venetie in 't bijzonder, merkbaar afnamen en eindelijk geheel ophielden?

Er komen evenwel nog enkele mannen in dat tijdvak voor, die met liefde voor de wetenschappen bezield, zich naar Italie, met name naar Venetie begaven, om hunne kundigheden te vermeerderen. Als dusdanig wordt vermeld Laurentius Theodorus Gronovius, behoorende tot het beroemde geslacht van dien naam, waarvan één lid reeds vroeger Venetie bezocht had. Deze reisde tot tweemalen naar Italie en hield zich op zijnen laatsten togt te Venetie eenigen tijd op (1). Maar bijzonder verdient gewag te worden gemaakt van den vermaarden Jacobus Philippus d'Orville, hoogleeraar aan de doorluchtige school te Amsterdam. Deze ondernam in 1726 eene reis naar Italie, met het bepaalde doel, om de oudheden van Sicilie te gaan onderzoeken, daarvan eene naauwkeurige beschrijving te maken en die vervolgens in het licht te geven. De dood verhinderde hem dit laatste ten uitvoer te brengen, doch zijn werk ging nogtans gelukkig niet verloren en werd na zijn overlijden op eene zijner uitstekende verdiensten waardige wijs door Petrus Burman den Tweeden uitgegeven (2). Gedurende die reis bezocht d'Orville de steden

(1) De eerste had plaats van 1679—1682; de tweede van 1693—1694. Zijn reisjournaal berust in handschrift op de Koninklijke Bibliotheek.

(2) Dat werk: *Sicula* genaamd, is algemeen bekend en geacht.

Verona en Padua; tot tweemalen hield hij zich te Venetie op. Aldaar werden de openbare boekerijen, bijzonder die van St. Marco, door hem bezocht, waarin hij een' geruimen tijd doorbragt, om de schatten daarin vervat te onderzoeken. Tegelijk knoopte hij vriendschapsbetrekkingen aan met eenige der voornaamste Venetiaansche geleerden, zoo als Recanatius, den Procurator Dominico Tiepolo, Antonio Conti en anderen (1).

Van den anderen kant verloor de Republiek van Venetie de Nederlandsche geleerden, ook in dit tijdvak, niet ganschelijk uit het oog. Bij herhaling wendde zij pogingen aan, om den alom beroemden Johan George Graevius, hoogleeraar in de staatkunde, geschiedenis en welsprekendheid aan de hoogeschool te Utrecht, te bewegen, de betrekking van hoogleeraar aan de hoogeschool te Padua aan te nemen. Doch Graevius, te veel aan zijn vaderland en aan zijne akademiestad gehecht, wees het voorstel af (2).

Sedert bestaan er geene bewijzen meer voor een regtstreeksch wetenschappelijk of letterkundig verkeer tusschen de bewoners der beide Republieken. Het belang, meer dan honderd jaren in het lot van Venetie hier te lande gesteld, hield nogtans niet plotseling op. Nog bleef in de eerste helft der achttiende eeuw de zucht bestaan, om met de geschiedenis, de inrigtingen, de regering, de zeden, gewoonten en plaatselijke gesteldheid van dat Gemeenebest bekend gemaakt te worden. Daardoor werden sommigen aangespoord, aan hunne landgenooten mede te deelen wat zij daarvoor geschikt achtten. Oorspronkelijke werken evenwel zagen daarover niet het licht, maar enkel vertalingen. Hieronder behoort in de eerste plaats de uitmuntende geschiedenis der Republiek van Venetie door Baptista Nani, uit het Italiaansch in het Nederduitsch over-

---

(1) *Oratio Petri Burmanni Secundi oratio in obitum J. P. d'Orville, dicta publice* 22 Oct. 1751, onder anderen te vinden achter de *Sicula.*

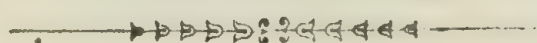
(2) *Petri Burmanni oratio funebris in obitum viri clarissimi Joann. Georgii Graevii*, Traj. ad Rhenum 1703; het *Trajectum Eruditum*, p. 113 van denzelfden schrijver, en De Chaufepié, *Supp. au Dict.* de Bayle, in voce.

gebragt (1). Een ander werk, waaraan de titel van *Schola Politica* of Staatkundige Oefenplaats, eene keurige ontledinge en historische beschrijving van de Republyk of Gemeenebest der Venetianen, gegeven werd, zag mede het licht en was de vertaling uit het Fransch van de *Histoire du Gouvernement de Venise*, geschreven door den vermaarden Amelot de la Houssaye. Die vertaling, welke bovendien bevatte het Onderzoek der vrijheid van Venetie en de geschiedenis der Uskoken, beiden overgezet, of opgesteld door denzelfden Franschen schrijver, vond zoo veel bijval in deze gewesten, dat er binnen weinige jaren eene tweede uitgave (2) noodig was; voorzeker een blijk, dat de weetgierigheid hier te lande voor alles wat de oude Bondgenoote aanging, nog niet uitgebluscht was. Maar deze zijn ook de eenige werken, die gedurende de achttiende eeuw over de Republiek van Venetie hier te lande uitgegeven werden. Men had vooral in de laatste helft van dat tijdperk zoo veel met uit- en inwendige aangelegenheden te doen; de burgertwisten bragten zoo sterk de gemoederen in beweging; de opbouw der eigene letterkunde hield de aandacht zoo zeer bezig, dat er geen tijd of lust bestond om zich met vreemde zaken, vooral niet met vreemde geschied- of letterkunde, behalve de Fransche, die met de staatkunde in verband stond, in te laten. Aan Venetie en de naauwe wetenschappelijke en letterkundige betrekkingen, waarin Nederland gedurende eenen geruimen tijd met die Republiek gestaan had, werd niet meer gedacht. Enkele geleerden bleven misschien daarmede bekend, doch bij de Natie zelve geraakten zij in vergetelheid; ja, de herinnering daarvan ging zelfs nagenoeg geheel verloren.

---

(1) Deze vertaling, die stijf en gebrekkig is, zag in 1707 het licht.

(2) De eerste uitgave geschiedde te Amsterdam en te Leijden bij A. en H. van Damme in het jaar 1703; de tweede bij laatstgenoemden boekhandelaar te Leijden in 1714.

BIJLAGEN.

I.

BRIEF VAN DE STATEN-GENERAAL DER VEREENIGDE NEDERLANDEN AAN DEN DOGE VAN VENETIE, MARINO GRIMANI. — 16 Maart, 1600.

Serenissime Princeps!

Quemadmodum semper et quidem maxime durante hoc bello toti in hoc fuimus, uti cum omnibus Orbis Christiani Principibus ac Rebus publicis, pax firma, amicitia constans et mercimonia tuta inviolataque nobis essent: ita non minore cura semper à nobis invigilatum ac sedulo prospectum est, ne à nostris ducibus, tribunis, navarchis et militibus terra marique quisquam praeter hostes nostros, quibuscum legitimum nobis bellum est, violaretur, aut si qui forte nobis insciis et invitis laesi essent, severissimìs poenis in auctores animadverteretur.

Pari diligentia et anno superiore cum classem nostram in Hispanos eorumque subjectos emitteremus, praefectis, navarchis omnibusque classiariis imperatum fuit, ut ab omnibus aliorum Principum Rerumque publicarum subditis vim et manus abstinerent; solis hostibus nostris jam dictis, quibus possent, belli cladibus incommodarent. Neque sane ad hunc usque diem (jam reduce classe) quidquam à nostris contra quam imperatum fuerat perpetratum accepimus, praeterquam ab uno, quem fama ferebat contra mandatum violentas manus intulisse Italicae cuidam navi. Is postquam reversus est, cum navibus suis et rebus advectis omnibus comprehensus, custodiae publicae traditus est, et experiundi contra eum copia omnibus facta, si qui laesos se ab eo quererentur; in qua

custodia cum navibus rebusque supradictis etiamnum detinetur et detinebitur, quoad de caussa legitime disceptatum cognitumque fuerit.

Haec nobis agentibus, praeter omnem exspectationem veniunt ad nos questum negociatores quidam nostrates, Venetiis naves suas cum mercibus et rebus omnibus injecta manu publica detineri, haud aliam ob caussam, quam quod isthic rumor esset, navem Venetam à nostris interceptam esse. Ea res (uti est) mira nobis visa fuit, in Civitate ac Republica nobis amica et numquam offensa et de qua bene mereri semper optavimus, indicta caussa res nostrorum civium detineri. Neque tamen persuadere nobis possumus, Serenissime Princeps, detentionem istam publica auctoritate, multo minus Vestrae Celsitudinis aut etiam Illustrissimi Senatus decreto factam esse, praesertim nulla ejus rei facta denunciatione. Et quia non dubitamus, quin et Celsitudo vestra et Illustrissimus Senatus in pristina nobiscum amicitia constanter perseverando liberas nostris Civibus negociationes, omnemque et usum et fructum juris gentium, uti id à majoribus nostris accepimus, inviolatum relicturi sint; haec ad Celsitudinem Vestram necessario scribenda esse duximus, cum recolendae pristinae amicitiae, tum et hac de caussa potissimum, ut de facto nostro in custodiendis navibus, rebus et nauclero Celsitudo Vestra certior facta, cum Illustrissimo Senatu de dimittendis nostris maturius et melius consilium capere queat. Rogamus ergo, ut quemadmodum Venetis mercatoribus apud nos et nostris vicissim apud Venetos libera et inculpata hucusque fuere et sunt mercimonia, sic et nunc et posthac semper esse ac perdurare Vestrae Celsitudinis justicia et prudentia, utque cives ac negociatores nostri cum omnibus rebus suis liberi ac illaesi ultro citroque commeare ac remeare possint. Quod quidem factum nos sicuti constantis ac perpetuae conjunctionis tesseram vel potius testimonium posthac habituri sumus, ita nos vicissim ad paria mutuae benevolentiae officia Vestrae Celsitudini Reique publicae Venetae florentissimae libenter obstringimus et civibus vestris, si qui queri et experiri jure

ad prosequendas res suas voluerint, copiam expeditam et compendiosam facimus.

Celsitudinem Vestram Illustrissimam una cum universa Republica Veneta, Serenissime Princeps, incolumem ac florentem quam diutissime Deus Optimus Maximus conservet.

Datum Hagae Comitis 16ª Martii 1600.

Vestrae Celsitudinis
Addictissimi Ordines Generales
Confoederatarum Provinciarum Belgii.
Mandato Ordinum praedictorum,

. . . .

Superscriptio:
Serenissimo Principi
Marino Grimano, Duci
Venetiarum etc.

II.

RESOLUTIE DER STATEN-GENERAAL, HOUDENDE AANBIEDING VAN BIJSTAND AAN DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

Sondach den 28 Meye 1606.

Te scryven aan de Republycque van Venegien, dat men verstaet dat eenige haren welstant benydende, op heuren Staet ende vrydom geerne souden empieteren, ende alsoo zy alnoch in verscher memorien moegen hebben het getuygenisse, dat de heeren Staten van haere goede gunste, affectie ende genegentheijt aan den heere Scharamelli, Secretaris van de voors. Republycqe, gegeven hebben totte conservatie van haeren Staet, dat haere Mo. E. by dese gelegentheyt nyet en hebben kunnen gelaten, nyettegenstaende hare groote lasten ende beswaernissen, haer de presentatie van assistentie ter zee mette commoditeyt die zy daartoe hebben, vryentlyck te vernyeuwen ende wederom aan te bieden daer zy deselve behoeven, die wyle het haere Mo. E. seer leed soude zyn te sien, dat haere oude Republycque ende deselve wydt beroempde regieringe ongelyck soude geschieden, off yets soude wedervaren dat tot naedeel van deselve soude strecken. Dat de heeren Staten daerom begeren, dat den hertoge hem sal gelieve te bedencken, ofter yets is daerinne haere Mog. E. de voors. Republycque souden moegen bejegenen ende believen tot haerlieder assistentie, haer verseeckerende dat haere Mo. E. hun daerinne sullen employeren naer haeren vuytersten vermoegen, vertrouwende dat de voors. Republycke haeren Staet van gelycken, by voorvallende gelegentheyt, sullen begeren te doen.

BRIEF DER STATEN-GENERAAL AAN DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

A la Republique
de Venize.

Serenissime Duc.

Nous entendons que aulcuns envieulx de la bonne constitution de l'Estat de vostre ancienne, fleurissante Republicque de Venize, ont entammé d'essayer á la sapper, pour par ce moien petit a petit par voies extraordinaires et le pretexte de l'authorité de l'eglise ou aultrement trouver moien de faire choir son lustre et l'empieter. Et d'aultant que nous tenons Vostre Alteze et Senat encore memoratifve, combien nous avons tesmoigné au Seigneur Scaramelli, Secretaire de votre Estat, d'affection et bonne volonté pour a toutes occasions et occurrences pouvoir faire paroistre que nous desirons sa conservation et maintenement pour le bien de toute la Chrestienté, et a ceste fin la favoriser aultant que en nous est, selon les ouvertures que nous luy en fismes lors de la commodité quil y avait par mer, pour en faire rapport; Il nous a semblé convenable, Serenissime Duc, (nonobstant les grandes charges de notre guerre) de reiterer à Vostre Alteze la dicte ouverture en ceste conjuncture qu'Icelle peult servir avecq plus de preuve et effect; Esperans que Vostre Alteze et le dict Senat l'auront aussy agreable, comme nous la leur souhaictons utile, Et attendans le reciproque en nostre dict besoing, prions l'Eternel, Serenissime Duc, d'octroyer a Vostre Alteze et a la Republicque tout bonheur et prosperité contre tous leurs ennemis envieulx et malvueillans de leur Estat, paix et repos. De la Haye ce XXVIIIe de Meye 1606.

De Vostre Alteze

Biens bons Amis,
Les Estatz etc.

III.

BRIEF VAN DEN VENETIAANSCHEN DOGE LEONARDO DONATO AAN DE STATEN-GENERAAL,

van 21 Junij 1606.

LEONARDUS DONATO, Dei gratia Dux Venetiarum etc. — Illustrissimis et Excellentissimis Dominis Generalium Ordinum Praefectis Provinciarum Confoederatarum in Belgio. Amicis carissimis, Salutem, et sincerae dilectionis affectum:

L'antica, et perfetta amicitia, c'habbiamo sempre tenuta con cotesti Paesi, et Stati, et la particolar ottima volontà, che V. V. S. S. Ill^me^, et Ecc^me^ ci dimostrano in tutte l'occasioni, ne asscura del dispiacere, che sentono di qualunque cosa possi sturbar la nostra quietà, onde la testimonianza ch'elle ce ne rendono ultim^te^ con le loro lettere d' xxviii del mese prossimo passato, come cosa, che proviene da una soprabondanza di cortes' affetto, n'è carissima, come sono parimente l'amorevoli offerte, che ci fanno nelli presenti motivi, c'habbiamo in Roma; nelli quali havendo noi solo fine di conservare la libertà, et Dominio nostro temporale, speriamo, che Dio Benedetto favorirà talmente la giustitia, et honestà della nostra causa, che noi ne riceveremo il frutto, che si deve aspettare, et esse il piacer, et contento, che per la loro inclinatione al bene, et prosperità n̄ra l'apporta qualonque nostro buon avenimento; nel che sicome non mancheremo di usare tutti li mezi, et officii convenienti per conseguire questo nostro giustissimo intento, cosi siamo certissimi; che dove l'occasione ricercasse di valersi del loro favore, gli effetti sariano uguali alla prontessa con che ci li embiscono. Tratanto rendemo à V. V. S. S. Ill^me^, et Ecc^me^ molte gratie dell' ottima volontà, che ci dimostrano, et delli

cortesiss[i] officii, che da se medesime si sono mosse tanto affettuosam[te] à fare, assicurandole, che tenemo il tutto nella stima che conviene; et che dove si offerirà il modo, procuraremo di confermar le sempre piu nella credenza, che con gran ragione possono havere d'esser da noi cordialm[te] corrisposte; et il Sig[r] Dio guardi, et conservi V. V. S. S. Ill[me], et Ecc[me] con la felicità, ch' elle stesse desiderano.

Datae in nostro Ducali Palatio Die xxiiii Junii Ind[ne] IV M.

MARCO OTTHOBON. Sec[rio].

Aan dezen op perkament geschreven brief hangt het met roode zijden koord vastgemaakte looden zegel van den Doge. De voorzijde stelt voor den Euangelist St. Markus staande; voor hem ligt geknield de Doge, in plegtgewaad, houdende den standaard der Republiek. Achter den Euangelist staan de woorden: SANCTUS MARCUS VENETUS. Boven den Doge: DUX, achter hem: LEON. DONATO. Op de keerzijde leest men: LEONARDUS. DONATO. DEI. GRA. DUX. VENETIAR. ETC.

IV.

INSTRUCTIE VOOR JONKHEER CORNELIS VAN DER MIJLE, GAANDE ALS GEZANT NAAR DEN KONING VAN FRANKRIJK EN DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

Instructie voor U, joncker Cornelis van der Myle, ambachtsheere in Blesgensgraeff ende Doubbeldam, raedt van Syne Ex^{tie}, waernae ghy u in de beseyndinge aen de Co. Ma^{t}. van Vranckryck, den hertoch ende Republicque van Venetien, sult hebben te reguleren.

Sult U in diligentie transporteren ende vinden ter plaetze daer is die Co. Ma^{t}. van Vranckryck ende met goede correspondentie van den heere François van Aerssen, ambassadeur ordinaris aldaer, nae voorgaende communicatie metten heere van Villeroy ende den president Jeannin, ofte yemant van deselve, versoucken audientie by Syne Ma^{t}. ende na overleveringe van Uwe brieven van credentie ende behoorlycke gedaen salutatien, gebiedenissen ende complimenten van wegen den heeren Staten-Generael;

Sult verclaren dat opte openinge by verscheyden middelen ende namentlyck mede deur den ambassadeur van den hertoge ende republicque van Venetien by Syne Ma^{t}. wesende, gedaen van dat den voors. hertoch ende republicque soude aengenaem wesen, dat syluyden by een confident persoon van wegen dese landen souden worden besocht, omme te letten off eenich fundament van mutuelle vrientschap ende onderlinge correspondentie tusschen denselven hertoch en de republicque met de Vereenichde landen soude mogen geleyt worden, die heeren Staten-Generael goetgevonden hadden voor eerst met Syne Ma^{t}. hierop te communiceren, omme Syne Ma^{ts}. goeden raedt te verstaen ende syne addressen ter sake noodich te begeren.

Sult voorts verclaren gelast te wesen, met goetkeuring van Syne Ma^{t}., in diligentie U naar Venetien te transporteren, gelyk ghy doen sult, ende aldaer gecommen synde, sult den hertoch ende republicque na de gedaen complimenten notificeren het gemaeckte tractaet van bestant by bemiddelinge van beyde hare Ma^{ten} van Vranckryck ende Groot-Brittannien ende dat haere H. Mog. verhoopen deur middel van dien (nae een continueel oorloch van twee en veertich jaren) voortaen te leven in ruste ende vrede.

Ende naerdyen de Vereenichde Nederlanden meest ende principalyck van allen ouden tyden bestaen hebben ende nog jegenwoordich bestaen in de zeylagie ende navigatie over zee, ende in vranck oprechte handelinge, commertien ende trafiquen met alle natien van de werelt (die hare H. M. oock by het voors. tractaet hen sorchfuldelyck gereserveert hebben); dat syluyden daeromme metten Coningen, potentaten ende republicquen ende sunderlinge metten hertoch ende republicque van Venetien (wiens ondersaten hen mede mette navigatie, handelingen ende commertien generen) ernstelyck begeren te houden naerder vrientschap, gemeenschap ende correspondentien, tot hanthoudinge, vermeerderinge ende versekeringe der onderlinge navigatie, frequentatie, oprechte handelinge ende commertien, alles ten gemeenen nut, oorbaer ende beste van de Christenheyt ende der respective landen ende onderdaenen, ende op alles die goede meeninge van den hoochgemelten hertoch ende republicque verstaen hebbende, sult U weder naer dese landen transporteren ende rapport doen, omme 't selve gehoort, voorts gedaen te worden als tot der landen meesten dienste sal bevonden worden te strecken.

Aldus gedaen ende gearresteert ter vergadering van der hoochgemelte Mo. heeren Staten-Generael der Vereenichde Provincien der Nederlanden, in 's Gravenhage den 17^{n} Septembris a^{o}. 1609.

Ter ordonnantie van de hoog-
gemelte heeren Staten.

V.

ACTE DER STATEN-GENERAAL VOOR GRAAF JOHAN ERNST VAN NASSAU, VERTREKKENDE, ALS BEVELHEBBER VAN EEN REGEMENT VOETVOLK, NAAR DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

Extract uit het Register der resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

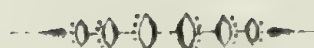
Lunae den 3 Octobris 1616.

Is gelesen het concept van de acte, by dewelke die welgebooren heere Johan Ernst van Nassau, grave van Nassau etc., verlooft ende geconsenteert wordt, in achtervolgh van de resolutie daerop genomen den lesten der voorleder maent, hem voor den tyt van een jaar in den dienst van de Serenissime Republicque te mogen begeven ende verbinden, ende tot dien eynde lichten ende nae Venetien transporteeren, buyten costen van 't landt, drie duysent ende een hondert soldaten te voet, op de conditien van de capitulatie met zyn E. daerop gemaeckt. Ende na deliberatie gearresteert, gelyck deselve acte, hiernae volght geinsereert:

Die Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden, hebben opte seer serieuse instantie in haere Ho. Mo. vergaderinge, van wegen de Serenissime Republicque van Venetien, gisteren gedaen bij den heere Christoforo Suriano, resident alhier ende Secretaris van State ende Priveen raedt van de voors. Ser^me^ Republicque, vuyt crachte van zynder E. credentsbrieff, gedateert den vyfthienden der voorleder maent, mitsgaders op zeer ernstich versoeck van den welgebooren heere Johan Ernst van Nassau, grave van Nassau etc.

omme de Serenissime Republique te believen ende syner E. persoon te gratifficeren, denselven heere grave verlooft ende geconsenteert, verlooven ende consenteeren mits desen, dat hy hem voor den tyt van een jaar in den dienst van deselve Serenissime Republique sal mogen begeven ende verbinden, ende tot dien eynde lichten ende naer Venetien transporteeren, buyten costen van 't landt, drie duysent ende een hondert soldaten te voete, opte conditien van de capitulatie met zyner E. daerop gemaeckt, mits dat zyner E. onder deselve soldaten nyemanden en sal mogen in dienst aennemen, die in den eedt ende actuëlen dienst van dese Vereenichde Nederlanden is, sonder expressen consente van haere Ho. Mo. ende van zyne Ex^{tie}; Ende dat zyner E. oock voorder off langer hem voor synen persoon in den dienst van de voors. Serenissime Republique en sal mogen engageren off verbinden als voor den voors. tyt van een jaer, sonder gelyk expres consent ende permissie van haere Ho. Mo. Item dat zyner E. nyet en sal toestaen eenige raeden ofte raedtslagen, noch hem voor zynen persoon ende zyn volck in 't geheele off ten deele laeten gebruycken in eenige zaecken, 't zy van oorloge ofte anderssints, die souden mogen strecken tot deser landen prejuditie in 't generael ofte particulier ofte van den ingeseten van deselve. Sal voorts zyner E. gehouden zyn onder de hooft-officieren van zyn regiment te brengen ende stellen een oft twee predicanten, ende te bedingen de vrye exercitie ende oeffeninge van de gereformeerde religie voor zyner E. persoon ende regiment, soo wel in de garnisoenen in zyner E. logement oft eenige andere bequaeme plaetse, als te velde, opdat de soldaten in Godts vreese onderwesen ende te beeter in goede ordre, regel van leven ende discipline onderhouden mogen worden. Ende sal voorts zijner E. by alle occurentien ende exploicten van Oorloge, hem mannelyck ende courageuselyck dragen ende houden, ende des lands ende zyner reputatie ende eere betrachten, gelyck haere Ho. Mo. zynder E. dat vastelyck toebetrouwen, mitsgaders dat hy de hooft-officieren, capiteynen,

officieren ende soldaten van de comp[nien] insgelycx sal vermaenen, hun mannelyck te gebruycken, opdat sy daerdoore te meer mogen vermeerderen den roem van vromicheyt, dien deser landen crychsvolck in vreemde landen, geduerende de voorgaende oorlogen, vercregen heeft; wenschende haere Ho. Mo. den welgemelten heere grave, hyerbenevens, den segen des Heeren, voorspoedige reyse ende alle geluck. Gedaen ter vergaderinge van de hoochgemelte heeren Staten-Generael, in 's Gravenhage den lesten Septembris XVI.[c] sesthiene.

VI.

INSTRUCTIE VOOR FRANÇOYS VAN AERSSEN, RIDDER, HEER VAN SOMMELSDIJK, GAANDE ALS BUITENGEWOON AMBASSADEUR NAAR DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

Instructie voor den heer François van Aerssen, ridder, heer van Sommelsdyck, van de Plaete &, waarnae hy hem sal hebben te reguleren, gaende van wegen de Ho. Mo. heeren Staten-Generaal der Vereenichde Nederlanden als Ambassadeur extraordinaris aen de Serenissime Republicque van Venetien.

Den voors. ambassadeur sal met alle mogelycke naersticheyt en sekerheyt syne reise nae Venetien spoedigen, en aldaer gecomen synde, syne brieven van credentie nae 't gebruyck aldaer, aen den hertog overleveren, daerby vougende de behoorlycke begroetenisse en complimenten van wegen haer Ho. Mog.

Ende daernae in de beste forme deduceren, hoe lange van hare Ho. Mo. altyts gewenst was geweest, dat d'onderlinge oprechte vruntschap tusschen de twee republicquen eens mochte oorsaecke ende middel geven om een naerder verbintenisse tusschen deselve totte mutuelle conservatie en assistentie te mogen doen negotieren en treffen.

Ende alsoo die nu eyntelyck met een gemein contentement op 't welbehagen van beyde syden was voltrocken en gesloten, dat hare Ho. Mo. wel hebben willen haere Sereniteyt door dese ambassade haere blyschap daerover verthoonen.

Tot confirmatie van welcke verclaringe hy sal 't contract van de confederatie met de brieven van ratificatie daerop

overleveren, en verseeckeren de meeninge van haer Ho. Mo. te wesen, den inhout van deselve punctuelyck te willen achtervolgen, met volcomen vertrouwen dat van gelycken oock is d'intentie van de Serenissime Republicque.

Soo verre yet by den hertoch ofte senaat wert gemoveert tegen de vryheyt van den coophandel van de geuniëerde vrye Nederlanden in de Golpho, den ambassadeur sal hem excuseren daervan in eenige handelinge te treden als nyet gelast synde, noch en sal selver daervan geen openinge doen, maer evenwel sal by maniere van discours wel mogen verstaen op wat voet den coophandel deser landen aldaer bequaemlycken, sonder interruptie ofte verhindernisse sal mogen werden gecontinueert ende gedreven tot meerder benefitie van beyde de republicquen, om daervan rapport gedaen synde, naerder te letten wat totten landen dienst sal kunnen gewonnen ofte gevordert werden; gedurende syne residentie aldaer, sal by de bequaemste middelen trachten, om d'ondersaten van dese landen in hunnen handel ende wandel te doen favorabelyck tracteren; van gelyken sal naerstich letten op de forme van haere regieringe en wat proffyt uyt deselve ten dienste deser landen sal cunnen getrocken worden.

Ende naer dat stuck van de confederatie aengenomen ende affgehandelt sal zyn, sal den voors. ambassadeur in syne tweede ofte derde audientie, ex professo aen den hertoch ende senaet recommanderen te willen tytelyck ende liberalyck assisteren den coninck van Bemen (Boheme) met de geunieerde vorsten in Duytslandt, daertoe bedencken ende emploieren alle de redenen ende consideratien door dewelcke sy sullen kunnen werden bewogen, nyet ten respecte van hare Ho. Mo. alleen, als de verste gelegen, maer van haer eygen versekertheyt ende interesten, als hebbende den ertzhertoch Ferdinandt op hunne naeste frontieren genoech bethoont wat syn voornemen tegens hun is geweest ende noch naemaels meer wesen sal, nu hy keyser is geworden kan hy door victorie ofte handelinge syne jegenwoordige swaricheyden te boven comen, dat Godt wil verhoeden.

Insonderheyt sal remonstreren de goede debvoiren die by hare Ho. Mo. totte conservatie van deese gemeene saecke syn gedaen, namentlyck dat nu een geruymen tyt maentlyck vyfftich duysent gulden by hare Ho. Mo. voor de staeten van Bemen (Boheme) syn gecontribueert en gesonden, daerinne noch wert gecontinuëert; dat daerenboven aen de geuniëerde vorsten van gelycken geloof is ende alreets gepresteert wordt een ordinaris secours tot onderhout van vier duysent man te voet, mitsgaders noch die assistentie van een notabel getal van ruyteren en knechten, by soo verre de forcen van hunne nabueren nae 't ryck, tot afbreuk van de vrienden aldaer souden geraecken te marcheren.

Ende al ist dat hare Ho. Mo., als de verste gelegen ende op 't einde van haere trefves, wel met redenen haer van dese assistentie souden hebben kunnen excuseren, nochtans bemerckende datte gemeyne ruste ende welstant vereyscht dat den coninck van Bemen (Boheme) met de geuniëerde vorsten mogen werden in hunne loffelycke vryheden ende gerechticheden tegen d'onlydelycke ambitie ende onwettelycke usurpatie van 't huys van Oostenryck gemainteneert, dat hare Ho. Mo. daeromme, onaengesien alle andere respecten noch soo veel bereyt waren te doen, als de gelegenheyt van hunnen staet eenichsints sal kunnen toelaten.

Ende alsoo men bemerckt dat den coninck van Spaignen nyet alleen alle syn macht, maar oock van alle syn gealliëerde en gesinde byeen heeft vergadert, tot oppressie van syn hoocheyt van Bemen (Boheme) ende syne gealliëerden ende vrienden;

Soo ist dat dit secours, al ist hun seer beswaerlyck, weinich kan helpen totte voirderinge van de gemeene saecke, soo d'andere mit geïnteresseerde nyet meer ofte ten minsten yeder soo veel aen syn syde en quame te doen, als die gelegentheyt van haren staet sal kunnen lyden;

Soo vertrouwen oversulcx haere Ho. Mo. dat ten selven regarde de serenissime republicque naer haer vermogen mette andere geïnteresseerde daertoe mede sullen contribueren, daer-

door ontwyfelyck een goede uytcompste van Godt Almachtich sal syn te verwachten, door dewelcke deselve republicque in meerder ruste ende verseeckertheyt als oyt te vooren sal gestelt worden, 't welck haer van wegen hare Ho. Mo. van hertten gewenst werdt.

Sal van syn wedervaren mette eerste gelegentheyt advertentie doen, soo hy bemerckt dat syn wedercompste wat soude geraecken geretardeert te werden.

Voorts treckende door Duytslandt, sal salueren die princen die hy in 't voirderen van syn reyse off ontrent syn passage sal rencontreren, namentlyck den marquis van Dourlach ende den hertoch van Wirtenberch, syne credentie daertoe overgeven, den selven ende d'anderen, soo veel hem doenlyck wesen sal, encourageren ende van de goede resolutie ende intentie van hare Ho. Mo. versekeren.

Nemende synen wech voorts door 't evangelische gebiet van die Switsersche cantons, ende indien hy in 't gaen ofte keeren compt te passeren door 't gebiet van de Grisons, sal aldaer by goede occasie aen deghene die hem commen besoucken ende congratuleren , in de beste termen te kennen geven de goede affectie die hare Ho. Mo. draegen ende hebben tot den welstant van haeren staet ende regiering, en deselve vermanen om nyet alleen alle alliancie met Spaignen, als schadelyck te willen verwerpen, maer oock die passagie door hunne landen voor eenich crychsvolck tegens den coninck van Bemen (Boheme) ende de geuniëerde vorsten, t'ontseggen ende weygeren; recommanderende voorts in optima forma d'assistentie van Bemen (Boheme). Gelycke offitien , complimenten ende handelinge sal hy mede mogen doen soo hy compt te passeren die plaetsen daer den hertoch van Savoye ofte andere neutrale princen souden geraecken te wesen, blyvende en hem houdende genoech in terminis generalibus, ten waere hy cunde bemercken datter oprechte genegentheyt waere, ofte om voor den coninck van Bemen (Boheme) eenige assistentie te bemiddelen, ofte om by diversie ende anderssints aen die van 't huys van Oostenryck eenich belet ofte verhindernisse

in hun tegenwoordich voornemen te procureren, daeraen hy de hant sal hebben te houden.

Doch sal hebben wysselyck te letten wat hoope van den hertoch van Savoyen soude kunnen versocht en geobtineert worden voor den dienst en assistentie van dese landen, soo die naemaels door oorloch geraeckten aengetast te worden, diewyle de Ho. Mo. heeren Staten soo liberalycken ende couragieuselyck syne hoocheyt in syne swaricheyt hebben bygestaen ende meer bereet waren geweest te doen, hadde hy hem tot den peys niet laten bewegen, met den welcken hem geluck en voorspoet wordt gewenst.

Tot Venetien verricht hebbende 't geen waeromme hy gesonden wert, sal syn afscheyt behoorlyck nemen, en mogen verclaeren dat de Ho. Mo. heeren Staten wel inclineren om aldaer een ordinaris ambassadeur ofte resident te houden, als de serenissime republicque goet soude vinden 't selve te reciproqueren, tot vaster corroboratie van de goede en oprechte confoederatie, en sal daerna op 't spoedichste mette meeste seeckerheyt wederomme keeren en van syn besoigne rapport doen.

Sal voorts synen train ende mesnage metten meesten dienst ende eere van de landen formeren, achtervolgens 't leste reglement.

Aldus gedaen ter vergaderinge van de hoochgemelte heeren Staten-Generael in 's Gravenhage opten vyfthienden Aprilis XVJ^{c} ende twintich.

VII.

DRIE BRIEVEN VAN FRANÇOYS VAN AERSSEN, HEER VAN SOMMELSDIJK, AAN DE STATEN-GENERAAL GEDURENDE ZIJNE AMBASSADE NAAR VENETIE.

(NAAR DE OORSPRONKELIJKE.)

Hooghe Mogende Heeren.

Myn reyse hebbe ick, Godt lof, tot hyer toe met voerspoet gevordert sonder tyt te verliesen, merghen hope ick naer Switserlandt te vertrecken. Mette heeren hertoch van Zweebrucken, marquis van Anspach ende hertoch van Wirtemberch hebbe ick, in conformiteyt van uwe H. M. instructie geconfereert; 't samen verclaeren haere hoocheyden uw H. M. te houden voer hunne beste ende versekerste vrienden, die meer voer 't gemeyne besten sorgen ende contribueren dan sy hadden derven hoepen, geloovende soo de andere metgeinteresseerde van gelycken begeerden te doen, dat sy haest hun stuck souden te boven wesen; maer nu mosten sy hun gouverneren nae den tyt ende hun eygen middelen. Sy wilden hooren wat vuyt Vranckryck sal coemen, ende gelooven dat syne maj[teyt] de wyse maximen van syn heer vader nyet en sal willen veranderen, nochte unie soecken te breken, die hem soo veel moyte ende gelts gecost heeft te doen sluyten; maer wel ter contrarien, d'occasien waernemen, om mette conservatie van syne geallieerde, syn eygen persoon ende ryck in verseekerheyt te stellen. Den heer marquis van Anspach versaemelt alle de trouppen, om eersdaechs te marcheren ende te ondertasten wat couragie den hertoch van Bayeren sal begeren te bethonen, nu de meeste macht van de papistighe ligue genouch versaemelt is. Den pas tot

Brisack is geopent, in de stadt syn over de vyftien hondert peerden, ende den heer marquis van Baden is eensdeels te swack geweest, om dien te stuyten, oock en konden de geconfedereerde steden nyet goet vinden dat men op den Oostenrycksen bodem soude eenich fort opwerpen, om van de aggressie niet beschuldicht te worden. Nu merckt men de fauten ende inconvenienten, want den vyant begint den pas te stercken ende 't selve is onmogelyck te beletten, om dattet onder 't geschut van de stadt soude moeten geschieden. Den 21ⁿ van dese maent, ouden styl, sal de vergaderinge tot Heylbron gehouden worden, daer finalycken op de directie van de affairen, op d'authorisatie van den generael, op de middelen om den oorloch t'onderhouden ende op 't ontfanghen van de Fransche ambassade gedelibereert ende geresolveert sal worden. De macht van de unie is cleyn, de middelen willen qualicken vloeten, de steden syn ongewoon volck van oorloch te logeren, ende eer den crych begonnen is, soo vindt men alreets schaersheyt van alles, 't welck qualycken sal beteren. De jalousien ende verscheyde miscontentement over cleyne saecken hebbe ick gepoocht wech te nemen, ende wort geoordeelt dat myn reyse wel eenige vruchten sal mogen doen, want 't perickel al te groot is, om malkanderen in cleyne saecken nyet te cunnen verstaen. Ick worde seer versocht den gemeynen welstant aen de Venetiaenen te willen recommanderen, oock t'arbeyden om den pas doer Switserlant ende de Grysons te doen sluyten ist mogelyck; d'andere swaricheyden hoepen de fursten selfs wel t'overwinnen, wel geresolveert, soo sy my hebben verclaert, de saecken van Bohemen nyet te verlaeten, nochte van de unie te laeten scheyden. Ick sal myn instructie nae myn vermoegen volgen ende vorderen ende uw H. M. van de occurrentien by bequaeme gelegentheyt informatie toe senden. Vuyt de byliggende (1) stucken sullen uw H. M. sien

(1) Bij den oorspronkelijken brief, waarnaar deze is afgeschreven, zijn geene stukken gevonden.

wat des keysers voernemen is, ende hoe verre hy hem begint te verclaeren, nu syne forcen meest by den anderen syn, daeromme oock dese princen seer verlanghen eens vuytte onsekerheyt te mogen geholpen worden, om te weeten wat sy van hunne vrienden, corresponderende ende geallieerde sullen hebben te verwachten. De voorgaende dry vorsten hebben my gebeden ick soude uw H. M. van hunnen dienst willen verseeckeren, ende ick hebbe my te belooven van de groote eere diese uw H. M. in mynen persoon hebben begeren te bewysen, insonderheyt d' heeren marquis van Anspach ende hertog van Wirtemberch, die geen offitien en hebben naegelaeten, om hunne oprechte genegentheyt te bewysen.

Ick bidde Godt, enz.

Uyt Stutgart desen 19n May 1620.

Uwe hooghe Mog. onderdanigsten
ende getrousten dienaer,
FRANCOYS VAN AERSSEN.

Hooghe Mogende heeren.

Wt Stutgaert hebbe ick myn eerste depeche aen U H. M. gesonden, op 't geen my daer ende elders te voren was geoccurreert; Tsedert is mynen sekersten wech door Schafhousen, Zurich ende de landen van de Grisons gevallen, by alle dewelcke ick naer gelegentheyt de bequaemste officien in 't particulier hebbe gedaen, die in conformiteyt van U H. M. goede intentie, dienstich souden connen wesen voor de ghemeyne saecke. Hoe de humeuren ende regieringe aldaer gestelt zyn, hope ick op myn wedercompste te relateren. Aen mynen persoon is ten respecte van U H. M., sonderlingh by de twee Switschersche cantons, groote eere bewesen, selfs van defroyementen. 'T geberghte hebbe ick met groot ongemack

gepasseert, overmits 't smelten van de sneew, zoo dat ick, Godt hebbe loff, ten langhen lesten hier te Venetien op den derthienden 's nachts, met voorspoedighe gesontheyt ben aengecomen. Van dat ick op des Seigneuries bodem was getreden, ben overal met de meeste solemniteyt door de principaelste heeren gerencontreert, mette ruyterye geconvoyeert, mettet schieten van 't geschut, luyen van de clocken, gewapende soldaten ende burgeren ingehaelt, met carotsen ende paerden geaccommodeert, in de publycke paleysen costelycken gelogeert, gedefroyeert, met bancquetten ende publicq bal ('t welck wat bysonders is in dese landen) vereert, yeder stadt willende syn compagnons te boven gaen om my te bewysen hoe aengenaem de republique dese besendinghe ende commissie was hebbende, want sulckx by den prince strictelyck ende met schriftelycke ordre bevolen was. Solemneelder onthael achte ick niet dat soude connen geschieden, nochtans en soude ick die om gheen hondert ducaten 's daechs begheeren te vernieuwen, omdat myn vryheyt ende veel van myn gesontheyt daerdoor in dese onlydelycke hette is benomen geweest, dewyle ick belet wierde eenichsints te rusten, ende meest op den middach hebbe moeten reysen. Hier tot Venetien hebbe ick een seer groot paleys, ryckelyck gemeubleert, voor my ende myn geheel gevolgh gevonden, met vier gondolen om my dagelyckx met twee hondert guldens aen spyse te regaleren, die oick dienvolghens in de keucken wort gebracht, hoewel ick instantie hebbe gedaen om de seigneurie van dese costen te moghen verschonen, 't welck ick iterativelyk mergen van meyninghe ben te versoecken. Den 15[e] wierde ick uytet eylandt van S. Georgio d'Aliga met pompe ende groot getal van edelen ende gondolen ingehaelt ende hadde gisteren mergen myne publique audientie, geassisteert ende t'huys geleyt met wel tsestich scharlake tabbaerden, alle gader met wyde mouwen, dat de grootste digniteyt is. Syne seren: heeft my bewesen alle de solemniteyt ende courtoisie die aen een ambass[r]. van den grootsten keyser soude connen bewesen worden, gelyck

hy my selver verclaerde de resolutie van de republycque te wesen, hooch lovende U H. M. regieringhe ende stellende de qualiteyten van mynheer de prince van Oraengien in syn beroep boven alle de weerdicheyt van alle de princen van de werelt. Merghen vroech zal ik myn tweede audientie hebben, om d'acte van de confederatie over te leveren. Daernae sal consecutivelyck de resterende negotien affsien te handelen; oock 't pardon van de ondersaten van U H. M. die op de galeyen sitten, om myn affscheyt te voorderen, ende door den sekersten wech aen U. H. M. myn rapport te moghen connen doen. Den heere Trevisani maeckt staet om binnen thien off twaelff daghen te vertrecken ende den Ryn tot Basel te genieten. Hy is een van de meest gequalificeerde van dese Republyque, die dese besoigne heeft helpen doordringhen. Ick vertrouwe dat U H. M. goet sullen vinden syne exc^{ie}. nae de gelegentheyt van de republyque statelyck overal te doen inhalen, logeren, tracteren oft ten minsten regaleren, want ick mercke dat veeltyts dese ceremonien meer wordden geconsidereert dan de saecke selfs.

Den staet van Milanien is vol crychsvolck. Tot Genoa wordden noch vier ende twintich vaendelen verwacht. Die daervan kennisse meynen te hebben, seggen dattet is om U H. M. op de prolongatie van de treves te doen cort ende claer spreken, ende alsdan 't ryck onder s'keysers authoriteyt te herstellen, maer ick ben beducht, datter wel wat teghen den Pfaltz sal geraecken voorgenomen te wordden. Den coningh van Bohemen heeft my met brieven van den 21^{n}. May uyt Praga, versocht syne maj^{ts}. saecken hier te willen helpen voorderen, vertrouwende dat 't selfde U H. Mo. sal aengenaem wesen, omdat hy U H. M. houdt ende bevint voor syn sekerste bondgenooten. 'T peerdt, voet ende zeevolck is hier afgedanckt, dan zyn alleen vyff nieuwe comp^{nien}. daeruyt geformeert op ongelooffelycke cleyne soldye. Nu den hertoch van Ossuna uyt het gouvernement van Napels is geworpen, zoo meynen dese heeren in eenen vasten peys te

sullen connen blyven. Voor dese mael weet ick U Ho. Mo. niet dan dese generalia t'adviseren.

Ondertusschen sal Godt den Heere bidden enz.

Wt Venetien desen 18ⁿ Juny 1620.

Uw Hooghe Mogenden onderdanigsten ende getrouwsten dienaer ende ondersaet,
FRANCOYS VAN AERSSEN.

Hooghe Moghende Heeren.

Eergisteren hebbe ick gehadt myne leste audientie, principalycken op de jegenwoordighe gesteltenisse van 't Ryck, gelyck U H. M. die by geschrift op myn wedercompste zal verthoont worden. My is geantwoort dat de deductie aengenaem ende de redenen solide en seker syn; ook dat de Republique goede genegentheyt heeft syne con. maj[t]. van Bohemen ende de geuniëerde vorsten nae hunne gelegentheyt by te staen, gelyck alreets was geschiet door 't weygeren van de passagie te water ende te lande aen de Spaensche trouppes. Dan dewyle sy nu geraeckt syn in een swaer peryckel van eenen grooten oorloch, door de contentie dewelcke de Spaensche factie haer gesusciteert heeft tegens den Turq, zoo achten sy noodich te conserveeren hunne middelen tot hunne eyghen defentie, doch met dit expres verstandt, dat sy de gemeene saecken niet en sullen verlaten, maer geern hun talent voegen by 't ghene van U H. M., om syne maj[t]. van Bohemen ende de geuniëerde vorsten by te staen, zoo rasch als dit different sal wesen getermineert, daertoe zy verhoepen te sullen geraecken. Den eersten visir heeft hun doen aff eyschen seker eylandeken met een forteresse gelegen aen Candia, ende noch ses hondert duysent sechins oft Hongersche ducaten, ende by weygeringhe doen dreygen metten oorloch. Nu compter noch een Chaous, die alle uren verwacht wordt om daerboven in dispute te trecken de confin van Dalmatien.

De replique en heeft my niet ontbroken tegens dese tydtwinninghe, maer echter en hebbe anders niet geprouffiteert, dan dat my hoepe gegeven wordt dat mettet veranderen van 't collegie, welck merghen sal geschieden, dese materie noch wel eens mocht hervatt wordden, maer alsoo dat onseker is en hebbe niet dienstich gevonden daernae te wachten, dan maecke staet om overmerghen ten langsten te vertrecken, ende mynen wech rechte aen te voerderen, sonder in Savoyen aen te gaen, om redenen die ick hope U H. M. te verthoonen ende goet te sullen doen vinden. De confederatie is met groot applaudissement ontfangen ende by yeder een in goede reputatie, als dienstelyck geoordeelt voor de republique. De tegenpartye ende sonderlinghe den Paus, syn daervoor seer gealtereert. Myns beduunckens sal in de observantie gheen mangel wesen, want ick mercke dat men hier wel wilde gecondemneert wesen de besproken subsidie te moeten opbrenghen. In 't hertochdom van Milan legghen omtrent twaelff duysent man, zoo wt Napels tot Vado gedebarqueert, als in 't hertochdom selfs gelicht. De gemeene faem destineert se naer Vlaenderen, andere meynen dat die met de nieuwe lichtinghe van den marquis Spinola, een leger apart sullen formeren, om 's keysers ban teghen den Pfaltz t' executeren; U H. M. als naerder gelegen, sullen daervan beter kennisse connen hebben.

Hiermede bidden Godt enz.

Wt Venetien desen 2 July 1620.

PS. Den heere ambassadeur Trevisani sal acht of thien daghen nae my vertrecken, staet maekende sich met veertich persoonen te laeten accompagneren.

Uwe Hooch Moogenden onderdanigsten ende getrouwsten dienaer ende ondersaet,

Francoys van Aerssen.

VIII.

REGLEMENT EN ORDER OP HET UITZENDEN EN TERUGKEEREN VAN GEWONE EN BUITENGEWONE GEZANTEN.

Resolutie van de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden.

Veneris den 18ⁿ October 1619.

Is eyntlyck gearresteert het reglement ende ordre opte ambassaderien ende wes daervan dependeert, gelyck dat hiernae volght geinsereert:

Naerder ordre op 't vuytsenden ende keeren van ordinaris ende extraordinaris gesanten ende agenten.

Dat aen dengenen die gesonden sullen worden aen den keyser, coningen van Vranckryck, Groot Britannien, Sweden, Denemarcken off andere coningen ende aen de republicque van Venetien, den train oft gevolch gemaeckt ende gelimiteert sal worden voor de geheele ambassade, 't sy datse een, twee oft meer ambassadeurs sullen wesen, op twintich off vyffentwintich persoonen ten hoochsten, ende nyet minder als achtien ofte twintich, daertoe sy dagelycx sullen mogen trecken ende in reeckeninge brengen hondert ende vyffentwintich gulden boven de huyshuere van twaelff gulden 's daechs voor de dagen dat se daer sullen resideren, ende dit boven de paerden, wagen ende scheepvrachten.

Aen die na de churfursten gesonden worden vyffthien ofte sesthien persoonen ende vyffentseventich guld. 's daechs, min ende nyet meer, mede boven de huyshuere van acht guldens 's daechs voor gelycken tyt van residentie.

Aen andere fursten, stenden ofte communautez, sullen alleen agenten oft commissarissen gecommitteert werden teghens vyffentwintich guldens 's daechs, hebbende vyff off ses persoonen in haer gevolch, ende daerenboven vier guldens 's daechs voor de dagen van de vaste residentie.

Sullen de eerste, nae de merite van haere persoonen, besoigne ende den tyt van 't affwesen op 't wedercomen, naer gedaen rapport ende overgegeven declaratie, vereert mogen werden elck met twee duysent guldens ofte minder naer die merite van de besoigne.

Die van de churfursten keeren met duysent guldens elcx off min.

Van andere fursten, stenden ende communautez souverains tot descretie.

D'ordinaris ambassadeurs in Vranckryck ende Engelandt, sullen voor tractement genieten als van outs, die van Sweden, Denemarcken ende andere coningen ende van Venetien, als die van Engelandt, ende als sy veerthien mylen buyten haer gewoonelycke residentie 't hoff volghen, sullen genieten dobbelde gaige 's daechs voor den tyt van acht dagen alleen ende nyet langer.

Alle andere agenten oft commissarissen die ordinaris sullen resideren by eenige cheurfursten ofte fursten, als tot noch toe gebruyct is.

D'ambassadeurs, residerende bij den keyser, coningen ofte in de republicque van Venetien, sullen eenen secretaris houden, die des ambassadeurs taeffel sal hebben, wiens last sal wesen boven syn dagelycxe besoigne van alle de publicque acten ende depeschen, register te houden, waervoor hy sal genieten in Vranckryck vier, in Engelandt, Sweeden, Denemarcken ende Venetien drye hondert guldens jaerlycx tractement.

Aen die by de cheurfursten sullen wesen, met twee hondert guldens, soo sulcx dienstich wort bevonden.

Ende sullen dese ordinaris amb^{rs} t' elcke vier jaeren verandert werden, ten waere om merckelycke consideratien

verstaen wiert, dat men sommige onder dieselvige somwylen behoorde te continueren.

Totte equippage ende toerustinge van de extraordinaris ambassadeurs in Vranckryck, Engelandt, Sweden, Denemarcken, andere naburige treffelycke rycken, Venetien ende churvorsten, sal yder ambassadeur voor hem ende syn gevolch toegeleyt werden de somme van twaelff hondert guldens eens, ende aen de vorstendommen acht hondert gulden.

Voor 't ameublement ende toerustinge van de ordinaris ambassadeurs in de rycken als boven vier duysent gulden.

Noch extraordinaris noch ordinaris ambassadeurs sullen by wissel nyet meer moghen trecken, als haer voor tractement toegeleyt is.

Aldus gedaen ter vergaderinghe van de hoochmogende heeren Staten-Generael, in 's Gravenhage opten achtienden Octobris XVJ^c ende negenthien. Was geparapheert, Frederich van Vervou^vt. Onderstont: ter ordonnantie van de hoochgemelte heeren Staten-Generael, geteeckent C. Aerssen.

IX.

INSTRUCTIE VOOR JOHAN BERCK, GAANDE ALS AMBASSADEUR ORDINARIS NAAR DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

INSTRUCTIE van de Hoog ende Mogende heeren Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden, voor den edelen, gestrengen, hoochgeleerden Johan Berck, ridder, raedt in den hoogen rade van Hollandt, Zeelandt en Westvrieslandt &, waernae hy hem sal hebben te reguleren, gaende na de republicque van Venetien, als ambassadeur ordinaris van hare Ho. Mo.

1.

De voors. ambassadeur sal met alle mogelycke naersticheyt ende seeckerheyt, syne reyse spoedigen nae Venetien, ende aldaer tot syne beste gelegentheyt ende accommodatie nemen en houden syne residentie, in qualiteyt als ambassadeur ordinaris van wegens hare Ho. Mo. voor den tyt van drie jaeren.

2.

Aldaer gecomen synde, sal syne brieven van credentie nae 't gebruyck aldaer overleveren aen den hertoch, doende de behoorlycke groetenisse ende complimenten van hare Ho. Mo. met verclaringe dat denselven seer aengenaem is geweest, dat de serenissime republicque gelieft heeft gehadt, uyt hare wyse en voorsichtige resolutie te seconderen de goede intentie van hare Ho. Mog., om deur reciproque ministers in de respective republicquen te houden, nyet alleen te confirmeren de getroffen alliantie ende onderlinge correspondentie

ende vriendschap, maer oock deur derselver qualiteyt als ambassadeurs, dieselve alliantie te meerder reputatie te geven voor alle vrienden ende respect voor de vyanden.

3.

Ende dat dienvolgende hare Ho. Mo. oock hadden goetgevonden daertoe te committeren den heere van Someldyck, om nae voleyndichde legatie in Engelandt, by syne maj[t] van Groot Britaignen, syne residentie te nemen in hare republicque.

4.

Maer diewyl d'affaires aldaer buyten vermoeden langer waren gedilayeert, ende oock alnoch geen apparentie was van soo haestige uytcompste, als men wel hadde gehoopt, dat hare Ho. Mo., om 't respect 't welck sy dragen totte vrientschap van de serenissime republicque nyet langer hadden willen dilayeren de besendinge van harentwegen.

5.

Ende oversulcx goet hadden gevonden syn persoon t'eligeren, om in derselver naeme by hare sereniteyt te resideren, in qualiteyt als ambassadeur ordinaris, nyet twyffelende off deselve sullen het ingevallen dilay, om redenen voors., ten beste duyden ende affnemen.

6.

Sal daernae syne sereniteyt bedancken voor de goede correspondentie deur den resident Suriano met hare Ho. Mo. tot nochtoe onderhouden, en namentlyck dat het de republicque gelieft heeft te treden in 't furneren van 't maentlycke secours, tot onderhoudinge van de alliantie, daerby doende dat oock aen syden van hare Ho. Mo. denselve oprechtelyck ende sinceerlyck sal werden geobserveert ende naegecomen.

7.

Sal geduerende syn residentie aldaer sorge dragen en bevorderen, dat de geslootene alliancie werde onderhouden ende punctuelyck naegecomen, oock soo doenelyck vermeerdert ende geamplieert.

8.

Ende specialycken dat het maentelycke secours by deselve alliancie gecontracteert, deur handen van den heere ambassadeur by de serenissime republicque in desen staet te senden, moge werden betaelt alhier ter plaetse van syne residentie, in conformite van 't vyffde articule van de voors. alliancie.

9.

Dan by aldien 't selve voor eerst nyet en soude te wege gebracht connen werden, sal hy de penningen van 't secours ontfangen, daervan de republicque quiteren ende wederom uyttellen ende overmaecken deur alsulcke persoonen en op alsulcke ordre als by hare Ho. Mo. hem sal gegeven worden.

10.

Ende alsoo den coninck van Spaignen seer groote preparaten heeft gemaeckt, om voorts na de expiratie van den trefves, dese landen te bevechten met openbaren oorloge, ende 't selve oock heeft gedaen soo haest de trefves geëxpireert syn geweest, hebbende aenstonts hare landen gebrandschat ende allerhande acten van openbaere hostiliteyt gepleecht en soo haest den tyt bequaem is geweest om te velde te gaen, voorts belegert de stadt Gulick, (dewelcke als dienende hare Ho. Mo. tot verseeckeringe van hare frontieren in sulcken regard nyet minder gerekent can werden als eene van haer eygen steden selffs) en met een ander leger sich gecampeert opte frontieren van Gelderlandt, om in deselve een inval te doen, synde daerbeneffens oock

gecomen in Vlaenderen, om aldaer de stadt Sluys, wesende van seer groote importantie, t' impieteren. Ende dat hare Ho. Mo. daertegens oock seer groote ende excessive costen hebben moeten doen met lichtinge van meer als 30,000 man boven haer ordinaris militie, en seer groote equipage ter zee, monterende over de hondert ende twintich schepen van oorloge, soo in de binnen wateren als buyten duyns, om van den vyant niet gesurprenneert te worden, ende tegens drie verscheyden legers te mogen subsisteren. Sal hy aenhouden, dat het secours nyet alleen moge werde gecontinueert van maent tot maent, maer oock dat hetselve synen aenvanck neme voorts na de expiratie van den trefves, indien sulcxs noch nyet en is geresolveert op 't versouck by Philippe Calandrini gedaen, ende dat oversulcx alnoch betaelt worden de 550000 guldens die vervallen syn van den 9n Aprilis 1621, wanneer de trefves syn gecomen t'expireren totten 11n Aprilis 1622, wanneer de republicque eerst begonnen heeft het secours te betalen.

11.

Ende indien die voors. somme in 't geheel nyet en soude syn t'impetreren, daartoe nochtans ernstige instantie sal werden gedaen, sal in minderinge van dien soo veel sien te becomen als eenichsints doenelyck sal syn, en daervan quitantie geven.

12.

Ende vermits door de veranderinge in Duytslandt gevallen, den geheelen last van den oorloge op haer Ho. Mo. compt afftesacken, sulcx dat oock den vyant albereyts op vier plaetsen te gelycke jegenwoordich haer is bespringende, daeronder eenige syn van seer groote importantie en noch meerder sal doen als Duytslandt voorts geheelycken onder de subjectie van 't huys van Oostenryck gebracht soude syn; sal hy by occasie 't selve onder de hant, en soo noot, in 't publycq hebben te remonstreren en daertegens

balanceren de gelegentheyt ende macht van desen Staet, die tegenwoordich van hare andere geälliëerden nyet en wort gesecondeert, om alsoo te sonderen ende soo noot te versoucken, off niet de republicque soude t'induceren syn, om voor een corten tyt haer secours te verdubbelen, sonder daervan restitutie te stipuleren, om te beter den oorloch te connen continueren en te mogen declineren d'ouverturen van trefve oft peys die den vyant, hare Ho. Mo. tot eenigen affbreuck gebracht hebbende, deur andere potentaten soude poogen over te dringen.

13.

Ende byaldien soodaene verdubbelinge van 't secours sonder restitutie nyet en soude te wege gebracht connen werden, daertoe hy nochtans syn uyterste neersticheyt sal aenwenden, sal hy bearbeyden dat in sulcken geval het secours werde verdubbelt conform het 9e article van de alliance, ten minsten ende vooreerst voor den tyt van een jaer.

14.

Sal de ondersaten van dese landen aldaer trafficquerende, alle behulp ende assistentie in haer voorvallende saecken bewysen, ende by de bequaemste middelen trachten om haer in hunnen handel ende wandel favorabelycken te doen tracteren, wordende mitsdien 't consulaetschap tot Venetien gestelt tot syne dispositie.

15.

Ende belangende de vryheyt van den coophandel in de Golpho van Venetien, sal deselve nae vermogen bevorderen, de gelegentheyt van dien overschrijven, ende daerop volgen d'ordre die hem dienaengaende by hare Ho. Mo. sal toegesonden werden.

16.

Ende nopende d'andere consulaetschappen, deselve sullen

verblijven tot dat by hare Ho. Mo. anders daerin sal syn geordonneert; dan sal aen de andere consuls in de seigneurie van Venetien werden geschreven, dat sy den ambassadeur van hare Ho. Mog. sullen hebben te respecteren, syne bevelen ende ordre t'achtervolgen ende in alle voorvallende saecken, die tot Venetien gedaen moeten werden, hun aen hem addresseren.

17.

Sal de visite van de gesanten van coningen, princen ende republicquen in den staet van Venetien wesende, ontfangen ende oock visiten ende contrevisiten doen, sulcx als tot eere ende dienst van den lande behoort, ende namentlyck goede correspondentie ende vrientschap houden mette gesanten van de con. maj^{en} van Vranckryck en Groot Brittaignen, van de chur- ende fursten des rycx, den hertoch van Savoyen, mitsgaders van de Evangelische cantons van Switserlandt, ende andere deser landen vrienden, geaffectionneerden ende religions verwanten; 't welk oock alsoo geschieden sal ten opsien van de gesanten off resident die van wegens eenige neutrale princen van Italien in de republicque van Venetien sullen resideren, doch houdende altoos synen rang immediate na de republicque van Venetien.

18.

Gelyck hy oock goede correspondentie sal houden mette ambassadeurs, orateurs en residenten van hare Ho. Mo. by coningen, princen ende elders residerende.

19.

Sal gehouden wesen in syn hoff te houden een predicant van de waere gereformeerde religie, die hier in 't landt opentlyck geleert wordt, wesende van de Duytsche natie, waervoor hy tot laste van 't landt genieten sal vyff hondert guldens 's jaers.

20.

Sal voorts geduerende den tyt van syn residentie alles doen ende bevorderen dat tot der Vereenichde landen meeste dienste sal mogen strecken, ende oock 't gene, dat bij hare Ho. Mo. hem noch verder van tyt tot tyt aengeschreven ende opgeleyt sal worden; gevende van alle occurentien, hare Ho. Mo. advisen ende continuele advertentien.

Aldus gedaen ter Vergaderinge van de hoochgemelte heeren Staten-Generael in 's Gravenhage opten 13en Augusti XVJc twee ende twintich.

X.

INSTRUCTIE VOOR WILLEM VAN LIJERE, HEER VAN OOSTERWIJCK, GAANDE ALS AMBASSADEUR ORDINARIS NAAR DE REPUBLIEK VAN VENETIE.

Instructie van de Hoog ende Mogende Heeren Staten-Generael der Vereenichde Nederlanden voor den edelen, erentfesten Willem van Lier, heere van Oosterwyck, raet van den hove van Hollant, Zeelant ende Westvrieslant, waernae hy hem sal hebben te reguleren, gaende nae de republycque van Venetien, als ambassadeur ordinaris van heure Ho. Mo.

1.

De voors. ambassadeur sal met alle mogelicke neersticheyt ende sekerheyt syne reyse spoedigen nae Venetien, ende aldaer tot zyne beste gelegentheyt ende accommodatie nemen ende houden zyne residentie, in qualiteit als ambassadeur ordinaris van wegen heure Ho. Mo., voor den tyt van drye jaren.

2.

Aldaer gecommen zynde, sal zyne brieven van credentie nae 't gebruyck aldaer overleveren aen den hartoge, daer by doende de behoorlycke groetenisse ende complementen van heure Ho. Mo. met verclaringe, dat aengesien den heere Berck, als ambassadeur van desen staet eenige jaren aldaer geresideert hebbende, eyndelyck syn verloff versocht, ende oock aenstonts nae syne wedercompste tot Dordrecht was

overleden, soo hadden heur Ho. Mo. noodich ende behoorelyck geacht te goeder tyt een ander, namentlick zyne persoon in desselfs plaetse t' ordonneren, opdat deur de reciprocque residentie van ambassadeurs, d'alliantie, correspondentie ende vruntschap tusschen beyde republicken opgericht, volcomentlicker onderhouden ende nae gelegentheyt vermeerdert mochte werden.

3.

Ende hoewel zyn vertreck eenigen tyt was uytgestelt geweest tot die compste van den heere Berck voors., opdat hy door desselfs rapport ende bericht zich met meerder kennisse tot dese ambassade op wech hadde mogen begeven, soo was doch datselve deur het voorz. ylick affsterven behindert, ende niettemin dese zyne reyse eenigen tyt verachtert worden, nyet twyffelende off zyne Ser[t]. sal datselve dilay gelieven te besten te duyden en affnemen.

4.

Sal daer nae in die tweede off volgende audientie met beste gelegentheyt syne Ser[t]. bedancken voor die goede correspondentie deur zyne ambassadeurs mit heur Ho. Mo. tot noch toe onderhouden, alsmede voor het maentlicke secours dat die ser[me]. republicque gelieft heeft ingevolge van voorg. alliantie omtrent twee jaren geduerende te voldoen.

5.

Doch alsoo hoochgemelte republicque die voors. betalinge nu lange opgehouden ende noch onlancx daerom versocht zynde, geweygert ende ontschuldicht heeft, sal mit goeden bericht voordragen ende te kennen geven:

6.

Hoe dat deur den oirloge tusschen die coningen van Vranckryck ende Groot Brittannien ontstaen zynde, die macht des coninex van Hispanien grootelycx toeneempt, ende heur Ho. Mo.

gepriveert werden nyet alleen van alle subsidien die deselve van voorg. rycken plachten te genieten, maer oock van zeevaert ende coophandel heurer Inwoonderen, die onder allerhand pretexten, van schip ende goederen berooft off aengehaelt werden.

7.

Waeruyt mede is gevolcht, dat Hispanien ende Vranckryck mit een in naerder vertrouwen ende onderhandelinge syn getreden, om heur interest ende macht te vougen tot groot prejudicie van heur Ho. Mo. ende andere geallieerden.

8.

Voornamentlick dat oock den coninck van Denemarcken in syn hoochloffelycke voornemen (om die vervallen Duytsche vryheyt te herstellen), deur dese ende andere oorsaecken is behindert ende niet nae behooren geassisteert, soo dat zyne ma^{t}. tegenwoordich die geheele macht des viants op den hals hebbende, in peryckel is van gantselyck overwonnen en ondergebracht te sullen werden, waer met geheel Duytslant onder 't jock van een absolute heerschappie, ende die geheele christenheit in groote swaricheyt gestelt soude werden, 't samen streckende tot ongeloofflycke vermeerderinge van de Spaensche ende Oostenrycksche macht, daervan die republicque van Venetien niet minder onheylen als dese heeft te verwachten.

9.

Dat oock deur den krych, tusschen de coningen van Polen en Sweden ontstaen, gelyckerwyse die commercien werden affgesneden, die dese landen met voorgemelte rycken ende andere nabuerlycke plaetsen aen d' Oostzee gelegen, steedich hebben onderhouden, tot groot gerieff van verscheyden natien.

10.

Hierneffens staet te verhaelen mit hoe groote lasten ende

beswaernissen, heur Ho. Mo. hebben beneerstich ende te wege gebracht dat derselver krygsleger tydelyck te velde gecommen ende die belegeringh der stadt Grol verseeckert sy geweest, eer den viant syne macht bequamelick vergaderen, die stadt ontsetten, off andere groote aenslagen by der hant heeft cunnen nemen.

11.

Ende gelyck heur Ho. Mo. mit dese expeditie dat voornaempste oochmerck hebben gehad om des conincx van Demarcks saecken te verlichten, en den viant mit dese diversie te behinderen, dat die voorgenoemene hulp van een groot getal ruyter en voetvolck, onder bevel des graven van Isenburch niet derwaerts gesonden off tegen zyne majt. gebruyckt mocht werden. Soo is oock sulcx daermede te wege gebracht, ende soude sonder twyffel syne majt. tot meerder voordeel gestreckt hebben, wanneer nyet deur den ongeluckigen krych tusschen Vranckryck ende Grootbrittannien ontstaen synde ende deur andere toevallen deselve van de belooffde gelthulp ontblotet ende behindert ware geworden, zyne macht mit behoorelycke ordre by een te brengeu ende den viant te bejegenen.

12.

Daer en boven nochtants hebben heur Ho. Mo., onaengesien dese ende alle andere heure ondragelicke lasten, aen syne mat. betaelt soodanige vyftig duysent guldens maentlick, als sy mit gevolge van d'andere allieerden, tot onderstant van de gemeyne saecke te doen belooft hadden.

13.

Dat oock den coningh van Hispanien boven syn stercke krygslegers te lande, nu eenige jaren herwaerts voornemelyck getracht heeft zyne macht ter zee op allerhant manieren te versteroken mit verscheyden scheepsrustingen soo in Spaignen als in de havens van Vlaenderen te doen, om hoe langer

hoe meer die zee t' infesteren, die visscherie, handel ende commercien te benemen, streckende nyet alleen tot affbreuck van de welvaert ende neringe deser landen, maer oock van de ser^{me} republycque, als sonderlinge mede heur gebiet ende coophandel ter zee hebbende.

14.

Ende hoewel die geheele macht des conincx van Hispanien soo te lande als te water, nu alleen tegen den staet van heur Ho. Mo. gebruyckt wort, ende oversulcx mit ondragelycke lasten sich moeten beswaren, soo blyven doch deselve vastelick geresolveert, soodanigen gewelt met alle mogelycke middelen aff te weeren, ende in heure rechtmatige defentie door Godes hulp te volherden, versoeckende dat om soodanigen loffelycken voornemen tot welstant van de gemeyne christenheyt behoorelyck te seconderen, syne ser^{te}. gelieve die belooffde maentlycke subsidie, nae inhout des tractaets te voldoen, waertoe deselve als in vollen vrede buyten oorloge zynde mit allen reden is verplicht, verseeckerende dat daertegen aen de zyde van heur Ho. Mo. altyt getrouwelick ende oprechtelyck dat voorg. tractaet sal werden naegecomen.

15.

Sal oock berichten, mit wat goeden yver ende neersticheyt heur Ho. Mo. by der hant genomen hebben d' intercessie tusschen beyde hoochged. coningen van Vranckryck ende Grootbittannien, als oock tusschen Polen en Sweden, om tot bevordering van 't gemeyne best, deselve in vrede ende eenicheyt te helpen herstellen, versoeckende dat hoochged. republycque dit goede voornemen van heur Ho. Mo. sonderlinge ten aensien van Vranckryck ende Groot Brittannien mede nae vermogen gelieve te seconderen.

16.

Sal voort geduerende syne residentie aldaer sorge dragen, dat gemelte alliantie volcomentlick onderhouden ende soo

doenelyck vermeerdert werde ende specialicken, dat het maentlycke secours daerby besproecken zynde, betaelt ende vercregen mach werden, daervan hy die penningen ontfangen, die republicque quiteren ende wederom uyttellen ende overmaecken sal, deur alsulcke persoonen ende op alsulcke ordre als by haere Ho. Ho. hem sal gegeven werden.

17.

Sal de ondersaten van dese landen aldaer trafficquerende alle behulp ende assistentie in haer voorvallende saecken bewysen, ende by de bequaemste middelen trachten om haer in hunnen handel ende wandel favorabelick te doen tracteren, werdende mitsdien 't consulaetschap tot Venetie gestelt tot zyne dispositie. Ende sal aen de andere consuls in de seigneurie van Venetie werden geschreven dat zy den ambassadeur van haer Ho. Mo. sullen hebben te respecteren, syn bevelen ende ordre t' achtervolgen ende in alle voorvallende saecken die tot Venetie gedaen moeten werden, hun aen hem addresseren.

18.

Ende belangende de vryheyt van de coophandel in de golpho van Venetien, sal deselve nae vermogen bevorderen, de gelegentheyt van dien overscryven, ende daerop volgen d'ordre dien hem dienaengaende by haer Ho. Mo. sal toegesonden worden.

19.

Sal de visite van de gesanten van coningen, princen ende republicquen in den staet van Venetien wesende, ontfangen, ende oock visiten ende contrevisiten doen, sulcx als tot eere ende dienst van den lande behoort, ende namentlick goede correspondentie ende vrientschap houden mette gesanten van de con^{e}. ma^{t}. van Vranckryck ende Groot Bretannien, van de chur. ende fursten des Rycx, den hartoch van Savoyen, mitsgaders van de evangelische cantons van Switserlant ende

andere deser landen vrienden, geaffectionneerden ende religions verwanten, 't welck oock alsoo geschieden sal ten opsien van de gesanten off residenten, die van wegens eenige neutrale princen van Italien in de republicque van Venetien sullen resideren, doch houdende altoos synen rang immediate nae de republ[e]. van Venetien.

20.

Gelyck hy oock goede correspondentie sal houden mette ambassadeurs, orateurs ende residenten van haere Ho. Mo. by coningen, princen ende elders residerende.

21.

Sal gehouden wesen in syn hoff te houden een predicant van de waere gereformeerde religie, die hier in 't lant opentlick geleert wort, wesende van de Duytsche natie, waervoor hy tot laste van 't lant genieten sal vyff hondert guldens 's jaers.

22.

Sal voorts geduerende den tyt van zyne residentie, alles doen ende bevorderen dat tot der Vereenichde landen meeste dienst sal mogen strecken, ende oock 't geene dat by haer Ho. Mo. hem noch verder van tyt tot tyt aengescreven ende opgeleyt sal worden; gevende van alle occurentien haer Ho. Mo. advisen ende continuele advertentien.

Aldus gedaen ter vergaderinge van de hoochgemelte heeren Staten Generael in 's Gravenhage op den 29[n] Septembris 1627.

XI.

ACTE OF VERKLARING DER STATEN-GENERAAL, INHOUDENDE DE GOEDKEURING DER HANDELWIJS VAN DEN NEDERLANDSCHEN GEZANT TE VENETIE, W. VAN LIJERE, HEER VAN OOSTERWIJCK, EN KLAGTEN OVER DE NALATIGHEID DIER REPUBLIEK IN HET VOLDOEN AAN HARE VERPLIGTINGEN.

Resolutie der Staten-Generaal, genomen Veneris den 1^n Marty 1630.

Is gelesen de schriftelicke acte, achtervolgens haer Hooch Mog. resolutie van den 25 Febr. lestleden ingestelt, belangende de proceduren by de heer Van Oosterwyck in 't bevorderen van het geltsecours tot Venetien gehouden, daerover de heer ambassadeur Guzzoni eenich misnoegen den 23 daer te vooren ter vergaderinge van haer Hooch Mog. scheen te betoonen; Waerop gedelibereert synde, is goetgevonden ende verstaen, dat de voors. acte door de heeren Beaumont ende Schaffer aen den gemelten heere ambassadeur sal worden overgelevert, gelyck die hier nae volcht geinsereert, ende dat van alles den voors. heer Van Oosterwyck sal worden geadverteert.

Les Estatz Generaulx des Provinces Unies du Pays Bas ayans entendu et de plus près consideré la proposition faicte de bouche le 23 de Febvrier par le S^r ambass^r de la Serenissime Republique de Venise, touchant les remonstrances et instances qui auroient esté faictes par le Sr de Lier, leur ambass^r ordinaire, au serenissime duc de lad. republicque, sur le manquement du fournissement des subsides deus par le traicté de l'alliance entre les deux republiques. Et ayans

depuis veu par escript lesdites remonstrances et les responces y données tant par sa Ser^{té} que par le Tresexcellent Collège; le tout meurement examiné et mis en deliberation, ont trouvé bon de declarer et faire entendre audit S^{r} ambass^{r}, que les offices et devoirs faicts par le Sr de Lier sur ce subject, ne leur peuvent estre que tres aggreables, comme tendans au bien et service de cest Estat, et qu'il y a procedé selon le deu de sa charge, et conformement aux ordres et instructions à luy données, qui ont leur raison evidente et irreprochable, comme fondées sur le traicté de lad^{e} alliance solemnellement contractée, et qui ne peut recevoir aucune contradiction. Lesd^{s} Seigneurs Estatz n'ayans cessé d'an en an de mettre en campagne des puissantes armées, entreprendre des sièges des villes et places tres-importantes, faire equippages par mer de grand nombre de navires, de quoy la despense ayant esté immense et a eux insupportable, il ne peut estre qu'ils ne se soyent surchargez infinement, mesmes cette année dernière le siege estant miz devant Bois le ducq. Et d'autre costé l'ennemy avec une armée de 30,000 hommes ayant franchy une très importante frontière et quasi gaigné l'entrée dans le coeur de l'estat, il a fallu redoubler les charges, et faire la guerre et offensive et defensive en mesme temps, avec levées extraordinaires de trèsgrand nombre de gens. Estant du tout vraysemblable que si led^{t} siege n'eust esté entreprins, le Roy d'Espagne et les Imperialistes eussent employé leur forces et faict d'autant plus grosse la guerre en Italie, si que par ce moyen les affaires là ont esté grandement soulagez, sans qu'il apparoisse que l'Espagnol et ses adherens ayent esté empeschez ou divertiz par les levees et despences de la Serenissime Republicque, de faire leurs plus grands efforts au dommage de cest Estat. Outre ce, la guerre n'estant en Italie qu'auxiliaire pour secourir le duc de Mantoue, sans que les Espagnols ou Imperialistes attaquent la frontiere ou entrent sur les terres de la Serenisse^{e} Republique, semble n'estre point de raison, selon la teneur claire et indubitable du traitté, que le fournissement de sub-

side doive cesser pour ce regard. Mais pour les années passées avant commencement de la guerre de Mantoue et Montferrat, et jusques à ce que la Republique effectivement s'est mise dans le party et lors qu'elle estoit du tout sans remuement de guerre et ne nourrissoit pas un soldat que de ses garnisons ordinaires, l'inobservation de l'alliance par le manquement de fournissement ne peut recevoir aucun couleur d'excuse ou palliation, l'evidence faisant voir, que soubs la couverte de quelques bonnes paroles et remises, causées sur des pretendues difficultez, a esté donné un simple refuz et deny, et le dilay de ces arrirages ne peut non plus jusques ores et en ce temps estre justifié sur l'estat des affaires à présent, qui ne pressent pas tant la Republique de Venise, eu esgard aux charges qui accablent celle cy, qu'elle ne puisse fournir à ceste debte, si la volonté n'y manque d'avantage que le pouvoir, et si ces dilayemens ne sont provenuz par les secrettes menees et artifices des ennemis de cest estat, qui semblent agir si puissamment envers quelques uns, qu'on a veu nagueres par les lettres interceptées de l'ambass^{r} d Espaigne lors résident à Venise, qu'il se vantoit (mais comme on espère avec plus de vanité que verité) d'avoir tant fait par ses diligences, que s'estant deliberé au Senat si on continueroit aux Seig^{rs} Estats le payem^{t} du subside, n'y avoit eu que 36 balles qui le favorisoient, tous les autres de beaucoup plus grand nombre estants au contraire. Pour ces raisons et autres y servans, sera led^{t} S^{r} ambass^{r} prié et instamment requiz de vouloir par ses lettres tant publiques que particulières à ses amiz et alliez favoriser et recommander la poursuite et devoirs que pour obtenir le payement des arrirages led^{t} Sr de Lier continuera de faire. Faict en l'assemblée desd^{s} Seign^{rs} Estatz Generaux à la Haye le 1 de Mars 1630.

XII.

BEKNOPT BETOOG VAN DEN NEDERLANDSCHEN GEZANT TE VENETIE, WILLEM VAN LIJERE, HEER VAN OOSTERWIJCK, WAARIN HIJ DE VENETIANEN WAARSCHUWT TEGEN DE LISTEN EN LAGEN VAN DEN SPAANSCHEN GEZANT BIJ DIE REPUBLIEK. Augustus 1636.

Legatus Regis Hispaniae suadet Venetis, ne faedus ictum cum Hollandis servent.

Antidotum contra loethale venenum quod Venetis propinat Legatus Regis Hispaniarum, dum illis suadet ne faedus ictum cum Provinciis Unitis Belgii servent.

Oportet eos rebus praesunt, nihil magis curare quam ne ignorent quo animo qui consilium dant, sint erga eos quibus id datur et an non cum alieno incommodo proprio studeant commodo.

Venetis nihil exploratius est odio in se Hispanorum, cujus recentia etiam nunc restant vestigia e bello Vallis Telinae, Gradiskiano et Mantuano, et alioquin satis nota est horum ambitio, quamque infensi infestique sint in omnes qui libertatem amant.

Constat etiam, Hispanum in illam suggestionem impelli vento propriae utilitatis, cum magni suâ intersit unionem illarum Rerum publicarum debilitari, imo frangi, scilicet ut mutuo auxilio destitutae, singulae minus validae sint, et magis expositae insidiis et mucronibus suis, non aliter quam Polyphemo sociis orbatus Ulysses.

Hispanus id molitur, ut Veneti communem causam deserentes, nec dignitati serviant, nec Reipublicae suae consulant, nec socialis officii rationem habeant, sed ut fidem fallentes, famae jacturam faciant, et publico contemptui se prostituant.

Id denique agit Hispanus, ut a Venetis alienet Hollandos, gentem bellicosam, quae neque facere neque pati fraudem potest, quae eâ fide quâ digna est, facile alios aestimat, quamque aliis servat, sibi servari vult.

Quae gens, aeque ac Veneta libertatis amica et propugnatrix, et a cujus auxiliario milite nullae hîc insidiae, nullum unquam periculum timendum, sed necessitate urgente, expedita classis velis remisque advolans, et apta bello manus expectanda est.

Deus inspiret Venetis recta consilia, ut occultos inimicos et adulatores veris amicis dignoscant, et non ea solum quae evenerunt, sed etiam quae evenire possunt, mature reputent (1).

---

(1) Uit het oorspronkelijke Rapport van den Ambassadeur W. van Lijere, heer Van Oosterwijck, in het Rijks Archief berustende.

NASCHRIFT.

Dit werk was geheel afgedrukt, toen aan den Heer Bakhuizen van den Brink, tijdelijk Ambtenaar bij 's Rijks Archief, toevallig, op eene plaats waar zulks niet verwacht werd, in handen kwam een pak met stukken betrekkelijk Venetie. Bij het onderzoek bevond ik, dat ruim de helft mij van elders bekend was en ik daarvan reeds gebruik gemaakt had; de overige waren mij nieuw. Onder de laatste hadden ettelijke weinig waarde; sommige waren zeer belangrijk. Ik betreurde het, ze niet vroeger, bij de zamenstelling van mijn werk, gekend te hebben. Ik vond daarin nogtans geene reden ze terug te houden en besloot, tot aanvulling en meerdere volledigheid van mijnen arbeid, een Naschrift er bij te voegen, en daarin eenige der gevonden stukken in hun geheel, en van de overige den hoofdzakelijken inhoud mede te deelen.

Al deze papieren schijnen afkomstig uit den boedel van Oldenbarneveldt en zijn vermoedelijk na zijnen dood naar het Archief van Holland overgebragt. Zij hebben meerendeels betrekking tot de zending van Cornelis van der Mijle naar Venetie in den jare 1609, waarvan op bl. 17—47 breedvoerig gesproken is. De aanleiding tot en het doel van die zending worden daardoor opgehelderd. Ook komen daarin merkwaardige bijzonderheden voor omtrent hetgeen te Parijs tusschen den Nederlandschen Gezant en Koning Hendrik IV en zijne staatsdienaren verhandeld werd.

Het eerste stuk dat mijne aandacht trok, was een gelijktijdig, doch ongeteekend afschrift eener Memorie in de

Fransche taal, die uit den inhoud bleek in 1609 opgesteld te zijn en waarvan ik vermoedde, dat de beroemde Philippe de Mornay, heer van du Plessis Marly, de schrijver was. Dit gaf mij aanleiding zijne Levensbeschrijving (1) op te slaan, waardoor ik in mijn gevoelen ten volle bevestigd werd. Daarin vond ik vermeld, dat de vereenigde Protestantsche Vorsten van Duitschland in 1609 een Gezant naar Venetie zonden, die eerst in 't geheim en later met uitstekende eerbewijzen door de Seigneurie in 't openbaar ontvangen werd, waarna de schrijver dus voortgaat: „Messieurs les Estats des Pays-Bas en firent autant et M. du Plessis y eut part. Car Monsieur le Prince Maurice ayant veu un Memoire, qui luy fut presenté de sa part sur ce sujet, il le gousta de sorte, que l'ayant communiqué avec M. de Barnevelt, Avocat general de Hollande, Maldre de Zélande et peu d'autres, il fut resolu d'envoyer Ambassadeur ouvertement vers la Seigneurie de Venise M. Vandermijlen, Conseiller d'Estat, gendre dudit Sieur de Barnevelt, excellent personnage, avec amples Instructions et telles qu'avoit desiré M. du Plessis. Il eut charge de communiquer de sa negociation avec le Roy à Fontainebleau, mais particulièrement ou de voir M. du Plessis à la desrobbée, ou, si commodement il ne pouvoit, lui escrire, et prendre memoires et adresses de luy pour sa conduite etc."

Het in het Archief ontdekte stuk is een afschrift van de in dit verhaal vermelde Memorie van Du Plessis, dien vermaarden Franschen staatsman, grooten geleerde, rusteloos

(1) Ik bedoel *l'Histoire de la vie de Messire Philippes de Mornay, Seigneur du Plessis Marly*, 4°. Leyde, chez Bonaventure et Abraham Elzeviere, 1647, p. 335. De ongenoemde schrijvers van dit werk waren M. de Ligues, één der dienaren van Du Plessis, en M. Daillé, Protestantsch leeraar te Charenton. Zijne *Mémoires*, 1624—1652, 4 dl. in 4°. zijn zeer belangrijk. Ook verdienen gelezen te worden *M. Crusii Singularia Plessiaca*, Hamb. 1724, 1 d. 8°. Het laatste werk dat over hem handelt, draagt den titel van: *Duplessis Mornay*, 1549—1623, par Joachim Ambert, Officier supérieur de Cavalerie, Paris, 1847, 1 d. 8°.; een boek, dat niet veel nieuws geeft, maar met warmte en in fraaijen stijl geschreven is.

ijverigen voorstander der Hervorming, en als mensch door zijne tijdgenooten zeer hoog geacht. Het was op uitnoodiging van eenige aanzienlijke en het Protestantisme gunstige personen te Venetie, dat hij die Memorie aan Prins Maurits zond. Het blijkt daaruit, dat hij het geweest is, die 't eerst het denkbeeld aan dien Vorst gaf en hem aangespoord heeft, om van wege de Staten-Generaal een' Gezant naar de Republiek van Venetie te zenden. De redenen die daarvoor pleitten, ontvouwt hij in zijne Memorie. De voornaamste daarvan waren: de ontwaakte neiging te Venetie om tot de Hervormde Leer over te gaan; de zucht tot afval van de Roomsch-Katholijke Kerk; het verlangen tot afschudding van het Pauselijke juk; de begeerte van velen, om door de komst van eenen Nederlandschen Gezant te geraken tot de sluiting eener Alliantie tusschen de beide Gemeenebesten en andere Protestantsche Staten en Prinsen.

Deze Memorie die, voor zoo verre mij bekend is, nimmer gedrukt werd, is van den navolgenden inhoud:

Depuis deux ans en ça au moyen des contentions, intervenues entre le Pape et les Venetiens, quelques grands personnages ont prins l'occasion à Venise, de leur faire entendre plusieurs notables verités, tant par escrit que de bouche, dont ils ont tellement esbranslé et desraciné la creance, non seulement de l'authorité, mais mesme de la foy Romaine, qu'il y a apparence d'y voir un changement non lointain, jusques à secouer le joug du Pape, si les desseings et efforts des Directeurs de c'est affaire sont favorisez et appuyez par les Princes et Estatz reformez, comme l'importance de l'affaire le requiert.

Les Directeurs et Ressorts qui remuent les esprits de ceste republique, sont si forts, qu'il se peut dire qu'ils sont capables des plus grands effects, lesquels toutefois pour les pouvoir continuer, il importe qu'ils demeurent cachez. Et pour ce ne m'en pourroisje expliquer plus clairement, si non de vive voix. Mais voicy en peu de mots ce que pour

le present ilz desireroient pour faciliter le progrès de c'est oeuvre, scavoir:

Que pour faire voir a ceste Republique des Venetiens, que venant à se roidir à bon escient contre le Pape, ils ne seroient point destitués de puissans amis, les Princes et Estats Chrestiens, nommement les Reformez, tintsent quelques Ambassadeurs auprès d'eux, personnages de prudence et confiance requise, avec lesquels les dicts Directeurs auraient particulière correspondance, pour les faire parler et jouer a temps, et lesquels Ambassadeurs eussent charge de leur offrir toute office d'amitié et assistance.

Desja le Roy d'Angleterre y a eu depuis deux ans un Ambassadeur, personnage de qualité, nommement de rare pietié, doctrine et zèle (1), qui par la comunication qu'il a eue avec les susd., a faict un grand fruict, et il se negotie presentement vers les Electeurs Protestans un qu'ils y envoyent. Aquoy Messeigneurs le Conte Palatin, Marquis d'Ansbach, Duc de Wirtemberg et Landgrave de Hessen, sont fort portez, et portent les autres Princes et Estatz, mesmes en un Traicté en ceste dernière assemblée tenue à Halle de Sueve.

Mais particulierement se sont faits entendre les Directeurs de c'est affaire, qu'il seroit a propos que Messieurs les Estatz, maintenant que par la grace de Dieu ilz sont recognus Souverains, les visitassent par quelque Ambassade, mesmes y feissent resider quelque personnage doué de qualité requise de leur part, proposans et assuerans non seulement qu'ils y seroient très favorablement recues, mais que la Seigneurie y correspondra par une Ambassade reciproque, et que de ces mutuels offices on fera naistre et reussir une Confederation parfaicte entre les deux Estatz de mesme nature, pour s'entr'assister par l'opportunité de la mer, de tant plus loyaument qu'ils ont evidemment mesmes ennemis à craindre.

(1) Henry Wotton. Zijn leven is door Walton beschreven. Hij werd in 1568 in het Graafschap Kent geboren, en was in Venetie een ijverig bevorderaar der Hervormde leer.

Ceste proposition s'estant addressée a moy, de laquelle j'ay estimé pouvoir proceder un grand bien, general a la Chrestienté, et un particulier a Messieurs les Estatz, desquels j'ay tousjours estroictement embrassé les interest, j'ay creu la leur devoir communiquer; et neantmoins pour la conduire seurement et secrettement, la devoir jecter dedans le seul sein de Monseigneur le Prince Maurice, lequel, pour l'honneur que j'ay eu d'avoir esté honoré de la bonne grace de feu Monseigneur son Pere, me fera ceste faveur, s'il trouve bon de se servir de ceste proposition, que mon nom n'y soit aucunement mentionné pour les raisons que Son Excellence peut assez s'imaginer de soy mesme.

Et n'y veux obmettre une utilité particuliere oultre la publique, que c'est affaire venant a proceder plus avant, comme ceste Republique s'attend d'avoir la guerre l'année prochaine, parce qu'elle est resolue de ne rien relascher au Pape, lequel d'ailleurs suscite le Roy d'Espaigne contr'elle, elle pourra avoir aggreable d'y emploier en quelque notable charge quelcun de la maison de sad. Exellence, ne pouvant en aucun trouver plus de seureté, quand elle aura recognu son affection en ceste ouverture d'amitié et correspondance avec elle.

Sera de la prudence de Monseigneur le Prince Maurice, se resolvant de se servir de ceste proposition, de voir s'il aura a en faire parler au Roy de France, pour la luy faire aggreer; aussi d'avoir singulier esgard au choix de la personne ou des personnes qui seront envoyées, pour estre recommandables de pieté et de prudence, et s'il trouve bon, que j'aye l'honneur d'en estre averti, je leur puis donner quelque mot d'addresse qui ne sera point inutile.

Son Exellence me fera, s'il lui plait, l'honneur que j'en entende son intention par celuy qui luy baille ce Memoire, lequel m'en peut seurement escrire.

Prins Maurits was met den inhoud van die Memorie hoog ingenomen, omdat hij daarin zag het middel, om aan Rome en Spanje een' nieuwen vijand te berokkenen en tevens het Protestan-

tisme uit te breiden, twee staatkundige bedoelingen, die te dezen tijde steeds hand aan hand gingen. Dien ten gevolge deed hij kort na hare ontvangst, op den 25 Augustus 1609, aan de Staten-Generaal het voorstel, de Republiek van Venetie te bezenden en aan te zoeken tot vriendschap en alliantie (zie bl. 18). Dit voorstel vond nogtans aanvankelijk weinig bijval, dewijl het louter van staatkundigen aard scheen. Nadat echter Oldenbarneveldt en eenige weinige andere vertrouwde staatslieden door den Prins met den inhoud der Memorie van Du Plessis en de ware bedoelingen van het voorstel des Stadhouders waren bekend geworden, vervielen alle zwarigheden en de Staten-Generaal besloten, een' Gezant naar Venetie te zenden. Met gemeenschappelijk overleg van Prins Maurits en Oldenbarneveldt, werd daartoe gekozen Cornelis van der Mijle, schoonzoon van den laatsten, als een man, aan wien zulk eene moeijelijke en teedere taak ten volle kon toevertrouwd worden. Oldenbarneveldt ontwierp daarop zelf zijne Instructie, waarvan de minuut, geschreven met de eigene hand van den Advokaat van Holland, onder de papieren voorhanden is. Daarenboven gaf hij schriftelijk kennis der aanstaande komst van Van der Mijle te Parijs aan den Nederlandschen Gezant, Françoys van Aerssen en aan den President Jeannin, en voegde er brieven van aanbeveling bij aan Koning Hendrik, aan den Staatsraad De Villeroy, aan den Doge en aan den vermaarden Venetiaanschen godgeleerde, staatsman en geschiedschrijver Fra Paölo Sarpi. De twee laatste, in 't Italiaansch, eigenhandig door Oldenbarneveldt geschreven brieven, waarvan, gelijk van de overige, de minuten onder de stukken gevonden worden, zijn genoegzaam eensluidend. Zij houden de verzekering in, dat de Doge, die een groot begunstiger van het Gemeenebest en een tegenstander van het Pauselijk gezag was, en Fra Paölo, die insgelijks dezen Staat een zeer goed harte toedroeg, en bovendien zich openlijk tegen het misbruik van de Pauselijke magt verzet had, ja heimelijk tot de Hervormde Kerkleer overhelde, zonder schroom konden handelen met

Van der Mijle en zich op zijne bescheidenheid ten volle verlaten (1).

De ijverige pogingen van Oldenbarneveldt en zijne medewerking met den Stadhouder tot het bevorderen van de zending naar Venetie, waren mij uit de vroegere stukken niet gebleken.

Maurits, van zijne zijde, gaf aan Van der Mijle een' brief voor Du Plessis, in antwoord op de toegezonden Memorie, met last, dien in persoon aan hem ter hand te stellen, of, zoo daartoe geene gelegenheid zich mogt opdoen, of zulks tot betere bewaring van 't geheim min raadzaam geoordeeld wierd, hem dien toe te zenden. Dit laatste werd door Van der Mijle, zoodra hij te Parijs gekomen was, gedaan, met bijvoeging van het navolgend schrijven:

Monsieur.

Vous entendrez, s'il vous plaist, par l'adjointe lettre de Monseigneur le Prince Maurice le sujet de mon voiage vers Venise, vous priant en conformité du contenu de la lettre de mondict S^r le Prince me faire l'honneur et au public ce bien, que je puisse recevoir de vous les ouvertures et addresses necessaires, afin de pouvoir negotier avec quelque fruit, et que les gens de bien qui sont là puissent proceder avec moy en confidence. Je suis arrivé hier sur les quatre heures en ceste ville, faisant estat de partir cest après disner ou demain a matin pour le plus tard vers Fonteinebelleau, pour tacher d'avoir audience et donner a coignoistre au Roy les raisons qui ont faict resouldre Messeigneurs les Estatz de m'envoier vers Venise, et attendre là dessus le bon plaisir de Sa Maj^te, recevoir ses trèsages advis et bonnes addresses. Je m'evertueray que cela soit le plustot que sera possible, pour ne perdre temps, veu que la saison est desja fort avancée, et aiant obtenu, retournera en ceste

---

(1) Deze twee brieven zijn gedagteekend: D'alla Haga in Hollanda, 21 di Septembro 1609.

ville où je sejourneray le moins que me sera possible, de sorte que j'espere, moiennant la grace de Dieu, de partir d'icy le septieme de ce mois au matin et cela en poste, comme aussi y suis venu depuis Bruxelles, n'aiant voulu faillir de vous advertir de ceci et de vous envoier ce present porteur en poste, vous suppliant Monsieur, qu'il vous plaise le depescher incontinant, afin qu'il puisse estre en ceste ville le siexieme au soir, et qu'il s'enqueste de moy au logis de M. d'Aersens, ambassad^r de M. les Estatz. Je vous supplie aussi de croire que le tout sera mesnaigé avec discretion convenable et en sorte qu'en pouvés demeurer a repos et sans aucune arrière pensée, en outre qu'il vous plaise d'aviser s'il y a chose où je vous puisse servir et de vous asseurer que le ferai avec fidelité et affection comme celuy qui dès longtemps vous honore et respecte. Et sur ce en vous baisans très humblem^t les mains, je prieray l'Eternel,

Monsieur, Vous conserver en prosperité et eslargir en icelle tres longue vie; en haste de Paris ce 1e d'Octobre 1609.

Le present porteur se pourra aussi addresser a son retour chez M. du Molin pour scavoir de mes novelles, lequel croist que je l'ai depesché vers vous pour quelque affaire de l'Université de Leyden. Je vous supplie encore un coup, Monsieur, qu'il puisse estre de retour le siexieme au soir.

Dit schrijven van Van der Mijle werd door Du Plessis denzelfden dag waarop hij het ontvangen had, uit Saumur, waar hij met de waardigheid van Gouverneur bekleed was, op volgende wijs beantwoord:

Monsieur.

J'ay receu par ce porteur le 3^e du present a midy les vostres du premier avec les incluses du 22e Septembre, qui m'ont resjoui l'ame. Je me confie, qu'une si bonne intention mise en si bonne main, ne pourra reuscir qu'a la gloire de Dieu, au contentement de Monsieur le Prince Maurice et

au bien commun des deux Estatz; mais bien plainsje que je n'ay point receu la precedente depesche, mentionnée en ceste sienne derniere. Pour l'adresse, je ne la vous puis donner meilleures qu'au venerable Padre Paulo (1), directeur des meilleures affaires en ceste Seigneurie, et pour vous donner tout accèz a lui, à Monsieur Asselineau (2), medecin François, personnage de grand pieté et prudence, auquel il se confie singulierement. Je n'obmetz rien es miennes, pour vous faire ouvrir le coeur dudit Sr Padre, auquel avec le zèle de Dieu vous trouverez une grande prudence conjoincte, mais il faut l'encourager, afin que l'un emporte l'autre. Vous avez aussi la Padre Fulgenzio (3), qui n'est que feu, prescheur admirable. Le poinct est, comme j'ay souvent dit, que pour faire naistre cest enfant, ilz ont besoin que les tranchées leur continuent, que le Pape persevère en ses rigueurs, et ceux qui s'apperçoivent du bien quelles nous font, les lui font addoucir en apparence, encore qu'en effect il ne change point de nature. Monsieur Wothon, Ambassadeur du Roy de la Grande Bretaigne a heureusement travaillé en cest affaire, lequel j'estime n'estre encore rappellé. Sa communication vous y sera et aggreable et profitable. Vous y avez aussi depuis quelque mois monsieur Lensius qui y reside pour Monsieur l'Electeur Palatin et les Princes Confederez, touteffois sans manifester sa qualité. Le meilleur sera qu'estant arrivé prèz de la Seigneurie, vous faciez bailler mes lettres à mons[r] Asselineau, lequel aussy tost

(1) Wie deze beroemde Venetiaan was en wat hij in het belang der vrijheid en onafhankelijkheid van zijn Vaderland gedaan heeft, daarvan is reeds gesproken op bl. 13, 368 en 369. Hij was een der bekwaamste godgeleerden, staatslieden en geschiedschrijvers van zijnen tijd. Zie verder over hem o. a. Dr. Schotel, *Jean Deodati*, bl. 44, volg. en bl. 58.

(2) Hij was een vertrouwd vriend van Du Plessis Mornay en een ijverig voorstander der Hervorming. Zie *La vie du M. du Plessis*, p. 539.

(3) Fulgenzio was de welsprekendste kanselredenaar van dezen tijd te Venetie. Hij overtrof zijnen leermeester en vriend, Paölo, in geestkracht, en was even als deze een ijverig handhaver van de vrijheid zijns vaderlands tegen de overheersching van het hof van Rome. Ook als geleerde muntte hij uit.

l'en requerant, viendra communiquer avec vous, et auquel pouvez bailler celles que j'escris aud[t] sieur Padre, et par son entremise aurez communication avec lui, parce qu'aiant serment à la Seigneurie et vous qualité d'Ambassadeur, il ne vous pourroit voir sans permission. Je vous supplie de me mander par un petit mot, comme vostre Ambassade a esté aggreée en nostre Court, et pour les occasions a venir, j'ay pensé de vous envoier un chiffre; ledit s[r] Asselineau me pourra faire tenir voz lettres. Du reste monsieur, j'ay honoré uniquement feu monsieur le President vr̄e pere, duquel la memoire me sera tousjours chère; j'estimerai a beaucoup de bonheur de vous pouvoir tesmoigner par quelque service, combien je prisse vr̄e amitié et cheriz vos vertuz. Et sur ce

Monsieur, je saluë bien humblement voz bonnes graces et prie Dieu vous avoir en sa saincte garde. De Saumur ce 3e Octobre à 4 heures après midy.

Prins Maurits had Van der Mijle, behalve met den brief aan Du Plessis, ook met één voor Koning Hendrik den Vierden belast. De Gezant bood dien aan Zijne Majesteit bij zijn eerste gehoor aan, en gaf daarvan aan den Prins berigt bij het navolgende schrijven, waarvan eene kopij onder de stukken voorkomt.

Monseigneur.

Estant venu prèz du Roy lequel jay trouvé a Fontainebleau, je n'ay failli de presenter voz lettres et me decharger envers Sa M[te] selon les commandemens de vostre Ex[ce], dont elle fust extremement contente, me temoignant par tout son discours de combien elle vous estimoit et aimoit, disant qu'il avoit un très grand desir de vous voir et que s'il venoit à Calaix, que S. M. esperoit que M. les Estats ne feroyent difficulté que Vostre Ex[ce] la vint trouver, et qu'il pourroit apprendre quelque chose de vous et reciproquement enseigneroit peult estre quelque chose a Vr̄e Ex[ce]. Je re-

pliquois que ce seroit le plus grand honneur que Vous, Monseigneur, scauriez souhaiter que de pouvoir en personne presenter a un si grand Roy vr̄e service. Voyant puis aprèz la Royne, elle me demanda avec un grand soin touchant vr̄e disposition; je ne failli avec tous les respectz convenables l'en remercier et offrir vostre très humble service. J'ay aussi presenté les lettres de Vostre Ex[ce] a M. Jeanin qui les receust avec allegresse, m'asseurant qu'il ny estoit Prince au monde aprèz le Roy et Sa maison a qui il rendroit plus volontiers toute sorte des services.

Pour les considerations que le Roy et son conseil ont eu en mon voyage, je n'ennuieray point Vostre Ex[ce], me confiant que M. d'Oldenbarnevelt, mon beaupere, vous les representera cōe aussi ce que j'ai fait avec M. Du Plessis; et pourtant vous baisant en toute reverence les mains, je prieray Dieu,

Monseigneur,

Vous maintenir en très heureuse et très longue vie, eslargissant en icelle l'accomplissement de vos heroiques desirs. De Paris ce 8 d'Octobre 1609 (1).

De brief van Van der Mijle aan zijnen schoonvader Oldenbarneveldt, waarvan hij in zijn schrijven aan den Prins spreekt, en waarin aan dien staatsman wordt medegedeeld hetgeen tusschen hem en den Koning en zijne staatsdienaren omtrent zijne zending naar Venetie verhandeld was, wordt, met nog twee andere, in het Fransch geschreven, uit Parijs en Fontainebleau gedagteekend, in het oorspronkelijke onder de stukken gevonden. De inhoud van den eersten en meest uitvoerigen brief stemt wel hoofdzakelijk overeen met hetgeen op blz. 20 en volgg. van mijn werk gezegd is en dat uit het Verbaal van Van der Mijle ontleend werd. Dan men treft daarin, en ook in de beide andere brieven, tevens zulk een omstandig verhaal van het gebeurde en zoo vele ge-

(1) Buiten op stond: „Copie de la lettre à son Ex[ce].”

wigtige, ook onbekende bijzonderheden aan, dat deze drie brieven ongetwijfeld door de beoefenaren van onze geschiedenis met belangstelling zullen ontvangen worden.

Ik zou aanmerkingen van verschillenden aard bij deze brieven kunnen voegen; ik bepaal mij tot twee.

Onder de gewigtige bijzonderheden die daarin voorkomen, behooren de gesprekken met den Koning, vooral dat, vermeld in den brief van den 16 October. Daarin verhaalt Van der Mijle, dat Koning Hendrik hem den geheimen last had opgedragen, gedurende zijn verblijf te Venetie voor te bereiden en den grondslag te leggen van eene Ligue of Verbond tegen Spanje, waaraan de Koningen van Frankrijk en Groot-Brittanje, de Republiek van Venetie, de Staten-Generaal, onderscheidene Italiaansche Vorsten en Staten, ja zelfs de Paus zouden deel nemen.

Die last, door Hendrik IV aan Van der Mijle opgedragen, had betrekking tot het bekende plan des Konings, om een groot Verbond te vormen ter beteugeling en, zoo mogelijk, ter vernietiging van de overmagt van Spanje en van het Huis van Oostenrijk. Nergens, voor zoo veel mij bekend is, behalve in dezen brief, vindt men vermeld, dat Hendrik IV zich van den Nederlandschen gezant bediend heeft tot verwezenlijking van dat plan. Of en in hoe verre Van der Mijle getracht hebbe daartoe mede te werken, blijkt niet.

Intusschen is het zeker, dat Koning Hendrik zeer tevreden was over den uitslag zijner zending. De President Jeannin betuigde dit in een' brief aan Oldenbarneveldt, gedagteekend den 13 Januarij 1610, in 't oorspronkelijk onder de stukken voorhanden. Daarin schreef hij: „Le Roy a eu „beaucoup de contentement de ce que Mons. de Vandermil „est passé par icy pour luy faire entendre le bon succèz „de son voiage de Venise et a jugé quil si est bien et „sagement conduit. Il luy a aussi communiqué confidemment „de lestat des affaires publiques esquelles Sa Ma^té et Messieurs „sieurs les Estatz sont interessez ensemblement."

De tweede merkwaardige bijzonderheid, in deze brieven

vervat, is deze: dat Van der Mijle aan zijnen schoonvader mededeelt, dat de zwarigheden, door den Koning en zijne staatsdienaren tegen zijne zending gemaakt, niet zoo zeer voortsproten uit zorg voor de eer en waardigheid van dit Gemeenebest, gelijk door hen werd voorgegeven, maar veeleer, omdat zij die zending, indien dit op eene of andere voegzame wijs, zonder dat men het merkte, had kunnen geschieden, wenschten tegen te houden. Zij waren, zegt van der Mijle, „jaloux de „l'honneur et reputation de Messieurs les Estatz". Dit zal beduiden, dat zij verlangden, dat de jeugdige Republiek, die nog onder eene soort van voogdij van Engeland en vooral van Frankrijk stond, daaronder nog mogt blijven en geen gevolg geven aan de ambassade naar Venetie, waarbij zij voor de eerste maal als onafhankelijke Staat zou optreden en een' rang bekomen nevens dien der beide Rijken en der verdere Mogendheden van dit werelddeel. Noch in de officiele stukken, noch in gedrukte werken vindt men iets van deze merkwaardige omstandigheid. Alleen de schrijver van het leven van Du Plesses, die uit diens papieren zijne berigten putte, maakt er met een woord gewag van, zeggende: dat de Koning „vouloit degouster Van der Mijle de passer outre."

De drie brieven luiden aldus:

Monsieur mon Pere.

Le vent estant contraire pour faire voile de Dordr^{t} vers le Sas ou Anvers, occasionna que par l'advis de cap^{n} Adriaen je pris la route de St Gertruydenberghe et de là par Breda vers Anvers, où trouvant nulle commodité pour aller en diligence vers Cambray, je fus contraint par Malines m'encheminer vers Bruxelles, où estant arrivé sur le soir faisant desja obscur, j'en partis le lendemain 27e du passé sur les neuff heures du matin en poste, et non obstant le retardement que je fis a Cambray pour attendre encores qu'en vain mon frere de Marquette, qui depuis me vint trouver a Peronne et divers autres empeschements, j'arriva le dernier dudit mois sur les trois heures après disner en ceste ville,

où aussi tost je fis enquester chez M. de Villarnoud, beau-fils de M. de Plessis et deputé des Eglises, si l'on n'y cognust un frere du s[r] de Ligues, mais le malheur voulust que le dit s[r] de Villarnoud fust absent, et que ceux de sa maison disoient y avoir bien esté quelqu'un qui devant quelque temps estoit parti vers la Normandie, de sorte que je jugea le plus expedient de me servir du s[r] du Moulin pour envoier un home confident en poste vers M. du Plessis avec la lettre de Son Ex[e] et une mienne, afin de pouvoir par ce moien recevoir ses instructions. Cest homme retourna avant hier au soir, me rapportant lettres closes au s[r] Padre Paulo et a M. d'Asselineau, et une a moy responsive a celle que j'avois envoié. De l'une et de l'autre je vous joings la copie et recognoistrez le bon zèle de M. du Plessis en cest affaire, mais quand a moy come j'ay tousjours dit, je fais plus de fondement sur les lettres que je donna au s[r] van der Veecquen (1) pour envoier au s[r] Quinget à Venise.

La susdite depesche faite, je me fis informer où estoit logé M. d'Aerssen pour comuniquer avec luy, et aiant entendu qu'il estoit a Fonteinebelleau et qu'il devoit retourner le lendemain, j'y envoia pour scavoir s'il s'y devoit arrester encor quelques jours, pour selon cela me regler; mais le 1 de ce mois apprenant par ses lettres qu'estant sur le point de revenir, quand il receut mes lettres, il estoit changé d'avis et trouvoit mieux que je vinsse en diligence en la Cour et qu'il m'y attendroit. Je partis le mesme soir assez tard et arriva le lendemain audit Fonteinebelleau, où conferant avec M. d'Aerssen de ma charge et le priant m'y vouloir assister de conseil et addresse, il l'a fait et continué tellement, qu'en mon particulier mesme je luy en ai une singuliere obligation.

Nous envoiasmes incontinent vers M. de Villeroy pour avoir l'honneur de luy baiser les mains, presenter les lettres qu'avions à luy, et par son entremise avoir audience, mais

(1) Johan of Hans van der Veken was een voornaam koopman te Rotterdam en behandelde gewoonlijk de geldzaken van onze buitenlandsche Ministers. Quinget was een koopman of bankier te Venetie.

il estoit desja prèz du Roy, tellement qu'il falust attendre jusques aprèz son disner. Cependant M. le President Jeannin nous rencontre par le bourg, voullant aller vers mon logis; en luy faisant mes excuses sur la visite du s^r de Villeroy et quand et quand les deuës recommandations, il nous mène en une des allées du chasteau, où je luy delivre ses lettres et ouvre ma charge, le trouvant un peu pensif là dessus, et mouvant de difficultés touchant l'asseurance que nous pourrions avoir de la reception que les Venetiens me feroyent, car comme il approuveroit le voyage en cas qu'ils me receussent en ceste qualité, dont il doutoit, ainsi il le trouveroit prejudiciable s'ils y venoyent à manquer; sur quoy M. Aerssen luy faisant le recit de ce qui s'estoit passé entre l'Ambassad^r de Venise, resident prèz de Sa Ma^té et luy, il nous remit plus en parler plus amplement après disner, et qu'il verroit alors mondit Sr de Villeroi et nous feroit scavoir l'heure que le pourrions aussi voir, pour puis aprèz luy demander avoir accès prèz de Sa Ma^té, lequel il disoit estre desja advertie de mon arrivée, et qu'on m'avoit destiné un logis, dont je le remercions à l'instance de M. d'Aerssen qui nous avoit trouvé place au sien. Le dit S^r president ne fallit, devant que de voir M. de Villeroi, d'aller trouver Sa Ma^té, l'informer du tout et puis aprèz aller voir le Sr de Villeroi, qui derechef ensemble alloyent prèz le Roy et demeurèrent longuement avec Sa Ma^té, ce que nous pouvions aisement remarquer puis aprèz; par parentèse vous diray, que j'ay appris ceste fois qu'il fault peu de chose pour allarmer une Cour. Partants de Sa Ma^té ils nous mandoient pour venir, et les trouvants en une des galeries de la Cour, m'addressant audit s^r de Villeroi; après les compliments, lettres données et repetition de ma charge envers le Roy, il respondit tenant mesme langage que M. Jeannin avoit fait, y adjoignant l'inconstance et irresolutions des Venetiens, voulust scavoir quel fondement on avoit qu'on me recevroit comme Ambassadeur d'un Souverain, et comme M. d'Aerssen expliquoit là dessus derechef ce qu'avoit esté negotié avec

l'Ambassadeur de Venise, il disoit qu'il estoit vray qu'en discourant ils sont liberaulx, mais que venant à joindre ils reculent, ce que depuis nagueres il avoit encore experimenté, ce que seroit trop dangereux d'esprouver en ceste matiere si delicate, comme est d'estre receus comme Souverains ou point, autrement que c'estoit une ancienne Republique et qu'il ne pouvoit estre que bon que nostre naissante fit avec elle cognoissance, veu que ce fist avec reputation, mais que je parlerois au Roy ensuivant ma charge, pour entendre le trèsage advis de S. Ma^{té}; et comme je le priois de m'assigner heure quant il seroit plus à propos, il me dit qu'elle estoit en la chambre de la Royne et qu'à son sortir de là il avoit commandé que je la visse. Attendanz doncques assez longuement, le susdit M. de Villeroi alla luy mesme voir ce que fit Sa Ma^{té}, et trouvant qu'elle jouoit et perdoit, nous dit que ce seroit sur les cincq heures, et que ferions bien en attendant aller voir la maison, et qu'il nous laisseroit avec M. Jeannin pour nous presenter au Roy quand il sortiroit vers ses jardins. Ledit s^{r} Jeannin nous donna son passe partout, s'allant aussi un peu reposer; jusques a ce que l'heure venue, nous acheminasmes ensemble vers S. Ma^{té}, trouvants qu'elle descendit pour aller vers les jardins, et nous approchans, fusmes rencontré par un gentilhomme qui s'enquestoit après nous, lequel allant par la presse dire à Sa Ma^{té} que nous y estions, elle s'arreste, et aprèz m'avoir ainsi oui un demi quart d'heure, elle com̃ença en me prenant par la main à pourmener vers son Canal, ayant deduit l'obligations que M. les Estatz avoient a Sa Ma^{té}, le respect qu'ilz luy portoient, et qu'en suite de cela ils n'avoient voulu passer outre avec cest envoy vers Venise sans l'en advertir, premièrement entendre son trèsage advis et bon plaisir et avoir aussi les addresses requises, deduisant tout cela un peu le plus brievement et le mieux à moy possible. Sa Ma^{té} m'aiant oui favorablement, repliqua qu'il remercioit M. les Estatz de la confidence qu'ilz avoient en luy, qu'il n'en seroient jamais trompés, qu'il seroit tousjours leur bon amy

et Pere de leur Estat, qu'il croyoit l'avoir tesgmoigné par le passé et qu'il continueroit à l'advenir, et quand au voyage dont il s'agissoit, qu'il en avoit consulté; qu'il le trouvoit très bon et bien à propos, veu seulement qu'on fust asseuré qu'ils me receussent cōme Ambassadeur d'un Estat Souverain, qu'autrement il seroit non seulement prejudiciable et honteux à nostre Estat, mais aussi à Luy et au Roy de la Grande Bretaigne qui nous reçoivent, recognoissent et traitent comme tels; qu'il estoit jalouz de nostre honneur cōme du sien propre; qu'il craignoit que les Venetiens qui sont sages et circonspects, ne fissent que mine de ceci, pour par un escappatoire puis après le declinant, faire voir au Roy d'Espaigne qu'on les recherche et qu'eux n'en auront rien voulu; que depuis naguères ils avoient taché à mener ainsi et engager Sa Ma^{té}, mais quand on commençoit a parler solidement qu'ils saignoient du nez; qu'il l'approuveront tousjours et l'estimeront honorable, si on pouvoit estre asseuré qu'ils me receussent en qualité comme dessus, quand bien ils ne revoiassent parsonne, car que l'un est de leur choix et liberté sans nous faire affront, l'autre seroit honteux et insupportable; que pourtant son advis seroit, qu'estant venu en Italie j'attendisse en quelque ville pour m'esclaircir par le moyen de son Ambassadeur (à qui il me donneroit des lettres) et mesmes de celuy d'Angleterre (lequel neantmoins il jugeoit maintenant n'estre si bien avec eux, à cause de quelque malentendu advenu à cause de quelques livres) et en cas de refus d'estre receu cōme Ambassadeur, je m'en retournasse, y meslant force propos et paroles tegmoignants qu'il n'estoit pas trop content d'eux, ny desirens de nostre conjonction, ce qu'aiant dit, appella le president Jeannin et se pourmena entre nous deux, luy repetant ce qu'il avoit dit, sur quoy le dit s^{r} president Jeannin dit qu'il seroit mieux de scavoir de l'Ambassadeur de Venise à Paris quelle charge il en avoit, et qu'il voulust parler clair s'ils me receveroient cōme Ambassadeur d'un Souverain, qu'il devoit monstrer ses lettres, mesmes donner par escrit, et

en cas de refus, que devons attendre a Paris plustot et envoier exprès à Venise pour en estre seurement esclarcis; que le Roy et ceux de son Conseil conseilloient tout ceci pour l'affection qu'ils portent au bien de nostre Estat; neantmoins continuant Sa Mat^{té} à dire, qu'il confessoit que s'ils me voulussent recevoir comme Ambassadeur d'un Souverain, qu'il seroit fort bon et une recognoissance de la Souverainté de M. les Estatz de delà les monts, et que ce seroit à propos que nous fissions cognoissance en nostre naissante Republique avec une si ancienne et fameuse. Et comme sur tout cela je remerciois trèshumblement Sa Ma^{té}, disant à icelle les ouvertures d'aucuns correspondents à Venise, conformez à ce que le s^{r} Aerssens en avoit comuniqué, et mesmement veu les lettres prèz de l'Ambassadeur de Venise, tant sur la reception solemnelle, place dedans l'audience, promesse de reciproque envoy quand ce seroit mesme pour resider, ce qu'aiant dit il appella aussi Aerssen, et luy repetant une partie et demandant si l'Ambassad^{r} luy avoit parlé clairement, derechef eslançant certaines paroles pour rendre le tout difficile et hors d'esperance, jusques à dire qu'il y gageroit sa vie qu'il ne me receveroient point come Ambassadeur, Sa Ma^{té} continua a dire: à Venise les uns sont Espaignols vos ennemis, donques d'Estat, une partie adjoints au Pape, ennemis de Religion; je crains qu'ilz ne surmontent les bons, qui vous voudroient faire recevoir; un Doge y a peu d'autorité, etc. Finalement m'aiant demandé si j'avois veu l'Ambassadeur de Venise, et disant que non et que je n'avois voulu voir personne devant Sa Ma^{té}, dont il tegmoigna avec evidence d'estre content, il disoit trouver bon que je retournerois à Paris, et qu'avec Aerssens j'irois voir l'Ambassadeur de Venise et luy dirois que M. les Estatz Generaulx sur les ouvertures par luy faites à Aerssen, m'avoient envoié comme Ambassadeur vers sa Repub., sur confiance qu'il nous voulust declarer et monstrer la charge qu'il en pourroit avoir, car que là dessus j'y irois, luy disant que si il y doutoit qu'il le voulast descovrir pour eviter tot

malentendu; que son avis estoit s'il parloit rondement oui, que je devois retourner à Fonteinebelleau, recevoir ses lettres et poursuivre mon voyage; que le s[r] President Jeannin partiroit aussi vers Paris, et que je me pourrois addresser à luy; que ledit President estoit nr̃e fauteur, que c'estoit M. de Barnevelt de sa Cour. Et comme le Roy s'arresta prèz de son Canal, il vist mon frere de Cralinger-polder (1), disant, n'est ce pas là le jeune Barnevelt; et comme il approchoit faisant la reverance à Sa Ma[té], elle me demanda s'il n'avoit pas estre bien formé en sa Cour, et qu'elle le voulust encore parformer. M. Aerssen demanda congé pour luy, afin de faire avec moy le voyage d'Italie, à ce qu'il peust estre tant plus capable à servir Sa Ma[té], ce qu'elle accorda très volontiers, y adjoustant qu'il avoit tousjours prisé qu'on fist un peu voir le monde au jeunes gens. Sa Ma[té] tomba sur les discours de Clèves, dont M. d'Aerssen vous escrira amplement; des plusieurs autres esloignéz de cest affaire, je vous rendray conte à mon retour; et me tenant tousjours, arrivions en sa chambre, où je la suppliois que je peusse avoir l'honneur de voir la Roine, dont Sa Ma[té] donna la charge pour la conduite à M. Jeannin, lequel il louoit à haute voix, disant que c'estoit un Capitaine qu'il avoit envoié en Hollande. La Roine me tegmoigna aussi une affection singulière à M. les Estatz; le Roy y survint derechef, me repeta encore une partie de ce que dessus, me commandant de le voir devant que partir le lendemain, ce que je fis com̃e il sortoit pour aller à la

---

(1) Deze broeder of liever schoonbroeder van Van der Mijle was Willem van Oldenbarneveldt, jongste zoon van den beroemden Advokaat van Holland, die in zijne jeugd den titel van heer van Craling-polder droeg, later dien van heer van Stoutenburg, waaronder hij 't meest bekend is. Hij was, uit wraak over hetgeen zijnen vader was overgekomen, de voorname ontwerper van den aanslag tegen het leven van Prins Maurits. Na de ontdekking, nam hij de vlugt, deed vervolgens eene reis door Italie en Frankrijk, ging tot de Roomsch-Katholijke godsdienst over, trad in krijgsdienst bij de Aartshertogin Isabella en voerde, als Ridmeester, de wapenen tegen zijn vaderland.

chasse, mais S. Ma^{té} ne parla de rien ulterieurement; je vis aussi par ordre du Roy M. le Daulphin. Estant retourné en cest ville, aiant veu M. l'Ambassadeur de la Grande Bretagne et comūniqué le sujet de mon voiage, M. d'Aerssen et moy avons visité M. l'Ambassad^{r} de Venise, lequel avec toute asseurance et sur son honneur a asseurez qu'on seroit receu avec l'honneur et comme on feroit l'Ambassadeur du plus grand Souverain de l'Europe; mais scachant que ledit s^{r} Aerssen vous touche ce poinct amplement, pour eviter redites je le passeray sans y entrer plus avant, seulement vous advertirai qu'il a desiré que je ne fisse si grande diligence, a fin qu'il eust le loisir de advertir le Senat et donner moyen qu'ils me receussent dignement en leurs villes; mais j'estime que c'est principalement pour ce qu'il craint que si j'y arrivois devant son advis, qu'on le luy reprocheroit. Nous avons depuis aussi visité M. le Chancellier, lequel non obstant qu'on apperceust bien qu'il avoit participé à la consulte de Fonteinebelleau, entendant la responce du Venetien, approuva le voyage. Je vis encore hier au matin M. Jeannin, qui me pria de vouloir point venir à Fonteinebelleau devant Lundi prochain, d'autant qu'ils seroient empeschez pour la depèsche de l'Ambassadeur de l'Empereur, et qu'aussi bien il jugea la demande du Venetien raisonnable pour avoir loisir de preadviser ses Maistres. Il estoit content de sa responce à M. d'Aerssen, mais à mon advis plus par contenance qu'autrement. J'ay veu hier aprèsdisner M. le Duc de Sully. M. Aerssen et moy y aiant remarqué la mesme procedure qu'aux autres Seigneurs du Conseil. Il approuvat fort cest envoy, veu qu'on me recoive comē Ambass., estant jalouz seulement de l'honneur et reputation de M. les Estatz. Voila les obstacles que j'ay rencontré, m'appercevant bien qu'on eust bien voulu rompre ce coup, s'il eust esté possible le faire sans en estre apperceu. Le susdit Sr Jeannin m'enchargea de vous aviser, qu'en cas que jugiés que le public et vr̄e disposition le peussent permettre, qu'avec M. le Comte Guilliaume (duquel la venue en ceste Cour est plus desirée

que de M. le Conte Henry) vous pourriez venir trouver le Roy et que celà devroit tarder un peu, pour ce que ne vous scauriez absenter tandis que les Deputéz des Archiducs y sont; deviez diriger les affaires à celà, non obstant que M. Aerssen a commandement de presser la venue des Ambassadeurs, et que luy le faire trouver bon à Sa Ma[té], laquelle je vous puis asseurer que desire fort vostre venue avec le susdit Sr Conte. Je n'ay rien dit de ceci audit Sr Aerssen pour ne luy donner d'arriere pensée, comme aussi pour mesme raison ne vous mande rien touchant les affaires de Clèves, sachant que c'est sa charge. Il s'est plainct un peu à moy que tous les provinces excepté la Hollande luy avoient accordé l'honneur avec la commodité qu'on a fait à M. Caron. M. Jeannin qui en avoit entendu quelque chose, m'en a parlé et jugeoit que c'est comme une note et qu'on devoit pour le moins esgaler la charge de France à celle d'Angleterre tant en honneur que emolumens. Si ma recommandation y peult quelque chose, je vous en fais prière de bien bon coeur, mais je cognois bien les difficultez, ce que j'ay dit aussi au susdit Sr Aerssen. J'ay trouvé en ce lieu à mon retour de Fonteinebelleau le capit[ne] Hauthain, lequel m'a tant instament prié de faire le voyage avec moy, que non obstant tout ce que M. Aerssen et moy avons sceu mettre en avant, il a desiré de m'accompaigner. Mon frere de Cralingerpolder a esté son principal intercesseur, tellement que sans extrème discourtosie je ne luy sceu refuser, s'aiant accommodé jusques à là, que de l'entreprendre sans serviteur jusques à Venise. Je vous supplie que je puisse trouver de vos novelles à Venise de ce qui se passe, pour n'estre du tout ignorant des affaires, ce qui est ridicule es pays estrangers où on tient qualité de personne publique, mesme s'il vous plaisoit par les mains de Van der Veecquen m'envoier un petit sommaire des points plus remarquables et considerables avec les Venetiens au regard des Provinces Unies, en conformité de ce que fust discouru en presence de son Ex[ce] M. le Conte Guilliaume et de vous le jour devant mon depart, en

adjoustant en outre ce que jugerez à propos. Le retardement que l'Ambassadeur de Venise a desiré, et lequel M. Jeannin a approuvé, fera que le tout viendra assez à poinct à Venise. Surtout je seray desireux d'entendre par un mot vostre bonne disposition, vous suppliant m'en rendre content. Et sur ce en vous baisans bien humblement les mains, comme aussi à M. ma Mere, je prieray l'Eternel,

Monsieur mon Pere, Vous ottroyer très heureuse et très longue vie. De Paris ce 8e d'Octobre 1609.

Vr̃e. plus humble en très-obeissant
fils et serviteur,

CORNEILLE VAN DER MIJLE.

Je ne vous mande point d'autres discours que le Roy m'a tenu, les reservants à les vous rapporter de bouche, aussi a je peur de vous ennuier trop.

Je vous supplie de faire part à son Ex[ce] des lettres de M. du Plessis, et sommairement des points qui concernent le voyage, car je l'en touche un mot; neantmoins remettant a vr̃e discretion si trouvez bon, luy faire donner ma lettre, vous en joignant la copie.

Je vous envoie aussi cy jointement une lettre pour M. les Estatz ouverte, a fin qu'il vous plaise la visiter premierement et en disposer selon vr̃e bonplaisir. Je n'eusse escrit à leurs S[ries], mais le S[n]. Aerssen m'a dit qu'en ses lettres il fait mention de ce que j'ay veu le Roy. J'avois oublié de vous prier de m'aviser avec un mot, si desirez encore, qu'en cas que mon frere de Cralingerpold[r] estoit enclin à faire sejour en Italie, de l'inciter à cela davantage, avec asseurance que le trouverez bon (1).

---

(1) Buiten op dezen en de volgende brieven staat: A Monsieur, Monsieur d'Oldenbarnevelt, Chevalier, Seigneur de Tempel, Conseiller d'Estat, Advocat et garde des Seaux d'Hollande et Westfrise.

Monsieur mon Pere.

En conformité de l'advis de M. Jeannin j'arriva le 13 de ce mois en ce lieu, M. d'Aerssen aiant aussi voulu prendre la peine d'y venir. Nous fismes incontinent raport à M. de Villeroy de ce qu'avions appris de l'Ambassadeur de Venise, desirant que par son moien puissions avoir l'honneur de la declarer au Roi et entendre la dessus son bon plaisir, ce qu'il nous promit que seroit le lendemain au matin. Et cōe appercevions de luy, que sur la responce du Venetien je devois poursuivre mon voyage, luy fismes instance que pour l'avancement dudit voyage il luy pleust tant faire prèz de S. M. que les lettres d'addresse à l'Ambassad^r de France, resident a Venise, pourroient estre prestes, à fin de ne me retarder d'avantage, de quoy il nous asseura. Le 14 au matin nous trouvans prèz de M. de Villeroy, il nous dit que le Roy avoit remis mon audience à l'apprèsdisner, et que le devions venir trouver pour aller ensemble vers S. M. dont ne fismes faulte, mais M. le Chancelier et M. de Suilly nous aiants prevenus, le dit S. de Villeroy nous remit encores jusques au lendemain à grand matin. Ce jourdhuy doncques au matin nous trouvants vers M. de Villeroy, il nous dit qu'il alloit trouver le Roy et attendions sa responce, laquelle aiants attendu assez longuement, nous fust dist que ce seroit aprèsdisner, le Roy estant empesché avec les susdits M^s le Chanchelier, de Suilly et de Villeroy, et que l'Ambassadeur des Archiducs devoit avoir audience. Ceste assignation nous estant derechef notifiée sur l'heure du disner, ne faillismes de nous presenter le Roy aiant disné, lequel aiant entendu nr̄e rapport, approuva le voyage et mesme le passage par le Piedmont et Milanois, me fist l'honneur de me faire chevalier de sa main et de me commander de le venir encor trouver après son retour de la chasse, vers ou il partit a l'instant. Mr de Villeroy y survint qui nous dit que la despesche vers l'Ambassad^r de France, resident à Venise, estoit preste et que je pourrois diriger mes affaires selon cela. Enfin ceste Cour m'a fait perdre quinze jours. J'es-

pere de partir demain au matin. Je ne vous mande rien des affaires de Clèves ny d'Embden dont le Roy a fort parlé, sachant que M d'Aerssen vous en donnera les avis. Ce retardement est aussi cause de plus grande despence, tellement que j'ay levé à Paris des Srs Menix et Terny seize cents florins, m'aiant en outre pourveu d'une lettre de change pour Lyon ou j'espère d'estre le 21 et ne faudra de vous en donner advis. Je vous ai supplié par ma lettre escrite de Paris, qu'il vous pleust me faire scavoir sy continuez à desirer, que si mon frere de Cralingerpolder monstroit avoir envie de passer quelques mois en Italie, je l'en voulusse inciter d'avantage en l'asseurant que le trouverez bon. Je vous en prie derechef et en outre comment je dois faire avec Versteveren, soit en le licentiant, ou le retenant en service de M les Estats. Je vous baise tres humblement les mains cōe aussi à M. ma mere, suppliant l'Eternel,

Monsieur mon Pere, Vous conserver en très heureuse et très longue vie. De Fontainebleau ce 15 d'Octobre 1609.

Vostre très obeissant fils
et serviteur,
Corneille van der Mijle.

M d'Aerssen m'a en toutes occurances fidelement assisté, prenant beaucoup de peine dont je luy demeure à jamais obligé. Je vous supplie encores un coup, d'avoir l'affaire à luy touchant, mentionné en mes precedentes, pour recommandé; M le president Jeanin vous en escrit prn̄t son advis lequel est conforme à celuy de M de Villeroy. Je serais très aise que ledit S[r] d'Aerssen recognust que ma recommandation luy eust servi de quelque chose.

Monsieur mon Pere.

Je vous avois dit par ma lettre d'hier, que le Roy m'avoit commandé de le venir derechef trouver à son retour de la chasse, dont je ne fis faute, et suivant l'advis de M. de

Villeroy, me presenta à S. M. s'en allant pour souper, laquelle m'appercevant, m'appela, demandant si j'estois prest pour partir, sur quoi repliquant, que n'attendois qu'après avoir l'honneur de recevoir ses commandements, me dit qu'il avoit quelques affaires pour ce soir, et neantmoins qu'il vouloit parler à moy, que pourtant je ferois bien de le venir trouver à son lever, de sorte que ne voulant perdre temps, M. d'Aerssen et moy nous trouvasmes ce matin à la Cour devant que le Roy estoit levé, aiants prié Messieurs de Villeroy et Jeannin qui estoyent entrez chez le Roy, d'en vouloir faire souvenir S. M., à fin que j'en fusse adverti quant et quant et me pourrois tenir prest, laissant à cest occasion quelqu'un pour me venir advertir. Aiant attendu une demie heure, fus adverti que le Roy sortoit, tellement que me mettant où S. M. devoit passer, elle me prist incontinent par la main et me commença à dire qu'aiant plus meurement consideré mon voyage vers Venise et presupposant qu'ils me recevroient comme Ambassadeur, il le trouvoit très bon et esperoit que quelque chose de bien en pourroit reussir; que les Venetiens s'ouvriroyent par aventure plus à moy, venant de la part de M. les Estatz, ennemis du Roy d'Espagne et du Pape, qu'à luy dont ils ont par fois non obstant qu'à tort pris ombrage; que je devois travailler et sonder les mieux affectionnez au bon parti, si ils ne voudroyent entendre à une ligue en laquelle entreroyent S. M., le Roy de la Grande Bretagne et M. les Estatz; qu'en cas qu'oui, que je dirois secrètement que S. M. croiroit que M. le Duc de Savoie en seroit tout enclin maintenant à luy par la nouvelle alliance; que S. M. estime que pour certain le Duc de Mantoue y entrerait aussi, ce que le Grand Duc de Toscane feroit aussi voyant une bande si forte et solide, laquelle luy osteroit la peur de la grandeur et puissance du Roy d'Espagne en Italie, par laquelle seullement il est poussé de tegmoigner affection aux Espagnols, ce que changeroit à mesure qu'il recognoistroit un parti, lequel suivant il pourroit s'affranchir de l'hommage de Sienne et revenger d'un isle

que les Espagnols luy detiennent, situé tout contre son pays; que le Pape mesmes en telle conjuncture se declareroit contre le Roy d'Espagne pour s'emanciper une fois de ceste servitude en laquelle l'Espagnol le detient; qu'il le scavoit très bien, mais que ce Pape estoit homme de peu et fort timide, ne cerchant qu'aggrandir sa maison; qu'on les prenoit gens de petite qualité, lequels se voiant eslevez en une telle grandeur, s'estudioyent seulement à beneficier et faire grands leurs parents; qu'il estoit adverti d'Espagne que le Pape avoit fait instance prèz du Roy d'Espagne à fin que son neveu ou cousin, le cardinal Borgèze, fust pourvue d'un Archevesché vacant au Roiaume de Naples, portant de revenu trente mille ducats; que le Roy d'Espagne l'avoit conferé à un des fils de M. de Savoie, dont sans doute le Pape seroit offensé, mais neantmoins auroit le Roy d'Espagne fait deux coups, ascavoir, s'obligeant ces Princes, les voulant divertir de l'amitié de S. M. et en outre s'acquiter aucunement de se qu'il leur doibt. Que le Pape voyant apparence d'une telle Ligue ne feroit difficulté de s'y joindre sans aucune arrière pensée, estant asseuré que ny le Roy de la Grande Bretagne, ny M. les Estatz ne pretendent rien en Italie, et que S. M. estant Catholique auroit tousjours soin de la conservation de son autorité; que ce seroit le vray moien d'asseurer les affaires de toute la Chrestienté et rabbatre la puissance d'Espagne; que pourtant j'y devois prendre bon esgard et en conferer en confidence avec son Ambassad[r] resident a Venise, lequel estoit homme de bien et jugement. Je remarqua en tout le discours de S. M. qu'il y alloit avec grande affection, me menant tousjours vers son grand Canal. Il se teust un peu et me commença derechef à dire qu'il croyoit qu'en ceci je pourrois plustost le servir qu'aucun de siens, car je pourrois sans bruit et discrètement sonder leurs affections et les asseurer de la sienne, ce que ne pourroient faire ses ministres sans engager son autorité, laquelle seroit enfreinte par un refus, lequel en outre le facheroit. Que les Venetiens l'avoient bien fait rechercher au commencement

de leur brouilleries, mais qu'ils prattiquoient, *passato periculo*, *gabbato il Santo* (1); que non obstant tout cela, leur Estat estoit considerable, et que si on pourroit faire une Ligue avec eux, ou pour le moins en jetter les fondemens, que ce seroit beaucoup. Je repliqua à S. M., en la remerciant trèshumblement des addresses qu'il plaisoit à icelles me donner à son Ambassadeur, que ne faudrois en suite de son commandement tenir toute bonne correspondence avec son Ambass[r] et ne negliger aucunes ouvertures pour avancer les affaires communes, demandant expressem[t], si Sa Ma[té] se tenoit asseuré du Duc de Savoye, me dit expressem[t] qu'oui. Le Roy cheminant tousjours tout de long du Canal me demanda, si par curiosité je ne ferois un tour jusques à Rome, disois desja y avoir tout veu autrefois, dont il sousrioit, me dit qu'il croioit que je retournerois par son Royaume; je fis response qu'en cas que S. M. me le commanda je le ferois, mais qu'autrement le plus court et aise passage en hyver seroit par Trente et Augsburch; dit enfin que je me reglerois en cela selon les occurrences et avec l'advis de M. de Champigni; enfin m'embrassant me donna très gracieusement mon congé. Je n'ay voulu vous advertir de ce que dessus, à fin qu'à Venise je puisse là dessus entendre vr̄e bon plaisir, estant resolu de n'en faire ouverture au Sr de Champigni (2) devant qu'avoir receu vr̄e instruction là dessus. Je me recommande très affectueusement à vos bonnes graces, demeurant à jamais,

Monsieur mon Pere,

Vostre très obeissant
fils et serviteur,
CORNEILLE VAN DER MIJLE.

Je me mettrai encores cest
aprèsdisner en chemin pour
avancer mon voyage.

De Fontainebleau, ce 16 d'Octobre 1609.

---

(1) Is 't gevaar voorbij, bespot men den Heilige.

(2) De Fransche Gezant.

Een vierde brief van Van der Mijle aan zijn' Schoonvader is geschreven uit Lyon den 21 October 1609 en behelst alleenlijk bijzonderheden omtrent zijne reis. Een vijfde, geschreven uit Venetie, den 13 November, den dag van zijne komst in die stad, deelt de omstandigheden van zijnen verderen togt mede. Een zesde brief van den 20 November, insgelijks uit Venetie geschreven, schijnt verloren te zijn geraakt, wordt althans niet bij de stukken gevonden. Eindelijk komt nog voor een zevende en laatste brief, ook uit Venetie en gedagteekend den 27 November. Van de hier vermelde brieven deel ik alleen den laatsten, als den meest merkwaardigen, mede. Hij is van den navolgenden inhoud:

Monsieur mon Pere.

Ma dernière a esté du 20e de ce mois avec quelques adjointes, esperant que tout vous aura esté seurement delivré. L'ordinaire de devanthier ne ma point apporté lettres. Je me console esperant qu'avec le prochain j'en receveray. J'ay en conformité de ce que je vous avisois le 21e, eu ma seconde audience, en laquelle j'ay declaré le mieux qu'il m'a esté possible le dernier point de ma charge, à quoy le Serme Prince respondit generalement avec tant de courtoisie et benignité qu'on scauroit desirer avec un très grand tegmognage de contentement, mais me disoit qu'il estoit besoin d'en faire rapport à des autres encore devant que pouvoir rendre responce absolute, laquelle estant resolue qu'il me le feroit scavoir. On m'avoit adverti hier que ce jourd'hui je pourrois estre requis de venir au Collège, mais j'ay entendu depuis que l'Ambassadeur d'Espagne avoit eu audience, tellement que j'espere que ce sera demain. Je remercia aussi sa Serté des presents qu'on continuoit à m'envoier, le suppliant de se vouloir contenter de l'honneur et affection singulière qu'il avoit tegmoigné à M. les Estatz, et de faire cesser à l'advenir les dits presents. Il les extenuoit fort, adjoustant vouloir avoir moyen de pouvoir demonstrer encores davantage leur bonne et sincère volonté envers nostre public. Et ainsi a

fait encores continuer les dits presents jusques asteures, mais ensuivant les advis des amis confidents j'en ferai la première fois que j'iray au College une novelle instance. Cependant je ne perds temps ny occasion pour entendre et negocier ce que scavez et dont à mon retour je vous ferai rapport s'il plaist à Dieu, vous pouvant dire avec un mot qu'il y a matière pour faire quelque chose de bon, mais il fault un peu de temps. J'ay eu ici à mon arrivee un peu de difficulté et là ou je le croioys avoir le moins, depuis aussi de ceux qui ne scauroyent nous estre trop affectionés, mais comme tout cela a esté secrèt et caché, aussi ai je esté contraint pour en estre esclairci, m'obliger des gens, estimant mieux despendre cent escus et estre preadverti, que de recevoir des affronts; je fus encores hier adverti que dedans certaines gazettes de la semaine passée on avoit mis: *un taldi e gionto à Venetia un agente delli Stati Ribelli del Re di Spagna* (1). Je suis après pour en avoir une copie, et suivant l'advis des Ambassadeurs de France et de la Grande Bretagne m'en plaindray au Senat. On m'a asseuré que l'Ambassad^r^ d'Espagne par ordre de son Roy entretient certains escrivains pour abbreuver le monde des faussetés. M l'Ambassad^r^ de France m'asseuroit hier d'avoir fait il y a huit jours semblables plaintes contre certaines gazettes divulgées à prejudice de son Roy. Le Nonce et l'Ambassadeur d'Espagne ont voulu vilipender ma legation en leurs audiences, mais je suis bien adverti que le Prince l'a bravement relevée. M. le duc de Mantoue est en ceste ville comme incognu, neantmoins quelques Ambassadeurs l'ont visité; celuy de France me voulust induire pour faire le semblable, mais considerant puis aprèz que s'il ne me recevait en conformité qu'a fait le Ser^me^ Repub^e^ que je ferais tort à M les Estatz, a jugé plus convenir de n'hazarder rien. Mon frere de Cralingerpolder fait ses humbles recommandations, estant

(1) d. i. Een zeker iemand is te Venetie gekomen, zijnde een agent van de oproerige Staten des Konings van Spanje.

avec M d'Houtain du tout resolu de demeurer jusques au commencement de Mars à Padoue y apprendre la langue et quelques honestes exercices et converser avec les plus qualifiés, venir quelque fois en ceste ville au temps de quelque feste signalée. Je ne faudray de les recommander là ou il appartient; Versteveren part ce soir pour contracter avec un bon hoste; je tacheray à y prendre de si prèz esgard qu'il me sera possible et espère vous en rendre content, de tant plus que je trouve qu'il escoute volontiers mes raisons et commence à detester les immoderées et desreglées despences. J'espère aiant demain responce du Prince m'haster en sorte que je pourray partir d'ici le 4 ou 5e, tenant secrèt ensuivant vostre advis et plusieurs autres considerations quelle route que je prendray. J'ay trouvé bon de faire nulle levée d'argent devant que scavoir à plus prèz ce qu'il me faudra avoir ici et aussi pour mon voyage à fin de le prendre en une masse; la change va extremement hault et outre cela tout y est fort cher et puis aprèz l'honneur extraordinaire avec lequel ils m'ont receu et lequel ils continuent, a requis quelques despens, dont autrement on s'eust sceu passer; mais comme je vous ay cy devant asseuré, j'prends si prèz esgard qu'il m'est possible; tout cela me fera de tant plus m'haster mon dit retour, dont la despence sera aussi moindre par le default de quatre personnes. Je vous baise trèshumblement les mains comme aussi a M. ma Mere, suppliant nostre bon Dieu,

Monsieur mon pere, Vous elargir en parfaite santé très heureuse et très longue vie. De Venise ce 27 de Novembre 1609.

Vostre très obeissant fils,
CORNEILLE VAN DER MIJLE.

De verdere stukken bestaan grootendeels uit minuten van brieven, door Oldenbarneveldt eigenhandig geschreven. Zij hebben wel min of meer betrekking tot de zending naar Venetie, doch zijn voor de Geschiedenis van weinig belang.

Sommige dier brieven zijn gerigt aan zijn' zoon Willem (1), die zijn schoonbroeder Van der Mijle op zijne reis naar Italie vergezelde. Het blijkt daaruit, dat dit op verzoek van Oldenbarneveldt geschied was, dewijl deze verlangde, dat zijn zoon eenigen tijd in dat land zou blijven, om wat meer aan orde te gewennen en minder geld te verteren dan hij te Parijs gedaan had, waar hij aan het hof van Koning Hendrik IV verbonden was. Aanvankelijk scheen dit door de zorg van Van der Mijle te zullen gelukken. Hij liet zich aan de hoogeschool van Padua „in 't boeck van de Duytsche natie (2)" als student inschrijven. Doch weldra verliet hij eigendunkelijk die stad en begaf zich eerst naar Rome, van waar hij een brief van verontschuldiging die bewaard is gebleven, aan zijnen vader schreef (3), en vervolgens naar Napels.

Het meest belangrijke stuk onder de minuten van Oldenbarneveldt is een tweede brief aan Fra Paölo Sarpi, het opschrift voerende: Al molto Reverendo Padre F. Paulo di Venetia Theologo della Ser^{me} Republica à Venezia. In dezen brief, die even als de vorige in 't Italiaansch en den 24 Januarij 1610 geschreven is, betuigt Oldenbarneveldt zijne dankbaarheid voor de zeer groote beleefdheid die Paölo aan zijnen schoonzoon gedurende zijn verblijf te Venetie betoond, en voor de inlichtingen die hij hem gegeven heeft (4). Hij geeft daarbij zijne blijdschap te kennen, dat Paölo, gelijk hem uit zijnen brief van 4 December l. l. gebleken was, het voornemen had, met Van der Mijle eene openhartige briefwisseling (5) te onderhouden, die strekken kon tot bevor-

(1) Zie de noot op bl. 469.

(2) Duitsche, dat is Nederlandsche natie. Er was dus een afzonderlijk boek, waarin de Nederlanders, die te Padua kwamen studeren, zich lieten inschrijven; eene merkwaardige bijzonderheid, die de naauwe wetenschappelijke betrekking tusschen dezen Staat en Venetie bevestigt.

(3) Die brief vangt aldus aan: „Monsieur. Vostre lettre du 24 de Janvier m'a resjouy et attristé; resjouy, entendant vostre bonne disposition (santé); attristé, voyant la faulte laquelle j'ay faicte. Je l'appelle faulte, puisque c'est contre vostre ordre."

(4) La grandissime cortesie et instruttione.

(5) Sincera correspondenza.

dering van het welzijn der beide Republieken. Eindelijk geeft hij daarbij aan den Venetiaanschen staatsman en godgeleerde de verzekering, dat hij hem steeds bereid en genegen zou vinden, wederdienst te bewijzen, waartoe, naar hij hoopte, God hem te dezen tijde in de gelegenheid zou stellen.

Deze brief verdient opmerking. Of mogen wij daaruit niet besluiten, dat de aanbevelingsbrief van Oldenbarneveldt bij Paölo eene gunstige uitwerking gedaan had, en die geesteijke veel aan het welslagen der eerste Nederlandsche zending naar Venetie heeft toegebragt? Bijaldien wij in het bezit waren der nagelaten papieren van Van der Mijle, waarvan de bewaarplaats nog onbekend is, vermoedelijk zou over hetgeen door Paölo Sarpi ten voordeele van dit Gemeenebest gedaan werd en over andere aangelegenheden der Ambassade nog meerder licht verspreid worden.

Eindelijk mag bij deze gelegenheid niet met stilzwijgen voorbijgegaan worden een brief, door Van der Mijle, eenigen tijd na zijne terugkomst uit Venetie, te Parijs, den 30 April 1610 aan Du Plessis geschreven en in diens Gedenkschriften (1) opgenomen. Daarin beklaagt hij zich over het verlies van eenige zijner brieven, uit Venetie aan Du Plessis gezonden. Dewijl nogtans de belangrijkste in cijfer was, bekommerde hij zich minder over dat verlies. „J'avois," dus gaat hij voort, „devant mon depart de Venise eu ample communication avec M. Asselineau, l'ayant en tout evenement requis de vous en donner advis, esperant qu'il n'y a failli. Depuis j'ay entendu par divers advis, que les affaires y vont tousjours de bien en mieux, et attend on journellement en Hollande la venue du Sr Tomaso Contareni, laquelle après que je fus party, a esté bien traversée par le Nonce et Ambassadeur d'Espagne. Nonobstant toutes ces difficultés, s'il plaist à Dieu, les fondemens se jetteront d'une bonne correspondance. Monsieur, vous y pouvès beaucoup auprès des principaux instrumens

---

(1) *Mémoires de Messire Philippes de Mornay, Seigneur du Plessis Marly*, t. III, p. 221.

et pourtant je vous prie d'y vouloir apporter tout ce que jugerés à propos, pour faciliter et faire advancer un si bon oeuvre."

Ten slotte kan hier nog worden bijgevoegd, dat onder de op het Rijks Archief gevonden papieren zich nog een vrij uitvoerig stuk bevindt, dat tot opschrift voert: *Discours sur l'estat de l'Italie*, 1609. Het is geschreven in 't latijn en gedagteekend uit Padua den 19 Junij 1609. Het behelst een overzigt van den politieken toestand der verschillende Staten van Italie in 't algemeen, en in 't bijzonder ook in betrekking tot het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden. Het heeft kennelijk de strekking om één onzer Staatslieden, welligt Oldenbarneveldt zelven, daaromtrent voor te lichten. Daar het intusschen in geen regtstreeksch verband staat met de geschiedenis der Staatsbetrekkingen tusschen de twee Gemeenebesten, is het hier de plaats niet daarover verder uit te weiden.

VERBETERINGEN.

Bl. 29 wordt in de noot gezegd, dat de aanspraak van Van der Mijle in 't Italiaansch voorkomt in *Bijlage V.* Door eene toevallige omstandigheid is dat stuk achterwege gebleven en vervangen door de Acte aan Graaf Johan Ernst van Nassau. Het verlies is niet groot, daar de vertaling in den tekst medegedeeld wordt.

Bl. 170,	reg. 7 v. b.	*staat:*	onderen anderen;	*lees:*	onder anderen.
„ 180,	„ 9 v. o.	„	Staten-Genaal;	„	Staten-Generaal.

